S. GREGORII NAZIANZENI THEOLOGI

ORATIONES TRES,

Apologeticus, De amore erga Pauperes, & In Natalem diem Saluatoris nostri:

A Iulio Gabrielio Eugubino Latine redditæ.

Eiusdem in easdem Scholia.

Emendationes in omnia, quæ Græcè extant, ipsius Theologi scripta, ex multis vetustissimis, ac probatissimis exemplaribus erutæ.

Reliqua sequens pagina indicabit.

ANTVERPIÆ
Excudebat Christophorus Plantinus,
Prototypographus Regius.
M. D. LXXIII.

Loca ſacræ Scripturæ, in his tribus Orationibus à Naz. paſſim inſerta, quæ quidem libuit ad communẽ ſtudioſorum vtilitatem in vnum conferre, & in ordinem redigere; quòd, ſi quis, ad quem finem, & quibus adiunctis à Naz. afferantur, accuratè perpenderit, facilius poterit ad interiores illorum ſententias penetrare.

Loci nonnulli diuerſorum ſcriptorum, quos fortè in Scholiis vel emendaſſe, vel explicaſſe contigit.

Index verborum, rerúmue notabilium, quæ toto hoc libello continentur, locupletiſſimus, & recto ordine diſpoſitus.

ANTONIO CARAFÆ CARDINALI AMPLISSIMO

Julius Gabrielius S. P. D.

VETVS institutum, quod ad hanc diem tenui, quoties volui aliquid à me elaboratum emittere, vt scilicet illud principi cuipiam viro dicarem, id ipsum mihi in hoc paulò maiorum vigiliarum munere edendo eò minus prætermittendum duxi, quò magis verebar, non defuturos, qui consilium meum reprehenderent, vel quòd in sacris litteris non ita diu versatus, ausus fuerim, Theologum adeò grauem, atque difficilem omnino attingere, vel quòd ea è Græco in Latinum verterim, quæ

à pluribus iam essent conuersa. quibus tamen ego, vt non solùm auctoritate obsistam tua, Cardinalis amplissime, sed etiam rationibus quasi præteriens satisfaciam, ita responsum volo, hanc me prouinciam suscepisse, non tam meis viribus confisum, quàm aliorum fretum auxiliis, tum illis, quæ in epistola ad Lectorem commodius explicabo, tum eo, quòd, cùm audiuissem, esse apud Ioannem Baptistam Carum magnum ac nobilem in Apologeticum & alias nonnullas Nazianzeni orationes Interpretem, Heliam scilicet Cretensem, eius mihi, prætereunti tamen quasi per transennam (est enim domino meritò carissimus) aliquoties aspiciendi potestas facta est, bonorum omnium amantissimi ac beneficentissimi Gulielmi Sirleti Cardinalis auctoritate & gratia.

nam in Græcorum diuinæ ſapientiæ doctorum libris, obſcurioribus præſertim, & vtilioribus, vertendis non abſurdum eſſe, aut ſuperuacaneum multorũ elaboraſſe ingeniũ, vt, quod ſinguli non potuerunt, ſaltem cuncti aſſequantur, id verò qui neget, ſi rem rectius expendat, puto fore neminem. quanquã ante quidem me has Theologi orationes vertiſſe, & Scholia in eas cõfeciſſe, quàm ea exirent, quæ recentiores in eaſdem ſunt elucubrati, teſtes habeo complures amicos meos, viuos, vt aiunt, & videntes. poſſim etiam Mucium Calinum Archiepiſcopum, nuper hic quidem non ſine magno Interamnatis, cui præerat in ſolicitudine, atque adeò totius, in qua quaſi lumen aliquod elucebat, Eccleſiæ detrimento extinctum, locupletiſſimum eiuſdem rei teſtem quodam-

modo deuocare de cælo, vbi credendum eſt, qua erat erga Deum pietate, & caritate in omnes, beatiſſimam eius animam conquieſcere, ſi quidem ille meum hoc opuſculum habuit quattuor menſes in manibus: vtebar enim eo ob præclaram hominis eruditionem, ſincerúmque ac ſubtile iudicium omnium ferè ſcriptorum meorum quaſi canone. nemo igitur putet, laborem meum aliorum eſſe reprehenſionem. in tabernaculo Dei offert vnuſquiſque quod poteſt, alij aurum, argentum, & purpuram, alij æs, ligna, & pelles. quòd ſi ceterorum ego volumina & lego libenter, & ſine inuidia laudo, facilè ipſi patiantur, perire me meam hanc, quantulacunque eſt, lucubrationem noluiſſe, &, quod maximè optandum videtur, priorem ſe occupaſſe locum, ſatis habeant:

πάντα γὰρ στέργομεν τὰ πρῶτα μᾶλλον, ait Ariſtoteles. & quidem vbi cœperit huiuſmodi aliquod litteris conſignatum opus vigere, & in manibus hominũ eſſe, poſteriora aſpernãtur plerique ac reſpuunt. & nemo bibens vetus, ſtatim vult nouũ: dicit enim, vetus melius eſt. ego tamen non deſpero, hanc varietatem, vt moleſta ſit negligẽtioribus, ſtudioſioribus certè fore pergratam. quod ſi ita cõtigerit, gaudebo; ſin minus, non nimis tamen propterea huius me mei facti pænituerit; quippe cui liceat tales illius auctores proferre, quos libẽter ego quidem habuerim, nõ ſolùm laudationis, verumetiam, ſi res ita tulerit, vituperationis ſocios, téque in primis Cardinalis optime & præſtantiſſime: te enim potiſſimũ approbante ac ſuadente factum eſt, vt hunc libellum diuulgarem. vt non ſit ve-

rendum, quin illum tu auctoritate, ac dignitate tua præclare ſis ab hominũ calumniis defenſurus. quod vt facias, te vehementer oro atque obſecro, nõ tam mea quidẽ cauſa, quàm ipſius Gregorii, vnius omnium ſanctiſſimi, ac doctiſſimi, nomine, cuius in ſcriptis non ſolùm perlegendis, ſed etiam conuertẽdis ſolitus es & ipſe magna cum laude verſari: id enim ego non ignorans, ſimul & ſummã tuam erga me benignitatem mecũ ipſe cogitans, neminem habui potiorẽ, cui primos hoſce in hoc genere fructus exigui ingenii mei deferrem. quos ſi tu, vt videtur eximia humanitas tua, itẽq. ſingulare meũ erga te ſtudium poſtulare, benignè complexus fueris, animi fortaſſe intelliges mihi quidem te ad maiora Deo duce conãda non parum addidiſſe. Vale. Romæ XII. Cal. Iun. M. D. LXXI.

LECTORI IVLIVS GABRIELIVS S. D.

POSTQVAM Deo, quæ ipsius est benignitas, meæ menti lumina præferente, sensi tandem, me pulchram illam quidem, sed captiuam mulierem, humanam inquam sapientiam, adamasse, nihil mihi fuit potius, quàm vt eius caput abraderem, vngues circunciderem, seruilibúsque totam exuerem vestibus, ex ancilla denique dominam, quantum in me esset, ex Moabitide Israelitem efficerem. Itaque animum meum ad memoriam illius Dauidis dicti, Narrauerunt mihi iniqui fabulationes, sed non vt lex tua, identidem reuocans, decreui prosanorum studiorũ vanitate posthabita ad sacrarum litterarum grauitatem confugere, & ijs

relictis scriptoribus, ex quibus linguæ nitorem compararem, eos in posterum sequi, vnde possem animæ splendorē percipere. In his cùm præcipuum ex Græcis esse Gregorium Nazianzenum, sanctissimum virum, audirem cùm ex aliis, tum ex Hieronymo Bentiuolo, ciue eodem & amico meo, illius, atque omnium bonarum artium doctorum studiosissimo, hunc mihi in primis legendum, & cognoscendum proposui, præsertim cùm multa mihi ab eodem, vt est vir probus, & ad benemerendum mirificè propensus, adiumenta ad id consequendum & benignè promissa, & abunde præstita fuerint: nec enim satis habuit, Nazianzeni mihi codicem, summa ipsius diligentia, ac sumptu, cui quidem ille nunquam in his rebus pepercit, emēdatum, simúlque Nicetæ in sexdecim eius orationes commentarium commodare, sed aditum mihi ad Antonij Agelli clerici regularis, religiosissimi viri, & bona-

rum

rum disciplinarum peritissimi, amicitiam aperuit quã facillimum. His igitur fultus auxilijs, &, quod caput est, Dei ope, atque auxilio fretus, non dubitaui, summi huius & dicendi, & viuendi præceptoris monumenta attingere, atque adeo, quo interius sapientissimæ illius sententiæ in memoria insiderent mea, in latinum conuertere. Accidit postea, vt, cùm non nullas ex eius orationibus, latine à me redditas, quibusdam amicis meis eruditissimis viris, legendas dedißem, magnopere illi me ad eas quàmprimum edendas hortarentur, affirmãtes fore, vt gratæ omnibus acciderent. Ego vero, qui considerarem, non potuisse me, interpretis leges seruare cupientem, ita illas vertere, vt facile præterquàm à paucis intelligerentur, alium præterea suscepi laborem, mihi ipsi minus necessarium, studiosis, vt spero, non inutilem: confeci enim scholia in eas, quæ commentarioli instar esse possint, & , nisi

&, nisi me fallit animus, multum lucis afferre non tantum ad has ipsas, sed ad ceteras quoque eiusdem orationes recte intelligendas. quod si qua ex parte fuero consequutus, non parum mihi videbor eorum commoditati prospexisse, qui cupiant ad interiores scriptoris adeo subtilis atque elegantis sensus penetrare. vt certe consequerer, eius libros peruolutare non destiti, quo facilius possem, Nazianzena Nazianzenis comparans, germanas singulorum verborum sententias, abditas plerunque & penitus abstrusas, inuestigare. & quamquam, non nihil me profecisse, ex animo videntur certi homines, & doctrina, & fide praestantes, confirmasse, tamen satius ego quidem ac tutius omnino putaui, praestantissimi illius pictoris exemplo, partem solum in praesentia huiusce mei operis in apertum proferre, quo melius possim, quid quisque de hac sentiat, ac iudicet, attendens, reliquum absoluere,

atque

atque expolire: tolerabilis enim profectò & laudabilis est dilatio, vbi certius ex dilatione lucrum existit. quam tamen vt æquiore animo ferrent, quicunque sunt huius præstantissimi doctoris cupidiores, correctiones, quas quidem ex pluribus scriptis exemplaribus collectas habebam non modo in eas, quas nunc latinis litteris, quantum per me fieri potuit, illustratas emitto orationes, verum etiam in omnia plane, quæ græce extant impressa, ipsius scripta vnà excudendas curaui: difficultas enim in hoc scriptore cognoscendo non minima ex parte videtur ex mendis oriri, quæ plurima reperiuntur in impressis codicibus. nam quæ maior ex eo fortasse nascitur, quòd frequens sacrorum librorum verba, modo plura, modo pauciora, interdum integra, plerunque immutata occulte admodum admiscet, quippe qui illos contriuerat legendo, & ad eos verba faciebat, qui erant in ijs itidem exercitati,

hanc

hanc equidem difficultatem quemadmodum studui nunc ex his tribus orationibus tollere, tum peruulgatæ latinæ editionis verbis, quoad recte fieri potuit, vtendo, tum etiam ipsa loca partim in margine, cum scilicet ea manifeste citat Theologus, adnotando, partim in Scholijs, quoties ex pluribus summo artificio connexa, quasi sua interponit, indicando, atque explicando, item ex reliquis conabor, iuuante Deo, pari ratione, cum tempus fuerit, remouere. Tu interim, benigne Lector, meam hanc lucubrationẽ puro, atq. integro animo excipias velim, nec prius damnes, aut despicias, quàm legas, & conferas. quod cum feceris, tum demum quæcunque improbaueris, ea, te etiam atque etiam rogo, & obtestor, ne dissimules, néue ita enunties apud alios, vt me cæles: ego enim in lucris ponam, & gratiam habebo maximam, si fuero à te siue leuiter, siue grauiter emendatus.

Vale,

Vale, &, si cupis animum iucunda simul & salutari exornare doctrina, Nazianzeno vtique delectare, nec te ab eo repellat obscuritas : quò enim maiore quidque labore acquirimus, eò & amplectimur libentius, & custodimus studiosius. Romæ. X I. *Calend. Iun.* M. D. L X X I.

S. GRE-

10

S. GREGORII NAZIANZENI THEOLOGI ORATIO, QVA

rationem reddit, cur in Pontum aufugerit,
1 *atq; inde rursus redierit, [1] postquam Presbyter creatus est, simúlque declarat, quæ, quantáque sit Sacerdotij professio, & qualem oporteat esse Episcopum.*

VICTVS sum, & victum me esse, fateor, subditus fui Do- *Psal. 36.*
mino & oraui eum: volo enim beatissimus Dauid dicēdi mihi suppeditet exordium, vel potius is, qui in Dauide locutus est, atque etiam nunc per eum loquitur, quandoquidem is est optimus ordo in omni tum ser-
2 mone, tum opere instituendo, vt [2] à Deo incipias, & in Deum pariter desinas. Causam au-
3 tem vel superioris meæ [3] secessionis, & imbecillitatis animi, qua adductus elongaui fugiens, & mansi procul à vobis tempore non paruo fortasse, his quidem, quos nostri desiderium tenet, vel præsentis mansuetudinis & mutationis consilij, qua impulsus iterum me vobis tradidi, alius aliam suspicetur licet, ac proferat, pro suo quisque in nos amore, aut odio, his quidem culpa me minimè liberantibus, illis verò benignè etiam recipientibus: nihil enim æquè iucūdum accidit hominibus, atque de alienis rebus temerè loqui,

rè loqui, & maximè ſi [4] quo forte amore aut 4
odio rapiantur, à quibus ſupprimi plerunque
ſolet veritas. Ego verò nihil erubeſcens, verum
in medium proferam, & æquum me vtrique
parti arbitrum præbebo, tum his, qui nos inſi-
mulant, tum his, qui ſtudiosè defendunt, par-
tim me ipſum accuſans, partim excuſans. Vt
autem rectum in dicendo ordinem ſeruemus, de
timiditate, quæ prior fuit, prius etiam verba fa-
ciam: neque enim facilè patior, quenquam in
me offendi eorum, qui res noſtras, rectè ſe ha-
beant, an ſecus, diligenter obſeruant, [5] quando 5
aliquid nos eſſe apud Chriſtianos, placuit Deo,
& iis, qui iam fuerint offenſi, ſi qui ſunt, apo-
logia medebor: pulchrum eſt enim, nec pec-
cando, nec peccati ſuſpicionem afferẽdo, [6] quo- 6
ad fieri poſſit, & ratio poſtulet, vllum ponere
offendiculum multitudini aut ſcandalum. nem-
pe ſcimus his, qui vnum ex puſillis ſcandaliza-
uerint, certiſſimum, grauiſſimúmq; ſupplicium
conſtitutum eſſe ab eo, qui non mentitur. Ego
quidem, viri præſtantiſſimi, non vt imperitus,
& imprudens, quin etiam (vt paululum glorier)
neque vt diuinarum legum & conſtitutionum
obſeruandarum parum cupidus, id paſſus ſum.
Nam ſicut in corpore aliqua quidem membra
imperant quodammodo & regunt, aliqua verò
obediunt, ac reguntur, item in Eccleſiis diſpo-
ſuit Deus æquitatis, [7] quæ vniuſcuiuſque digni- 7
tatis rationem habet, aut etiam prouidentiæ, qua
cuncta colligauit, lege, alios, quibus ſcilicet hoc
erat vtilius, paſci & doceri, dum ad id, quod
oporteat,

porteat, tum verbis, tum factis dirigantur, alios pastores esse & doctores ad consummationem Ecclesiæ, quicunque nimirum sint virıte ac Dei familiaritate vulgo longè præstar-:s, rationem animæ ad corpus, vel mentis ad nimam obtinentes, vt vtræque partes simul inctæ inter se atque temperatæ, tam ea cui deeıt, quàm ea, cui supererat, [9] vt in membris, ac spiritus harmonia connexæ & cōpactæ vnum fficiant corpus integrum, atque ipso Christo, ui nostrum est caput, verè dignum. nec igitur iis, principe atque ordine carere, scio esse vtius, quàm principem, ordinémque habere, nec ›sis hominibus, quin tanto his quidem perniosius fuerit, quanto maioribus de rebus in pecúlum veniunt. quibus magnum est profectò, minus id, quod primum est, rationis seruauent, vt scilicet nullum in errorem delabantur, : certè ab eo, quod proximè accedit, non deitui, vt delapsi erigantur. Quod cùm pulchrū sse constet & iustum, [10] æquè mihi quidem inommodum, similitérque inordinatū videtur, omnes imperare velle, atque neminem impeum suscipere, quoniam si omnes hoc, siue miisterium dicendum sit, siue imperium, sub terıgerent, claudicaret maxima ex parte, nec iam iam obtineret pulchritudinem pulcherria Ecclesiæ plenitudo. Et quidem vbinam a mlius, & à quibus celebrarentur nobis diuina ıysteria, & ea, quæ mentem sursum erigunt, uod certè omnium, quæ apud nos sunt, maxiıum est ac præstantissimum, [11] si nullus esset

rex, nullus princeps, nullum ſacerdotium, nullum ſacrificium, nihil denique illorum, quibus tanquam maximis pro maximis ipſ. rum delictis mulctati ſunt antiqui illi Dei obedientiam abijcientes? At nec alienum quicquam eſt, & abſurdum, multos eorum, qui diuinarum rerum ſtudia colunt, ab inferiori illorum, qui parent gradu ad ſummam imperij amplitudinem aſcendere. non eſt id præter conſtitutos philoſophiæ terminos, nec vllam planè affert ignominiam; [14] quemadmodum neque nautam pro- 14
batum ac ſpectatum proræ regendæ præfici, & ei, qui proram regat, ventorum ac tempeſtatum bene petito, totius nauigij gubernacula committi: adde etiam, ſi vis, ſtrenuum militem, ac fortem centuriæ præponi, & centurionem præclarum atque eximium, ducem eligi, vniuerſique belli adminiſtrationem ſuſcipere. Neque
vero ([15] quod ſuſpicetur fortè quiſpiam eorum, 15
qui ſunt planè abſurdi atque improbi, aliena propriis affectionibus iudicantes) puduit me, huiuſce dignitatis gradum aſcendere, quod altiorem cõcupiſcerem. non ita ſum ego quidem vel diuinæ maieſtatis, vel humanæ humilitatis ignarus, vt non putem magnum eſſe & amplum cuicunque genitæ naturæ, poſſe vel quouis mo-
do Deo appropinquare, [16] qui vnus clariſſimus 16
eſt ac ſplendidiſſimus, quique puritate ſua omnem tum materiæ admiſtam, tum à materia ſegregatam naturam longè ſuperat. Quidnam igitur id eſt, quod paſſus ſum? & qua ratione inductus, obedientiam abieci? neque enim viſus ſum

ius ſum pleriſque tunc mihi ipſe conſtitiſſe, neque is eſſe, qui habebar, ſed ex altero in alterum ne conuertiſſe, & pluſquàm par eſſet, reſtitiſſe, imiúmque fuiſſe pertinax. Huius igitur rei auſas iam audite, qui iampridem cupitis. Primum re inopinata perculſus, quemadmodum olent hi, quos repentinus aliquis ſtrepitus perulerit, non dedi locum rationi, & conſilio, & dcirco pudorem dimiſi, quem omni tempore olitus eram adhibere. deinde quidam me cepeat amor boni, quod in quiete poſitum eſt atue in ſolitudine, cuius quidem cum ab initio im cupidus fuiſſem, quàm neſcio an alius quiſuam eorum, [17] qui litterarum ſtudia coluerint, uamque in maximis ac difficillimis periculis Deo cum vouiſſem, & vero etiā attigiſſem prio tantùm aditu, ita, vt guſtata maius mihi ſui eſiderium inieciſſet, non ſum paſſus, me in ſeritutem adduci, atque in medios tumultus imelli, & quaſi à ſacro quodam huius vitæ aſylo er vim abſtrahi. [18] nihil enim mihi quidem viebatur optatius, quàm clauſis ſenſibus, domita arne, ſpretò mundo, mente ad ſe reuocata, onibus rebus humanis, quantum patitur neeſſitas, planè poſthabitis, ſe ipſo ac Deo in conlium adhibito, ſupra ea, quæ videntur, viuere, diuinas ſpecies ſemper puras in ſe ipſo ferre, im his inferioribus formis atque errantibus inimè miſtas, verè immaculatum Dei, diuinamque rerum ſpeculum & exiſtens, & contienter fieri pergens, lumine lumen accipientem, oſcuriore clarius, iamque ſummo illo futuri

B 3 ſeculi

ſeculi bono ſpe fruentem,&,dum adhuc in terra ſis,terram relinquentem,& à ſpiritu ad ſuperiora elatum,cum angelis vitam degere. Si quis veſtrum hoc tenetur amore, nouit quod dico, & meæ,quam tunc paſſus ſum, perturbationi veniam dabit. nam pleriſque ne longa quidem oratione perſuaderem fortaſſe,quibuſcunque res etiam ipſa ludibrio eſſe videtur, male affectis ſiue propria inſania, ſiue quorundam, ea, quam profitentur,vita indignorum,culpa, qui rei ſanè bonæ nomen malũ impoſuerunt,Philoſophiam κενοδοξίαν,id eſt inanem gloriam appellantes,adiutricem nacti inuidentiam, ac multitudinis improbitatem, quæ ad peiorem partem ſemper eſt procliuior. ita vt alterutrum vtique peccent, vel quòd mala ipſi committunt, vel quòd bona de aliis non credunt. Præterea rem paſſus ſum(nihil vos cælabo, quamuis occultum) ruſticíne an liberalis viri neſcio, certè paſſus ſum. puduit me aliorum,quicunque, cùm nihilo ſint ipſo vulgo meliores, ſatis habeas, ſi non multo etiam deteriores,illotis manibus, vt dicitur, & mente profana in ſanctiſſimas res ſe ipſi inferunt, atque intrudunt, & antequàm digni ſint, qui ad ſacra aſpirent,capeſſunt altare, certatimque ſeſe circa ſacram menſam premunt atq; vrgent, quaſi putent, ordinem hunc non virtutis exemplar eſſe, ſed facultatum acquirendarum occaſionem, nec miniſterium, cuius oporteat rationem reddere, ſed imperium, in quod nemini liceat inquirere, & quidem numero iam ferè plures ſunt, quàm hi,quibus præſunt, miſeri ob talem pietatem,&

infelices

ıfelices propter huiuſcemodi ſplendorẽ, vt vi-
eantur mihi profectò, tempore, ſimul & malo
rocedente, ne habituri quidem in poſterum,
uibus imperent, cùm omnes doceant, pro eo,
t ſint [19] docti à Deo (quemadmodum diuina *Eſa. 54.*
it promiſſio) & omnes prophetam agant, vſq; *Ioan. 6.*
o vt & Saul inter prophetas, vt eſt in veteri hi- *1. Reg. 19.*
toria, atque in prouerbio: nihil enim tam fre-
uens eſt, nec nullo vnquam tempore fuit, aliâs
liis rebus vigentibus ac ſeneſcentibus, quàm
ınt hodie apud Chriſtianos huiuſcemodi pro-
ɔra, & peccata. quorum etſi copiam, affluẽtiam-
ue reprimere, non eſt noſtrarũ virium: at certè
ɔdiſſe, atque erubeſcere, pars eſt pietatis non mi-
ıima. Quod autem poſtremum eſt & maius his,
uæ dicta ſunt ([20] perueni enim ad ipſum iam
olophonem orationis, nec mentiar: neque enim
as eſt, tantis de rebus verba facientibus) non
eiuſdem rationis eſſe putaui, neque etiam nunc
ɔuto, [21] gregem regere vel armentum, atque ho-
ninum animas curare: illic enim ſatis videtur,
ırmentum, vel gregem quàm poſſit maxime o-
ɔimum præſtare, & nimirum hoc ſpectans ar-
nentarius & paſtor, loca inquiret aquoſa &
ɔaſcua, ſuoſque greges ad paſtum inducet, ab eo-
lemque deducet, quieti tradet, rurſuſque exci-
abit ac mouebit, tum reuocabit, interdum qui-
lém bacillo, ſæpe verò fiſtula. negotium autem
habere paſtor vel armentarius nullum aliud vi-
letur, præterquam admodum paruum, vt lupos
ırceat, &, ſi quod forte pecus in morbum incide
it, inſpiciat. plerunque verò ei curæ erit quercus,

 vmbra,

vmbra, tibiæ, vtque pulchriore in herba recumbat propter frigidam aquam, & sub auris lectulum sibi ex gramine sternat, nonnunquam etiam amatorium aliquod carmen cantet cum Cissybio, boues aut oues cōpellat, & ex his ipsis pinguissimas quasque vel edat, vel vendat; virtuti autem tradendæ nullus vnquam pastor, aut armentarius studuit. [22] nam & quę tandem sit ista- 22
rum animantium virtus, quisue illarum bonum propriæ præferat voluptati? Homini autem cū difficile est, vt parendum sit, scire, tum verò multò difficilius videtur, rectam hominibus imperandi rationem tenere, nostro hoc præsertim imperij genere, quod diuina lege continetur, & ad ipsum Deum perducit, cuius quanto maior est amplitudo ac dignitas, tanto maius periculum, bene quidem sano. quem certè primum quidem oportebit [23] tanquam argentum vel aurum, vn- 23
dique versatum, & in quibuscunque temporibus, & rebus probatum, nulla ex parte adulterinum quidquam sonare, aut ære admistum, nihilque vilioris materię, & dignæ ardentiore igne in se ipso ferre. Sin minus, tanto maius erit malum, quanto pluribus pręfuerit, siquidem maior est quæ ad plures manat, quam quæ in vno vertitur improbitas: non enim tam facile vel pannus indelebilem tincturam, vel tetrum, suauémue odorem res propius admotæ recipiunt, neque tam cito perniciosus aliquis vapor in aërem diffunditur, diffususque adhærescit animantibus (quod sanè pestilentia & est, & dicitur) quàm [24] solet 24
principum vitiis infici tota ciuitas, & quidē multo fa-

to facilius, quàm virtutibus: hoc enim maximè
ſuperior eſt probitate improbitas, & hoc ego in
primis moleſtè fero, quod video, vitium quidē
multos habere imitatores & ſectatores, nec quic
quam eſſe tam facile, quàm improbum fieri, vel
nullo impellente; virtutis verò acquirendæ ſtu-
dioſos eſſe perpaucos, ac difficulter admodum
poſſe quēquam ad eam peruenire, etiam ſi mul-
ta ſint, quæ trahant, atque inuitent. & hoc nimi-
rum eſt, quod animaduertens, vt mihi videtur,
& conſiderans beatiſſimus Aggæus in admira-
bilem illam, ac veriſſimam venit ſimilitudinem,
25 cū diceret, [25] Interrogate ſacerdotes legē, ſi caro *Aggæi 2.*
ſancta in veſtimento cibum aliquem, vel potum,
vel vas tetigerit, num ſtatim ſanctificet id, quod
fuerit admotum? illis autem negantibus, rurſus,
inquit, interrogate, ſi quid iſtorum ad rem ali-
quam impuram ſeſe applicuerit, nónne confe-
ſtim contaminatur? tanquam reſponſuri illi qui-
dem eſſent, prorſus contaminari, nec purum am-
plius permanere huiuſmodi communicatione.
Quorſum hæc illius ſpectat oratio? nempe eo-
dem, quò mea. humanæ ſcilicet naturæ difficil-
limum eſſe, virtutem aſſequi, non ſecus ac mate-
riæ humidiori, ignem concipere: pleroſque verò
ad apprehendenda vitia natos, aptoſque eſſe,
26 [26] quaſi quandam, opinor, ſtipulam, quæ ſcintil-
la, ac vento facile propter ſiccitatem incenditur
& conſumitur: citius enim exigui vitij magnam
quis hauſerit copiam, quàm paululum immen-
ſæ virtutis, ſi quidem & melli vel modicum ab-
ſinthium ſuam illico impertit amaritudinē: mel

autem, ne si duplo quidem amplius fuerit, suam absinthio impartiatur dulcedinem: & paruus lapillus auulsus flumen vniuersum decliuia in loca traxerit; reprimere verò aut retrahere vix possit,
vel firmissima munitio ac moles. [27] Primum igi- 27
tur, eorum quæ dixerimus, id operæpretium est cauere, ne virtutis, quæ summa est admiratione
digna, mali videamur esse pictores, [28] vel potius 28
pictorum non malorum fortasse, multorum certè quidem, malum exemplar; néue illud in nos cadat prouerbium, qui alios curare profitentur, ipsi scatent vlceribus. secundo autem loco, etiam
siquis integrú se prorsus ab omni peccato, [29] vel 29
certè quàm maximè fieri possit, conseruet, tamen nescio an id satisfuerit ei, qui alios instituturus sit ad virtutem: non solum enim non malum esse oportet eum, cui res tanta fuerit commissa, quandoquidem multis etiam ex his, qui in alterius sunt potestate, hoc ipsum turpissimum est, sed probitate ceteris excellere, illius mandati nō
Psal. 36. immemorem quod iubet declinare à malo, & facere bonum; nec prauos duntaxat ex animo typos delere, verum etiam meliores imprimere, ita, vt virtute plus, quàm dignitate, reliquis præ-
stet omnibus. [30] neq; verò debemus vllum no- 30
bis boni atque ascensus terminum constituere, nec magis in lucro ponere id, quod iam teneamus, quàm in iactura id, quod effugerit, sed in dies magis, magisque progredi, nec magnum putare, si excellamus multitudini, sed detrimentum ducere, si minus dignè nos geramus. &, si quid boni egerimus, diuino id mandato metiri,

non

on propinquorum factis, siue mali illi sint, siue liquam ad virtutem fecerint progressioné, nec aruis stateris virtutem, maximo illi, à [31] quo omnia, & in quem omnia, debitam expendere; eque opinari eadem omnibus conuenire, quémdmodum nec ætates omnibus eædem, nec personarũ formæ, nec animantium naturę, nec terræ ualitates, nec pulchritudines, magnitudinésq; tellarum: sed existimare, priuati quidem viri rauitatem esse, flagitia admittere, & quæcunque supplicio sunt digna, quorum etiam lex grais est domina: principis verò, vel Antistitis, non sse quàm optimum, nec semper in virtute proedere, siquidem sit virtutis suæ præstantia multudinem tracturus ad mediocritatem, nec vi nperaturus, sed persuadendo allecturus: vis eim, ac violentia, præterquam quòd tyrannica st, & minimè laudanda, ne diuturna quidem sse potest. nam quicquid violentum est, id solet rofectò, [32] velut planta vi manibus attracta, ad ese rursus, si dimittatur, recurrere, voluntarium erò maximè legitimum, simul & tutissimum st, quippe quod amoris vinculis custoditur. Quapropter spontaneè in primis, & non coactè regem pascere, nostra iubet lex ac legislator. Verum esto, sit aliquis non malus atque adeo ad ummam peruenerit virtutem, tamẽ non video, uamnam adeptus scientiam, aut qua fretus faultate, audeat tantum munus suscipere: verè eim hæc mihi videtur ars quædam artium esse, z scientia scientiarum, hominem regere ac moerari, animantium omnium versutissimum, &

maximè

maximè varium. id autem facile quis cognorit,ſi
corporum curationem cum animarum curanda-
rum ratione contulerit, & poſtquam illius diffi-
cultatem perceperit,tum verò exquiſierit,quan-
to ſit hæc noſtra difficilior,& tum ratione mate-
riæ,tum facultate ſcientiæ, tum fine operationis
præſtantior. nam illa quidem in corporibus ela-
borat, materiáq; fragili ac deorſum fluente,quæ
prorſus diſſoluatur neceſſe eſt,& id, [13] quod ip- 33
ſius proprium eſt,patiatur, quamuis in præſen-
tia artis adiumento, quod in ipſa eſt, diſſidium
ſuperet:vel enim morbo, vel tempore diſſolui-
tur,cedens naturæ, & proprios terminos mini-
mè tranſiens. hæc autem in anima ſuum collocat
ſtudium, [14] quæ ſanè diuina diuinitus ad nos de- 34
lata eſt,ſupernæ nobilitatis particeps, & ad ean-
dem redire properans,deteriore licet ſit colliga-
ta,fortaſſe etiam [15] ob alias cauſas,quas ſolus no- 35
uit is, qui colligauit, Deus, & ſi quis à Deo hu-
iuſmodi edoctus eſt myſteria; at certè quantum
ego percipere poſſum, meíque ſimiles,ob duas,
vnam quidem, vt cum inferis hiſce rebus certā-
do atque luctando, ſupernæ gloriæ hereditatem
conſequatur,his,quæ hîc ſunt, tanquam aurum
igne probata,nec Dei donum ſolum,verum etiā
virtutis præmium ea, quæ ſperamus,accipiat. &
hoc erat profectò ſummæ bonitatis, vt bonum
noſtrum quoque faceret,non tantum naturæ in-
ſitum, ſed etiam eligendi poteſtate cultum ac li-
beræ voluntatis motibus in vtramque partem.
alteram verò ob cauſam, vt deteriorem quoque
partem ad ſe trahat, ac ſurſum collocet ab omni
concre-

concretione mortali paulatim liberata, vt quod
Deus animæ, id anima corpori præstet, tanquam
Pædagogus per se ipsam materiam ministram
moderans & conseruam Deo concilians. [16] Loca quidem Medicus, momenta, ętates, anni tempora, & alia huius generis considerabit, dabit
medicamenta, victus rationem instituet, ea, quæ
nocitura videantur, obseruabit, ne peruersæ ægrotantium cupiditates suæ obstent arti; nonnũquam etiam in quibusdam exustionibus, incisionibus, & acrioribus vtetur remediis, quæ tametsi laboriosa admodum ac difficilia videãtur,
nullum tamẽ eorum prorsus tanti est negocij,
quanti mores, affectiones animi, vitæ rationes,
studia, cæteráque quæ in nobis sunt, his similia
dispicere & curare, &, quicquid ferum est, atque
agreste, ex coniugatione nostra eximentes, ea,
quæ sint mansueta, & Deo grata inducere atque
firmare, ac iustos nosmetipsos tum animæ, tum
corporis arbitros præbere, non permittentes, vt
deteriori seruiat præstantius, quo nihil potest esse iniustius, sed ei, quod principem locum, autoritatémque tenet, id, quod natura posterius
est atque inferius, subiicientes, quæ quidem lex
statuit diuina, & pulcherrimè instituta cunctis in
rebus, quæ à Deo creata sunt, siue sub aspectum
cadant, siue omnem planè sensum exuperent.
Et quidem illud etiam animaduerto, quod eorũ
quæ diximus solere à medico obseruari, vnumquodque quomodo se habet natura, ita permanet, nec vllum callidè quidquam à se ipso contra
machinatur, neque captiosè repugnat his, quæ
ab ar-

ab arte afferuntur, quinetiam materiam subigit, quæ à medico adhibetur, curatio, nisi forte parua aliqua intercidat offensio, ægroti culpa, quam ipsam & cauere, & corrigere, non ita difficile est. nobis autem nostra calliditas, nimius erga nos ipsos amor, & pertinacia, ob quam nos superari, non possumus æquo animo ferre, maximo est ad virtutem impedimento, & quasi quædam acies contra eos, qui pro nobis pugnant, præsto est. denique quantum oportebat studij ad id conferre, vt morbum his, qui curarent, denudaremus, tantum profectò conferimus, vt medicinam fugiamus, sumúsque in nosmetipsos fortes, & ad propriam valetudinem perdendam peritissimi: aut enim seruili modo peccatum occultamus, tanquam putridum quendam morbum ac perniciosum, imo in animo abdentes, quasi verò, vt homines cælemus, cælare vllo pacto possimus
[37] magnum oculũ Dei & iustitiæ præsidis: [38] aut 37
excusamus excusationes in peccatis, rationes, 38
quæ nostris suffragentur vitiis, excogitantes, aut aures obstruentes, aspidis surdæ, & aures obturãtis instar, damus operam, ne audiamus vocem incantantium, néue sapientiæ medicamenta, quibus curantur animæ morbi, nobis planè adhibeantur: aut postremo (quod faciunt hi, quicunque ex nobis sunt magis audaces ac generosi) apertè etiam impudentes sumus in peccatis committendis, & in persequendis his, qui eorum medicinam profitentur, nudo capite, vt dicitur, ruentes ad omne genus iniquitatis. ò incredibilis hominum stupiditas, vel, si quod est aliud nomen

en huic vitio magis proprium. quos oportuit nquam benemerentes diligere, hos quasi iniicos vlciscimur, [39] odio habentes in portis arguentes,& verbum sanctum abominãtes,ac puamus fore,vt vehementius eos, qui nobis sunt beneuoli, oppugnemus, si quàmplurimis nosmetipsos damnis afficiamus, quemadmodum qui suas exedunt carnes, cùm tamen putent, se quidem eas,quæ propinquorum sint,deuorare. hæc sunt,quibus ego statuo, hanc nostram medendi artem multò difficiliorem esse ea,quæ versatur in corporibus, & propterea etiam præstantiorem. Accedit quòd illa quidem, cùm pauca inspiciat eorum,quæ in profundo latent,maiore ex parte in his, quæ sunt in promptu, occupata

40 est. nobis verò [40] in eo, qui absconditus est,cordis homine,omnis cura, omnéque studium po-

41 nendum est,& cum eo certamen ineundũ, [41] qui nos intus oppugnat atque inuadit, qui quidem nobis ipsis, quibusdam quasi armis, contra nosipsos vtens (ò rem omnium grauissimam) morti, quam affert peccatum, planè tradit. Ad hæc igitur superanda magna profectò ac perfecta opus est fide,maiore verò Dei ope & auxilio, nec parua etiam, quantum mihi ipse persuadeo, industria & contentione nostra, quæ & verbo &

42 opere conspiciatur, [42] siue etiam exhibeatur, si nostras volumus animas, quibus quidem nihil habemus preciosius, rectè curari, expurgari, & decoras quàmmaxime reddi. iamuerò, quod ad finem vtriusque curationis pertinet (hoc enim restat ex his, quæ exquirenda proposuimus) alterius

rius quidem finis eſt,ſanitatem aut bonam habitudinem corporis,ſi adſit, conſeruare, ſin minus reuocare,quæ profutura ſint,necne his, qui fuerint adepti,non ſanè conſtat, quãdo eorum contraria ſæpe conſueuerunt adiumenti plus afferre his, qui habeant, quemadmodum paupertas ac diuitiæ, claritas & obſcuritas nominis;ignobilitas ac nobilitas, & quæcunque ex ſua natura in medio poſita; nec magis in hanc, quàm in illam partem propendentia, perinde vt eis quiſque vti voluerit, ita ei in bonum,vel in malum conuer-
tunt.alteri autem propoſitum eſt [43] animam ſub- 43
leuare,è mundo rapere,Deóque exhibere, imaginem,ſi maneat,ſeruare;ſi nutet,adminiculari;ſi
diffluat,coërcere, [44] Chriſtũ in cordibus per ſpi 44
ritum ad habitandum inducere, &, quæ ſumma eſt, Deum facere, cæleſtíſque beatitudinis compotem eum, qui cæleſtis eſt conſtitutionis parti-
ceps. [45] id nobis pædagogus vult lex,id medij in- 45
ter Chriſtum & legem Prophetæ, id ſpiritalis
[46] legis conſummator & finis Chriſtus; id exina- 46
nita diuinitas, id aſſumpta humanitas, id noua
miſtio,Deus inquam & homo, [47] vnum ex vtriſ- 47
que,& per vnum vtraque;hanc ob cauſam Deus carni, per animam mediam, commiſtus eſt,
[48] duóque inter ſe diſtantia, ea, quæ conciliatrici 48
cum vtroque intercedebat, neceſſitudine coniuncta ſunt & copulata, atque omnia pro omnibus conuenerunt in vnum, ac pro vno, primo parente, anima ob eam, quæ non obediuerat, caro ob eam,quæ ſubminiſtrauerat, quæque ſimul fuerat condemnata, illa inquam propter a-
nimam,

nimam, hæc verò propter carnem, Chriſtus denique ob Adam, ob eum qui peccato erat ſubiectus, is, qui peccato fortior planè eſt atque præſtantior. idcirco veteri nouum obiectum eſt, & per paſſionem is, qui paſſus fuerat, reuocatus, & pro vnoquoque eorum, quæ in nobis ſunt, vnũquodque eius, qui ſupra nos eſt, oblatum, & nouum extitit myſterium, ea inquã, quæ pro ſumma Dei erga homines benignitate circa eum, qui per inobedientiam ceciderat, facta eſt diſpenſatio. Idcirco generatio ſimul & virgo, idcirco
49 præſepe ac Bethleem, [49] generatio formationis
50 cauſa, virgo mulieris gratia. [50] Bethleem propter Edẽ, præſepe propter paradiſum. parua ſcilicet, & parentia pro magnis atque abſconditis. idcir-
51 co Angeli glorificantes [51] cæleſtem, deinde terreſtrem, & paſtores gloriam videntes in agno ac paſtore, & ſtella præcedens, & Magi procidentes, ac dona ferentes, vt deſtrueretur idolorum
52 cultus. Idcirco Ieſus baptizatus, ac [52] teſtimonio deſuper confirmatus, ieiunans, tentationem ſuſtinens, tentantem ſuperans. Idcirco Dæmones eiecti, ægroti ſanati, & ampliſſimum illud præconium infimis hominibus commiſſum, & per
53 eoſdem rectè adminiſtratum. Idcirco [53] gentes frementes, & populi meditantes inania. Idcirco lignum cõtra lignum, & manus contra manum, contra eã videlicet, quæ intemperanter ſeſe extendit, illæ, quæ fortiter ſunt tenſæ, contra diſſolutam clauis vinctæ, contra eam, quæ Adam eiecit, illæ, quæ orbis terrarum fines conciliarunt. Idcirco altitudo aduerſus lapſum, fel aduerſus

 guſtum,

gustum, spinea corona [54] aduersus maligni impe- 54
rium, mors aduersus mortem, tenebræ lucis gra-
tia, sepultura contra auersionem ad terram, re-
surrectio resurrectionis causa. Hæc sanè omnia
institutio quędam ac disciplina fuit à Deo nobis
adhibita, & imbecillitatis nostræ medicina, quæ
veterem Adam eò, vnde excidit, reduceret, &
[55] ad lignum vitæ adduceret, à quo quidem nos 55
lignum scientiæ, [56] alieno tempore atque incom- 56
modo gustatum, abalienauit. huius nos curatio-
nis ministri esse debemus & adiutores, quicun-
que aliis præsumus. quibus certè cum magnum
est, proprias animi labes ac morbos & nosse, &
curare (quanquam non ita id quidem magnum
sit, nisi, vt hoc diceremus, multorum faceret im-
probitas, qui hunc tenent dignitatis gradū) tum
verò multo maius, posse aliorum vitiis scienter
mederi, atque ea afferre remedia, quæ vtrisque
sint salutaria, tum his, qui egeant medicina, tum
his, quibus eorum curandorum onus commis-
sum fuerit. [57] Deinde isti quidē, qui corpora cu- 57
rant, labores, vigilias, & curas, quas scimus, susci
pient, & ob aliena incommoda proprias perci-
pient molestias (vt ait quidam ex his, qui apud
eos sapientes habentur) & alia quidem per se
ipsos elaborantes, atque excogitantes, alia verò
ab aliis colligentes, ac congerentes ægris adhi-
bent, nec quicquam adeo paruum ab ipsis vel
repertum est, vel prætermissum, ne minimis qui-
dem ex rebus, quin magnum putent habere
momentum ad valetudinis siue commodum, si-
ue incommodum. atque id quam tandem ob
cau-

causam? nempe vt homo plusculum temporis maneat in hac misera vita, isque fortasse minimè probus, aut etiam nequissimus, cui forsitan melius erat iampridem perisse, vt grauissimo omnium, quo laborat, morbo, animi scilicet prauitate, liberaretur. Quòd si etiam è numero bonorum eum esse, posuerimus, quantum demum est victurus? num omne tempus? quidúe lucrifacturus ex huiusmodi vita? ex qua quidem expediri studere, omnium bonorum maximum est, ac tutissimum, vt mihi videtur, & viro bene
58 sano sanè quàm dignum. [58] nobis autem, qui periclitamur salutem animæ, diuinæ sanè & immortalis, immortalíq; vel supplicio ob vitium, vel præmio ob virtutem afficiendæ, quantum demum certamen instare existimandū est, quantáue opus esse scientia, vt rectè aut curemus, aut
59 curemur, vtque vitam commutemus, & [59] puluerem spiritui dedamus? neque enim eædem sunt rationes, nec eædem appetitiones maris, & feminæ, iuuenis, ac senis; diuitis, & pauperis; hilari, & tristis; valentis, & ægrotantis; principis, ac priuati; periti, & imperiti; timidi, & audacis; iracundi, & mitis; felicis, & infelicis. quod si etiā diligentius inquiras, quantum sit discrimen inter coniugatos ac cœlibes, rursúsque ex his inter eos, qui solitudine, quíque frequentia & societate hominum delectantur; inter illos, qui in vsu rerum, & in contemplatione sunt versati, & eos, qui simpliciter vitam dirigunt; inter vrbanos, & rusticos; sinceriores, atque astutiores; operosos, & ociosos; fortunæ commutatione iactatos, &

ſecundiſſimo vento curſum tenentes ſine vlla offenſione, his profectò, cum magis interdum animorum affectibus atque appetitionibus, quã corporum formis, ac figuris, vel, ſi mauis, elementorum, ex quibus conſtamus, miſtionibus, ac tẽperationibus alteri ab alteris differant, [60] diſ- 60
penſatorem ſe præbere, res eſt minimè facilis. nam quemadmodum corporibus non eadẽ medicina omnibus, nec idem cibus adhibetur, ſed alius alij pro ratione valentium, aut ægrotantiũ, ita etiam animæ diuerſa ratione atque inſtitutione curantur. Id quod ita eſſe faciendum, teſtantur hi ipſi, quorum animi affectiones ſunt curandæ. alij nimirum oratione ducuntur, alij diriguntur exemplo, alij calcaribus egent, alij frenis (alteri enim tardi ſunt & pigri ad bonum, quos oportet ſermone, quaſi flagello, excitare; alteri plus, quàm ſatis eſt, feruidi ſpiritu, & cupiditatibus effrenati, quaſi generoſi quidã equi exultantes & vltra metam excurrentes, quos poſſis, oratione, quaſi quibuſdam habenis, coërcens ac reprimens, meliores facere) alios iuuat laus, alios vituperatio, ſiquidem ratione ac tempore vtraque earum vtaris, ſin minus, nocent potius. alij cohortatione emendantur, alij obiurgatione, atque ea his quidem in aperto acriter, illis verò in occulto leniter adhibita. ſolent enim alij priuatas admonitiones contemnere, quos tamen poſſit publica accuſatio ac reprehenſio moderari; alij autem ad liberiores obiurgationes impudentes ſe præbere, qui tamen remiſſioribus, occultiſque admonitionibus facilius ducãtur, & commiſe-

miſerationi obedientiã retribuant. In aliis oportet omnia vel minima diligẽter obſeruare, quoſcunque opinio, quam habeat, fore, vt ſua facta lateant (hoc enim moliuntur) quaſi ſapientiores inflauit. in aliis præſtat aliquando conniuere, ita, vt (quod prouerbij loco dici ſolet) videntes non videamus, & audientes non audiamus, ne illos
61 nimio increpandi ſtudio demergentes, [61] impellamus ad contumaciam, ac demum extincto pudore, optimo ad perſuadendum remedio, audaciores ad omnia facinora reddamus. debemus etiam quibuſdam non iraſcentes iraſci, non deſpicientes deſpicere, non deſperantes deſperare, pro vt cuiuſque tulerit ingenium. alios oportet manſuetudine, atque humilitate, & vnà cum eis ad meliorem ſpem incumbendo curare. Iam alios vincere, ab aliis ſe vinci permittere, ſatius eſt; & horum quidem diuitias, atque opes; illorum verò paupertatem, & res incommodas vel laudare, vel deteſtari: neque enim quemadmodum in virtute & in vitio res ſe habet, vt illa quidem ſemper, omnibúſque optima ſit & vtiliſſima, hoc autem peſſimum ac deterrimum, ita etiam in noſtra vſu venit medicina, vt vnum & idem remedium ſemper atque eiſdem ſaluberrimum ſit aut pernicioſiſſimum, verbi gratia, ſeueritas, vel mãſuetudo, vel aliud quoduis eorum, quæ enumerauimus: Sed aliud aliis accommodatum eſt atque vtile, perinde, opinor, vt tempora réſque inciderint, & eorum, qui curantur, ingenium ac mores tulerint. Quæ ſanè omnia adeò accuratè exquiſitéque verbis diſtinguere, & perſequi, vt

in vnum redigas hanc curandi rationem nullo modo poſſis,quantumuis licet excellas induſtria & prudentia. ſingula autem in ipſo vſu,atque in ipſis rebus ei, qui recta ratione curet, perſpicua fiunt. generatim verò illud nobis eſt manifeſtũ, quòd ſicut his, qui ſupra ſuſpenſum funem atque ſublatum incedunt,periculoſum eſt,huc vel illuc inclinare, nec in paruum fert diſcrimen quoduis vel minimum momentum, tutiſſimos autem pręſtat motus æquabilitas;item hîc alterutram in partem quis propenderit ſiue propter malitiam, ſiue propter inſcitiam, non mediocre tum ipſi,tum his, quibus ducendis præeſt,periculum impendet, ne cadant in peccatum. Sed
[62] via regia vtique gradiendum eſt,& cauendum, 62
Prou.4. ne(quemadmodum dicunt Prouerbia)ad dexteram,néue ad ſiniſtram declinemus. Sic igitur ſe habent ea, quæ ad noſtras attinent affectiones, tantúmq; hîc negocij habet paſtor bonus, [63] qui 63
ſcitè ſciturus ſit animas gregis, & præfuturus pro ratione paſtoralis ſcientiæ,eius inquam,quæ recta eſt, & vero Paſtore noſtro dignam. Iamuerò ipſius verbi diſtribuendi munus (vt vltimo loco ponam id, quod omnium rerum noſtrarũ primum eſt) diuini dico verbi atque excelſi, & cuius ſtudium omnes nunc profitentur, ſi quis eſt,qui confidat, poſſe ſe dignè obire, ídq; putet cuiuſuis eſſe ingenij, huius ego ſapientiã, ne dicam inſipientiam, admiror. mihi quidem certè opus eſſe videtur hominũ minimè vulgarium, nec parui ſpiritus, [64] ſuo cuique tempore verbi, 64
quaſi tritici,menſuram dare, ac diſpenſare in iudicio

65 dicio veritatem noſtrorum dogmatum, [65] quæcunque de mundis, aut de mundo litteris prodita ſunt, de materia, de anima, de intellectu, intellectualibúſque naturis, tum præſtantioribus, tum deterioribus, de ea, quæ cuncta colligat, temperat, ac regit prouidentia, tum quæ ſecundum rationem videtur occurrere, tum quæ præ-
66 ter rationem, [66] inferiorem inquam & humanã, quæcunque de prima noſtra conſtitutione, déque poſtrema noſtra renouatione, de figuris, de
67 veritate, de teſtamentis, de Chriſti aduẽtu [67] tum primo, tum ſecundo, de incarnatione, de paſſio-
68 nibus, de [68] reuerſione, quęcunq; de reſurrectione, de fine, de iudicio, de retributione tum pœnæ, tum gloriæ; &, quod caput eſt, quæcunque de ea, quæ ſummum principatum atque imperiũ obtinet, beatiſſima trinitate ſentienda ſunt. in quo quidem periculum vel maximum imminet his, quibus alios illuminandi munus creditum
69 eſt, ne [69] ſermone vel in vnam, dum veremur Deorum multitudinem introducere, hypoſtaſim contracto, nuda nobis nomina relinquantur, ſi eundem patrem, & filium, & ſpiritumſanctum eſſe credamus, vel in tres, aut diuerſas atque alienas, aut inordinatas & principio carentes hypoſtaſes, & quaſi dicas in tres viciſſim ſibi aduerſantes Deos diſtracto, in æquale vitium ex contrariis delabamur; inſtar plantæ alterutram in partem contortæ, & multum deflexæ: Nam cum tres hodie extent de Theologia vitioſæ & corruptæ opiniones, atheïa, & iudaiſmus, & polytheïa, quarum quidem primæ auctor fuit Sa-

bellius Libycus, ſecundæ Arius Alexandrinus, tertiæ quidam, qui nimis apud nos ſunt orthodoxi, quænam mea eſt ſententia? vt ſcilicet id, quod in iſtis tribus ineſt vitij, declinantes, in terminis verę pietatis conſiſtamus, &, neque ad Sabellij atheïam [70] ex noua iſta reſolutione, vel cõ- 70
poſitione inducamur, non magis vnum omnia, quàm nihil vnumquodque eſſe definientes (deſinunt enim eſſe id, quod ſunt, dum viciſſim in ſe commeant ac tranſeunt) aut compoſitum quendam & abſurdũ nobis Deum, quemadmodum commenticia animalia, adumbrantes & confingentes; neq; naturas [71] ex Arij, quæ rectè dicitur 71
inſania, ſecantes, in Iudaicam concludamur inopiam; atque inuidiam diuinæ naturę affingamus, ſolo eo, quod eſt ingenitum eſſe, deitatem circumſcribentes, quaſi verò timeamus, ne pereat nobis ac deſtruatur Deus, Dei pater ſi ſit, veri, & natura eodem, quo ipſe eſt, honore præditi:
[72] neque tria principia inter ſe oppoſita educen- 72
tes, aut coordinãtes, multorũ, quem effugimus, principatum Gentilium more introducamus, cũ par ſit, neque patris adeo ſtudioſum eſſe quenquam, vt ab ipſo id etiam, quòd pater ſit, auferat (cuius enim pater fuerit, ſi filius vel ab eo natura diſiunctus, abalienatúſque ſit vnà cum ipſis creaturis, nec enim filius eſſe poteſt id, quod eſt alienum, vel cum eo conglutinatus & confuſus, quod idem eſt ac ſi dicas confundẽs?) neque itidem Chriſti vſque eo cupidum, vt nec ipſi id, quòd filius ſit, relinquat (cuius enim fuerit filius, niſi ad patrem tanquam ad principium

refera-

referatur?) nec patri principij dignitatem ſeruet, eius inquam principij, quod ipſi tanquam patri ac genitori conuenit: anguſtarum enim profectò rerum atque indignarum, vel potius anguſtè, indignéque principium eſſet, niſi eius ſit principiũ diuinitatis ac bonitatis, quæ in filio & in ſpiritu ſancto ſpectatur, in illo quidem, vt in filio ac verbo, in hoc verò, vt in eo, qui indiſſolubiliter procedit, ſpiritu, quandoquidem neceſſe eſt, & Dei vnitatem conſeruare, & tres hypoſtaſes confiteri, cum ſua quamque proprietate. hæc igitur, vt ſatis commodè ac dignè explicentur atq; exponantur, longiore, quàm præſentis ſit temporis, opinor, etiam vitæ, indigent oratione, vel potius & nunc, & ſemper ſpiritu, quo ſolo Deus intelligitur, explanatur & auditur: puro enim duntaxat eſt attingendum id, quod purum eſt, ac ſemper eodem modo ſe habet. nunc autem ideo breuiter ea perſtrinximus, vt declararemus, difficile eſſe ei, qui tantis de rebus diſſerat, maximè apud multitudinem, quæ quidem ex omni conſtat hominum genere, tum quo ad ætatem, tum quo ad habitum, quaſi organũ quoddam, quod cum multis chordis ſit conſtitutum, multis itidem ac variis eget pulſationibus, ſermonem aliquem inuenire, qui poſſit omnes componere, & cognitionis lumine illuſtrare, non ſolum quod, cum in his tribus periculum vertatur, in intelligentia ſcilicet, in oratione, & in auditu, vt non offendas in vno iſtorum, ſi non in omnibus, fieri nullo modo poteſt (aut enim intellectus minus fuerit illuminatus, aut oratio defecerit, aut

non rectè perceperit auditus, haud satis expurgatus, & [73] similiter ex vno istorum atq; ex omñibus necesse est claudicare veritatem) sed etiam 73
quoniam quod orationem aliorũ, aliam quampiam doctrinam profitentium, acceptam ac probabilem reddit, auditorum videlicet religio, id profectò hîc detrimentum affert atque incommodũ: cum enim intelligant, de Deo & de re omnium maxima, & de salute ipsa, & [74] de prima 74
omnibus spe agi atque certari, quò sunt feruidiores fide, eò magis docentis sermoni obsistentes, ac veritatis proditionem, non religionẽ obediendi studium existimantes, omnia citius proiecerint, quàm opiniones domo delatas, & dogmatum, in quibus sunt educati, consuetudinem remittant. & hoc, quod adhuc dico, moderatiorum est hominum vitiũ, nec prorsus malorum, qui tametsi aberrant à veritate, quia tamen religione adducti, id faciunt, & [75] æmulationẽ qui- 75
dem habent, sed non secundum scientiam, erunt forte è numero eorum, qui minus grauiter damnabuntur, nec multis vapulabunt plagis, vt certè vapulabunt illi, qui propter malitiam atque improbitatem à Domini voluntate recedunt. & illi quidem fortasse possint aliquando de sententia deduci, & commutari ea ipsa commoti religione, ob quam resistebant, si quis eos tetigerit sermo vel interior, vel exterior, certo [76] ictu percu- 76
tiens, tanquam ferrum pyritem lapidem, prægnantem & dignam luce mentem, in qua illicò ex parua scintilla magna veritatis flamma eluceat. Quid autem de his dixerit quispiam, qui

inanis

inanis gloriæ ſtudio vel principatus cupiditate
77 [77] iniquitatem in excelſum loquuntur, quaſi Ian-
nis cuiuſpiam aut Iambris iactantias, non con-
tra Moyſem, ſed contra ipſam veritatem ſeſe ar-
mantes, & in ſanam doctrinam inſurgẽtes? quid-
78 úe de tertia illorum claſſe dicemus, qui [78] ob in-
ſcitiam, &, quæ hanc conſequitur, confidentiam
ad quemcunque ſermonem cominus feruntur
79 porcorum ritu, [79] & pulchras conculcant verita-
tis margaritas? quidúe denique de his, qui nul-
lam quidem domo opinionem afferunt, nec vllã
planè diuinarum rationum formam ſiue malam
ſiue bonam, ſed quibuſlibet ſe ipſos obiiciunt
ſermonibus atque doctoribus, tanquam ex cun-
ctis meliora ac tutiora ſelecturi, & ſibi ipſis, non
bonis veritatis iudicibus, credunt; mox vi & fa-
80 cultate dicendi aliâs alia [80] circumlati & contor-
ti, & quacunque oratione obruti atque peſſun-
dati, multis permutatis magiſtris, multíſque lit-
teris, quaſi puluere ventis, facilè proiectis, demũ
tum auribus, tum mente defatigati omnem ſa-
pientiæ doctrinam, proh inſipientiam, æquè ſto-
machãtur, & moleſtè ferunt, ac prauum ſibi ipſis
inſcribunt characterem, vt ſcilicet ipſam fidem
noſtram, tanquam inconſtantem, & minimè ſa-
nam, irrideant, atque contemnant, inſcitè admo-
81 dum [81] ab his, qui docent, ad doctrinam ipſam
ſeſe transferentes, vt ſi quis oculis malè affectus,
vel aures habens hebetiores, ſolem, aut voces ac-
cuſet, illum quaſi obſcurum, & minus fulgen-
tem, has tanquam abſonas, & nimium remiſſas.
& hanc ob cauſam facilius eſt rudi in animo at-
que in-

atque integro veritaté à primo imprimere, tan-
quam in çera nondum formata, quàm post inci-
sas litteras, prauas dico doctrinas & dogmata,
pium sermonem inscribere, ita vt cum prioribus
posteriora commisceantur, & confundantur: ex
viis enim profecto ea melius est iter facere, quæ
plana sit, ac trita, quàm quæ inusitata & aspera,
itémque ex agris eum arare, quem sæpius aratrú
perstrinxerit ac mollierit; [82] ex animis autem in 82
eo vtique facilius inscribitur, quem non dum
praua formarit oratio, nec in profundo vitiosæ
litterarum notæ impresserint: duplex enim isto
quidem modo negocium contrahatur pio scri-
ptori concinno, alterum scilicet, vt iam antea im-
pressos deleat characteres, alterum, vt alios repo-
nat probatiores, ac digniores, qui permaneant.
tot sanè extant tum secundum reliquas affectio-
nes, tum secundum orationem ipsam mali &
[83] maligni typi atque characteres, tantúmq; ne- 83
gocij habent hi, quibus isthæc animarum insti-
tuendarum cura commissa est. neque tamen non
multa à me prætermissa sunt, ne præter modum
cresceret oratio. Quemadmodum igitur, si quis
aggrediatur, multiplicem aliquam ac multifor-
mem belluam ex multis conflatam belluis tum
maioribus, tum minoribus, mitioribúsq; & im-
manioribus educare, & mansuefacere, arduum
sanè opus, multúmque negocij habeat, animan-
te tam dispari, támque dissimili regendo, cuius
non eisdem vnaquæque pars vocibus, neque ci-
bis, [84] neque blandimentis, neque sibilis, neque 84
ceteris huiusmodi ad educationem pertinenti-
bus

bus modis delectatur, ſed alia aliis pro ſua quæ-
que natura & conſuetudine. & quid oporte[illegible]t fa-
cere huiuſcemodi beſtiæ præfectum? quid aliud
pr. fecto, quàm curare, vt multiplex ſit ac varius
ſcientia, & congruentem cuique adhibeat cura-
tionem, quò rectius poſſit talem belluam regere
85 & conſeruare? [85] ita cum ex multis ac differenti-
bus tum moribus, tum rationibus, quaſi quod-
dam compoſitum ac diſſimile animal, conſtitu-
tum ſit commune hoc eccleſiæ corpus, prorſus
neceſſe eſt, eum etiam, qui illi prępoſitus ſit, ſim-
plicem eundem eſſe ad eam, quæ in omnibus re-
quiritur, rectitudinem ſeruandam, & quammaxi-
ximè multiplicem ac varium ad conciliandum
ſibi vniuſcuiuſque animos, aptéque & appoſitè
85 cum omnibus congrediédum. nam [85] alios qui-
dem conuenit lacte, hoc eſt ſimplicioribus, ac
rudioribus eruditionibus, alere, quicunque ha-
bitu paruuli, & nuper compacti, quomodo di-
xerit quiſpiam, virilem doctrinæ cibum minimè
ferunt, quem ſi quis eis ſupra ipſorum vires ſup-
peditet, oppreſſi fortaſſe & grauati, quòd ne-
queat mens, ſicut in corpore accidit, id quod il-
latum fuerit, attrahere, & ad ſe conuertere, pri-
86 ſtinas etiam vires amiſerint. [86] alij autem, cum
eam, quam loquimur inter perfectos, ſapiétiam,
altiorémque ac ſolidiorem cibum deſiderent,
quippe qui ſint iam ſenſibus ſatis exercitati ad
diſcretionem veri ac falſi, ſi lacte imbuantur, &
oleribus, imbecilliorum cibo, alantur, ægreſe-
rant, & quidem iure, cum non confirmentur ſe-
cundum Chriſtum, nec laudabili augeantur au-
gmen-

gmento, quod affert sermo perficiēs in virum & in mensuram spiritualis ætatis perducens eum, qui rectè nutriatur. [87] & ad hæc quis idoneus? 87
non enim sumus, sicut plurimi adulterātes verbum veritatis, & miscentes vinum aquę, eum videlicet, qui lætificat cor hominis, sermonem ei, qui vulgaris est & vilis, & ex humo tractus, & leuis, & temere effluens, vt aliquid ipsi iniquè lucrentur ex tali nundinatione, aliàs alio modo cum his, qui ipsos sectantur, loquentes, & cum omnibus ad voluntatem, quasi quidam [88] ven- 88
triloqui & vaniloqui, propriis voluptatibus inseruientes [89] sermonibus ex terra editis, & in ter- 89
ram demersis, vt quàm optimam apud multitudinē famam adipiscantur, quammaxima se ipsos pœna afficientes, aut etiam perdentes, & sanguinem innocentem simpliciorum animarum effundentes, [90] qui de manibus nostris requiretur. 90
Sed cum intelligeremus, satius esse, ceteris sese peritioribus regendi sui habenas tradere, quàm aliorum imperitum esse aurigam, & aures potius æquas, benignásq; præbere, quàm linguam iactare ineruditam, nobis ipsis consiliariis, fortasse non malis, beneuolis quidem certè vsi, magis probauimus, ea, quæ dicenda, quæque agenda sint, discere nescientes, quàm docere, eorum ipsi cum simus ignari: [91] præclarè enim cum eo 91
agatur, cui vel ad summam senectutem sermo accesserit canus & aptus ad iuuandam animam, in religione iuuenilem: quare ad alios instituendos aggredi ante, quàm satis ipse institutus sis, & in dolio (quod dicitur) figulinam addiscere, hoc est in

eſt in aliorum animabus religionis ſtudium exercere, hominis mihi eſſe videtur planè inſani, vel temerarij; inſani quidem, ſi nec propriam ſentiat inſcitiam; temerarij verò, ſi, quamuis ſe ipſe noſcat, tamen audeat prouinciam capeſſere.
92 Hebræorum quidẽ ſapientes perhibent, [92] fuiſſe quandam olim apud Hebræos legem, rectè imprimis conſtitutam & probatam, ne quælibet ætas ad quamlibet ſcripturam admitteretur (neq; enim id prorſus conducere, quippe cum nec omnis ſtatim ab omni percipi poſſit, plurimúmque ſoleat pleriſque obeſſe ea parte, qua appareat, profundior ſcriptura) ſed alia quidem ſcripta ab initio omnibus permitterentur, & communia eſſent, quorum videlicet pars etiam corporea non ignobilis ſit; alia verò iis tantum crederẽtur, qui annum iam quintum & vigeſimum compleuiſſent, quæcunque viliore quodam inuolucro myſticam obtegunt pulchritudinem, ſtudij, laboris, ac ſplendidæ vitæ præmium, his ſolis, qui mente ſunt purgata, fulgentem atque elucentem, quippe quòd ſola hæc ætas poteſt vltra corpus progredi, & à littera ad ſpiritum rectè aſcendere. Nobis autem nullus poſitus eſt terminus docendi ac diſcendi, quemadmodum lapides illi olim his, quæ vltra Iordanem, & his, quæ intra Iordanem erant, tribubus; neque his quidem hoc, his verò illud committendum ducimus, nec vllam habemus regulam, qua habitus diſcernamus, ſed res adeo prolapſa & confuſa eſt, adeóque malè ſumus affecti, vt complures
93 noſtrum, ne dicam omnes, [93] prius fere, quàm-

primum

primum capillum depoſuerimus,ac deſiuerimus
puerilia balbutire,prius,quàm ad diuina acceſſe-
rimus atria, prius, quã ſacrorũ librorũ vel ipſa
nomina perceperimus,prius, quã noui, ac vete-
ris teſtamẽti characterẽ nouerimus, [94] & patro- 94
nos: non dum enim dico priuſquam fœdiſſimũ
cœnum,& animæ,quas vitium nobis inuſſit, la-
bes eluerimus, ſi duo modò aut tria pia verba
arripuerimus,eáque ex auditu, [95] non ex lectio- 95
ne, vel cum Dauid paululum verſati fuerimus,
vel palliolo bellè nos circumdederimus, vel
fuerimus vſq; ad zonam philoſophati, ſpeciem
quandam aſſimulatæ pietatis nobis ipſis appin-
gentes(proh dignitatis præſtantia atque animi e-
latio, [96] ſacer iam inde ab incunabulis Samuel) 96
ſtatim exiſtimus ſapientes, & magiſtri,& excelſi
in rebus diuinis,atque inter ſcribas ac legum pe-
ritos primas appetimus, & noſmetipſos cæleſtes
facimus, & [97] quærimus vocari ab hominibus 97
Rabbi. nec vſquam eſt littera, & omnia oportet
intelligere ſpiritualiter,& meræ nugæ inſomnia,
ac niſi maximis laudibus extollamur, iniquo
planè animo ferimus; atque id quicunque no-
ſtrum ſunt humaniores ac ſimpliciores. Quid
verò hi, qui magis ſunt ſpirituales,& generoſio-
res? iſti certè multis in rebus nos damnantes, ſi
ita lubuerit,& exagitantes, nec vllo loco nume-
rantes, receſſerunt, ipſa etiam ſocietate noſtra &
communicatione tãquam impiorum hominum
repudiata. Quòd ſi quem ipſorum ſic placidè
quodãmodo, & ratiocinando vrgentes interro-
gemus, dic mihi, [98] vir admirabilis, putáſne eſſe 98
aliquid

liquid ſaltare ac tibiis canere? prorſus reſpon-
derint. Quid verò ſapientiam & ſapientem eſ-
ſe, id quod diuinarum, humanarúmque rerum
ſcientiam ponimus? hoc etiam conceſſerint. vtrũ
autem cenſes, ſapientia iſthæc, an iſtis ſapientiam
longè meliorem, præſtantioremque eſſe? non
dubito, quin omnibus rebus dicant præſtabilio-
rem eſſe ſapientiam. atque hactenus æquos ſe
præbent. num igitur ſaltandi quidem & tibiis
canendi ars eſt ac diſciplina, multúmque in eo
temporis conſumendum eſt, crebri ſudores ac
labores ſuſcipiendi, mercedes interdum pendē-
9 dæ, [99] rogandi perductores, longiora conficien-
da itinera, & alia denique omnia tum facienda,
tum patienda, quibuſcunque comparatur expe-
rientia; ſapientiam verò, quæ omnibus præeſt,
quæque omnia in ſe bona comprehenſa habet,
00 ita [100] vt ipſe etiam Deus ex multis, quibus ap-
pellari ſolet, hoc maximè nomine lætetur, rem
eſſe adeo vilem, tritámque exiſtimabimus, vt ſo-
la voluntas ſatis ſit ad id, vt ſis ſapiens? magnæ
hoc eſt inſcitiæ. Hæc nos eis vel alius quiſpiam
ex doctioribus & intelligentioribus ſi dicat, ac
ſenſim conetur errorem expurgare, id ipſum eſt
01 [101] ſupra petras ſeminare, & loqui in aures non
audientium. adeo ne in eo quidem ſunt ſapien-
tes, vt ſuam agnoſcant inſipientiam. vt mihi vi-
deatur aptè in eos cadere illud Salomonis di- *Eccl. 6. & Prou. 26.*
102 ctum, [102] eſt malum, quod vidi ſub ſole, virum,
qui ſe ſapientem eſſe putat, &, quod peius etiam
eſt, aliorum inſtituẽdorum munus commiſſum
eſſe ei, qui nec propriam ſentit inſcitiam. quod

quidem incommodum tam lugēdum ac deplorandum est, quàm quod maximè. quod & ego sæpe sum miseratus, nō ignorans, [103] opinionem 103
propriæ sapientiæ de ipsa sapientia plurimum detrahere, & inanem gloriam magnum afferre hominibus impedimentum ad virtutem. huic verò morbo mederi, atque eum comprimere, Petri cuiuspiam fuerit, aut Pauli, magnorum Christi discipulorum, qui quidem vnà cum administratione, tum in verbis, tum in operibus, acceperunt donum gratiæ, atque [104] omnibus o- 104
mnia facti sunt, vt omnes lucrifacerent. nobis autem aliis magnū fuerit, si rectè gubernemur, & regamur ab his, quibus, isthæc vt corrigant, ac dirigant, negocium datum est. Sed quoniam Pauli, & eius consimilium mentionem fecimus, dimissis, si ita videtur, ceteris, quicunque vel legibus ferendis, vel exercitibus ducēdis, vel Prophetam agendo, vel aliquo alio huiuscemodi munere fungendo populo præfuerunt, vt Moses, Aaron ille, Iesus, Helias, Elissæus, Iudices, Samuel, Dauid, Prophetarum multitudo, Ioannes, duodecim Discipuli, & reliqui hos subsequuti, qui quidem multis sudoribus ac laboribus, suo quisque tempore, commissum sibi munus peregerunt. his inquam omnibus prætermissis, Paulum solum nostri sermonis testē producamus, & in eo consideremus, quanta & qualis sit animarum curandarū prouincia, num mediocre studium, paruámque requirat intelligentiam. vt autem facillimè id cognoscere, penitúsque perspicere possimus, quid de Paulo Paulus

ipse

105 ipſe dicat, audiamus. [105] Mitto labores, vigilias, timores, magnam famis, ſitis, frigoris, nuditatis patientiam, exterius inſidiantium, atque interius obſiſtentium pugnas. prætereo perſequutiones, concilium, carceres, vincula, accuſatores, tribunalia, mortes ſingulis diebus atque horis paratas, ſportam, lapidationes, verbera, itinerum peragrationem, pericula, terra, maríque ſubita, profundum maris, naufragia, pericula fluminū, pericula latronum, pericula ex genere, pericula in falſis fratribus, victum ſuis manibus acquiſitum, gratuitum Euangelium. taceo quod ſpectaculum erat & angelis, & hominibus, medius inter Deum & homines cōſtitutus, pro his quidem decertans, illi verò populum adiungens &
106 concilians, [106] populum peculiarem. præter iſta, quæ extrinſecus ſunt, quis nam dignè perſequa-
107 tur quotidianam [107] procurationem, ſingulorum curam, ſolicitudinem omnium eccleſiarum, cōmiſerationem, & paternam erga omnes caritatē? offendebat quis quidpiam, & Paulus infirmaba-
108 tur, [108] ſcandalizabatur alius, & Paulus vrebatur. Adde ſummam in docendo aſſiduitatem, varias curandi rationes, humanitatem ac ruſſus ſeueritatem & miſtionem, temperationémque ex vtriſque, ne eſſet aut lenitate mollior, aut acerbitate durior. præcipit ſeruis & dominis; principibus & ſubditis; viris, & mulieribus; parentibus, & filiis; nuptis, & non nuptis; temperantibus, atque intemperantibus; ſapientibus, & inſipientibus; circumciſis, & non circumciſis; Chriſto, & mundo; carni, & ſpiritui. pro his gratias a- Ephe. 5 et 6.

Philip.4. agit, illos perstringit; hos gaudium & coronam
Gal.3. appellat, illos arguit insipientiæ; his quidem, re-
ctam viam tenentibus, comitem se, atque impul-
sorem præbet, illos verò peruersè ambulantes
reuocat ac reprimit; nunc [109] separat, nunc cari- 109
tatem confirmat; nunc dolet, nunc lætatur; nunc
1.Cor.3. lac potum dat, nunc mysteria attingit; nunc cum
aliis vnà se demittit, nunc alios secum extollit;
nunc virgam minatur, nunc profert spiritũ man-
1.Cor.4. suetudinis; nunc cum elatis effertur, nunc cum
1.Cor.4. humilibus humiliatur; modò Apostolorum mi-
nimus est, modò experimentum pollicetur eius,
2.Tim.4. qui in ipso loquitur Christus; modò ex hac vita
migrare exoptat, & delibatur; modò permanere
in carne magis propter ipsos approbat esse neces-
sarium: neque enim suum commodum quærit,
sed rationibus cõsulit filiorum, quos in Christo
per Euangelium genuit. is nimirum est finis o-
mnis spiritualis administrationis, quibuscunque
in rebus propriam vtilitatem præ ceterorum cõ-
modis despicere. in infirmitatibus ac tribulatio-
nibus gloriatur. Iesu [110] mortificatione, tanquã 110
pulchro quodam ornamento, pulchrè oblecta-
tur. sublimis est iis, quæ ad carnem pertinent, &
his, quæ sunt spiritus, exultat; non est imperitus
scientia, & videre se dicit per speculum & in æ-
nigmate; confidit spiritui, & castigat corpus, tan-
quam aduersarium domans ac subigens. Quid
verò his gerendis nos docet atque instruit? nem-
pe vt inferioribus hisce rebus ne efferamur, ne
inflemur scientia, ne carnem incitemus contra
spiritum, pro omnibus pugnat, pro omnibus

orat,

orat, æmulatur omnes, vritur pro omnibus, tum
qui extra legẽ tum qui sub lege, prędicator gen-
tium, Iudæorum patronus. Iam verò etiam ma-
ius quoddam pro fratribus suis secundum car- Rom.9.
nem ausus est, vt & ego aliquid audeam, hunc
in modum eius animi sensum explicans, optat
eos pro eximia ipsius caritate suũ in locum suf-
fectos Christo exhiberi. ò incredibilem animi
magnitudinem, ò vehementem spiritus feruo-
rem, Christum imitatur, qui factus est pro nobis Gal.3.
maledictum, qui languores nostros tulit, & do-
lores nostros portauit: vel (vt moderatius dicã)
111 pati aliquid pro illis vel vt impius [111] primus post
Christum non grauatur, modò vt ipsi salui sint.
Sed quid singula enumerem? cùm enim non si-
bi ipsi viuat, sed Christo, & prædicationi, & mũ- Gal.6.
dum sibi crucifixerit, sitque ipse mundo, & his,
quæ videntur, crucifixus, omnia existimat esse
112 parua, suóque desiderio minora, quamuis [112] ab
Hierusalem per circuitum vsq; ad Illyricum re-
pleuerit Euangelium, quamuis vsque ad tertium
cælum raptus fuerit, quamuis Paradisi spectatór
sit constitutus, & arcanorum verborum, quæ nõ
licet nobis loqui, auditor. Hæc quidem Paulus,
& siquis alius spiritu ei consimilis extitit; nos au-
113 tem vereor ne simus præ istis [113] stulti quidam
Principes Ianeos, aut exactores expilantes, aut Esa 3.
populum falsò beatificantes, addo etiam beatifi- Esa 1.
cati, & viam gressuum nostrorum turbantes, aut
illusores dominantes, aut adolescentuli antisti- Esa.28.
tes, prudẽtiáque minimè perfecti, ne panis qui-
dem & vestimenti tantum habentes, quantum Esa.3.

ſatis ſit ad aliquos ducendos, aut Prophetæ do-
centes ea, quæ ſunt legibus contraria, aut princi-
Eſa.8. pes infideles, & digni, qui propter famis duritiẽ
malè audiamus vnà cum patriis inſtitutis, aut ſa-
Eſa. 40. cerdotes procul ab eo remoti, vt loquamur ad
cor Hieruſalem. Hæc ſanè omnia Eſaias, Sera-
phim & carbone expurgatus, rectè exprobrat,
atque teſtatur. Cum igitur opus ſit tam arduum,
támque laborioſum [114] cordi intelligenti & an- 114
xio, & verè tinea oſſium ei, qui ſana mente ſit,
paruúmne erit periculum, aut caſus nullius mo-
menti? mihi certè magnum incutit metum hinc
Oſee 5. quidem beatus Ozee, ad nos iudicium pertine-
re dicens ſacerdotes atque principes, [115] quia la- 115
queus facti ſumus in ſpecula, & ſicut rete exten-
ſum ſuper Itabyrium, quod ſcilicet ab his defixũ
Oſee 6. eſt, qui humanas venantur animas, ac minitans
Oſee 7. fore, vt malos Prophetas ſuccidat, & iudices ip-
ſorum igne conſumat, definátque pauliſper Re-
Oſee 8. gem vngere & Principes, quòd [116] ſibi ipſis re- 116
Mich.3. gnauerunt, & non per eum; hinc verò diuinus
Micheas, non ferens ædificari Sion in ſanguini-
bus, [117] vtriſuis, & Hieruſalem in iniquitatibus, 117
cùm principes eius in muneribus iudicarent, &
ſacerdotes mercede reſponderent, & Prophetæ
in pecunia diuinarent. pro quibus quid futurũ
dicit? Sion quaſi agrum aratũ iri, & Hieruſalem,
[118] vt pomorum cuſtodiam futuram, & montem 118
domus in lucum ſaltus numeratum iri, itémque
lugens magnam eorum, qui recta faciant, penu-
Mich.7. riam, vt vix vſquam ſtipula ſuperſit, vel racemus,
quãdoquidem & princeps petit, & iudex loqui-
tur ad

tur ad voluntatem, atque eadem fere proferens, *Pſal.11.*
quæ magnus Dauid, dum dicit, Saluum me fac,
Domine, quoniam defecit Sanctus. quo factum *Mich.7.*
iri ſubiicit, vt bona itidem eos deficiant, tanquã
à tinea conſumpta. Iam verò Ioel ad lamẽtatio- *Ioel 1. & 2.*
nem quoque nos hortatur, ac deplorare iubet
miniſtros altaris, fame vrgente, tantum abeſt, vt
permittat delitiis eos indulgere in alienis malis,
nec ſolum ſanctificare ieiunium, & [119] prædicare
curationem, præcipit, verum etiam ſenes, paruu-
los, miſerabiles ætates, congregare, atque adeo
ipſos templũ ingreſſos in cinere & ſaccis, ac de-
miſsè admodum humi proſtratos, quoniam de-
ſolati erant campi frugum inopia, ablatáque erat
de domo Domini libatio & ſacrificium, humili-
tate miſericordiam captare. Quid Abacuc? iſte
verò acrioribus etiam vtitur verbis; & cum ipſo
Deo ſtomachatur quodammodo, ac propemo-
dũ inuehitur in benignum Dominum propter
iudicum iniquitatem. vſque quò, Domine, cla- *Abac.1.*
mabo, inquiens, & non exaudies? [120] vocifera-
bor ad te vim patiens, & non ſaluabis? quare
oſtendiſti mihi dolores & labores, videre miſe-
riam & impietatem. [121] coram me factum eſt iu-
dicium & iudex accipit. propterea lacerata eſt
lex, & non peruenit ad finem iudicium. Deinde
comminatio, & quæ ob iſthæc inferuntur. vide-
te contemptores, & reſpicite, & admiramini mi-
rabilia, & diſperdimini, quia opus ego operor.
& quid opus eſt omnia perſequi, quæ ſunt com-
minationis? [122] Sed paulò poſt (id enim videtur
mihi melius eſſe, his, quæ dicta ſunt, addere) cùm

multos reuocasset ac deplorasset eorum, qui aliquã in re iniqui atque improbi essent, demum ipsos quoque nequitię duces & magistros reuocat, subuersionem quidem [123] turbidam vitium 123
Abac.2. appellans, & mentis ebrietatem atque errorem, propinari autem dicens ab eis isthæc proximis, vt aspiciant tenebras eorum, animæ videlicet, ac serpentium, bestiarúmque speluncas, prauarum scilicet cogitationum, domicilia. Isti sanè tales sese præbent, ac talibus rationibus atque institutionibus nobiscum agũt. Malachiam verò quomodo non debemus diligenter attendere, nunc
Malach.1. quidem sacerdotes asperè increpantẽ atque obiurgantem, tanquam eos, qui nomen Domini despiciant, in eo scilicet (vt adiungit) quòd offerant ad altare panes pollutos, [125] cibos non ex 125
primitiis, quæque ne vlli quidem ex suis ducibus offerrent, vel certè ignominia afficerentur, si obtulissent, ea offerant omnium rerum Domino vota vouentes, clauda nimirum, languida, debilia; profana prorsus ac respuenda; nunc verò leuitas diuini pacti commonefacientem. hoc autem erat vitæ & pacis, ac timore timere dominũ, & à facie nominis eius formidare, lex, inquit, veritatis fuit in ore eius, & iniquitas nõ est inuenta in labiis eius, [126] in pace dirigens ambulauit me- 126
cum, & multos cõuertit ab iniquitate, quoniam labia sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore eius. atque causam addit sanè quàm honorificam, simul & formidabilẽ; quia Angelus Domini omnipotentis est. ac deuitoquidem earum, quæ ob hæc inferuntur execrationum

127 tionum maledictionem, [127] timeo autem verita-
tem. Sed quod moderatum simul & vtile est,
apponam, num adhuc dignum, ait, respicere sa-
crificium vestrum, aut suscipere acceptabile de
manibus vestris? tanquam maximè succensens,
atque eorum sacrificium propter iniquitaté reii-
ciens. Nam Zachariæ quoties mihi in mentem Zach. 5.
venit, perhorresco falcem æquè atque ea, quæ
ipse contra sacerdotes testatur, & quæ quidem Zach. 3.
28 de [128] Iesu illo eximio, sacerdote magno signifi-
cat, qué cùm induisset oratione sua sordida veste
29 & indecora, sacerdotali & splendida [129] vestit,
quæque angelum fecit ad Iesum dicenté & con-
testanté, hæc ad maiora & altiora fortassè, quàm
quæ plerisque sacerdotibus conueniant pertinē-
tia, silentio veneremur, nisi quòd etiam ab ipsius
dextris diabolus stabat, vt aduersaretur ei, res
mea quidem sententia nō mediocris, nec paruo
timore & cautione digna: quæ verò reliquis sa-
cerdotibus obiicit studiosè atq; exprobrat, quis
adeò sit audax & animo adamantinus, quin tre-
mat audiēs, & ipse se ipso fiat moderatior? Vox, Zach. 11.
inquit, lugentium Pastorum, quoniam misera
facta est magnificentia eorum, vox rugientium
leonum, quoniam hæc passi sunt. lamentationes
propemodum iam præsentes audit, & cum his,
qui vexantur, vnà lamentatur. atque etiam pau-
lo pòst asperius ac vehementius, pascite, ait, oues
occisionis, quas qui possederunt, interficiebant,
& non agebant pœnitentiam, & qui vendebant
as, dicebāt, benedictus Dominus, & diuites fa-
ti sumus, & pastores earum nihil patiebantur

 super

ſuper eis. Ideo non parcam vltrà ſuper habitato-
Zach. 13. res terrę, dicit Dominus omnipotens. Ac rurſus,
framea conſurge ſuper paſtores, & percutite pa-
ſtores, & diſpergite oues. & inducam manum
meam ſuper paſtores, atque excitatus eſt furor
meus aduerſus paſtores, & agnos inſpiciam, ad-
dens iam comminationi & populi præſides. ita
ſtudiosè incumbit ad inſtitutam orationem, itá-
que difficulter poteſt à minis iactandis auelli, vt
verear, ne & ipſe inuiſus, odioſúſque ſim, ſi ve-
lim omnia ordine enarrare. Sed ita quidem Za-
Daniel. 13. charias. Vt autem ſenes illos, de quibus in Da-
niele fit mentio, prætereamus, nam & illud ſi-
mul prætererimus, quod de eis à Domino rectè
dictum ac denunciatum eſt, quia egreſſa eſt ini-
quitas de Babylone à ſenibus iudicibus, qui vi-
debantur regere populum, quonam modo fere-
mus Ezechielem magnorum ſpectatorem atq;
interpretem myſteriorum & iuſſionum? quo-
modo, inquam, feremus tum ea, quæ ſpeculato-
Ezech. 33. ribus præcipit, ne taceant iniquitatem & ſuper
hanc venientem gladium, quòd ſcilicet neque
ipſis id conducat, neque delinquentibus; proſpi-
cere autem ac denunciare vtriſque vtile futurum
ſit, ſi illi quidem dixerint, hi verò audierint, aut
certè denunciantibus omnino; tum aliam incur-
ſionem, quā facit in paſtores, nunc quidē his ver
Ezech. 7. bis, vę ſuper væ erit, & nūcius ſuper nuncium, &
requiretur viſio de Propheta, & lex peribit à ſa-
cerdote, & conſiliū à ſenioribus; nunc autē hiſce
Ezech. 22. rurſus, fili hominis, dic ei, tu es terra nō madefa-
ctà, neq; imber cecidit ſuper te in die furoris, cui⁹
princi-

principes in medio ipſius , ſicut leones rugien-
130 tes, [130] rapientes rapinas , animas deuorantes in
poteſtate; & paulo pòſt,ſacerdotes eius contem-
nebant legem meam , & polluebant ſanctuaria
mea , polluta & ſancta(inquit)non diſcernebãt,
ſed omnia erant eis vnum , & à ſabbatis meis a-
uertebãt oculos ſuos,& coinquinabar in medio
eorum,minitans,ſe & parietem conſumpturum, Ezech. 13.
& illos , qui eum liniunt , hoc eſt, peccatores &
palliatores,quod eſſe ait malorum principum ac
ſacerdotum, & obliquantium domum Iſraël ſe-
cundum corda ipſorum abalienata in concupi-
ſcentiis ſuis . Mitto dicere quæcunque de his
pronunciat , qui ſemetipſos paſcunt , lac co- Ezech. 34.
medunt, lanis operiuntur , pinguiſſima quæque
occidunt,oues autem minimè paſcunt,non con-
firmant infirma,confracta non alligant , non re-
ducunt errantia,non exquirunt perdita, nec for-
tia conſeruant , ſed nimio labore conficiunt , ac
dedita opera deſtruunt;ita vt diſperſæ ſint oues
per omnes campos & montes, paſtoribus deſti-
tutæ, & prædæ loco atq; eſcæ expoſitæ ſint cun-
ctis volucribus ac beſtiis , cùm nemo ſit,qui re-
quirat & reducat. Deinde, quid? Viuo ego,di-
cit Dominus, pro eo quòd hæc ita ſe habent, &
factæ ſunt oues meæ in rapinam , ecce ego ſuper
paſtores , & requiram oues meas de manibus
eorum, & has quidem congregabo, & aſciſcam
mihi,illi vero hæc atq; hæc patientur,quæ nimi-
rum par eſt malos paſtores perpeti . Sed ne om-
nia omnium enumerans , atque omnes prophe-
tas proferens , longius proueham orationem, ſi
vnius

vnius adhuc mentionem fecero, eius, qui ante, quàm formaretur, cognitus, & ex vtero ſanctificatus eſt, Hieremiam dico, reliquos prætermittã.
Hiere.9. poſtulat igitur iſte ſuper caput aquam, & oculis fontem lachrymarum, vt poſſit Hieruſalem pro dignitate deplorare. deplorat autem nihilominus præſidum quoque improbitatem. dicit ſanè ei, ſacerdotibus crimina intendiens Dominus, ſacerdotes non dixerunt, vbi eſt Dominus, & qui ſibi vendicant legem meam, neſcierunt me, &
Hier.10. paſtores impiè egerunt in me. dicit rurſus ipſe, Paſtores ſtultè egerunt, & Dominum non quæſierunt, ac propterea grex vniuerſus non intelle-
Hier.12. xit, & diſperſi ſunt. Itaque paſtores, inquit, multi demoliti ſunt vineam meam, conculcauerunt partem meam, quam, cùm eſſet deſiderabilis, traditam eſſe ait in ſolitudinem inacceſſibilem. Deinde in ipſos rurſus inuehitur paſtores, ò paſtores, qui perditis & diſpergitis oues gregis mei. Ideo hæc dicit Dominus ad eos, qui paſcunt populum meũ, vos diſperſiſtis oues meas, & eieciſtis eas, & non inſpexiſtis eas. Ecce ego animaduerto in vos pro malis ſtudiis veſtris. vúltque vlulare paſtores, & lugere arietes ouiũ, propterea quòd completi ſunt dies eorum ad occiſionem. Sed quid vetera commemorem? Quis tandem eſt, qui, ſi Pauli regulis & defini-
1.Tim.3. tionibus ſe ipſum metiatur, quas de Epiſcopis
Tit.1. atque Presbyteris ſtatuit, vt ſcilicet ſobrij ſint, pudici, non vinolenti, non percuſſores, doctores, irreprehenſibiles omnibus in rebus, & in- 131
tacti à malis, non inueniat multum ſe abeſſe

ab iſto-

ab istorum canonum rectitudine? Quid verò ea, quæ Iesus discipulis præcipit suis, dum eos ad prædicandum mittit? quorum quidem summa (ne singula enumerem) hæc est, vt tales sint vir-
132 tute,[132] itaque expediti ac moderati, atque adeo, vt breui comprehendam, cælestes, vt non minus
133 per ipsorum vitã ac mores, quàm [133] per sermonem currat Euangelium. Me verò terrent etiam Pharisæi conuitio iactati, & Scribæ criminibus conuicti, quibuscum oporteat nos virtute longè
134 præstare, [134] quemadmodum iussi sumus, siquidem ad cælorum regnum aspiramus, turpissimũ est, ob improbitatem vel deteriores videri. ita vt meritò illa audire possimus, Serpentes, genimina viperarum, duces cęci, culicem excolantes, & camelum glutientes, sepulchra intus sordida, decora extrinsecus, paropsides ea tãtum parte, qua apparent, puræ, atq; alia, quæcunque illi & sunt, & audiunt. In his ego cogitationibus noctes ac dies defixus sum, hæc medullam liquefaciunt meam, & carnes exedunt, nec sinunt fidenti animo esse, neque erecta facie incedere. hæc animũ meum deprimunt, mentem contrahunt, & linguæ vinculum iniiciunt, faciúntque vt non de principatu, nec de corrigendis, dirigendísque aliis cogitem, quod quidem eius est, cui abunde omnia suppetant, sed quanam ipse ratione possim venientem iram effugere, méque ipsum à rubigine vitij paululum expolire; expurgari nimirum oportet primum, deinde expurgare, sapientia erudiri, atque ita sapientiam docere, lumen fieri, mox illuminare; Deo appropinquare, postea ad-

Mat. 23.

ſtea adducere alios; ſanctificari, tum demum ſanctificare, deducere manibus, conſulere prudentia. Quando igitur hæc erunt, inquiunt hi, qui ſunt omnibus in rebus præproperi, & parũ cauti, qui facile ædificant, ac deſtruunt? &[135] quan- 135
do lucerna ſuper candelabrum? & vbi talẽtum? ſic enim appellant chariſma, hæc dictitant hi, qui feruentiores ſunt amicitia, quàm religione. quando iſta, & quod meum eſt conſilium,[136] vi- 136
ri generoſi? nullum longum eſt huic rei præfinitum tempus, ne ſenectus quidem extrema: melior enim eſt canicies cum prudentia imperita iuuentute, & meditata tarditas celeritate inconſiderata, & breue regnum diuturna tyrannide, quemadmodum pretioſæ cuiuſpiam rei pars, quamuis exigua, multis opibus vilibus, atq; fallacibus multò eſt præſtabilior, itémque modicum auri multis plumbi talẽtis, & lux pertenuis multis tenebris. Iſta verò feſtinatio fallax, & ſtudioſè nimis comparata, [138] timeo, ne ſimilis ſit 138
ſemini illi, quod, cùm cecidiſſet ſupra petras, ac, propterea quòd non haberet altitudinem terræ, ſtatim ſeſe extuliſſet, ne primum quidem pertulit ſolis ardorem; vel fundamento ſuper arenam
Eccl.10. poſito, quod nec paulum potuit imbri atque ventis obſiſtere. Væ tibi ciuitas, cuius rex iunior eſt, inquit Salomon, &, [139] ne ſis velox in verbis, 139
eiuſdem Salomonis vox eſt, de celeritate in loquendo prolata, quod minoris eſt prorſus momenti, quàm ſit properatio in agendo. Et quis tandem, his neglectis, celeritatem ſecuritati atq; vtilitati præferat? quis nam formet, quemadmo-

dum

140 dum [140] luteas ſtatuas, vno & eodem die homi-
nem, qui veritati tuendæ præſit, qui cum Ange-
lis aſſiſtat, cum Archangelis glorificet, & ad ſu-
pernum altare perferat hoſtias, vnà cum Chriſto
ſacerdotem agat, figmentum refingat, imaginem
exhibeat, ſuperiori mundo operam ſuam præ-
ſtet, &, vt maius quid dicam, Deus exiſtat, atque
deificet? noui cuius ſimus miniſtri, & vbi collo-
cati, & quò deducamus. noui Dei altitudinem,
141 atque [141] humanam infirmitatem, ac rurſus vir-
142 tutem. [142] cælum quidem altũ, terra autem pro-
funda, & quis aſcendet eorum, qui peccato de-
preſſi ſunt atq; deiecti? quis inferiore adhuc ca-
ligine tectus, & carnis cõcretione obductus, to-
ta mente ſua poterit mentem illam totam purè
contemplari, & mutabilibus ac viſibilibus hiſce
rebus inuolutus, immutabilibus inuiſibilibúſq;
commiſceri? vix enim poſſit hîc quiſpiam vel eo-
rum, qui admodum ſunt purgati, ſimulachrum
modò ſummæ illius pulchritudinis intueri, quẽ-
143 admodum hi, qui ſolẽ in aquis intuẽtur. [143] quis
menſus eſt manu aquam & cælum palmo, & o-
mnem terram pugillo? quis ſtatuit montes pon-
dere, & rupes ſtatera? quis locus requietionis e-
ius? & cui ex omnibus aſſimilabitur? quis eſt,
qui fecit omnia in verbo, & ſapientia ſua conſti-
tuit hominem, & in vnum conduxit diſtantia, &
puluerem ſpiritui miſcuit, animal compoſuit vi-
ſibile & inuiſibile, mortale & immortale, terre-
ſtre & cæleſte, Deum attingens & non compre-
hendens, appropinquans & recedens. Dixi ſa- Eccl. 7.
piens efficiar, ait Solomon, & ipſa longius receſ-
ſit à me

ſit à me multò magis, quàm erat, ſapientiam vi-
Eccl. 1. delicet dicens. & verè qui addit ſcientiam, addit
dolorem, [144] cùm nihilo magis delectet id, quod 144
fuerimus aſſequuti, quàm cruciet id, quod nos
effugerit. quod ſolet, opinor, iis accidere, qui ad-
huc ſitientes, auelluntur ab aqua, vel qui tenere
aliquid non poſſunt, cùm habere ſe putent, vel
quos fulgor, qui circumfulſerat, ſtatim deſerit.
Hæc me deprimebant, & abiectum reddebant,
perſuadebántque, melius eſſe, [145] audire vocem 145
laudis, quàm eſſe interpretem eorum, quæ ſunt
ſupra vires, [146] maieſtas, altitudo, dignitas, & pu- 146
ræ illæ, ſincerǽque naturæ, vix capientes Dei
ſplendorem, quem velat abyſſus, cuius tenebræ
latibulum, cùm lux ſit puriſſima & inacceſſibilis
pleriſque, [147] qui & in vniuerſo hoc eſt, & extra 147
vniuerſum, [148] qui bonum eſt vniuerſum, & ſu- 148
pra omne bonum, qui mentem illuminat, & ip-
ſius mentis celeritatem, ſublimitatémq; effugit.
tantum ſemper recedens, quantum percipitur,
atque ſui amantes ad ſuperna attrahens fugien-
do, & [149] quaſi apprehenſus, ſeſe ſurripiẽdo. tan- 149
tum igitur ac tale eſt id, quod concupiſcimus, at-
que omni ſtudio quęrimus; talémque eſſe opor-
tet eum, qui animarum quaſi ſponſæ conciliator
futurus ſit ac pronubus. mihi verò timor iniici-
tur, ne etiam extra ſponſi thalamum proiiciar li-
gatus manibus ac pedibus, vtpote qui non ſim
veſtitus veſte nuptiali, ſed temere me ipſe cum
illic diſcumbentibus intruſerim. quanquam ad-
uocatus quidem ſum à iuuentute, vt aliquid eo-
rum dicam, quæ ignota ſunt multitudini, & [151] in 151

eum

eum proiectus sum ex vtero, ac deditus, dedicatúsque sum ex materna promissione, & deinde periculis confirmatus, simúlque desiderium creuit, & ratio concurrit, atque omnia tradi-
152 di, detulíque ei, [152] qui me sortitus est, atque seruauit, rem, claritatem, bonam corporis habitudinem, litteras ipsas, ex quibus id tantum cepi fructus, quòd eas despexi, & habui, quibus
153 Christum præferrem. & [153] dulcia facta sunt mihi Dei eloquia, quasi fauus mellis, & prudentiã aduocaui, & sapientiæ dedi vocem meam, itémque alia, quæ sunt huius generis, vt animos cō-
154 primere, [154] linguam frenare, oculum temperare, ventrem domare, gloriam conculcare cadu-
155 cam. vt [155] minus sapiens dico, sed tamen dicetur, his quidem in rebus plerisque fortasse non sum factus deterior. istud autem studij genus, animarum videlicet curationē, gubernationémq; suscipere, &, cum necdum pasci rectè ipsi didicerimus, neque satis dignè simus animo expurgati, gregi tamen pascendo præfici, præstantius
156 est, quàm vt nos illud consequi possimus, [156] idque temporibus hisce, quibus satis habeas, si videns alios sursum deorsum agitari atque turbari, possis fuga fugiendo è medio, sub tegmen te recipiens, maligni tempestatem ac tenebricosam procellam vitare, cum pugnant inter se membra, & charitatis si quid erat residuum, euanescit. no-
157 men porrò cassum & inane sacerdos, effusa, [157] vt dictum est, super principes contemptione. atque
158 vtinam inane esset. nunc verò [158] vertatur in impiorum capita blasphemia. timor sanè omnis

E exter-

exterminatus eſt ex animis, pro eo introducta
impudentia, [159] volentis autem eſt ſcientia & 159
profunda ſpiritus. omnes planè ſumus pij hoc
vno,quòd alter alterius damnamus impietatem.
vtimur verò iudicibus erga Deú impiis, & pro-
iicimus ſancta canibus, & mittimus margaritas
ante porcos, [160] profanis auribus ac mentibus 160
diuina promulgantes: atque inimicorum vota
accuratè explemus miſeri, [162] & fornicantes in 162
adinuentionibus noſtris, non erubeſcimus.
[163] Moabitæ verò & Ammonitæ, quibus ne ac- 163
cedere quidem ad Eccleſiam Dei licebat,in ſan-
ctiſſima quæque noſtra ſeſe immittunt. & verò
[164] aperuimus omnibus non portas iuſtitiæ, ſed 164
fores contumeliæ, ac mutuæ inter nos audaciæ.
atque is optimus à nobis habetur, non qui ne
verbum quidem ocioſum proferat Dei timore,
ſed qui proximum quàmplurimis vexet maledi-
ctis ſiue apertè, ſiue in ænigmatibus, & [165] ſub 165
lingua eius laborem verſans & dolorem,aut ve-
nenum aſpidum,vt magis propriè dicam. obſer-
uamus autem alter alterius peccata, non vt de-
ploremus, ſed vt exprobremus, neque vt ſane-
mus,ſed vt exulceremus,& excuſationem habe-
mus noſtrorum malorum proximorum vulne-
ra. improbos verò & probos non mores ac vitæ
ratio, ſed diſſenſio & conſenſio opinionum di-
ſtinguit ac format, & quæ hodie laudamus, cras
vituperamus,quæque apud alios infamia notan-
tur,apud nos admirationem efficiunt, nec quic-
quam eſt,quod non facillimè permittatur impiè
agentibus,adeò ſumus in improbitate magnani-
mi. om-

166 mi. omnia denique ita ſunt comparata, [166] vt e-
rant ab initio, cum nondum conſtiterat mun-
dus, neque ea, quæ nunc extat, pulcherrima re-
rum diſpoſitio, & conformatio, ſed vniuerſa cō-
fuſa atque inordinata formatoris manu atque
potentia indigebant: vel, ſi mauis, vt hi, qui no-
cte, & obſcuris lunæ luminibus pugnantes, ini-
micorum, aut amicorum aſpectus non diſpiciūt,
vel vt hi, qui in nauali pugna tempeſtate, vento-
rum impreſſionibus, feruenti impulſu, vndarum
incurſionibus, nauium colliſionibus, remorum
concuſſionibus, nautarum vocibus, cadentium
gemitibus attoniti ſunt ac deſtituti, & fortitudi-
nis exercendæ tempus nullum habent. heu rem
miſeram, irruimus alter in alterum, ac mutuis
nos cladibus conſumimus, & non populus qui-
dem ita ſe gerit, ſacerdos autem aliter; ſed nunc
verè mihi videtur impleri, quod iampridem di-
ctum eſt in execratione, factus eſt ſacerdos, ſicut Oſee 4.
populus, & non multitudo quidem hoc modo, Hier. 5.
optimates autem populi, quemadmodum eſt di-
ctum, & principes contrario modo; ſed hi ipſi
vel apertè ſacerdotes oppugnant, occaſionem
nacti ad perſuadendum pietatis ſpeciem. & qui-
cunque quidem pro fide, próque altiſſimis ac
præſtantiſſimis quæſtionibus id ſuſtinent labo-
ris, hos nec ego accuſo, quin etiam, vt verum fa-
tear, laudo, & congratulor, velímque & ipſe in
eorum eſſe numero, qui pro veritate decertant,
& in odia hominum incurrunt. immò verò etiā
167 eſſe gloriabor: [167] bellum enim honeſtum pace,
quæ à Deo ſeparet, melius eſt. & idcirco man-

ſuetum hominem ad pugnam armat ſpiritus, vt
qui poteſt bellum rectè gerere. nunc autem ſunt
nonnulli, qui minutis etiam de rebus, & ad nul-
lam rem vtilibus digladiantur, ac ſocios impro-
bitatis, quoſcunque poſſint, aſſumunt, inſipiēter
admodum & arroganter. deinde omnibus in re-
bus inculcant fidem, & graue hoc nomen priua-
tis ipſorum contentionibus diſtractum. ex his
autem fit, vt, quemadmodum par eſt, ſummo in
odio ſimus apud gentes, &, quod peius eſt, ne-
gare non poſſumus, meritò id nobis accidere.
atq; etiam apud noſtros infamia flagramus, eóſ-
que probiores. nam ſi apud pleroſque, minus
mirum, quippe qui vel bona vix probauerint.
[168] fabricant autem ſupra dorſum noſtrum pec- 168
catores. & quæ nos alter in alterum machina-
mur, his illi contra omnes vtuntur, & [169] facti ſu- 169
mus ſpectaculum commune non angelis, & ho-
minibus, quemadmodum generoſiſſimus ille
athletarum Paulus aduerſus principatus ac po-
teſtates decertans, ſed omnibus prope malis, o-
mníque tempore & loco, in foris, in compota-
tionibus, in gaudiis, in luctibus atque adeò ad
ſcenam vſque peruenimus. quod dum dico, la-
chrymas vix teneo, & cùm impuriſſimis homi-
nibus ridemur, nec quicquam profecto ita iucū-
dum auditu atque ſpectatu accidit, vt Chriſtia-
nus, quem comœdia aliqua perſtringat ac notet.
Hęc nobis parit mutua inter nos diſſenſio, [170] hęc 170
efficiunt hi, qui pro eo, qui ſumma eſt bonitas
ac manſuetudo, nimis acriter pugnant, hæc qui
Deum amant plus, quàm expedit. Luctari qui-
dem præ-

dem præter instituta, aut aliud quodpiam certamen obire, minimè licet. quòd si quis fecerit, explodetur profectò, & ignominia notabitur, totámque euertet victoriam is, qui extra palæstricos mores luctatus fuerit, aut alio quopiam certamine vsus minus rectè, ac præter constitutas illius certandi generis leges, strenuus quamuis sit atque omnium peritissimus. & pro Christo certabit quis non secundū Christum, deinde gratiam inibit à pace, pro ea perperam pugnans? Ac dæmones certè contremiscūt etiam nunc Christo inuocato, & ne propter nostram quidem improbitatem obsoleuit huius nominis virtus. nos autem non erubescimus, tam venerandam rem,
171 noménq; dedecorare, qui præsertim eum [171] ipsum propemodum apertè clamantem audiamus quotidie, nomen enim meum blasphematur per vos inter gentes. externum ego quidem bellum
172 nihil timeo, nec [172] eam, quæ nunc in Ecclesias irrumpit, belluam, & maligni complementum, quamuis ignem, enses, bestias, præcipitia, barathra minitetur; quamuis existat omnium, qui vnquam insanire ac furere visi sunt, immanissimus; quamuis vsitatis suppliciis noua etiam addat crudeliora. vnum habeo ad hæc omnia remedium, vna parata est ad victoriā via, in Christo gloriabor de morte pro Christo oppetita. Meo autem in bello quomodo me geram, non habeo. quod tandem reperiam auxilium, quem
173 sapientiæ sermonem, quod charisma? [173] qua armatura aduersus maligni insidias armabor? quis istum vincet Moses extendens manus su- Exod.17.

pra montem, vt crux formata & præſignata vim
Ieſ. 5. haberet? quis Ieſus poſt hunc vnà cum principe
diuinarum acierum inſtructus? quis Dauid vel
Pſal.143. pſallens, vel funda decertans, & à Deo præcin-
ctus virtute ad bellum, ac digitis exercitatus ad
1.Reg.7. prælium? quis Samuel pro populo & orans &
10. & 11. ſacrificans,& vngens in regem eum,qui aptus ſit
ad victoriam conſequendam? quis dignè hæc
Hiere.thr. lamentabitur Hieremias lamentationes ſcribens
pro Iſrael? [174] quis clamabit,parce,Domine,po- 174
pulo tuo,& ne dederis hęreditatem tuam in op-
probrium,vt dominentur eis nationes? quis pro
Ezech. 14. nobis deprecabitur Noë, & Iob, & Daniel, ſi-
mul orantes, & vnà nobiſcum adnumerati, vt
quieſcat aliquantum bellum hoc noſtrum, vt
nos ipſos colligamus, & mutuò aliquãdo agno-
ſcamus,vt [175] non ſimus amplius pro vno Iſraële 175
& Iudas,& Iſraël,nec amplius Roboam & Hie-
roboam,nec Hieruſalem & Samaria, quæ ſepa-
ratim propter peccata traditæ ſunt, ac ſeparatim
deploratæ? ego enim imbecilliorem eſſe me,
quàm vt poſſim bellum iſtud ſuſtinere,planè fa-
teor, ac propterea [176] terga dedi,operiens faciem 176
confuſione,& ſolus ſedere, quoniam amaritu-
dine repletus ſum,ſtudui,& tacere,non ignorãs,
tempus peſſimum eſſe, recalcitraſſe dilectos, fa-
ctos nos eſſe filios deſertores, vitem pulchros
emittentem palmites,vitem veram, totam fru-
ctiferam,ſpecioſam totam, guttis deſuper cadẽ-
tibus pulchrè germinantem;verſum eſſe mihi in
ignominiam diadema ſpeciei meæ, ſignaculum
meæ gloriæ, coronam gloriationis. [177] Quòd ſi 177
quis

quis magno in his animo est atq; præstanti, hunc
ego scilicet felicem existimo, ob talẽ animi ma-
178 gnitudinem ac præstantiam. [178] Nec dum dico
de eo, quod intus, & in nobismet ipsis, in animi
scilicet affectionibus, insitum est bellum, quo
179 bello noctes atque dies vrgemur à [179] corpore
humilitatis partim occultè, partim manifestè, &
ab ea, quæ nos sursum deorsum tum per sensus,
tum per alia huiusce vitæ oblectamenta versat ac
180 torquet circumlatio, [180] à lutóque fecis, in quo
181 sumus infixi, & [181] à lege peccati repugnante legi
spiritus, & conãte regiam, quæ in nobis est, ima-
ginem deprauare, & quicquid diuini in nos de-
fluxit, extinguere, ita vt vix possit quispiam vel
diuturnis doctrinarum studiis institutus, & no-
biliore, clarioréque animæ parte ab ignobiliore,
atque obscuriore paulatim abstracta, vel Dei na-
ctus benignitatem, vel etiam vtraque hæc conse-
quutus, & quàm maximè cælestibus rebus con-
182 templandis assuetus, [182] deprimentem materiam
superare. prius autem, quàm hanc, quoad eius
fieri possit, subegeris, ac mentem perfectè expur-
gaueris, extiterísque aliis Dei propinquitate
multò superior, siue animarum curationem su-
183 scipere, siue [183] mediatoris Dei & hominum
functionem (hoc enim fuerit fortasse sacerdos)
minimè ego quidem tutum esse arbitror. & vn-
de in istum timorem sum inductus? ne me timi-
dum plus, quàm satis est, suspicemini, sed potius
184 consilij mei rationem valde probetis, [184] audio
equidem de ipso Mose, quo tempore ad eum
verba Deus faciebat, quòd, cum plures vocati

Exod. 24. essent in montem, in quibus erat Aaron cũ duobus suis filiis sacerdotibus, & septuaginta seniores senatus, ceteri quidem adorare procul iussi sunt, appropinquare autem solus Moses, nec populo, vt cum eo ascenderet, permissum est, quippe quòd non cuiusuis sit propius accedere ad Deum, nisi quis possit, quasi alter Moses, Dei
Exod. 19. gloriam capere. Atque etiam ante hæc in principio legis ferendæ alios quidem buccinæ, fulgura, tonitrua, caligo, totus mons fumans, minæ
Hebr. 12. terribiles, & si bestia tetigerit montem, lapidabitur, & alij huiusmodi iactati terrores inferiori in loco detinebant, ac magnum erat eis, solam Dei vocem audire, quamuis essent rectè admodum sanctificati. Moses autem & montem ascẽdit, & nebulam ingreditur, & de lege docetur, &
tabulas accipit, [186] multitudini quidẽ litteræ ta- 186
bulas, his verò, qui multitudini præstarent, spi-
Leuit. 10. ritus. Audio itidem de Nadam & Abiud, eam solum ob causam, quòd alieno igne incensum obtulissent, alieno pariter igne absumptos esse, eo ipso, quo impiè egerant, punitos, idémque nactos calamitatis, quod & impietatis tempus, & locum. ac ne patrem quidem Aaron, quo nemo erat secundum Mosem Deo propinquior,
1. Reg. 2. satis eis fuisse ad salutem. Noui porrò & Heli
3. 4. sacerdotem, & paulo pòst Ozam, illum quidem iniqui facinoris filiorum suorum pœnas persoluisse, quod ausi fuerant contra sacrificia committere, ante tempus ex lebetibus primitias de-
trahentes, [187] idque cum eorum impietatem mi- 187
nimè probasset, sed sæpius increpasset; hunc autem eò

tem eò tantum quòd arcam à iuueca distractam *1.Reg.6.*
188 tetigisset , eam quidem [188] seruasse , ipsum verò
periisse,custodiente Deo arcæ reuerentiam. scio *Leui.21.*
etiam neq; corporum maculas in sacerdotibus, *& 22.*
aut in victimis notatione & animaduersione ca-
ruisse, sed sancitum esse , vt perfecti perfecta of-
189 ferrent, [189] symbolum , opinor , id quidem eius,
quæ ad animam spectat , integritatis . neque sa-
cerdotalem stolam,aut sanctum aliquod vas cõ- *Num.4.*
tingere,cuilibet fas fuisse , neque ipsa sacrificia à
quibus & quo tempore,& quo loco minimè de-
190 cebat , confici , [190] neq; vnctionis oleum effingi,
nec compositionis thymiama. neque vlli planè
licuisse in templum ingredi , nisi esset tum ani-
ma , tum corpore vsquequaque purus & mun-
dus. tantum aberat , vt quiuis auderet ad sancta
191 sanctorum accedere , ad [191] quæ vni & semel in
anno solum patebat aditus . tantum aberat , vt
cuilibet aut velum,aut arcam, aut propitiatoriũ,
aut Cherubim inspiciendi,attingendiue facultas
daretur. Hæc ego sciens,& cogitans, neminem
192 dignum esse eo,qui magnus est Deus, [192] magna
hostia,magnus itidem Pontifex, qui non ante se
ipsum Deo exhibuerit hostiam viuentem , san-
ctam , nec rationabile obsequium placens præ-
stiterit,nec immolauerit Deo sacrificium laudis,
& spiritum contribulatum , quod solum sacrifi-
cium bonorum omnium largitor à nobis expe-
tit,quomodo auderem , exterius illi sacrificium
194 offerre, magnorum mysteriorum [194] antitypum,
quóue modo adducerer , vt sacerdotis personã,
noménque inducerem prius, quàm sanctis ope-

ribus manus cõſecraſſem, prius, quàm oculos aſ-
ſuefeciſſẽ creaturas ſalutariter aſpicere, [195] in ad- 195
mirationem ſolum creatoris, & non in detrimẽ-
tum creaturæ, prius, quàm aures ad audiendam
diſciplinam Domini aptè aperuiſſem, & [196] ad- 196
iuncta eſſet mihi auricula, quæ poſſet non graua-
tè audire, ſed inauris aurea Sardio precioſo alli-
gata eſſet, ſapiens videlicet ſermo auri rectè au-
dienti, prius, quàm os, labia, linguam, illud qui-
dem aperuiſſem & attraxiſſem ſpiritum, ſiue di-
latatum eſſet & impletum ſpiritu explicatis my-
ſteriis atque dogmatibus, hæc autem ſenſui diui-
no, vt ſecundum ſapientiam loquar, alligata eſ-
ſent, addiderim, & in tempore ſoluta, hæc verò
repleta eſſet exultatione, ac diuinæ melodiæ ple-
ctrum effecta, exurgens gloria, exurgens dilucu-
lo, atque adeò defeſſa, vt adhæſiſſet faucibus;
prius, quàm ſtatuti eſſent ſupra petram pedes
mei, perfecti tanquam ceruorũ, & directi eſſent
ſecundum Deum greſſus mei, non penè, ne pau-
lulum quidem effuſi; prius, quàm omnia mem-
bra facta eſſent arma iuſtitiæ, & exuiſſent omnẽ
mortalitatem abſorptam à vita, & cedentem ſpi-
ritui? Quis nondum caſtis Dei eloquiis & igne
examinatis corde incenſus, dum aperirentur ei
ſcripturæ, nec habens ea in latitudine cordis tri-
pliciter deſcripta, ita vt ſenſum Chriſti habeat,
nec abſconditos pleriſq; inuiſibiles & tenebri-
coſos theſauros ingreſſus, vt iis, quæ ibi ſunt, di-
uitiis inſpectis, poſſit etiam alios locupletare,
ſpiritualia ſpiritualibus comparans; quis, qui nõ-
dum viderit, quemadmodũ videre decet, [197] vo- 197
luptatem

luptatem Domini, nec visitauerit templum eius,
vel potius templum factus sit Dei viui, & viuum
habitaculum Dei in spiritu. quis, qui nondum
198 [198] figurarum, ac veritatis affinitatem, discrimén-
que cognorit, & ab illis quidem recesserit, huic
verò adhæserit, vt vitata litteræ vetustate, spiritus
nouitati seruiat, & à lege spiritualiter impleta in
euacuatione litteræ ad gratiā purè transeat; quis,
qui nondum omnes Christi appellationes ac
virtutes & agendo, & contemplando peragra-
199 uerit, [199] tum altiores ac primas, tum nostra qui-
dem causa humiliores, ac postremas, Dei scilicet,
filij, imaginis, verbi, sapientiæ, veritatis, lucis, vi-
tæ, virtutis, vaporis, emanationis, candoris, fa-
ctoris, regis, capitis, legis, viæ, ostij, fundamenti,
petræ, margaritæ, pacis, iustitiæ, sanctificationis,
redēptionis, hominis, serui, pastoris, agni, Pon-
tificis, hostiæ, primogeniti ante creaturam, pri-
mogeniti ex mortuis, resurrectionis; quis inquā
hæc nomina, simul & res frustra audiens, nec dū
vllam nactus cum ipso verbo communicationē,
nec illius particeps factus ex ea parte, quatenus
istorum vnumquodque & est, & dicitur; quis,
200 qui nondum vacet à curis, nec didicerit [200] loqui
Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est,
sed adhuc paruulus sit, adhuc lacte nutriatur, ad-
hūc de iis sit, qui non numerantur in Israël, neq;
in Dei aciem sunt adscripti, nec dum pôssit, vt
vir, Christi crucem tollere, nec dùm ne aliud
quidem membrum vllum sit fortasse honora-
tius, tamen caput constitui plenitudinis Christi,
alacri, promptóque animo sustinebit? nō me cer-
tè aucto.

tè auctore & consiliario. Næ iste terror est omnium maximus, istud periculum omnium extremum ei quidem, qui intelligat, & huius muneris rectè administrati magnitudinem, & eius, qui aberrauerit, exitium. alius igitur nauiget ad mercatum, mecum ipse dicebam, & vastos pertrãseat pelagos, assiduéque ventis ac fluctibus iactetur, magna & lucra facturus, si ita contigerit, & pericula aditurus, quisquis est nauigandi, vel mercaturæ faciendæ peritissimus; mihi certè optatius est, in terra demoranti, paruum sulcum scindenti & suauem, lucra & mare è longinquo salutanti, quoquo modo possim viuere, tenui cum massa atque exili, vitámque tutam & tranquillam traducere, quàm in longinquum me & magnum ob magnos quæstus periculum proiicere. nam præstanti quidem viro fraudi est, ad maiora non aggredi; nec pluribus virtutem suã impertire, sed paruis in rebus insistere, perinde ac si magno lumine paruum aliquod domiciliũ illuminet, vel armatura virili corpus contegat puerile. paruo autem tutius est, parua ferre onera, nec maiora, quàm quæ sustinere possit, subeuntem in meritam irrisionẽ incurrere, simul & maius adire periculũ, quẽadmodũ & [201] turrim 201
ædificare nulli alij conuenit, vt accepimus, nisi ei, qui habeat, quibus opus est ad perficiendum. Habetis meam de fuga apologiam, nec ita fortasse modicam. Quæ igitur me à vobis, amici & fratres charissimi, non sine magno profectò animi mei dolore, fortasse etiam vestri, sed tamẽ, vt mihi ipse tunc visus sum, necessariò abduxerũt, hæc

hæc ſunt. reduxerunt autem maximè quidem
incredibile quoddam veſtri deſideriũ, & quòd
mutuo me à vobis deſiderari ſentiebam: nihil e-
nim tantam vim habet ad excitandam charitatẽ,
quantam mutuus & par animorum affectus; ſe-
cundo verò loco mea cura, meum officium, ſa-
crorum parentum canicies & imbecillitas, mea
cauſa magis, quàm ipſa ætatis maturitate labo-
202 rantium, [202] Abrahæ, inquam, huius patriarchæ,
venerandi mihi capitis, & cum angelis adnume-
rati; ac Sarræ, quæ ſpiritualiter nos parturit in
doctrina fidei, quorum eſſe baculum ſenectuti,
& fulcire infirmitatem, cum in primis voto vo-
uerim, & verò etiam illud, quantum in me fuit,
impleuerim, ita vt ipſam quoq; philoſophiam,
qua re, quóue nomine nihil mihi antiquius, de-
203 ſpexerim, vel, vt [203] verius dicam, id in primis
philoſophatus fuerim, ne viderer philoſophari,
nõ ſum paſſus, interire hunc meũ laborem, vnica
occaſione, nec diſſolui benedictionem, quam
etiam ſurripuiſſe quendam ex antiquis illis ſan-
ctis patribus traditum eſt, eſca patrem & pilorũ Gen. 27.
aſſimilatione cùm decepiſſet, ac rem honeſtam
204 non honeſtè per [204] dolũ aucupatus fuiſſet. Duæ
ſanè cauſæ, quibus victus ſum ac delinitus, hæ
ſunt, & fortaſſe nihil abſurdũ, vtriſque ſuperiores
illas ratiocinationes meas ceſſiſſe, locúmq; de-
diſſe: eſt enim etiam cedendi, quemadmodum,
205 opinor, & [205] aliarum quarumcunque rerum,
tempus, ac ſatius eſt profecto vinci honeſtè, quã
periculosè & nefariè vincere. Tertia verò cauſa,
quæ & maxima eſt, & ſola mihi explicãda adhuc
propo-

proponitur, reliquis prætermiſſis, memor fui
[206] dierum, & veteri quadam hiſtoria memoria 206
repetita, inde mihi ipſi conſilium cepi de rebus
præſentibus: neque enim temere hæc conſcripta
eſſe putemus, nec vanum eſſe verborum ac rerũ
aceruum, auditorũ oblectandorum cauſa [207] cõ- 207
geſtum, & quaſi quandam aurium illecebram in
ſola voluptate inſiſtentem. Hæc quidem ludant
fabulæ, & Græci, qui de veritate parum ſoliciti,
figmentorum fuco, ſermoníſque lepore tum au-
res, tum animum permulcent, & capiunt. nos ve-
rò qui [208] vſque ad vnumquemque apicẽ, & mi- 208
nimam quamque litteram exquiſitam ſpiritus
diligentiam trahimus, nunquam prorſus con-
ceſſerimus; eſſet enim à pietate planè alienum;
ne minimas quidem actiones fruſtra tanto ſtu-
dio ſcriptis mandatas eſſe, & ad hanc diem me-
moria conſeruatas; ſed eam ob cauſam, vt mo-
numenta nos, inſtitutionéſque habeamus ſimi-
lium rerum, ſi quando tempus inciderit, conſi-
derandarum, ita vt poſſimus, quæ fugiẽda, quæ-
ue eligẽda ſint, cognoſcere, præteritarum rerum
exempla quaſi quaſdam regulas, ac formas ſe-
quuti. Quænam igitur illa eſt hiſtoria, & vnde
conſilium cepi? [209] nihil enim mali fuerit fortaſ- 209
ſe, vt omnis multitudini error eripiatur, eã per-
Ion. 1. 2. currere. Fugiebat & Ionas à facie Dei, vel potius
& 3. fugere ſe putabat, ſed comprehenſus eſt pelago,
tempeſtate, ſorte, ventre ceti, trium dierum ſe-
pultura, [210] maioris ſanè myſterij figuram con- 210
tinente. Sed ille quidem idcirco fugiebat, ne
triſtem, atq; abſurdum nuncium nunciaret Ni-
niuitis,

niuitis, in quo postea ciuitate illa ob pœnitentiã
seruata, mendax deprehenderetur; neque enim
profectò de improborũ salute dolebat, sed men-
dacij mysterium erubescebat, & erat quodam
modo solicitus de retinenda Prophetiæ fide, at-
que auctoritate, quæ quidem ne in ipso labefa-
ctaretur, periculum erat, cum nequiret vulgus,
diuinæ harum rerum dispensationis profundita-
11 tem introspicere. quamquam, [211] vt ego audiui
ex quodam in his rebus sapientissimo viro, non
absurdè apparenti historiæ absurditati opitulan-
te, & aptissimo ad interiorem Prophetæ sensum
penetrandum, nec ista erat causa, cur beatus Io-
nas profugeret, & in Ioppen descenderet, atque
ex Ioppe in Tharseis contenderet, pelago suam
committens occultationem: neque enim est ve-
risimile, eum, qui Propheta esset, Dei cogita-
tionem ignorasse, nimirum quòd per illas minas
id agebat secundum magnam ipsius sapientiam,
12 & secundum [212] inscrutabilia eius iudicia, ac via-
rum suarum inuestigabilitatem, atque incom-
prehensibilitatem, vt ne ea paterentur Niniui-
tæ, quæ his ipsis minis intentabantur. neq; item
verisimile est, si id ille sciret, noluisse Deo obse-
qui, eo, quo ipsi placebat, modo illorum saluti
prospicienti. Iam verò & illud opinari, sperasse
Ionam, pelago sese occultare, ac magnum oculũ
Dei fugiendo cælare, nónne absurdum prorsus,
ineptúmque fuerit, nec dignum quod non mo-
dò de Propheta credatur, sed ne de alio quidem
vllo, qui aliquid sapiat, & vel modicè Dei vim,
immensámque & infinitam potentiam sentiat?
quin

quin omnium optimè id quidem norat Ionas, inquit is, qui hanc attulit explicationem, nec ego non facilè credo, quorſus ea Niniuitarum cauſa adhibita ſpectaret prædicatio, quódque fugam cogitans, [213] locum certè mutabat, Deum tamen 213
non effugiebat: hoc enim qui conſequi poſſit, nemo eſt omnium mortalium, ſiue in terræ ſinus ſeſe abdat, ſiue immergat in profundum, ſiue pénis ſubleuatus, ſi qua id fieri poſſit induſtria, in aërem euolet, ſiue in imis inferni ſedibus commoretur, ſiue nebularum denſitate ſit circumſeptus, ſiue aliud quoduis tutioris fugæ conſilium inierit. Sed hoc vnum tale eſt, vt euitari, aut expugnari nullo modo poſſit, nempe Deus, cum velit quempiam comprehendere, & ſub manu tenere: præcurrit celeres, fallit prudentes, peruertit ſtrenuos, comprimit elatos, manſuefacit feroces, conculcat potentes. Non igitur ignorabat Dei potentem [214] manum is, qui eandem aliis 214
minitabatur, Ionas, nec, quaſi ſperaret poſſe ſe vſquam omnino diuinum numen effugere, ita deliberabat, minimè id nobis credendū eſt. Sed quoniam Iſraëlis exciſionē videbat, & Prophetiæ gratiam ad gentes tranſire ſentiebat, idcirco ſubterfugit prædicationem, mandatum differt, ac dimiſſa ſpecula gaudij (id enim ſonat apud Hebræos [215] Ioppe) veterem dico amplitudinem ac 215
dignitatem, in mæſtitiæ pelagus ſeſe proiecit, & hanc ob cauſam tempeſtate iactatur, dormit, in naufragij periculum adducitur, è ſomno excitatur, in ſortem coniicitur, fugam fatetur, demergitur, & à ceto abſorbetur, non tamen conſumitur, ſed

tur, ſed

tur,ſed illic Deum inuocat, &, rem mirandam,
216 tertia die pariter cum Chriſto reſtituitur. [216] verum huius diſputationis curſum ſuſtineamus, propediem accuratius eam, iuuante Deo, ac diligentius pertractaturi. nunc autem, quod dicere inſtitueram, ad id mihi incumbendum eſt, vt conſiderem, & putem, illi quidem ob eam, quã dicebam,cauſam prophetiam detrectanti,aliquã fortaſſe veniam dandam fuiſſe; mihi verò quæ tandem ratio,quíſue excuſationis relinquebatur locus frenum diutius reſpuenti, & hoc, leue ne dicam, an graue neſcio, impoſitũ certè quidem miniſterij iugum reiicienti? Si enim,quòd vnum ex omnibus, quæ ad hãc rem afferri poſſint,magnam vim habet, id conceſſerit quiſpiam, eſſe nos ſcilicet multò inferiore loco poſitos, quàm vt debeamus ad ſacerdotis officium Deo tribuẽdum aſpirare, & oportere primùm Eccleſia dignum eſſe,deinde altari,ac prius iſto, tum demũ dignitatis gradu; alter fortaſſe inobedientiæ culpa minimè nos liberabit: graues autem minæ, grauéſque itidem pœnæ ei, qui obedientiã abiiciat,propoſitæ ſunt,quemadmodum & ex altera parte illi,qui nihil cunctetur, nihil recuſet, nec,
217 vt Saul ille, [217] vaſis ſe abſcondat paternis,etiam ſi paululum ad Præſidis munus ſuſcipiendũ vocetur; ſed promptè quaſi ad aliquam rem leuem & facillimam accurrat,quam nec deponere tutũ ſit, nec liceat poſteriore conſilio mederi priori. Hanc ego ob cauſam laborabam ratiocinando, quid mihi faciendum eſſet, inueſtigans, & inter duos hoſce timores, quorum alter me deprime-

bat, alter extollebat, medius pendẽs; cúmque in his plurimum hæsitassem, & vtrinque memetipsum expendissem, vel, instar vndæ variis ventis iactatæ, huc & illuc inclinassem, demum manus dedi fortiori, méque deuictum & captum tenet timor inobedientiæ. Considerate verò, quã rectum me arbitrum & quàm æquum præbeam vtrique timori, qui hunc dignitatis gradum nec ante, quàm deferretur, concupierim, nec delatũ reiecerim: illud enim temerarij, hoc inobedientis, vtrumque verò imperiti hominis esse statuo.
Itaque [218] medius quodam modo cõstitutus sum 218
inter nimis audaces, & nimis timidos, his quidem, qui ad omnes honoris sedes prosiliunt, timidior; his autem, qui omnes fugiunt, audacior. hæc est mea his de rebus sententia. atque etiam, vt apertiùs explicem, timori quidem suscepti muneris fuerit fortasse & ipsa obedientiæ lex opitulata, Deo fidem pro sua immensa bonitate remunerante, ac perfectum gubernatorẽ reddente eum, qui ipso confidat, & spes omnes in eo positas habeat: inobedientiæ autem periculo quænam ratio succurrere, quídue fiduciam & animi alacritatem afferre possit, ego quidem non video: verendum est enim, ne illud audiamus de his, qui nostræ fidei sint commissi, animas eorum de manibus vestris requiram, &,
Ezech. 3. quemadmodum repulistis me, ne essetis duces ac principes populi mei, ita ego repellam vos, ne sim rex vester; & sicut non audiuistis vocem meam, sed dedistis tergum durum, nec paruistis, sic ego, cùm inuocaueritis me, non respiciam ad preca-

precationem veſtram, nec exaudiam. Abſit, vt
hæ in nos cadant iuſti iudicis voces, cui quidem
quamuis miſericordiam cantemus, tamen &
219 [219] iudicium prorſus vnà cantamus. Verum e-
nim verò feror rurſus ad hiſtoriam; ac veterum
patrum probatiſſimos quoſque cogitatione cō-
plectens, reperio quoſcunque vnquam ad gu-
bernandum, vel ad prophetandum gratia extu-
lit, partim alacri animo ceſſiſſe vocationi, partim
diſtuliſſe chariſma. & neutrorū reprehendendā
eſſe, nec illorum, qui ſeſe ſubtraxerunt, timidita-
tem, nec eorum, qui proceſſerunt, alacritatem: il-
li enim muneris magnitudinem ſunt reueriti, hi
220 ei, qui vocabat, confiſi, ſunt obſequuti. [220] prom-
ptus erat Aaron, at Moſes reſiſtebat. obediuit E-
ſaias ſumma animi alacritate, at hæſitabat Hiere-
mias, iuuentuti diffidens, nec prius animum in-
duxit, prophetiam capeſcere, quàm à Deo acci-
peret & promiſſionem, & virtutem ætate ſupe-
riorem. his ego me ipſum permulceo ratiocina-
tionibus, ac meus paulatim cedit & mollitur,
221 quaſi ferrum, animus. & [221] adiutorem ſumo ip-
ſarum ratiocinationum tempus, & conſilium,
Dei iuſtificationes, quibus omnem meam vitam
credidi. Propterea non recuſo, nec contradi- *Eſa. 50.*
co, ait Dominus meus, dum nō ad principatum
vocaretur, ſed tanquam ouis ad occiſionem du-
ceretur. quin etiam proſterno me, & humilior *Eſa. 53.*
ſub potenti manu Dei, ac veniam peto ſuperio-
ris inertiæ atque inobedientiæ, ſi quam ego hoc
nomine culpam contraxi. tacui, at non ſemper
tacebo, ſeceſſi paulisper, dum me ipſum inſpice-

rem,& dolori aliquam consolationem afferrem.
at nunc exaltandum eum in [223] Ecclesia plebis, 223
& in cathedra seniorum laudandum suscepi. si
illa reprehensione,hæc certè venia digna viden-
tur. Sed quid pluribus opus est verbis? Habetis
me, ô pastores & compastores, habetis, ô grex
sacer, & Christo pastorum principe dignissime,
habes ô pater, vsquequaque deuictum,& secũ-
dum Christi leges magis, quàm secundũ [225] ex- 225
ternas in tua potestate positum. habes obedien-
tiam,redde benedictionem. deduc me tu quoq;
tuis precibus, dirige sermone, firma spiritu. be-
nedictio patris [226] firmat domos filiorum. & fir- 226
memur tum ego, tum [227] spiritualis domus hæc, 227
quam elegi: quam etiam opto fieri mihi requiẽ
in seculum seculi, ab hac terrestri Ecclesia ad illã
cœlestem. & ad celeberrimam primitiuorum,
qui conscripti sunt in cœlis, frequentiam trans-
lato. Mea quidem postulatio ac deprecatio tanta
Ephe.2. est, atque ita rationi consentanea. Deus autem
pacis, qui fecit vtraque vnum, méque vobis,&
vos mihi viciſſim reddidit, qui reges in solio
1.Reg.2. collocat, & suscitat de puluere egenum, & de
stercore eleuat pauperem. qui elegit Dauid ser-
Psal.77. 1.Reg.17. uum suum, & sustulit eum de gregibus ouium,
minimum de filiis Iesse,& ætate inferiorem om-
Psal.67. nibus. qui dat verbum euangelizantibus virtu-
Psal.72. te multa ad Euangelij perfectionem ipse teneat
Hier.3. manum dexteram nostram, & in voluntate sua
deducat nos, & cum gloria suscipiat, pascens
pascentes ac ducens ducentes, vt pascamus
Zach.11. ipsius gregem cum scientia,& non in vasis pasto-
ris stul-

ris ſtulti: quorum alterum in benedictione, alterum in maledictione apud antiquos poſitū eſt. ipſe det virtutem & fortitudinem plebi ſuæ, & *Pſal.67.*
exhibeat ipſe ſibi ſplendidum gregem, & immaculatum, ac ſuperna caula dignum in habitatione *Epheſ.5.* lætantium, in ſplendore ſanctorum, vt in *Pſal.86.*
templo eius omnes dicamus gloriam, grex ſimul & paſtores, in Chriſto Ieſu Domino noſtro, *Pſal.109.* quo cum decet patrem honor & imperium *Pſal.28.*
vnà cum ſancto ſpiritu in ſecula ſeculorum. Amen.

S. GREGORII NAZIANZENI THEOLOGI DE AMORE [1] ERGA *pauperes Oratio.* 1

ACcipite, fratres cariſſimi & compauperes (pauperes enim omnes plane ſumus, ac diuina gratia indigentes: quamuis alius [2] alij præſtare videatur, paruis dimenſus menſuris) accipite meam hanc de amore erga pauperes orationem nõ paruo animo, atque anguſto, ſed prolixo & magnifico, vt cæleſti Regno ditemini. Simul autem precamini, vt & nos largè poſſimus vobis illam ſuppeditare, veſtráſque animas verbo paſcere,
Exod. 16. & frangere [3] eſurientibus panem ſpiritualem, ſi- 3
ue de cælo cibum pluẽtes, vt antiquus ille Moy-
ſes, & [4] panem Angelorum largientes, ſiue pau- 4
Mat. 14. cis panibus in ſolitudine multa hominum millia
& 15. ſaturantes, vt Ieſus poſterius, panis [5] verus, & ve- 5
ræ vitæ auctor. Virtutum quænam excellat, cuíue primæ deferendæ, ac palma danda ſit, non ita
facile eſt reperire, [6] quemadmodum nec in pra- 6
to florum omnium varietate & ſuauitate odorũ vndique referto, facilè poſſis florem ſeligere, qui pulchritudine & odoris iucunditate ceteris ſit præferendus, quòd aliunde alius odoratum & aſpectum ad ſe attrahat, &, vt ipſum potiſſimum decerpas, ſuadeat. ſed tamen quantum ego quidem poſſum hęc diiudicare & diſtinguere, ſic eſt conſide-

7 consideràdum. Pulchra certè res est [7] fides, spes,
caritas, tria hæc. & quidé fidei testis est Abraam, Gen. 15. &
iustificatus ex fide, spei Enos, qui primus spera- Rom. 4.
uit inuocare Dominum, atque adeò omnes iusti,
qui spe adducti incommoda sustinere non du- Gen. 4.
bitauerunt, caritatis cùm diuinus Apostolus, qui
ausus est vel contra se ipsum pro Israële aliquid Rom. 9.
effari, tum etiam Deus ipse qui caritas vocatur.
pulchra itidem hospitalitas, cui rei testimonio 1. Ioan. 4.
8 sunt ex [8] iustis quidem Lot Sodomites, at non
moribus Sodomites, ex peccatoribus auté Raab
meretrix, at non hoc quidem proposito mere-
trix, quæ ob hospitalitatem commendata & ser-
uata est. Pulchra beneuolentia erga fratres, cu-
ius rei testem habemus Iesum, qui non solum
frater noster dici voluit, sed summa pro nobis
supplicia subire, non est grauatus. Pulchra beni-
gnitas erga homines, eodem Iesu teste, qui non Ephes. 2.
9 modò hominé fecit in operibus bonis, & [9] ima-
ginem pulueri colligauit, quæ eum ad optima Ioan. 1.
duceret, ac superis conciliaret, verum etiam ho-
mo ipse pro nobis factus est. Pulchra longani-
mitas grauissimo eiusdem testimonio, qui non
solum legiones Angelorum contra eos, qui vim Mat. 26.
sibi & manus inferebant, petere neglexit, nec
Petrum modò increpauit, qui gladium distrin- Ioan. 15.
xisset, sed etiam ei, qui fuerat percussus, aurem Luc. 22.
restituit. idem confirmauit posterius Stephanus,
Christi discipulus, dum pro iis, qui ipsum lapi- Act. 7.
dabant, suppliciter oraret. Pulchra mansuetudo,
10 auctoribus Moyse & Dauid, [10] quibus huius
virtutis testimonium præ ceteris tributum est,

Esa.42. atq; etiam istorú magistro,qui quidem non con-
50. & 53. tendebat,non clamabat,non vocem in plateis e-
mittebat,non repugnabat contra eos, qui ipsum
ducebant. Pulchra æmulatio & zelus, attestan-
Num.25. tibus tum Phinee, qui Madianiten vnà cum
et 1.Mach.2 Israëlite confodit, vt auferret [11] opprobrium ex 11
filiis Israël, & ex hoc proposito nominatus est
3 Reg.19. tum qui post illum dicebant, Zelo zelatus sum
2.Cor.11. pro Domino Deo exercituum,&, æmulor enim
Psal.68. & Ioan.2. vos Dei æmulatione,&,Zelus domus tuę come-
dit me:nec dicebant modò, sed etiam re ipsa ita
1.Cor.9. se affectos esse, declarabant. Pulchra castigatio
corporis, persuadente Paulo,qui se ipsum etiam
1.Cor.10. tum coërcebat, & Israëlitarum exemplo terre-
bat eos,qui sibi ipsis confidebant, & corpori in-
Mat.4. dulgebant; & Iesu ipso, qui ieiunauit, tentatus
est,tentantem superauit. Pulchra precatio & vi-
gilia,quod tibi persuadeat Iesus, qui ante passio-
nem non destitit vigilare atque orare. Pulchra
1.Cor.7. castitas,& virginitas,ac fidem tibi faciat Paulus,
dum de his statuit, æquúmque nuptis & non
nuptis [12] arbitrú se præbet, atque ipse Iesus, qui 12
ex virgine gigni voluit, vt & procreationem ho-
noraret, & virginitati præcipuum honorem de-
ferret.Pulchra continentia,quod facilè tibi per-
2.Reg.23.et suaserit Dauid, qui cùm cisternæ illius in Beth-
1.Paral.11. leem potitus esset, noluit bibere,sed libauit mo-
dò aquam,nec animum induxit, [13] propriam cu- 13
3 Reg.18. piditatem in alieno sanguine explere. Pulchra
Mat.3. solitudo, & quies, ac mihi documento est Eliæ
Mat.5.14. & Luc.6. Carmelus, Ioannis Eremus,mons Iesu,in quem
& Marc.6. sæpe ille solitus est recedere,& secum ipse quietè
versari.

versari. Pulchra parsimonia, quod me docet E- 3.Reg.17.
lias,qui apud viduam sese reficiebat,docet Ioan- Matt.3.
nes, qui pilis cameli tegebatur, docet Petrus, Marc.1.
14 qui lupinis alebatur [14] precij vnius assis. Pulchra
humilitas animi, cuius rei multa multis ex locis
peti possunt exempla,& præcipuè ab ipso Salua-
tore omniũ,ac Domino,qui nõ solùm humilia- Phil.2.
uit semetipsum vsque ad formam serui, nec solũ Esa.50.
faciem suam spurcissimis sputis exposuit,& cum & 53.
sceleratis reputatus est, is, qui mundum expur- Ioan.1.
gat à peccato, sed etiam discipulorum pedes la- & 13.
uit habitu seruili. Pulchra inopia ac diuitiarum
contemptio. testimonio sit Zachæus, & Chri-
stus ipse; quorum ille quidem Christi ingressui Luc.19.
omnia fere obtulit,hic verò diuiti illi perfectio- Mat.19.
nem hoc vno definiuit. Atque vt etiam paucio-
ribus hæc comprehendam, pulchra contempla-
15 tio, pulchra itidem actio. cùm [15] illa quidẽ hinc
decedens, in sancta sanctorum migret, & men-
tem nostram ad ea,quę sunt sibi cognata, redu-
cat, hæc autem Christum excipiat, & curet, ac
bonis operibus vim amoris patefaciat. vnum-
quodque istorum vna quædam est salutis via, &
ad aliquam ęternarum illarum ac beatarum mã-
sionum vtique ferens:vt enim diuersæ sunt vitæ
rationes, sic etiam mansiones multæ sunt apud
16 Deum, [16] pro dignitate cuique impertitæ, ac di-
stributæ. & hic quidem hanc virtutem,ille verò
17 illam,alius plures, [17] alius omnes, si fieri potest,
18 excolat licet,modò vt [18] progrediatur, & pergat
ire vlterius, atque eius vestigia persequatur, qui
rectè ducit ac dirigit, & per angustam viam &

 portam

portam [19] ad illius beatitudinis latitudinem per- 19
Rom. 13. ducit. si tamen oportet Pauli & ipsius Christi
Mat. 22. auctoritatem sequutos, primum mandatum &
maximum, tãquam summam totius legis & pro-
phetarum, caritatem existimare, huius ego præ-
stantissimam partem esse inuenio amorem erga
pauperes, misericordiámque & miserationem
erga proximum.: nullo enim obsequio Deus æ-
què delectatur, atque misericordia, siquidem nec
aliud quidquam illa proprius est Deo, [20] quem 20
misericordia & veritas præcedunt, cuíque mise-
ricordia ante iudicium afferẽda est. nec vlli [21] rei 21
magis, quàm benignitati erga homines suam in
homines benignitatem retribuit is, qui iuste re-
pendit, & ponit in statera & pondere misericor-
diam. omnibus igitur pauperibus [22] aperienda 22
Rom. 12. sunt viscera quacunq; de causa laborent, secun-
dum illud præceptum, quod gaudere monet
cum gaudẽtibus, & flere cùm flentibus, &, cùm
homines simus, debemus in homines promptè
humanitatis [23] symbolum conferre; siue propter 23
viduitatem eam desiderent, siue ob amissionem
parentũ, siue propter peregrinationem procul à
patria, siue ob dominorum crudelitatem, prin-
cipúmue atrocitatem, aut quæstorum inhuma-
nitatem, siue propter latronum cædem, furúm-
ue insatiabilem auiditatem, siue propter bono-
rum publicationem, siue propter naufragium:
omnes enim [24] similiter sunt miserabiles, & in 24
manus nostras non secus spectant, ac nos solea-
mus, aliqua difficultate affecti, in manus Dei
spectare, & ex his ipsis miserabiliores profecto,
qui præ-

25 qui præter [25] dignitatem aliqua opprimuntur ca-
lamitate, quàm qui ſint aduerſis rebus ferendis
aſſueti. præcipuè tamen eis aperienda ſunt viſce-
ra, qui ſacro morbo confecti ſunt, & vſque ad
carnes, & oſſa, & medullas, vt habet illa contra
26 quoſdam comminatio, exeſi, ac deſtituti à [26] ne- Eſa.1
quiſſimo iſto, abiecto, & infido corpore, cui quo
modo ſim annexus, quóue pacto & Dei imagi-
nem referam, & luto commiſtus ſim, ego qui-
27 dem neſcio: quod cũ [27] bene ſe habet, oppugnat,
cùm oppugnatur, angit, & cruciat, quod &, tan-
quam cõſeruũ, diligo, & vt hoſtẽ auerſor, quod,
quaſi vinculum quoddã, fugio, &, vt cohæredẽ,
vereor, liquefacere illud ac labefactare contẽdo,
at præter ipſum quo adiutore ad res præclariſſi-
mas vtar, non habeo, qui ſciam ad quid creatus
ſim, nec ignorẽ, oportere me per bona opera ad
Deum aſcendere. parco illi tanquam ſocio, &
cõſorti, at quânam ratione eius contumaciã atq;
inſolentiam reprimam, quóue modo à Deo non
28 excidã, [28] grauatus compedibus, quæ ad terram
abſtrahunt, aut detinẽt humi, non reperio. inimi-
cus eſt beneuolus, & amicus fraudulẽtus, ô, mi-
29 ra [29] coniũctio, ſimul & diſiunctio. quod metuo,
amplector, & quod amplector, metuo; prius,
quàm bellum confecerim, pacem concilio; &
ante, quàm pacem conciliauerim, bellum mo-
30 ueo. [30] Quænam hæc eſt, quæ circa me fit, ſa-
pientia? & quodnam magnum iſtud myſteriũ?
31 an vult nos, cùm [31] Dei particula ſimus, ac deſu-
per fluxerimus, ne tanta dignitate elati atque in-
flati, noſtrum contemnamus creatorem, in lu-
ctatio-

ctatione & pugna,quę nobis eſt cum corpore,in
ipſum ſemper reſpicere,& annexam imbecillita-
tem dignitatis inſtitutioné eſſe ac diſciplinam,
vt intelligâmus,eoſdem nos & ampliſſimos eſſe,
& cõtemptiſſimos; terreſtres,& cæleſtes;morta-
les,& immortales; [31] hæredes lucis, & ignis,ſeu 32
tenebrarum, prout ad hanc,vel ad illam partem
inclinauerimus. talis eſt noſtra mixtio, & hanc
ob cauſam,quantum ego diſpicere poſſum,con-
flata, vt, ſiquando extollamur propter imagi-
nem,ob puluerem contrahamur.Iſta igitur quiſ-
quis vult philóſophetur, & verò nos quoq; vnà
philoſophabimur opportuniore tempore.Nunc
autem de quo erat mihi ſermo inſtitutus, meas
carnes, meámque infirmitatem in alienis cala-
mitatibus condolenti, curandum eſt,fratres,co-
gnatum nobis corpus & conſeruũ: quamuis e-
nim vt inimicũ accuſauerim ob eas, quas affert,
perturbationes, tamé vt amicum,illius,qui col-
ligauit, gratia, amplexor. & quidem curandum
eſt nihilo minus propinquorũ,quàm ſuũ cuique
corpus,ſeu rectè is valeat, ſeu eodem morbo ſit
Gal. 3. conſumptus: omnes enim vnum ſumus in Do-
mino,ſiue diues, ſiue pauper, ſiue ſeruus,ſiue li-
ber, ſiue bona, ſiue mala affectus valetudine.
Ephes. 4. &, vnum caput eſt omnium, ex quo omnia;
Rom. 12. Chriſtus. & quæ eſt ratio vnius membri ad alte-
rum membrum,eadem profectò eſt vniuſcuiuſ-
que noſtrum ad vnumquemque, & omnium ad
omnes. nequaquam igitur contemnendi ſunt
aut ſpernendi ij, qui præ ceteris in communem
inciderunt corporis infirmitatem, nec magis læ-
tandum

tandum de commoda noſtra, quàm dolendum
de incommoda fratrum noſtrorum valetudine.
& vero vnicam exiſtimare debemus noſtrarum
tum carnium, tum animarum ſalutem ea, quæ
in illos contulerimus, humanitatis officia. quod
nobis ita conſiderantibus facilè apparebit. nam
ceteros quidem vna tãtum res miſerabiles facit,
ipſa ſcilicet egeſtas, quam fortaſſe vel dies, vel la-
bor, vel amicus, vel propinquus, vel temporis
33 [33] commutatio depulerit. iſti verò & hac ipſa dif-
ficultate nihilominus, quàm alij, premuntur,
immo eo magis, quòd facultate laborandi, ac ſi-
34 bi [34] ipſis ad res neceſſarias comparandas opitu-
landi, vnà cum ipſis carnibus priuati ſunt, & ma-
ior ſemper eis impendet timor imbecillita-
tis, quàm ſpes ſanitatis, ſic, vt nulla ferme ſpe
ſubleuentur, quæ ſola eſſe ſolet afflictis medici-
na. ad paupertatem autem ſecundum accedit
malum, morbus, & morbus morborum omniũ
maximè deteſtabilis, grauiſſimus, quíque in exe-
crationibus in promptu eſt pleriſque: tertium
quoque accedit incommodum, quòd qui eos
adire poſſit atque inuiſere, eſt ferè nemo, ſed om-
nes fugiunt, abhorrent, auerſantur, id quod ipſo
etiam morbo illis moleſtius eſt, cùm ſentiant, ſe
quidem ob calamitatem, etiam odioſos eſſe ho-
minibus. Ego ſanè nec poſsũ ſine lacrymis iſto-
rũ miſeriã intueri, nec ſine magna animi pertur-
batione recordari. atq; eodẽ planè modo velim
35 vos quoq; affici, vt [35] lacrymis lacrymas vitetis;
nec dubito, quin omnes, qui adſunt, ita affician-
tur, quicunq; Chriſtum, & pauperes amore cõ-
plectun-

plectuntur, Deíque,[36] & à Deo misericordię vir- 36
tutem sunt consequuti, atque etiam vos potestis
huiusce calamitatis testes esse. [37] spectaculũ pro- 37
positum est oculis nostris graue, & miserabile, &
omnibus, qui nõ viderint, incredibile, homines
mortui & viui, plerisque corporis partibus mu-
tilati, qui nã fuerint, & vnde sint, parum cogniti,
vel potius non homines, sed hominum miseræ
quædam reliquiæ. patres, & matres, & fratres, &
loca sui indicia & notas afferentes. ego huius sũ
filius, illa mea est mater, inquiunt, & hoc mihi
nomen, & tu mihi olim amicus & familiaris;
quod quidem faciunt, quoniam ex antiqua sua
figura quomodo agnoscantur, non habent, ho-
mines amputati, réque familiari, propinquis, a-
micis, corporibus ipsis spoliati, homines, qui
[38] soli ex omnibus sui misericordia pariter & o- 38
dio tenentur: incerti, vtrum magis lugeant eas
corporis partes, quę amplius non extant, an illas,
quæ etiam nunc remaneant, eásne, quas morbus
iam consumpsit, an illas, quæ morbo adhuc re-
stant: illæ enim miserè sunt exesæ, hæ seruantur
miseriùs; illæ ante, quàm in sepulchra inferãtur,
euanuerunt, has qui sepultura afficiat, futurus
est nemo: etenim viri etiam ceteroquin valde
probi, & humani, minimè istorum dolore com-
mouentur, & hic [39] solũ obliuiscimur, nos quo- 39
que constare ex carnibus, & corpore humilitatis
circundatos esse. atque adeò à curandis propin-
quis absumus, vt etiam in eo putemus nostrorũ
corporum salutem positam esse, si illos fugeri-
mus. homini quidem certè iam pridem mortuo,
ac for-

ac fortasse malè olenti non dubitauerit quispiam appropinquare, & ferarum, rationis expertium, putrida corpora tolerare , nec , si cœno fuerit & sordibus oblitus , ægrè sustinuerit: istos autem quàmmaximè possumus, vitamus, ac fugimus. proh inhumanitas, vel illud molestè propemodum ferentes, quòd eundem, quem ipsi, spiritum ducamus . Quid patre germanius, &
40 quid matre indulgentius? atqui [40] istis ipsa etiam natura occlusa est, ac pater proprium filium, quẽ genuit, quem educauit, quem solum vitæ suæ oculum futurum putauit, pro quo multa Deum & sæpe precatus est, hunc luget quidem; sed ta-
41 men reiicit; & hoc [41] certè volens facit, illud vi quadam ac necessitate coactus : & mater recor-
42 datur sanè dolorum, [42] quos in partu sustinuit, cruciatur visceribus , clamores edit admodum miserabiles, atque astans, viuum, quasi mortuũ, deplorat: fili, inquiens, infelix & infelicis matris, quem mecum [43] partitus est morbus acerbissime, fili miserande, fili incognite, fili, quem præci-
pitibus locis, montibus, & desertis educaui, cum
44 feris habitabis, & tegumentum tibi erit petra, & ex hominibus soli te aspiciẽt quicunque fuerint pietate insignes. Iam verò & illa profert mirabilia Iob verba, cur formatus es in aluo ma- Iob 3.
tris? cur ex vtero egressus es ? cur non statim pe-
risti, vt mors cum ortu cõcurreret? cur vtero nõ de-
fisti immaturus, prius, quàm huiusce vitæ in-
commoda gustares ? cur genibus te excepi, cur lactaui vberibus, quando eras miserrimè victu-
rus, & vitã morte duriorẽ ? hæc dicens vim pro-
fundit

fundit lacrymarum; & vult quidẽ illum amplexari infelix, at filij carnes non ſecus, atq; hoſtiles, exhorreſcit. Vulgo autẽ clamores & incurſiones fiunt non contra ſontes, ſed contra miſeros. & cũ homicida quidem non dubitauerit quis habitare, adulterúmque ſuæ non ſolùm domus, ſed menſæ participem facere, & ſacrilegum vitæ ſocium habere, & cum iis etiam, qui aliqua ipſum affecerint iniuria, in gratiam redire; horum autẽ, qui nihil prorſus offenderunt, calamitatẽ, quaſi grauiſſimum aliquod crimen, omnes planè reſpuunt, atque ita meliore eſt conditione vitium, quàm morbus. & quidem inhumanitatem, tanquam liberalem, amplectimur; miſericordiam, tanquam ſordidam, aſpernamur. expelluntur vrbibus, expelluntur domibus, foris, conciliis, viis, conuentibus, conuiuiis, atque adeò, ô rem miſeram, ipſa aqua, ne fontes quidem, qui communes iſtis cum ceteris hominibus fluunt, nec ipſa flumina credũtur nihil ab eis contagionis attrahere: &, quod vix [45] credibile videatur, vbicun- 45
que fuerint, quaſi aliquam deteſtabilem peſtem, auertimus, rurſúſque, tanquam nihil noceant, ad nos ipſos conuertimus, cùm eis non de habitatione accommodemus, non res ad viuendum neceſſarias ſuppeditemus, non curemus vulnera, non tegumento morbum, quantum fieri poteſt, contegamus. quo quidem fit, vt noctes, & dies vagentur egentes, nudi, ſine tecto, morbum oſtentantes, vetera enarrantes, ipſum inuocantes creatorem, alter alterius membris vtentes loco ſuorum, quæ defecerunt, cantilenas componentes, quæ

tes,quæ misericordiam commoueant,panis frustum petentes,vel aliquantulũ obsonij, vel pannum aliquem contritum, quo pudorem tueantur,aut vlcera foueant, & humanus eis quidem est,non qui ipsorum expleuerit indigentiam,sed qui modò non asperè illos à se abegerit. pleriq; autem ipsorum non impediuntur pudore, quominus celeberrimos adeant conuentus,sed contra egestate impulsi,ad eos contendunt, populares hos dico conuentus,& sacros,quos quidem nos animarum curandarum gratia instituimus, vel ad aliquod mysterium celebrandum conue-
6nientes, vel [45] veritatis martyrum nomine festos dies agentes,vt quorum certamina honoramus, eorundem pietatem imitemur, & quamuis non possint homines,homines cùm sint,præ ingenti calamitate non erubescere, & cupiant [47] montibus,vel præcipitibus locis,vel syluis, vel deniq; nocte ac tenebris cooperiri, tamen in medium prouoluũtur, onus miserabile & dignum lacrymis; & id quidẽ fortasse non sine ratione,vt sint nobis nostræ infirmitatis documenta, ac persuadeant,nulli harum rerum,quæ hîc sunt,quæque videntur,tanquam firmæ ac stabili adhærendum esse. prouoluuntur autem alij humanæ vocis desiderio, alij spectandi cupiditate, alij vt tenue aliquod vitæ subsidium corrogent ab his,qui deliciis affluunt,omnes certe, vt non [48] nihil leuentur,suis proferendis lamentationibus. Quis non afficitur atque frangitur, dum suis isti fletibus miserabiles aptant concentus? quis auditus hanc fert auditionem? quis aspectus tale sustinet spectaculum?

ctaculum? hic quidem iacent male inter ſe ob morbum connexi, & alij aliam calamitatis partẽ ad miſericordiam captandam conferentes. atque ita alter alterius calamitatẽ maiorem & grauiorem facit, miſerabiles ob ipſum morbum, tum etiam propter morbi communionem multò miſerabiliores. Circunſtat verò eos maxima diuerſorum hominum corona; condolentium quidem, ſed ad tempus, illi autem volutantur ad pedes hominum, ſole ac puluere, nonnunquam etiam frigoribus aſperrimis, & imbribus, & ventorum turbulentis motibus vexati atque afflicti, ac fere etiam à nobis conculcati, niſi quòd eos vel contingere ſtomachamur. ſacris porrò templorum cantibus luctuoſæ illorum poſtulationes ex altera parte reſpondent: & myſticis vocibus miſerabilis opponitur lamẽtatio. ſed quid opus eſt, omnes illorũ miſerias proponere his, qui diem feſtum agunt? fortaſſe etiam vobis fletum mouerim, ſi velim omnia tragico more ſtudioſe deplorare, & ſuperauerit diei feſti lætitiam animi perturbatio. id autem dico, [49] quoniam 49
nondum poſſum adducere vos, vt credatis, eſſe aliquando voluptati dolorem præferendum, hilaritati triſtitiam, riſui minus honeſto laudabilẽ fletum. Iſti igitur iſta ac multo profecto, quàm quæ dixi, acerbiora & miſeriora patiũtur, hique noſtri ſecũdum Deum [50] fratres, etiam ſi nolitis, 50
qui eandem, quam nos, ſortiti ſunt naturam, qui ex eodem luto formati ſunt, ex quo primum facti ſumus, qui neruis & oſſibus ſimiliter ſunt cõ- Iob 10.
pacti, pelléque & carnibus eodem, quo omnes,

modo

modo veſtiti, vt quodam in loco dicit diuinus
51 Iob, dum in [51] cruciatibus philoſopharetur, & id,
quod apparet in nobis, aſpernaretur. atq; adeo, ſi
oportet id, quod maius eſt, dicere, qui animam,
Dei imaginem, & eodem planè modo, quo nos,
nacti ſunt, & ſeruant fortaſſe melius, quamuis
52 eorum corpora morbo ſint confecta; [52] qui eundem Chriſtum induerunt ſecundum interiorem
hominem, idémque acceperunt pignus ſpiritus:
qui earundem legum, oraculorum, teſtamentorum, conuentuum, myſteriorum, eiuſdem denique ſpei participes facti ſunt, pro quibus Chriſtus æquè mortuus eſt, qui totius tollit peccata 2. Cor. 5.
mundi: qui supernę vitæ cohæredes ſunt, quãuis Ioan. 1.
huiuſce fruendæ ſpes valde eos fruſtrata ſit, qui 1. Pet. 3.
conſepulti ſunt cum Chriſto, & conreſurgunt, Rom. 6.
ſiquidem compatiuntur, vt & conglorificentur. Rom. 8.
Nos autem quid? qui magni, nouique nominis Eſa. 62.
hæreditatem creuimus, vt vocaremur à Chriſto Exod. 19.
gens ſancta, regale ſacerdotium, populus pecu- 1. Pet. 2.
liaris & ſelectus, ſectator bonorum operum & Tit. 2.
ſalutarium: qui Chriſti ſumus diſcipuli, mitiſ-
53 ſimi [53] illius ac benigniſſimi magiſtri, qui infirmitates noſtras portauit, & humiliauit ſemetipſum vſque ad noſtrã maſſam, qui propter nos mendicauit carnem iſtam & terrenum tabernaculum, qui dolores pertulit, & languidus factus eſt pro nobis, vt nos ipſius diuinitate ditaremur. quid igitur nos, qui tale ac tantum pietatis, miſericordiæque exemplum accepimus? quid deliberabimus de iſtis, & quid faciemus? deſpiciemus? præteribimus? tanquam mortuos, tanquam de-

teſtabiles, tanquam teterrimas quaſdam ſerpen-
tes & feras deſeremus? nequaquam fratres : hoc
certe non modo à nobis alienum eſt, qui Chriſti
[54] oues ſumus, boni illius paſtoris, qui errantes 54
reducit, pereuntes exquirit, & infirmas corro-
borat: ſed ab ipſa etiam humana natura, quæ qui-
dem ex æquali imbecillitate pietatem atque hu-
manitatem edocta, vt alter alterius malis dole-
ret, perenni lege ſtatuit. & tamen illi ſub diuo
miſere afflictabuntur, nos ædes habitabimus
ſplendidiſſimas, variis lapidibus diſtinctas & or-
natas, auróque, argento, teſſerularum compoſi-
tione, ac picturæ varietate, falſis oculorum ille-
cebris, fulgentes, earúmq; alias incolemus, alias
extruemus, & quibus tandem? ne noſtris quidẽ
hęredibus fortaſſe, ſed [55] extraneis & alienis, hiſ- 55
que forte nulla nos beneuolentia, quin etiam
maleuolentia & acerbiſſimo odio proſequenti-
bus, quod omnium eſt malorum extremum. at-
que iſti quidem extritis in pannis & conſciſſis ri-
gebunt, atque adeò vel hiſce fortaſſe carebunt;
nos autẽ [56] veſtimentis noſmetipſos deliniemus 56
mollibus & circumfluentibus, aëriiſque, ex lino
ac ſerico contextis, velis; atque eorum aliis qui-
dem nos dedecorabimus potius, quàm decora-
bimus (ſic [57] enim ego quidem voco omne quod 57
eſt ſuperuacaneum & nimiũ) alia verò intus re-
condita habebimus, curam nobis inutilem &
inſanam allatura, tinearúmque paſtum futurá ac
temporis, quod omnia conſumit? & illis ne ne-
ceſſarium quidem ſuppeditabit alimentum, ô
meas delicias, ô miſeram eorum mendicitatem,
ſed an-

ſed ante fores noſtras iacebunt debilitate ac fa-
me enecti, ipſis etiam corporis viribus ad corro-
gandum deſtituti, cum neque voces ad conque-
rendum ſuppetant, neque manus, quas ſupplices
tendant: neque pedes, quibus eos adeant, qui
rem habent; neq; ſpiritus, quos commode poſ-
ſint ad miſerabiles cantus fundendos intendere.
id quod omnium malorum grauiſſimum eſt, le-
uiſſimum ipſi quidem exiſtimantes, ſolis nimirũ
58 [58] oculis gratiam habentes, quòd ipſorum cala-
mitatem minus videant. cum iſtis, inquam, adeò
incommode agetur, nos verò in lecto excelſo at-
59 que ſublimi, ſuperuacaneiſque & [59] intactis ſtra-
gulis ſplendidi ſplẽdide recumbemus, ſi vocem
modò expoſtulantium audiamus, indignantes?
Porrò autem nobis oportet pauimẽtum florum
ſuauitates, idque ſępè præter anni tempus, redo-
lere, menſam vnguentis affluere, & vnguentis
flagrantiſſime olentibus ac precioſiſſimis, quò
magis effœminemur, pueróſque aſtare, partim
belle atque ordine alterum poſt alterum diſpoſi-
tos, ſolutos comis & effœminatos, cæſariéque
60 circa faciem ſtudioſius excultos, [60] plus omnino,
quàm auidioribus oculis expediat, ornatos,
partim calices extremis digitis, vt fieri poteſt ele-
61 gantiſſime, ſimul & tutiſſime deferentes, [61] par-
tim ventulum flabellis ſupra caput artificioſe fa-
62 cientes, auríſque manu captatis [62] carnium mo-
lem refrigerantes: iam menſam conquiſitiſſimis
63 cibis refertam eſſe, cunctis elementis, [63] aëre, ter-
ra, aqua abunde nobis omnium rerum copiam
ſuppeditantibus, & fallacibus conſtipatam co-

quorum, corúmque, qui obſonia conficiunt, in-
uentis; omnes demum certare & contẽdere, quo
quiſque pluribus obſequiis noſtro gratificetur
ventri, auidiſſimo atque ingratiſſimo, oneri ſanè
quàm graui, & malorum omnium auctori, in-
ſatiabiliſſimæ feræ & infideliſſimæ, propediem
[64] deſtruendo vnà cum ipſis pariter deſtruendis 64
eſcis. & cum illis quidem præclare agatur ſi vel
aqua poſſint ſitim ſatiare; nobis autem vſque ad
ebrietatem, atque adeò ſupra ebrietatẽ his certè,
qui ſunt intemperantiores, immania præſto erũt
vini pocula; atque ex ipſis vinis aliud reiiciemus,
aliud tanquam odorum [65] ſuauitate fragrans, ap- 65
probabimus, de alio philoſophabimur, & ad-
ſcribemus iacturæ niſi adfuerit præter noſtratia
aliquod etiam peregrinum maxime celebratum,
quaſi tyrannus: oportet enim nos delicatos, &
magis, quàm vſus poſtulet, redundãtes aũt eſſe,
aut videri, erubeſcentes quodam modo, ſi non
improbi, & [66] ventris atque eorum, quæ ventri 66
ſunt proxima, ſerui exiſtimemur. Cur hæc com-
mittimus, fratres cariſſimi? cur nos quoque la-
boramus animarum morbo? qui ſanè morbus
eò eſt corporum morbo grauior ac difficilior,
quòd illum conſtat præter voluntatem accidere,
hunc ex propoſito oriri; & illum vnà cum hac
vita deſinere: hunc decedentes nos conſequi, il-
lum ad miſericordiam prouocare: hunc ad odiũ
excitare eos quidem, qui ſana mente ſint. cur nõ
ſubuenimus naturæ, [67] dum tempus habemus? 67
cur carnis [68] humilitatem, carnes & ipſi cùm ſi- 68
mus, non contegimus? cur in tantis fratrum no-
ſtro-

ſtrorum anguſtiis deliciis nos indulgemus? à me
quidem hoc Deus auertat, vt vel diuitiis affluã,
iſtis omnium rerum inopia laborantibus, vel
bona vtar valetudine, niſi iſtorum vulneribus
medear, vel victu, veſtitúque abundem, & ſub
tecto requieſcam, niſi eis & cibaria, & veſtes pro
facultatibus præbeam, & ſub tecto ſeſe reficien-
69 di poteſtatem faciam. Næ omnia ſunt [69] Chriſto
dicanda, vt ipſum vere & germane ſequamur,
crucem tollentes, vt quàm leuiſſimi atque expe-
ditiſſimi nulla re depreſſi ad ſupernum mundũ
euolemus, ac ceterarum rerum omnium loco
Chriſtum lucrifaciamus per humilitatem exal-
70 tati, & per paupertatẽ ditati: aut certè [70] partien-
dæ ſunt cum Chriſto facultates, vt aliquo modo
ea etiam, quæ habeamus, ſanctificentur, propte-
rea quòd rectè habeamus, & communicemus
cum his, qui non habent. quòd ſi mihi ſoli ſe-
ruerim, ſeruerim vtique, & alij comedant, &, vt
Iob verbis iterũ vtar, pro frumento oriatur mihi *Iob 31.*
tribulus, & pro ordeo ſpina, ac ventus vrens tol-
71 lat, & auferat turbo labores meos, vt in [71] vanũ *Iob 27.*
laborauerim. quod ſi & horrea extruam, ex ma-
mona theſaurizans & mamonæ, hac nocte re-
petatur anima mea, redditura rationem eorum,
quæ male recondidit. Non reſipiſcemus tandẽ
aliquando? non deponemus animi duritiam, ne
dicam auaritiã? non reputabimus humanas con-
ditiones? non recte in alienis malis res noſtras
conſtituemus? natura enim nihil rerum huma-
narum firmum eſt, nihil æquabile, nihil ſufficiẽs,
nihil eodem in ſtatu permanẽs; ſed circulus qui-

dam res noſtras circumuerſat, aliâs alias ſingulis ſæpe diebus, atque etiam horis aliquando afferens mutationes, & [72] rectius credideris ventis 72
aſſiduè fluentibus, vel ratis in mari vectæ veſtigiis, vel nocturnis ſomniis fallaciſſimis, quorum quidem gratia ad exiguum tempus durat, vel iis, quæ pueri ludentes in arena fingunt, quàm hominum proſperitatibus. Næ illi prudentes, qui [73] præſentibus rebus diffidentes, theſaurizant ſi- 73
bi in futurum, quíque humanæ felicitatis incō- ſtantiam ac varietatem cogitantes, eam, quæ nūquam decidit, bonitatem & benignitatem adamant, vt ex tribus vnum certe conſequantur omnino, vel vt nihil ſibi aduerſi vnquam eueniat, ſolet enim diuinum numen huiuſce etiam vitæ bonis pios homines ſæpe complecti, beneficentia beneficentiam prouocans; vel vt [74] fiduciam 74
habeant in ſemetipſis ad Deum, ſi quo affecti fuerint incommodo, hoc ſibi non propter improbitatem ſuam, ſed ob aliquam Dei diſpenſationem accidiſſe, vel poſtremo vt [75] debitam ab 75
his, quibus res proſpere procedunt, repetant humanitatem, quam in egentes contulerunt, cùm ſecundis ipſi ventis vtebantur. Non [76] glorietur 76
(inquit) ſapiens in ſapientia ſua, neque diues in diuitiis ſuis, neq; fortis in fortitudine ſua, etiam ſi ad ſummam ſapientiam, affluentiā, potentiámque peruenerit. ego verò addam & ea, quæ hæc conſequuntur, neque clarus in ſua claritate glorietur, neque ſanus in ſanitate, neque pulcher in pulchritudine, neq; iuuenis in iuuentute, neque, vt comprehendam breui, vlla alia in re eàrum,

quæ

quæ apud nos laudantur, elatus quiſquam & inflatus, glorietur, ſed in hoc ſolum glorietur, qui gloriatur, in Deo ſcilicet cognoſcẽdo atque exquirendo, in miſericordia calamitoſis tribuẽda, & in illis bonis condendis, quæ ſibi in futurum
77 ſint profutura: hæc [77] enim fluxa ſunt & caduca, ac velut in talorum ludo aliâs in alios proiiciũtur & tranſferuntur, nec quidquam cuiuſquam eſt poſſeſſoris ita proprium, quin vel tempore antiquetur, vel inuidia alteri tranſmittatur; illa autem ſtabilia ac firma, nec vnquam dimouentur loco, aut commutantur, eorũmue, qui ipſis confiſi fuerint, ſpem fallũt. mihi verò eam etiam ob cauſam videtur nullum in hac vita bonum fidum, ratum, diuturnúmue eſſe hominibus, &, ſi quid aliud, hoc maximè ab opifice verbo, & ab ea, quæ omnem ſenſum exuperat, ſapientia rectè excogitatum & comparatum eſſe, vt ſcilicet in viſibilibus hiſce rebus deludamur, quæ aliâs alio modo mutantur & mutant, quæque ſurſum deorſum feruntur, ac verſantur, & ante, quàm comprehendantur, abeunt atque effugiunt, quò vehementius, earum inconſtantia, varietatéque perſpecta & cognita, ad futuram vitam contenderemus: quid enim feciſſemus, ſi ſecundæ res noſtræ ſtabiles forent, qui nunc mobilibus adeò inhæremus? qui ita earum iucunditate, & falſis banditiis deuincti tenemur, vt nihil poſſimus, quod ipſis præſtantius ſit atq; excellentius,
78 cogitare, tametſi ad [78] imaginem Dei nos factos eſſe & audiamus, & credamus, quæ quidem ſurſum eſt, & omnes trahit ad ſe ipſam? Quis ſapiẽs, Oſee 14.

G 5 & intel-

& intelliget iſta? quis prætereuntia præteribit?
quis incumbet ſtabilibus? quis de præſentibus,
tanquam labentibus, quis de his, quæ ſperamus
futuris, tanquam permanſuris cogitabit ac ſta-
tuet? quis exiſtentia, & apparentia diſcernet, &
illa quidem ſectabitur, hæc verò aſpernabitur?
quis picturam, & veritatem; quis infernum ta-
bernaculum, & ſupernam ciuitatem; quis [79] com- 79
morandi diuerſorium, & habitandi; quis tene-
bras à luce; quis limum profundi, & terram ſan-
ctam; quis carnem, & ſpiritum; quis Deum, &
mundi huius rectorem; quis vmbram mortis, &
ſempiternam vitam diſtinguet? quis præſentibus
futura emet bona? quis fluxas diuitias cum his,
quæ nunquam labuntur, quis viſibilia cum in-
uiſibilibus commutabit? Næ ille beatus, qui iſta
diiudicans, ac [80] verbi acie, aptiſſima ad meliora 80
à deterioribus diuidenda, diuidens, aſcenſiones
Pſal.83. in corde ſuo diſponit, vt quodam in loco diui-
Col.3. nus inquit Dauid, & hanc vallem lacrymarum
omnibus ſuis viribus fugiens, quæ ſurſum ſunt,
Gal.6. quærit, ac mundo crucifixus vnà cum Chriſto,
cum Chriſto reſurgit, & cum Chriſto aſcendit,
vitæ iam ab omni lapſu & ab omni fraude tutiſ-
ſimæ hæres, vbi [81] non amplius ſerpens mordés 81
in via, nec obſeruans calcaneum, & capite obſer-
uatus. nobis verò reliquis recte idem Dauid,
tanquam vocaliſſimus quidam præco ex alto,
Pſal.4. communíque [82] ſuggeſto magna voce prædicat, 82
homines nos graui corde appellans, ac diligen-
tes mendacium, ne ea, quæ videntur, admodum
amplectamur, néue aliud, quàm frumenti & vi-
ni, quæ

ni, quæ facilè corrumpuntur, ſatietatem eſſe putemus totam huiuſce vitæ felicitatem. & hoc etiã beatus fortaſſe Micheas attendens, nóſque à terrenis hiſce atque apparentibus bonis excitans,
83 appropinquate,[83] inquit, montibus æternis, ſurge, & ambula, quia non eſt hæc requies tua. id quod iam cum ipſis etiam prope verbis conuenit, quibus noſter nos Dominus ac Saluator cohortatur, quid? inquiens, ſurgite, eamus hinc, nõ Ioan. 14.
eos, qui tunc erant, diſcipulos ſolos ex illo ſolo loco traducere, quemadmodum putare quiſpiã poſſet, ſed ſemper & omnes ſuos diſcipulos à terra & à terrenis hiſce rebus ad cœlos & ad cœleſtia trahere concẽdens; Age ergo ſequamur iã ipſum verbum. quæramus veram illam requiẽ, proiiciamus vanas haſce facultates, quod bonũ
84 eſt ex eis, id vnũ lucrifaciamus,[84] poſſideamus animas noſtras in eleemoſynis, cum pauperibus fortunas haſce noſtras communicemus, vt ſempiterna illa bona conſequamur: da partẽ & Deo, non ſolum mundo; ſubduc aliquid ventri, quod ſpiritui conſecres; eripe aliquid ex igne, amoue non nihil à depaſcẽte flamma, extorque quidpiã à tyranno, vero concrede Domino; da partem
85 [85] ſeptem, huic nimirum vitę, ſed & octo, ei ſcilicet, quæ poſt hanc nos exceptura eſt vita: da paulum quid ei, à quo multum accepiſti, quinetiam quicquid habes, tribue ei, qui cuncta largitus eſt, nunquam profecto vinces diuinam munerũ largitatem, etiam ſi omnia bona tua ei deferas, atque adeo te quoque ipſum addicas. nam & id ipſum eſt accipere, Deo dare, quanto plura depromproм-

prompſeris,tanto plura ſemper ſupererunt. neq;
verò quicquã dabis [86] proprium,cùm omnia ſint 86
à Deo,&,quemadmodum nemini licet , vmbrã
præterire ſuam , quòd quantum ipſe procedas,
tantum illa loco cedat , & æquali ſemper ſpatio
præeat, vtque nequit corporis magnitudo ſupra
caput ſeſe extollere, cùm ea ſit capitis natura , vt
ſupra corpus ſemper extet,atque emineat;ita nos
Deum beneficiis ſuperare minimè poſſumus:
nihil enim damus , quod ab ipſo non acceperi-
mus, quódque eius magnificentia atque libera-
litate non ſit longè inferius. Cognoſce,& cogi-
ta vnde hæc tibi ſuppetant,quòd ſis, quòd ſpiri-
tum ducas,quòd intelligas, ac ſapias,quòd,rem
omnium maximam, Deum cognoſcas,quòd ad
cœleſtis regni poſſeſſionem aſpires,ad parẽ cum
Angelis dignitatem conſequendam,ad gloriam
intuendam,nunc quidem eam, quæ eſt in [87] ſpe- 87
culis & ænigmatibus, tunc autem perfectiorem
ac puriorem,quòd [88] factus ſis Dei filius , cohæ- 88
res Chriſti,atque adeò (dicam audacius) Deus
ipſe.vnde tibi hæc omnia,& à quo?vel,vt mino-
ra,& ante oculos poſita percurram , quis tibi fa-
cultatem dedit [89] intuendi cœli pulchritudinem, 89
ſolis curſum,lunæ circuitum,ſtellarum multitu-
dinem, & illam , quæ in his omnibus, tanquam
in lyra,[90] concinnitas atque ordo eodem ſemper 90
modo ſe habet ? adde quatuor anni partium vi-
ciſſitudines , temporum mutationes , annorum
conuerſiones,[91] æquabilẽ diei atque noctis par- 91
titionem,vberrimos terræ fructus, aëris effuſio-
nem , [92] maris ſeſe effundentis ac ſuſtinentis lati- 92
tudines,

tudines, profunditates fluminum, ventorum fluxiones? quis dedit pluuias, agriculturam, alimenta, artes, domicilia, leges, rerum publicarũ adminiſtrationes, morum ac vitæ manſuetudinem, mutuam inter homines familiaritatem, & coniunctionem? vnde beſtiæ aliæ ad vſum tuum manſuefactæ ac domitæ, aliæ ad veſcendum cō-
93 ceſſæ? quis te [93] Dominum & regem conſtituit omnium, quæ ſunt ſuper terram? quis denique, ne ſingula enumerem, cuncta, quibus homo ceteris præſtat animantibus, largitus eſt? nonne is, qui nunc præ omnibus & pro omnibus humanitatem à te & benignitatem expetit? & tamen non erubeſcimus, ſi, qui tot, tantáque ab eo partim acceperimus, partim ſperemus ne id quidem vnum, humanitatem inquam ac benignitatem, Deo tribuamus, ſed, cùm ille nos à feris ſeiunxerit, & ſolos ex omnibus animãtibus ratione ornauerit, ipſi noſmetipſos efferemus, & adeò ſinamus nos deliciis corrumpi, vel infatuari, vel,
94 quid dicam neſcio, vt, quemadmodum [94] maſſa, ac furfure, híſque male fortaſſe partis, ſic etiam natura putemus nos eis ſuperiores, ac præſtantiores eſſe? & ſicut fuit quondam, quantum eſt
95 in [95] fabulis, vt audimus, genus quoddã gigantum reliquis præcellens hominibus, ita nos iſtis altiores erimus, & ſupra hominẽ? quaſi Nebrod ille, vel Enach progenies affligens olim Iſraël, vel illi, quorum cauſa diluuium terram expurgauit. & cum ipſe non erubeſcat pater noſter appellari, Deus qui eſt ac Dominus, nos noſtros quoque cognatos renuemus? Nequaquam, fratres ca-

tres cariſſimi, nolimus mali eorum , quæ nobis
credita ſunt, diſpenſatores eſſe, ne audiamus Pe-
trum dicentem , [96] erubeſcite qui aliena tenetis, 96
Deique æqualitatē imitamini, & nemo erit pau-
per. ne laboremus in theſauris comparandis at-
que ſeruandis , ceteris inopia laborantibus, ne
grauiſſimas in nos contumelias ac minas iactet
diuinus Amos, aliâs quidem hiſce vtens verbis,
Amos 8. & 6. Age nunc qui dicitis, [97] quando tranſibit menſis, 97
& negociabimur; & ſabbatha, & aperiemus the-
ſauros? & reliqua, quibus in eos, qui magnam &
paruam poſſident ſtateram, Dei iram intendit:
aliâs [98] verò fortaſſe quidē & ipſas delicias coër- 98
cens , quippe cum ſoleat [99] ſatietas petulantiam 99
procreare , & quòd laſciuirēt in lectis eburneis,
eſſēntque optimis vnguentis delibuti, ac tenerri-
mis quibuſque vitulis ex armentis, atque hædis
ex gregibus ſeſe pinguefacerēt, & ad vocem or-
ganorum concreparent, & verò etiam [100] magis 100
illud , quòd quicquam horum putarent ſtabile
eſſe ac permanens : fortaſſe autem non tam iſta
grauia exiſtimans, quàm quòd nihil paterentur
ſuper contritione Ioſeph, deliciis ipſi diffluentes;
hoc enim ad ſaturitatis reprehenſionem addit.
Id nos ne committamus, nec adeò delicate, mol-
litérque viuamus, vt Dei quoque benignitatem
ſpernamus, grauiter iſtæc ferentis, quamuis non
e veſtigio nec [101] recenti crimine iram adducat in 101
delinquentes. Imitemur ſupremam illam & pri-
mam legem Dei, qui pluit ſuper iuſtos & pecca-
tores, ac ſolem omnibus ſimiliter facit oriri, quí-
que & terram cunctis terrenis animātibus quie-
tam pa-

tam patefecit, aperuit fontes, flumina, ſyluas, &
aërem aëreis, & aquam aquatilibus: & verò om-
nium rerum, quæ in primis ſunt ad viuendum
neceſſaria, copiam largitus eſt vniuerſis, nullius
imperio ſubiectam, nulla lege circumſcriptam,
nullis terminis definitam, ſed communem ean-
dem, & vberrimam; nec vlla propterea ex parte
deficientem ſuppeditauit, ſimul & æqualem na-
turæ conditionem atque honorem æquali mu-
nere honorans, et oſtendens diuitias ſuæ boni- Rom. 1.
tatis. at homines aurum, & argentum, & veſtiũ
molliſſimas quaſque & maximè ſuperuacaneas,
fulgentéſque gemmas, & reliqua huius generis,
quæ ſunt belli, ſeditionis, ac primæ tyrannidis
indicia, cùm defoderint, tum verò, quæ eorum
eſt inſania, tollunt ſupercilium, ſuíſque cognatis
in miſeria conſtitutis, claudunt viſcera miſericor-
diæ, ne his quidem rebus, quæ ipſis ſuperſunt,
illorum neceſſitatibus ſubuenire, animum in-
ducẽtes. proh inſipientiam, proh fatuitatem ho-
minum, qui, ſi nihil aliud, illud ſaltem non cogi-
102 tent, [102] paupertatem & diuitias, libertatem, quã
vocamus, ac ſeruitutem, atque alia huius modi
nomina poſterius hominum generi inuectas eſ-
ſe, quaſi peſtes quaſdam vnà cum malitia, cuius
103 etiam ſunt commenta, ad nos delapſas. [103] ab ini-
tio autem, inquit, non fuit ſic, ſed qui primo ho-
minem formauit, liberum dimiſit illum, ac ſui
iuris, vni tantum legi præcepti ſubiectum, diui-
tiíſque auctum in paradiſi delitiis collocauit, idẽ
profectò & reliquo hominũ generi ſumma vo-
luntate gratificatus per vnius primi parentis ſe-
men.

men. erat verò libertas & diuitiæ ſola præcepti obſeruatio, quemadmodum vera fuit paupertas ac ſeruitus eiuſdem tranſgreſſio. poſtea autem quàm inuidiæ, contentiones, fraudulentáq; extitit ſerpentis tyrannis, aſſidue homines voluptatis illecebris pellicens, & contra infirmiores audaciores incitans, diſrupta eſt humani generis cognatio, & nomina introducta ſunt alieniſſima ac diuerſiſſima, [104] auaritiáque & cupiditas, lege 104
etiam potentiæ ſuæ adiutrice vſa, naturalem nobilitatem ac dignitatem concîdit. Tu verò intuere, quæſo, primam illam æquabilitatem, non poſtremam hanc varietatem, non eius, qui [105] impe- 105
rium occupauit, ſed illius, qui cuncta creauit, legem. Subueni naturæ, quantum potes, priſcam cole libertatem, tui ipſius te pudeat, generis labem atque ignominiam contege, morbo medere, inopiam ſubleua, valens ægrotum adiuua; abundās egentem; florens atq; integer iacentē & afflictū; lætus mœrentē; [106] ſecundis rebus vigens 106
aduerſis languentem. Aliquam Deo gratiam refer, quod eo numero ſis, qui poſſunt alios beneficiis afficere, non qui aliorum indigent officiis, quòd non tu in alienas manus reſpicias, ſed alij in tuas. quære ditari non modo bonorum facultate, verum etiam pietate; non ſolum auro, ſed etiam virtute, vel potius hac ſolum, ea re tuo te proximo oſtende honoratiorem, quòd eodem te præbeas beneficentiorem. eſto calamitoſis Deus, Dei miſericordia imitanda: nulla enim re Deo propius accedit homo, quàm beneficentia. quamuis hic quidem minora; ille verò maiora confe-

conferat beneficia, pro sua vterque, opinor, fa-
107 cultate, ille [107] creauit, &, cùm dissoluerit, iterum
componit, tu lapsum & prostratum ne despicias;
ille suam hominibus ad maxima commoda im-
108 pertitus est misericordiam, tradés [108] post omnia
legem, Prophetas, & ante hæc naturalem legem
non scriptam, rerum agendarum indagatricem,
109 redarguens, admonens, erudiens, [109] postremo
redemptionem se ipsum offerens pro mundi vi-
ta, elargitus Apostolos, Euangelistas, doctores,
sanitates, prodigia, reditum ad vitam, mortis de-
structionem, trophæum de eo, qui victoriã fue-
rat consequutus, testamentum in vmbra, testa-
mentum in veritate, Spiritus sancti distributio-
nes, nouæ salutis mysterium; tu, siquidem potes
110 etiam maiora præstare, [110] quæque ad animam
iuuandam valeant (fecit enim Deus te his etiam
111 rebus locupletem, modo velis) [111] neque iis de-
sistas benigne facere indigenti; quinimmo ea in
primis & maxime, petẽti te tribue, & ante quàm
petatur, tota die miserendo, & commodando
doctrinam, ac summa contentione repetendo
112 [112] debitum cum vsura, eius, qui abs te adiutus
fuerit, accessionis, quam semper doctrinæ addit
is, qui prudenter in seipso pietatis semina sensim
adauget: sin minus, posteriora saltem, ac minora,
& quæcunque in facultatem cadunt tuam, sub-
ministra. porrige cibum, porrige attritum pan-
niculum, adhibe medicinam, colliga vulnera, in-
terroga aliquid de calamitate, de patientia disse-
re, appropinqua, ne dubites, nihilo propterea
deterius tibi fiet, nulla morbi contagione inficie-

H ris, id

ris,id licet opinētur nimis delicati, vanis decepti rationibus, vel potius hanc ſuæ [113] timiditati, 113
ſiue impietati prætendant excuſationem,ad ignauiam tanquam ad aliquod magnum ac prudens remedium confugientes . hoc tibi perſuadeant & rationes,& [114] medici, & miniſtri, iſtorum cō- 114
tubernales,quorum nulli adhuc fraudi fuit,huiuſmodi morbo affectis appropinquaſſe.quòd ſi etiam formidoloſa res videatur ac ſuſpicioſa; tu tamen,ô ſerue Chriſti,Deíque atque hominum amator,nihil in te admittas, quod minus ſit generoſum. fide confidito,vincat timiditatem miſericordia , timor Dei animi [115] mollitiem ante- 115
cellat his,quæ carni blandiuntur,ratiocinationibus pietas,ne deſpicias,ne pręteteas fratrem,néue tanquam ſcelus, aut piaculū,aut aliam quampiam deteſtabilem rem & execrandam fugias, atque abhorreas. tuum eſt membrum , tametſi calamitate torquetur . tibi [116] derelictus eſt pau- 116
per tanquam Deo, licet tu animo præteruoles admodum excelſo ? fortaſſe enim his te verbis flectam & commouebo,tibi offertur benignitatis occaſio , quamuis te à beneficiis accipiendis alienet [117] alienus, omnis, qui nauigat, propin- 117
quus eſt naufragio,ac tanto magis,quanto audacius nauigat,& omnis,qui corpore eſt circundatus,propinquus eſt corporis incommodis,& eò magis,quò erectior inceſſerit, nec aſpexerit ante pedes poſitos . dum ſecūdis ventis nauigas,naufrago manum porrige,dum rectè vales,& affluis diuitiis,ægrotanti atque inopi ſubueni, ne expectes in te ipſo diſcere, quantum malum ſit inhumanitas,

manitas, & quale bonum, viſcera indigentibus
118 aperire. noli committere, vt [118] leuet manum ſuã
Deus contra eos, qui tollunt ceruices, & præte-
reunt pauperes. in alienis calamitatibus iſtæc e-
docearis, da quidpiam vel paruum egenti, neq;
enim paruum eſt ei, qui omnium rerum egeſtate
119 premitur, at nec etiam Deo, [119] modò ſit pro fà-
cultatibus. da loco magni muneris egregiã aní-
120 mi alacritatẽ, ſi nihil habes, collacryma. [120] ma-
gnum eſt miſero ſolatium miſeratio, quæ ex ani-
mo proficiſcitur, ſolétq; dolor ingenue imper-
titus, calamitates plurimum ſubleuare. non eſt
homo tibi profecto, ô homo, vilior iumento,
quod, ſi ceciderit in foueam, aut errauerit, erige- Deut. 22.
re te ac reducere, lex iubet; ſi quidem & aliud
quidpiã cælans ſecretius atq; profundius, cuiuſ-
121 modi ſunt multa legalis profunditatis, ac [121] du-
plicis ſenſus, non eſt meum perſpicere, ſed eius,
qui omnia ſcrutatur & cognoſcit, ſpiritus. quã-
tum autem ego percipere poſſum, & quantum
in meam cadit intelligentiam, exercens nos atq;
excitans ab ea, quæ paruis in rebus verſatur, hu-
manitate ad illam, quæ ad præſtantiora ac maio-
ra pertinet: quanta enim tãdem debetur his, qui
eiuſdem ſunt generis, eiuſdémque conditionis,
quæ etiam in iis, quæ ratione carent, animanti-
bus tantopere exigitur? Hæc igitur ratio ſuadet,
hæc iubet lex, hæc monent probiſſimi quique
122 homines, qui [122] quidem antiquius habent be-
neficium dare, quàm accipere, quibúſque mi-
ſericordia emolumento potior eſt. quid autem
123 dixeris de [123] noſtris ſapientibus? mitto enim ex-

ternos , qui quidem Deos ſuarum cupiditatum
patronos comminiſcentes,& [124] Mercurio , tan- 124
quam quęſtuum præſidi,primas deferunt,& ve-
rò, quod peius etiam eſt atque iniquius , ius eſt
apud quaſdam nationes , [125] homines quibuſ- 125
dam dæmonibus immolare , & pars pietatis a-
pud ipſos eſt inhumanitas , atque huiuſcemodi
ſacrificiis tum ipſi gaudent,tum ſuos Deos gau-
dere exiſtimant, mali malorū ſacerdotes ac My-
ſtæ: ſed ſunt quidam ex noſtris , quod etiam la-
crymis dignum eſt,qui,tantum abeſt,vt ægrotā-
tium vicem doleant, iiſque ſubueniant, vt etiam
contumelioſe , acerbéque in eos inuehantur,&
vana quædam atque inania philoſophentur, ve-
réq; è [126] terra voces edant,& in aëra loquantur, 126
& non in aures bene intelligentes , diuiniſque
aſſuetas dogmatibus , nec dubitent affirmare, à
Deo proficiſci, vt illi quidem aduerſiſſimis, ipſi
verò ſecundiſſimis rebus vtantur . Et quis ego
ſum, inquiunt, qui Dei decretum reſcindam,ac
velim Deo benignior videri?laborent,affligen-
tur,omnibus premantur ærumnis, ſic viſum eſt;
& hîc ſolum Dei ſe cupidos ac ſtudioſos oſten-
dunt , vbi de pecunia conſeruanda agitur,déque
calamitoſis petulanter vexandis. Quòd igitur hi
non à Deo putent ſe vitæ proſperitatem habere,
ex ipſorum verbis aperte perſpicitur : quis enim
iſto pacto de egentibus diſſereret & conſtitue-
ret,qui Deum bonorum ſuorū auctorem agno-
ſceret? [127] eiuſdem nimirum eſt, Deo quidpiam 127
acceptum referre, & his, quæcunque habet , ex
Dei voluntate vti. De illis autem,vtrum incom-

moda,

moda, quibus afficiuntur, à Deo habeāt, nec ne,
128 constare non potest, quandiu [128] materia vel à se
ipsa, fluctus instar, varios sine vllo ordine motus
affert. & quis scit, an ob improbitatem hic quidē
puniatur, ille autem tanquam probatus extolla-
tur, & non è contrario hic quidem ob vitium ef-
feratur, ille verò ob virtutem probetur? ille plus
elatus, vt & cadat difficilius, totā permissus prius,
quasi quandam pestem, nequitiam suam effun-
dere, quò etiam iustiore afficiatur supplicio: hic
129 & præter opinionem depressus, vt, tanquā [129] au-
rum in fornace, probatus, vitij siquid reliquum
sit, id totum expurget? qui enim mundus sit à
130 sordibus, mortalium, vt [130] audiuimus, est planè
nemo, quamuis alius alio videatur probatior: in-
131 uenio enim etiam [131] tale quodpiam in diuina
scriptura mysterium, & longum esset, omnes
Spiritus sancti voces, quæ me ad id ferunt, enu-
merare. quis verò possit, arenam maris, & pluuię
guttas, & profundi altitudinem metiri? quísue
Dei omnibus in rebus sapientiæ profunditatem
inuestiget, qua cuncta & creauit, & eo, quo ipse
vult & scit, modo gubernat? satis fuerit, nos,
diuinum Apostolum sequutos, vbi admira-
ti tantum fuerimus eius coniiciendæ ac perspi-
ciendæ difficultatem, pertransire: ô altitudo di-
uitiarum, & sapientiæ, & scientiæ Dei, quàm in- Rom. 11.
scrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ
132 eius! & quis [132] cognouit mentem Domini! ad
summum sapientiæ ipsius quis peruenit! inquit Iob 11.
Iob. Quis sapiens & intelligit ista, ac non po-
tius incomprehensibilitate metietur id, quod est

ſupra menſuram? Alius igitur ſit in his enunciãdis audax & animoſus, vel potius nemo ſit huiuſmodi, ego certè non auſim, huiuſce vitæ incõmoda improbitati, cõmoda verò probitati prorſus attribuere: [134] quamuis enim ob aliquam aliquando vtilitatem & mali incommodis afficiantur, vt ſcilicet vitio mora, impedimentũmque inferatur, & boni commodis, quo facilius poſſit virtus excurrere, id tamen non ſemper ita fit, nec omnino: [135] ſed hoc eſſe conſtat ſolũ futuri temporis, quo tempore probi vtiq; virtutis præmia, improbi vitij pœnas accipient. reſurgent enim, ait, hi quidem in reſurrectionem vitæ, hi verò in reſurrectionẽ iudicij: quæ autẽ hîc ſunt, alterius eſſe videntur formæ, & alterius deductionis, cum omnia illuc ferant, quippe quòd ea etiam, quæ nobis apparet, inæqualitas quandam habet prorſus apud Deum æqualitatem, [136] licet hoc videre in corpore, in quo cum membra alia ſint eminentia, alia depreſſa; alia magna, alia parua; itémq; in terra, quæ cum alibi ſeſe efferat, alibi demittat, ex omnibus tamen partibus mutua cuiuſque inter ſe habitudine ea, quam cernimus, pulchritudo conſtituitur: ſiquidem & [137] artificis prima illa circa materiam inordinatio atq; inæqualitas valde erat artificioſa, ſi ad alicuius operis conſtitutionẽ accommodaretur. id quod nos quoq; tunc percipiemus ac fatebimur, cum elaborati iam operis & abſoluti pulchritudinem aſpexerimus. at nec ille expers erat artis, quemadmodum nos, nec iſta ſine ordine gubernantur, quamuis ratio ſit nobis quidem incognita.

Ioan. 5.

134 135 136 137

Quòd

Quòd ſi lubet, aliquam etiam ſimilitudinem ac-
cipere huius noſtræ affectionis, non longè ab-
ſumus à nauſeantibus, & ab his, qui vertigine la-
borant; quibus quidem videntur omnia verti,
ipſi cum vertãtur. ſic quodammodo affecti ſunt
138 iſti, de quibus ſermo nobis eſt; [138] neq; enim pa-
tiuntur, Deum ſe ſapientiorem eſſe, ſi ad aliquem
rerum euentum, quaſi vertigine correpti, vacil-
139 lent, oportebat verò iſtos vel [139] laboraſſe in in-
daganda ratione, ſperantes fore, vt ipſorum for-
taſſe labori ac ſtudio veritatis cognitio tribuere-
tur, vel cum ſapientioribus ſe & magis ſpiritua-
libus iſtæc philoſophari, (quandoquidẽ & iſtud
vnum eſt chariſma, nec cuiuſuis eſt ſcientia) vel
puritate vitæ hanc venari, & à vera ſapientia ſa-
pientiam quærere, nunc autem, proh inſcitiam,
ad id, quod magis eſt in promptu, ſeſe vertunt,
&, cum nequeant ipſi rationem intelligere, ſine
ratione omnia in hoc mundo adminiſtrari, falſo
140 dictitant, & ſunt ob [140] inſipientiam ſapiẽtes, vel,
ob inſipientiã, vt ita dicam, nimiã inſipientes atq;
141 imprudentes. [141] hinc alij quidem fortunam &
caſum inſtituerunt, inuenta vere caſu & fortuitu
excogitata atque efficta; alij ſiderum vim quan-
dam ac potentiam irrationalem ſimul & indiſ-
ſolubilem, quæ res noſtras ad arbitrium ſuum
connectant, vel potius connectere cogantur. &
verò errantium quarundam, inerrantiúmque
ſtellarum acceſſus atque receſſus, & motum o-
mnibus in rebus dominantem confinxerunt, alij
alia pro ſua quiſq; coniectura miſero hominum
generi afferentes introduxerũt, iis, quæ ad ipſam

prouidentiam ſpectantia, cogitatione aſſequi,ac mente complecti nemo poteſt, in diuerſas opiniones, appellationéſque diſpertitis. Nec defuerunt qui multæ etiam inopiæ prouidentiam condemnarent,quæ quidem ſupra nos ſunt,ipſa gubernari ſtatuentes,vſque ad nos autem,qui ea vel maximè indigemus,illam deducere addubitantes: quaſi verò timerent,ne,ſi plures beneficiis afficerentur, nimis beneficum exhiberét benefactorem,néue defatigaretur ipſis Deus,ſi ſuã in plures exerceret beneficentiam:ſed iſti quidẽ, vt dicebam,explodantur atque eiiciantur, ſiquidem & rectè eos preueniens ſcriptura vlta eſt. e-
Rom.1. uanuit enim,inquit,inſipiens cor eorum, dicentes ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt, & mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei [142] fabulis qui- 142
buſdam & vmbris,inſignem ei, quæ omnia peruagatur,prouidentiæ facientes iniuriam. nos autem nec ipſi huiuſcemodi monſtra comminiſcamur,ſiquid ipſa nobis cordi eſt [143] ratio, rationis 143
ipſi participes cum ſimus, & rationis cultores, nec alios comminiſcẽtes probemus, etiam ſi mira linguæ volubilitate ſuas abſurdas rationes atque ſententias euoluant, ac ſtudeant nouitate delectare: ſed & Deum eſſe omnium rerum effectorem,opificémque credamus(quî enim potuiſſet vniuerſus hic mundus cõſtare ſine conditoris & compoſitoris opera?) & prouidentiam ſimul introducamus, eiuſdem mundi conſeruatricem ac moderatricem: quorum enim effectorem ponimus eſſe,eorundem & rectorem ponamus neceſſe eſt,niſi velimus,hanc rerum vniuerſitatem

ſitatem caſu & fortuitu, velut nauis turbine, ia-
ctatam, continuo propter inconſtantiam, muta-
bilitatémque materiæ diſſolui ac diſſipari, & ad
antiquam illam confuſionem, permiſtionémque recidere. in primis verò noſtris rebus gu-
144 bernandis noſtrum fateamur præeſſe ſiue [144] factorem, ſiue formatorem dicere mauis, licet vita
145 hæc noſtra per [145] contraria traducatur: quæ &
idcirco ſunt nobis fortaſſe incognita, vt propter
cognoſcendi difficultatem ſupremam illam rationem admiremur: quicquid enim facilè percipitur, id ſolet ferme deſpici: quæ verò ſupra nos
ſunt, quò cognitionem habent difficiliorem, eò
maiorem mouent admirationem, & quæ appetita fugiunt, exercent augéntque deſiderium.
Quamobrem nec ſanitaté omnem ſuſpiciamus,
146 nec morbum planè reſpuamus, neque [146] diuitiis
fluentibus ſimus addicti, corde plus, quàm par
eſt, rei fluxæ inhærentes, & quaſi animæ partem
in illam inſumentes, neque paupertatem tanquã
rem aliquam prorſus explosam atque damnatã,
omnibúſque odioſam inſectemur. ſed animum
inducamus & ſanitatem deſpicere inſipientem,
cuius fructus eſt peccatum, & morbum honorare innocentem, reuerentes eos, qui ex morbo-
147 rum cruciatibus victoriam reportarunt, [147] nequis forte Iob inter ægrotantes lateat, multò ſane his, qui bona vtuntur valetudine, auguſtior
148 ac ſanctior, etiam ſi [148] ſanie ſcateat, etiam ſi noctes diéſque miſere affligetur ſub dio manens,
& à plaga, ab vxore, ab amicis in ſummas anguſtias adductus. ſimiliter et diuitias reiiciamus in-

 iuſtas,

iuſtas, ob quas iuſte cruciatur diues ille in flam-
ma, ac paruam petit aquæ guttam, qua refrigere-
tur: & paupertatem probemus [149] gratias agentẽ 149
ac patientẽ, qua cum Lazarus ſaluatur, & ſempi-
terna illa in ſinu Abrahæ quiete ditatur. verum
mihi quidem videtur, hanc etiam ob cauſam de-
bere nos omnino humanitatis ac pietatis officia
in egentes conferre, vt his, qui iſtis de rebus ita
ſunt affecti, os [150] obſtruamus, nec vanis ceda- 150
mus rationibus, grauem [151] contra noſmetipſos 151
crudelitatis legem ſtatuentes. Omnium autem
maxime mandatum reuereamur ac documentũ.
& quod tandem mandatum? conſiderate, quæ-
ſo, quàm conſtans, atque germanum: neq; enim
ſemel, aut bis aliquid de pauperibus cum dixiſ-
ſent viri diuino ſpiritu afflati, deſierunt, neque hi
iſtæc ediderunt, illi non item, vel alij quidẽ ma-
gis, alij verò minus, tanquam non de re maxima
& grauiter vrgenti, ſed omnes, & ſummo quiſq;
ſtudio vel primum, vel in primis id pręcipere nõ
deſtiterunt, aliâs cohortando, aliâs minitando, a-
liâs conuitiis vrgendo, nonnunquam etiam eos,
qui in hoc rectè ſe gererẽt, commendando, quo
magis aſſiduitate admonitionis mandatum con-
firmarent, ac ratum facerent. Propter miſeriam
inopum, inquit, & gemitum pauperum nunc ex-
Paral. 11. urgam, dicit Dominus. quis non metuat exur-
Pſal. 9. gentem Dominum? & exurge Domine Deus
meus, exaltetur manus tua, ne obliuiſcaris pau-
perum. deprecemur huiuſcemodi exaltationem,
nec velimus videre [152] eleuatam manum contra 152
inobedientes, & vero etiam magis in duriores
inten-

intentam. &, non est oblitus clamorem paupe- *Psal.9.*
rum. &, non in finem obliuio erit pauperis. &, o- *Psal.9.*
culi quidem eius in pauperem respiciunt, id est *Psal.10.*
153 palpebra [153] præstantius ac potius. palpebræ ve-
rò eius interrogant filios hominum, id est infe-
rior, quomodo dixerit quis, inspectio & secun-
154 da. At [154] dicat forte quispiam, pro his inopibus
ac pauperibus hæc dicta sunt, in quos iniuriæ in-
feruntur. non contradico. sed te certè vel istud
ad humanitatem stimulet, atque excitet: quorum
enim, si quam patiantur iniuriam, tanta habetur
ratio, horum profectò pro beneficiis, si quibus
155 afficiātur, maior debebitur gratia: si [155] enim qui
despicit pauperem, exprobrat factori eius, ho-
norat certè opificem is, qui eius opus amplecti-
156 tur. [156] Rursus cum audis, pauper & diues ob-
uiauerunt sibi, vtrosque autem Dominus fecit,
nolim existimes, hunc quidem pauperem, hunc
verò diuitem à Deo factum esse, vt etiam vehe-
mentius insultes in pauperem: non enim perspi-
cuum est, sit, nec ne sit à Deo talis distinctio. sed
figmentū Dei sunt, inquit, pariter vtriq;, quam-
uis res externæ sint inæquales: istud verò te ad
misericordiam ac pietatem flectat, vt cum ob il-
las elatus fueris, ob istud contraharis, & fias te
ipso moderatior. Quid prætereà? qui miseretur
pauperis, Deo, inquit, fæneratur. quis non libē- *Prou.19.*
157 ter talem recipiat debitorem, qui [157] redditurus
est in tempore id, quod mutuum acceperit, cum
158 vsura? [158] Per misericordiam, & fidem purgan-
tur peccata: purgemur igitur, misericordiam im-
pertiēdo, eluamus pulchra hac herba animarum
sordes

ſordes atque maculas, & dealbemus alij velut
lana, alij ſicut nix, ſecundum proportionem mi-
ſericordiæ. [159] Addam aliquid etiam formidabi- 159
lius, ſiquidem nullum ineſt tibi [160] vulnus, nul- 160
lus liuor, nulla plaga tumens, nec vlla animæ le-
pra ſiue tactus ſignificationis, ſiue candor, quæ
paulum quidem lex purgabat, egent verò Chri-
ſto curante: at [161] certè illum, qui pro nobis vul- 161
neratus atque attritus eſt, reuerere: reuereberis
autem, ſi erga eum, qui Chriſti membrum eſt,
benignum te & humanum præſtiteris: ſin au-
tem adeo te ille [162] animarum noſtrarum latro ac 162
tyrannus forte vulnerauerit, vel à Hieruſalem in
Hierico deſcendentem, vel aliquo alio in loco
inermem atque imparatum adortus, vt vere poſ-
ſis illa effari: Putruerunt & corruptæ ſunt cicatri-
ces meæ à facie inſipientiæ meæ. ſi, inquam, ita
te habes, vt neque medicinam inquiras, nec vllã
curandi tui rationem reperias: heu vere plagam
accepiſti mortiferam, & ad extremam deueniſti
calamitatem. ſi tamen nondum prorſus deſpera-
ſti, nec inſanabili morbo laboras, accede ad me-
dicum, deprecare, [163] vulnera vulneribus cura, 163
ſimili ſimile cõpara, vel potius minoribus ma-
Pſal.34. ioribus medere. dicet animæ tuæ, ſalus tua ego
Luc.8. Ioan.5. ſum, & fides tua te ſaluam fecit: &, ecce ſanus fa-
ctus es. omnibus deniq; humanitatis verbis te-
cum aget, modò te videat humanitatem in cala-
Matt.5. mitoſos exercere. Beati, inquit, miſericordes,
quoniam ipſi miſericordiam conſequentur, non
infimum in beatitudinibus locum obtinet miſe-
Pſal.40. ricordia. &, beatus qui intelligit ſuper egenum
& pau-

&pauperem. &, iucundus homo qui miſeretur Pſal.111.
& commodat.&,tota die miſeretur & commo- Pſal.36.
dat iuſtus. arripiamus beatitudinem, intelligen-
164 tes vocemur, iucundi efficiamur, ne [164] nox qui-
165 dem miſericordiam interpellet tuam. [165] ne di-
cas, vade, & reuertere,& cras dabo tibi. nullum
interuallum ſit interiectum inter inclinationem
voluntatis ad bene merendum, & ipſum bene-
ficium; ſola nimirum beneficentia nullam reci-
pit moram. Frange eſurienti panem tuum, & Eſa.58.
pauperes ſine tecto induc in domum tuam, idq;
166 [166] prompto animo: qui enim miſeretur, inquit,
in hilaritate, & quidem duplicatur tibi bonum Rom.12.
ob animi alacritatem: quod enim ex triſtitia, aut
ex neceſſitate promitur,ingratum eſt & minimè
decorum.eſt verò beneficentia cum ſumma ani-
167 mi lætitia, non cum mœſtitia colenda. ſi [167] ab-
ſtuleris,inquit, colligationem & ſuffragationem
(minutam id ego ratiocinationem interpretor,
& probationem,ſiue hæſitationem) & verbum
murmurationis.quid fiet? ſanè quàm magnum
quoddam & admirabile,qualis & quanta huius
168 rei merces? [168] erumpet matutinum lumẽ tuum,
& ſanitates tuæ cito orientur. quis igitur lumen
ac ſanitatem non deſideret? Ego verò vereor &
169 Chriſti [169] loculos,qui quidem nos ad egenos a-
lendos hortantur: & Pauli, Petríque conſpira-
tionem, quòd Euangelium diſpertiti, pauperes
171 commune opus fecerunt, & [171] adoleſcẽtis illius
perfectionem in eo definitam,& lege ſancitam,
172 vt facultates ſuas daret pauperibus. [172] Putas nõ
eſſe tibi neceſſariam benignitatem erga homi-
nes,ſed

nes,ſed voluntariam?nec legem,ſed admonitio-
nem?valde & ego hoc velim,& crediderim. ſed
Mat.25. terret me ſiniſtra illa manus, terrent hædi,& ea,
quæ criminis loco obiiciuntur ab eo , qui illic
ipſos ſtatuit, non hanc profecto ob cauſam in il-
lum ordinem condemnati , quod furtum fece-
rint,vel ſacrum abſtulerint, vel mæchati fuerint,
vel tale aliquod flagitium lege prohibitũ admi-
ſerint,ſed quia Chriſtum in pauperibus curare,
prætermiſerint.ſi quã igitur fidem mihi quidem
habetis,ſerui Chriſti,& fratres,& cohęredes,dũ
tempus eſt, Chriſtum viſitemus, Chriſtum cu-
remus, Chriſtum paſcamus, Chriſtũ veſtiamus,
Chriſtum [173] hoſpitio accipiamus,Chriſtum ho- 173
noremus non ſolũ [174] menſa,vt nonnulli,aut vn- 174
guẽtis,[175] vt Maria,nec ſepulchro ſolũ,vt Ioſeph 175
Arimathæus,aut iis,quæ [176] ad ſepulturam perti- 176
nent, vt Nicodemus , ex dimidia tantum parte
Chriſti amator,aut auro,thure,& myrrha,vt an-
Mat.2. te iſtos,quos dixi,Magi fecerunt.ſed quãdo mi-
Oſee 6. ſericordiam vult, & nõ ſacrificium omnium rerũ
Dan.3. Mich.6. Dominus,potiórq; ipſi eſt miſeratio,multis mil-
libus agnorum pinguium, hanc ei per egẽtes, &
humi hodie ſtratos offeramus, vt [177] cũ hinc de- 177
ceſſerimus,recipiãt nos in æterna tabernacula in
ipſo Chriſto Domino noſtro, cui gloria, & im-
perium in ſecula ſeculorum. Amen.

S. GRE-

S. GREGORII NAZIANZENI THEOLOGI IN NATALEM DIEM SALuatoris noſtri Oratio.

1 CHRISTVS[1] naſcitur,glorificate,
Chriſtus de cœlis , occurrite,
2 [2]Chriſtus ſuper terram,exaltami-
ni.cantate Domino omnis terra,
3 [3]&,vt vtraque in vnum compre-
hendam,lætentur cæli,& exultet
4 terra[4] ob cæleſtem , deinde terreſtrẽ. [5]Chriſtus
5 in carne,tremore,& gaudio exultate,tremore ob
6 peccatũ, gaudio propter ſpem. [6] Chriſtus ex vir-
gine,virginitatẽ mulieres ſeruate,vt Chriſti ma-
tres efficiamini. quis nõ illum adoret,qui ab ini-
tio eſt?quis non ſummis eũ laudibus efferat , qui
8 nouiſſime venit? [8]iterũ tenebræ ſoluuntur, iterũ
9 lux ſubſiſtit; [9] iterũ Ægyptus tenebris plectitur,
10 iterũ Iſraël columna illuminatur.[10] Populus,qui
ſedebat in tenebris ignorãtiæ, videat lucem ma-
11 gnã ſcientiæ. [11]vetera tranſierunt, ecce facta ſunt
omnia noua. littera cedit,ſpiritus præualet; vm-
12 bræ prætereunt, veritas ſuccedit. [12] Melchiſedec
connectitur,qui ſine matre erat,fit ſine patre, ſi-
13 ne matre prius , ſine patre poſterius. [13] leges na-
turæ diſſoluuntur, ſupernum ſuppleri mundum
14 oportet. Chriſtus iubet,ne obſiſtamus.[14] omnes
gẽtes plaudite manibus,quia paruulus natus eſt
nobis,filius datus eſt nobis,cuius principatus ſu-
per humerum eius, ſi quidem cum cruce pariter
extolli-

extollitur, & vocàtur nomē eius magni conſilij,
patris, Angelus.[15] clamet Ioānes,Parate viā Do- 15
mini . Ego clamabo huius diei virtutē. qui car-
nis eſt expers,carnem aſſumit,verbum craſſeſcit,
inuiſibilis videtur, impalpabilis palpatur , qui
nullum habet temporis principium,incipit eſſe,
Dei filius fit filius hominis, [16] Ieſus Chriſtus he- 16
ri,& hodie,ipſe & in ſecula.[17] ſcandalizētur licet 17
Iudæi,irrideant gentiles, garriant hæretici. tūnc
credent , [18] cùm viderint eum in cælū aſcenden- 18
tem.quòd ſi ne tunc quidē, at certè cùm de cælo
deſcendentem , & tanquam iudicem ſedentem
aſpexerint.ſed hæc [19] poſterius. Nunc ſolēnia illa 19
inſtāt ſacra,quæ Theophania,ſiue Genethlia di-
cuntur,duobus nóminibus vni & eidē rei impo-
ſitis: apparuit enim Deus hominibus per natiui-
tatē,partim quidem exiſtens, ac ſemper exiſtens
ex eo, qûi ſemper eſt , ſupra omnem cauſam atq;
rationē , [20] nec enim erat ipſa ratione ratio ſupe- 20
rior, partim verò noſtra cauſa genitus poſterius,
vt,qui vitam dederat , idem rectā ac beatā vitam
largiretur. [21] vel pótius vt nos à recta , beatáque 21
vita propter iniquitatē delapſos,ad eandem rur-
ſus reduceret per carnis aſſumptionem . nomen
igitur ductū eſt ex eo,quòd apparuit, Theopha-
nia;ex eo,quòd eſt genitus,Genethlia. ſolemnia
hęc ſacra obimus,feſtum hunc diem agimus ho-
die, aduentus Dei ad homines, vt nos ad Deum
[22] veniamus, vel, vt magis proprie dicam, redea- 22
mus,vt veterem hominem deponentes, nouum
induamus , &, quemadmodum in Adam perie-
ramus , ita in Chriſto viuamus, Chriſto & con-
nati,

nati,& confixi cruci, & consepulti,& consurgē-
tes : oportet enim me pulchram hanc pati con-
uersionem,& sicut ex commodis venerunt incō-
moda, item ex incommodis redire cōmoda:vbi
enim abundauit delictum , superabundauit gra- Rom.5.
tia,&,si gustus damnauit , quanto magis Christi
passio iustificauit? Hunc ergo diem festum cele-
bremus,non panegyrice,sed diuine,non terrestri
23 modo,sed cœlesti;nō [23] nostram rem agētes, sed
24 nostri, vel potius Domini; non ea, [24] quæ ad in-
firmitatem pertinent, sed quæ ad sanitatem; non
ea,quæ sunt formationis,sed quę reformationis.
id autem qua nam ratione assequamur?nempe si
25 non ædium [25] vestibula coronemus, non consti-
tuamus choros,non exornemus plateas,nō ocu-
26 los pascamus, non aures [26] permulceamus tibia-
rū sonis,non effœminemus odoratum, nō leno-
cinemur gustui,nō deseruiamus tactui,procliui-
27 bus ad vitiū viis,& aditibus [27] peccati, non vesti-
bus emolliamur mollibus ac circūfluentibus, &
28 [28] quarū pulcherrima quæq; est maxime inutilis,
non gemmarum fulgore,non auri splendore,nō
29 [29] colorum fucis,qui naturalē ementiuntur pul-
chritudinem,& contra imaginē sunt reperti;non
30 [30] comessationibus , & ebrietatibus , quibus scio
cubilia & impudicitias cōnexa esse , quandoqui-
dē malorum præceptorum malę sunt disciplinę;
vel potius prauorū seminum prauæ segetes ; non
31 altos [31] sternamus toros vētri ea,quæ ad delicias
attinent,extruentes;non vina odorum suauitate
fragrantia,non fucosas coquorum conditiones,
non pretiosas vnguentorū compositiones in ho-

nore habeamus,non [32] terra & mare honoratum 32
nobis ſtercus largiantur; ſic enim ego honorare
didici delicias; non contendamus alter alterum
intemperantia ſuperare:intemperantia enim mea
quidem ſentētia dici poteſt, quicquid eſt ſuper-
uacaneum ac minus neceſſarium,præſertim cum
eſuriāt atque egeant alij,ex eodem luto, eadem-
q́ue temperatione facti. Sed hæc quidem græcis
& græcorum pompis ac panegyricis ludis relin-
quamus,qui & [33] Deos opinantur nidore lętari, 33
& conſequenter diuinum numen ventre colunt,
mali malorum [34] dæmonum & fictores, & My- 34
ſtagogi,& Myſtæ.Nos verò,qui verbum adora-
mus,ſi quid iuuat deliciari, in verbo deliciemur
& in lege diuina, illiúſque explicationibus tum
ceteris,tum his,quę ad hodiernum diem feſtum
pertinent, vt propriæ ſint deliciæ,& ab [35] eo, qui 35
conuocauit, minime alienæ. Num verò vultis,
ego enim vos hodie ad epulas recepi, his de re-
bus ſermonem ego vobis, lectiſſimis conuiuis,
quàmmaxime potero opipare ac magnifice ap-
ponam, vt intelligatis, quomodo poſſit [36] pere- 36
grinus ciues paſcere, ruſticus vrbanos,delicatos
deliciarum expers,bonorū omnium copia ſplē-
didos pauper & ſine tecto? [37] ordiar autem hinc. 37
ac vos,quæſo,& mentem,& auditum,& cogita-
tionem expurgate, quicunque huiuſmodi oble-
ctamini lautitia:eſt enim oratio nobis de Deo &
de rebus diuinis inſtituta,vt veris deliciis, [38] quæ 38
non euacuantur,ſaturati abeatis. conabimur ve-
rò eam [39] pleniſſimam,ſimul & breuiſſimam effi- 39
cere,vt neq; defectu triſtitiā pariat,neque minus
ſit iu-

40 ſit iucunda ob ſatietatem. Deus [40] erat quidem
ſemper,& eſt,& erit, vel potius ſemper eſt: erat
enim,& erit,ſunt quędam temporis,quo res no-
ſtras metimur,fluxæq; naturæ particulæ.Ille au-
tem ſemper eſt qui eſt, atq; ita ipſe ſe ipſum no-
minat, dum Moyſi in monte verba facit: omne Exod.3.
enim in ſe ipſo cõprehenſum eſſe continet,quod
quidem nunquam incæpit,nec deſinet vnquam,
quaſi quoddam infinitum atq; indeterminatum
eſſentiæ pelagus, omnem planè ſuperans tum
temporis,tum naturæ notionem,ſola mente ad-
umbratum, eáque admodum obſcure & modi-
41 ce,non [41] ex his, quæ ſunt ſecundum ipſum, ſed
ex his,quæ circa ipſum, alia ex alia re ſpecie col-
lecta ad vnum aliquod veritatis ſimulacrum ef-
fingendum,ante, quàm comprehendatur, effu-
giens,& prius,quàm concipiatur,præteruolans,
42 [42] tantum modo illuminãs principem animi no-
ſtri partem,eiúſq; purgati, quantum viſum illu-
ſtrat fulgoris celeritas non ſubſiſtentis,eam cer-
te ob cauſam, quemadmodum mihi videtur, vt
43 [43] ex ea parte,quatenus percipitur,ad ſe attrahat;
quod enim percipi nullo modo poteſt, id nec
ſperamus omnìno,nec aggredimur vnquã; qua-
tenus verò percipi nequit,admirationẽ moueat,
44 [44] admirationem autem cum mouerit,vehemen-
tius comcupiſcatur, concupitum expurget, ex-
purgatos Deo ſimiles efficiat; talibus autem ef-
fectis nobiſcum iam tanquam cum ſuis intimis
congrediatur, iuueniliter exultat oratio, Deus
diis vnitus,& cognitus,ac tantum fortaſſe,quan-
tum iam cognoſcit eos, qui ſunt ab ipſo cogniti.

Infinitum eſt igitur numen diuinum & cognitū
difficillimum, atque id ſolum de eo plane perci-
pitur, eſſe ſcilicet infinitum, tametſi exiſtimet
[45] quis propterea quòd ſimplicis ſit naturæ, aut 45
ex nulla omnino, aut prorſus ex omni parte co-
gnoſci poſſe: nos enim, quidnam illud exiſtens,
ſimplicis ſit naturæ, perquiſierimus: neque enim
profectò id ipſum, quod ſit ſimplex, eius eſt na-
tura, ſi quidem nec compoſitorum natura id ſo-
lum eſt, quòd ſint compoſita. Cum autem infi-
nitū dupliciter conſideretur, tum quo ad princi-
pium, tum quo ad finem; quod enim ſupra hæc
eſt neque in his concluditur, id vtique infinitum
eſt, cum quidem mens in ſuperiorem immenſi-
tatem ſuſpexerit, non habens vbi inſiſtat, ſéque
notionibus de Deo formandis ſuſtineat, quod
hic eſt infinitum atque impenetrabile, principio
carens appellat; cum inferiora, & quæ deinceps
connexa ſunt, deſpexerit, immortale ac perenne;
iam verò cum vtraque contulerit, æternum.
nam [46] æuum neq; tempus, neque temporis pars 46
eſt; nec enim vlla continetur menſura; ſed quod
nobis tempus, ſolis curſu dimenſum, id eſt ſem-
piternis rebus æuum. quod quidē cum his, quæ
ſunt, pariter extenditur, quaſi quidam motus ac
ſpatiū temporis. Atque hæc ſatis ſit de Deo nunc
diſſeruiſſe: neque enim plura perſcrutari tem-
pus eſt, cum ſit nobis propoſitum, non ea, quæ
ad [47] Theologiam pertinent, tractare, ſed quæ ad 47
Oeconomiam. Deum autem cum dico, patrem
intelligo, & filium, & ſpiritum ſanctum, neque
[48] ſupra hæc deitate diffuſa, ne deorum turbam 48
intro-

introducamus,neque infra hæc concluſa,ne dei-
tatis penuria damnemur,vel cum Iudæis facien-
tes, ſi Monarchiam ſtatuamus, vel cum gentili-
bus,ſi deorum multitudinem inducamus: in v-
triſque enim ſimile ineſt vitium,quamuis in cõ-
49 trariis reperiatur. ſic igitur ſe habẽt ſancta [49] ſan-
ctorum, quæ & à Seraphim velantur, terníſque
ſancti glorificantur vocibus, in vnam conueniẽ-
tibus dominationem ac deitatem. quod etiam a-
50 lius [50] quidam eorum,qui ante nos fuerunt,pul-
51 cherrime,altiſſiméq; philoſophatus eſt. [51] Quo-
niam verò non ſatis id erat bonitati diuinæ, vt
ſolum ſui ipſius contemplatione moueretur,ſed
oportebat bonum longius diffundi, ac manare
latius, quò pluribus ſeſe impertiret; hoc enim
52 ſummæ erat bonitatis; [52] primum quidem ange-
53 licas ac cæleſtes virtutes cogitat, atque [53] ipſa co-
gitatio opus fuit verbo completum, & ſpiritu
perfectum.itáque ſecundi ſubſtiterunt ſplendo-
54 res,primi illius ſplendoris miniſtri, ſiue [54] intel-
lectuales ſpiritus, ſiue ignem quaſi immateria-
lem & incorporeum,ſiue aliam quampiam hiſce
quàm ſimillimam naturam eos eſſe exiſtimandũ
55 ſit. [55] Velim equidem dicere immobiles ad ma-
lum, ac ſolo ad bonum motu præditos, vtpote
qui Deo aſſiſtunt,ac primum à Deo illuſtrantur:
quæ enim hic ſunt, ſecundæ ſunt illuſtrationis.
vt tamen eos non omnino immobiles ad malũ,
ſed difficiliter mobiles & credam, & dicam, fa-
56 cit is, [56] qui propter inſitum ſplendorem lucife-
ri,propter nimiam animi elationem tenebrarum
& rem, & nomen inuenit,quæque ipſi ſubiectæ

 virtutes

virtutes defecerũt, [57] mali fabricatores, eo, quòd 57
à bono recesserunt, nobis eiusdem auctores.
Hoc igitur modo, & hanc ob causam intelligibilis à Deo conditus est mundus, [58] quantum 58
mihi quidem licet his de rebus commentari, tenui sermone grauia expendenti. his autem primis rectè ab eo constitutis, secundum cogitat
mundum, materialem & visibilem, [59] hanc in- 59
quam cæli, & terræ, & eorum, quæ in medio sunt, coagmentationem atque commistionem,
[60] laudabilem illam quidẽ propter bonam vniuscuiusque 60
partis naturam, at verò laudabiliorem ob summam concinnitatem & concentum, qui ex vniuersis conficitur, parte alia cum alia, & omnibus cum omnibus rectè congruentibus ad vnius mundi completionem. nempe vt ostenderet, posse se, non modo cognatam sibi ipsi naturam, verum etiam alienam condere & constituere: cognatæ enim diuinitati sunt intellectuales naturæ ac mente sola perceptibiles, alienæ verò prorsus quæcunque sub sensum cadunt, & ex his ipsis alieniores etiam eæ, quæ omni carent anima & motu. [61] Sed quid hæc ad nos, inquiet for- 61
te quispiam, festi diei agendi cupidior atque feruidior? perge equum ad metam incitare, his de rebus nobis verba facito, quæ ad solennem hunc diem pertinent, & quorum causa consedimus hodie. Ego verò faciam, quamuis paulo altius exorsus fuerim, cum studio, tum ratione coactus. Mens igitur iam ac sensus hoc modo altera ab altero separata intra proprios terminos constiterant, & opificis verbi magnificentiam in

se ipsis

62 ſe ipſis ferebant, [62] taciti tam magnifici operis
laudatores, & præcones celeberrimi. Sed non
63 [63] dum temperatio ex vtriſque, nec vlla facta erat
contrariorum admiſtio, maioris profectò ſapiē-
tiæ, maioríſque in naturis componendis muni-
ficentiæ indicium, neque omnes adhuc bonitatis
diuitiæ ſeſe patefecerant. hoc ſane volens opi-
fex verbum demonſtrare, animal etiam vnum
ex vtriſque, inuiſibili dico atque viſibili natura,
fabricatur, hominem videlicet, & ex materia
quidem, quæ iam ſubſtiterat, corpore accepto, à
ſe ipſo autem vita inſita, quam ſane rationalem
animam & Dei imaginem nouit ſcriptura, quaſi
64 [64] alterum quendam mundum, in paruo magnū,
in terra ſtatuit, Angelum prope alterum, adora-
torem mixtum, viſibilis quidem creaturæ ſpe-
ctatorem, intelligibilis verò myſtem, inferis hi-
ſce rebus imperantem, ſuperis ſeruientem, terre-
ſtrem atque cæleſtem, mortalem, & immorta-
lem, viſibilem, atque intelligibilem, medium
magnitudinis, & humilitatis, ſpiritum eundem
& carnem, ſpiritum propter gratiam, carnem
propter animi elationem; illud quidem, vt per-
maneat, & glorificet benefactorem, hoc verò vt
patiatur, & patiendo commonefiat, atque in-
ſtruatur, qui ob magnitudinem multum ſibi ar-
65 rogaret, [65] animal hîc diuina diſpenſatione gu-
bernatum, & aliò transferendum, &, qui finis eſt
myſterij, ſi ad Deum inclinauerit, diuinitate do-
nandum: ad id enim mea quidem ſententia ho-
minem ducit modicum, quod in hac vita acci-
pit, veritatis lumen, vt claritatem Dei & videat,

& patiatur, dignam illo, qui ipſum & colligauit, & diſſoluit, & rurſus colligabit altiore quodam modo. Hunc poſuit quidem in paradiſo, [66] quiſ- 66
quis ille paradiſus eſſet, libero ornatum arbitrio, [67] vt bonum eſſet nihilo minus illius, qui 67
elegiſſet, quàm eius, qui dediſſet ſemina, immortalium plantarum agricolam, diuinarum fortaſſe notionum tum ſimpliciorum, tum perfectiorum, nudum ſimplicitate, ac vita minime artificioſa, & ſine vllo planè tegumento & munimento: [68] talem enim decebat eſſe primum 68
hominem, [69] atque ei legem, liberi arbitrij ma- 69
teriam, tradidit: quæ quidem lex præſcribebat, quibuſnam liceret ei frui plantis, & à qua deberet abſtinere. id autem erat lignum ſcientiæ, neque [70] malitia ab initio ſatum, neque inuidia 70
prohibitum; ne ſuas huc linguas immittant homines Deo infenſi, néue ſerpentem imitentur, ſed bonum quidem, ſi in tempore ſumeretur: contemplatio enim, vt [71] mea fert contempla- 71
tio, planta illa erat, ad quam tutò aſpirare hi ſoli poſſunt, qui habitu ſunt perfectiores, non bonum verò ſimplicioribus adhuc, & appetitu auidioribus, quemadmodum nec ſolidus cibus vtilis eſt iis, qui adhuc teneriores ſunt, & lacte indigent. Poſtea verò quàm diaboli [72] inuidia, & 72
mulieris vi, atque impreſſione, quam illa & paſſa eſt, tanquam [73] mollior & fragilior, & in- 73
tulit, tanquam accommodatior ad perſuadendum, heu [74] meam imbecillitatem, mea enim 74
fuit primi parentis imbecillitas, traditi quidem mandati oblitus eſt, & [75] amariſſimo guſtu ſu- 75
peratus,

peratus, eodémque tempore à ligno vitæ, à paradiso, & à Deo propter improbitatem exul fit,
76 & [76] pelliceis induitur tunicis, carne fortasse
77 crassiore, mortali, & renitente. Atque [77] id primum agnoscit propriam turpitudinem, & à Deo se abscondit. Non nihil tamen etiam hîc
78 [78] lucratur, mortem videlicet, & amputationem peccati, ne malum esset immortale. ita supplicium vertitur in beneficium: hoc enim modo, mihi ipse persuadeo, pœnas Deum sumere. Multis autem prius ob multa, quæ quidem vitij radix extulit, peccata, ac variis pro causarum & temporum varietate edoctûs documen-
79 tis, nempe [79] sermone, lege, Prophetis, benefi-
80 ciis, minis, plagis, [80] eluuionibus, exustionibúsque terrarum, bellis, victoriis, offensionibus belli, signis ex cœlo, signis ex aëre, ex terra, ex mari, insperatis hominum, ciuitatum, & gentium commutationibus: quæ quidem omnia eò spectabant, vt contereretur peccatum. demum grauiore eget medicina ob grauiores morbos, mutua inquam homicidia, adulteria, periuria, insanos masculorum amores, &, quod omnium
81 malorum [81] postremum est, atque primum, idolorum cultus, & translationem adorationis à
82 Creatore ad creaturas. Hæc [82] igitur quando maiore indigebant adiumento, maius itidem consequuntur. id autem fuit ipsum Dei verbum, quod erat ante secula, inuisibile, incomprehensibile, incorporeum, principium ex principio, lux de luce, fons vitæ atque immortalitatis, simulacrum archetypi, immotum sigillum,

imago vſquequaque indifferens, patris definitio
ac ratio ad [83] propriam ſe confert imaginem, & 83
[84] carnem fert propter carnem, animæque ratio- 84
nali [85] animæ meæ gratia admiſcetur, ſimili ſimi- 85
le repurgans, & in omnibus præter peccatum
homo fit, conceptus quidem ex virgine tum [86] a- 86
nima, tum corpore ſpiritu ſancto præpurgata
(oportebat enim & generationem honorari, &
virginitati præcipuum honorem deferri) pro-
diens autem Deus vnà cum eo, quod aſſumpſe-
rat, [88] vnum ex duobus contrariis, carne & ſpi- 88
ritu, quorum is quidem deificauit, illa verò dei-
ficata eſt. ô noua mixtio, ô incredibilis tempe-
ratio! is, [89] qui eſt, fit, increatus creatur; is, qui 89
capi non poteſt, capitur per mediam animam
rationalem, intercedentem inter diuinitatem &
carnis craſſitudinem. [90] qui ditat, mendicat: men- 90
dicat enim meam carnem, vt ego diter ipſius di-
uinitate. qui [91] plenus eſt, exinanitur: exinanitur 91
enim ſua gloria paululum, vt ego illius particeps
fiam plenitudinis. [92] Quæ diuitiæ bonitatis? 92
quodnam hoc eſt, quod circa me fit, myſterium?
ipſius ego imaginem ſuſcepi, & non cuſtodiui,
meam ipſe ſuſcipit carnem, vt & imaginem ſer-
uet, & carnem immortalem reddat, ſecundam
communicat communionem, multo admira-
biliorem priore, quanto tunc quidem rem no-
bis præſtantiorem impertiuit, nunc verò dete-
rioris ipſe fit particeps. Hoc ſanè, quàm illud,
diuinius, hoc his, qui recta ſapiunt, longe ex-
cellentius. Ad [93] hæc quid dicunt nobis calum- 93
niatores, duri deitatis ratiocinatores, rerum lau-

datarum

datarum reprehenſores, in ipſa luce tenebrico-
ſi, in ſapientia inſipientes, pro quibus Chriſtus
gratis mortuus eſt, creaturæ ingratæ, maligni fi-
94 gmenta? [94] id Deo exprobras, quod ſummum
fuit beneficium? propterea paruus, quòd prop-
95 ter te humilis? [95] quod ad errantem venit paſtor
bonus, qui animam ſuam ponit pro ouibus
ſuis, ad montes & colles, in quibus immola-
bas, atque errantem inuenit, inuentam hume-
ris, nempe his, quibus etiam lignum, impo-
ſuit, impoſitam ad ſupernam vitam reduxit, re-
ductam in permanentium numerum retulit?
Quòd lucernam accendit, propriam videlicet
carnem, & domum verrit, à peccato mundum
expurgans, & drachmam quæſiuit, regiam ni-
mirum imaginem, à paſſionibus obrutam, &
conuocat amicas ſibi virtutes ob drachmæ in-
uentionem,& participes facit gaudij,quas etiam
96 fecerat œconomici myſterij conſcias? [96] quòd
præcurrentem lucernam lux ſequitur ſplendi-
diſſima, & vocem verbum, & ſponſi ductorem
ſponſus, parantem Domino populum peculia-
rem, præpurgantémque ad ſpiritum per aquam.
hæc Deo exprobras? idcirco putas deteriore
eum eſſe conditione, quòd linteo ſe præcingit,
97 & diſcipulorum pedes lauat, [97] optimámque
demonſtrat viam altitudinis humilitatẽ? Quòd
98 propter [98] animam in terram inclinatam ſeſe de-
mittit, vt ſimul etiam erigat id, quod deorſum
vergit præ peccato? cur non illud quoque re-
99 prehendis, quòd cum [99] publicanis manducat
& apud publicanos, ac diſcipulos facit publi-
canos,

canos , vt & ipſe aliquid lucretur ? quid tandem ? nimirum peccatorum ſalutem. niſi [100] verò velit quiſpiam, & medicum criminari, quòd ad morbos ſeſe inclinet , atque fœtores ſuſtineat, vt ægris ſalutem det, & eum accuſare, qui miſericordia commotus , ſe in foueam declinet , vt delapſum iumentum ex lege recuperet. 100
Næ ille [101] miſſus eſt , ſed vt homo : ex duplici enim conſtabat natura, ſi quidem & fatigatus eſt , eſuriuit , ſitiuit , in angore fuit , lacrymauit lege corporis . Quòd ſi etiam vt Deus . quid hoc ? bonam patris voluntatem miſſionem hanc eſſe putato , ad quem quidem filius omnia ſua refert , tum vt eum tanquam principium ſine tempore honoret, tum vt ne videatur Deo contrarius , quandoquidem [102] traditus etiam fuiſſe dicitur , ſed & ſe ipſum tradidiſſe , ſcriptum eſt , itémque ſuſcitatus à patre , atque aſſumptus, ſed & ſe ipſum ſuſcitaſſe , ac reuertiſſe iterum . illa bonæ ſunt voluntatis, hæc poteſtatis . at [103] tu quæ eum deprimunt, prædicas, quæ verò extollunt , ſilentio præteris . & quidem quod paſſus eſt, commemoras; quod autem volens , minimè apponis. [104] qualia etiam nunc patitur verbum ? à quibuſdam vt Deus honoratur & conglutinatur , à quibuſdam tanquam caro paruipenditur ac ſeiungitur . vtris nam magis iraſcatur ? vel potius vtris plus dimittat ? his ne, qui male componunt , an his, qui perperam diuidunt ? nam & illos diſtinguere , & hos coniungere oportebat . diſtinguere inquam numero , coniungere verò deitate. [105] offendis in carnem?

Margin: 101 (beside "Næ ille"), 102 (beside "trarius"), 103 (beside "tis . at"), 104 (beside "lens"), 105 (beside "ro , coniungere").

nem ? hoc etiam Iudæi faciunt. num & Samaritanum appellas ? &, id, quod sequitur, reticebo. non credis deitatem ? id verò ne dæmones quidem. ô & dæmonibus incredulior, & Iudæis insipientior. hi filij appellationem æqualis honoris vocem existimarunt. illi eum, qui ipsos eiiciebat, Deum esse cognouerunt: persuadebantur enim ex his, quæ patiebantur. tu autem nec æqualitatem concedis, nec fateris deitatem. melius erat tibi circuncidi, ac dæmonibus, vt ridicule quid dicam, vexari, quàm in præputio & valetudinis integritate improbe
106 erga Deum atque impie affectum esse. [106] Paulo
igitur post videbis, Iesum in Iordane, mei scilicet expurgandi causa, purgari, aut potius aquas purgando purificare: nec enim ipse profecto purgatione indigebat, qui tollit peccata *Marc. 1.*
107 mundi, atque eundem, diffissis cælis, [107] congeniti spiritus testimonio confirmari, tentari, tentantem superare, Angelos habere mini-
108 stros, [108] omnem morbum & omnem languorem curare, mortuos ad vitam reuocare. quàm velim etiam te, peruersa ista opinione demortuum. Dæmones aliâs per se ipsum, aliâs per discipulos eiicere, paucis panibus multa hominum millia satiare, mare ambulare, prodi, crucifigi, & cruci meum peccatum configere, tan-
109 quam [109] agnum offerri, & tanquam sacerdotem offerre, vt hominem sepeliri, & vt Deum
110 resurgere. deinde etiam ascendere, [110] iterum venturum cum sua gloria. Quot mihi conuentus de singulis Christi mysteriis celebrandi ?
quorum

quorum quidem omnium vna hæc eſt ſumma,
vt ego perficiar, inſtaurer, & ad [111] primum A- 111
dam reuertar. Nunc autem partum quæſo ſu-
ſcipe, & præexulta, ſi [112] non vt Ioannes ab v- 112
tero, at certe quemadmodum Dauid ob re-
quiem arcæ, & [113] deſcriptionem reuerere, ob 113
quam in cælos aſcriptus es, & generationem ve-
nerare, per quam ſolutus es à vinculis genera-
tionis, & [114] Bethleem honora paruam, quæ te 114
in paradiſum reduxit, & præſepe adora, per
quod, cum careres ratione, ab ipſa ratione nu-
tritus es. cognoſce tanquam bos poſſeſſorem
Eſa.1. ſuum, Eſaias te hortatur, & vt aſinus præſe-
pe domini ſui, ſiue ex [115] mundis es animali- 115
bus & legi ſubiectis, & ruminationem redu-
centibus verbi, & ad ſacrificium idoneis, ſiue
ex immundis adhuc, nec ad veſcendum, nec
ad ſacrificandum aptis, & ex gentilium nume-
ro. [116] cum ſtella curre, & cum Magis munera 116
offer, aurum, thus, & myrrham, tanquam re-
gi, tanquam Deo, & tanquam pro te mortuo.
cum paſtoribus glorifica, cum Angelis tripu-
dia, cum Archangelis hymnum cane. commu-
nis ſit ſolennis iſte dies cæleſtibus, terreſtribúſ-
que poteſtatibus: adducor enim vt credam, il-
las quoque hodie nobiſcum vnà gaudio exilire,
ac diem feſtum agere, [117] quippe quæ & homi- 117
num amantiſſimæ ſunt, & Dei ſtudioſiſſimæ,
quemadmodum eas, quas Dauid introducit
poſt paſſionem vnà cum Chriſto aſcendentes,
occurrentes, ac mutuo ſeſe ad eleuandas portas
cohor-

cohortantes. Vnum tantum odio tibi ſit eo-
rum, quæ in ortu Chriſti euenerunt, quam ſci-
118 licet Herodes effecit infantium cædẽ, vel [118] po-
tius iſtam quoque venerare, quaſi coætaneam
Chriſti hoſtiam ante nouam illam victimam
119 mactatam. [119] quòd ſi in Ægyptum aufugerit,
hilari animo & prompto vnà fugito. pulchrum
eſt vnà cum Chriſto, perſecutionem patien-
te, fugere. ſi in Ægypto moratus fuerit, vo-
ca eum ex Ægypto, rite illic adoratum. per
120 [120] omnes Chriſti ætates ac virtutes ab omni re-
prehenſione liber perge. tanquam Chriſti di-
ſcipulus purificare, circumcidere, velamen
121 à generatione inductum auferto: [121] deinde do-
ce in templo, diuinas res vendentes expelle.
122 [122] lapideris, ſi id perpeti opus fuerit. latebis
iacientes, mihi crede, fugies etiam per medium
ipſorum tanquam Deus: Verbum enim lapi-
123 dari nullo modo poteſt. ſi [123] ad Herodem du-
caris, plura ne reſpondeas. verebitur magis
ſilentium tuum, quàm longas aliorum ora-
tiones. ſi flagelleris, etiam reliqua appete, gu-
ſta fel propter guſtum, acetum pota, quære
ſputa, excipe alapas, colaphos. ſpinis corona-
re, aſperitate ſcilicet vitæ, quæ ſecundum Deum
eſt. indue coccinum, accipe arundinem, ne
124 [124] graue ducas, adorari ab illudentibus verita-
tem. poſtremo ſumma animi alacritate Chriſto
125 [125] confixus ſis cruci, commortuus, conſepul-
tus, vt & ſimul reſurgas, & conglorificeris, &
126 conregnes, [126] Deũ videns, quantũ licet, & viſus,
in tri-

in trinitate adoratum, & glorificatum, quem etiam nunc manifestari nobis precamur, quantum potest ab his comprehendi, qui carnis vinculis sunt astricti, in Christo Iesu Domino nostro, cui gloria in secula Amen.

SCHOLIA IN S. GREGORII NAZIANZENI THEOLOGI APOLOGETICVM.

1 POSTQVAM presbyter creatus est] *Ne cui forte in sacris litteris parum exercitato, quibus in primis conabor scholiis hisce meis, quantum fert ratio mei instituti, consulere, aliqua iniiciatur dubitatio, dum videt, simul nonnunquàm presbyteri, sacerdotis, & Episcopi mentionem fieri, non alienum putaui, statim in ipsa huius luculentissimæ orationis inscriptione, siue ab ipso auctore, siue ab alio quopiam apposita illa quidem fuerit, aliqua de his tribus nominibus adnotare. Sciendum est igitur, quamuis Episcopus presbytero, vel Sacerdote verè sit tum dignitate, tum potestate superior, siquidem, vt docet S. Hieronymus in epist. ad Euagrium, Presbyter in Episcopo continetur, Episcopus in presbytero non item; tamẽ consueuisse veteres, eosdem Episcopos, & presbyteros vocare, quia illud, vt ait idẽ S. Hieronymus, est nomen dignitatis, hoc ætatis. id cum ex aliis locis, tum præcipue ex tertio capite prioris epist. ad Tim. & ex primo ad Titum aperte colligitur. neq; tamen cum audis hîc, Nazianzenum presbyterum creatum esse, velim existimes, eum tunc Episcopum esse factum. nam, vt S. testatur Hieronymus, germanus eius discipulus, atq; etiam ex ipsius epistola 36. ad Gregorium Nyss. colligitur prius Sasimorum, quàm Nazianzenus Episcopus fuit. Sed Nazianzi Episcopatum eo tempore pater obtinebat, qui iam ætate confectus, cum*

 optaret,

optaret, filium oneris ferendi socium, & , quemodo nos dicere solemus, coadiutorem habere, curauit, vt vel inuitus presbyter crearetur: quod ipse grauiter ferens, fugit in Pontum. Quoniam verò sacerdotium commune est sacerdotis, ac presbyteri munus, estq́; fundamentum Episcopalis consecrationis, neq; enim potest Episcopus consecrari, qui non sit sacerdos, congruenter factum est, vt simul in eadem oratione declararetur, quæ, quantaq́; sit sacerdotij professio, & qualem oporteat esse Episcopum.

2 Vt à Deo incipias, & in Deũ pariter desinas] *ipse nempe est α, & ω, primus & nouissimus, principiũ & finis; quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. & quidem huius rei insitam, & quasi consignatam in animis notionẽ ita habuerunt omnes, vt externi quoq; sapientes idem ferme suis monumentis testatum reliquerint. ex quibus videri possit Nazianzenus ex aliqua parte imitatus esse Demosthenem, primam suam epistolam non sine aliqua religione hunc in modum exordientem,* παντὸς ἀρχομένῳ σπουδαίου λόγου καὶ ἔργου ἀπὸ τῶν θεῶν ὑπολαμβάνω προσήκειν πρῶτον ἄρχεσθαι, *quicunq; velit ad grauiorem aliquam orationem, & actionem aggredi, eum decere existimo à Diis primum exordiri. Id cũ esset illis de fictis Diis planè persuasum, quid nobis tandem faciendum est, quibus veri Dei cognitio, eo ipso menti nostræ in tantis tenebris clarissimum lumen præferente, illuxit?*

3 Secessionis] στάσεως. *cum alij magnopere eũ hortarentur, vt presbyteri munus susciperet, ipse contra negabat, & in eo perstans, in Pontum secessit. ita vt seditio quædam, siue secessio inter ipsum & ceteros facta videretur. quare postea reuersus dicit in extrema hac oratione,*

oratione, Deum pacis fecisse vtraque vnum, & alterum alteris reddidisse. id igitur, ni fallor, significans, hac voce στάσεως oportune vsus est. Quod autem pertinet ad Dauidis verba, quæ quidē ipse ex quinquagesimo quarto Psalmo sumens apte inseruit, aduertendum est, verbum φυγαδεύειν, quod proprie significat fugare, quo sensu vsus est ipse Naz. in laud. Gorgoniæ p. 52. v. 54. hîc accipi profugere. neque verò non hoc etiam modo illud vsurpauit idem Naz. in or. in nat. p. 232. v. 31. nam quod sequitur, culpa me minime liberantibus, germanus est (nisi me fallit) illorum verborum οὐκ ἀφιεὶς αἰτίας sensus: neque enim sic videtur accipiendum illud αἰτίας, vt sit accusatiui casus, sed genitiui, & subintelligatur ἐμὲ, atque ita elocutio erit commoda, & maxime tum aliis, tum huic ipsi auctori nostro vsitata. cuius rei duo satis sit attulisse testimonia, vnum ex hac eadem oratione depromptum: pag. enim 31. ver. 43. sic legitur, τάχα ἕτερος ἡμᾶς οὐκ ἀφήσει τοῦ τῆς ἀπειθείας ἐγκλήματος, alter fortasse inobedientiæ culpa minime nos liberabit. alterum ex 2. oratione contra Iulianum p. 304. v. 42. ἐκεῖνον ἀφεὶς τῆς αἰτίας, illum culpa liberans.

4 Si quo forte amore, aut odio rapiantur, à quibus supprimi &c.] *id quidem verius etiam, quàm oporteret, esse, nemo est qui dubitet. amici, inquit S. Hieronymus, plus merito laudant, inimici plus iusto detrahunt, rarumque inuenias, qui in vtramque partem non fauore aut odio, sed rerum æquitate ducatur. ac rursus, non æque, ait, inimici audiunt & amici. qui inimicus est, etiam in scirpo nodum quærit, amicus praua quoque recta iudicat. &, Sallustio etiam in Catilinam auctore, vbi amor, aut odium officiunt, haud facile animus verum prouidet. quod quàm pulchrè Theologus noster* In Proœm in 2. l. in Osea.

 expresse-

expresserit, operæpretiũ est animaduertere: ideo enim, opinor, verbo illo κλέπτεσθαι vsus est, vt innueret, solere amorem, aut odium quasi furum more ita occulere ac supprimere veritatem, vt ab hominibus, quorum neminem ferme inuenias ab hisce animi perturbationibus vacuum, difficulter admodum cognoscatur.

5 Quando aliquid nos esse apud Christianos placuit Deo] *causam affert, cur diligentius nonnulli omnia sua consilia ac facta obseruarent. & quidem consequens videbatur, vt diceret, quãdo nos Deus multis præstantiores fecit, aut aliquid huiusmodi. illustrium enim ac nobilium hominum facta obseruare præcipue solemus. sed vir modestissimus, propriæ laudationis fastum euitans, orationem quodam modo inuoluit, neque tamen ita inuoluit, quin, quid sibi velit, acutius intuenti appareat: primum enim illud τὸ καθ' ἡμᾶς pro ἡμᾶς attice ponitur, quemadmodum & Apostolus fortasse τὸ κατ' ἐμὲ pro ἐγὼ posuit initio suæ ep. ad Rom. vbi legitur, οὕτω τὸ κατ' ἐμὲ πρόθυμον, ita quod in me promptum est, id est pars mea prompta est, vel, vt apertius dicam, ego quidem promptus sum. ipsum certe Naz. infra p. 18. v. 9. & in oratione περὶ φιλοπτωχίας p. 134. v. 30. τὸ κατ' εἰκόνα pro τὴν εἰκόνα posuisse nemini dubium esse potest. deinde εἶναί τι pro magni æstimari ac multum valere, etiam apud S. Paulum positũ legimus in 2. cap. ep. ad Gal. cum inquit, ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναί τι &c. cui illam apud latinos planè respondentem elocutionem, aliquid esse, idem prorsus valere, ipsius etiam Ciceronis, latinitatis locupletissimi auctoris, testimonio confirmari potest, qui in epistola quadam sexti libri ad Leptam hæc verba ponit, qui, meus scilicet de oratore liber, si est talis, qualem tibi videri scribis, ego quoque aliquid sum.*

postremo siquis illo dicendi modo, εὐδόκησεν ὁ θεὸς ἡμᾶς εἶναί τι, *tanquam duriore offenditur, legat eundem apertius prolatum & in Lucæ Euang. cap.12. his verbis,* ὅτι εὐδόκησεν ὁ πατὴρ ὑμῶν δοῦναι ὑμῖν τὴν βασιλείαν, *quia complacuit patri vestro dare vobis regnum; & in ep. Pauli ad Corinthios prima cap.1. alius non multo diuersis,* εὐδόκησεν ὁ θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας, *placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.*

6 Quoad fieri possit & ratio postulet] *non sine causa cautus doctor & prouidus hæc verba addidit: quãuis enim scandalum vitare, naturali etiam præcepto, quo nullum est arctius, teneamur, multaq; liceat hac de causa facere, quæ aliâs vitaremus, tamen incidunt sæpe tempora, quibus sit, ratione ita postulante, scandalum negligendũ. vt etiam summus ipse magister Christus non dubitauerit aliquando, ne in scandalum incurreret, de iure suo decedere, vt cum animum induxit & pro se & pro principe suorum discipulorum Petro tributum pendere.* Mat.17. *quod & S. Paulus docens, omnia mihi licent, ait, sed non omnia expediunt, omnia mihi licent, sed non omnia ædificant;* 1. Cor. 10. *contra verò interdum videatur scandalum his, qui nollent veritati acquiescere, permisisse, vt cum dicentibus Apostolis, Pharisæos audito eius verbo scandalizatos esse, respondit ipse, sinite illos, cæci sunt & duces cæcorum.* Mat.15. *quo autem tempore liceat scandalum negligere, quóue cauere oporteat, id quidem accurate, distincteq; docere, nec mei est instituti, nec fortasse etiam ingenij. Sed si quis harum rerum studiosior, voluerit istæc diligentius scrutari, poterit præter cæteros legere S. Thomam in secunda secundæ quæst. 43. art. 7. Mihi certe generatim illa regula obseruanda*

 videtur,

videtur, vt in his. quæ ex nostra pendeant voluntate, quæq; ad externa commoda, vel incōmoda pertineant, scandalum cauere maxime debeamus: vt enim S. ait Hieronymus ad Ageruchiã, melius est rem familiarem minui, quàm salutem animæ perire. In his autem, quæ ex Dei præcepto facienda, dicendáue sunt, quæq; ad animæ salutem attinent, minus sit curandum. nam vt alter ait B. Gregorius, si de veritate scandalum sumitur, vtilius permittitur nasci scandalum quàm veritas relinquatur. (In Ezech. li. 1. hom. 7.) *Noster profecto S. Gregorius, vt ad ipsum redeam, cum intelligeret, multos fuga illa sua offensos esse, non videbatur posse sine culpa prætermittere, quin rationes afferret, quibus adductus id fecisset. quod quidem accuratissimè præstitit, minas illas veritus, quas apud Matt. cap. 18. & apud Marc. 9. proponit is, qui mẽtiri nullo modo potest, ipsa nempe veritas Christus. verbum autem illud* ἀψευδὴς *à S. Paulo, nisi me fallit, mutuatus est, qui in principio ep. ad Titum ita illud ponit,* ὁ ἀψευδὴς, θεὸς. *quemadmodum & locutionem illam* τιθέναι πρόσκομμα ἢ σκάνδαλον, *ab eodem sine dubio sumpsit ex ep. ad Rom. cap. 14.*

7 Quæ vniuscuiusque dignitatis rationem habet] *est quædam quasi interpretatio legis æquitatis: prout enim quisq; virtute vel excedit, vel exceditur, ita vt hi quidem imperent, illi verò pareant, diuinitùs institutum est. Quinetiam Peripateticorũ princeps dicebat, quicunque possit ratione prospicere, hunc natura principem esse ac dominum, qui verò corpore ad id faciendum idoneus sit, subiectum & seruum.* (Ar. Pol. li. 1. cap. 1.) *Ac rursus, aliquos quidem esse, quibus seruire, aliquos autem, quibus dominari, vtile est, simul & iustum; atq; oportere, hunc quidem parere, illum verò imperare, eo vtique quo natus* (ibidem. c. 4.)

natus aptusq; sit, imperij genere.

8 Alios pastores esse ac doctores] *verba sunt S. Pauli in ep. 1. ad Cor. cap. 12. & ad Ephe. 4. quorum quidem lectio ad ea, quæ hîc à Naz. afferuntur, rectè intelligenda, plurimum contulerit. optime verò ostendit Theologus, quantum oporteat pastores Ecclesiæ atq; doctores reliquis præstare, indicans, eos talem debere ad ceteros proportionem habere, qualem habet anima ad corpus, & mens ad animam; quantum enim corpus ab anima distat, tantundẽ videntur inferiores animæ partes seu potentiæ, quas cum brutis communes habemus, distare ab ea, cuius merito quædam nobis est cum spiritualibus illis substantiis communitas. quam etiam ob causam fortasse spiritus nonnunquam pars hæc à sacris scriptoribus nuncupatur. In hac autem apposita sane & pulchra ratione afferenda, non obscure videtur verba illa ep. ad Philip. cap. 2.* λόγον ζωῆς ἐπέχοντες *indicasse, simulq; germanam illorum, & cum his, quæ antecedunt, congruentem commonstrasse sententiam: cum enim dixisset Apostolus, Philippenses inter alias gentes lucere, sicut luminaria in mũdo, quanam ratione id fieret, ostendens, subiicit,* λόγον ζωῆς ἐπέχοντες, *quòd scilicet, vt hîc nobis explicat Naz. eam ad ceteros rationẽ seu proportionem obtinerent, quam obtinet anima ad corpus, vel mens ad animam. nam consueuisse scripturam pro anima rationali ac Dei imagine* ζωὴν, *vitam accipere, optimus testis est ipse Theologus in or. in Nat. p. 230. v. 25. atq; id eò quidem minus in S. Paulo, secus pedes Gamalielis nutrito, mirum videri debet, quò sæpius solent, vt audio, Hebræi chaïja vitam pro anima ponere. cuius rei vnum satis sit attulisse exemplum ex primo Psalmi 63. versiculo; vbi enim 70. habent* ψυ-

χὴν, & nostra editio animam, Hebraice legitur chaïja, quod B. Hieron. latine vertit vitam.

9 Vt in membris] ὥσπερ ἐν μέλεσι. *quamuis* τὸ μέλος *& cantum significet, & membrum, tamen in secunda hîc significatione accipiendum videtur, non in prima; vt suspicari quispiam poßit ob illam, quæ sequitur, vocem* ἁρμονία. *sed in membris quoque excellentem quandam licet animaduertere harmoniam. id ita esse præterquàm quòd ex duobus, quos supra indicauimus, S. Pauli locis, apertè colligitur, præterea ex quatuor simillimus huius ipsius auctoris planè confirmabimus. primus est in or. de pace. 1. p. 117. v. 28. (neque enim grauabor, vt lectorum commoditati prospiciam, paginarum quoque & versuum numerum notare) vbi ex ipsa etiam membrorum congrua inter se mensione, & quasi concentu pacem commendans, his verbis vtitur,* καὶ μελῶν συμμετρίαι, καὶ συμφωνίαι. *alter in orat. de amore erga pauperes p. 139. v. 39. quo loco idem fere agens, pro eo, quod hîc dixit,* ὥσπερ ἐν μέλεσι, *posuit,* ὥσπερ ἐν σώματι. *Tertius in orat. ad Heronem philosophum p. 161. v. 26. vbi de Lazaro à Christo à morte ad vitam reuocato loquens, huiusmodi verba affert,* συνάγων ὀςᾶ πρὸς ὀςᾶ, καὶ ἁρμονίαν πρὸς ἁρμονίαν, *connectens ossa oßibus, & harmoniam harmoniæ. Quartus denique in oratione de Theologia secunda p. 203. v. vltimo. vbi concinnam ostendens membrorum inter se compactionem, ad vsum, simul & ad pulchritudinem accommodatam, hæc verba ponit,* πολλὰ δ' ἂν ἔτι φιλοσοφήσαις περὶ μελῶν, καὶ μερῶν, καὶ τῆς πρὸς ἄλληλα τούτων ἐναρμοσίας πρὸς χρείαν τε ὁμοῦ καὶ κάλλος συνεςώτων τὲ καὶ διεςώτων, προεχόντων τὲ καὶ προεχομένων *&c.*

10 Spiritus harmonia connexæ & compactæ]

quem-

quemadmodum enim corpora loco coniunguntur, sic animæ spiritu coaptantur. id autem , & quod proxime sequitur, dixit sequutus S. Paulum ad Ephe.4. vbi inquit, crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus, ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam subministrationis secundum operationem in mensuram vniuscuiusque membri augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate.

11 Aeque mihi quidem incommodum &c.] *ἴσον ἐμοὶ κακὸν &c. quod mihi visus sum obseruasse, id nolui reticere, nempe solitum esse nostrum hunc auctorem, pro ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, non solũ illud ἐμοὶ δοκεῖν vsurpare, sed etiam ἐμοὶ simpliciter. id tum ex hoc loco, tum ex aliis quatuor facile cognosces, si rectè consideraueris: mihi enim illos tibi indicasse satis fuerit. primus est in hac ipsa oratione p.28. v. 48. alter in or. in natalem diem Domini p.229.v.7. tertius in eadem oratione p.230.v. 33. quartus in or. de Spiritu sancto p.226.v.51.*

12 Omnes imperare velle, atque neminem imperium suscipere] *locus is diu me torsit. sensum, quẽ vellet auctor exponere, videbar mihi quidem perspicere: neque enim erat obscurum, propositum esse ei, ostendere, non ideo se presbyteri munus detrectasse, quòd nesciret, æquum esse, vt quemadmodum in ciuili rep. ita & in Dei Ecclesia aliqui quidem imperent, aliqui verò pareant. & iccirco non minus incommodum atque inordinatum fore, si omnes imperium subterfugerent, ac si omnes illud appeterent. sequeretur nimirum pestiferum illud vitium ἀναρχίαν quam vocant, hoc est, dissoluta quadam sine vllo principe viuendi licentia. quã nihil minus quàm immodestam seruitutem incommodi afferre, pulchrè Plato in 8. ep. Dionis propinquis ostẽdit his*

Socratem in Phœdone sic differentem introducit, tunc certe optime ratiocinatur animus, cum nihil horum ipsum angit, nec auditus, nec visus, nec dolor, nec voluptas, sed quammaxime secum ipse versatur, multa salute corpori dicta, &, quoad fieri potest, nihil cum eo communicans, neq; conferens, ipsam appetit veritatem.

19 Docti à Deo] διδακτοὶ θεοῦ. *hæc verba, vt etiã in ipsius orationis margine aduotaui, duobus in locis sacra scriptura leguntur, in Es. 54. & Ioan. 6. & quamuis vulgata editio in Ioan. habeat docibiles Dei, tamen malui ponere (docti à Deo) vt habet eadem in Esaia, atq; etiam in 2. cap. 1. ad Cor. vbi græce, quamuis alia de re agatur, idem tamen verbum legitur: id enim siue sensum, siue vocabuli proprietatem spectes, accommodatius omnino est. nam* διδακτὸς *non tam eum, qui doceri potest, quàm qui iam docetur, significat, vnde etiã Naz. illi opposuit* τὸν διδάσκοντα, *non* διδακτικὸν, *id est eum qui docet, non eum qui aptus est ad docendum. & diuina id planè pollicetur promißio, fore vt omnes, quicunque videlicet voluerint, & hoc dono dignos se præstiterint, à Deo vtiq; doceantur. cui opinioni accedit latina ex 70. translatio, quæ eo, quem diximus, Esaiæ loco habet, Et ponam omnes filios tuos discipulos Dei. quo vno tantum loco leguntur verba illa, quæ à Christo apud Ioan. adducuntur. ita vt non sine causa dubitetur, cur dixerit, est scriptum in prophetis. respondẽt fere omnes, id factum esse, quia quamuis verba ipsa apud Esaiam solum reperiantur, tamen sententia eorum apud plures prophetas scripta est, siquidem crebra ab eis fit mentio de Dei eruditione atq; doctrina. quam communem responsionem sicut improbare nõ audeo, sic considerandum propono, num alia fortasse facilior ac planior afferri possit, vt*

sit, vt scilicet dicamus, verba illa (scriptũ est in Prophetis) ita accipienda esse, ac si dixisset, scriptum est in libro Prophetarum. hoc enim verum efficitur, etiam si in vno tantum reperiatur Propheta. id vt facilius ego quidem credam, adducor etiam illa 13. cap. Act. auctoritate, Videte ergo, ne superueniat vobis, quod dictum est in Prophetis, Videte contemptores & admiramini &c. & tamen nec verba hæc, nec eorum sensus apud plures, quòd ego sciam, reperiuntur prophetas, sed apud vnum Abacuc. Neque verò quicquam te illud moueat, quòd Esaias quidẽ vnus est ex quattuor, maiores quos vocamus, Prophetis, Abacuc verò ex minoribus, quos proprie nunc quidem intelligimus, cum dicimus, in Prophetis, siue in libro Prophetarum scriptum est: hæc enim distinctio non tam primum ab ipsa sacra scriptura, quàm postea ab Ecclesiasticis doctoribus inuenta esse videtur: cõstat enim in Euangeliis sæpe sub hoc nomine Prophetarum contineri etiam maiores.

20 Perueni enim ad ipsum iam colophonem orationis] *Colophonem pro extrema cuiusq; rei parte poni, nemo est qui nesciat. Vnde tamen ortum id habuerit, non satis constat. quare cum ego hoc ipso loco in margine cuiusdam vetustissimi codicis* σχόλιον *quoddã repererim, in quo huius rei ratio affertur, non parum diuersa ab illis, quas Strabo li. 14. & Budæus in suis commentariis attulerunt, non alienum putaui, illud huc totidem verbis trãsferre, inquit igitur:* κολοφῶνα τὸ ἀκρότατον καὶ τὸ κεφάλαιον ἀπὸ τοιαύτης ἱστορίας. κολοφώνιοι στασιάσαντες, ἦλθον εἰς σμύρναν καὶ συνῴκησαν τοῖς σμυρναίοις, εἶτα τῶν σμυρναίων ἐξελθόντων εἰς πόλεμον, κλείσαντες οἱ κολοφώνιοι τὰς θύρας τῆς σμύρνης, οὐ προσεδέξαντο αὐτούς. μετὰ ταῦτα ἔδοξε, τοὺς σμυρναίους λαβεῖν τὰ

σκεύη

in trinitate adoratum, & glorificatum, quem etiam nunc manifestari nobis precamur, quantum potest ab his comprehendi, qui carnis vinculis sunt astricti, in Christo Iesu Domino nostro, cui gloria in secula Amen.

SCHOLIA IN S. GREGORII NAZIANZENI THEOLOGI APOLOGETICVM.

1 POSTQVAM presbyter creatus est] *Ne cui forte in sacris litteris parum exercitato, quibus in primis conabor scholiis hisce meis, quantum fert ratio mei instituti, consulere, aliqua iniiciatur dubitatio, dum videt, simul nonnunquam presbyteri, sacerdotis, & Episcopi mentionem fieri, non alienum putaui, statim in ipsa huius luculentissimæ orationis inscriptione, siue ab ipso auctore, siue ab alio quopiam apposita illa quidem fuerit, aliquã de his tribus nominibus adnotare. Sciendum est igitur, quamuis Episcopus presbytero, vel Sacerdote verè sit tum dignitate, tum potestate superior, siquidem, vt docet S. Hieronymus in epist. ad Euagrium, Presbyter in Episcopo continetur, Episcopus in presbytero non item; tamẽ consueuisse veteres, eosdem Episcopos, & presbyteros vocare, quia illud, vt ait idẽ S. Hieronymus, est nomen dignitatis, hoc ætatis. id cum ex aliis locis, tum præcipue ex tertio capite prioris epist. ad Tim. & ex primo ad Titum aperte colligitur. neq; tamen cum audis hîc, Nazianzenum presbyterum creatum esse, velim existimes, eum tunc Episcopum esse factum. nam, vt S. testatur Hieronymus, germanus eius discipulus, atq; etiam ex ipsius epistola 36. ad Gregorium Nyss. colligitur prius Sasimorum, quàm Nazianzenus Episcopus fuit. Sed Nazianzi Episcopatum eo tempore pater obtinebat, qui iam ætate confectus, cum*

optaret, filium oneris ferendi socium, & , quomodo nos dicere solemus, coadiutorem habere, curauit, vt vel inuitus presbyter crearetur: quod ipse grauiter ferens, fugit in Pontum. Quoniam verò sacerdotium commune est sacerdotis, ac presbyteri munus, estq; fundamentum Episcopalis consecrationis, neq; enim potest Episcopus consecrari, qui non sit sacerdos, congruenter factum est, vt simul in eadem oratione declararetur, quæ, quantaq; sit sacerdotij professio, & qualem oporteat esse Episcopum.

2 Vt à Deo incipias, & in Deũ pariter desinas] *ipse nempe est α, & ω, primus & nouissimus, principiũ & finis; quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. & quidem huius rei insitam, & quasi consignatam in animis notionẽ ita habuerunt omnes, vt externi quoq; sapientes idem ferme suis monumentis testatum reliquerint. ex quibus videri possit Nazianzenus ex aliqua parte imitatus esse Demosthenem, primam suam epistolam non sine aliqua religione hunc in modum exordientem,* παντὸς ἀρχομένῳ σπουδαίου λόγου καὶ ἔργου ἀπὸ τῶν θεῶν ὑπολαμβάνω προσήκειν πρῶτον ἄρχεσθαι, *quicunq; velit ad grauiorem aliquam orationem, & actionem aggredi, eum decere existimo à Diis primum exordiri. Id cũ esset illis de fictis Diis planè persuasum, quid nobis tandem faciendum est, quibus veri Dei cognitio, eo ipso menti nostræ in tantis tenebris clarissimum lumen præferente, illuxit?*

3 Secessionis] στάσεως. *cum alij magnopere eũ hortarentur, vt presbyteri munus susciperet, ipse contra negabat, & in eo perstans, in Pontum secessit. ita vt seditio quædam, siue secessio inter ipsum & ceteros facta videretur. quare postea reuersus dicit in extrema hac oratione,*

oratione, Deum pacis fecisse vtraq; vnum, & alterum alteris reddidisse. id igitur, ni fallor, significans, hac voce στάσεως oportune vsus est. Quod autem pertinet ad Dauidis verba, quæ quidē ipse ex quinquagesimo quarto Psalmo sumens apte inseruit, aduertendum est, verbum φυγαδεύειν, quod proprie significat fugare, quo sensu vsus est ipse Naz. in laud. Gorgoniæ p. 52. v. 54. hic accipi profugere. neq; verò non hoc etiam modo illud vsurpauit idem Naz. in or. in nat. p. 232. v. 31. nam quod sequitur, culpa me minime liberantibus, germanus est (nisi me fallit) illorum verborum οὐκ ἀφιεὶς αἰτίας sensus: neq; enim sic videtur accipiendum illud αἰτίας, vt sit accusatiui casus, sed genitiui, & subintelligatur ἐμὲ, atq; ita elocutio erit commoda, & maxime tū aliis, tum huic ipsi auctori nostro vsitata. cuius rei duo satis sit attulisse testimonia, vnum ex hac eadem oratione depromptum: pag. enim 31. ver. 43. sic legitur, τάχα ἕτερος ἡμᾶς οὐκ ἀφήσει τοῦ τῆς ἀπειθείας ἐγκλήματος, alter fortasse inobedientiæ culpa minime nos liberabit. alterum ex 2. oratione contra Iulianum p. 304. v. 42. ἐκεῖνον ἀφεὶς τῆς αἰτίας, illum culpa liberans.

4 Si quo forte amore, aut odio rapiantur, à quibus supprimi &c.] *id quidem verius etiam, quàm oporteret, esse, nemo est qui dubitet. amici, inquit S. Hieronymus, plus merito laudant, inimici plus iusto detrahunt, rarumq; inuenias, qui in vtranq; partem non fauore aut odio, sed rerum æquitate ducatur. ac rursus, non æque, ait, inimici audiunt & amici. qui inimicus est, etiam in scirpo nodum quærit, amicus praua quoq; recta iudicat. &, Sallustio etiam in Catilinam auctore, vbi amor, aut odium officiunt, haud facile animus verum prouidet. quod quàm pulchrè Theologus noster* In Proœm in 2. lib. Oseæ.

expresserit, operæpretiũ est animaduertere: ideo enim, opinor, verbo illo κλέπτεσθαι vsus est, vt innueret, solere amorem, aut odium quasi furum more ita occulere ac supprimere veritatem, vt ab hominibus, quorum nemi-nem ferme inuenias ab hisce animi perturbationibus vacuum, difficulter admodum cognoscatur.

5 Quando aliquid nos esse apud Christianos placuit Deo] *causam affert, cur diligentius nonnulli omnia sua consilia ac facta obseruarent. & quidem consequens videbatur, vt diceret, quãdo nos Deus multis præstantiores fecit, aut aliquid huiusmodi. illustrium enim ac nobilium hominum facta obseruare præcipue solemus. sed vir modestissimus, propriæ laudationis fastum euitans, orationem quodam modo inuoluit, neque tamen ita inuoluit, quin, quid sibi velit, acutius intuenti appareat: primum enim illud* τὸ καθ' ἡμᾶς *pro* ἡμᾶς *attice ponitur, quemadmodum & Apostolus fortasse* τὸ κατ' ἐμὲ *pro* ἐγὼ *posuit initio suæ ep. ad Rom. vbi legitur,* οὕτω τὸ κατ' ἐμὲ πρόθυμον, *ita quod in me promptum est, id est pars mea prompta est, vel, vt apertius dicam, ego quidem promptus sum. ipsum certe Naz. infra p. 18. v. 9. & in oratione* περὶ φιλοπτωχίας *p. 134. v. 30.* τὸ κατ' εἰκόνα *pro* τὴν εἰκόνα *posuisse nemini dubium esse potest. deinde* εἶναί τι *pro magni æstimari ac multum valere, etiam apud S. Paulum positũ legimus in 2. cap. ep. ad Gal. cum inquit,* ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναί τι *&c. cui illam apud latinos planè respondentem elocutionem, aliquid esse, idem prorsus valere, ipsius etiam Ciceronis, latinitatis locupletissimi auctoris, testimonio confirmari potest, qui in epistola quadam sexti libri ad Leptam hæc verba ponit, qui, meus scilicet de oratore liber, si est talis, qualem tibi videri scribis, ego quoque aliquid sum.*

postremo

postremo siquis illo dicendi modo, εὐδόκησεν ὁ θεὸς ἡμᾶς εἶναί τι, tanquam duriore offenditur, legat eundem apertius prolatum & in Luca Euang. cap. 12. his verbis, ὅτι εὐδόκησεν ὁ πατὴρ ὑμῶν δοῦναι ὑμῖν τὴν βασιλείαν, *quia complacuit patri vestro dare vobis regnum; & in ep. Pauli ad Corinthios prima cap. 1. alijs non multo diuersis,* εὐδόκησεν ὁ θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας, *placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.*

6 Quoad fieri possit & ratio postulet] *non sine causa cautus doctor & prouidus hæc verba addidit: quãuis enim scandalum vitare, naturali etiam præcepto, quo nullum est arctius, teneamur, multaq; liceat hac de causa facere, quæ aliâs vitaremus, tamen incidunt sæpe tempora, quibus sit, ratione ita postulante, scandalum negligendũ. vt etiam summus ipse magister Christus non dubitauerit aliquando, ne in scandalum incurreret, de iure suo decedere, vt cum animum induxit, &* Mat. 17.
pro se & pro principe suorum discipulorum Petro tributum pendere. quod & S. Paulus docens, omnia mihi 1. Cor. 10.
licent, ait, sed non omnia expediunt, omnia mihi licent, sed non omnia ædificant; contra verò interdum videatur scandalum his, qui nollent veritati acquiescere, permisisse, vt cum dicentibus Apostolis, Pharisæos audito Mat. 15.
eius verbo scandalizatos esse, respondit ipse, sinite illos, cæci sunt & duces cæcorum. quo autem tempore liceat scandalum negligere, quóue cauere oporteat, id quidem accurate; distincteq; docere, nec mei est instituti, nec fortasse etiam ingenij. Sed si quis harum rerum studiosior, voluerit istæc diligentius scrutari, poterit præter cæteros legere S. Thomam in secunda secundæ quæst. 43. art. 7. Mihi certe generatim illa regula obseruanda

videtur, vt in his, quæ ex nostra pendeant voluntate, quæq; ad externa commoda, vel incōmoda pertineant, scandalum cauere maxime debeamus: vt enim S. ait Hieronymus ad Ageruchiā, melius est rem familiarem minui, quàm salutem animæ perire. In his autem, quæ ex Dei præcepto facienda, dicendáue sunt, quæq; ad animæ salutem attinent, minus sit curandum. nam vt al-
In Ezech. li. *ter ait B. Gregorius, si de veritate scandalum sumitur,*
1. hom. 7. *vtilius permittitur nasci scandalum quàm veritas relinquatur. Noster profectò S. Gregorius, vt ad ipsum redeam, cum intelligeret, multos fuga illa sua offensos esse, non videbatur posse sine culpa prætermittere, quin rationes afferret, quibus adductus id fecisset. quod quidem accuratissimè præstitit, minas illas veritus, quas apud Matt. cap. 18. & apud Marc. 9. proponit is, qui mētiri nullo modo potest, ipsa nempe veritas Christus. verbum autem illud ἀψευδῆς à S. Paulo, nisi me fallit, mutuatus est, qui in principio ep. ad Titum ita illud ponit, ὁ ἀψευδὴς, θεὸς. quemadmodum & locutionem illam τιθέναι πρόσκομμα ἢ σκάνδαλον, ab eodem sine dubio sumpsit ex ep. ad Rom. cap. 14.*

7 Quæ vniuscuiusque dignitatis rationem habet] *est quædam quasi interpretatio legis æquitatis: prout enim quisq; virtute vel excedit, vel exceditur, ita vt hi quidem imperent, illi verò pareant, diuinitùs institutum est. Quinetiam Peripateticorū princeps dice-*
Ar. Pol. li. 1. *bat, quicunque possit ratione prospicere, hunc natura*
cap. 1. *principem esse ac dominum, qui verò corpore ad id faciendum idoneus sit, subiectum & seruum. Ac rursus, a-*
ibidem. c. 4. *liquos quidem esse, quibus seruire, aliquos autem, quibus dominari, vtile est, simul & iustum; atq; oportere, hunc quidem parere, illum verò imperare, eo vtique quo natus*

natus aptusq; sit, imperij genere.

8 Alios pastores esse ac doctores] *verba sunt S. Pauli in ep. 1. ad Cor. cap. 12. & ad Ephe. 4. quorum quidem lectio ad ea, quæ hîc à Naz. afferuntur, recte intelligenda, plurimum contulerit. optime verò ostendit Theologus, quantum oporteat pastores Ecclesiæ atq; doctores reliquis præstare, indicans, eos talem debere ad ceteros proportionem habere, qualem habet anima ad corpus, & mens ad animam; quantum enim corpus ab anima distat, tantundē videntur inferiores animæ partes seu potentiæ, quas cum brutis communes habemus, distare ab ea, cuius merito quædam nobis est cum spiritualibus illis substantiis communitas. quam etiam ob causam fortasse spiritus nonnunquam pars hæc à sacris scriptoribus nuncupatur. In hac autem apposita sane & pulchra ratione afferenda, non obscure videtur verba illa ep. ad Philip. cap. 2.* λόγον ζωῆς ἐπέχοντες *indicasse, simulq; germanam illorum, & cum his, quæ antecedunt, congruentem commonstrasse sententiam: cum enim dixisset Apostolus, Philippenses inter alias gentes lucere, sicut luminaria in mūdo, quanam ratione id fieret, ostendens, subiicit,* λόγον ζωῆς ἐπέχοντες, *quòd scilicet, vt hîc nobis explicat Naz. eam ad ceteros rationē seu proportionem obtinerent, quam obtinet anima ad corpus, vel mens ad animam. nam consueuisse scripturam pro anima rationali ac Dei imagine* ζωὴν, *vitam accipere, optimus testis est ipse Theologus in or. in Nat. p. 230. v. 25. atq; id eò quidem minus in S. Paulo, secus pedes Gamalielis nutrito, mirum videri debet, quò sæpius solent, vt audio, Hebræi chaija vitam pro anima ponere. cuius rei vnum satis sit attulisse exemplum ex primo Psalmi 63. versiculo: vbi enim* ?? *habent* ψυ-

χλω, *& nostra editio animam, Hebraice legitur chaija, quod B. Hieron. latine vertit vitam.*
9 Vt in membris] ὥσπερ ἐν μέλεσι. *quamuis* τὸ μέλος *& cantum significet, & membrum, tamen in secunda hîc significatione accipiendum videtur, non in prima; vt suspicari quispiam posit ob illam, quæ sequitur, vocem* ἁρμονία. *sed in membris quoque excellentem quandā licet animaduertere harmoniam. id ita esse præterquàm quòd ex duobus, quos supra indicauimus, S. Pauli locis, apertè colligitur, præterea ex quatuor simillimis huius ipsius auctoris planè confirmabimus. primus est in or. de pace. 1. p. 117. v. 28. (neque enim grauabor, vt lectorum commoditati prospiciam, paginarum quoque & versuum numerum notare) vbi ex ipsa etiam membrorum congrua inter se mensione, & quasi concentu pacem commendans, his verbis vtitur,* καὶ μελῶν συμμετρίας, καὶ συμφωνίας. *alter in orat. de amore erga pauperes p. 139. v. 39. quo loco idem fere agens, pro eo, quod hîc dixit,* ὥσπερ ἐν μέλεσι, *posuit,* ὥσπερ ἐν σώματι. *Tertius in orat. ad Heronem philosophum p. 161. v. 26. vbi de Lazaro à Christo à morte ad vitam reuocato, loquens, huiusmodi verba affert,* συνάγων ὀστᾶ πρὸς ὀστᾶ, καὶ ἁρμονίαν πρὸς ἁρμονίαν, *connectens ossa ossibus, & harmoniā harmoniæ. Quartus deniq; in oratione de Theologia secunda p. 203. v. vltimo. vbi concinnam ostendens membrorum inter se compactionem, ad vsum, simul & ad pulchritudinem accommodatam, hæc verba ponit,* πολλὰ δ᾽ ἂν ἔτι φιλοσοφήσαις περὶ μελῶν, καὶ μερῶν, καὶ τῆς πρὸς ἄλληλα τούτων εὐαρμοστίας πρὸς χρείαν τε ὁμοῦ καὶ κάλλος συνεστώτων τε καὶ διεστώτων, προεχόντων τε καὶ προεχομένων *&c.*
10 Spiritus harmonia connexæ & compactæ] *quem-*

quemadmodum enim corpora loco coniunguntur, sic animæ spiritu coaptantur. id autem, & quod proxime sequitur, dixit sequutus S. Paulum ad Ephe.4. vbi inquit, crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus, ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam subministrationis secundum operationem in mensuram vniuscuiusq; membri augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate.

11 Aeque mihi quidem incommodum &c.] *ἴσον ἐμοὶ κακὸν &c. quod mihi visus sum obseruasse, id nolui reticere, nempe solitum esse nostrum hunc auctorē, pro ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, non solū illud ἐμοὶ δοκεῖν vsurpare, sed etiam ἐμοὶ simpliciter. id tum ex hoc loco, tum ex aliis quatuor facile cognosces, si rectè consideraueris: mihi enim illos tibi indicasse satis fuerit. primus est in hac ipsa oratione p.28. v. 48. alter in or. in natalem diem Domini p.229.v.7. tertius in eadem oratione p.230.v.33. quartus in or. de Spiritu sancto p.226.v.51.*

12 Omnes imperare velle, atque neminem imperium suscipere] *locus is diu me torsit. sensum, quē vellet auctor exponere, videbar mihi quidem perspicere: neque enim erat obscurum, propositum esse ei, ostendere, non ideo se presbyteri munus detrectasse, quòd nesciret, æquum esse, vt quemadmodum in ciuili rep. ita & in Dei Ecclesia aliqui quidem imperent, aliqui verò pareant. & iccirco non minus incommodum atque inordinatum fore, si omnes imperium subterfugerent, ac si omnes illud appeterent. sequeretur nimirum pestiferum illud vitium ἀναρχίαν quam vocant, hoc est, dissoluta quadam sine vllo principe viuendi licentia. quā nihil minus quàm immodestam seruitutem incommodi afferre, pulchrè Plato in 8. ep. Dionis propinquis ostē-*

 dit his

dit his verbis, δουλεία γὰρ καὶ ἐλευθερία ὑπερβάλλουσα μὲν ἑκατέρα πάγκακον, ἔμμετρος δ' οὖσα πανάγαθον: *seruitus enim & libertas immoderata quidem vtraq; postremũ omnium malorum est, moderata verò si fuerit, omniũ bonorum optimum. ac rursus in 12. de leg.* μελετητέον εὐθὺς ἐκ τῶν παίδων ἄρχειν τε ἄλλων, ἄρχεσθαι θ' ὑφ' ἑτέρων, τὴν δ' ἀναρχίαν ἐξαιρετέον ἐκ παντὸς τοῦ βίου ἁπάντων τῶν ἀνθρώπων τε καὶ τῶν ὑπ' ἀνθρώπους θηρίων, *curandum est statim à pueris, vt & imperẽt aliis, & aliorum imperata faciant. principe autem carens licentia eximenda est ex omnibus tum hominibus, tum hominum imperio subiectis pecudibus, nempe sine imperio. dicebat etiam Cic. de leg. l. 3. nec domus vlla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum vniuersum genus stare, nec rerum natura omnis, nec ipse mundus potest. Quid plura? ipse sapiens Prou. 11. vbi non est gubernator, inquit, populus corruet. Id igitur propositum esse Naz. ostendere, facile intelligebam, sed quomodo hunc sensum ex verbis colligerem, non habebam, siquidem, vt habent impressi codices, & pleriq; etiam manu scripti, ita legeretur,* πάντας τε ἄρχειν ἐθέλειν, καὶ μηδένα ἄρχεσθαι: *cum enim duo inter se opposita membra ad propositum ostendendum afferenda essent, vel quòd omnes, vel quòd nemo imperare vellet, id afferebatur, quod in vnum recidere videbatur: omnes enim velle imperare, & neminem velle imperari, ad idẽ tendere videtur. re igitur cum nonnullis amicis meis eruditissimis viris & huius auctoris studiosissimis communicata, vt omnes scrupulum agnouerunt, sic nemo fuit, qui eum mihi ex animo euelleret. cœpi tandem suspecta habere verba, & cum omnes hac de causa, quot quot sunt in Vaticana bibliotheca, Nazianzeni lucubrationum codices euoluissem, reperi tres ex eis pro-*

batiores loco ἄρχεσθαι habere δέχεσθαι. gauisus profecto sum non mediocriter: ita enim omnia iam adeo aperta ac plana videntur, vt nullus amplius residere possit scrupulus: idem enim planè est, neminem velle τὴν ἀρχὴν siue τὸ ἄρχειν δέχεσθαι atq; omnes τὴν εἴτε λειτουργίαν χρὴ λέγειν, ob operis scilicet difficultatem (graue enim munus erat apud Athenienses λειτουργία) εἴτε ἡγεμονίαν, ob gradus nimirum dignitatem (hoc enim significatur honos, illo demonstratur onus) φεύγειν. quæ quidem verba auctor statim subiungit, rationem reddens, cur non minus hoc, quàm illud, quòd omnes vellent imperare, incommodum sit atq; inordinatum, & maximum dedecus ac detrimentum, quod inde sequeretur, ante oculos ponens. quàm facile autem fuerit, vt librariorum negligentia ex δέχεσθαι ἄρχεσθαι fieret, nemo est, quin videat.

13 Si nullus esset Rex] *locum insinuat Osée Prophetæ cap. 3. vbi secundum 70. interpretationem, quam Naz. & omnes illius temporis sunt sequuti, ita legitur, Diebus multis sedebunt filij Israël sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacerdotio, sine manifestationibus.*

14 Quemadmodum neque nautam probatum &c.] *attende Nazianzenum, quemadmodum non damnat omnino potestatem quampiam in Ecclesia aliquem accipere, modò diuinis rebus studium impertierit, sic eos tacite reprehendere, qui statim ad summum prosilire student dignitatis gradum. nam sicut nemo debet ad proram aspirare, quin prius probatum se remigem præstiterit, nec antè clauum capescere, quàm proræ regendæ diutius præfuerit, &, vt ex recta rei militaris disciplina, fortem primum militem quempiam esse oportet, dein-*

tet, deinde præclarum cohortis præfectum, postea ducem atq; imperatorem, sic Ecclesiæ se quisq; primo dignum ostendere debet, tum altari pie ministrare, demũ animarum inspiciendarum & curandarum munus, si deferatur, non admodum recusare. Sed nolo te ignorare Naz. similitudinem illam, qua tum hîc, tum in orat. in S. Basilium vtitur, remigis, proretæ, & gubernatoris sumpsisse ex Aristophanis comœdia, ἱππεῖς *quæ inscribitur, vbi hæc verba leguntur,* ἐρέτην χρῆναι πρῶτα γενέσθαι, πρὶν πηδαλίοις ἐπιχειρεῖν, κἆτα κυβερνᾶν, *remigẽ oportere primum fieri ante quàm gubernacula capessas, deinde proram regere, & ventos obseruare, tum demũ gubernare. id ipsius etiam Aristophanis interpres ibi aduertit, & quidem non sine aliqua insigni Theologi nostri commendatione: inquit enim,* ἐντεῦθεν δέ τινι τῆς τῆς παρ' ἡμῖν θρησκείας ἱεροφάντης δαιμονίως μετηρύθμισαι τὸ, ἐπαινῶ τὸν ναυτῶν νόμον *&c. hinc autem quidã nostræ religionis Hierophanta diuine transtulit aptauitque illud, laudo nautarum legem &c. adscribit autem verba, quæ leguntur in Naz. or. in Bas. pag. 83. v. 39. vsque ad illud* διάσκεψιν.

15 Quod suspicetur forte quispiam &c.] *hoc vitium nostris etiam temporibus viget, vt nemo ferè adduci poßit, vt credat, quenquam Episcopatum, aut aliũ huiusmodi dignitatis gradum vere & humilitatis causa reiicere, sed statim suspicetur, simulatè id eum facere, & spe maioris adipiscendæ. adeò magna virtus est spernere honores, quos pleriq; concupiscunt: qua enim ratione huiusmodi hominum suspiciones remoueas, reperias planè nullam: contemptus enim gloriæ, vt S. inquit Augustinus, in conspectu Dei est, iudicio autem non aperitur humano. Sed qui ipsos poteſt contemnere honores, is*

De ciu. Dei l. 5. cap. 19.

etiam

etiam haud difficulter poterit ſuſpicantium temeritatẽ contemnere. equidem non negauerim, & fuiſſe ſuperiore memoria, & noſtra etiam eſſe nonnullos, qui ex animo id faciant, muneris grauitatem & periculi magnitudinem recto, vt quiſq; deberet, iudicio expendentes. quin viſus ſum mihi, huius virtutis & conſtantiæ hominem vnum, aut alterum non obſcure cognouiſſe.

16 Qui vnus clariſſimus eſt ac ſplendidiſſimus] *ſolus enim habet immortalitatem & lucem habitat inacceßibilem, vt S. inquit Paulus 1. Tim. 6.*

17 Qui litterarum ſtudia coluerint] τῶν περὶ λόγους ἐσπουδακότων. *λόγους hîc dicit, opinor, ſeculares quas vocant diſciplinas, ac præcipue rhetoricen, cui, vt ipſe narrat in laudatione Cæſarij fratris, in Palæſtinæ gymnaſiis, hiſce tunc ſtudiis florentibus, operam dedit. in qua quidem ſignificatione & alibi hac voce vtitur, & vero apertiſsime his duobus in locis, in eadem, inquam, laud. Cæſarij p. 50. v. 29. & in S. Baſilij itidem laud. p. 76. v. 3. Quòd autem eorum, qui in huiuſmodi arte ſint verſati, nemo fere ſoleat quietem ac ſolitudinem admodum amare, veriſsimum eſt: multitudini enim & foro, inquit Cicero, nata eſt eloquentia. atqui eam Theologus & initio adamauit, & poſtea tempeſtate iactatus ac fluctibus, vt pluribus refert in orat. ad patrem. p. 72. v. 17. Deo vouit, & vero etiam eius ſuauitate guſtata, maiori in dies, vt fit, deſiderio ſectatus eſt.*

18 Nihil enim mihi quidem videbatur optatius, quàm clauſis ſenſibus &c.] *hac vere Theologo digna ſententia ita captus quodammodo ac delectatus eſt, vt eandem in 1. orat. de Theologia p. 142. v. 4. eiſdem ferè verbis poſuerit. in ea autem explicanda videri poßit Platonem aliqua ex parte imitatus: is enim*

Socratem

Socratem in Phœdone sic differentem introducit, tunc certe optime ratiocinatur animus, cum nihil horum ipsum angit, nec auditus, nec visus, nec dolor, nec voluptas, sed quammaxime secum ipse versatur, multa salute corpori dicta, & quoad fieri potest, nihil cum eo communicans, neq; conferens, ipsam appetit veritatem.

19 Docti à Deo] διδακτοὶ θεοῦ. *hæc verba, vt etiã in ipsius orationis margine adnotaui, duobus in locis sacræ scripturæ leguntur, in Es.54. & Ioan.6. & quamuis vulgata editio in Ioan. habeat docibiles Dei, tamen malui ponere (docti à Deo) vt habet eadem in Esaia, atq; etiam in 2.cap.1. ad Cor. vbi græce, quamuis alia de re agatur, idem tamen verbum legitur : id enim siue sensum, siue vocabuli proprietatem spectes, accommodatius omnino est. nam* διδακτὸς *non tam eum, qui doceri potest, quàm qui iam docetur, significat, vnde etiã Naz. illi opposuit τὸν* διδάσκοντα, *non* διδακτικὸν, *id est eum qui docet, non eum qui aptus est ad docendum. & diuina id planè pollicetur promissio, fore vt omnes, quicunque videlicet voluerint, & hoc dono dignos se præstiterint, à Deo vtiq; doceantur. cui opinioni accedit latina ex 70. translatio, quæ eo, quem diximus, Esaiæ loco habet, Et ponam omnes filios tuos discipulos Dei. quo vno tantum loco leguntur verba illa, quæ à Christo apud Ioan. adducuntur. ita vt non sine causa dubitetur, cur dixerit, est scriptum in prophetis. respondẽt fere omnes, id factum esse, quia quamuis verba ipsa apud Esaiam solum reperiantur, tamen sententia eorum apud plures prophetas scripta est, siquidem crebra ab eis fit mentio de Dei eruditione atq; doctrina. quam communem responsionem sicut improbare nõ audeo, sic considerandum propono, num alia fortasse facilior ac planior afferri possit, vt*

sit, vt scilicet dicamus, verba illa (scriptũ est in Prophetis) ita accipienda esse, ac si dixisset, scriptum est in libro Prophetarum. hoc enim verum efficitur, etiam si in vno tantum reperiatur Propheta. id vt facilius ego quidem credam, adducor etiam illa 13. cap. Act. auctoritate, Videte ergo, ne superueniat vobis, quod dictum est in Prophetis, Videte contemptores & admiramini &c. & tamen nec verba hæc, nec eorum sensus apud plures, quòd ego sciam, reperiuntur prophetas, sed apud vnum Abacuc. Neque verò quicquam te illud moueat, quòd Esaias quidẽ vnus est ex quattuor, maiores quos vocamus, Prophetis, Abacuc verò ex minoribus, quos proprie nunc quidem intelligimus, cum dicimus, in Prophetis, siue in libro Prophetarum scriptum est: hæc enim distinctio non tam primum ab ipsa sacra scriptura, quàm postea ab Ecclesiasticis doctoribus inuenta esse videtur: cõstat enim in Euangeliis sæpe sub hoc nomine Prophetarum contineri etiam maiores.

20 Perueni enim ad ipsum iam colophonem orationis] *Colophonem pro extrema cuiusq; rei parte poni, nemo est qui nesciat. Vnde tamen ortum id habuerit, non satis constat. quare cum ego hoc ipso loco in margine cuiusdam vetustissimi codicis* σχόλιον *quoddã repererim, in quo huius rei ratio affertur, non parum diuersa ab illis, quas Strabo li. 14. & Budæus in suis commentariis attulerunt, non alienum putaui, illud huc totidem verbis trãsferre, inquit igitur:* κολοφῶνα τὸ ἀκρότατον καὶ τὸ κεφάλαιον ἀπὸ τοιαύτης ἱστορίας. κολοφώνιοι στασιάσαντες, ἦλθον εἰς σμύρναν καὶ συνῴκησαν τοῖς σμυρναίοις, εἶτα τῶν σμυρναίων ἐξελθόντων εἰς πόλεμον, κλείσαντες οἱ κολοφώνιοι τὰς θύρας τῆς σμύρνης, οὐ προσεδέξαντο αὐτούς. μετὰ ταῦτα ἔδοξε, τοὺς σμυρναίους λαβεῖν τὰ

σκεύη

σκεύην αὐτῶν, καὶ ἀπαναχωρῆσαι τῆς πόλεως τῆς ἰδίας. ἔμειναν οἱ κολοφώνιοι ἔχοντες τὴν σμύρναν. ἐπειδὴ οὖν οἱ κολοφώνιοι δύο πόλεις εἶχον τήν τε κολοφῶνα καὶ τὴν σμύρναν, καὶ ἐν τῷ περί τινος βουλεύεσθαι, ὅπου ἂν προσέθεντο, τοῦτο ἐκράτει, ὡς δύο ψήφοις τιθέντων αὐτῶν, διὰ τοῦτο κολοφῶνα λέγουσιν τὸ ἀκρότατον καὶ κεφάλαιον. *Colophonem vocant extremam ac summam cuiusq; rei partem ab huiusmodi historia. Colophonij inter se dissidentes Smyrnam venerunt, ibiq; vnà cùm Smyrnæis habitàrunt. deinde Smyrnæis ad bellum egressis, Colophonij Smyrnæ portas cum clausissent, eos non admiserunt. postea placuit, vt Smyrnæi res suas acciperent, & de propria ciuitate decederent. manserunt Colophonij Smyrnam tenentes. Quoniam igitur Colophonij duas vrbes habebãt & Colophonem & Smyrnam, atq; in consultationibus quocunq; ipsi adhæsissent, id obtinebat, vtpote qui duo ferrent suffragia, idcirco colophonem vocant extremam ac summam cuiusq; rei partẽ. hæc ille quisquis sit, scholiorum auctor. Quænam autem harum opinionum verior sit, nec satis nunc quidem iudicari posse arbitror, nec multum interest scire, modo illud teneamus, Naz. cum vellet ostendere; se iam ad id peruenisse, quod caput erat huius orationis (cum enim duas supra rationes attulisset, quibus adductus presbyteri munus subterfugisset, ad tertiam, quæ rem maxime continebat, mox aggreditur, muneris scilicet obeundi difficultatem) apposite posuisse hoc nomen Colophonem, optimos imitatũ scriptores, qui etiam prouerbij loco dixerunt* κολοφῶνα ἐπιθεῖναι, *fastigium imponere. pro quo noster hic auctor in orat. in Basil. p. 77. v. 15. vsus est* τὴν κορωνίδα ἐπενέγκειν, *coronidem inferre, & in or. in Athan. p. 105. v. 8. alio,* τὸ κεφάλαιον ἐπιθεῖναι, *idem planè significante;*

cante : ita enim prorſus intelligendus eſt locus ille, nec eſt accipiendum verbum illud τὸ κεφάλαιον pro capite, ſiue homine Epiſcopatui præpoſito. tūc enim τὴν κεφαλὴν dixiſſet potius. Sed volens oſtendere, Conſtantium Imp. regno ſuo, ceteroqui minime malo, malum faſtigium impoſuiſſe, eo quod orthodoxos perſecutus eſſet, & Gregorij illius Cappadocis oppoſiti paſtoris (ita autem eum appellat quòd in Athanaſij veri atq; optimi paſtoris locū ſuffectus eſſet) confirmator ac defenſor fuiſſet. quod & ipſe cum extremum ſpiritum ederet, confeſſus eſt, dicens, trium ſibi malorum, ſuoq; regno indignorum cōſcium eſſe, cognatorum cædis, Apoſtatæ electionis (Iulianum enim Cæſarem appellauerat) & innouationis fidei, vſus eſt τὸ κεφάλαιον ἐπιθεῖναι eodem ſenſu, quo Plato in 3. ep. ad Dionyſium κολοφῶνα ἐπιθεῖναι, apicem ſiue faſtigium imponere.

21 Gregem regere &c.] *& diuinus auctor Plato de leg. 6. ſcriptum reliquit, ὅτι δύσκολόν ἐστι τὸ θρέμμα ἄνθρωπος, καὶ χαλεπὸν τὸ κτῆμα, & eius condiſcipulus Xen. initio ſuæ Cyri Pædiæ, quam nos dudum in latinū conuerſam edidimus, pluribus verbis oſtendit, multò homini difficilius eſſe, ipſis hominibus, quàm ceteris animantibus imperare. Sed quanto non ſolum grauius, verumetiam luculentius rem hanc tractauerit Theologus noſter, ſi contuleris, facile cognoſces. me quidem certè nec illud parum delectat, audire, quanta ſermonis feſtiuitate paſtoricias omnes ante oculos ponat delicias, ne Ciſſybio quidem prætermiſſo. eſt vero τὸ κισσύβιον poculi genus paſtorum proprium ἀπὸ τοῦ κισσοῦ, ab hedera, vel quòd ex hedera fieri, vel quòd hedera circundari ſoleret. eius in primis mentionem fecerunt Homerus & Theocritus.*

L 22 Nam

22 Nam & quæ tandem ſit iſtarum animantiū virtus ?] *quamuis enim non ſolum de mutis animantibus, ſed etiam de his, quæ omni planè ſenſu atq; anima carent, verba facientes, dicere ſoleamus τοῦ ἵππου, τοῦ φυτοῦ, τῆς χώρας ἀρετὴν, ideſt equi, plantæ, agri virtutē; tunc tamen abutimur nomine : virtus enim cum ſit, vt ait Ariſtot. 2. Eth. habitus electiuus in mediocritate conſiſtens, non cadit in ea, quæ ſunt rationis expertia. Sed virorum virtus propria eſt, à quibus & nomen accepit apud latinos. græcè verò ἀρετὴ dicitur, auctore Simplicio in 3 lib. Phyſ. ἀπὸ τοῦ αἴρειν ἄνω, ideſt ex eo, quòd ſurſum eleuet, quemadmodū contrà κακία ἀπὸ τοῦ χαλᾷν ab eo, quòd flectat ac deprimat. quæ certe his, quæ rationis expertia ſint, conuenire minime poſſunt.*

23 Tanquam argentum vel aurum &c.] *reſpexit, niſi me fallit, ad illud S. Pauli: Si quis autem ſuperædificat ſuper fundamentum hoc aurum, argentum, lapides pretioſos, ligna, fænum, ſtipulam, vniuſcuiuſque opus manifeſtū erit: dies enim Domini declarabit, quia in igne reuelabitur, & vniuſcuiuſq; opus quale ſit, ignis probabit, ſi cuius &c. quos igitur inquit S. Paulus ſuperædificare aurum, argentum, & lapides pretioſos, hos ſignificat Naz. tanquam argentum, vel aurum nihil adulterinum ſonare. quos verò ſcribit S. Paulus ſuperædificare ligna, fænum, & ſtipulā, hos dixeris ex Naz. aliquid in ſe ipſis ferre vilioris materiæ, & digna ardentiore igne, quo ſcilicet aliqua peccati labe inquinati poſt hanc vitam vrentur.*

24 Solet principum vitiis infici tota ciuitas] *hoc certè principibus diligenter etiam atq; etiam conſiderandum eſſet: hoc enim pernicioſius (latinæ ait eloquentiæ parens) de republica merentur vitioſi principes, quòd*

Cic. de leg. lib. 3.

pes, quòd non solum vitia concipiunt ipsi, sed ea infundunt in ciuitatem; neque solùm obsunt, quòd illi ipsi corrumpuntur, sed etiam quòd corrumpunt, plusq; exemplo, quàm peccato nocent. Solet enim (ore ji?ndebat ille diuinæ eloquentiæ planè aureo) ciuium multitudo suorũ principum mores tanquam exemplar aliquod intueri, & ad illorum rationem sese effingere. & quamuis verissimum sit, facilius vnumquemque principum vitia, quàm virtutes imitari: vt enim B. inquit Hieron. in ep. ad Lætam, procliuis est malorum æmulatio, & quorum virtutes assequi nequeas, cito imitaris vitia. quid mirũ? vitium profectò præsentibus vtens voluptatibus, facile ad se allicit plerosque, virtus autem laboriosa atque ardua incedens via, paucos admodum habet sectatores: id inquam quamuis verissimum sit, tamen virtutem quoque principum non paucos habere imitatores, tum aliâs sæpe, tum maximè hoc tempore licet animaduertere: quis enim non videat, postquam Ecclesiæ gubernaculis, diuino planè munere, Pius V. Pont. Max. præpositus est, tantam & in vrbe Roma, & in aliis suæ ditionis oppidis factam esse morum mutationem, vt libido in pudicitiam, luxuria in temperantiam, impietas denique, ipsius nomen sequuta, in pietatem versa videatur? Chrysost. de sacerd. ser. 3. cap. 14.

25 Interrogate sacerdotes legem] *hinc disce, non cuiusuis esse legem suo arbitrio interpretari, sed adeundos esse sacerdotes, atque ipsos de ea interrogandos; quippe quorum proprium munus est, legem Dei non solum rectè nosse, sed etiam aliis peritè exponere: Labia enim sacerdotis custodient scientiam, & legem requirēt ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est. quòd si Prophetæ verba aliquãtum immutata adducit Naz. nolim admireris: id enim licet videre, non modo eum, &* Malach. 2.

 reliquos

reliquos tum græcos, tum latinos Ecclesiasticos doctores, verum etiam ipsos Euangelistas & Apostolos sæpè fecisse. quod autem ad ipsa Aggæi verba rectè percipienda pertinet, poteris, si quid desiderabis, per te ipsum D. Hieron. & aliorum peritissimorum virorum in eum commentarios legere: mihi enim plerunque loca indicasse, satis fuerit. ad quæ tamen intelligenda & ad interiores eis sensus accommodandos, si ad quem finem, & quibus adiunctis à Naz. afferantur, accuratè perpenderis, maximo tibi adiumento vbique fuerit. id autem mihi semel te admonuisse, satis sit.

26 Quasi quandam, opinor, stipulam, quę scintilla ac vento &c.] *allusit, vt puto, ad illa verba 82. Psal. sicut stipulam ante faciem venti. & quidem nulla similitudine aptius, quàm hac, potuit hominum ad vitia contrahenda procliuitatem ante oculos ponere. nam quemadmodum ignis materiæ facili ad exardescendum admotus, impediri non potest, quin totam peruadat, præsertim si ventum nanciscatur secundum, qui flammam deinceps perferat, sic fieri vix potest, quin vitium, quod vnum inuaserit, per omnes propinquos pariter vagetur, cum illud nequitiæ venti continenter inflament: adeo lubrica est & præceps huiuscemodi pestis.*

27 Primum igitur eorũ, quæ dixerimus &c.] πρῶτον μὲν δὴ τοῦτο ὧν εἴπωμεν. *cum plerique manuscripti codices habeant* ὧν εἴπωμεν, *in suspicionem veni aliquando, retinendum esse* εἴπωμεν, *& loco* ὧν *legendum* ὥς: *ita enim sensus apertus esset, & commodus. nam cum incipiens narrare, quas res habeat oportet, is, qui animabus curandis præsit, dixisset,* ὅν γε πρῶτον μὲν δεήσει *&c. nunc multis interpositis, velim auctorem, vt sæpe solet, sermonem resumendo dicere,* πρῶτον μὲν δὴ

τοῦτο,

τῦτο, ὡς εἴπομεν, εὐλαβεῖσθαι ἄξιον, primum igitur id. quẽadmodum diximus, operæpretium est cauere. sed nullius codicis auctoritate fultus, non sum ausus quicquam omnino in ipsa oratione immutare, hîc tamen nolui reticere, quod mihi in mentem venerit suspicari. quod si minus placet, non erit mea quidem sententia cum plerisque manuscriptis legendum ὧν εἴπομεν, eorum, quæ diximus (neque enim plura, sed vnum tantum ad hanc rem pertinens hactenus dixit) sed cum impreßis & nõnullis manuscriptis, ὧν εἴποιμεν, eorum, quæ dixerimus. nam sic quoque sensus elicitur satis commodus: quamuis enim, si verba negligentius pertranseas, non plures, sed vnam tantum rem huic primæ subiũgere videatur, cum post illud δεύτερον δὲ, non sequatur τρίτον δὲ, tamen si diligentius consideraueris, inuenies, duas eum res subiungere, vt tres omnino sint, quas dicat rectum animarum curatorem habere oportere, vnam, vt purus sit à malo; alteram, vt probitate ceteris præstet; tertiam, vt eximiã quandam teneat hominum regendorum facultatem. nam ipse etiam S. Paulus non satis habuit dicere, oportere Episcopum irreprehensibilem esse, vnius vxoris virum, sobrium, & quæ sequuntur: sed addidit, debere eũdem & ad docendum, regendumq; idoneum esse. 1. Tim. 3. & Tit. 1.

28 Vel potius pictorum malũ exemplar] *μᾶλλον δὲ ζωγράφων φαῦλον ἀρχέτυπον. quoniam ζωγράφοι, pictores, hi proprie dicuntur, qui imaginem aliquam ex archetypo siue exemplari exprimunt, cuiusmodi non videntur esse Episcopi siue presbyteri, sed potius ipsum archetypon & exemplar, in quod alij respiciẽtes, pulchras vel turpes imagines effingant, atque inde virtutis, vel vitij exempla petant, prout illi probi, aut improbi fuerint (vnde & S. Paulus 2. Theß. 3. dicebat, vt nosmet-*

 ipsos

ipsos formam, τύπον, daremus vobis ad imitandum nos; ac rursus 1. Tim. 4. *exemplum, τύπος, esto fidelium in verbo, in conuersatione, in charitate, in fide, in castitate; & B. Petrus ep. 1. cap. 5. neque vt dominantes in cleris, sed forma, τύποι, facti gregis) idcirco puto solertem scriptorem, sermonem quasi corrigendo, dixisse vel potius pictorum malum exemplar. nam quòd mox in admonitione inijcit, néue illud in nos cadat prouerbium, qui alios curare profitentur, ipsi scatent vlceribus, id videtur innuere, quod alter tempore quidem posterior, doctrina autem, sanctitate, atque humilitate nequaquam* Greg. 1. past. cura cap. 9. *inferior Gregorius latè explicauit his verbis: Ei, qui regimen appetit, considerandum est, quia, cum curā populi electus præsul suscipit, quasi ad ægrum medicus accedit. Si ergo adhuc in eius opere paßiones viuunt, qua præsumptione percussum mederi properat, qui in facie vulnus portat?*

29 Vel certe quàm maxime fieri poßit] *rectè additum non solum humilitatis, sed etiam veritatis causa;* Iob 14. *qui enim mundus sit à sorde, est planè nemo, etiam si vnā dies sit vita ipsius super terram. &* 1. Ioan. 1. *si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.*

30 Neque verò debemus vllum nobis boni atque ascensus terminū constituere] *nimirum in via* Greg. 3. p. past. cur. c. 1. admonit. 35. *vitæ non progredi, regredi est. mansisti, peristi, S. inquit Augustinus. In hoc quippe mūdo, alter ait eximius Ecclesiæ doctor, humana anima quasi more nauis est contra ictum fluminis conscendentis, vno in loco nequaquā stare permittitur, quia ad ima relabitur, nisi ad summa conetur. Huc pertinere puto quòd Angeli illi Loth* Gen. 19. *monuerunt, ne respiceret post tergum, nec staret in omni circa re-*

circa regione, sed in monte, virtutum fortasse culmine, saluum se faceret. quod cum non obseruasset eius vxor, meritò versa est in statuam salis, hominibus fidelibus quoddam præstans condimentum (vt B. Aug. verbis vtar) quo sapiant aliquid, vnde illud caueatur exemplum. De ciu. Dei l.16. c.30. *Neque verò vllam aliam ob causam existimauerim Pharisæum illum minus Publicano iustificatum abijsse, quàm quòd non diuino mandato, sed Publicani* Luc.18. *vita sese dimetiens ad perfectionem iam sibi peruenisse videretur; quo nihil potest esse aut stultius aut perniciosius. id sane intelligens diuinus Apostolus, fratres, dice-* Philip.3. *bat, ego me non arbitror comprehendisse, vnum autem, quæ quidem retro sunt, obliuiscens, ad ea verò, quæ sunt priora, extendens me ipsum, ad destinatum persequor, ad brauium supernæ vocationis Dei in Christo Iesu. ad quem etiam locum puto hic Naz. allusisse, cum dixit,* ἀλλ᾽ ἐπίβασιν ἀεὶ ποιεῖσθαι τὸ ἐν ποσὶ τοῦ ἑξῆς. *quod ego quidem sensum magis, quàm verba sequutus, latine ita expressi, sed in dies magis, magisq́; progredi. quòd si lubet verbum verbo reddere, dicendum fuerit, sed ascensum semper facere id, quod est in pedibus, eius, quod deinceps sequitur. quod cum latine parùm commode, nec satis clare dici videretur, non habui religioni, à græco dicendi modo aliquantum recedere, ceteroquin studiosissimus ipsorum quoque verborum, quoad eius fieri potest, seruandorum.*

31 A quo omnia & in quem omnia] *ipse enim omnia creauit, regit, ac moderatur, & ad ipsum omnia tanquam ad vltimum finem referuntur, in quem omnes profecto & pro summis beneficiis gratias agentes, & bona postulantes, dies, noctésque respicere debemus. id autem non multo secus dixisse videtur, quàm ipse Apo-*

 stolus

stolus ad Rom.11. quoniam ex ipso, & per ipsum & in ipsum omnia.

32 Velut planta vi manibus attracta &c.] *pulchra certè similitudo, & ad propositum ostendendum maxime accommodata. quare eadem iterum ac sæpius vtitur in orat. de pace prima & secunda p.115.v.21.& pag. 119.v.42. intelligens videlicet eam Episcopis diligenter obseruandam esse: amari enim tanquam parens, non timeri tanquam tyrannus Episcopus debet. metus igitur absit malus diuturnitatis custos, charitas retineatur vel ad perpetuitatem fidelis: vt enim inquit ipse in extrema oratiuncula ad patrem,* βουλομένων, οὐ τυραννουμένων ἐστὶ τὸ τῆς σωτηρίας μυστήριον. *Id ita esse confirmat hic Naz. Apostolorum Principis testimonio. presbyteros priore sua ep. cap.5. admonentis, vt eum, qui apud ipsos erat, gregem Christi sic pascerent, & curarent, vt ille sibi non inuitò atque ingratis, sed sua sponte ac voluntate obtemperaret: hanc enim esse veram illius loci sententiam, si quis forte ad hanc diem dubitauit, velim iam sibi tanti Theologi auctoritate inductus plane persuadeat.*

33 Quod ipsius proprium est] *cum enim ex contrariis, ad quandam tamen temperantiam redactis, sit composita, continens in ea reperitur dissidium. vt non inepte dicatur concordia discors, vel discordia concors: compositio nimirum principium est pugnæ, pugna disiunctionis, disiunctio solutionis: quæ.n. contrahit amicitia, eadem dissipat discordia.*

34 Quæ sane diuina diuinitus ad nos delata est] *cum plures olim extiterint de anima humana opiniones vel quòd ex traduce essent, vt quomodo corpus ex corpore, sic anima oriretur ex anima, vel quòd olim con-*

olim condita in thesauro haberentur Dei, & singulis singulæ demitterentur, vel quòd de cælo sua sponte laberẽtur in corpora, vel quòd quotidie corporibus simul creatæ infunderentur, reliquis omnibus explosis atque reiectis, postrema hæc, quam etiam hîc tangit Naz. tanquam vera & à Catholica Ecclesia approbata, prorsus retinenda est.

35 Ob alias caussas quas solus nouit is, qui colligauit Deus.] *Doctores scholastici, in his quoq; sicut in aliis perscrutandis diligentiores, conati sunt, nonnullas inuestigare, vt est videre apud Magistrũ sent. lib. 2. dist. 1. K. sed de his, vt D. Augustini verbis vtar, aut nõ est tractandum, aut inter pios, perfectósq; tractandum est. eas certe, quas hîc affert Naz. easdem repetit, in vnum tamen redactas, & in or.* περὶ φιλοπτ. *p. 132. v. 39. & initio oratiunculæ ad Virginem, & in or. in Nat. p. 230. v. 29.*

36 Loca quidem medicus, momenta &c.] *Cum tribus ex rebus proposuerit ostensurum se animarum curandarum artem ipsa medicina difficiliorem, præstãtioremq; esse, ex materiæ scilicet ratione, ex facultate scientiæ, & ex fine operationis, prima absoluta, nunc ad secundam videtur aggredi.*

37 Magnum oculum Dei &c.] *magnus plane oculus, siquidem non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius, omnia autẽ nuda & aperta sunt oculis eius.* Hebr. 4. *quod autem sequitur, & iustitiæ præsidis, ita mihi in mentem venit vocem illam græcam* τ̃ δίκης *latine reddere: coniicio enim virum in omni doctrinarum genere versatissimum ad id respexisse, quod finxerunt antiqui* τ̃ δίκω *Deam quandam iudiciorum esse, quæ, vt scribit Plato in 4. de legibus, Deum assidue consequeretur, vin-*

tur, vindex eorum, quæ à diuina lege deficerent, eius verò ἄγγελον, *id est nuncium, siue indicem ponebant Nemesim omnium vel leuium, & volucrium verborũ speculatricem. Nazianzenus porrò eadem in eandem, vt suspicor, sententiam voce vsus est in orat. in Cæsarium fratrem p. 48. v. 27. & in Athanasium p. 106. v. 45. cum de Iuliani morte loqueretur: inquit enim* κατὰ Περσῶν ἐκεῖνον ἡ δίκη καλῶς ἐξώπλισεν. &, πέρσαις ἡ δίκη δοῦσα τὸ ἀλιτήριον, ἐκεῖ δικάζει. *Persis iustitiæ præses, diuina scilicet sententia, sceleratum illum cum tradidisset, illic eum iudicat. eodem etiam spectare vox hæc videri possit in Act. 18. à Barbaris iactata, qui vidissent viperam D. Pauli è naufragio vix dum emersi, manum inuasisse: dictitabant enim,* πάντως φονεύς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὃν διασωθέντα ἐκ τῆς θαλάσσης, ἡ δίκη ζῆν οὐκ εἴασεν. *vtique homicida est homo hic, quem cum euaserit de mari, vltio non sinit eum viuere. vbi autem vulgata editio habet vltio, diuina scilicet iustitia, quæ nullum crimen inultũ esse sinit, aliàs legitur, fas. quod quidem videtur nostræ coniecturæ non parum fauere: quã enim antiqui* τὴν δίκην, *eandem* θέμιν, *id est fas appellasse videntur.*

38 Aut excusamus excusationes in peccatis] *quod sanctus Dauid Psal. 140. vt à se auerteret, Deum pie precabatur, non ignorans ei, qui peccatum velit excusare, veniæ nullum locum esse: quemadmodum enim confessio initium est sanctitatis, ita excusatio iram iusti iudicis & vindictam maxime prouocat, nec minus serpentina illorum obduratio, quos deinceps ex 57. Ps. designat, dicens, eos, ne salutaria sapientium virorum percipiant monita, aures sibi ipsis obstruere, non secus ac soleat aspis, ne magorum audiat incantationes.*

39 Odio habentes in portis arguentes &c.] *Viro, ait*

ro, ait Sapiens, qui corripientem, dura ceruice contemnit, repentinus ei superueniet interitus, & eum sanitas non sequetur. Grande sane vitium est, eum, qui te corripit, odisse, præsertim si ingenue id & aperte faciat; quod auctor ex verbis ab Amos Propheta ca.5 sumptis, intelligi voluit: quæ enim in portis fiunt, aperte & publice fiunt. vnde illud, vt annunciem omnes laudationes tuas in portis filiæ Sion. is autem modus loquendi frequens est in sacra scriptura, quoniam in porta, vt ait B. Hieron. iuxta veterem Iudaici morem populi fuisse iudicia sæpe legimus, vt nec agricola ad causam veniens, frequētia ciuitatis, & nouo terreretur aspectu; nec vrbis habitator longe ab vrbe properaret, & subuectionem quæreret iumentorum. Prou.29. Psal.9.

40 In eo, qui absconditus est, cordis homine] *verba sunt B. Petri in 1.ep.cap.3. per absconditum autem cordis hominem intellige mentem ipsam, illum inquam interiorem hominem ei soli apertum & cognitū, qui videt renes & cor. quem etiam S. Paulus ab exteriore separans, dicebat, Licet is, qui foris est, noster homo corrumpatur, tamen is, qui intus est, renouatur de die in diem.* Hierem.20. 2.Cor.4.

41 Qui nos intus oppugnat] *perennem illum inimicum nostrum indicat, quoniam non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinē, sed aduersus principes & potestates; qui nos facile, nisi induamus armaturam Dei, addicunt morti peccati: stipendia enim peccati mors.* Ephes.6. Rom.6.

42 Siue etiam exhibeatur] *non sunt verba hæc prætermittenda: ostendit enim, nisi me fallit, non satis esse, vt animarum curator probus ipse tum verbo, tum opere appareat, sed oportere etiam, vt operam suam aliis opportune*

Mat.5. *portune præstet; qui enim fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum.*

43 Animam ſubleuare] *non incommode mihi ipſe videor verbum verbo reddidiſſe, præſertim cum ei ſoleat aliquando Naz. opponere τὸ βαρεῖν. propriè tamen ſignificare videtur πτερῶσαι, pennas aptare, & quaſi alitem reddere. vnde etiam Plato Polit. lib. 5. πτερῶσαι dixit equites è peditibus conſtituere, & Xenophon Pæd. 4. vocat equitem ἄνθρωπον πτηνὸν hominem alatum & ipſe Naz. in or. in Baſil. p. 98. v. 30. appellauit quodammodo magnum illum virum τὸν τῆς ἐρημίας πτερωτὴν, quaſi dicas alarum ſtructorem, quòd ſcilicet aptus eſſet, qui ſolitudinis ſtudioſis alas aptaret, quibus ad contemplandū ſubleuarentur. has forte alas efflagitabat manſuetus Dauid, cum dicebat, quis mihi dabit pennas ſicut*
Pſal.54. *columbæ, & volabo & requieſcam? Aptiſſimè igitur demonſtrat hîc Naz. Epiſcopi munus eſſe, animæ noſtræ quaſdam quaſi alas accommodare, quibus poſſit à terrenis hiſce rebus ſoluta atque expedita in cœlum liberè euolare.*

44 Chriſtum in cordibus per ſpiritum ad habitandum inducere] *Adumbrat locum illum ep. ad Epheſ. 3. virtute corroborari per ſpiritum eius in interiorem hominem, Chriſtum habitare per fidem in cordibus veſtris, loco tamen verbi, quo vſus eſt Apoſtolus, κατοικῆσαι, quod ſignificat habitare, poſuit, vt propoſito deſeruiret ſuo, εἰσοικίσαι, quod ſignificat, habitare facere, ſiue ad habitandum inducere, ſicut & μετοικίσαι ex vno loco in alium transferre, & ad habitandum deducere; quo quidem vſus eſt Lucas Act 7. καὶ μετοικιῶ ὑμᾶς ἐπέκεινα Βαβυλῶνος, & transferam vos trans Babylonem. ex quo patet etiam ſupra, vbi impreſſi codices habent,*

bent, μετώκησεν αὐτὸ εἰς τὴν γῆν ταύτην, legendum esse, μετῴκισεν per ι. quod ego certâ cõiectura ductus, in meo libello iamdudum cum emendassem, inueni modo ita esse scriptum in exemplari illo Vaticanæ bibliothecæ vetustissimo.

45 Id nobis Pædagogus vult lex] imitatus Apostolum ad Gal. 3. Legem Pædagogum metaphorice appellat, quòd quemadmodum Pædagogus pueros impotentiores coërcet, & rudiores nonnihil erudit, quoad iam continentiores, peritioresq́; facti, possint à præceptore rectè institui, ita lex timore, hominum vitia comprimebat, eosq́; ad virtutem aliquantum informabat, donec ad verum magistrum Christum deduceret.

46 Legis consummator & finis Christus] finis enim legis Christus, dicebat S. Paul. ad Rom. 10. omnes enim Prophetæ & lex vsque ad Ioannem prophetauerunt. addidit autem, opinor, vocem illam τελειωτὴς, consummator, siue perfector, qua ipse etiam Apostolus vsus est in ep. ad Hebr. 12. vt ostenderet, Christum fuisse finem legis perficientem, non interficientẽ, vt B. Augustini verbis vtar, finem quousque eamus, non vbi pereamus. finem denique non in consumptionem, sed in consummationem.

Mat. 11.
In Ioan. trac. 55.
In Psal. 54.

47 Vnum ex vtrisque, & per vnum vtraque] gladius verè ex vtraque parte acutus contra Hæreticos: vna enim percutit letaliter Nestorium diuina ab homine diuidentem (vt verbis vtar Doctoris, ex latinus similitudine huic nostro propius accedentis) altera Eutychetem in diuinis humana vacuantem: quorum vtrunque meritò catholica fides refutauit. nam, vt eiusdem verbis iterum vtar, qui est factus forma serui, forma Dei esse nõ destitit, nec alter cum altero, sed vnus in vtroq;,

S. Leo de ieiun. 7. mensis. ser. 6.
S. Leo ser. eodem.

quod non

quod non multo secus noster iam dixerat Theologus, vnũ ex vtrisq; & per vnum vtraq; . quæ ipsa verba eodem plane modo posita reperiuntur in 6. Synodo Constantinop. sub Agathone celebrata act. 4. fo. 12. D. vbi & infra, fo. 48. F. plura ad hanc doctrinam pertinentia poteris legere.

48 Duoque inter se distantia &c.] *quid quæso distantius, quàm excelsa illa diuinitas ab infima hac carnis craßitudine? & tamen vtraq; in vnum nouo plane & miro quodam modo copulata est, anima rationali interueniente, quæ quandam cum vtraq; habet affinitatem : est enim hæc quasi in medio quodam vtriusq; spacio collocata, carnis quidem tanquam contubernalis, Dei verò tanquam imago.*

49 Generatio formationis causa virgo mulieris gratia] *oportebat enim, vt idem inquit in orat. in Nat. Domini, & generationem honorari, & virginitati præcipuum honorem deferri. ideo & nasci, & ex virgine purißima nasci voluit. atq; ita nascendo nostram quoq; sanctificauit natiuitatem, ex virgine autem nascendo, virginitatis dignitatem sanciuit.*

50 Bethleem propter Edem, præsepe propter Paradisum] *congruenter allegoria vtens, ponit, Bethleem Edem, præsepe paradiso respondere : quemadmodum enim præsepe in Bethleem, ita paradisus in Edem* Gen. 2. *continebatur. plantauit enim Deus paradisum in Edem ad orientem. subiungit autem, vt puto, parua & patentia pro magnis & absconditis, quia per paradisum hominis beatitudo figuratè significabatur. quapropter etiã in Edem plantatus fuisse scribitur, in spiritualibus videlicet deliciis: deliciæ enim Edem dicuntur hebraicè, ad orientem ad lumen scilicet sapientiæ: ab oriente enim lumen no-*

men nobis exoritur, cælumq; consurgit.

51 Cælestem, deinde terrestrem] *vnigenitus enim filius, qui est in sinu patris, de cælo, vbi secundum diuinitatem erat ab initio, in terram nouissime descendens, carnem assumpsit. itaq; Christus excritur Deus & homo, οὐράνιος, καὶ ἐπίγειος. eisdem verbis vsus est in principio orat. in Nat.*

52 Testimonio desuper confirmatus] *vox enim de cælo facta est, Tu es filius meus dilectus, in te complacui mihi: quod enim Lucas ἐξ οὐρανοῦ, id Naz. dixit ἄνωθεν. quæ quidem vox frequens reperitur in sacris literis in hoc sensu, vt significet superne siue è loco superiore, è cælo videlicet. ita vt Cyrillus & pleriq; expositores græci eo etiam loco Io. 3. ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἄνωθεν, eodem modo hanc vocem ἄνωθεν interpretati sint. vbi tamen vulgata nostra editio habet denuò. nec ego quicquam immuto, præsertim cum S. etiam Paulus ad Gal. 4. aperte ea in hoc sensu vsus sit, inquiens, πῶς ἐπιστρέφετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλετε; quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus denuo seruire vultis? & quidem Nicodemum sic accepisse verbum Domini, vt putaret, debere hominem denuo nasci ex his, quæ obiecit, perspicuum est, siue rem ipsam carnaliter secum reputans, id commiserit, siue etiam verbi illius ἄνωθεν ambiguitate deceptus, vt videtur putasse Theophylactus: quamuis enim non græce, vt scripsit Ioannes, sed hebraice credendus sit Christus allocutus esse Nicodemum, tamen nihil obest, opinor, quominus hebraice etiam loquendo potuerit huiusmodi aliquam vocem proferre, quæ ambiguitatem apud eum pareret.* Luc. 3.

53 Gentes frementes & populi meditantes inania]

ania] *verba sunt 2. Psal. à Dauide pia quadam cum querimonia prolata, cùm diuino spiritu afflatu, multo ante prospiceret grauissimas contumelias atque iniurias, quas in Christum Dominum, frustra tamen, illaturi erant impij gentiles, simul & perfidi Iudæi: per gentes enim intelligunt pleriq; Romanos milites, qui Pilato assistebant, per populos Iudæos, qui Annam & Caipham sectabantur. Sed horum locorum diligentior expositio erit potius ex probatioribus tum græcis, tum latinis interpretibus petenda, quàm à me expectanda, cui non tam illa explicare propositum est, quàm indicare.*

54 Aduersus maligni imperium] κατὰ τοῦ πονηροῦ κράτους. *illud* τοῦ πονηροῦ *non vt adiectiuum, quemadmodum videri posset alicui, accipiendum puto, sed vt substantiuum, vt scilicet malitiæ auctorem diabolum significet. in quo quidem significatu ferè accipi solet à græcis interpretibus hoc nomen* πονηρὸς *tum in Euangelijs, tum in Apostolorum epistolis, quoties masculini est generis & singularis numeri. hîc certe ita omnino accipiendum esse, alter eiusdem auctoris locus planum faciet. nam in or. ad Arianos p.169.v.13. de spinea, quam pro nobis noster tulit Dominus, corona verba faciens, inquit,* ὃς τὸν νικητὴν ἡμῶν ἀπεστεφάνωσε, *quæ scilicet spinea corona ei, qui nos deuicerat, coronam detraxit. nempe id ipsum, quod hîc, aliquanto apertius ostendens, spineam videlicet Christi coronam crudeli nos dæmonis tyrannide planè*
Hebr. 2. *liberasse: per mortem enim destruxit eum, qui habebat mortis imperium, id est diabolum. quem igitur hîc dicit, vt sæpissime solet,* τὸν πονηρὸν, *eundem appellat ibi* τὸν νικητὴν. *quem quidem locum eo tibi studiose lector, libentius monstraui, quòd ibidem nonnulla subsequuntur, quæ legere si non fueris grauatus, totam hanc, quam*

nunc in

nunc in manibus habemus, orationis partem multo & facilius intelliges, & gustabis suauius. quàm autem suaue sit, singulas Christi passiones meditari, & maximas, quæ inde in vniuersum genus humanum redundarunt, vtilitates perpendere, scit is, cui ipsius munere datum est id vel modice experiri.

55 Ad lignum vitæ adduceret à quo &c.] τῷ ξύλῳ τῆς ζωῆς προσάγουσι, ὅ &c.) *Quidam illud* τῷ ξύλῳ *instrumentaliter, ita dixerim, acceperunt, per lignum vitæ inteligentes crucem, & illud* ὅ *quasi aduerbialiter positum pro loco, quò nos Christi crux reduxit. quod, ni fallor, non ita se habet. nã (præterquàm quòd Theologus nusquam, quantum ego memini, crucem vocat* τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, *sed potius vel* τὸ ξύλον *simpliciter, vt in or. de filio. I. p. 212. v. 49.* ὅτι τὸ ξύλον ἀνάγεται, *inquiens,* προσπήγνυται. *vel vt in or. ad Arianos p. 168. v. 6.* τὸ ξύλον τῆς ἀτιμίας, *idest lignum ignominiæ, quòd scilicet nullum eo tempore genus mortis ignominiosius haberetur. quapropter etiam Apostolus cum dixisset, factus obediens vsque ad mortem, addidit, mortem autem crucis) si talem sensum exprimere voluisset, dixisset potius* διὰ τοῦ ξύλου, *vt dixit eo, quem proxime notauimus, loco, quàm* τῷ ξύλῳ &, ὅθεν ἠλλοτρίωσεν, *non* οὗ. *Germanus igitur huius loci sensus mea quidem sententia talis est, vt ostendat, omnes Christi actiones, quas supra numerauerat, non solum in ipsa passione, sed etiã ante eam, & post eam obitas, eò pertinere, vt nos ad lignum vitæ, à quo lignum scientiæ alienauit, reducat: Adam enim persuasus à muliere, vt de ligno scientiæ gustaret, à ligno vitæ & se ipsum, & omnes simul posteros alienauit. quod autem hic dixit* τῷ ξύλῳ τῆς ζωῆς προσάγειν, *id sane, vt ipsum se ipsum exponentem faciamus, in* Philip. 2.

mus, in or. de filio 2. p. 212. v. 50. non multo secus, τῷ ξύλῳ τῆς ζωῆς ἀποκαθίστησιν, *ad lignum vitæ restituit.*

56 Alieno tempore atque incommodo gustatum] *hoc adiunxit tacite quodammodo eorum calumniæ respondens, qui, serpentem imitati, dictitabant, aut mala erat arbor illa, aut bona. Si mala, non debuit plantari; si bona, non debuit prohiberi. tu verò dic, nec malitia ab initio plantata est: bona enim erat natura atque etiam vsu, sed si suo tempore gustaretur, ab his scilicet, qui iam essent perfecti, nec inuidia prohibita: neque enim bona erat his, qui adhuc essent imperfectiores & appetitu auidiores: perfectorum enim est solidus cibus, eorũ,* (Hebr. 5.) *qui pro ipsa consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali. & quamuis natura bona illa quidem esset, multo tamen erat obedientia melior. nec potuit perfectius demonstrari, quantum bonum sit obedientia, quàm prohibendo ab ea, quæ non erat mala. nũquid verò non potuit Dominus iure suo eam interdicere seruo, cui præsertim tanta aliorum suauissimorum fructuum copia in paradiso suppeteret? non igitur Domini salutare præceptum criminetur seruus, sed suam potius accuset intemperantiam atque incontinentiam. Sed hac de re plura potes, si lubet, legere & apud S. Augustin. de verbis Domini in Luc. ser. 34. & apud ipsum Naz. in or. in Nat. Domini p. 230. v. 40. & apud Io. Damascenum cap. 28. p. 39.*

57 Deinde isti quidem &c.] εἶτα οἱ μὲν *&c. cum quadam* ἐμφάσει *pronunciandum videtur illud* εἶτα: *vt enim notat interpres Aristoph. in Pluto, solent Græci* ἐν τοῖς τῆς βαρύτητος σχήμασιν *in principiis sæpe ponere* τὸ εἶτα, *hoc modo*, εἶτ᾽ ὦ μιαρώτατε ἀνδρῶν ἁπάντων ὢν πλοῦτος ἐσίγας; *quod autem sequitur ob aliena incommoda*

moda proprias percipiunt molestias, vt ait quidam ex his, qui apud eos sapientes habentur, sine dubio sumptũ est ex proœmio illius Hippocratis libelli, περὶ φυσῶν, de flatibus qui inscribitur, vbi docens medicinam è numero earum artium esse, quæ his quidem, qui eas tenent, laboriosissimæ, iis verò, qui illis indigẽt, opportunissimæ sunt, rationem affert huiusmodi, ὁ μὲν γὰρ ἰητρὸς ὁρέει τὰ δεινὰ, θιγγάνει τε ἀηδέων, καὶ ἐπ' ἀλλοτρίῃσιν ξυμφορῇσιν ἰδίας καρποῦται λύπας. οἱ δὲ νοσέοντες ἀπαλλάσσονται τῶν μεγίστων κακῶν διὰ τὴν τέχνην, νούσων, πόνων, λύπης, θανάτου. nam medicus quidẽ inspicit grauia, attingitq; insuauia, & ob aliena incõmoda proprias percipit molestias. ægroti verò liberantur maximis malis per hanc artem, morbis, afflictationibus, dolore, morte. Vides igitur non solũ sententiam hinc sumptam esse, sed etiam ipsa planè verba, nisi quòd ad communis græcorum linguæ vsum redegit Naz. quæ ille Ionice protulerat, vt pote qui, Doricus quamuis esset, tamen Democrito (vt scribit Aelianus) gratificandi causa Ionicâ lingua in omnibus suis scriptis vsus est. Vtrum autem libellus ille verè sit Hippocratis, videntur recentiores quidam medici in dubium vocasse. quorum opinioni nolim suspiceris id fauere, quòd Naz. estimonium illinc sumens, Hippocratis nomen reticuit: oc enim frequens auctor hic noster facit, atque etiam liij antiqui scriptores græci, vt certorum quoq; auctoum testimonia proferat suppreßis eorum nominibus. In udatione certè Cæsarij fratris p. 50. v. 31. vbi eadem, uæ hîc, illius libelli verba ponit, proxime Hippocratis entionem fecerat. Sed hanc controuersiam medicis linquamus, modo illud nobis constet, Theologum & iquam eximij cuiusdam medici dictum illud probas- & proposito suo commodè aptasse. Sed quoniam ille,

quem indicaui, laudationis Cæsarij fratris locus præterquàm quòd huic quem tractamus, non parum conducit, est etiam per se ipse pulcherrimus, & intellectu non ita facilis, non grauabor illum ego tibi, amantißime lector, plane, fideliterq; interpretari, sensu, quem ibi intendebat auctor, breuiter præmonstrato. Qui igitur sciret ex Rhetorum præceptis, iis, quæ iam vim obtinuerunt, passionibus non nimis obsistendum esse, illis quodammodo consentiens, non prorsus negat graue esse hominum imbecillitati huius vitæ bonis priuari, sed tamen ostendit, non tam Cæsarij vicem dolendam esse ob illa, si quæ amiserat, commoda, quàm gaudendum ob ea, quibus liberatus erat incommodis; id autem singulari ille quidem artificio præstitit, figura illa τὸ ἀντίθετον, *quod Græci vocant, qua sensus sensui opponitur, elegantißime vsus, membra comprehendente complura. Sed nos breuitatis studio id tantum, quod ad rem pertinet, vnà cum proximo superiore apponemus. Inquit igitur,* οὐκ ἐπιδείξεται λόγοις, ἀλλ' ὑπὸ λόγων γε θαυμαθήσεται, οὐ φιλοσοφήσει τὰ ἱπποκράτους καὶ γαληνοῦ καὶ τῶν ἀντιθέτων ἐκείνοις, ἀλλ' οὐδὲ κακοπαθήσει νόσοις, ἰδίας ἐπ' ἀλλοτρίαις συμφοραῖς λύπας καρπούμενος. *non ostentabit eloquentiam, at ab eloquentia certe celebrabitur. non commentabitur Hippocratis & Galeni præcepta, atque eorum, qui sunt ipsis oppositi (oppositos autem ipsis appellat, opinor, alios aduersæ sectæ medicos: sæpe enim, vt belle dicebat Hesiodus,* οἱ ὁμότεχνοι ἀντίτεχνοι, *id est, vt verbum verbo, quoad fieri potest, reddam, coartifices aduersi artifices) at nec fatigabitur morbis, proprias ob aliena incommoda molestias percipiens. cum autem dicit, fore eum liberum à morborum laboribus, noli eos intelligere labores, quos ex propriis morbis tolerandus, sed quos ex alienis cu-*

nis curandis exciperet, quemadmodum perſpicuum fit conſideranti Apolog. vnde hûc digreſſi ſumus, locum, ſimul & illum, ex quo demonſtrauimus poſtrema hæc verba ſumpta eſſe, Hippocratis libelli de flatibus. cuius quidem doctiſſimi medici ſtudioſum fuiſſe Naz. vel illud argumento eſſe poßit, quòd in eadem oratione non multo ante ſummæ laudis loco id tribuit Cæſario, quòd Hippocratis iureiurando nihil prorſus egeret, his verbis, μηδὲν ἱπποκράτοις ὅρκιςοῦ προσδεόμενος, *nihil Hippocrate iuriſiurandi auctore indigens. appellat nimirum Hippocratem* ὁρκιςὴν, *quod pulcherrimum illud iuſiurandum, quod in ipſo ſuorum operum veſtibulo ritè affigitur, & ipſe religioſe iurauerit, & omnibus diſcipulis ſuis itidem iurandum propoſuerit. de quo & B. Hieron. ad Nepotianum, Hippocrates, inquit, adiurat diſcipulos ante, quàm doceat, & in verba ſua iurare compellit. in eo autem præter alia probi & grati animi indicia, illud inerat, pretij ſe ob medicinam faciendam accepturũ eſſe nihil. intelligebat ſcilicet vir ſapiens, quicunque humaniſſimam hanc artẽ mercede exercerent, eos reddere illam fermè ſeruilem. vt vel hoc vno nomine immortalem gloriam, quam ſibi ipſe optauit, ſi id, quod Deo tete promiſerat, tenuiſſet, meritò conſequutus eſſe videatur. hoc eſt igitur ſanctiſſimum illud iuſiurandum, ad quod vt ab Hippocrate adigeretur Cæſarius, nihil opus eſſe, affirmabat Gregorius, quòd videlicet per ſe ipſe omnia, quæ eo comprehendebãtur, diligentiſſime obſeruaret, & inprimis artem medendi ingenuè, liberaliterque tractaret. id ſi verè de medicis noſtri temporis dici poſſet, & ipſi melius audirent, & nobiſcum ægrotantibus commodius ageretur.*

Nobis autem qui &c.] ἡμῖν δὲ οἷς *&c. hoc* δὲ

respondet illi μὲν decem versus ante posito, cum dicebat, εἶτα οἱ μὲν &c. quod libuit adnotare, quoniam, cum aliæ eiusdem modi particulæ sint interpositæ, non ita facile est aduertere. nisi autem aduertatur, nonnihil obscuritatis affert huic loco, in quo propositum est auctori, argumento à minori ad maius quod vocant, demonstrare, quanto studio, quantaq́ scientia opus sit eis, qui animabus curandis ac ducendis præsint, ne Pacuuiano illi dicto sint obnoxij, qui sibi semitam non sapiunt, alteri monstrant viam.

59 Puluerem spiritui dedamus] *δοῦναι τὸν χοῦν τῷ πνεύματι. χοῦς ἀπὸ τοῦ χέειν à fundendo, vt puto, proprie terram fusilem significat. vnde etiam S. Paulus 1. Cor. 15. dixit τὸν πρῶτον ἄνθρωπον χοϊκὸν, id est πήλινον ἢ γήϊνον: formauit enim Deus hominem, χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς, limum sumens de terra.* (Gen. 2.) *quod autem docet hic Theologus, id est, non mediocri opus esse scientia ad præstandum, ne præstantior pars deteriori seruiat, spiritus scilicet carni, ratio sensui, anima corpori, sed, quemadmodum recta lex postulat, deterior sub præstantioris imperium subiungatur. id ipsum apertius in orat. contra Eunomianos p. 196. v. 49. dixit, τί οὐ τῷ κρείττονι τὸ χεῖρον ὑποζεύγνυμεν, τὸν χοῦν λέγω τῷ πνεύματι; cur non præstantiori deterius subiugamus, puluerem dico spiritui? quod cum per se difficile sit, tum verò multò difficilius reddi ostendit ex variis eorum, qui curandi sunt, rationibus atque appetitionibus. Hoc autem argumentum copiosissime, simul & religiosissimè tractatum habemus à B. Gregorio initio tertiæ partis suæ pastoralis curæ, hunc ipsum Naz. locum, vt ipse profitetur, libenter sequuto. quos si contuleris, adeo se vtrunq́ hac quoque in re vigilantem præstitisse intelliges, vt non temere possis*

re poßis, ex eo nomen illos inueniſſe, ſuſpicari.

60 Diſpenſatorem ſe præbere] *reſpexit, opinor, ad illud Luc. 22. quis putas eſt fidelis diſpenſator & prudens &c. cui conſentiens S. Paulus 1. Cor. 4. dicebat, hoc autem quæritur inter diſpenſatores, vt fidelis quis inueniatur. Verè autem debet Epiſcopus, non ſolum fidelem ſe & diuinorum myſteriorum, & ſuarum actionum diſpenſatorem præſtare, ne ea, quæ Domini ſunt, ſibi vendicet, ſed etiam prudentem, vt non ſemper, nec quoduis cuilibet proferat, ſed ſuo quodq; tempore quãtum cuiq; conueniat atq; expediat, tantum impertiatur, pro morum, ſtatuum, ſtudiorum, naturarumq; diuerſitate. quæ cum tanta ſit, quantam pulcherrime exponit ipſe Naz. & Ariſt. etiam in 2. Rhet. oſtendit, vere beatus dici poteſt, qui talis fuerit inuentus.*

61 Impellamus ad contumaciam] πρὸς ἀπόνοιαν ἐρεθίζωμεν. ἀπόνοιαν *hoc ego loco non deſperationem, ſed cõtumaciam interpretor: ſenſus enim eſt, quoſdam eiuſmodi eſſe ingenij, vt, ſi velis ipſos crebris obiurgationibus exagitare, frenum momorderint, & contumaces prorſus euaſerint, ad omne facinus audaciores facti: peccatores enim (vt S. Auguſtini verbis vtar) ſi frontem verecundiæ abiecerint, liberius peccabunt. cum enim, B. ait Greg. prauus quiſq; impudenter innoteſcit, quo liberius omne facinus perpetrat, eo etiam licitum putat, & quod licitum ſuſpicatur, in hoc procul dubio multiplicius mergitur. Neq; verò minus his, qui in contumaciam, quàm qui in deſperationem delabuntur, aptari poteſt verbum illud* καταβαπτίζοντες. *cuius tamen loco nonnulli ſcripti codices habent* καταπιέζοντες, *id eſt deprimentes, ſiue conculcantes. & quidem videor mihi animaduertiſſe Naz. nunquã hoc nomine* ἀπόνοια *pro* 3. paſt. cur. c. 1. adm. 32

M 4 *deſpera-*

desperatione vsum esse, sed illo ἀπόγνωσις: hoc enim quamuis sæpius vtatur, non tamen pro desperatione vel socordia, quemadmodum ferè interpretati sunt alij, sed modo pro contumacia vel arrogantia, modo pro dementia seu insania vtitur. nec grauabor vtriusq; significatus nonnulla tibi exempla consideranda proponere. ac prioris quidē hæc sint, in or. in S. Basil. p. 89. v. 11. in or. prima de pace p. 116. v. 46. in or. ad Nectarium p. 227. v. 18. & in or. de recto ordine p. 153. v. 26. vbi quidem vsus hoc verbo ἀπονοεῖσθαι pro rebellare, subiungit ὧν φύγωμεν τὴν αὐθάδειαν, μηδὲ τὴν ἀπόνοιαν μιμησώμεθα, quorum, eorum scilicet, qui contra Moysem rebellauerant, fugiamus pertinaciam, nec imitemur contumaciam: id enim contumacium proprium esse videtur, vt ab aliorū voluntate atq; consilio desciscant, & arbitrium suum, libidinemq; sequantur. posterioris verò significatus isthæc duo satis fuerint exempla, quorum primum est in or. ad Patrem p. 40. v. 14. vbi dicens statutum esse sibi, mediam quandam inter cupiditatem ac timiditatem viam tenere, vt scilicet nec prorsus recusaret ministerium, nec maius, quàm quod ferre posset, onus susciperet, quòd alterum esset inobedientis, alterum arrogantis, subdit, μᾶλλον δὲ ἀπονοίας ἀμφότερα, vel potius dementiæ siue inscitiæ vtrunq;. quod autem dementiam siue inscitiam hoc loco ἀπόνοια, non socordiam significet, volo ipse tibi Naz. declaret, qui cum in Apol. p. 31. v. 53. idem plane agens, causam redderet, cur vtrunq; illorum extremorum improbasset, ait, τὸ μὲν γὰρ εἶναι θρασέων, τὸ δὲ ἀπειθῶν, καὶ ἀπαιδεύτων ἀμφότερα, illud enim temerarij, hoc inobedientis, vtrunq; verò imperiti hominis esse statuo. quod igitur illic dixerat, ἀπονοίας ἀμφό- [illegible] δεύτων ἀμφότερα. vt dubium nemi-

ni iam

ni iam esse possit, quin ἀπόνοιαν ἀντὶ τῆς ἀπαιδευσίας *pro inscitia siue imperitia posuerit. Alterum vero est in ep. 1. ad Cle. p. 313. v. 40. vbi Apolinarium refellens, qui negabat Christum mentem assumpsisse, infert,* ἄνελε οὖν μετὰ τοῦ νοὸς καὶ τὴν σάρκα, ἵνα ᾖ σοι τέλειον τὸ τῆς ἀπονοίας, *deme igitur vnà cum mente etiam carnem, vt perfecta tua sit dementia. quo loco licet animaduertere, pulchra eum verborum* τοῦ νοὸς καὶ τῆς ἀπονοίας *allusione vsum esse: nihil enim aliud est ἡ ἀπόνοια, quàm quædam τοῦ νοὸς ἀπόστασις, mentis alienatio. id ipsum nec minus eleganter, eandem rem tractans, fecit in altera ad eundem ep. p. 315. v. 1. & 3. his verbis,* ἡ ἀνόητος αὐτῶν περὶ τοῦ νοὸς δόξα, *demens ipsorum de mente opinio. &,* ἀνοίᾳ τὸν νοῦν περικόπτοντες, *dementia mentem execantes. Sed horum verborum occasione venit mihi in mentem, notare, non obseruasse Naz. differentiam, quam in quodam antiquissimo σχολίῳ in apolog. minore inter* ἀπόνοιαν *&* ἄνοιαν *positam reperi huiuscemodi,* ἡ ἀπόνοια μανία τις οὖσα καὶ ὑπερηφανία μισεῖται, ἡ δὲ ἄνοια καὶ νωθεία στέρησις οὖσα φρονήσεως, ἐλεεῖται μᾶλλον ἢ μισεῖται, *dementia insania quædam cum sit & insolentia, odium concitat; stultitia verò & fatuitas, cum sit priuatio intelligentiæ, misericordiam potius, quàm odium commouet. hæc igitur differentia, vt vera sit, à Naz. certe hoc loco non est seruata: pro eodem enim in 2. ep. posuit* ἄνοιαν, *pro quo in prima posuerat* ἀπόνοιαν, *nec dubium cuiquam esse potest, quin Apolinario eam tribuerit dementiam, quæ ad insaniam atque insolentiam pertinet, quæque odio digna est, non illam, quæ priuatio est intelligentiæ, & misericordia potius, quàm odio digna videtur. Plato quidem in extremo Timæo* ἄνοιαν *demētiam, quam animi morbum recte appellat, loco generis posuisse videtur, eiúsque*

duas species subiecisse, μανίαν & ἀμαθίαν, id est insaniam & inscitiam. Sed hæc tum à græcis, tum à latinis scriptoribus confunduntur.

62 Via regia vtique gradiendum est, & cauendum &c.] *quamuis prouerbij ferè loco dicatur (vt legitur in Num. cap. 20. & 21.) ὁδῷ βασιλικῇ πορεύεσθαι, via regia gradiri, publica scilicet ac militari, itemq; nec ad dextram, nec ac sinistram declinare, tamen cum audis, καθὼς αἱ παροιμίαι φασὶν, quemadmodum dicunt prouerbia, nolim ita dictũ existimes, vt dici vulgo solet, quemadmodum dicit prouerbium, siue, vt est in prouerbio: non enim id sibi voluit Naz. sed idem est, ac si dixisset, quemadmodum monet nos Sapiens in Prou. locus autem, quem innuit, est in libro Prou. cap. 4. quo quidẽ loco Salomon monet diuinitus, neq; ad dextram, neq; ad sinistram partem declinandum esse. per dexteram verò partem eam intellige, quæ modum transgreditur, quæq; apparet potius, quàm sit, dextera: quæ enim verè dextera est, eam profectò Sapiens eo ipso in loco plurimum commẽdat, dicens, Vias enim, quæ à dextris sunt, nouit Dominus; peruersæ verò sunt, quæ sunt à sinistris.*
Eccl. 10. *quid ni? cor sapientis in dextera eius, & cor stulti in sinistra illius.*

63 Qui scite sciturus sit animas gregis] *verba mutuatus est à 27. cap. Prou. vbi græce ita legitur γνωστῶς ἐπιγνώσῃ ψυχὰς ποιμνίου σου. illud autem Naz. γνωστῶς γνωσόμενος præterquàm quòd iucundam quandã parit verbi allusionem, quam ego quoad potui conatus sum seruare, maximam præterea vim habet ad ostendendum boni pastoris munus esse, oues suas non modo exterius, verumetiam interius plane cognitas habere, vt vocet eas nominatim, ducat, & reducat,*
Io. [...]al. 22.
ac demum

ac demum in loco pascua collocet.

64 Suo cuiq; tempore verbi quasi tritici mensuram dare ac &c.] *locum illum Luc. 12. iterum aperte demonstrat, simul & innuit, quid præcipue intelligere debeamus per mensuram tritici, verbi scilicet ac doctrinæ, qua quidē animæ nihilo minus, quàm corpora tritico, aluntur. quanquam bonorum quoq; operum & spectatæ vitæ exemplum eodem pertinere, rectè dici posse videatur. Quod autem sequitur, ac dispensare in iudicio, ita ego quidem intelligo, vel in publico loco, & quasi in iudicij throno constitutus, vel certe in æquitate & rectitudine iustitiæ, æquam suo cuique tempore & congruam partem tribuendo; in quam sententiam commodè idem verbum accipitur ... Psal. 9. Parauit in iudicio thronum suum. quod quasi explicans subiungit, & ipse iudicabit orbem terræ in æquitate, iudicabit populos in iustitia.*

65 Quæcunque de mundis aut de mundo] *disiunctiue ita locutus est, quoniam, cum duo extent mundi, immaterialis vnus & inuisibilis, materialis alter & visibilis, aliquando quidem separatim de his tractant Theologi, alterum ab altero distinguentes, quemadmodum & conditos fuisse existimarunt græci, intelligibilem scilicet primum, deinde sensibilem, aliquando verò coniunctim, vniuersum simul pro vno aggregato ex vtrisq; accipientes, quemadmodum & creatos esse, contendunt latini. id ita esse ex quinq; eiusdem auctoris locis poterit, qui vult, per se ipse aperte cognoscere: ego enim breuitati studens, satis habebo, illos indicare. Primus igitur est in or. ad Patrem p. 64. v. 27. Secundus in or. contra Eunom. p. 197. v. 45. Tertius in or. de Theol. 2. p. 206. v. 50. Quartus in orat. in Nat. p. 230. v. 7.*

Quintus

Quintus in orat. in Bapt. p.251.v.10.

66 Inferiorem inquam & humanam] *Nam si supremam illam ac diuinam rationẽ spectes, nihil prorsus præter rationem occurrere potest: quemadmodum enim peritus artifex, licet ex artis suæ præceptis omnia modo & ratione elaboret, ignaris tamen atq; imperitis secus in præsentia videtur; ita nobis, in occultis diuinæ prouidentiæ iudiciis perscrutandis cæcutientibus, multa præter rationem euenire videntur. vnde etiam vana illa & verè fortuita inuènta fluxerunt, fortuna, casus, fatum, & huiuscemodi Christiano homine plane indigna. cuius est, sese demittere, & causarum ignorationem suæ imbecillitati ac fragilitati acceptam referre,*
Psal.72. *donec intret in sanctuarium Dei, vbi possit in ipso verbo tanquam in purissimo ac lucidissimo quodam speculo rerum omnium rationes intueri.*

67 Tum primo, tum secundo] *vterq; manife-*
Baruc.3. *stus & visibilis, si quidem in primo in terris visus est, &*
Io.19. *cum hominibus conuersatus, in secundo videbunt, in quẽ transfixerunt. agnosce & tertium quendam Christi aduentum occultum & inuisibilem, quo non desistit quotidie ad electorum animas saluandas venire in spiri-*
Threni 4. *tu: spiritus enim oris nostri Christus Dominus, in cuius vmbra viuemus in gentibus. id enim ipse visus est beni-*
Ioan.14. *gnissime polliceri, cũ diceret, ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. quod quidem & antea præ-*
Leuit.26. & 2.Cor.6. *dixerat, inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos.*

68 De reuersione] περὶ ἀναλύσεως. *Tametsi negare non ausim, ἀνάλυσιν dici posse etiam resolutionem illam siue dissolutionem, quæ in vniuscuiusq; morte accidit, dum anima à corpore separatur, tamen magis proprie putarim hoc nomen significare reuersionem eò, vnde huc ve-*

huc venimus, quæ illam dissolutionem consequitur; cum enim anima ex corpore excesserit, tum domũ reuertisse videtur, quam ipsam dissolutionem, quæ διάλυσις potius, vel κατάλυσις dici videtur, quàm ἀνάλυσις, vt colligi potest ex Naz. in or. ad eos, qui ex Aegypto venerant p.163.v.28. vbi de Petro illo Athanasij iam mortui successore verba faciens, inquit, ὁ δὲ πρὸς τὴν αὐτὴν κατάλυσιν ἢ ἀνάλυσιν ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἄθλοις ἐπείγεται, hic vero ad eandem dissolutionem, vel reuersionem ob eadẽ præmia festinat, κατάλυσιν dixit, vt puto, rationem habens separationis animæ à corpore, ἀνάλυσιν, reuersionis ad superna loca, vnde ad infera hæc defluxit. & quidem id, quod primo & per se cupiunt sancti viri, non est animæ à corpore separatio (quin hanc abhorrent & ipsi magis, quàm optent, eo quòd nolumus expoliari, sed superuestiri: mors enim, vt dicit S. Augustin. de Ciu. Dei l.13. c.8. cum eam morientes patiuntur, cumq; in eis vt moriantur, facit, nemini bona est, sed laudabiliter toleratur pro tenendo vel adipiscendo bono) sed reditus ad cælestem illam patriam: cum enim anima nobis à Deo inspirata sit, & prope Deum essemus aliquando, non loco, sed animo, illinc autem postea ob peccatum deciderimus, congruè reuersio dicitur nostra rursus cum Deo conciliatio. quo fit vt putem commodè illud ad Philip. 1. τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, ita nos posse interpretari, vt dicamus, desiderium habens reuerti & esse cum Christo, quomodo etiam S. Hieronymus in Apol. contra Rufinum interpretatus est, itémque illud 2. ad Timoth. 4. ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκε, tempus meæ reuersionis instat. vbi Oecumenius ἀνάλυσιν ait, reditum dicit ad Christum, qui creauit. Sed vt ibi nihil ego quidem immuto, ita hîc, cum 2.Cor.5.

dicit

dicit Naz. περὶ τῆς χριστοῦ ἀναλύσεως, *reuersionem, vnde venerat, (à Deo enim exiuit & ad Deum rediit)*
Io. 13. *prorsus intelligo, non mortem, quæ proximo illo superiore verbo* παθημάτων *apte comprehendi potest. at reuersionem siue ascensionem, nisi hac voce* ἀναλύσεως *exprimatur (quod fortasse non careret reprehensione) omnino prætermisisset: quæ enim sequuntur,* ὅσα τε περὶ ἀναστάσεως *& c. non ad ipsum Christum, sed ad vniuersum genus humanum referuntur. Quòd autem* ἀνάλυσις *pro reuersione recte accipiatur, præterquam quòd ex ipso Naz. satis patet, tum in or.* περὶ εὐταξίας, *p. 150. v. 21. tum initio ep. 40. ad Olympium; tribus præterea, quatuórve testimoniis planum faciam. primum sit ex libro Sap. cap. 2.* οὐκ ἐγνώσθη ὁ ἀναλύσας ἐξ ᾅδου, *non est cognitus qui sit reuersus ab inferis. secundum ex Luc. 12.* προσδεχομένοις τὸν κύριον αὐτῶν πότε ἀναλύσει ἐκ τῶν γάμων, *expectantibus dominum suum, quando reuertatur à nuptiis. tertiũ ex Dion. de Eccl. Hierarchia c. 3.* ὁ μὲν ἱεράρχης εὐχὴν ἀρξάμενος, ἐπὶ πᾶσαν ἔρχεται τὴν τοῦ ἱεροῦ χώρου περιοχήν. ἀναλύσας δὲ πάλιν ἐπὶ τὸ θεῖον θυσιαστήριον, ἀπάρχεται τῆς ἱερᾶς τῶν ψαλμῶν μελῳδίας, *Hierarcha quidem precem sacram super diuinum altare cum perfecerit, ab ipso thuris incendendi initium faciens, ad omnem venit sacri loci circuitum. reuersus verò iterum ad diuinum altare, exorditur sacram Psalmorum melodiam. quartum deniq; ex Greg. Nysseno in or. in Basilium fratrem,* προτιμοτέρα τοῦ πεπλανημένου βίου ἡ πρὸς δεσπότην ἀνάλυσις, *potior profecto, præstantiorq; est errante hac vita & vaga reuersio ad Dominũ. Quid quæris amplius? dies me deficiat, si velim, quot verbis, quótve nominibus vtatur Naz. in nostra, Christiq; reuersione significanda, singulatim enarrare,* προσλαμβάνεσθαι,

βάνεσθαι, ἀφίπτασθαι, μετοικίζεσθαι, ἀποδημεῖν, ἐκδημεῖν, ἐπανελθεῖν, itemq́ ἀποδημία, ἐκδημία, ἀνάβασις, ἄνοδος, μετάθεσις, ἀποκατάστασις, μετάστασις: ex quibus vides duo postrema prope accedere ad id, de quo agimus, ἀνάλυσις.

69 Sermone &c.] τὸν λόγον. *λόγον hîc intelligere debemus non ipsum verbum, Dei filium, quem quidem vnicam esse hypostasim, verißimum est, sed sermonem, qui fit de ipsa trinitate, quem profecto vel in vnam hypostasim contrahere, vel in tres diuersas atq́ alienas distrahere, peccatum est grauißimum vtrunq́, quamuis ex contrariis oriatur: neq́ enim sunt immediata; quorum si vnum est fugiendum, vt malum, alterum vtique est appetendum, vt bonum; cuiusmodi est virtus ac vitium, veritas & falsitas. at in mediatis vtrunq́ est fugiendum tanquam excessus ac defectus, vt prodigalitas & auaritia, quorum mediũ liberalitas laudanda: ostentatio & dißimulatio, quorum medium veritas amplectenda. Sic igitur Græcismus (ita dixerim) & Iudaismus tanquam excessus ac defectus vituperantur, Christianismus verò quasi medietas quædam probatur. Dextrum Scylla latus, læuũ implacata Charybdis obsidet: tu in medio nauiga, vtrunque periculosum latus euita. Vt autem de hisce duabus, tribúsve falsis peruersisq́ de Dei essentia opinionibus, plura ego quidem disseram, non puto te expectare: id enim alterius est instituti, acriorisq́ ingenij, & doctrinæ firmioris. non desunt complures tum græci, tum latini grauißimi scriptores, apud quos poterit, qui volet (velle autem debebit quicunque senserit se aptum atq́ idoneum esse) isthæc commodius perlegere. mihi satis fuerit aliquot locos huius ipsius auctoris demonstrasse: quos si contuleris, alter alteri multam lu-*

tam lucem afferet. lege igitur in laud. Basilij p. 84. v. 39. In or. de Theol. 1. p. 143. v. 5. In or. ad eos qui ex Aegypto venerant p. 164. v. 42. In or. ad Arianos p. 169. v. 47. In or. ad Cl. Epis. p. 183. v. 3. & in or. Nat. p. 229. v. 45. Nam quod ad verba attinet, voces illas atheíam & polytheíam, cum quo modo latine exprimerem, nisi vellem longiore vti verborum circuitu, non haberem, malui græcas retinere. neq; verò Sabellij hæresim atheíam ideo nuncupat, quòd Deum nullum esse omnino putaret, quemadmodum Diageras ille Melius & Theodorus Cyrenaicus, qui propterea etiam athei dicti sunt; sed quòd ita diuinas hypostases resolueret vel componeret, vt non magis vnum omnes, quàm nihil singulas esse definiret. quin etiam Epicuri de Diis sententiam in extrema oratione contra Eunomianos atheíam vocat. vt non solum athei hi dici posse videantur, qui apertè Dei naturam sustulerunt, sed etiam illi, qui eam non ex veræ fidei regula, sed suo arbitrio metiuntur. & quidem non minoris impietatis esse videtur, Deum ex sua libidine singere, quàm prorsus negare. Quod autem sequitur, Qui nimis apud nos sunt orthodoxi, ostendit verissimum esse Terentianum illud, vt nequid nimis: cui etiam assentiens Poëta Lyricus, cecinit, est modus in rebus, sunt certi denique fines, quos vltra citraq; nequit consistere rectum. μεσότης ἡ ἀρετὴ, κακία ὑπερβολὴ πέλει. bonum enim ac virtus excessu atque defectu atque corrumpitur, quemadmodum regula non minus additione, quàm detractione peruertitur. Hoc nimirum
Eccl. 7. *intelligẽs Salomon admonebat, noli esse iustus multum, neque plus sapias, quàm necesse est: hoc enim est velle esse ipsa iustitia iustiorem, ipsa sapientia sapientiorem, ipsa demum rectitudine rectiorem. tu verò regiam tene*

viam,

viam, ne declines ad dexteram neque ad ſiniſtram. Prou. 4.

70 Ex noua iſta reſolutione] ἐκ τῆς καινῆς ταύτης ἀναλύσεως. *ita habent probatiores manuſcripti codices, itaq; prorſus legendum videtur, non vt habent impreſſi,* κενῆς. *id patet ex alio loco or. in Athan. p. 101. v. 50. vbi inquit;* τὸ εἰς ἀριθμὸν ἕνα τὰ τρία συστέλλειν ἀθεότητός ἐστι, καὶ τῆς σαβελλίου καινοτομίας, ὃς καὶ πρῶτος θεότητος συστολὴν ἐπενόησε, *in numerum vnum tria cõtrahere impietatis eſt, & innouationis Sabellij, qui primus deitatis contractionem excogitauit. ibi igitur vocauit Sabellij hæreſim* καινοτομίαν, *id eſt nouũ quoddam inuentum, propter hanc* καινὴν ἀνάλυσιν ἢ σύνθεσιν, *nouam videlicet reſolutionem vel compoſitionem.*

71 Ex Arij, quæ recte dicitur inſania] κατὰ τὴν ἀρείου καλῶς ὀνομασθεῖσαν μανίαν. *Arius, hæreſis illius auctor, quæ Dei Eccleſiam diu multumq; vexauit, die feſto* ἄρεος, *id eſt Martis, natus eſſe fertur, atq; inde etiã nomen traxiſſe. quoniam verò τὸν ἄρη græci vocabant τὸν* φιλοπόλεμον καὶ μανιώδη δαίμονα, *bellicoſum & veſanum dæmonem, belle hûc alludens, & hîc dixit Naz.* κατὰ τὴν ἀρείου καλῶς ὀνομασθεῖσαν μανίαν, *& in or. ad Heronem p. 159. v. 31: non multo ſecus* ἄρειος ὁ καλῶς μετὰ τῆς μανίας ὀνομαζόμενος, *Arius qui recte ab inſania nominatus eſt. atq; eandem prorſus ob cauſam & in laudatione Baſilij, & in or. in Athan. p. 101. v. 43. vocat eundem* τῆς μανίας ἐπόνυμον, *inſaniæ cognominem, quòd ſcilicet* φερωνύμως *ita dictus ſit.*

72 Neque tria principia inter ſe oppoſita educentes &c.] μήτε τρεῖς ἀρχὰς ἀλλήλαις ἀντεπεξάγοντας *&c. Iterum hîc ſumit tertiam illorum opinionem, qui nimis erant orthodoxi, quos quoniam dixerat ſupra, tres quodammodo viciſſim ſibi aduerſantes Deos*

ponere, vsus hoc nomine ἀντιθέσις, *congruenter nunc vtitur hoc participio* ἀντεπεξάγοντας, *sumpta, ni fallor, metaphora à bello:* ἀντεπεξάγειν *enim proprie dici videtur de copiis, quæ contra aduersas copias educuntur. cum verò omnes iam illas tres sententias iterum posuerit vsq; ad illud verbum* πεφεύγαμεν, *merito nos duorũ vetustorum codicum auctoritatem sequuti, quæ subsequebantur ab illo* μήτε *vsq; ad illud* δέον, *tollenda duximus: sunt enim eadem, quibus primo Arianorum & nimis orthodoxorum errores explicauerat. quos cum iam, vt ostendimus, aliis verbis retulerit, frustra hûc illa denuo irrepserãt, librariorum imperitia forte in paginam ex margine translata, vbi essent ab aliquo apposita, vt ostenderet, quibus verbis id auctor supra explicasset, quod postea aliis aliquanto diuersis repetebat.*

73 Similiter ex vno istorum atque ex omnibus necesse est claudicare veritatem] ὁμοίως ἐξ ἑνὸς τούτων *&c. hoc non ita est intelligendum, quasi velit inferre, non minus veritatem claudicare, si in vno tantum offendas, quàm si in duobus aut in tribus: neq; enim dubium est, quin quò pluribus offendas, eò magis necesse sit claudicare. non igitur æqualitatem vsquequaq; hîc infert aduerbium illud* ὁμοίως, *quemadmodum nec in or. de amore erga pauperes p. 132. v. 26. vbi ait,* πάντες γὰρ πτωχοὶ ὁμοίως ἐλεεινοὶ, *omnes enim pauperes similiter siue æque sunt miserabiles, nõ quòd nõ sint alij aliis miserabiliores (id enim ita esse, ipse statim subiungit) sed quòd nullus plane eorũ reperiatur, quin aliqua dignus sit misericordia, quacunq; de causa nostra ope indigeant. æque enim contingit omnibus pauperibus, vt miserabiles sint, illud non continuo, vt æque miserabiles. Atque etiam Sap. 6. cum legis,* ὁμοίως τε προνοεῖ περὶ πάντων, *& æqualiter est*

liter est illi cura de omnibus, noli ita intelligere, quin fateare, quibusdam Deum maiora, quibusdam minora dona largiri, quamuis nemo omnium sit, cuius ille curã non gerat. Eadem igitur ratione dicit hîc, veritatem similiter siue æque ex vno illorum, atque ex omnibus claudicare, quòd scilicet ad efficiendum vt claudicet, satis sit vel vno tantum ex illis tribus, quibus, quasi quibusdam pedibus, recta graditur, offendere. quod quidem cauere, rem esse omnium difficillimam ostendit etiam in or. de recto ordine p.152.v.42. his verbis, τί θαῤῥήσομεν, νοῦν; ἢ λόγον, ἢ ἀκοήν, ἐν τρισὶ τούτοις τοῦ κινδύνου σαλεύοντος; καὶ γὰρ νοῆσαι χαλεπὸν, καὶ ἑρμηνεῦσαι ἀμήχανον, καὶ ἀκοῆς κεκαθαρμένης ἐπιτυχεῖν ἐργωδέστερον, *quare confidemus, intelligentia, an oratione, an auditu, cum in tribus istis periculum vertatur? etenim intelligere difficile est, enuntiare perarduum, auditum purgatum nancisci, operosius. Merito igitur dicebat S. Augustin. veritatem tutius audiri, quàm prædicari, atque etiam ipse Naz. in or. de recto ordine p.152.v.21. magnum esse, docere, sed discere, tutius.*

74 De prima omnibus spe] περὶ τῆς πρώτης πᾶσιν ἐλπίδος. *ita appellare consueuit Theologus excelsam illam Trinitatẽ, Patrem, Filiũ, & Spiritũ sanctum: nec iniuria: in Deo enim trino & vno debemus, tanquã benignissimo & clementissimo, spem nostram reponere, non desistentes tamen interea virtutes, quantum nobis, eodem iuuante, licet, exercere. id vt quiuis perspicere possit, alium hac de re locum apertiorem commonstrabo. is est in or. de recto ordine p. 154. v. 51. vbi inquit,* τὸ μέγιστον ἡ πατρὸς, καὶ υἱοῦ, καὶ ἁγίου πνεύματος ἐπίγνωσις, καὶ ὁμολογία τῆς πρώτης ἡμῶν ἐλπίδος, *id quod maximum est, Patris, & Filij, & Spiritus sancti cognitio.*

gnitio, confeßióque primæ nostræ spei.

75 Æmulationem quidem habent, sed non secundum scientiam &c.] *verba sumpta sunt ex 10. cap. ep. ad Rom. quemadmodum & quæ sequuntur, nec multus vapulabant plagis, ex 12. Luc. vnde licet colligere, non parem omnium fore pœnam, sed horum quidem leuiorem, horum verò grauiorem pro leuitate & grauitate criminum, atq; omnium certè grauißimam eorum, qui malitia atq; improbitate à Domini voluntate recesserint.*

76 Certo ictu percutiens] κρόσας καιρίως. *non opportune mea quidem sententia significat hoc loco καιρίως (quod solet, vt certe fecit in or. in Nat. p. 230. v. 42. εὐκαίρως dicere Naz.) sed certo ictu & quasi letaliter, quemadmodum in or. contra Iulian. 2. p. 304. v. 13.* καιρίαν πληγὴν, *letalem plagam dicit, atq; etiam alibi p. 184. v. 30. dixit* τὸ γὰρ ἀνύποπτον καιριώτερον, *quod enim suspectum non est, letalius & perniciosius esse solet. ostendit igitur Naz. spem esse, fore, vt qui non malitia, sed quadam præpostera æmulatione errent, aliquando corrigantur, si quis sermo vel exterius per prædicationem, vel interius per inspirationem adhibitus ab eo, qui est, vt S. Augustin. verbis vtar, interioris hominis magister interior, non vano, sed certo ictu percutiat, &, vt vernacula lingua dici solet, ad viuum feriat. id autem quàm euidenter, quamq; eleganter demonstret, sermonem cum ferro, mentem prægnantem cum pyrite lapide conferens, licet videre atque adeo admirari.*

77 Iniquitatem in excelsum loquuntur, quasi Iannis & Iambris &c.] ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος λαλοῦντων *&c. verba sunt Psalmi 72. in quibus ne Nazianzeni sensum euerterem, qui, cum sit ei propositum, illos per-*

illos perstringere, qui de Trinitate male & sentiebant & disserebant, & contra istos tum hic, tum etiam apertius in Laud. Basilij pag. 88. v. 29. adducat hoc testimonium, verbum illud excelsum, secutus 70. translationem, retulit ad excelsam illam Trinitatem, necesse mihi fuit, nonnihil à vulgata nostra lectione recedere, quæ habet in excelso. quam tamen in ipso Psalmo omnino sequendam esse existimo, præsertim cum in hebræo habeatur de excelso; quod quidem, quod ad sensum attinet, videtur cum latino coincidere: significat enim, homines tantæ arrogantiæ esse atque impudentiæ, vt, quasi in supremo omnium loco constituti, siue ex sublimi loco verba facientes, palam audeant suam iactare iniquitatem. cui sententiæ suffragatur antiquissima illa Chaldæorum interpretatio, quæ (vt dicunt) habet de excelso cordis sui, præ animi scilicet elatione atque superbia. Demum, vt accepi (ego enim, vt verum ingenue fatear, hebraicam linguam noui plane nihil, sed quoties opus fuit, non sum grauatus, certos homines, qui eam tenent, consulere, & in primis Antonium Agellum Clericum regularem, non minus linguarum intelligentia, quàm colendi Dei scientia præstantem, nonnunquam etiam Marianum Victorium Reatinum, probatum Theologum, ac bene de sacris litteris merentem) nisi velimus ab hebraica littera plane recedere, nullo modo possumus ibi per excelsum intelligere ipsum Deum. nam cum duo apud Hebræos, vt aiunt, extent nomina, excelsum significantia, quorum vnum proprium Dei epithetum est, Elion, alterum cõmune cuiusuis celsitudinis, Marom, hoc, non illud hic legitur, idq; adiuncta præpositione mim, quæ vbiq; de apud eos, non in significat. Quod autem sequitur, quasi

Iannis aut Iambris, Magorum illorum, quos in Exodo legimus à Pharaone contra Moyſem vocatos, nomina ſunt, à S. Paulo in 2. Timoth. 3. poſita, ſiue ex aliquibus Hebræorum, qui interierint, libris, ſiue ex traditione, ſiue ex reuelatione ea perceperit. Origenes quidem in Matt. Tractat. 35. ita reliquit hac de re ſcriptum, Quod ait Apoſtolus, ſicut Iannes & Mambres reſtiterunt Moyſi, non inuenitur in publicis ſcripturis, ſed in libro ſecreto, qui ſupra ſcribitur Iannes & Mambres liber: vnde auſi ſunt quidam epiſtolam ad Tim. repellere, quaſi habētem in ſe textum alicuius ſecreti, ſed non potuerunt.

78 Ob inſcitiam & quæ hanc conſequitur cō-fidentiam] *veriſsima enim eſt vulgata illa ex Thucydidis ore Græcorum ſententia, inſcitia quidem confidētiam, ratiocinatio autem cunctationem affert. atque etiam Hippocrates in lege illa ſua,* θρασύτης, *inquit,* ἀτεχνίην σημαίνει, *confidentia inſcitiam coarguit. Sed & ipſe Naz. in or.* περὶ εὐταξίας *ait,* θράσος ἀμαθίας ἔκγονον κακὸν εἶναι, *confidentiam inſcitiæ filiam eſſe peſsimam.*

79 Et pulchras conculcant veritatis margaritas] *pulchre alludit ad illud Matt. 7. quo monemur, ne mittamus margaritas noſtras ante porcos, ſimul & innuit, quid per margaritas intelligamus, pretioſa videlicet veræ fidei myſteria.*

80 Circumlati & contorti &c.] *adumbrat, niſi me fallit, locum illum ad Epheſ. 4. vt iam non ſimus paruuli fluctuantes & circumlati omni vento doctrinæ. quod profecto patiebantur hi, quos hic perſtringit Naz. vnde etiam in eadem fere, qua S. Paulus, metaphora perſiſtens, ſubiungit, multisq; litteris quaſi puluere ventis facile*

tis facile proiectis. & quidem nullo tropo potuit aptius ante oculos ponere eorum disciplinæ leuitatem, qui, spretis veris ac solidis doctoribus, huc illuc ad quoscunque magistros fluctuãtes feruntur: quid enim facilius, quàm puluis vento disijcitur? neq; verò non frequens in sacris litteris huiusmodi reperitur metaphora, tanquã puluis, quem proiicit ventus à facie terræ. Comminuam eos Psal. 1.
vt puluerem ante faciem venti. Sicut puluis turbine Psal. 17.
raptus ex area. Osee 13.

81 Ab his, qui docent ad doctrinam ipsam sese transferentes] ἀπὸ τῶν λεγόντων ἐπὶ τὸν λόγον. *sic habent omnes ferè manuscripti codices, quibus fidem adhibendam esse ostendit ea, quæ sequitur aptissima comparatio. Sensus igitur est, eos, quos tanquam leues, inconstantesq; reprehendit, pro eo, vt magistrorum, quos sunt sectati, inscitiam damnent, ad ipsam veræ fidei doctrinam vituperandam inepte sese transferre, vt qui lumen cæcutientibus oculis non cernentes, & sonum hebetioribus auribus non percipientes, non oculorum, aut aurium putant culpam esse, sed solis & vocis.*

82 Ex animis autem in eo vtique facilius inscribitur, quem &c.] *huic sententiæ consentit id, quod ipse de se dicit in his carminibus, quæ de suæ vitæ ratione non minus eleganter, quàm pie conscripsit.* ἐγὼ δ' ὑπόειξα πόθοισι παῖς ἔτ' ἐὼν, ἁπαλὴ δὲ νέην ὑπεδέξατο μορφὴν εὐσεβίης ψυχή. *Ego vero cessi desideriis, puer adhuc cum essem, teneraq; recentem suscepit formam religionis anima. Et quidem quo semel est imbuta recens, seruauit odorem testa diu. Quod si secus fiat, duplex negotiũ exhibebitur pio scriptori concinno, & iam impressos characteres delendi, & alios probatiores inscribendi. vt non iniuria quodammodo videatur nobilis-*

ſimus ille tibicen Timotheus duplicem mercedem, vt narrat Quintilianus, ab his diſcipulis exigere ſolitus fuiſſe, qui alteri doctori operam dediſſent: difficulter enim eraditur (vt S. Hieronymi verbis vtar) quod rudes animi perbiberunt. Concinnum autem ſcriptorem καλλιγράφον *dicunt græci eum, qui concinnis politisq́ue litterarum notis, & rectis lineis cuncta deſcribit, ſecus atque ille faceret, ad quem Magnus Baſilius poſtremam illam ſuam feſtiuam epiſtolam miſit, quæ &* καλλιγράφῳ *ironicè inſcribitur. Belle etiam cum his conueniunt ea, quæ ipſe Naz. docens, quo tēpore liceat de Deo philoſophari in or. contra Eunom. p.195. v.40. attulit, dicens,* ἡνίκα ἂν σχολὴν ἄγωμεν ἀπὸ τῆς ἔξωθεν ἰλύος καὶ ταραχῆς, καὶ μὴ τὸ ἡγεμονικὸν ἡμῶν συγχέηται τοῖς μοχθηροῖς τύποις, καὶ πλανωμένοις οἷον γράμμασι πονηροῖς ἀναμιγνύντων κάλλη γραμμάτων ἢ βορβόρῳ μύρων εὐωδίαν, *cum ſcilicet vacui fuerimus ab externis ſordibus, ac perturbationibus, nec permiſerimus principem noſtram partem turpibus, errantibusq́ue formis confundi, tanquam deformibus litteris pulchritudines admiſcentes litterarum, vel cœno vnguentorum odorem.*

Ep. 7. ad Lætam.

83 Mali & maligni typi] οἱ πονηροὶ, καὶ τοῦ πονηροῦ τύποι. τὸν πονηρὸν *malignum vocat ipſum dæmonem, tanquam omnis malitiæ auctorem ac ducem. quod libuit aperire, quia non licuit idem eadem facilitate, eodemq́ue lepore latinè reddere, quo græcè eſt conſcriptum.*

84 Neque blandimentis] οὔτε χειρὸς ἐπαφαῖς, *nec manus contrectationibus, ſonant verba; ſignificat autem geſtum illum, quo ſolemus pecudibus, aut etiam hominibus blandiri, manu dorſum eorum, aut caput contrectantes. non diſſimile eſt illud Xenophontis in extrema Socratis apologia, vbi facit ipſum Socratem Apollodo-*

pollodoro, qui dixiſſet, grauiſsime ſe quidem ferre, quòd videret, eum iniuſtè mori, ita reſpondentem, τὸν δὲ λέγεται καταψήσαντα αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν εἰπεῖν, σὺ δὲ ὦ φίλτατε ἀπολλόδωρε, μᾶλλον ἂν ἐβούλου με ὁρᾶν δικαίως, ἢ ἀδίκως ἀποθνήσκοντα; καὶ ἅμα ἐπιγελάσαι. *hunc autem fertur contrectantem, ſiue demulcentem eius caput (ita enim prorſus interpretandum eſt illud participium* καταψήσαντα, *non deteſtatū. quæ, malum, fuiſſet iſta ratio, vt vir ſanctiſsimus morti propinquus hominis ſui ſtudioſiſſimi, & maxime ſimplicis caput deteſtaretur?) dixiſſe, tu verò, amantiſsime Apollodore, malles me iuſte quàm iniuſte morientem videre? ſimulq́; riſiſſe. Et meritò ſanè riſit hominis inſcitiam, qui putaret ſatius eſſe iuſte, quàm iniuſte mori. qui quidem vulgaris eſt error, vt etiam hodie apud Chriſtianos frequentes huiuſcemodi rudium hominum voces exaudiantur, qui iniuſtè ſe detrimento, aut pœna affici conquerantur, quaſi mallent iuſte id ſibi contingere. At pueri ludentes (dicebat moralis ille Poëta) Rex eris, aiunt, ſi recte facies. hic murus aheneus eſto, Nil conſcire ſibi, nulla palleſcere culpa. Nempe ſapienti viro, qualis erat Socrates, vel vnum id ad conſolationem ſatis eſſe poſsit, ſi ſciat & cogitet, iniuſtè ſe quidem pati: melius eſt enim vt bene facientes, ſi voluntas Dei velit, pati, quàm male facientes. neq; n. ſupplicio affici malum eſt, S. ait Dionyſ. ſed ſupplicio dignum eſſe.*

Horat. ep. 1. — 1. Pet. 3. — De diu. nom. cap. 4.

85 Ita cum ex multis, ac differentibus &c.] *oſtēdit Antiſtitem, tametſi vita & moribus ſimplex ſit oportet, debere tamen gubernandi ratione multiplicem eſſe,* ἁπλοῦς τὸν τρόπον, πολυειδὴς τὴν κυβέρνησιν, *dixit ipſe in S. Athanaſij laudatione, nempe quòd (vt & S. Chryſoſt. libello illo ſuo, argumenti huic non diſsimilis, ſcrip-*

De ſacer. ſer. 6. cap. 5.

tum reliquit) cum necesse sit, sacerdotem eorum hominum consuetudiue vti, qui & vxores habent, & liberos educant, & seruos possident, & diuitiis circumfluunt multis, & publicas res agunt, & cum imperio sunt, varium quidem illum esse oportet: varium autem dico non frudulentum, non adulatorem, non simulatorem: sed multa quidem libertatis, atque ingenuitatis plenum, scientem autem & ad alios se accommodare vtiliter, cũ rerum occasio id postulet, & suauem esse simul & austerum: nec enim debet vno modo aduersus omnes, quibus praeest, se gerere. Sed quàm eleganter aptissima etiã allata similitudine idem expresserit alter celeberrimus

S. Greg. in prolog. 1. partis past. curæ. *Ecclesiæ doctor, huic nostro συνώνυμος, non te pigeat audire. Pro qualitate, inquit, audientium formari debet sermo doctorum, vt & sua singulis congruant, & tamen à communis ædificationis arte nunquam recedat: quid enim sunt intentæ mentes auditorum, nisi, vt ita dixerim, quædam in cithara tentiones stratæ chordarũ? quas tangendi artifex, vt non sibimet ipsi dissimile canticum faciant, dissimiliter pulsat. & idcirco chordæ consonam modulationem reddũt, quia vno quidem plectro, sed non vno impulsu feriuntur. Vnde & doctor quisque, vt in vna cunctos virtute caritatis ædificet, ex vna doctrina, non vna, eademq; exhortatione chorda tangere audientium debet. Id ipsum igitur declarat Theologus ex eorum qui gubernandi sunt, varietate, quòd scilicet aliqui quidem lacte indigeant, cuiusmodi erant Hebræi illi, quos S. Paulus in 5. cap. suæ ep. ita alloquitur, Facti estis, quibus lacte opus sit, non solido cibo. quem locum apertè tetigit hîc Naz. atq; alterum etiam fortasse 1. Cor. 3. tanquam paruulis in Christo lac vobis potũ dedi, non escam: non dum enim poteratis. cui plane consentiens*

sentiens alter princeps Apostolus Iudæis per Asiam di- 1.Pet.3.
spersis scribebat, sicut modo geniti infantes, naturale, & sine dolo lac concupiscite, vt in eo crescatis in salutem. Ex quibus omnibus conficitur, non debere prudentem verbi dispensatorem altiora mysteria cuilibet patefacere, sed tantum ablactatis: quem enim, dicebat clarissimus ille Propheta, docebit scientiam, & quem intel- Esa.28.
ligere faciet auditum? ablactatos à lacte, auulsos ab vberibus.

86 Alij autem cum eam, quam loquimur, inter perfectos sapientiam &c.] *quemadmodum supra docuit, paruulis non esse suppeditandum solidiorem doctrinæ cibum, ita nunc demonstrat, eundem his, qui iam adeo fuerint adulti, vt illum commodè capere & concoquere possint, negandum non esse: hoc enim tenacis, illud profusi, vtrunq; verò imperiti dispensatoris esset. id autem agens, plures tangit S. Pauli locos: nam cum dixit, eam, quam loquimur inter perfectos, sapientiam, respexit illud 2. cap. 1. ad Cor. Sapientiam autem loquimur inter perfectos. cum, qui sint iam sensibus satis exercitati ad discretionē veri, ac falsi, illud ad Hebr. 5. qui exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali. cum laudabili augeantur augmento, illud ad Colos. 2. crescit in augmentum Dei: verba enim si spectes græca, inuenies ferè eadem. cum deniq; perficiens in virum, & in mensuram spiritualis ætatis &c. illud 4. ad Ephes. in virum, & in mensuram ætatis plenitudinis Christi. quo loco operæpretium fuerit animaduertere, videri Theologum non corporalem ibi, sed spiritualem ætatem intelligendam innuere.*

87 Et ad hæc quis idoneus?] *quasi dicat nullus. quomodo etiam ex græcis codicibus, à quibus abest particula*

ticula illa, quæ in latinis legitur, tam, intelligenda videtur eadem verba apud S. Paulum 2. Cor. 2. vnde hûc translata sunt vnà cum subsequentibus; non enim sumus sicut plurimi adulterantes verbum veritatis. quibuscum alia mox Prophetæ & Psalmistæ verba, non tanquam aquam vino, sed vt vinum vino, summo artificio miscet: cum enim ait, miscentes vinũ aqua, respexit illud Es. 1. Caupones tui miscent vinum aquæ, vel, vt habet vulgata editio, vinum tuum mixtũ est aqua. quo loco S. Hieronymus à præceptore suo nihil plane discrepans, dicit, omnem doctorem, qui austeritatem scripturarum, per quam potest audientes corripere, vertit ad gratiam, & ita loquitur, vt non corrigat, sed delectet audientes, vinum sanctarum scripturarum violare, atq; corrumpere sensu suo. Cum autem apponit Naz. eum, qui lætificat cor hominis, sermonem, intendit animum ad illud Psal. 103. & vinum lætificet cor hominis, belle innuens, quid possis, per vinum lætificans cor hominis, mystice intelligere, solidam scilicet fidei doctrinam, qua nihil lætius, nihil suauius, nihil vberius.

88 Ventriloqui] ἐγγαστρίμυθοι. τοὺς ἐγγαστριμύθους, *vel* ἐγγαστρίτας *vocasse antiquos existimo eos, quos putabant in ventre dæmones habere, sciscitantibus responsa dantes. legitur sanè hoc vocabulum græce in Leuit. cap. 19. cuius loco habetur latine Magi, & 1. Reg. 28.* γυνὴ ἐγγαστρίμυθος, *mulier habens Pythonem; & quidem huius græci verbi ratione habita, puto S. Augustinum in 2. l. de Doct. Chr. c. 23. puellam illam habentẽ spiritum Pythonem, de qua in Act. 16. ventriloquam feminam nuncupasse. quòd si lubet de eo diligentius exquirere, lege Cælij Rhodigini antiquarum lectionum comment. l. 5. cap. 10.*

89 Ser-

89 Sermonibus ex terra editis, & in terram demersis] *verba sumpta sunt ex Esa.cap.29. quibus vult Naz. ostendere, eos, de quibus loquitur, quasi quosdam Necromantes sermonem ex terra edere, ideoq; eundem etiam, vtpote vanum ac temere effutitum, in terram recidere ac demergi. credidisse autem antiquos illos Gentiles, Dæmonum arte deceptos, è terra oracula fundi, patet etiã ex illo Cic. loco de Diu. l. 1. vbi inquit: Credo etiam anhelitus quosdam fuisse terrarum, quibus inflatæ mentes oracula funderent.*

90 Qui de manibus nostris requiretur] *intendit animũ ad illas minas Ezech. 33. semel atq; iterum negligentibus, malísque speculatoribus propositas.*

91 Præclare enim cum eo agatur, cui vel ad summam senectutem sermo accesserit canus] *Sermonem canum vocat cano & prudente homine dignum: cani enim sunt sensus hominis. Non cani, non* Sap. 4. *rugæ, dicebat etiam gentilis ille orator, repente auctoritatem afferre possunt, sed honeste acta superior ætas* Cic. de Sen. *fructus auctoritatis capit extremos. neq; verò non idem in Bruto tali quadam, quali hîc Naz. vsus est allegoria, cum, inquiens, ipsa oratio iam nostra canesceret, haberetq; suam quandam maturitatem & quasi senectutem. Quin & illud, quod in 5. li. de Fin. ex Platonis sententia refert, beatum esse, cui etiam in senectute contigerit, vt sapientiam, verasq; opiniones assequi possit, apte quadrat ad id, quod hic statuit Theologus, præclare cum eo agi, cui vel ad summam senectutem sermo accesserit canus.*

92 Fuisse quandam olim apud Hebræos legem &c.] *Cum his conuenit quod scribit S. Hieronymus ad Paulinum, librum videlicet Ezechielis Prophetæ prin-*

ta principia, & finem tantis habere difficultatibus inuoluta, vt apud Hebraeos ista partes cum exordio Geneseos ante annos triginta non legerentur: & alibi eosdē dicit librum Cant. canticorum ne in manibus quidem tenere permisisse, nisi quis ad aetatem perfectam, maturamq́ peruenisset. Quod quidem optimum, vtilissimumq́ institutum tantopere probauit Nazianzenus, tantoperéque damnauit contrarium, vt non satis habuerit semel eius meminisse, nisi etiam iterum id ipsum ac tertio in memoriam redigeret, tum in ea, quam de recto ordine, tum in ea, quam contra Eunom. scripsit oratione p.156.v.44. & p.196.v.25. vbi etiam quando, & quibus, & quatenus liceat de Deo philosophari optime docet. & re vera multa nostrorum quoq́ temporum haereses hinc orta videntur, quòd nullus liber signatus fuerit nec scientibus, nec nescientibus litteras. At Aegyptios, aliosq́ gentiles plurimū in eo studij posuisse, ne ipsorum libri, reconditis quibusdam de rebus conscripti, diuulgarentur, historia tum ab aliis, tum à Clemēte Alexandrino in lib. Strom. traditum est. Quod autem sequitur, quemadmodum lapides illi &c. de his lapidibus scriptum est in libro Iosue cap. 4. Sed vt locum indicaui, sic qua mihi in mentem venit, dubitationem, nolo dißimulare. ea autem est, quòd non distinctionis, vt videtur facere Naz. sed monumenti gratia positi videbantur lapides illi: & quamuis non ignorem, consueuisse Naz. in his, qua de veteri testamento sumit, non modo ordinem, aut verba, sed ipsum etiam sensum nonnihil interdum immutare, vel quod putaret id, vt proposito deseruiret suo, non esse à ratione alienum (quod & in Matt. Euang. cap.10. factum videtur in illis verbis, veni enim separare hominem aduersus patrem suum &c. qua

&c. quæ quidem sumpta videntur ex Mich. 7. sed alteri proposito aptata) vel quia non ex ipsis libris huiusmodi exciperet testimonia, sed memoriæ fideret. quæ fallit nonnunquam viros quantumuis peritos. tamen vereor, ne maior hæc cuipiam videri possit licentia. mihi igitur satis fuerit, nodum commonstrasse. Soluat qui potest.

93 Prius ferè, quàm primum capillum deposuerimus] *Græcis quamuis mos esset comam nutrire, idq; vt ait Eustathius in 2. lib. Iliad. non solum ad pulchritudinem, sed etiam ad terrorem. vnde Achiuos Homerus sæpe dicit* κάρηκομόωντας, *hoc est comatos, siue comam nutrientes, tamen non solum luctus tempore (quod & patientissimum illum Iob scriptum est obseruasse) sed etiam in adolescentia, seu integra iam ætate tonderi solebant: tunc enim eodem auctore comam detonsam consecrabant Apollini* κουροτρόφῳ, *adolescentium nutritori, & fluminibus, huncq;* θρεπτήριον πλόκαμον *vocabant, eam, opinor, ob causam, quòd eum quasi nutritionis præmium offerebant (nutritionis enim causam Apollini & fluminibus ob humectam feruidamq; naturam acceptam ferebant) illum* πενθητήριον, *luctuosum, siue lugubrem. videtur igitur S. Gregorij quoq; tempore mos iste viguisse apud Nazianzenos comæ in adolescētia deponendæ. & quidem non sine aliqua sollemni ceremonia, quando* κουρόσυνα *vocabāt festum diem, quem hoc nomine agebant, quemadmodum &* ὀνομαστήρια *eū, quo primum nomen eis impositum fuisset (quod quidem decima ab ortu die fiebat apud antiquos) &* κατοικίσια *eum, quo primum sedem in aliquo solo, vel in aliqua domo collocassent. quorum ab eodem mentio facta est initio orationis in sanctum Baptismum.* Iob 1.

94 Et patronos] καὶ τοὺς προστάτας. προστάτας *appellat, opi-*

lat, opinor, veteris ac noui testamenti propugnatores, & quasi patronos: vt enim ait Plutarchus in Marij vita, πάτρωνας καλοῦσι τοὺς προστάτας οἱ ῥωμαῖοι, quos προστάτας Græci, Romani vocant patronos. sic & aliquanto post ipse Naz. appellat sacerdotem siue Episcopum τὸν τῆς ἀληθείας προστάτην, veritatis defensorem aut patronum: & in or. in Athan. p. 105. v. 7. vocat Constãtium Georgij illius Cappadocis βεβαιωτὴν καὶ προστάτην, confirmatorem ac patronum. sic etiam S. Paulus ad Rom. 16: Phœbem illam pijßimam feminam commendans, ait, καὶ γὰρ αὕτη προστάτις πολλῶν ἐγενήθη καὶ αὐτοῦ ἐμοῦ, etenim ipsa adiutrix vel fautrix multorum extitit, & mei ipsius: id enim ipsum est, quod habet vulgata editio, etenim ipsa quoque astitit multis & mihi ipsi.

95 Non ex lectione] οὐκ ἐντεύξεως. *ἐντυγχάνειν præter tritas illas & omnibus notas significationes plura significat: aliâs enim ipso etiam Naz. interprete in or. de filio 2. p. 217. v. 5. ponitur pro ζητεῖν ἐκδίκησιν, id est aliquem contra aliam appellando, vltionem quærere; cuiusmodi esse videtur illud Rom. 11. ἐντυγχάνει τῷ θεῷ κατὰ τοῦ ἰσραήλ, appellat siue interpellat Deum aduersum Israël, & Act. 25. περὶ οὗ πᾶν τὸ πλῆθος τῶν ἰουδαίων ἐνέτυχόν μοι ἐπιβοῶντες, μὴ δεῖν ζῆν αὐτὸν μηκέτι, de quo scilicet S. Paulo omnis multitudo Iudæorum appellauit siue interpellauit me, exclamantes, non oportere eum viuere amplius. id ipsum paulo ante dixerat αἰτούμενοι κατ' αὐτοῦ δίκην, postulantes aduersus illum damnationem. Aliâs verò significat (ne ab ipsius Naz. verbis recedam) τὸ πρεσβεύειν ὑπέρ τινος τῷ λόγῳ τῆς μεσιτείας, id est legatũ agere siue legatione fungi, pro aliquo mediatorem seu deprecatorem se præbendo. cuiusmodi est illud Rom. 8. ὃς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν, qui etiam interpel-*

terpellat ſiue deprecatur pro nobis. itemq́; Hebr. 7. πάντοτε ζῶν εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ αὐτῶν, *ſemper viuens ad interpellandum ſiue deprecandum pro eis. Aliâs denique ponitur pro legere: quemadmodum enim cum hominibus coram loquendo agimus, ſic cum libris legendo. hoc ſenſu dixit Magnus Baſilius in poſtrema ſua epiſtola* ὁποῖόν τι κἀμοὶ συμβέβηκε τοῖς γράμμασιν ἐντυχόντι τοῖς σοῖς, *id quod mihi contigit, litteras legenti tuas. pari igitur ratione* ἔντευξιν *pro lectione poſuit Naz. non ſolum hoc loco, ſed etiam in laudatione Gorgoniæ p. 55. v. 1. cum dicit,* θείων λογίων ἔντευξιν ἢ ἀνάπτυξιν, *diuinorum eloquiorum lectionem vel explicationem. quod autem hîc dixit, eorum ſiue inſcitiam ſiue temeritatem accuſans, qui ſtatim audent ſacerdotes ſe profiteri, idem verbis non multo diuerſis protulit in orat: de recto ordine p. 153. v. 24.* ἡμεῖς δ' ἂν μικρᾶς δοξαρίου τύχωμεν, ἢ οὐδὲ τούτου πολλάκις, ἀλλ' ὡς ἔτυχε δύο ἢ τρία ῥήματα τῆς γραφῆς ἐκμελετήσωμεν καὶ ταῦτα παρακεκομμένως καὶ ἀνοήτως, τοῦτο ἐκεῖνο ἡ αὐθημερινὴ σοφία, *nos autem, ſi paruam gloriolam aſſequuti fuerimus, vel ne hanc quidem ſæpenumero, ſed vt contigit, duo aut tria verba ſcripturæ examinauerimus, eaq́; inſcite, hoc illud eſt, vno die adepta ſapientia.*

96 Sacer iam inde ab incunabulis Samuel] *id quidem cum ironia atque indignatione protuliſſe videtur contra eos, qui quaſi Samueles quidam viderentur ſibi ipſi digni eſſe, qui Dei miniſterio adhuc iuniores fungerentur. Samuelē enim vix dum ablactatum Domino à matre dedicatum fuiſſe, & puerulum miniſtrare cœpiſſe in conſpectu Domini ante faciem Heli ſacerdotis, patet ex 1. & 2. cap. 1. lib. Reg.*

97 Quærimus vocari ab omnibus Rabbi] *hoc*

est magistri ac doctores. id quod & Christus Dominus apud Matt. 23. discipulos instruens suos, reprehendit ac damnat. quod autem ait, quærimus, se ipsum coniungens, frequẽs id facit Naz. vt, dum aliorum arguit crimina, se vnà cũ illis adnumeret, S. Paulum in hoc quoq; imitatus, qui id sæpè fecit, vt exempli causa, cum ait, vt iam non simus paruuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ. idq; non sine causa, nec sine arte: fit enim hoc modo, vt odium facilius vitemus, æquioribusq; & attẽtioribus iis vtamur, quos corrigimus. Nam quod subiicit, nec vsquam est littera, omnia oportet intelligere spiritualiter, eos, opinor, irridet quodam modo, & merito carpit, qui, vt B. Gregorij verbis vtar, ad allegoriæ sensum violenter inflectunt omnia, & dum verba accipere historiæ iuxta litteram negligunt, oblatũ sibi veritatis lumen abscondunt. cumq; laboriose inuenire in eis aliud intrinsecus appetunt, hoc, quod foris sine difficultate assequi poterant, amittunt. Regia igitur via & hic tenenda est, neque soli litteræ prorsus inhærendum, nec curiosius, quàm par sit, conquirenda vbiq; allegoria. illud enim, ipso affirmãte Naz. in 2. de Pasch. or. Iudæi quodammodo est, & hominis abiecti, hoc vero somniorum coniectoris, ὀνειροκριτικὸν. quæ quidem vox vt quandam habet affinitatem cum illa, qua hic vtitur Naz. cum, inquit, λῆρος πλατὺς τὰ ὀνείρατα, sic non parum affert adiumenti ad veram huius loci sententiam percipiendam.

Eph. 4.

Ep. ad Leonardũ Episcopũ cap. 4.

98 Vir admirabilis] ὦ θαυμάσιε. *honesta quidem appellatio, sed quadam cum ironia: cuiusmodi & illud Platonis est in 3. ep. ad Dionysium.* τὸ κολοφῶνα ὦ θαυμάσιε ταῖς ὑποσχέσεσιν ἁπάσαις νεανικώτατον ἐπέθηκας. *Colophonem siue finem, ô vir admirabilis, promissis omni-*

ſis omnibus præclariſſimum impoſuiſti.

99 Rogandi perductores] προσαγωγῶν δεηθῆναι. προσαγωγοὺς *vocat, opinor, quos nos hodie vernacula lingua ſenſales, ſiue mediatores nuncupamus, qui ſcilicet, cum aliquid inter aliquos negocij contrahendum eſt, interpretes ſe præbent, & conciliatores. Perductores autem, verbum verbo reddens, viſus ſum mihi non incommode dicere, recordatus, hoc vocabulo in eandem fere ſententiam vſum eſſe non ſolũ Plautum, ſed ipſum etiam Cic. in Ver. 3. cum ait, lenonum, aleatorum, perductorum nulla mentio fiat.*

100 Vt ipſe etiam Deus ex multis &c.] *facit id nonnunquam Naz. vt cum vult quidpiam extollere, eo potiſſimum nomine dicat Deum lætari, quod ſcilicet conſentaneum videatur, prout quiſq; præſtantiſſimus eſt, ita præſtantiſſima quaq; re delectari. quod autem hîc de ſapientia, idem dicit in poſtrema orat. in Greg. Nyſſ. & in 3. de pace p. 124. v. 3. de charitate: nec mirum, vtraq; enim eximij quidpiam in ſe continet, & ambæ demum in vnum conueniunt, atque omnes virtutes, quæ ſunt in mente noſtra diſiunctæ, in Deo ſunt vna virtus. Multis verò nominibus appellatur Deus, quãuis eſſentia vnus ſit & ſimplex, quia, vt ait Theodoretus, ab actionibus, & efficacia diuini viri diuina imponere nomina conſueuere: variis igitur pro varietate conceptuum Deum nuncupamus nominibus, vt vel ſic diuerſa, multipliciaq; bona, à ſumma illa bonitate largè fluẽtia ſignificemus.*

101 Supra petras ſeminare & loqui in aures non audientium] *ad duo ſcripturæ loca alludit his verbis, prioribus quidem ad illam ſeminatoris parabolam, quæ legitur Matt. 13. & Luc. 8. poſterioribus verò*

ad illam Eccles. 25. sententiam, μακάριος ὁ διηγούμενος εἰς ὦτα ἀκουόντων. *beatus qui loquitur in aures audientium.*

102 Est malum, quod vidi sub sole &c.] *duo hîc Salomonis dicta ex diuersis locis in vnum contraxit. quod solet etiam S. Hieronymus, praeceptorem imitatus suum, nonnunquam facere: praeposuit autem sententiae, quam ex Prou. 26. allaturus erat, verba illa 6. Eccles. vt apertius ante oculos poneret, quantum malũ sit, sapientiam sibi arrogare, cum vera sapientia sit, nosse se minime sapientem esse, & à vera primaq; sapien-*
1.Cor.8. *tia plurimum distare. Si quis autem se existimat scire aliquid, nondum cognouit, quemadmodum oporteat eũ scire. Hinc etiam Socrates iure apud gentes omnium sapientissimus habitus est, quòd id tantũ se scire diceret, quòd nihil sciret. quin etiam apud Christianos maximam admirationem mouisse, & salutis suae aliquam spem reliquisse videtur. tanta prae se tulit religionis, pro-*
Rom. 1. *bitatis, atq; humilitatis indicia. reliqui fere dicentes, se esse sapientes, stulti facti sunt.*

103 Opinionem propriae sapientiae &c.] τὸ οἴεσθαι τοῦ εἶναι τὸ πλεῖστον ἀφαιρεῖται. *pulchra sententia, nisi male vertendo peruertatur. sensus est, opinionem, quam quis habeat, sapientiam se iam esse adeptum, plurimum*
3.p.past.cur. c.1.adm.25. *obstare, quo minus verè sit sapiens. nam (vt alter ait Greg. tempore quidem posterior hoc nostro, pietate verò, humilitate, ac rerum diuinarum scientia nequaquã inferior) dum se prae ceteris sapientes arbitrantur, sequi alios ad melius intellecta dedigniciunt. non dissimile videtur quod Hippocrates in sua illa lege scripsit his verbis,* θρασύτης ἀτεχνίην σημαίνει. δύο γὰρ, ἐπιστήμη τε καὶ δόξα, ὧν τὸ μὲν ἐπίστασθαι ποιέει, τὸ δὲ ἀγνοεῖν. *confidentia*

inscitiam

inſcitiam coarguit: duo enim, ſcientiaq́ & opinio, quorum hoc quidem, vt ſcias, efficit, hoc vero, vt ignores. quod cum verum ſit de humana quoq; ſapientia, quanto magis de diuina? ſi quis igitur vult eſſe ſapiens, ſtultus 1.Cor.3.
fiat, vt ſapiens ſit: venit enim Chriſtus Ieſus, vt qui non Ioan.9.
vident, videant, & qui vident, cæci fiant.

104 Omnibus omnia facti ſunt, vt omnes lucrifacerent] *verba ſunt ab ipſo S. Paulo 1.Cor.9. præ nimia ipſius caritate prolata, quibus oſtendit, ſe, vt omnes, quantum in ipſo eſſet, ſaluos faceret, omnibus omnia factum eſſe, non mentiendo, vt S. ait Auguſtin. ſed compatiendo, & aliorum omnium malis omnibus, tanquam ſi ſua eſſent, miſericordis medicinæ diligentiam procurando. Videtur autem Naz. vulgatæ noſtræ editioni ſuffragari, quæ quamuis in græcis, quotquot viderim, codicibus legitur* πάντως τινὰς, *omnino aliquos, ipſa tamen habet omnes, vt Naz. hîc ponit,* τοὺς πάντας.

105 Mitto labores, vigilias, timores &c.] *licet animaduertere Naz. hîc breue quoddam S. Pauli encomium contexiſſe, multis hinc inde ipſius ſententiis, verbisq́ collectis. quorum quidem priora ex 2. Cor. 11. fere omnia ſunt excerpta, & maximo cum artificio ordinata, quemadmodum nec ſine arte ibi ab Apoſtolo collocata, diſpoſitaq́ fuiſſe, docet S. Auguſtin. de doctr. Chr. lib. 4. cap. 7. poſteriora verò partim ex aliis eius epiſtolis, partim ex Act. Apoſt. quæ quoniam ſunt complura & ſatis pleriſq; nota, non habui neceſſe omnia, ſed occultiora tantum & maiore animaduerſione digna demonſtrare: ſolet enim nimia quoq; diligentia faſtidium plerunque, & ſatietatem parere.*

106 Populum peculiarem] περιούσιον. *hoc vocabulum nuſquam me legiſſe memini præterquàm in ſa-*

cris litteris. & quidem in nouo testamento semel tantum, in ep. ad Tit. 2. in veteri quater, Exod. 19. Deut. 7. 14. & 26. quibus omnibus ex locis, quamuis in primo, quem præcipue respexit fortasse Naz. vulgata nostra editio habeat acceptabile, tamen quia hæc dictio illi potius ἐνυπόστατος, seu δεκτὸς respondere videtur, quam huic περιούσιος, malui, peculiarem vertere. quod etiam vocabulum, vel certe illud in peculium vel substantiam, habet semper vulgata editio in veteri testamento, quoties græce legitur περιούσιος vel εἰς περιποίησιν, vel περιουσιασμὸς, quæ legitur Eccl. 2. quibus omnibus in locis hebraice idem omnino semper habetur, segullà. Segullà autem (vt ij mihi respondent, quibus hac in re vtor consiliariis) rem quandam indicat selectam & separatam à cæteris, vt dubium nullũ esse videatur, quin 70. idem significare voluerint illa voce περιούσιος, siue εἰς περιποίησιν, quæ legitur 1. Pet. 2. & Mal. 3. quanquã Aquila quidem ibi etiam habet περιούσιος, quam recte Symmachus (vt notat Theodoretus in suis in Exodum quæstionibus.) interpretatus est ἐξαίρετος. quin ipse etiam Naz. ita eam interpretari videtur in or. περὶ φιλοπτ. p. 134. v. 38. dum ait, ὁ περιούσιος λαὸς καὶ ἐξαίρετος: Israëlem enim elegerat Dominus Deus suus, vt esset ei populus peculiaris de cunctis populis, qui sunt super terram. tali verò voce vsi sunt 70. (si credendum est Theophylacto) cupientes populum eum exprimere, qui circa Domini substantiam procurandam & opes versetur: οὐσία enim substantia latine dicitur. vnde etiam nonnulli περιούσιον substantialem siue substantiuum interpretati sunt. neq; verò non eodem tendere videntur latinæ dictiones. nam & peculiũ dici videtur, quod quis separatũ à cõmunibus rationibus possidet; & peculiare

id esse

id esse dicimus, quod habet quis præcipuũ ac proprium, nec commune cum aliis.

107 Quotidianam procurationem] τὴν καθ' ἡμέραν ἐπιστασίαν. *tangit aperte locũ illũ 2. Cor. 11. instãtia mea quotidiana. vbi græcè legitur, ἡ ἐπισύστασίς μου ἡ καθ' ἡμέραν. quæ ego cum inter se conferrem, videbar videre parum conuenire, cum vox illa, quam ponit Naz.* ἐπιστασία *accuratam quandam procurationem significet, altera verò, quam in S. Pauli epistola legebam,* ἐπισύστασις *infestam incursionem siue incursum: quomodo non solum Græci interpretati sunt, sed ipse etiã S. Augustin. de Doctr. Chr. lib. 4. cap. 7. incursus, inquiens, in me quotidianus. rem igitur expendens, consideraui sensum, qui ex Naz. verbis colligebatur, ipsius Apostoli proposito magis esse consentaneum illo, quem conficiebant verba, quæ apud eum græcè legebantur. Nam cum multa perstrinxisset, quæ ipsius corpus extrinsecus vexabãt, propositum ei erat, transire ad ea, quæ animum interius cruciabant. id quod verbo hoc* ἐπιστασία *præclarè exprimitur, non autem illo* ἐπισύστασις. *quod corporis potius, quàm animi vexationem innuit. quomodo etiam omnes Græci, vocabuli vim sequuti, exposuerunt. Latinorum verò pleriq;, non græcum vocabulum attendentes, sed S. Pauli propositum & contextum considerantes, optimè huius loci sensum assequuti sunt. quem etiam potius, quàm alterum, videtur vulgata editio latina explicare voluisse: instantia enim latinè non incursum, sed solicitudinem & assiduitatem significat. in quo quidem sensu aperte ponitur Eph. 6. vigilantes in omni instantia. quo loco græcè legitur* προσκαρτερήσει. *Quid plura? cœpi suspicari, mendum aliquod in græcis Apostoli verbis inesse, scrutatus sum omnes, quorum mihi copia fuit, sa-*

crorum librorum codices, inueni tandem, vetustißimum illum, qui secretiore in loco Vaticanæ bibliothecæ asseruatur, maiusculis litteris maiori ex parte conscriptum, loco illorum verborum ἡ ἐπισύστασίς μου, habere ἡ ἐπίστασίς μοι. cui lectioni adscribere etiam vetustißimum Vrbinatis bibliothecæ, copiosæ sane & locupletis, codicem, à Federico Duce, vt erat vir maximi animi ac splendidi, vsque Constantinopoli vnà cum aliis nonnullis lectißimis libris petitum, certior postea factus sum à Io. Andrea Palatio, qui cum humaniores litteras ea in vrbe summa cum omnium voluntate ac laude profiteatur, magnam habet illius tractandæ facultatem. Gauisus igitur sum non mediocriter, & maximas S. Gregorio gratias egi, qui mihi occasionem obtulisset, huius loci emendandi: neminem enim fore existimo, cui non arrideat hæc lectio, cum viderit, eam & cum Apostoli sententia, & cum Naz. verbis, quibus eandem explicat, præclarè conuenire: Id enim dixit Naz. ἐπιστασίαν, quod S. Paulus ἐπίστασιν: vtrunque enim ab eodem verbo ἐφίστημι deductum, idem significat, diligentem scilicet alicuius rei curationem & administrationem, quomodo hîc accipi debere, & ipse S. Paulus ostendit, dum subdit, ἡ μέριμνα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν, solicitudo omnium Ecclesiarum: & apertius etiam Naz. dum nonnulla sua interponit verba, quibus illud Apostoli explicat, dicens τὴν τῶν καθ' ἕκαστον κηδεμονίαν. & quidem id erat S. Paulo eo in loco propositum, vt demonstraret, sibi præter alios labores illud quoque instare muneris, vt in singulorum curam dies noctesque incumberet. id quod per illud verbum ἐπίστασιν tam commode exprimitur, vt putem hanc non solum propriam illius significationem esse, sed penè solam. ita vt veniat mihi in mentem subuereri, ne in 6. ca. 2. Mach.

vbi le-

vbi legitur δυσχερὴς ἡ ἐπίστασις τῆς κακίας, *id eſt, vt habet etiam vulgata editio, grauis incurſio malorum, mendũ lateat oppoſitum ei, quod latuiſſe in S. Paulo, iam probauimus, & quemadmodum ibi loco* ἐπισύστασις, *oſtendimus legendum eſſe,* ἐπίστασις, *ita hîc contra loco* ἐπίστασις, *legendum ſit,* ἐπισύστασις. *quæ dictio incurſionem ſiue controuerſiam ſignificat. Sed vt demus,* ἐπίστασιν *quoq; poſſe interdum id ſignificare, hîc certe non pro* ἐπισυστάσεως, *hoc eſt conſpiratione vel incurſione, ſed pro* ἐπιστασίας καὶ κηδεμονίας *procuratione, & cura accipi debere, ſatis, ſuperq; demonſtratum exiſtimo.*

108 Scandalizabatur alius, & Paulus vrebatur] *ſic enim ipſe de ſe dicebat 2. Cor. 11. quis ſcandalizatur et ego non vror? oſtendens nimirum quantopere animo angeretur ob cuiuſuis offenſionem. nam in ſacra ſcriptura, quemadmodum ignis pro tribulatione & afflictione ponitur, vt Pſal. 16. igne me examinaſti, & non eſt inuenta in me iniquitas: ſic incendi aut vri pro tribulari & affligi, vt Pſal. 9. dum ſuperbit impius, incenditur pauper.*

109 Nunc ſeparat, nunc caritatem confirmat] *duo hîc ſignat Apoſtoli loca 1. Cor. 5. & 2. Cor. 2. quorum in vno nouercæ violatorem ab Eccleſiæ ſocietate & communicatione ſeparari iubet, vt reſipiſcat, ac pœniteat, in altero eundem reſipiſcentẽ iam ac pœnitentem recipiendum monet, & caritatem in eum confirmandã eſſe, ne nimia animaduerſione & caſtigatione depreſſus, abundantiore triſtitia abſorberetur. Næ ille vir plane diuinus intelligebat, æquè malum eſſe, damnationem nullum veniæ locum relinquentem, & remiſſionem ſine correctione, quòd hæc quidem, habenas nimium relaxãdo, præcipitem agat, illa verò aſtringendo, ſuffocet.*

110 Iesu mortificatione tanquã pulchro quodã ornaméto pulchrè delectatur] *ὡς καλῷ τινι κόσμῳ τῇ ἰησοῦ νεκρώσει ἐγκαλλωπίζεται. græce iucunda fit allusio. quam quidem nos ex emẽdatioribus codicibus restitutam, ne iterum amitteremus, vtcunque seruare studuimus. locus autem Apostoli, quem tangit, est 2. Cor. 4. vbi inquit, mortificationem Iesu Christi in corpore nostro circumferentes. quibus verbis innuit in eo se sibi complacere, & quodammodo sese ostentare, quòd assiduis passionibus, quas propter Euangelium patiebatur,*
1. Cor. 15. *Iesu Christi mortem præ se ferret. quapropter & alibi dicebat, quotidie morior propter vestram gloriã fratres.*

111 Primus post Christum] *hoc dixit, ni fallor, quoniam ante Christum etiam Moyses simili quadam*
Deut. 32. *precatione pro filiis Israël vsus fuerat, dicẽs: Aut dimitte eis hanc noxam, aut, si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti. id autem sanctissimi viri & maxime pij, dum dicebãt paternis (vt S. Augustini verbis vtar) maternisq; visceribus, securi tamen dicebant, attendentes iustitiam & misericordiam Dei, vt quia iustus est, ne perderet iustos, quia misericors, ignosceret peccatoribus.*

112 Ab Hierusalem per circuitum vsque ad Illyricum repleuerit Euangelium] *ἀπὸ ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ &c. verba sunt ipsius S. Pauli ad Rom. 15. quibus declarabat. se Christi Euangelium ab Hierusalem, & omnibus locis circa eam sitis, vsq; ad Illyricum prædicasse, idq; non perfunctorie, quod aiunt, sed complete & cumulatè.*

113 Stulti quidam Principes Taneos] *plures Esaiæ locos (quod & ipse postremo aperit) apte contexit. quorum primus est in 19. cap. reliquos in margine adnotatos reperies. explicationem autem eorundem siquis de-*

quis desiderabit, eam poterit vel ex ipso Propheta, vel ex doctissimis, quæ extant, illius libri commẽtariis commodius petere.

114 Cordi intelligenti & anxio, & vere tinea ossium] τῇ αἰσθητικῇ καρδίᾳ καὶ λυπηρᾷ, καὶ ὄντως σὴς ὀστέων. *sensus est satis clarus: dicit enim curandarum animarum munus cordi non stupido ac dolorem percipiẽti adeò laboriosum ac molestum esse, vt verè dici possit tinea ossium eius, qui sana mente præditus cogitet, quantum sibi & quàm periculosum onus incumbat. Respexit autem, nisi me fallit coniectura, duo eiusdem Prou. cap. 14. loca, id ita esse puto te quoq;, carissime lector, affirmaturum, si tamen græcum codicem legeris. nam in latino, vt sunt sæpe in illis quidem Salomonis opusculis diuersi, vix vllum apparet istius sententiæ vestigium. in principio igitur eius, quod dixi, capitis græce hæc verba leguntur,* καρδία ἀνδρὸς αἰσθητικὴ λυπηρὰ ψυχὴ αὐτοῦ, *cor hominis intelligens anxia anima ipsius. in fine autem isthæc,* σὴς δὲ ὀστέων καρδία αἰσθητική, *tinea vero ossium cor intelligẽs. ex vtrisq; ergo simul iunctis videtur Naz. sententiam suo proposito accommodatam confecisse.*

115 Quia laqueus facti sumus in specula] ὅτι παγὶς ἐγενήθημεν ἐν τῇ σκοπιᾷ. *hunc locum impressi codices Osee 5. ita habent,* ὅτι παγὶς ἐγενήθη τῇ σκοπιᾷ. *Sed* ἐγενήθητε *legendum esse, & ex Naz. & ex vtraq; tum ex Hebræo, tum ex 70. latina versione, & ex probatissimo illo Vaticanæ bibliothecæ exemplari, in quo ita est scriptum, omnino patet. Velim equidem præpositionem etiam illam* ἐν *ibi reperisse. Sed, vt verum dicam, abest. ego tamen eam in Nazianzeni vetustissimi codicis auctoritatem sequutus, reponere non dubitaui: sensum enim apertissimum reddit. is autem mea quidem sententia talis*

tia talis est, vt sacerdotibus Propheta, diuini iudicij terrore proposito, exprobret, quòd, cum in alto dignitatis gradu, tanquam in aliqua specula constituti essent, vt inde gregem inspicerent & custodirent, ipsi contrà laqueis, retibusq́; extensis, illum irretirent & caperent, nec tam speculatores essent, quàm venatores humanarum animarum: & quamuis non ignorem hoc nomen σκοπιὰ *Mich. 7. poni* ἀντὶ τῆς ἐπισκοπῆς *pro speculatione & inspectione, siue mauis visitatione, vbi scriptum est* ἐν ἡμέραις σκοπιᾶς σου οὐαὶ οὐαί, *in diebus speculationis seu visitationis tuæ væ væ: id enim ipsum Esaias 10. dixit,* τί ποιήσουσι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς; *quid facient in die visitationis siue inspectionis? quo quidē sensu etiam Naz. vsus est in or. de amore erga pauperes p.140. v.51. cum inquit,* ὁ ἐλάσσων, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐπισκοπὴ, *quod est inferior, quomodo dixerit quispiam, inspectio, tamen hîc, sicut & in ea, quam rure redīes habuit, oratione p.174. v.13.* σκοπιὰν ἀντὶ τῆς σκοπῆς *pro specula, hoc est pro loco edito & ad speculandum apto accipi debere, non dubito, præsertim cum affirmarint mihi viri hebraicæ linguæ periti, vocabulo, quod eo, quem dixi, Oseæ loco in hebræo codice habetur, id apertius significare: neq; vero non idem confirmant verba, quæ subsequuntur,* καὶ ὡς δίκτυον ἐκτεταμένον ἐπὶ τὸ Ἰταβύριον, *& sicut rete expansum super Itabyrium: est enim Itabyrium mons Galilææ excelsus idem, qui & Thabor, in quo etiam Christi admirabilem illam transfigurationem factam esse, dicit Euthymius in expositione illorum verborum Psal. 88. Thabor & Hermon in nomine tuo exultabunt: Id quod vocabuli significationi mirifice conuenit: Thabor enim, S. Hieronymo teste, idem apud Hebræos sonat ac si dicas, veniens lumen, vel veniat lux.*

116 Quòd

116 Quòd sibi ipsis regnauerunt & non per eum] ὅτι ἑαυτοῖς ἐβασίλευσαν, ἀλλ' οὐ δι' ἑαυτοῦ. βασιλεύειν tametsi apud veteres probatos linguæ græcæ auctores semper regnare, nec vnquam, quantum ego memini, regem constituere significet (eo enim Xenophontis Pædiæ. l. 1. loco, vbi de Cambyse Cyri patre ita legitur, καὶ βασιλεύοντα ἐν πέρσαις, non regem constituentem, vt quidam putarunt, exponendum puto, sed regnantem, Persarum enim Rex erat Cambyses) tamen in sacris litteris etiam pro regem creare, siue constituere nonnunquam vsurpari, vel vnum 1. Reg. 8. testimonium satis probauerit, καὶ βασίλευσον, ait, αὐτοῖς βασιλέα, & constitue ipsis regem. eodem igitur significatu hîc accipi posse non absurdè, putarim, cum præsertim acceperim, hebraicam litteram hunc sensum non obscure innuere. nã id videtur Prophetæ propositũ fuisse, ostendere eò, quòd Israëlitæ eum sibi regem constituerent, quemcunq; ipsi vellent, & non quem ipse elegisset, sicut præceptum erat Deut. 17. (regis quippe electionem non commiserat Dominus populo, sed sibi reseruauerat; quin & id ipsum vt regem haberent, non tam fuerat Dei voluntate institutum, quàm id ipsis petentibus permissum) idcirco fore, vt rege & principibus per aliquod tempus priuentur. id nimirùm sonant verba illa hîc præcedentia, ἐφέξειν τε μικρὸν τοῦ χρίειν βασιλέα καὶ ἄρχοντας, itémque illa in eodem Osee cap. subsequentia, καὶ κοπάσουσι μικρὸν τοῦ χρίειν βασιλέα καὶ ἄρχοντας: neque enim profectò τὸ μικρὸν tanquam adiectiuum illius substantiui βασιλέα sumendum est, sed aduerbialiter pro paulisper, quomodo à Naz. ponitur tum alibi, tum in hac ipsa oratione p. 28. v. 38. vbi inquit, ἵνα κοπάσῃ μικρὸν ἡμῖν ὁ πόλεμος, vt cesset paulisper nobis bellum. Quòd si, quoniam de eorum, qui

regunt

regunt & præsunt, non de illorum, qui reges ac præsides constituunt, vitiis agere hîc videtur Naz. libet βασιλεύειν non pro regem constituere, sed pro regere siue regnare, vt fere accipi solet, hîc quoque accipere, hæc erit Prophetæ verbis subiecta sententia, vt dicat, intermissurum esse Deum paulisper, regem & principes creare, quòd illi ad suum arbitrium libidinemque regnarent, non ex ipsius consilio ac voluntate: hanc enim, opinor, vim habet hoc loco præpositio διὰ. sic etiã eosdem per Esaiam

Esa. 3. *accusans dicebat ἐποιήσατε βουλὴν οὐ δι᾽ ἐμοῦ, iniuistis consilium non ex me, id est non ex mea sententia ac voluntate.*

117 Vtrisuis] *hoc Michææ verbis de suo addidit Naz. breuiter ostendens, posse te in vtrisuis sanguinibus Sion ædificari intelligere, siue materialibus, corpus occidendo, siue spiritualibus, animam sceleribus contaminando atque interimendo: videntur enim sacri doctores sanguinum appellatione quoduis peccatum comprehẽdere, ob id fortasse, quòd peccata planè omnia ex sanguinis carnisque corruptione ortum ducant. vnde illi, qui*

Ioan. 1. *ex sanguinibus, his, qui ex Deo nati sunt, opponuntur.*

118 Vt pomorum custodiam futuram] *ὡς ὀπωροφυλάκιον ἔσεσθαι. ὀπωροφυλάκιον græce dicitur, quod latine etiam vno verbo dici possit, pomarium: quamuis enim vt plurimum pomarium significet locum pomiferis arboribus consitum, tamen & pro loco, in quo poma reponuntur, quandoque ponitur, vt Plinius lib 15. cap. 16. vbi etiam quale illud esse debeat, docet his verbis, pomaria in loco frigido ac sicco contabulari præcipitur septentrionalibus fenestris sereno die patere, austros specularibus arceri, aquilonis quoque afflatu poma deturpante rugis: nos tamen maluimus, duobus verbis illud interpretari, vt*

tari, vt apertius vim graci vocabuli exprimeremus: ὀπώραι enim poma, φυλακὴ custodia grace dicitur. Quoniam verò huiuscemodi pomaria seu pomorum custodia ita coaceruari solent, vt maceria potius, vel tugurij speciem pra se ferant, quàm domus, idcirco commode quidem Propheta cupientes celeberrima vrbis ruinam ante oculos ponere, huiusmodi similitudine vsi sunt, vt dicerent, Hierusalem quasi pomarium euasuram; atq; adeo in metaphora persistentes, montem domus lucum saltus, quod scil cet pra vastitate futurum esset, vt densa silua instar arboribus compleretur locus ille, in quo olim Dei ades fuisset. in monte enim Sion, quam speculam interpretantur, augustissimum erat populi Iudaici templum. quò quidem solebat ad Deum colendum conuenire. Nam quòd τοῦ οἴκου absolute hic posuit Naz. quemadmodum & Hier. 26. sine adiectione τοῦ κυρίου vel τοῦ θεοῦ, κατ' ἐξοχὴν dictum puta. & quidem etiam Act. 2. vbi legitur κλῶντες τε κατ' οἶκον ἄρτον, οἶκος pro templo accipi posse videtur, sicut exposuit Theophylactus his verbis, οἶκον τὸ ἱερὸν καὶ νῦν λέγει, ἐν αὐτῷ γὰρ ἤσθιον, domum templum nunc quoq; dicit: in eo enim edebant.

119 Prædicare curationem] *κηρύσσειν θεραπείαν. quod S. Hieronymus ex hebraeo vertit, vocate cœtum, id 70. dixerunt, κηρύξατε θεραπείαν, pradicate curationem. neq; verò non recte ieiunium tum curatio, tum sanctificatio dicitur: curat enim vulnera delinquentis (vt S. Hieronymi verbis vtar) abstinentia & ieiunium, & curatos quosq; sanctificat.*

120 Vociferabor ad te &c.] *ex hoc Naz. loco, atq; etiam ex vetustissimo illo Bibliorum codice reponenda sunt in gracis impressis 1. cap. Abac. nonnulla verba, vt legatur, καὶ οὐ μὴ εἰσακούσῃς; βοήσομαι πρός σε ἀδικούμενος,*

μενος, καὶ οὐ μὴ σώσεις; ἵνα τί &c. *contra verò eisdem testimoniis & hebraicæ linguæ auctoritate adducti, atque adeo ipsa ratione persuasi, debemus paulo post delere vocem illam* κρίσιν *: neque enim profectò eam ob rem iudices accusat, quòd iudicium, sed quòd pecuniam acciperent.*

121 Coram me factum est iudicium] ἐξεναντίας μου γέγονε κρίσις. ἐξεναντίας *hoc loco id valet, quod nos dicere solemus, indignum alicui facinus exprobrantes & augentes, in conspectu siue in faciem meam id fecisti. nam etiam paulo post eodem Abac. capite legitur,* ἀνθεστηκότας προσώποις αὐτοῦ ἐξεναντίας, *id est ex aduerso seu è regione. & quamuis non ignorem, illam quoque vocē, contrà, hanc apud nos vim habere, vt significet ex altera parte, vel è conspectu, tamen ambiguitatis tollendæ gratia malui, coram me vertere, quàm contra me, vt habet etiam latina, quæ in S. Hieronymi commentariis apponitur versio ex 70.*

122 Sed paulo post] ἀλλὰ μικρὸν ἔμπροσθεν. ἔμπροσθεν *hic significat non, vt sæpe,* πρότερον, *id est prius, vel ante, sed vltra, vel post; quæ enim subiungit Prophetæ verba non ante ea, quæ iam posuerat, primi capitis leguntur, sed post in 2. cap. atque eodem plane sensu accipienda est hæc particula inferius p. 25. v. 7. cum inquit,* ἔτι δὲ μικρὸν ἔμπροσθεν πληκτικώτερον. *sic etiam & aliâs sæpe, & in orat. 28. p. 180. v. 47. dixit,* τὰ ἔμπροσθεν, *futura, siue anteriora, oppositum videlicet eius, quod dicitur* τὰ ὀπίσω, *quæ retro sunt. quorum vtroque simul vsus est Apostolus ad Philip. 3.*

123 Subuersionem quidem turbidam] ἀναστροφὴν μὲν θολερὰν. *ita prorsus etiam in Abac. 2. legendum est non* δολερὰν, *vt habent quidam impressi codices.*

dices. id non solum patet ex Naz. sed etiam ex manuscriptis exemplaribus. quæ tamen non habent ἀνατετραμμένην θολερὰν, sed ἀνατροπῇ θολερᾷ. Sed hoc nihil refert: æquè enim dicimus ποτίζω σὲ τοῦτο, atque ποτίζω σὲ τούτῳ.

124 Animæ videlicet] τῆς ψυχῆς *hoc Abacuc verbis interserit de suo Naz. innuens, quasnam tenebras moneat Propheta inspiciendas esse, quemadmodum & id, quod sequitur, prauarum scilicet cogitationum domicilia, adiicit, explicans, quid anagogicè per serpentium, bestiarumq́ speluncas intelligere debeas.*

125 Cibos non ex primitiis] βρώματα οὐκ ἀπάργματα. *quemadmodum* παρὰ τὸ ἄρχω *dicitur* ἄργμα, *quo quidem vsus est Homerus li. 14. Odyss.* ἦ ῥά καὶ ἄργματα θῦσε θεοῖς αἰειγενέτῃσιν, *sic* παρὰ τὸ ἀπάρχω ἀπάργματα, *quo iterum ac sæpius vtitur Naz. in laud. Cæsarij p. 49. v. 19. & in or. in Bapt. p. 241. v. 42. sunt autem* ἀπάργματα, *vt notat Etymol.* αἱ μεγάλαι ἀπαρχαὶ τῶν θυσίων τῶν τελείων, *magnæ primitiæ sacrificiorum perfectorum.*

126 In pace dirigens] ἐν εἰρήνῃ κατευθύνων, *quēadmodum nolui à latina ex 70. versione recedere, ita non alienum duxi, adnotare, verbum illud græcum κατευθύνων, siue latinum dirigens, non ita hic accipiendū esse, quasi significet alios regens, ac moderans: id enim mox infert, & multos conuertit vel auertit ab iniquitate, sed se ipsum dirigens & recta incedens. est id nimirum probi sacerdotis officium, vt primum ipse rectam teneat viam, deinde alios ad eandem deducat. In eodem certe quidem significatu legimus supra in hac ipsa orat. p. 19. v. 6.* τοὺς ἁπλῶς κατευθύνοντας *eos, qui simpliciter vitam suam dirigunt, & in Psal. 58. sine iniquitate cucurri &*

curri & direxi, κατεύθυνα. in altero enim illo sensu exprimendo solet Naz. libentius vti διϊθύνειν, vt fecit supra dicens, κατορθοῦν ἄλλοις καὶ διευθύνειν. quanquam & κατευθύνειν pro ducere siue regere vtitur nonnunquam, vt in or. περὶ φιλοπτ. p.132.v.14. in quam quidem sententiam accipitur etiam Luc. 1. & 2. Thess. 3.

127 Timeo autem veritatem] *hoc ita intelligendum putarim, vt dicat, se quidem libēter eas, quas Propheta infert, execrationes prætermittere, sed tamen, dū ipsam veritatem considerat, vereri, ne ea in malos sacerdotes cadant mala, quæ talia committentibus minatur is, qui mentiri nullo modo potest.*

128 De Iesu illo eximio sacerdote magno] *περὶ ἰησοῦ τοῦ πάνυ, τοῦ ἱερέως τοῦ μεγάλου. Illud τὸ πάνυ non ita accipiendum puto, vt sit tantum quædam ἐπίτασις, intentio eius, quod sequitur, τὸ μεγάλου, & vtrunq; ad illud verbum ἱερέως referatur, sed separatim hoc quidem cum ἱερέως, illud verò cum ἰησοῦ construendum existimo: cum enim primum nomē proprium posuisset, vt eum sic quoq; laudaret, simulq; fortasse ab altero eiusdem nominis aliquantum distingueret (iam enim alter fuerat non ignobilis Iesus siue Iosue filius Naue) addidit τοῦ πάνυ. deinde nomen officij, sacerdotalis inquam muneris, subiungens, ne hoc quidem commendatione, seu distinctione maiore carere passus, subdidit, τοῦ μεγάλου. id ita esse cuilibet consideranti spero perspicuum fore, præsertim si animaduerterit, illud ὁ πάνυ nunquam solere Naz. præponere, sed semper postponere ei, cum quo vult construi, vt certe facit in laud. in patrem p.67.v.6. in or. in Athan. p.99.v.37. & in or. ad eos, qui dicebant &c. p.170.v.31. Accedit quòd si probas illud τοῦ ante vocem ἱερέως ex vetustissimo codice à me repositum, illud τοῦ*

lud τοῦ πάνυ cum eo construere nullo modo potes.

129 Quem cum induisset oratione sua sordida veste & indecora, sacerdotali & splendida vestiuit] *Quidam, ea, vt suspicor, ratione ducti, quòd legitur in Propheta, mandatum esse, vt auferrentur vestimenta sordida à Iesu, verterunt, cum exuisset, accipientes illud participium περιδύσας pro ἐνδύσας. Sed mea quidem sententia id solum ponit Naz. Prophetam primum induxisse Iesum sordidis vestibus indutũ, deinde splendidis vestiuisse. quòd autem sordidis eum exuerit, subintelligendum reliquit: si enim splendidis vestiendum curauit, cui dubium, quin sordidis, quibus iam eũdem vestitum descripserat, prius spoliauerit? Sed vide, amabo te, quomodo S. Hieronymus eandem rem eisdem ferè verbis explicauerit: is enim in 2. l. aduersus Iouin. ita scribit: Iesus filius Iosedech sacerdos magnus secundum litteram post sacerdotium sordidatus inducitur, & stat diabolus à dextris eius, & candida illi vestimenta deinceps redduntur. ac rursus in 2 itidem l. aduersus Pelagianos. Iesus, ait, filius Iosedech, quod interpretatur iustus domini, sacerdos magnus, indutus describitur vestibus sordidis.*

130 Rapientes rapinas] *ἁρπάζοντες ἁρπάγματα. Attica figura, nec latinis incognita, qui viuere vitam, gaudere gaudium, atq; huiuscemodi multis non rarò vtuntur, & græcis maxime vsitata in verbis, quæ vocant ἐπιβατικὰ: sic dixit non multo ante, θαυμάσατε θαυμάσια, sic dicet infra, εὐχὴν εὐξάμενος, φοβεῖσθε φόβον, & sexcenta alia. quarè assentiẽtibus omnibus, quos ego viderim, tũ impressis, tũ scriptis codicibus, ita prorsus legendum est, non ἀπάργματα, vt nonnulli legisse videntur.*

 131 In-

131 Intacti à malis] ἀνεπάφοις τοῖς πονηροῖς. *verba hæc sua Apostoli verbis adiunxit Naz. explicans opinor, quid sit, esse irreprehensibilem in omnibus, ita videlicet se gerere, vt ne improbi quidem homines, & veritati infensi, audeant de nobis quicquam detrahere, sed confundantur, nihil habentes malum dicere de nobis, quia sic est voluntas Dei, vt benefacientes obmutescere faciamus imprudentium hominum ignorantiam. Vocabuli ego quidem græci proprietatem visus sum mihi posse non incommode seruare, si verterẽ, intacti à malis. nam & Cælius in ep.2.ad Cic. dixit, intactus à sibilo peruenerat Hortensius ad senectutem.*

Tit.2. 1.Pet.2.

132 Itáque expediti ac moderati] *hoc dixit, opinor, habita ratione illius mandati, quod legitur Luc.10. Nolite ergo portare sacculum, neque peram, neque calceamenta.*

133 Per sermonem currat Euangelium] *sic itidem S.Paulus 2.Thess.3. vt sermo Dei currat, & clarificetur.*

134 Quemadmodum iussi sumus] *Iussum illud Domini in memoriam nobis redigit, quod Matt.5. traditum est, Dico autem vobis, quia nisi abundauerit iustitia vestra plus, quàm Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum.*

135 Quando lucerna super candelabrum, & vbi talentum?] *intendit animum ad duas illas parabolas Matt. 5. & 25. quarum vna monemur, ne lucem verbi nobis commissam celemus; altera, ne abscondamus gratiæ talentum nobis creditum.*

136 Viri generosi?] ὦ γενναιότατοι. *cum quadam ironia atq; irrisione id quidem proferẽdum videtur contra præproperam quorundam festinationem, non intelligentium*

gentium id, quod dicit Plato lib. 7. de rep. ὅτι ὁ σπεύδων ταχὺ, μᾶλλον βραδύνει, *in ipsos quoq; belle quodammodo cadere. & re vera ne extremam quidem senectutem longum dici posse tempus sacerdotio gerēdo præfinitum, apertius etiam colligitur & ab ipso Naz. supra, cum dicebat, præclare cum eo agi, cui vel ad summam senectutem sermo accesserit canus; & ex iis, quæ nos ad eum locum illustrandum attulimus Schol. 91.*

137 Cum prudentia] *non temere additum: senectus enim venerabilis est non diuturna, neq; annorum* Sap. 4. *numero computata. cani autem sunt sensus hominis.*

138 Timeo, ne similis sit semini illi &c.] μὴ τῶν σπερμάτων ἐκείνοις ἐοικὸς ᾖ. *modus dicendi frequens & elegans apud græcos, subintelligitur autem* ὅρα *vel potius* δέδοικα, *vt latine dicendum sit, vide ne, vel vereor ne. Quàm verò apte rei, de qua agit, accommodet secundam illius parabolæ partem de seminante supra petras, quæ ponitur Matt. 13. Marc. 4. & Luc. 8. itemq; aliam de ædificante super arenam, quæ legitur Matt. 7. & Luc. 6. quilibet potest per se ipsum facile intelligere.*

139 Ne sis velox in verbis] μὴ ἴσθι ταχὺς ἐν λόγοις. *sententia quidem horum verborum frequens est apud Sapientem; at verba ipsa, quomodo hîc ea ponit Naz. non memini me legisse. & tamen ipse non solum hîc, sed etiam in or. de recto ordine p. 154. v. 25. eadem planè affert, vtrobiq; Salomoni ea adscribens. respexit fortasse locum illum potissimum Prou. 29.* ἐὰν ἴδῃς ἄνδρα ταχὺν ἐν λόγοις: ταχὺν *enim non* τραχὺν, *ex hebræo legendum est, vt habet etiā Vaticanus codex græcus, & latina editio, Vidisti hominē velocem ad loquendum. Hinc autem probat Naz. cauendam esse prope-*

rationem in agẽdo, quòd, quò verbis facta potiora sunt, eò periculosius sit ad agendum, quàm ad loquendum nimia festinatione properare.

140 Luteas statuas vno & eodem die] *αὐθημερὸν τοὺς πηλίνους subintellige ἀνδριάντας, vt sæpe etiam in Demosthenis orationibus: illud verò αὐθημερὸν tãquam aduerbium potius, quàm tanquam nomen accipiendum puto. cũ enim nomen ei opus est, vtitur illo, αὐθημερινὸς, vt certe vsus est initio or. 1. de Theol. dicens τοὺς αὐθημερινοὺς σοφοὺς, & in orat. de recto ordine p. 153. v. 25. ἡ αὐθημερινὴ σοφία. Id ita esse, apertius intelliges ex altero simillimo loco laud. Bas. p. 83. v. 50. vbi ait, πλάττομεν αὐθημερὸν τοὺς ἁγίους, fingimus vno die sanctos.*

141 Humanam infirmitatem ac rursus virtutem] *τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν καὶ τὴν δύναμιν πάλιν. ἀσθένειαν dixit, opinor, διὰ τὸν χοῦν, δύναμιν διὰ τὴν εἰκόνα, infirmitatem inquam ob corpus humilitatis, virtutem ob animam dignitatis. atq; etiam Apostolus duas has dictiones, de Christo verba faciens, inter se oppositas posuit 2. Cor. 13. inquiens, καὶ γὰρ εἰ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῇ ἐκ δυνάμεως θεοῦ. nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed viuit ex virtute Dei. Sed quid multis te detineo? audi ipsum se ipsum exponentem in or. de amore erga pauperes p. 132. v. 42. vbi causam inquirens, cur Deus animam ad corpus alligauerit, inquit, ἢ βούλεται τὴν συνεζευγμένην ἀσθένειαν παιδαγωγίαν εἶναι τοῦ ἀξιώματος, ἵνα εἰδῶμεν οἱ αὐτοὶ μέγιστοί τε ὄντες, καὶ ταπεινότατοι, ἐπίγειοι καὶ οὐράνιοι, an vult annexam infirmitatem institutionem esse dignitatis, vt intelligamus, eosdem nos & amplissimos esse & contemptissimos, terrestres & cælestes?*

142 Cælum quidem altum, terra autem profunda]

funda] *verba sunt Salomonis Prou. 25. vbi enim latina versio habet, cælum sursum & terra deorsum, græce ita vt ponit hîc Naz. planè legitur, οὐρανὸς ὑψηλὸς, γῆ δὲ βαθεῖα.*

143 Quis mensus est &c.] *ex quattuor scripturæ locis quasi quibusdam selectis floribus pulchram quandam corollam hîc contexisse videtur Naz. eamq; adeo artificiose & congruenter, vt non facile mihi quidem fuerit illos discernere. primus tamen ex Esa. 40. satis aperte decerptus est. secundus, quis locus requietionis, siue requietis eius? ex Act. 7. tertius, & cui ex omnibus assimilabitur? ex eodem Esa. capite paulò obscurius. Quartus deniq;, quis est, qui fecit omnia in verbo, & sapientia sua constituit hominem? ex Sap. 9.*

144 Cum nihilo magis delectet &c.] *hanc quidem causam, cur, qui addit scientiam, addat dolorem, verissimam esse, vnusquisq;, opinor, in se ipso experitur, præsertim cum sentit non planè verum esse, quod cecinit Poëta, labor omnia vincit improbus, & cogitat id, quod* Virg. Geor. 1. *iam tenet, ne minimam quidem partem esse eius, quod restat: cum enim consummauerit homo, tunc incipiet.* Eccl. 18. *eandem sane affert S. Hieron. in 2. lib. contra Pelagian. his verbis, qui addit scientiam, addit dolorem, intelligẽs, quòd perfectione careat, & ex eo, quod nouit, quanta non nouerit. Sed quid si consideres præterea, quòd cui plus creditum fuerit, ab eo vtiq; plus exigetur, quodq; fortioribus fortior instat cruciatio? quanto tandem in* Sap. 6. *mœrore ac solicitudine versaberis? Verè igitur omnia vanitas, & afflictio spiritus.* Eccl. 1.

145 Audire vocem laudis] *verba sunt 25. Psal. quibus vtitur ad ostendendum satius esse, humiliter Dei laudes excipere, quàm superbè iactare doctrinam: veri-*

 tas enim

tas enim, vt S. ait Augustin. tutius auditur, quàm prædicatur.

146 Maiestas, altitudo &c.] *intellige ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, ἴσην με κάτω, me deprimebant. maiestatem autem, altitudinem, ac dignitatem accipe, non, vt quidam, Angelorum; dixisset enim τῶν καθαρῶν φύσεων, non αἱ καθαραὶ φύσεις, sed sacerdotij, vel certe ipsius Dei, cuius recte subiungit tantum esse splendorem, vt eum vel puræ illæ, synceræq; naturæ vix capiant: quamuis enim Angeli materiæ expertes, Deoq; propinquiores, multò, quàm homines, crassis circunfusi tenebris, manifestius naturali lumine Deum cognoscant, alij aliis plus, minúsue pro ratione ordinis, tamen ne illi quidem planè comprehendunt, supernaturali etiam lumine illustrati, quem velat* Psal. 25. *abyssus (iudicia enim eius abyssus multa) cuius tenebræ* Psal. 17. *latibulum (posuit enim tenebras latibulum suum) cum* 1. Tim. 6. *lux sit purissima & inaccessibilis, si quidem solus habet immortalitatem, & lucem inhabitat inaccessibilem.*

147 Qui & in vniuerso hoc est, & extra vniuersum] *Deus nimirum implet omnia, nec vllo definitur loco, & (vt S. Augustini verbis vtar) vbiq; totus est, &* De sum. bono li. 1. c. 2. *res nulla eum totum capit. nam, vt ait Isidorus, immensitas diuinæ magnitudinis ista est, vt intelligamus eum intra omnia, sed non inclusum; extra omnia, sed non exclusum. & ideo interiorem vt omnia contineat, ideo exteriorem, vt incircumscriptæ magnitudinis suæ im-* In Iob lib. 2. cap. 8. *mensitate omnia concludat. ipse nimirũ B. aiebat Gregorius, manet intra omnia, ipse extra omnia, ipse supra omnia, ipse infra omnia, & superior est per potentiam, & inferior per sustentationem, exterior per magnitudinem, interior per subtilitatem: sursum regens, deorsum continens, extra circundans, interius penetrans, nec alia*

ex parte

ex parte superior, alia inferior , aut alia ex parte exterior, atq; alia manet interior, sed vnus, idḗq; totus vbiq; præsidendo sustinens, sustinendo præsidens, circumdando penetrans, penetrando circūdans. Vnde superius præsidens, inde inferius sustinēs, & vnde exterius ambiens, inde interius replens, sine inquietudine superius regens, sine labore inferius sustinens. interius sine extenuatione penetrans, exterius sine extensione circumdans. Est itaq; inferior & superior sine loco, est amplior sine latitudine, est subtilior sine extenuatione.

148 Qui bonum est vniuersum, & supra omne bonum] *reliqua enim omnia ea tenus sunt bona, quatenus diuinam participant bonitatem: proprie enim, &, ita dixerim, eminenter atq; independenter vnus est bonus Deus: qui fons est, & origo totius bonitatis, ac pulchritudinis. hinc illa* παναγαθὸν, πάγκαλον, αὐταγαθὸν, αὐτοκαλὸν, ὑπεράγαθον, ὑπέρκαλον, ὑπερούσιον ἀγαθὸν, ὑπερούσιον καλὸν. *de quibus S. Dionys. de diuinis nominibus capit. 4.*

149 Et quasi apprehensus sese surripiendo] καὶ τῷ οἷον κρατούμενος κλέπτεσθαι: *ita enim approbantibus omnibus scriptis codicibus legendum est, non vt habent impressi,* βλέπεσθαι. *quod quidem mendum præ litterarum similitudine alibi etiam in hunc librum librariorum, siue Typographorum inscitia, irrepsit. nam (vt illud quoq; obiter corrigamus in or. in illud dictū Euangelij, Cum consummasset Iesus sermones istos &c. pag. 191. v. 15. vbi impressi habent* βλεπτόμενον, *legendum est* κλεπτόμενον. *itaq; pulchra quædam ex illo loco elicietur sententia; quæ erit eiusmodi: id autem, quod minutatim demitur, ac surripitur, insensibile quidem in præsens habet detrimentum, at demum in summum malum in-*

 currit.

currit. verba græca hæc planè ſunt, τὸ μὲν γὰρ κατὰ μέρος ὑφελκόμενον καὶ κλεπτόμενον, ἀνεπαίσθητον μὲν τὴν πρὸς τὸ παρὸν ἔχει βλάβην, εἰς τὸ κεφάλαιον δὲ τῆς κακίας ἀπαντᾷ. *Sic igitur hoc loco cupiens oſtendere, neminem poſſe Deum plane comprehendere, quòd cum videmur eum quodammodo tenere, tum maxime ſeſe ſurripiat, & quaſi furtim occultet (Deus enim, vt ait S. Auguſtin. ſe aliquantum manifeſtat, vt inueniamus, & iterum occultat, vt inquiramus, & de inuẽtis ad inuenienda tanquam paſsibus innitamur) commode vtitur hoc verbo* κλέπτεσθαι, *quo etiam in orationis principio eodem fere ſenſu vſus eſt, inquiens,* ὑφ' ὧν καὶ φιλεῖ κλέπτεσθαι ὡς τὰ πολλὰ ἡ ἀλήθεια. *neque vero non etiam nomine inde deriuato,* τῇ κλοπῇ, *in extrema ferè oratione in eandem vtitur ſententiam, cum de Ionæ fuga verba faciens, ait,* πελάγει πιστεύσαντα τὴν ἑαυτοῦ κλοπήν, *pelago committens ſuam occultationem, ſiue occultam fugam.*

150 Qui animarum quaſi ſponſæ conciliator futurus ſit ac pronubus.] *congrue admodum ſacerdotem appellat* νυμφαγωγὸν τῶν ψυχῶν, καὶ προμνήστορα, *eius quippe officium eſt conciliare animas Chriſto, qui quidem Matt. 9. ſponſum ſe fecit; ideo enim venit, vt eccleſiam ſibi per fidem deſponderet, & coniungeret. vnde etiam in metaphora perſiſtens, dicit vir modeſtiſsimus, vereri ſe, ne extra ſponſi thalamum proiiciatur ligatus manibus ac pedibus. quod cuidam accidiſſe, immo omnibus fore, vt accidat, qui non nuptiali veſte, pura nimirum vita ac ſplendida ornati, hinc deceſſerint, legitur Matt. 22.*

151 Et in eum proiectus ſum ex vtero, ac deditus &c.] *de hac quidem matris eius Deo dedicandi promiſsione licet legere in laud. patris p. 66. v. 30. & in carmi-*

carminibus p. 36. v.10. De ipsius vero confirmatione, dum tempestate iactaretur, & in eadem laud. p.72.v. 17. & in carm. p.4. v.4. Quòd autem inquit, in eum proiectus sum, intellige non ἐπὶ τὸν νυμφῶνα, in sponsi thalamũ, sed potius ἐπ᾽ αὐτὸν νυμφίον, in ipsum sponsum: respexit enim illud Psal. 21. In te proiectus sum ex vtero. cum autem subdit, ac deditus dedicatusq; sum, καὶ ἐδόθην δοτὸς, recordatus esse videtur voti illius, quod Anna Helcanæ vxor 1. Reg. 1. fecisse legitur, locutione eadem sane vsa: vbi enim latina versio habet, dabo eum Domino omnibus diebus vitæ eius, græcè legimus, δώσω σοι αὐτὸν ἐνώπιον σου δοτὸν ἕως ἡμέρας θανάτου αὐτοῦ.

152 Qui me sortitus est, atque seruauit] *hoc quidem dixit, quòd ex naufragio euaserat incolumis, illud verò, quia in Dei sortem selectus fuerat ex vtero.*

153 Dulcia facta sunt mihi Dei eloquia] *tres scripturæ sacræ locos, quasi annulum annulo, deinceps connectit. quorum primus est Psal. 118. alter Psal. 18. tertius Prou. 2.*

154 Linguam frenare] *γλῶσσαν χαλινῶσαι. pulchre metaphorico vsus est verbo, ac respexit, nisi me fallit suspicio, illud S. Iacobi 5. Si quis autem putat se religiosum esse, non refrenans linguam suã, sed seducens cor suum, huius vana est religio: itemq; 3. Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir, potens freno circumducere etiam totum corpus. Si autem equis frena in ora mittimus ad consentiendum nobis, omne corpus illorum circumferimus. Quis est hic, & laudabimus eum? lin-* Eccl. 31.
guam nullus hominum domare potest, inquietum ma- Iacob. 3.
lum, plena veneno mortifero. quoniã (vt ipse ait Naz. in his carminibus, εἰς τὸν ἐν νηστείαις σιωπὴν, quæ inscribuntur, in quibus scilicet, lingua per totum Quadragesima

ſimæ tempus compreſſa, ſilentij verba calamo exărabat oculis legentium) nihil lingua perinicioſius eſt mortalibus, equus ſemper præcurrens, telum promptiſſimum. in quo imitatus eſt fortaſſe Heſiodum dicentē, οὐδὲν γλώσσης βλαβερώτερον, εἰ καὶ μέγας θησαυρὸς αὐτῆς ὀρθῶς τρεχούσης, *nihil lingua pernicioſius, tametſi magnus eſt theſaurus ipſius rectè currentis.*

155 Vt minus ſapiens dico] παραφρονῶν λέγω. *imitatur S. Pauli modeſtiam, qui quoties erat de ſeipſo dicturus, iactantiæ hiſce verbis medebatur,* ἐν ἀφροσύνῃ λέγω, παραφρονῶν λαλῶ. *in inſipientia dico, vt minus ſapiens dico; ſignificans videlicet inſipientis eſſe, ſe ipſum laudare, niſi tempus & ratio id maxime poſtulet. Quo autem modo id aliquando ſine inuidia fieri poſſit, pulchrè docuit Plutarchus, pulchello illo opuſculo, quod nos adoleſcentes è græco in latinum conuertimus.*

156 Idque temporibus hiſce, quibus &c.] *Sui narrans, noſtri quodammodo temporis calamitatem deſcribere videtur; quæ faxit Deus vt ceſſet aliquando, & lux tranquilla exoriatur Eccleſiæ, diſiecta maligni tempeſtate & tenebricoſa procella: ita enim venit mihi in mentem vertere dictionem illam græcam* τὴν σκοτόμαιαν, *vt aliquo modo latine etiam ad maligni nomen fieret alluſio, qui cum ob naturæ claritatem* ἑωσφόρος, *lucifer eſſet, ob nimiam animi elationem* σκότους, *tenebrarum & rem & nomen inuenit.*

157 Vt dictum eſt] *Pſal. videlicet 106. vbi enim nunc in vulgatis latinis codicibus legitur contentio, ſine controuerſia legendum eſt contemptio, conſentientibus omnibus cum hebraicis, tum græcis exemplaribus, tum verò etiam duobus manuſcriptis latinis: vt dubitandum non ſit, quin mendum in impreſſos codices ex ſimilitu-*

dine tum

dine tum litterarũ, tum pronunciationis inuaserit. Adscribunt huic sententiæ illa quoq; Iob cap. 12. hisce simillima verba, effundit despectionem super principes, Græce ἐκχέων ἀτιμίαν ἐπ' ἄρχοντας: quod enim hîc ἀτιμία, in Psalmo ἐξουδένωσις dictum est.

158 Vertatur in impiorum capita blasphemia] *mos fuit Atticorum, si qua execratione in aliquem vterentur, dicere εἰς κεφαλὴν τρέποιτο. vnde vrbane admodum Dicæopolitis ille apud Aristophanem in ἀχαρνῆς, cũ Megarensis τὸ χαίρειν tanquam malũ & à patrio more alienum respuisset, ipse tanquam bonum sibi optans, inquit, ἐς κεφαλὴν τρέποιτ' ἐμοί. ac rursus in εἰρήνῃ, cum dixisset Hierocles, ὦ μέλεοι θνητοὶ καὶ νήπιοι, id Trygæus quasi execrationem & blasphemiam à se auertens, subdit, ἐς κεφαλὴν σοι. neq; verò non alij etiam Theologi hoc precationis genere vsi sunt aliquando. nam Theophylactus in 1. cap. ep. ad Coloss. posita execranda Arianorum de Dei Filij creatione, subiũgit, quæ blasphemia in vestra velim recidat capita. sic igitur Naz. cum impium quoddã atque detestabile de sacerdotibus sui temporis non tam protulisset, quàm innuisset (videtur enim figura illa vsus esse, quam Græci ἀποσιώπησιν, nostri reticentiam vocant) execrationem & à se ipso, & à bonis, piisq; sacerdotibus auertens, ait, τρέποιτο εἰς κεφαλὰς ἀθέων ἡ βλασφημία.*

159 Volentis autem est cognitio & profunda spiritus] τοῦ βουλομένου δ' ἡ γνῶσις καὶ τὰ βάθη τοῦ πνεύματος. *postrema hæc verba sumpta videntur ex illis 1. Cor. 2. spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. reprehendit autem Naz. eorum temeritatem atq; arrogantiam, qui putarent, quemlibet aptum esse, modo vellet, ad perscrutanda atq; intelligenda Dei mysteria,*

non in-

non intelligentes id quoq; in numero diuinorum donorum reponendum esse. & quidem nihil est Christiano homini perniciosius, quàm propriis viribus confidere. nos
1.Cor.8. *verò cum S. Paulo dicamus, non in omnibus est scientia,*
2.Thess.3. Rom. 9. *non omnium est fides. non volentis neq; currentis, sed*
Psal.108. *miserentis est Dei. itaq; in primis nos geramus, vt cum sancto Dauide verè possimus canere, à mandatis tuis intellexi, quod videlicet, vt ait S. Hieron. ad Paulam, post opera cœperit habere scientiam secretorum.*

160 Profanis auribus, ac mentibus diuina promulgantes] *breuibus declarat, quid sibi velit, dare sanctum canibus, & mittere margaritas ante porcos, quod vetitum est Matt.7.*

161 Inimicorum vota accuratè explemus miseri] *quid, quæso, miserius, quàm ea patrare, quæ inimici exoptent tui, deplorent amici? Intelligit autem potissimum, vt coniicio ex iis, quæ leguntur p.28.v.16. mutuas inter se dissensiones: exultant enim non solum hæretici, vt inquit B. Hieron. cum viderint Catholicos inter se dissidere, nostram ruinam suam putantes victoriam, sed etiam de quibus hic loquitur Naz. Gentiles. quare vel hanc ob causam esset id maxime cauendum.*

162 Et fornicantes in adinuentionibus nostris nō erubescimus] *respexit ad verba illa Psal.105. & fornicati sunt in adinuentionibus suis. vbi quāuis interpretes ferè omnes per fornicationem interpretati fuerint idololatriam; noster tamen Theologus videtur paulo latius verbum illud accepisse, vt significet quidem aliquod impium facinus atq; impudens in Deum, non tamen idololatriæ prorsus crimen: neq;.n. profectò idololatræ erant hi, quos nunc, ne se ipsum quidem ab eis seiungens, reprehendit, quòd in suis conatibus, ac studiis*

(*id enim*

(id enim significat proprie τὸ ἐπιτήδευμα, quomodo etiã aliquando illud vertit vulgata editio, vt Psal. 13. & abominabiles facti sunt in studiis suis, quamuis vt plurimũ in adinuentionibus, vt hîc, habeat) à Deo recedentes, impudenter se gererent. Id ita esse plane fateberis, si alibi apertius hanc rem tractantem Naz. ipsum legeris. is igitur in or. in dictum Euangel. p. 192. v. 34. declarãs πορνείαν καὶ μοιχείαν non solum peccatum illud dici, quod ad corpus attinet, verumetiam quodcunq; pecces, & maxime prauaricationem in diuinum numen, duobus id sacræ scripturæ testimoniis firmat, quorum vnum id ipsum est, de quo nunc agimus. quod quidem cum ita posuisset, ἐπόρνευσαν φησὶ ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν, subiungit, ὁρᾷς καὶ πρᾶξιν πορνείας ἀναίσχυντον; viden etiam operationem impudentem fornicationis esse? alterum huiusmodi, καὶ ἐμοιχῶντο φησὶ ἐν τῷ ξύλῳ. quod videtur sumpsisse ex Hier. 3. vbi legitur, καὶ ἐμοίχευσε τὸ ξύλον καὶ τὸν λίθον, & mœchata est cum ligno & lapide: quemadmodum enim dicitur μοιχεύειν τὴν γυναῖκα, ita metaphorice dictum puto μοιχεύειν τὸ ξύλον. quod ipsum Naz. elocutione aliquantum immutata dixit, καὶ ἐμοιχῶντο ἐν τῷ ξύλῳ. & quidem B. etiam Hieronymus, quamuis in Hier. habeat, & mœchata est cum lapide & ligno, tamen in Osee 4. vbi hoc Hier. dictum citat, eodem planè modo illud ponit, quo hîc Naz. inquiens, fornicationem autem idolatriam nominat, iuxta illud, quod in Hier. legimus, & mœchabatur in ligno & lapide. Sed vt ad rem redeam, Prophetæ verba cum protulisset Naz. subiicit, ὁρᾷς καὶ θρησκείαν τινὰ μοιχαλίδα; viden & superstitionem quandam mœcham? voluit igitur hoc quidem Hieremiæ testimonio ostendere, mœchiam siue fornicationem dici etiam de quadam superstitione

ſtitione ad idololatriã tendente(cui etiam S. Auguſtin. adſcribit his verbis, idolatria, & qualibet noxia ſuperſtitio fornicatio eſt) illo vero Dauidis de impudenti in Deum operatione, quod quidem cum eo, quod hic dixit, καὶ πορνεύοντες ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν ἡμῶν οὐκ αἰσχυνόμεθα *planè conuenit.*

163 Moabitę vero & Ammonitę, quibus &c.] *quia iſti populi impij ſemper atq; Iſraëlitis infeſi fuerũt, idcirco impios ſui tẽporis, & Chriſtianis infeſtos homines per eos deſignat Naz. quod autẽ prohibiti illi quidẽ fuerint intrare Eccleſiam Domini, legitur Deut. 23.*

164 Aperuimus omnibus non portas iuſtitiæ] *alludit ad illud Pſal. 117. Aperite mihi portas iuſtitiæ, intelligens quemadmodum & Theodoretus eo in loco exponit, non templi ianuas, ſed animi virtutes, quibus ſolis Deus digne laudari poteſt.*

165 Sub lingua eius laborem verſans & dolorem, aut venenum aſpidum] *priora quidem verba ſunt Pſal. 9. quibus tamen, vt orationem apte contexeret, addidit de ſuo illud verſans. poſteriora verò putarim Naz. ex Pſal. 139. ſumpſiſſe potius, quàm ex 13: quamuis enim hodie ibi etiam in Latinis quidem codicibus legantur, tamen in Hebraicis & in Græcis deſiderantur vnà cum aliis tum præcedentibus, tum ſubſequentibus, quæ tribus illis verſiculis continentur, eo ordine quo leguntur in 3. cap. ep. ad Rom. vnde fortaſſe ab aliquo illuc tranſlata ſunt, qui videret ab Apoſtolo ſimul deinceps citari poſt præcedentia illius 13. Pſal. verba, nec animaduerteret fieri potuiſſe, vt is illa ex pluribus aliis Pſalmis, & ex Eſ. 59. collecta ſimul contexiſſet: vel certe dicendum erit, eo tempore etiam in 13. Pſal. tres illos verſiculos extitiſſe in Græcis codicibus, præſertim*

cum affirment quidam, illos omnino legi in 13. Psal. in vtraque Arabica interpretatione, Syra videlicet atque Aegyptia, quas non dubitant ex Graco sumptas esse. His scriptis, statui hac vna de causa in Vaticanam bibliothecam me conferre, vt viderem, an codex ille vetustissimus Grace tenuissima in membrana litteris maiusculis descriptus ferè totus, tres illos versus in tertiodecimo Psalmo haberet. vidi, reperi, gauisus sum, & in posteriore opinione confirmatus, quòd videlicet Apostolus eos tanquam ex contextu vnius Psalmi referat, quòd eosdem in Gracis exemplaribus ibi simul legisset. Is certe, quem dixi, codex probatissimus illos ibi eodem plane modo atq; ordine ponit, quo leguntur apud eum in ep. ad Rom. atque etiam in Psal. 13. in Latinis codicibus omnibus secundum vulgatam editionē, qua cum exemplar illud Vat. bibliotheca plerunque conuenire, video non sine magno animi mei gaudio.

166 Vt erant ab initio cum &c.] *licet mirari, quanta euidentia, quantaq; elegantia sub aspectum subiiciat, sui ne dicam an nostri temporis confusionem ac perturbationem? tribus deinceps propositis similitudinibus, quarum vna sumpta est ex primo rerum statu, qui initio Gen. describitur; cum erant cuncta ordinis, formaq; expertia antequàm summi illius fabricatoris opera ex inordinato in ordinē, & ex informi ad formam adducerentur; altera ex pralio, quod nocte, & (vt decimi Psalmi verbo vtar) ἐν σκοτομήνῃ, quasi dicas obscurilunio committatur; tertia ex nauali pugna. qua eadem prorsus Magnus etiam Basilius, vt erant ambo omnibus in rebus simillimi ac penè vnanimes, vsus est in diuina illa sua de Spiritu sancto lucubratione c.30. latius tamē ac dilucidius, vt solet oīa, exposita atq. explicata.*

167 Bellum enim honeſtum pace, quæ à Deo ſeparet, melius eſt.] *hoc ipſum cùm probe ſciret gentium Doctor, non dixit Rom. 12. abſolute cum omnibus hominibus pacem habentes, ſed cum adiunctione, ſi fieri poteſt, quod in vobis eſt. idem vero Naz. in or. de pace. 1. p. 116. v. 11. dixit his verbis*, κρείσσων γὰρ ἐμπαθοῦς ὁμονοίας ἡ ὑπὲρ εὐσεβείας διάστασις, *melius enim eſt indulgenti concordia diſsidiũ pro pietate. id autem ita eſſe, probat ex eo, quòd, cum pro pietate ſit pugnandum, ſoleat ſanctus ſpiritus, manſuetos quoq; homines, & pacis ceteroqui ſtudioſos, ad pugnam armare, vtpote qui poſſint, huiuſmodi bellum recte gerere. idem etiam apertius in eadem or. de pace paulo pòſt dixit his verbis, etenim is etiam, qui ceteris in rebus leniſsimus ſit, in hoc eſt feruentiſsimus, & manſuetus verè ſit pugnator, cum viderit, ſe nimia patientia Dei iacturam facere, vel potius ſuo caſu detrimento afficere Deum, qui nos & ſuas diuitias putat, & diuites facit. Vtrobique autem recordatus eſt, opinor, Ioëlis Prophetæ, lenes quoque homines ac manſuetos ad arma Spiritus ſancti nomine vocantis: cap. enim 3. vbi Latine habemus, ibi occumbere faciet Dominus robuſtos tuos, Græcè legitur*, ὁ πραῢς ἔστω μαχητὴς, *manſuetus qui eſt, fiat pugnator.*

168 Fabricant autem ſuper dorſum noſtrum peccatores] *verba ſunt Pſal. 128. quibus tamen vtitur Naz. non ad oſtendendam preſſuram, quam pij ab impiis iniuſte paterẽtur, quod erat Dauidi propoſitum, demonſtrare, ſed vexationem, quam Chriſtiani merito ſuo à Gentilibus ſuſtinebant.*

169 Facti ſumus ſpectaculum commune] κοινὸν, *vt habent probatiores manuſcripti codices, legendũ eſſe, non* καινὸν, *ſatis eſt manifeſtum, cum ex duobus,*

quos

quos tangit, S. Pauli locis, quorum prior est 1. Co. 4. posterior Ephes. 6. tum ex his, quæ mox ipse Naz. subiungit.

170 Hæc efficiunt hi, qui pro eo, qui &c.] *Vsque eo verum est, quod optimus ille, & pene dicam sanctissimus Poëta dicebat, πάντων μέτρον ἄριστον, ὑπερβασίαι δ' ἀλεγειναὶ, vt in his etiam, quæ Dei studio fiũt, modus quidam sit adhibendus. Hæc autem dum dicit Naz. carpit eos, opinor, qui nimium quendam erga Deum Zelum præ se ferentes, non solum de minutis quibusdam dogmatibus, ac nullius momenti, verum etiam de ipsis nominibus ad eundem sensum ducentibus inter se contenderent. quod pluribus etiam dolet & conqueritur in orat. in S. Athanasium p. 107. v. 22.* Phocylides.

171 Eum ipsum propemodum aperte clamantem audiamus quotidie] *per se ipsum enim ferme dicit Christus Iesus, quæcunque per suos vel Prophetas vel Apostolos dicenda curat, sicut certe curauit hoc, quod hic affertur, testimonium primùm per Esa. proferendum, deinde per Apostolum: qui quidem illud non tantum alludendo, vt quidam voluerunt, sed citando, vt ipse ostendit addens sicut scriptum est, ponit in epist. ad Rom. 2. eisdem fere verbis, quibus Græcè legitur in Esa. 52. neque verò non etiam Ezech. 36. simile quid Israëlitis Dei nomine exprobrat dicens, nomen sanctum meũ polluistis in gentibus.*

172 Eam, quæ nunc in Ecclesias irrumpit, belluam, et maligni complementum] *Iulianum illum Apostatam Christianis infestissimum circunscribit. quem etiam duabus acerrimis quasi Philippicis perpetua ignominia notatum reliquit. eum autem nuncupat τοῦ πονηροῦ τὸ πλήρωμα, maligni complementum, quasi dicas com-*

cas completum quoddam & omnibus partibus absolutum Dæmonis figmentum, quòd scilicet omnem ille perennis humani generis hostis vim suam atq; artem in eum formandum, & omni astutiæ & nequitiæ genere imbuendum contulisset. ita, vt dici quodammodo posset,
Coloss.2. *in ipso inhabitare omnem plenitudinem, siue complementum, πλήρωμα, non diuinitatis, sed malignitatis. sic eundē in or. ad Patrem p.72.v.21. vocat πρῶτον κακὸν, summum malum, & in Athan. p.106.v.29. τὴν κακίαν ὁμότιμον τῷ φθόνῳ malitia æqualem Diabolo: τὸν φθόνον enim illic vocat Diabolum, vtpote inuidiæ parentem, τὸ γεννήτωρα τῷ τῷ γεννηθέντι ὀνόματι. Sic etiam in or. ad Heronem p.159.v.28. vocat Arium τὸ πλήρωμα τῆς ἀσεβείας, complementum impietatis, quòd scilicet omnes impietatis partes in eo essent completæ; siquidem*
Rom.13. *etiam Apostolus eam ob causam videtur appellasse dilectionem plenitudinem seu complementum πλήρωμα legis, quòd in dilectionis præcepto cuncta alia, quemadmodum ipse paulo ante dixerat, ἀνακεφαλαιοῦται, summatim comprehenduntur.*

173 Qua armatura aduersus maligni insidias armabor?] *nulla certè alia, quàm ea, quam S. Paulus Ephes.6. quem locum sine dubio respexit Naz. nobis monstrauit, intelligens & ipse in primis, non tam externum mortalium hominum bellum metuendū esse, quàm internos fraudulentosq; spiritualium illarum potestatum conatus. contra hos igitur nos armans fortissimus, peritissimusq; athleta, dicebat, induite vos armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias Diaboli.*

174 Quis clamabit, parce Domine populo tuo &c.] *locus est Ioëlis cap. 2. totidem hûc verbis translatus. quare cum aliorum omnium, quorum vel ante auxilium*

xilium quodammodo implorauit, vel mox implorabit, nomina protulerit, miror, cur huius solius reticuerit; ita vt veniat mihi in mentem suspicari, librariorum id culpa accidisse, atq; ita scriptum reliquisse Naz. Ὡς βοήσεται Ἰωὴλ, φεῖσαι &c. quis clamabit Ioël, parce &c. Sed sola coniectura, quantumuis certa, ductus, nec vlla alicuius exemplaris auctoritate nixus, nihil vsquam sum ausus aut addere, aut demere, aut immutare. Satis habui suspicionem tibi meam indicasse, integrum cuiusq; iudicio relinquens, eam vel probare, vel improbare.

175 Vt non simus amplius pro vno Israële & Iuda & Israël] *Israëliticum regnum post regis Salomonis mortem, vt legitur 3. Reg. 12. in duas partes scissum est, quarum vni Roboam Salomonis filius, alteri Hieroboam filius Nabath Salomonis seruus imperauit, atq; ita pro vno rege duo reges, pro vno populo duo populi facti sunt: qui enim antea cunctus Israël vocabatur, postea diuisus est in Israël, id est in decē tribus, quæ Hieroboam imperium sunt sequutæ, & in Iudam, hoc est, in reliquas duas tribus, quæ sub Roboam imperio remanserunt. atq; huius quidē vrbs fuit Hierusalem, illius verò Metropolis Samaria. vnde etiam mystice, vt ait B. Hieron. in Mich. 1. Samaria semper in hæresibus accipitur, Hierusalem in Ecclesia. Patet igitur, cur Naz. sui temporis discordiam conquerens, & expetens concordiam, quod & duobus alijs in locis similiter facit, in or. de pace. 1. p. 115. v. 9. & in or. de recto ordine p. 150. v. 4. dixerit, vt non simus amplius pro vno Israële & Iuda, & Israël, nec amplius Roboam & Hieroboam, nec Hierusalem & Samaria. quod autem sequitur, quæ separatim propter peccata traditæ sunt, ac separatim deploratæ, idcirco additum existimarim, quia non vno, eo-*

demq́; tempore in ſeruitutem ambæ traditæ ſunt hoſtibus, ſed primum capta eſt Samaria, poſtea Hieruſalem, ideoq́; etiam non ſimul, ſed ſeparatim à ſanctis Prophetis ſuis deploratæ.

176 Terga dedi operiens faciem confuſione & ſolus ſedere &c.] *Vide, quæſo, quàm paucis verſibus quaſi pulcherrimum quendam centonem ex multis ac diuerſis ſacræ ſcripturæ locis aptiſsime conſuerit. quæ ſingula tuo potius, cariſsime lector, quàm meo labori parcēs, non grauabor demonſtrare. Cum igitur, inquit, operiens faciem confuſione, reſpexit illa verba Pſal. 68. operuit confuſio faciē meam. cum, & ſolus ſedere, quoniam amaritudine repletus ſum, illa Hier. 15. ſolus ſedebam, quoniam amaritudine repletus ſum (ita enim habent 70. quamuis B. Hieron. ex Hebræo verterit repleſti me) cum, & tacere, illa rurſus Hier. Thren. 3. & tacebit. cum, tempus peſsimum eſſe, illa Mich. 2. tempus peſsimum eſt. cum, recalcitraſſe dilectos, illa Deut. 32. ſecundum 70. recalcitrauit dilectus. cum, factos nos eſſe filios deſertores, illa Eſa. 30. Væ filij deſertores. cum vitem veram, totam fructiferam, illa Hier. 2. ſecundū 70. ego autem plantaui te vitem fructiferam, totam veram: malo enim vitem, quàm vineam dicere, quia & vocabulum Hebraicum, vt ibi notat S. Hieron. ſignificat genus vitis optimæ, & ἄμπελος apud Græcos pro vite potius, quàm pro vinea ponitur. & quidem in hanc ſententiam accepiſſe eam Naz. patet etiam ex alio loco or. 28. p. 180. v. 40. vbi hæc verba leguntur, ἡ μικρὰ παραφυὰς ἐκείνη, ἄμπελος εὐκληματοῦσα γίνεται, paruus ille ſurculus vitis fit pulchros emittens palmites. Quod autem ad conſtructionem pertinet (vt ne id quidem prætermittamus) ita conſtruendū puto, vt poſtquam dixiſſet, fa-*

ſet, factos nos eſſe filios deſertores, ſtatim ſubiungat appoſitiue quodammodo, vitem &c. ſic enim omnia belle conſtabunt. quod quidam minus aduertentes, exiſtimarunt, ſententiam huius loci mancam eſſe, & addiderunt, nullo ipſis ſuffragante codice, verba illa, in amaritudinem verſa eſt. Sed ita, vt dixi, accipiendum eſſe, etiam illud argumento eſt, quòd voci illi ἄμπελος & articulum nõ præmiſit, nec appoſuit τὸ ὅτι, quemadmodũ fecit tum præcedentibus, tum ſubſequenti membro, quæ quidem ſeparatim accipi voluit: Iam vero cum dixit, Diadema ſpeciei meæ, coniecerim, eius memoria occurriſſe verba illa Sap. 5. accipient regnum decoris & diadema ſpeciei. cum, ſignaculum meæ gloriæ, illa fortaſſe 1. Cor. 9. ſignaculum Apoſtolatus mei, ſimul & illa 1. Theſſ. 2. vos enim eſtis gloria noſtra. cum deniq; coronam gloriationis, illa 1. Theſſ. 2. quæ eſt enim noſtra ſpes, aut gaudium aut corona gloriæ? quamuis enim corona gloriæ habeat ibi Latina verſio, tamen Græca verba eadem plane ſunt cum his, quæ hîc à Naz. ponuntur, ςέφανος καυχήσεως. καύχησις autem gloriationem magis proprie ſignificare, quàm gloriam, quomodo etiã alibi ſæpius vertit Latinus interpres, nemo eſt, qui neſciat. nobis certè hîc, cum præcederet illud, ſignaculum meæ gloriæ, gloriatione neceſſario propè vtendum fuit.

177 Quòd ſi quis magno in his animo eſt atque præſtanti &c.] *cum quadam ironia ac propemodum indignatione tota hæc clauſula proferenda videtur: innuit enim, neminem omnino debere tam audacem eſſe, qui confidat, poſſe ſe tot, tantasq; difficultates ſuperare, & tam graui oppugnationi reſiſtere.*

178 Nec dum dico de eo, quod intus &c.] *Tres eſſe capitales hominum hoſtes, mundum videlicet,*

diabolum, atq; carnem, & pij doctores paßim tradunt, & quisq; in se ipso quotidie, opinor, experitur. cum igitur Naz. de vno, atq; altero non pauca disseruisset, consentaneum erat, vt de tertio quoq; aliquid diceret.

179 A corpore humilitatis] *Sequutus S. Paulũ ad Philip. 3. recte vilißimum hoc nostrum atq; abiectißimum corpus, humilitatis corpus appellat ob innumerabiles scilicet miserias & ærumnas, in quas nostra culpa (nostra enim fuit propagatione, non imitatione transfusa, primi parentis culpa) post lapsum incidimus.*

180 A`lutoque fecis, in quo sumus infixi] *recordatus est Dauidis, canentis Psal. 39. Eduxit me de lacu miseriæ & de luto fecis: itemq́; Psal. 68. conquerentis, infixus sum in limo, siue mauis, fece profundi. ac rursus paulo post precantis, eripe me de luto, vt non infigar.*

181 A`lege peccati repugnante legi spiritus] *agnoscit vnà cum S. Paulo ad Rom. 7. acre illud bellum & periculosißimũ, quod quidem caro cum spiritu continenter gerit : caro enim concupiscit aduersus spiritum,* Gal. 5. *spiritus autem aduersus carnem. Peccatum autem, hoc est carnalis concupiscentia, quæ ex peccato ortum ducit, & ad peccatum incitat, lex ideo dicitur, quòd tantam habeat vim, vt eius imperio pleriq; nòn secus, ac certæ cuidam legi, obtemperent.*

182 Deprimentem materiam superare] *corpus enim, quod corrumpitur, aggrauat animam, & terrena* Sap. 9. *inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem.*

183 Mediatoris Dei & hominum functioné] *hoc vocabulum mediator maximè est Theologis vsitatum. quod autem ad ipsam sacram scripturam pertinet, in veteri quidem testamento semel tantum, quod sciã,*

reperitur,

reperitur, idq; in Latina versione solum, Iud. 11. Dominus, qui hæc audit, ipse mediator ac testis est; vbi interpres pro eodem fere, atq; testis, eo vsus esse videtur. nam in Hebræo, vt mihi respōdit vir illius linguæ peritus Antonius Agellus clericus regularis, ita plane habetur, vt vertetunt 70. κύριος ἔσται ὁ ἀκούων ἀνὰ μέσον ἡμῶν, *Dominus erit audiens inter nos. quod idem esse videtur, ac si diceret, Deo teste loquimur; quomodo dixit Apostolus ad Gal. 1. Ecce coram Deo , quia non mentior : futuro enim tempore pro præsenti & ipsi, Hebraismum imitati, vsi fuisse videntur. In nouo autem testamento quinq; in locis legitur, apud Apostolum Gal. 3. 1. Tim. 2. Hebr. 8. 9. & 12. quorum in primo si de Moyse verbum illud prolatum accipiamus, vt accepit Hieronymus Seripandius Cardinalis, vir integerrimus, & Theologus nostræ memoriæ doctissimus, dicemus, voluisse Apostolum significare , Deum in danda lege Iudaico populo vsum esse Moyse tanquam mediatore; quippe qui tempore etiam inter Dei promissionem & semen , cui erat exhibenda, ipsum videlicet Christum , medius fuerit interiectus. cui quidem sensui apte quadrat illud Deut. 5. Dominus Deus noster facie ad faciem loquutus est nobis de monte de medio ignis, ego sequester & medius fui inter Deum & vos in tempore illo, vt annūciarem vobis verba eius. atq; ita in eandem fere sententiam accipiendum videtur in tribus posterioribus locis ep. ad Hebr. in quibus etiam fortasse allusit Apostolus ad illud Deut. faciens Christum mediatorem, sed longe præstantiorem Moyse, quanto scilicet præstantioris rei, si quidem ille veteris legis, timoris ac pœnæ; hic noui testamenti, amoris & gratiæ, mediator extitit : quia lex, dicebat is, qui recubuit in cœna super pectus Iesu, per Moysen data est, sed gra-* Ioan. 1.

tia & veritas per Iesum Christum facta est. Sin autem etiam in ep. ad Galatas voluerimus cum plerisq; verbũ illud de ipso Christo interpretari, ita vt ostendat, eum tanquam Dominum, non tanquam seruum, vt Moyses, veteris etiam legis ferendæ auctorem fuisse, mediatorem ea ratione Christum appellasse dixerimus, qua omnino in secundo, qui reliquus est, loco 1. Tim. 2. appellauit, quòd scilicet pro totius humani generis salute apud Deũ Patrem intercesserit, eius iram placando, nosq; omnes, nisi per nos steterit, in pristinam amicitiã restituendo. Et quamuis hoc sensu dictio isthac accepta proprie Christo soli conueniat, quippe qui diuinam naturam humanæ coniunctam habuit. quod & S. Paulus expreßisse videtur, inquiens, vnus enim Deus, vnus & mediator Dei & hominum homo Christus Iesus: & B. Augustin. contra Parmenianum l. 2. cap. 8. ac de Ciu. Dei l. 9. c. 15. pluribus declarat, tamen nihil prohibet, quominus reliquis etiam sacerdotibus poßit quodanimodo conuenire:
Hebr. 9. *vt enim verus ille & summus Pontifex per proprium sanguinem introiuit semel in sancta, æterna redemptio-*
Hebr. 10. *nẽ inuenta; sic omnis sacerdos, illius personam sustinens, præsto est quotidie ministrans, & incruentum illud sacrificium sæpè offerens. omnis namq; Pontifex ex ho-*
Hebr. 5. *minibus assumptus pro hominibus cõstituitur in iis, quæ sunt ad Deum, vt offerat dona & sacrificia pro peccatis. Hoc igitur spectans Naz. (vt ad rem proprius accedamus) & supra appellauit sacerdotem* νυμφαγωγὸν τῶν ψυχῶν καὶ προμνήστορα, *& hic dixit eum* ἢ ψυχῶν προστασίαν δέξασθαι, ἢ μεσιτείαν θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. *quibus verbis satis aperte innuit ad illa, quæ iam attulimus. 1. Tim. 2. tametsi non* μεσίτης, *sed* μεσιτεία *inde deducto vocabulo, quod & apud Greg. Nyssenum memini me legisse*

in extre-

in extrema oratione περὶ τῆς ἁγίας τριάδος πρὸς ἀζλαβιον μονάζοντα, vsus est. quo sane intelligi voluit ipsam sacerdotis actionem & functionem. quapropter etiam subdit, hoc enim fuerit fortasse sacerdos, indicans videlicet, hoc esse præcipuum sacerdotis munus, vt interpretem se ac mediatorem Dei & hominum præbeat. neq́ verò non de ipso etiam Christo verba faciens, eadem prorsus vsus est dictione. nam in or. de Fil. 2. p. 117. v. 7. docens, quomodo Christus dicatur semper viuens ad interpellandum pro nobis, τῷ λόγῳ μεσιτείας, inquit, ratione (vt ita dicam) mediationis, quòd scilicet nunquam desistat intercessoris ac mediatoris officio pro nobis apud Patrem fungi.

184 Audio equidem &c.] ἀκούω μὲν. *In aliquibus scriptis codicibus ante hæc verba & post illa τῆς προμηθείας leguntur hæc, φράσω δὴ πρὸς ὑμᾶς. quæ quamuis sensum faciliorem reddant, quòd sermo aliter ἐλλειπτικὸς, defectiuus videatur, tamen, quia talis dicendi modus, si rectè consideres, non parum habet elegantiæ ac venustatis, illa ego nō curaui recipere, eò minus, quòd initio primæ or. de Theol. vbi eandem, quam hîc sententiam, eisdem fere verbis describit, nusquam ea quidem leguntur. Et verò arrisisse auctori huic nostro hunc dicendi modum duo alij, qui nunc mihi occurrunt, loci satis probauerint: vnus est in hac ipsa or. p. 31. v. 36. vbi tamen in nonnullis codicibus librarij ante illud verbum σκοπεῖν, ῥητέον, sed perperam, mea quidem sententia, posuerunt. alter in or. de amore erga pauperes p. 132. v. 48. Non dissimile est illud S. Pauli 1. Cor. 7. περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι, καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἅπτεσθαι: videtur enim deesse verbum λέγω, vel ἀποκρίνομαι, vel aliquid huiusmodi.*

185 Sep-

185 Septuaginta seniores senatus] τ̃ γερεσίας, *quasi dicas senatorij ordinis. eadem sane vox legitur 2. Mach.11. & Act.5. eademq; vsus est Theodorus Gaza in vertendo pulcherrimo illo Cic. libello, de senectute qui inscribitur: vbi enim latine nos legimus senatum, Græce ille vertit modo τ̃ γερεσίαν, modo τ̃ σύγκλητον. quorum tamen neutro vsus est Homerus, quãuis dũ frequens po-suit hanc dictionem γέροντας, dumq; vinũ nominat γερέσιον, quòd scilicet in seniorũ, nempe honoratiorũ, conuiuio bibebatur, & epulum γερέσιον, quod huiuscemodi senibus apponebatur, nõ obscure videtur τ̃ γερεσίας notionẽ indicare. & quidẽ, vt ait Eustathius, ex illis septẽ, quos γέροντας ἀρισῆας παναχαιῶν, id est optimates vocat Homerus, fluxisse videtur quæ postea apud Romanos dicta est γερεσία. atq; etiam ipse Cic. nisi consilium, inquit, ratio, sententia esset in senibus, non summum consilium maiores nostri appellassent senatum.*

De senect.

186 Multitudini quidem litteræ tabulas &c.] *innuit tabulas illas vtrisq; accommodatas fuisse, tũ simplicioribus & carnalibus, tũ perfectioribus & spiritualibus, his quidem ea parte, quæ erat occultior, illis verò ea, quæ manifestior apparebat. quam etiam ob causam vtrinq; illas quidem scriptas fuisse dicit in or.2. de Theol. p.198. v.34. & in or.* περὶ φιλοπτ. *p.138. v.51. inquit,* οἷα τὰ πολλὰ τ̃ νομικ̃ βάθοις καὶ τ̃ διπλῆς, *cuiusmodi sunt multa legalis profunditatis, ac duplicis sensus.*

187 Idque cum eorum impietatẽ minime probasset, sed sæpius increpasset] *discant hinc parẽtes, quanta cura debeant filios custodire, quãtaq; seueritate in eosdẽ delinquentes animaduertere: si enim Heli, quãuis non prætermisisset filios peccantes increpare, tamen pœnas luit, quia eos non puniuit eiiciẽdo, quidde his patribus,*

tribus fiet, qui filiorum scelera fouent conniuendo?

188 Eam quidẽ seruasse, ipsum verò periisse] *terribile factũ; ita vt videantur doctores non parũ laborasse in inuestigãda causa tã grauis supplicij, & alij aliã attulerint. Sed hæc, quã noster innuit Theologus, omniũ maxime probabilis videtur, quòd scilicet voluerit Deus hoc exẽplo docere, quãta deberetur rebus diuinis reuerẽtia. quod quidẽ eo minus admirabile videri debet, quòd lex illa non, vt nostra, amoris, sed timoris lex erat.*

189 Symbolũ, opinor, id quidem eius, quæ ad animã spectat integritatis] σύμβολον οἶμαι *&c. innuit Deum ideo præcepisse in sacerdotibus atq; in victimis corporũ maculas notari & animaduerti, vt vel id argumẽto, indicioq; esset, quanta in eis esse debeat animæ integritas, ne is, quẽ crimen deprauat propriũ, intercessor fieri appetat pro culpis aliorum, inquit B. Greg. 1. p. past. curæ c. 11. vbi etiam illas corporis prauitates, quæ, Deo ad Moysen loquente, prohibebãtur in sacerdotibus, ad animi deformitates transferẽs, in earũ allegoria explicanda pulchre, simul & pie versatur.* Leuit. 21.

190 Neq; vnctionis oleum effingi] ἀπομιμεῖσθαι *Græcè legitur. quod quidem verbũ significat, rem aliquã ad alterius rei imitationem efficere. videtur itaq; respexisse verba illa Exod. 30.* καὶ κατὰ τὴν σύνθεσιν ταύτην οὐ ποιήσετε ὑμῖν ἑαυτοῖς ὡσαύτως, *& secundum compositionem istam non facietis vobis ipsis similiter.*

191 Ad quæ vni & semel in anno solũ patebat aditus] *Naz. neq; hîc, neq; in or. de recto ordine, vbi p. 153. v. 20. eiusdẽ rei mentionẽ facit, apponit illã particulam, cum sanguine, vel non sine sanguine; quippe qui intelligebat, Pontificem nec cum sanguine, nec sine sanguine vnquam solitum fuisse in sancta sanctorum ingredi, præterquàm semel vnoquoque anno, idq; certo*

tempore ac determinato, die scilicet expiationis, mense septimo, decima die mensis: id enim voluit Theologus, cum eo, quem diximus, loco addidit, καὶ ἦν ὅτε, τουτέστι κατὰ καιρόν. quo vsus est Io. 5. vbi de illa piscinæ aqua, quæ ab Angelo Domini, certo quodā tempore descendente, mouebatur, verba faciens, inquit, ἄγγελος γὰρ κατὰ καιρὸν κατέβαινεν: itemq́; S. Paul. ad Rom. 5. χριστὸς, ait, κατὰ καιρὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε. quod ipsum non multo secus in priore ad Tim. ep. c. 2. & 6. dixit καιροῖς ἰδίοις. neq; vero Apostolus ad Hebræos 9. idcirco particulam illam, non sine sanguine addidit, vt ostenderet, eum sine sanguine sæpius in anno consueuisse id facere; sed potius, vt exprimeret, eum, quoties illùc intraret, nunquam sine sanguine intrasse, quem offerret pro sua & populi ignorantia; itaq; verè Christi typum omni ex parte gessisse, qui per proprium sanguinem introiuit semel in sancta æterna redemptione inuenta. quòd si nunquam sine sanguine eò intrabat, cum sanguine autem semel tantum in anno, sequitur vtiq;, vt omnino nunquam nisi semel quotannis intraret. Vt satis mirari non possim, qua ratione ducti nonnulli doctissimi viri senserint, solitū fuisse Pontificem cum sanguine quidem semel quotannis sancta sanctorum ingredi, cum incenso verò ad adolendum bis singulis diebus. Sed putarim, istos ea re fortasse deceptos fuisse, quòd minus considerauerint, altare illud, super quo iussus est Aaron & mane, & vesperi incensum adolere, non intra, sed extra sancta sanctorū fuisse, scilicet contra velum, quod ante arcam pendebat testimonij, diuidēs prius tabernaculū & posterius, id est sanctū, & sancta sanctorū. & quamuis istius etiam altaris cornua sanguine aspergeret Pontifex semel in anno, die videlicet expiationis, tamē id faciebat postquàm egressus erat

sus erat

sus erat sancta sanctorum hirco iam ibi & vitulo immolato atq; oblato. id ita esse si 30. cap. Exod. & 16. Leu. & 9. Hebr. accuratius perlegeris, per te ipsum facile cognosces.

192 Magna hostia, magnus itidem sacerdos] *tradidit enim, inquit Apostolus Eph. 5. semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorem suauitatis, & Hebr. 4. habemus Pontificem magnum, qui penetrauit cœlos, Iesum filium Dei.*

193 Qui non ante se ipsum Deo exhibuerit hostiam viuentem &c.] *id sumpsit manifestè ex ep. ad Rom. 12. vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem &c. quamquam ordine aliquantum immutato illud τῷ Θεῷ, quod S. Paulus attribuit adiectiuo εὐάρεστον, ipse apposuit verbo παρέστησε, & adiectiuum εὐάρεστον, quod quidem Apostolus construxit cum substantiuo θυσίαν, ipse transtulit ad illud τὴν λογικὴν λατρείαν. quibus verbis intellexisse Naz. ministerium & cultum, non corporalem, de quo ipse dicebat Dominus,* Esa. 1. *quis quæsiuit hæc de manibus vestris? sed spiritualem, in quo bene sibi complacens Deus, inquit, sacrificium lau-* Psal. 49. *dis honorificabit me, apertè ostendit, dum mox subdit, nec immolauerit Deo sacrificium laudis, & spiritum contribulatum. quæ verba partim ex 49. partim ex 50. Psal. sunt excerpta. neq; verò non alter etiam coapostolus eodem plane sensu dictione illa λογικὸν vsus est, cum priore sua in ep. cap. 2. dixit, τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα ἐπιποθήσατε, rationabile & sine dolo lac concupiscite. videtur autem sanctißimi viri huiusmodi cultum, siue sacrificium λογικὸν appellasse ad differentiam illarum hostiarum, quæ rationis erant expertia.*

194 Exterius illi sacrificium offerre, magnorũ myste-

mysteriorum antitypum] *solẽne illud Missæ sacrificium intelligit sine dubio. quod quidem exterius, siue mauis externum, vocat ad differentiam eius, cuius proxime meminerat, interioris, spiritus inquam contribulati, cordis contriti, & humiliati: quemadmodum enim duplex sacris in litteris descriptum reperitur sacerdotiũ, vnum interius, alterum exterius, item duplex, vtrique respondens, sacrificium ponamus necesse est. qua autem ratione magnorum illud mysteriorum antitypum dixerit, id vero, diuina adiuuante gratia, inuestigandum propono. Ac primum dictionem hanc ἀντίτυπον non eo sensu hic accipi posse, vt repugnantiam quandam, seu renitentiam, aut contrarietatem significet (vt certè accipienda est tum in or. in Nat. p. 230. v. 50. cum primi hominis, iam lapsi, carnem vocat ἀντίτυπον renitentem, siue resistentem, nam etiam in extrema de Spiritu sancto τὸ ἀντίτυπον repercussionem, seu reflexionem dixit; tũ in or. in Pascha p. 258. v. 34. vbi ænei illius serpentis mysterium, secus atq; alij interpretans, inquit, pendere illum quidem contra mordentes serpentes, non autem vt typus eius, qui nobis passus est, sed vt ἀντίτυπος, id est ἐναντιότυπος contrarius typus) nemini dubium esse potest. hac igitur exclusa significatione, restat, opinor, vt vel idem significet, quod typus, ita vt τὸ ἀντὶ παρέλκῃ, vacet; vel ita dixerim, correspondentem aut æquiualentem typum, vt τὸ ἀντὶ notet quandam correspondentiam aut æquiualentiam, vt in ἀντίστροφος apud Aristotelem in principio suæ Rhetorices, & in ἀντίθεος apud Homerum plerunq;, itemq́; in ἀντιφερίζειν, ὃ καὶ ἰσοφαρίζειν. quòd priore quidem modo accipi debeat, videtur suadere alter eiusdem Naz. locus in orat. ad ciues Naz. p. 130. v. 52. vbi idem attingens mysterium, inquit,*

quit, τοὺς τύπους τῆς ἐμῆς σωτηρίας, typos meæ salutis. quod verò posteriore, ex pluribus conijcere quis possit fortasse vel ipsius, vel Apostolorum locis, in quibus dictio illa quandam ex aduerso, vel ex æquo respondentem figurã videtur significare. ea ego lectoris commoditati prospiciens, fideliter hîc exscribere, atq; interpretari, non graue ducam. primus sit ex or. de Theol. 2. p. 206. v. 51. vbi docens tabernaculum illud Moysis totius mundi figuram præ se tulisse, quòd scilicet exteriore quidem parte sensibilem hunc mundum, interiore autem intelligibilem referret, hæc verba ponit, τοῦ κόσμου παντὸς ἀντίτυπον τὴν μωσέως σκηνὴν οἶδεν ὁ λόγος, mundi vniuersi antitypum Mosis tabernaculum nouit scriptura. alter ex or. de Theol. 2. p. 202. v. 37. vbi de Abraam verba faciens ad mactandum filium parato, ait, θύει θυσίαν ξένην καὶ τοῦ μεγάλης ἀντίτυπον, sacrificat sacrificium inusitatum, & magni illius antitypum. tertius ex orat. in sanctum Pascha. p. 252. v. 20. vbi luminum, quem proxime celebrauerant, festum diem vocat τοῦ μεγάλου φωτὸς ἀντίτυπον, id est, vt ibi etiam interpres exponit, ἰσότυπον. Quartus ex ep. ad Hebr. 9. quo loco Apostolus materiale templum cum spirituali conferens, aiebat, οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ χριστὸς, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ᾽ εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, nõ enim in manufacta sancta introiuit Christus, antitypa verorum, sed in ipsum cælum, ipsa nimirum manu facta sancta antitypa dicit verorum, nempe cælestium. Quintus demum ex priori B. Petri ep. cap. 3. vbi quidem ille, comparans quódãmodo aquam illam, Noë arcam subleuantem, baptismati, animas nostras in cælum euehenti, inquit, ὀκτὼ ψυχαὶ διεσώθησαν δι᾽ ὕδατος, ᾧ ἀντίτυπον νῦν καὶ ἡμᾶς σώζει βάπτισμα (hanc enim sequor probatiorum codicum

R lectionem)

lectionem) octo animæ saluæ factæ sunt per aquam, cui antitypum nunc etiam nos saluos facit baptisma; illius enim aquæ ratione, non alterius cuiuspiam rei antitypũ vocauit baptisma. vides ergo hic Apostolorum principẽ nuncupasse baptisma antitypum illius aquæ, tanquam exemplar, nisi me fallit, figuræ ex æquo respondens: neque enim profecto baptisma aquæ illius figura est, sed potius hoc ab illa figuratum fuit. & quod de lege veteri dicebat S. Paulus ad Hebr. 10. illa vmbram habebat futurorum bonorum, hoc ipsam habet imaginem rerum, id est ipsam veritatem, vt ibi exponit Chrysost. tantum abest vt dictiones istæ veritatẽ semper excludãt. Quid? nonne Christus Iesus, vnigenitus Patris Filius, & Phil. 2. forma, & Col. 1. imago, & Hebr. 1. figura Dei dicitur, quòd scilicet Patri sit vsquequaq; similis, illumq;
Ioan. 14. *ita repræsentet, vt (sicut ipse dicebat) qui videt eum, videt & Patrem? atq; etiam Nonnus ille in sua versione Euangelij Ioannis, ita vsus fuisse videtur hac voce* ἀντίτυπον, *vt quandam notet paritatem siue conformitatem, vt cum dicit,* ἀντίτυπον μίμημα. *Sed vt ad rem redeam, vtronam modo hoc in loco illa quidem accipiatur, nec lubet scrutari curiosius, nec multum referre puto, modò illud constet, siue typus, siue antitypum Sacramentum hoc dicatur, non ita dici, quasi pura sit figura, cuiusmodi erant illa veteris legis Sacramenta. id igitur reliquum est diligenter etiam atque etiam considerare, quanam ratione antiqui Patres Græci Eucharistiam interdum his nominauerint vocabulis,* τύπον, ἀντίτυπον, σύμβολον. *Dixerunt quidam, id eos fecisse, Eucharistiæ materiam nondum consecratam considerantes. Sed mihi quidem hæc responsio non admodum probatur: vt enim demus, fecisse id non nullos, huiusmodi nomini-*

nominibus pro simplici figura usos, tamen videor ipse mihi aduertisse, complures grauissimos ac sanctissimos scriptores etiam post consecrationem panem & vinum antitypa corporis & sanguinis Christi nuncupasse. Primum igitur Nazianzenus noster in laud. Gorgoniæ p. 56. v. 17. memorabile quoddam memorans sororis facinus, inquit, τῷ θυσιαστηρίῳ τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς προσθεῖσα *&c. (breuitatis causa non omnia apponam verba)* εἴ που τι τῶν ἀντιτύπων τοῦ τιμίου σώματος ἢ τοῦ αἵματος ἡ χεὶρ ἐθησαύρισεν, τοῦτο *&c. altari caput cum apposuisset suum, sicubi aliquid antitryporum pretiosi corporis, ac sanguinis manus quasi thesaurum recondidisset, id &c. Quis, amabo, de pane & vino non dum consecrato hæc tali in re tanta veneratione protulisset? Deinde B. Clemens in const. Apost. lib. 5. cap. 14. hæc verba ponit,* παραδοὺς δὲ ἡμῖν τὰ ἀντίτυπα μυστήρια τοῦ τιμίου σώματος αὐτοῦ, καὶ αἵματος, Ἰούδα *&c. cum autem nobis antitypa mysteria preciosi corporis sui, & sanguinis tradidisset, Iuda &c. Quis dubitet Christum Iesum in extrema illa cœna panem & vinum iam consecratum suis discipulis dedisse? itemq́ lib. 6. cap. 30.* καὶ τὸ ἀντίτυπον τοῦ βασιλείου σώματος χριστοῦ δεκτὴν εὐχαριστίαν προσφέρετε ἔν τε ταῖς ἐκκλησίαις ὑμῶν, καὶ ἐν τοῖς κοιμητηρίοις, *& antitypon regalis corporis Christi acceptabilem Eucharistiam offerte in Ecclesiis vestris, atq; in cœmeteriis. non consecratam scilicet iubebit hostiam offerre in Ecclesiis. Ac rursus l. 7. c. 25.* ἔτι εὐχαριστοῦμεν, πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τοῦ τιμίου αἵματος ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ ἐκχυθέντος ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τοῦ τιμίου σώματος, οὗ καὶ ἀντίτυπα ταῦτα ἐπιτελοῦμεν, αὐτοῦ διαταξαμένου ἡμῖν καταγγέλλειν τὸν αὐτοῦ θάνατον, *præterea gratias agimus, pater noster, pro precioso sanguine Iesu Christi, pro nobis effuso, & precioso corpore, cu-*

ius & antitypa hæc perficimus, ipso præcipiente nobis, vt annunciemus eius mortem. hæc sane pani & vino ante consecrationem conuenire, nemo sanæ mentis dixerit. Accedat & Cyrillus Hierosolym. Archiep. in extrema sua mystagogica Catechesi fideles sanctissimam Eucharistiam à sacerdote dudum consecratam iam iam accepturos hunc in modum admonens, dum auditis hortantem vos ad sanctorum mysteriorum communionem,

Psal. 33. *ac dicentem, gustate & videte, quoniam suauis est Dominus, nolite corporeo palato iudicandi potestatem permittere. nequaquam, sed fidei minimè dubiæ: gustantes enim non panis aut vini gustum percipere iubentur, sed antitypi corporis & sanguinis Christi. Certe quod fide, non palato gustatur, id pani & vino non ante consecrationem, sed post consecrationem vtiq; inest. Sequitur altera opinio eorum, qui dicunt, corpus, & sanguinem Christi, quæ in Ecclesiis à sacerdotibus sub specie panis & vini offerũtur, esse antitypa eorum, quæ in cœlo sunt, quæ scilicet absq; speciebus, signisq; videntur, & nouo quodam modo, ac plane admirabili eduntur. ita, vt idẽ sit dicere, antitypa corporis & sanguinis, ac si dicas, corpus & sanguis antitypa existentia, futurorum scilicet, ipsius inquam Christi, qui in cælo apertè spectabitur. Quæ quidem quemadmodũ si per se considerentur, tanquam recte & verè dicta probauerim, sic in afferenda causa, cur antiqui patres Eucharistiam appellauerint ἀντίτυπον corporis, & sanguinis Christi, vereor, ne parum opportune, atq; apte dicta sint: mihi enim syncere Græcorum, quos dixi, patrum hac de re verba expendẽti, nullo modo verisimile sit, id eos voluisse: neq; enim dicunt ipsi profecto, corpus, & sanguinem Christi esse antitypa futurorum, sed Eucharistiam seu altaris Sacramentum*

mentum

mentum, siue mauis panem & vinum, quæ in sacrificio missæ offeruntur, esse antitypa corporis, & sanguinis Christi; neq; verò vnquam, quod sciam, Græci probati auctores hoc verbum ἀντίτυπα, hac de re loquentes, posuerunt, quin simul apposuerint, cuius illa quidem antitypa essent. & quidem quòd non ad futura, sed ad præterita potius respectum habentes, antitypa illa vocauerint, cum ex aliis locis, diligenter ea, ac fideliter considerãti, patebit, tum præcipue ex duobus. quorũ vnus is est, cuius nos occasione, nõ nostris viribus, sed Dei ope confisi, hæc differenda suscepimus. nam, cum dixit Theologus, missæ sacrificium magnorum mysteriorum antitypum esse, non ea profectò, opinor, intellexit mysteria, quæ sint futura, sed potius quæ iam præterierint, nimirum passionis Christi saluatoris nostri. vnde etiam eo, quem supra notauimus, loco, p.130.v.51. idem innuens sacrificium, inquit, τοὺς τύπους τῆς ἐμῆς σωτηρίας, typos meæ salutis. quos eosdem in or. περὶ φιλοπτ. vocat τὸ τῆς καινῆς σωτηρίας μυστήριον, nouæ salutis mysterium. alter locus est ille, quem non multo ante ex const. Apost. lib. 7. cap. 25. attulimus: ibi enim vir clemens, & pius cum dixisset, gratias agimus, pater noster, pro precioso sanguine Iesu Christi, pro nobis effusi, & precioso corpore, subdit, cuius & antitypa hæc perficimus. cuius quæso, nisi eius, quod prædixerat, preciosi corporis, & preciosi sanguinis Iesu Christi, qui pro nobis in patibulo crucis tot iam annis elapsis profusus est? Tertia est opinio, Sacramentum hoc figuram nonnunquam, signum & exemplar appellatum esse ratione ipsarum specierum, quæ apparent, & sub sensum cadunt, non eius, quod sub ipsis continetur. quæ certè sententia probata est. neq; tamen prætermittendum opinor, quin consideremus, num rectè di-

 ci possit,

ci posit, Græcos nonnullos probatæ fidei Patres sanctissimam Eucharistiã vocasse τύπον, siue ἀντίτυπον vel σύμβολον, non solum illarum specierum ratione, sed eius etiã, quod sub ipsis continetur; non ita quidem, vt intelligamus non esse ibi verum & reale Christi corpus & sanguinem, absit, in impiorum capita vertatur blasphemia; sed quia non est ibi per modum dimensionis, sed sub speciebus panis & vini, ita vt nequaquàm veritatem, sed manifestationem excludamus. Nonne semel S. dicebat Augustin. immolatus est Christus in se ipso, & tamen in Sacramento non solum per omnes Paschæ sollemnitates, sed omni die populis immolatur? quod ita intelligendũ est, quia in manifestatione sui corporis, in distinctione suorum membrorum omnium verus Deus & verus homo semel tantum in cruce pependit, offerens patri se ipsum hostiam viuam & passibilem, mortalem, viuorum & mortuorum redemptionis efficacem. Ac rursus paulo pòst, secundum quendam modum Sacramentum corporis Christi corpus Christi est, Sacramentum sanguinis Christi sanguis Christi est. hunc quippe modum incredibilem planè & admirabilem discipulis in sermone cum iniecisset suis Christus ipse Dominus, multi ex eis audientes dixerunt, durus est hic sermo, & quis potest eum audire? Durus est, sed duris & carnalibus, lenibus autem ac spiritualibus sane quàm leuis. Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquam, subiecit summus idem omnium Magister. id opinor illis occultè indicans, quod postea egregius Ecclesiæ doctor, tanquam illius hypodidascalus, apertè docuit his verbis, non hoc corpus quod videtis, manducaturi estis, & bibituri illũ sanguinem, quem fusuri sunt qui me crucifigent. ipsum quidem & nõ ipsum, vt videtur explicare is, qui Decreta in

Ep. 23. ad Bonif.

De Conf. d. 2. c. semel immolatus.

Ioan. 6.

S. Augustin. in Psal. 98.

De Conf. d. 2. c. non hoc corpus.

ta in volumen retulit, ipsum inuisibiliter, & non ipsum visibiliter, nam addit statim Doctor ille sanctissimus, Sacramentum aliquod vobis commendaui, spiritualiter intellectum viuificabit vos, & si necesse est illud visibiliter celebrari, oportet tamen inuisibiliter intelligi. erit igitur hoc pacto verum ac reale Christi corpus in Sacramento existens, ἀντίτυπον, vel σύμβολον eiusdem corporis Christi, in cruce pro nobis oblati, in cuius rei commemorationem id fieri Dominus ipse praecepit. quare cum amantissimus sponsus dilectae sponsae suae Ecclesiae migraturus ad patrem sacrificium incruentum, quotidie in altari per suos sacerdotes offerendum, in caena illa nouissima relinqueret, quo cruentū illud, semel per se ipsum in ara crucis peragendum, repraesentaretur, non incommodè mea quidē sententia dicetur, sanctissimum ipsius corpus, vt est in Sacramento latens, esse ἀντίτυπον eiusdem vt erat in cruce patens. Haec habui quae grauissima hac de re afferrem, aliorum potius exquirens, quàm meum interponens iudicium; quod prorsus & Theologorum orthodoxorum sententiae subiicio, & vero imprimis sanctae Catholicae Romanae Ecclesiae auctoritati addictum esse quibuscunque in rebus, plane volo. S. Augustin. ibidem.

195 In admirationem solum creatoris, & non in detrimentum creaturae] τ̃ πλάσματ☉. *ita prorsus legendum est: quemadmodum enim Esa. 29. & S. Paulus ad Rom. 9.* τῷ πλάσαντι τὸ πλάσμα *opposuerunt, ita hic Naz.* τῷ κτίσαντι. *id autem subiunxit explicans, quid sit, creaturas salutariter aspicere, vt scilicet (quemadmodum & S. Augustin. in suis confess. pie admodum exponit) ille ametur in eo, quod fecit, qui non amaretur, nisi per Spiritum sanctum, quem dedit. quod contra faciunt pleriq;, multis enim, dicebat idem, Deum ipsum*

te, & congruo tempore vox aperiat, & rursum congruo
Eccl.3. *taciturnitas claudat: est enim tempus tacendi, & tem-*
Eccl.20. *pus loquendi. est tacens, & non habens sensum loque-*
læ, & est tacens sciens tempus apti sermonis. homo sa-
piens tacebit usq; ad tempus. id quod Naz. non modo
docuisse, verũ etiã præclare obseruasse, patet ex pulcher-
rimo illo hymno, quem soluto silentio, quod sibi per totũ
Quadragesimæ tempus seruandũ proposuerat, die Pa-
schatis cecinit, atq; etiam ex principio illius oratiuncu-
læ ad Patrem, quæ sic incipit, τὸ σόμα μȣ ἤνοιξα, Os meũ
aperui; vbi multa ad hanc rem pertinentia poteris per te
ipsum non sine fructu legere. Iam verò cum dicit, lingua
vero repleta esset exultatione, usq; ad illud verbum effu-
si, sex deinceps sex Psalmorum flosculos, quasi sedula
quædã apis, cursim delibat, 127.107.136.39.17. & 72.
Cum deinde adscribit, priusquam omnia membra facta
essent arma iustitiæ, & exuissent omnem mortalitatem
absorptam à vita, priora quidem verba sumpsit ex ep.
ad Rom.6. posteriora vero ex 2. Cor. 5. Tum rursus ad
Psal.11. ac 17. rediens, inquit, quis non dum castus Dei
eloquiis & igne examinatis. atq; inde actutum ad vlti-
mum caput Lucæ transuolans, odorat fragrantia illa di-
scipulorum verba, nonne cor nostrum ardens erat in no-
bis, dum loquebatur nobis in via, & dum aperiret nobis
scripturas? neq; his contentus, pergens ad eius, quam du-
dum dicebamus, παιδαγωγικῆς σοφίας, Prou. dico caput
22. degustat læto cordis palato tres illos suauissimos
scripturæ sensus, litteralem inquam, moralem, ac spiri-
tualem, siue mauis historicum, moralem, & anagogicũ.
quos qui rectè percipit, is vere sensum Christi habet.
quod sibi beatissimus Paulus contigisse dicebat 1.Cor.2.
quippe qui absconditos illos, de quibus ipse ad Coloss.2.
loqueba-

loquebatur, sapientiæ & scientiæ, per se ipsos quidem Psal. 17.
perlucidos, nobis autem lippientibus tenebricosos (posuit enim tenebras latibulum suum) thesauros ingressus, pro- 2. Pet. 1.
priis oculis vnà cum altero coapostolo suo, speculatore Iesu Christi magnitudinis, inspexisset immensas illas diuitias, quibus & locupletissimus factus est, &, quemadmodum etiam 2. Cor. 6. ferè gloriatur, multos locupletauit, spiritualibus spiritualia comparans, quod se facere dicebat ipse 1. Cor. 2. qui enim spiritualibus tum veteris, tum noui testamenti sensibus abundat, is facile potest, alteros cum alteris conferendo, quemlibet, modo ne sit animalis homo, locupletem reddere.

197 Voluptatem Domini &c.] *hæc est illa Dauidis precatio Psal. 26. qui veris deliciis frui exoptans, ea contemplando, quibus ipse Dominus delectatur, aiebat, Vnam petij à Domino &c. vt videam voluptatem Domini, & visitem templum eius. nam quòd voluntatem Latine nunc legimus, id librariorum errore ob litterarum propinquitatem accidisse suspicor, approbantibus omnibus tum Græcis, tum Hebraicis codicibus, atq; etiã Chaldæa (vt aiunt) paraphrasi. huic autem Dauidis loco, arrepta occasione illius verbi templum, concinne admodum annectit duos S. Pauli 2. Cor. 6. & Eph. 2. dicens, vel potius templum factus sit Dei viui, & viuum habitaculum Dei in spiritu: ita enim prorsus distinguẽdum esse, nec construendum illud participiũ ζῶν cum eo, quod sequitur, substantiuo nomine, κατοικητήριον, vt quidam fecerunt, volo ipse tibi Naz. declaret semel atque iterum. primum quidem in or. de Theol. 1. p. 142. v. 35. deinde vero in or. ad Arianos p. 169. v. 24. his enim duobus in locis (vt poteris per te ipsum videre) idẽ, quod hîc totidem ferè verbis dicit, dempta omni ambiguitate,*

185 Septuaginta ſeniores ſenatus] τῆς γερουσίας, *quaſi dicas ſenatorij ordinis. eadem ſane vox legitur 2. Mach.11. & Act.5. eademq́ue vſus eſt Theodorus Gaza in vertendo pulcherrimo illo Cic. libello, de ſenectute qui inſcribitur: vbi enim latine nos legimus ſenatum, Græce ille vertit modo τὴν γερουσίαν, modo τὴν σύγκλητον. quorum tamen neutro vſus eſt Homerus, quāuis dū frequens po-nit hanc dictionem γέροντας, dumq́ue vinū nominat γερούσιον, quòd ſcilicet in ſeniorū, nempe honoratiorū, conuiuio bibebatur, & epulum γερούσιον, quod huiuſcemodi ſenibus apponebatur, nō obſcure videtur τῆς γερουσίας notionē indicare. & quidē, vt ait Euſtathius, ex illis ſeptē, quos γέροντας ἀριστῆας παναχαιῶν, id eſt optimates vocat Homerus, fluxiſſe videtur quæ poſtea apud Romanos di-*

De ſenect. *cta eſt γερουσία. atque etiam ipſe Cic. niſi conſilium, inquit, ratio, ſententia eſſet in ſenibus, non ſummum conſilium maiores noſtri appellaſſent ſenatum.*

186 Multitudini quidem litteræ tabulas &c.] *innuit tabulas illas vtriſque accommodatas fuiſſe, tū ſimplicioribus & carnalibus, tū perfectioribus & ſpiritualibus, his quidem ea parte, quæ erat occultior, illis verò ea, quæ manifeſtior apparebat. quam etiam ob cauſam vtrinque illas quidem ſcriptas fuiſſe dicit in or. 2. de Theol. p.198. v.34. & in or. περὶ φιλοπτ. p.138. v.51. inquit,* οἷα τὰ πολλὰ τοῦ νομικοῦ βάθους καὶ τῆς διπλόης, *cuiuſmodi ſunt multa legalis profunditatis, ac duplicis ſenſus.*

187 Idq́ue cum eorum impietatē minime probaſſet, ſed ſæpius increpaſſet] *diſcant hinc parētes, quanta cura debeant filios cuſtodire, quātaq́ue ſeueritate in eoſdē delinquentes animaduertere: ſi enim Heli, quāuis non prætermiſiſſet filios peccantes increpare, tamen pœnas luit, quia eos non puniuit eiiciēdo, quid de his patribus,*

tribus,

tribus fiet, qui filiorum scelera fouent conniuendo?

188 Eam quidē seruasse, ipsum verò periisse] *terribile factū; ita vt videantur doctores non parū laborasse in inuestigāda causa tā grauis supplicij, & alij aliā attulerint. Sed hæc, quā noster innuit Theologus, omniū maxime probabilis videtur, quòd scilicet voluerit Deus hoc exēplo docere, quāta deberetur rebus diuinis reuerētia. quod quidē eo minus admirabile videri debet, quòd lex illa non, vt nostra, amoris, sed timoris lex erat.*

189 Symbolū, opinor, id quidem eius, quæ ad animā spectat integritatis] σύμβολον οἶμαι &c. *innuit Deum ideo præcepisse in sacerdotibus atq; in victimis corporū maculas notari & animaduerti, vt vel id argumēto, indicioq; esset, quanta in eis esse debeat animæ integritas, ne is, quē crimen deprauat propriū, intercessor fieri appetat pro culpis aliorum, inquit B. Greg. 1. p. past. curæ c. 11. vbi etiam illas corporis prauitates, quæ, Deo ad Moysen loquente, prohibebātur in sacerdotibus, ad animi deformitates transferēs, in earū allegoria explicanda pulchre, simul & pie versatur.* Leuit. 21.

190 Neq; vnctionis oleum effingi] ἀπομιμεῖσθαι *Græcè legitur. quod quidem verbū significat, rem aliquā ad alterius rei imitationem efficere. videtur itaq; respexisse verba illa Exod. 30.* καὶ κατὰ τὴν σύνθεσιν ταύτην οὐ ποιήσετε ὑμῖν ἑαυτοῖς ὡσαύτως, *& secundum compositionem istam non facietis vobis ipsis similiter.*

191 Ad quæ vni & semel in anno solū patebat aditus] *Naz. neq; hîc, neq; in or. de recto ordine, vbi p. 153. v. 20. eiusdē rei mentionē facit, apponit illā particulam, cum sanguine, vel non sine sanguine; quippe qui intelligebat, Pontificem nec cum sanguine, nec sine sanguine vnquam solitum fuisse in sancta sanctorum ingredi, præterquàm semel vnoquoque anno, idq; certo*

tempore ac determinato, die scilicet expiationis, mense septimo, decima die mensis: id enim voluit Theologus, cum eo, quem diximus, loco addidit, καὶ τοῦτο ἦν ὅτε, τουτέστι κατὰ καιρὸν. quo vsus est Io. 5. vbi de illa piscina aqua, qua ab Angelo Domini, certo quodā tempore descendente, mouebatur, verba faciens, inquit, ἄγγελος γὰρ κατὰ καιρὸν κατέβαινεν: itemq; S. Paul. ad Rom. 5. χριστὸς, ait, κατὰ καιρὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε. quod ipsum non multo secus in priore ad Tim. ep. c. 2. & 6. dixit καιροῖς ἰδίοις. neq; vero Apostolus ad Hebræos 9. idcirco particulam illam, non sine sanguine addidit, vt ostenderet, eum sine sanguine sæpius in anno consueuisse id facere; sed potius, vt exprimeret, eum, quoties illuc intraret, nunquam sine sanguine intrasse, quem offerret pro sua & populi ignorantia; itaq; verè Christi typum omni ex parte gessisse, qui per proprium sanguinem introiuit semel in sancta æterna redemptione inuenta. quòd si nunquam sine sanguine eò intrabat, cum sanguine autem semel tantum in anno, sequitur vtiq;, vt omnino nunquam nisi semel quotannis intraret. Vt satis mirari non possim, qua ratione ducti nonnulli doctissimi viri senserint, solitū fuisse Pontificem cum sanguine quidem semel quotannis sancta sanctorum ingredi, cum incenso verò ad adolendum bis singulis diebus. Sed putarim, istos ea re fortasse deceptos fuisse, quòd minus considerauerint, altare illud, super quo iussus est Aaron & mane, & vesperi incensum adolere, non intra, sed extra sancta sanctorū fuisse, scilicet contra velum, quod ante arcam pendebat testimonij, diuidēs prius tabernaculū & posterius, id est sanctū, & sancta sanctorū. & quamuis istius etiam altaris cornua sanguine aspergeret Pontifex semel in anno, die videlicet expiationis, tamē id faciebat postquàm egressus erat

ſus erat ſancta ſanctorum hirco iam ibi & vitulo immolato atq; oblato. id ita eſſe ſi 30. cap. Exod. & 16. Leu. & 9. Hebr. accuratius perlegeris, per te ipſum facile cognoſces.

192 Magna hoſtia, magnus itidem ſacerdos] *tradidit enim, inquit Apoſtolus Eph. 5. ſemetipſum pro nobis oblationem & hoſtiam Deo in odorem ſuauitatis, & Hebr. 4. habemus Pontificem magnum, qui penetrauit cœlos, Ieſum filium Dei.*

193 Qui non ante ſe ipſum Deo exhibuerit hoſtiam viuentem &c.] *id ſumpſit manifeſtè ex ep. ad Rom. 12. vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem &c. quamquam ordine aliquantum immutato illud τῷ θεῷ, quod S. Paulus attribuit adiectiuo εὐάρεστον, ipſe appoſuit verbo παρέστησε, & adiectiuum εὐάρεστον, quod quidem Apoſtolus conſtruxit cum ſubſtantiuo θυσίαν, ipſe tranſtulit ad illud τὴν λογικὴν λατρείαν. quibus verbis intellexiſſe Naz. miniſterium & cultum, non corporalem, de quo ipſe dicebat Dominus,* Eſa. 1. *quis quæſiuit hæc de manibus veſtris? ſed ſpiritualem, in quo bene ſibi complacens Deus, inquit, ſacrificium laudis honorificabit me, apertè oſtendit, dum mox ſubdit,* Pſal. 49. *nec immolauerit Deo ſacrificium laudis, & ſpiritum contribulatum. quæ verba partim ex 49. partim ex 50. Pſal. ſunt excerpta. neq; verò non alter etiam coapoſtolus eodem plane ſenſu dictione illa λογικὸν vſus eſt, cum priore ſua in ep. cap. 2. dixit, τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα ἐπιποθήσατε, rationabile & ſine dolo lac concupiſcite. videtur autem ſanctiſſimi viri huiuſmodi cultum, ſiue ſacrificium λογικὸν appellaſſe ad differentiam illarum hoſtiarum, quæ rationis erant expertia.*

194 Exterius illi ſacrificium offerre, magnorũ myſte-

mysteriorum antitypum] *solēne illud Missæ sacrificium intelligit sine dubio. quod quidem exterius, siue mauis externum, vocat ad differentiam eius, cuius proxime meminerat, interioris, spiritus inquam contribulati, cordis contriti, & humiliati: quemadmodum enim duplex sacris in litteris descriptum reperitur sacerdotiū, vnum interius, alterum exterius, item duplex, vtrique respondens, sacrificium ponamus necesse est. qua autem ratione magnorum illud mysteriorum antitypum dixerit, id vero, diuina adiuuante gratia, inuestigandum propono. Ac primum dictionem hanc ἀντίτυπον non eo sensu hic accipi posse, vt repugnantiam quandam, seu renitentiam, aut contrarietatem significet (vt certè accipienda est tum in or. in* Nat.*p. 230.v.50. cum primi hominis, iam lapsi, carnem vocat ἀντίτυπον renitentem, siue resistentem, nam etiam in extrema de Spiritu sancto τὸ ἀντίτυπον repercussionem, seu reflexionem dixit, tū in or. in Pascha p. 258.v.34. vbi anei illius serpentis mysterium, secus atq; alij interpretans, inquit, pendêre illum quidem contra mordentes serpentes, non autem vt typus eius, qui nobis passus est, sed vt ἀντίτυπος, id est ἐναντιότυπος contrarius typus) nemini dubium esse potest. hac igitur exclusa significatione, restat, opinor, vt vel idem significet, quod typus, ita vt τὸ ἀντὶ παρέλκῃ, vacet; vel ita dixerim, correspondentem aut æquiualentem typum, vt τὸ ἀντὶ notet quandam correspondentiam aut æquiualentiam, vt in ἀντίστροφος apud Aristotelem in principio suæ Rhetorices, & in ἀντίθεος apud Homerum plerunq;, itemq; in ἀντιφερίζειν, ὃ καὶ ἰσοφαρίζειν. quòd priore quidem modo accipi debeat, videtur suadere alter eiusdem* Naz. *locus in orat. ad ciues* Naz. p.130.v.52. *vbi idem attingens mysterium, inquit,*

quit, τοὺς τύπους τῆς ἐμῆς σωτηρίας, typos meæ ſalutis. quod verò poſteriore, ex pluribus conijcere quis poſsit fortaſſe vel ipſius, vel Apoſtolorum locis, in quibus dictio illa quandam ex aduerſo, vel ex æquo reſpondentem figurã videtur ſignificare. ea ego lectoris commoditati proſpiciens, fideliter hîc exſcribere, atq; interpretari, non graue ducam. primus ſit ex or. de Theol. 2. p. 206. v. 51. vbi docens tabernaculum illud Moyſis totius mundi figuram præ ſe tuliſſe, quòd ſcilicet exteriore quidem parte ſenſibilem hunc mundum, interiore autem intelligibilem referret, hæc verba ponit, τοῦ κόσμου παντὸς ἀντίτυπον τῆς μωσέως σκηνὴν οἶδεν ὁ λόγος, mundi vniuerſi antitypum Moſis tabernaculum nouit ſcriptura. alter ex or. de Theol. 2. p. 202. v. 37. vbi de Abraam verba faciens ad mactandum filium parato, ait, θύει θυσίαν ξένην καὶ τοῦ μεγάλης ἀντίτυπον, ſacrificat ſacrificium inuſitatum, & magni illius antitypum. tertius ex orat. in ſanctum Paſcha. p. 252. v. 20. vbi luminum, quem proxime celebrauerant, feſtum diem vocat τοῦ μεγάλου φωτὸς ἀντίτυπον, id eſt, vt ibi etiam interpres exponit, ἰσότυπον. Quartus ex ep. ad Hebr. 9. quo loco Apoſtolus materiale templum cum ſpirituali conferens, aiebat, οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ χριστὸς, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, nõ enim in manufacta ſancta introiuit Chriſtus, antitypa verorum, ſed in ipſum cælum, ipſa nimirum manu facta ſancta antitypa dicit verorum, nempe cæleſtium. Quintus demum ex priori B. Petri ep. cap. 3. vbi quidem ille, comparans quodãmodo aquam illam, Noë arcam ſubleuantem, baptiſmati, animas noſtras in cælum euehenti, inquit, ὀκτὼ ψυχαὶ διεσώθησαν δι' ὕδατος, ὃ ἀντίτυπον νῦν καὶ ἡμᾶς σώζει βάπτισμα (hanc enim ſequor probatiorum codicum

 lectionem)

lectionem) octo animæ saluæ factæ sunt per aquam, cui antitypum nunc etiam nos saluos facit baptisma; illius enim aquæ ratione, non alterius cuiuspiam rei antitypũ vocauit baptisma. vides ergo hic Apostolorum principẽ nuncupasse baptisma antitypum illius aquæ, tanquam exemplar, nisi me fallit, figuræ ex æquo respondens: neque enim profecto baptisma aquæ illius figura est, sed potius hoc ab illa figuratum fuit. & quod de lege veteri dicebat S. Paulus ad Hebr. 10. illa vmbram habebat futurorum bonorum, hoc ipsam habet imaginem rerum, id est ipsam veritatem, vt ibi exponit Chrysost. tantum abest vt dictiones istæ veritatẽ semper excludãt. Quid? nonne Christus Iesus, vnigenitus Patris Filius, & Phil. 2. forma, & Col. 1. imago, & Hebr. 1. figura Dei dicitur, quòd scilicet Patri sit vsquequaq; similis, illumq;
Ioan. 14. *ita repræsentet, vt (sicut ipse dicebat) qui videt eum, videt & Patrem? atq; etiam Nonnus ille in sua versione Euangelij Ioannis, ita vsus fuisse videtur hac voce* ἀντίτυπον, *vt quandam notet paritatem siue conformitatem, vt cum dicit,* ἀντίτυπον μίμημα. *Sed vt ad rem redeam, vtronam modo hoc in loco illa quidem accipiatur, nec lubet scrutari curiosius, nec multum referre puto, modò illud constet, siue typus, siue antitypum Sacramentum hoc dicatur, non ita dici, quasi pura sit figura, cuiusmodi erant illa veteris legis Sacramenta. id igitur reliquum est diligenter etiam atque etiam considerare, quanam ratione antiqui Patres Græci Eucharistiam interdum his nominauerint vocabulis,* τύπον, ἀντίτυπον, σύμβολον. *Dixerunt quidam, id eos fecisse, Eucharistiæ materiam nondum consecratam considerantes. Sed mihi quidem hæc responsio non admodum probatur: vt enim demus, fecisse id non nullos, huiusmodi*
nomini-

nominibus pro simplici figura vsos, tamen videor ipse mihi aduertisse, complures grauißimos ac sanctißimos scriptores etiam post consecrationem panem & vinum antitypa corporis & sanguinis Christi nuncupasse. Primum igitur Nazianzenus noster in laud. Gorgoniæ p. 56. v. 17. memorabile quoddam memorans sororis facinus, inquit, τῷ θυσιαστηρίῳ τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς προσθεῖσα *&c. (breuitatis causa non omnia apponam verba)* εἴ πού τι τῶν ἀντιτύπων τοῦ τιμίου σώματος ἢ τοῦ αἵματος ἡ χεὶρ ἐθησαύρισεν, τοῦτο *&c. altari caput cum apposuisset suum, sicubi aliquid antityporum preciosi corporis, ac sanguinis manus quasi thesaurum recondidisset, id &c. Quis, amabo, de pane & vino non dum consecrato hæc tali in re tanta veneratione protulisset? Deinde B. Clemens in const. Apost. lib. 5. cap. 14. hæc verba ponit,* παραδοὺς δὲ ἡμῖν τὰ ἀντίτυπα μυστήρια τοῦ τιμίου σώματος αὐτοῦ, καὶ αἵματος, Ἰούδα *&c. cum autem nobis antitypa mysteria preciosi corporis sui, & sanguinis tradidisset, Iuda &c. Quis dubitet Christum Iesum in extrema illa cæna panem & vinum iam consecratum suis discipulis dedisse? itemq; lib. 6. cap. 30.* καὶ τὸ ἀντίτυπον τοῦ βασιλείου σώματος Χριστοῦ δεκτὴν εὐχαριστίαν προσφέρετε ἔν τε ταῖς ἐκκλησίαις ὑμῶν, καὶ ἐν τοῖς κοιμητηρίοις, *& antitypon regalis corporis Christi acceptabilem Eucharistiam offerte in Ecclesiis vestris, atq; in cœmeteriis. non consecratam scilicet iubebit hostiam offerre in Ecclesiis. Ac rursus l. 7. c. 25.* ἔτι εὐχαριστοῦμεν, πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τοῦ τιμίου αἵματος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἐκχυθέντος ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τοῦ τιμίου σώματος, οὗ καὶ ἀντίτυπα ταῦτα ἐπιτελοῦμεν, αὐτοῦ διαταξαμένου ἡμῖν καταγγέλλειν τὸν αὐτοῦ θάνατον, *præterea gratias agimus, pater noster, pro precioso sanguine Iesu Christi, pro nobis effusi, & precioso corpore, cu-*

ius & antitypa hæc perficimus, ipso præcipiente nobis, vt annunciemus eius mortem. hæc sane pani & vino ante consecrationem conuenire, nemo sanæ mentis dixerit. Accedat & Cyrillus Hierosolym. Archiep. in extrema sua mystagogica Catechesi fideles sanctissimam Eucharistiam à sacerdote dudum consecratam iam iam accepturos hunc in modum admonens, dum auditis hortantem vos ad sanctorum mysteriorum communionem,

Psal. 33. *ac dicentem, gustate & videte, quoniam suauis est Dominus, nolite corporeo palato iudicandi potestatem permittere. nequaquam, sed fidei minimè dubiæ: gustantes enim non panis aut vini gustum percipere iubentur, sed antitypi corporis & sanguinis Christi. Certe quod fide, non palato gustatur, id pani & vino non ante consecrationem, sed post consecrationem vtiq; inest. Sequitur altera opinio eorum, qui dicunt, corpus, & sanguinem Christi, quæ in Ecclesiis à sacerdotibus sub specie panis & vini offerūtur, esse antitypa eorum, quæ in cœlo sunt, quæ scilicet absq; speciebus, signisq; videntur, & nouo quodam modo, ac plane admirabili eduntur. ita, vt idē sit dicere, antitypa corporis & sanguinis, ac si dicas, corpus & sanguis antitypa existentia, futurorum scilicet, ipsius inquam Christi, qui in cælo apertè spectabitur. Quæ quidem quemadmodū si per se considerentur, tanquam recte & verè dicta probauerim, sic in afferenda causa, cur antiqui patres Eucharistiam appellauerint* ἀντίτυπον *corporis, & sanguinis Christi, vereor, ne parum opportune, atq; apte dicta sint: mihi enim syncere Græcorum, quos dixi, patrum hac de re verba expendēti, nullo modo verisimile sit, id eos voluisse: neq; enim dicunt ipsi profecto, corpus, & sanguinem Christi esse antitypa futurorum, sed Eucharistiam seu altaris Sacramentum*

mentum, siue mauis panem & vinum, quæ in sacrificio missæ offeruntur, esse antitypa corporis, & sanguinis Christi; neq; verò vnquam, quod sciam, Græci probati auctores hoc verbum ἀντίτυπα, hac de re loquentes, posuerunt, quin simul apposuerint, cuius illa quidem antitypa essent. & quidem quòd non ad futura, sed ad præterita potius respectum habentes, antitypa illa vocauerint, cum ex aliis locis, diligenter ea, ac fideliter considerāti, patebit, tum præcipue ex duobus. quorū vnus is est, cuius nos occasione, nō nostris viribus, sed Dei ope confisi, hæc differenda suscepimus. nam, cum dixit Theologus, missæ sacrificium magnorum mysteriorum antitypum esse, non ea profectò, opinor, intellexit mysteria, quæ sint futura; sed potius quæ iam præterierint, nimirum passionis Christi saluatoris nostri. vnde etiam eo, quem supra notauimus, loco, p.130.v.51. idem innuens sacrificium, inquit, τοὺς τύπους τ̃ ἐμῆς σωτηρίας, typos meæ salutis. quos eosdem in or. περὶ φιλοπτ. vocat τὸ τ̃ καινῆς σωτηρίας μυστήριον, nouæ salutis mysterium. alter locus est ille, quem non multo ante ex const. Apost. lib.7. cap.25. attulimus: ibi enim vir clemens, & pius cum dixisset, gratias agimus, pater noster, pro precioso sanguine Iesu Christi, pro nobis effusi, & precioso corpore, subdit, cuius & antitypa hæc perficimus. cuius quæso, nisi eius, quod prædixerat, preciosi corporis, & preciosi sanguinis Iesu Christi, qui pro nobis in patibulo crucis tot iam annis elapsis profusus est? Tertia est opinio, Sacramentum hoc figuram nonnunquam, signum & exemplar appellatum esse ratione ipsarum specierum, quæ apparent, & sub sensum cadunt, non eius, quod sub ipsis continetur. quæ certè sententia probata est. neq; tamen prætermittendum opinor, quin consideremus, num rectè dici possit,

ci posit, Græcos nonnullos probatæ fidei Patres sanctissimam Eucharistiã vocasse τύπον, siue ἀντίτυπον vel σύμβολον, non solum illarum specierum ratione, sed eius etiã, quod sub ipsis continetur; non ita quidem, vt intelligamus non esse ibi verum & reale Christi corpus & sanguinem, absit, in impiorum capita vertatur blasphemia; sed quia non est ibi per modum dimensionis, sed sub speciebus panis & vini, ita vt nequaquam veritatem, sed manifestationem excludamus. Nonne semel S. dicebat Augustin. immolatus est Christus in se ipso, & tamen in Sacramento non solum per omnes Paschæ sollemnitates, sed omni die populis immolatur? quod ita intelligendũ est, quia in manifestatione sui corporis, in distinctione suorum membrorum omnium verus Deus & verus homo semel tantum in cruce pependit, offerens patri se ipsum hostiam viuam & paßibilem, mortalem, viuorum & mortuorum redemptionis efficacem. Ac rursus paulo pòst, secundum quendam modum Sacramentum corporis Christi corpus Christi est, Sacramentum sanguinis Christi sanguis Christi est. hunc quippe modum incredibilem planè & admirabilem discipulis in sermone cum iniecisset suis Christus ipse Dominus, multi ex eis audientes dixerunt, durus est hic sermo, & quis potest eum audire? Durus est, sed duris & carnalibus, lenibus autem ac spiritualibus sane quàm leuis. Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquam, subiecit summus idem omnium Magister. id opinor illis occultè indicans, quod postea egregius Ecclesiæ doctor, tanquam illius hypodidascalus, apertè docuit his verbis, non hoc corpus quod videtis, manducaturi estis, & bibituri illũ sanguinem, quem fusuri sunt qui me crucifigent. ipsum quidem & nõ ipsum, vt videtur explicare is, qui Decreta in

[Margin notes: Ep. 23. ad Bonif. — De Conf. d. 2. c. semel immolatus. — Ioan. 6. — S. Augustin. in Psal. 98. — De Conf. d. 2. c. non hoc corpus.]

ta in volumen retulit, ipsum inuisibiliter, & non ipsum visibiliter, nam addit statim Doctor ille sanctissimus, S. Augustin. ibidem. *Sacramentum aliquod vobis commendaui, spiritualiter intellectum viuificabit vos, & si necesse est illud visibiliter celebrari, oportet tamen inuisibiliter intelligi. erit igitur hoc pacto verum ac reale Christi corpus in Sacramento existens, ἀντίτυπον, vel σύμβολον eiusdem corporis Christi, in cruce pro nobis oblati, in cuius rei commemorationem id fieri Dominus ipse praecepit. quare cum amantissimus sponsus dilectae sponsae suae Ecclesiae migraturus ad patrem sacrificium incruentum, quotidie in altari per suos sacerdotes offerendum, in caena illa nouissima relinqueret, quo cruentũ illud, semel per se ipsum in ara crucis peragendum, repraesentaretur, non incommodè mea quidẽ sententia dicetur, sanctissimum ipsius corpus, vt est in Sacramento latens, esse ἀντίτυπον eiusdem vt erat in cruce patens. Hæc habui quæ grauissima hac de re afferrem, aliorum potius exquirens, quàm meum interponens iudicium; quod prorsus & Theologorum orthodoxorum sententiæ subiicio, & vero imprimis sanctæ Catholicæ Romanæ Ecclesiæ auctoritati addictum esse quibuscunque in rebus, plane volo.*

195 In admirationem solum creatoris, & non in detrimentum creaturæ] τοῦ πλάσματος. *ita prorsus legendum est: quemadmodum enim Esa. 29. & S. Paulus ad Rom. 9.* τῷ πλάσαντι τὸ πλάσμα *opposuerunt, ita hic Naz.* τῷ κτίσαντι. *id autem subiunxit explicans, quid sit, creaturas salutariter aspicere, vt scilicet (quemadmodum & S. Augustin. in suis confess. pie admodum exponit) ille ametur in eo, quod fecit, qui non amaretur, nisi per Spiritum sanctum, quem dedit. quod contra faciunt pleriq;, multis enim, dicebat idem, Deum ipsum*

appellans, tua creatura placet, quia bona est, quibus tamen non tu places in ea: vnde frui magis ipsa, quàm te volunt. qui autem & de ipsa laudare te norunt, Deus creator omnium, assumunt ea in hymno tuo, non absumuntur ab ea in somno suo. vtinam igitur nos quoque vere possimus cum eodem sanctissimo viro ita effari, ego, Deus meus, & decus meum, etiam hic dico tibi hymnū & sacrifico laudem sanctificatori meo, quoniā pulchra traiecta per animam in manus artificiosas ab illa pulchritudine veniunt, quæ super animam est, cui suspirat anima mea die ac nocte. eadem de re licet non pauca legere apud Isidorum de summo bono lib. 1. cap. 4.

196 Et adiuncta esset mihi auricula, quæ &c.] *Complura & hic vna ferè periodo sacræ scripturæ dicta aptissime contexens, pulcherrimum quendam (vt ita dicam) bibliocentonē conficit; in quo noster certè Theologus longe aliis mea sententia excellit. Ea autem ego tibi, pie lector, ordine quodammodo retexens, conabor, quantum per me fieri poterit, non solum demonstrare, verum etiam, si vsus fuerit, explicare. Cum igitur inquit, ὠτίον μὴ βαρέως ἀκούειν δυνάμενον, auricula, quæ posset non grauatè audire, respexit fortasse ad illa Es. 9. verba, ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶν αὐτῶν βαρέως ἤκουσαν, incrassatum est enim cor populi istius, & auribus suis grauate audiuerunt. cum, inauris aurea Sardio precioso alligata esset, sapiens videlicet sermo auri recte audienti, illa sine dubio Prou. 25. εἰς ἐνώτιον χρυσοῦν σάρδιον πολυτελὲς δέδεται, λόγος σοφὸς εἰς εὐήκοον οὖς. Cum os aperuissem & cetera, illud Psal. 118. Os meum aperui, & attraxi spiritum, itemq; illud Ps. 80. dilata os tuum, & implebo illud. Cum autem ait, labia sensu diuino, vt secundum sapientiam loquar, ligata es-*

gata essent, quamuis huiusmodi verba inuenire ego quidem nusquam potuerim, tamen coniicio Theologum ea ex Salomonis libris decerpsisse: hūc enim solet non modo τὸν σοφὸν, vt pleriq; , sed etiam τὴν σοφίαν appellare. id tibi demonstrabunt apertissime duo ipsius loci. nam in or. de recto ordine p.154.v.25. inquit, μὴ ἴσθι ταχὺς ἐν λόγοις, ἡ σοφία διακελεύεταί σοι. & supra p.26.v.25. audiuimus eum, idem plane dictum cum citasset, subiungentem, τοῦ αὐτοῦ σολομῶντος φωνή. Putarim igitur verba illa κατὰ τὴν σοφίαν εἰπεῖν, posse nos hunc in modū apertius interpretari, vt Sapientiæ, siue Sapientis, Salomonis videlicet, verbis vtar, si quidem etiam ep.64. ad Eudoxium eodē plane sensu dixisse videtur κατ' ἐκεῖνον (Platonem paulo ante nominauerat) εἰπεῖν. ex libris autem Salomonis coniecerim eum Prou. potius librum, quàm alium innuisse: hoc enim aureum opusculum in laud. Gorgoniæ p.53.v.44. appellat τὴν παιδαγωγικὴν σοφίαν. nec immerito: si quidem, vt B. scribit Hieron. in Ecclesiasten, in prouerbiis Salomon paruulum docet, & quasi de officiis per sententias erudit, vnde & ad filium eius sermo crebro repetitur. atq; etiam S. Basilius initio suæ in principium Prou. homiliæ dicit, illum librum esse institutionem morum & passionum correctionem, & omnino disciplinam vitæ, crebra continentem rerum agendarum præcepta. Quod vero subdit Naz. addiderim, & in tempore soluta, hoc de suo, opinor, addit, docens nō ita esse liganda labia, quin soluantur aliquando. quod & Psalmista (vt B. aduertit Greg.) bene considerans 3.p past. cur. dicit, pone, Domine, custodiam ori meo, & ostium circ. 1. adm. 15. cumstantiæ labiis meis: non enim poni ori suo parietem, Psal. 140. sed ostium petit, quod videlicet aperitur & clauditur: vnde & nobis cautè discendum est, quatenus os discre-

 te, &

te,& congruo tempore vox aperiat,& rursum congruo
Eccl. 3. *taciturnitas claudat: est enim tempus tacendi, & tem-*
Eccl. 20. *pus loquendi. est tacens, & non habens sensum loque-læ, & est tacens sciens tempus apti sermonis. homo sapiens tacebit vsq; ad tempus. id quod Naz. non modo docuisse, verũ etiã præclare obseruasse, patet ex pulcherrimo illo hymno, quem soluto silentio, quod sibi per totũ Quadragesimæ tempus seruandũ proposuerat, die Paschatis cecinit, atq; etiam ex principio illius oratiunculæ ad Patrem, quæ sic incipit,* τὸ στόμα μου ἤνοιξα, *Os meũ aperui; vbi multa ad hanc rem pertinentia poteris per te ipsum non sine fructu legere. Iam verò cum dicit, lingua vero repleta esset exultatione, vsq; ad illud verbum effusi, sex deinceps sex Psalmorum flosculos, quasi sedula quadã apis, cursim delibat, 127.107.136.39.17. & 72. Cum deinde adscribit, priusquam omnia membra facta essent arma iustitiæ, & exuissent omnem mortalitatem absorptam à vita, priora quidem verba sumpsit ex ep. ad Rom. 6. posteriora vero ex 2. Cor. 5. Tum rursus ad Psal. 11. ac 17. rediens, inquit, quis non dum castus Dei eloquiis & igne examinatis. atq; inde actutum ad vltimum caput Lucæ transuolans, odorat fragrantia illa discipulorum verba, nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loquebatur nobis in via, & dum aperiret nobis scripturas? neq; his contentus, pergens ad eius, quam dudum dicebamus,* παιδαγωγικῆς σοφίας, *Prou. dico caput 22. degustat læto cordis palato tres illos suauissimos scripturæ sensus, litteralem inquam, moralem, ac spiritualem, siue mauis historicum, moralem, & anagogicũ. quos qui rectè percipit, is vere sensum Christi habet. quod sibi beatissimus Paulus contigisse dicebat 1. Cor. 2. quippe qui absconditos illos, de quibus ipse ad Coloss. 2. loqueba-*

loquebatur, sapientiæ & scientiæ, per se ipsos quidem Psal. 17.
perlucidos, nobis autem lippientibus tenebricosos (posuit
enim tenebras latibulum suum) thesauros ingressus, pro- 2. Pet. 1.
priis oculis vnà cum altero coapostolo suo, speculatore
Iesu Christi magnitudinis, inspexisset immensas illas di-
uitias, quibus & locupletissimus factus est, &, quem-
admodum etiam 2. Cor. 6. ferè gloriatur, multos locu-
pletauit, spiritualibus spiritualia comparans, quod se fa-
cere dicebat ipse 1. Cor. 2. qui enim spiritualibus tum
veteris, tum noui testamenti sensibus abundat, is facile
potest, alteros cum alteris conferendo, quemlibet, modo
ne sit animalis homo, locupletem reddere.

197 Voluptatem Domini &c.] *hæc est illa Da-*
uidis precatio Psal. 26. qui veris deliciis frui exoptans,
ea contemplando, quibus ipse Dominus delectatur, aie-
bat, Vnam petij à Domino &c. vt videam voluptatem
Domini, & visitem templum eius. nam quòd volunta-
tem Latine nunc legimus, id librariorum errore ob litte-
rarum propinquitatem accidisse suspicor, approbantibus
omnibus tum Græcis, tum Hebraicis codicibus, atq; etiã
Chaldæa (vt aiunt) paraphrasi. huic autem Dauidis
loco, arrepta occasione illius verbi templum, concinne
admodum annectit duos S. Pauli 2. Cor. 6. & Eph. 2.
dicens, vel potius templum factus sit Dei viui, & viuum
habitaculum Dei in spiritu: ita enim prorsus distinguẽ-
dum esse, nec construendum illud participiũ ζῶν cum eo,
quod sequitur, substantiuo nomine, κατοικητήριον, vt
quidam fecerunt, volo ipse tibi Naz. declaret semel at-
que iterum. primum quidem in or. de Theol. 1. p. 142.
v. 35. deinde vero in or. ad Arianos p. 169. v. 24. his e-
nim duobus in locis (vt poteris per te ipsum videre) idẽ,
quod hîc totidem ferè verbis dicit, dempta omni ambi-
guitate,

guitate, quam hîc parit dictio illa κατοικητήριον. quam quidem nunc per appositionem quodam modo statim sine coniunctione subiunxit (magis enim hanc, quàm illorum codicum lectionem probo, qui τὸ καὶ etiam ante κατοικητήριον habent) declarans opinor, quid sit templum viuum Dei viui fieri, esse nimirum habitaculum Dei nõ
1.Pet.2. *materiale, sed spirituale: ad Christum enim accedentes lapidem viuum, & ipsi tanquam lapides viui superadificamur, domus spiritualis.*

198 Figurarum, ac veritatis affinitatem, discrimenque cognorit] *vetus enim ac nouum testamentum, quorum vtrorumq; vnus & idem verus Deus auctor extitit, nullo modo inter se sunt contraria, sed affinia admodum, tametsi pro temporum atq; hominum diuersitate (vt S. docet Augustin. de vera relig. cap. 17. & Isidorus de summo bono l. 1. c. 22.) diuersa illa quidem esse, maxime fuerit consentaneum: imperfectioribus enim imperfectiora, perfectioribus perfectiora mandanda erant. illius ergo figurarum, & huius veritatis tum affinitatem, tum diuersitatẽ agnoscere, multi refert, vt (quod monet S. Paulus Rom. 7.) seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate litteræ, & pure transeamus ad gratiam à lege spiritualiter impleta (sci-*
Rom. 10. *mus enim, quia lex spiritualis est, nempe cuius finis est*
2.Cor.3. *Christus) in euacuatione litteræ: littera enim occidit, spiritus autem viuificat.*

199 Tum altiores, ac primas, tum &c.] *altiores quidem ac primas Christi appellationes dicit, quæ ad eius diuinitatem spectant, humiliores vero & postremas, quæ ad humanitatem, nouissime carne pro nobis assumpta: quæ enim de Christo dicuntur, quædam ei vt Deo, quædam vt homini, quædam vt Deo simul & homini con-*

mini conueniunt. harum autẽ ſingularũ ferè appellationũ rationẽ, ne fruſtra ego hîc eas afferendo tempus conterã, poteris per te ipſum commodius legere apud eundẽ Naz. in or. de Fil. 2. p. 218. v. 31. neq; verò neceſſe habebo, quo quæq; illarum loco in ſacra ſcriptura reperiatur, demonſtrare. ſunt enim pleræque per totam apertè diſperſæ. ſed ſatis fuerit, ad occultiores tantum & rariores digitum intendere. Quòd igitur inquit, τ̃ ἀτμίδ☉, τ̃ ἀπορροίας, τ̃ ἀπαυγάσματ☉, vaporis, emanationis, candoris, ſumpſit ex 7. Sap. cap. ibi enim ſcriptura de Chriſto ſub nomine Sapientiæ verba faciens, ait, attingit autem vbiq; propter ſuam mundiciam: vapor eſt enim virtutis Dei, & emanatio quædam eſt claritatis omnipotentis Dei ſyncera, & ideo nihil inquinatum in eam incurrit; candor eſt enim lucis æternæ. maluit autem (vt S. animaduertit Auguſtin.) dicere candor lucis, quàm lux lucis, ne obſcurior putaretur illa, quæ manat, quàm illa, de qua manat. & quidem ex tribus illis Græcis dictionibus duæ priores nuſquam alibi, quãtum memini, hoc ſenſu reperiũtur, poſterior altero tantum in loco ab Apoſtolo illinc forte tranſlata, Hebr. 1. vbi enim habet vulgata editio, qui cum ſit ſplendor gloriæ, Græce legitur ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης. ſplendorem autem ſeu candorem nominauit Apoſtolus Dei filium, vt intelligamus (quemadmodum idem S. docet Auguſtin.) quòd ſicut ſplendor ex ſubſtantia ſolis naſcitur, ita & filius ex ſubſtantia patris eſt genitus; & ſicut non eſt ſol aut ignis prior ſplendore ſuo, licet ex illo naſcatur; ſic agnoſcamus, non eſſe patrem filio priorem, aut filium patre poſteriorem. Iam vero quod non multo poſt addit, primogeniti ante creaturam, leguntur & hæc ſub nomine ſapientiæ verba Eccleſ. 24. Ego ex ore altiſſimi pro-

De Trin. lib. 4. cap. 4.

ſimi prodiui, primogenita ante omnem creaturam; quæ tamen verba in Græcis exemplaribus deſiderantur: & quidem S. Paulus Coloſſ.1. quamuis dixiſſet primum, primogenitus omnis creaturæ, tamen paulo poſt ſubiunxit, omnia per ipſum & in ipſo creata ſunt, & ipſe eſt ante omnes, creaturas ſcilicet. putarim itaq; hunc locũ potius, quàm illum reſpicientem Naz. dixiſſe, primogeniti ante creaturam, vt exponeret, quod & alij Græci expoſitores ibi fecerunt; quo ſenſu S. Pauli dictum accipiendum ſit, omnemq; prorſus erroris occaſionem auferret: conceſſiſſent enim fortaſſe Pauli illius Samoſatei ſectatores, eſſe Chriſtum aliquo pacto ceterarum creaturarum primogenitum. at nos ab omni plane creatione Dei filium eximentes, aperte eum fateamur ante omnem creaturam, ante omnia ſecula vnigenitum eſſe, patri conſubſtantialem. quod autem ſequitur, primogeniti ex mortuis, duobus ſcripturæ in locis ita plane legitur, Apoc.1. & Coloſſ.1. qui eſt principium, primogenitus ex mortuis. vbi tamẽ nonnulli codices loco ἀρχὴ habent ἀπαρχὴ primitiæ. quomodo etiam S. Ioan. Chryſoſt. & legiſſe, & interpretatus fuiſſe videtur. & quidẽ confirmari poteſt hæc lectio ex illo altero Apoſtoli loco 1. Cor.15. nunc autem Chriſtus reſurrexit à mortuis primitiæ dormientium. atq; etiam Naz. initio ſuæ in ſanctum baptiſma orationis declarãs, qua ratione Chriſtus tertiam illam generationem ſiue regenerationem, reſurrectionem dico ex mortuis, ex ſe ipſo honorauerit, ad illud S. Pauli nomẽ ἀπαρχὴν alluſiſſe videtur, vſus verbo, vnde id quidem deductum eſt, ἀπάρχεσθαι: inquit enim, τὴν δὲ τῇ ἀναστάσει, ἧς αὐτὸς ἀπήρξατο, ὡς ἐγένετο πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, οὕτω καὶ πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν γενέσθαι καταξιώσας, hac vero reſurrectione, de qua ipſe

qua ipse primus delibauit, quemadmodũ factus est primogenitus in multis fratribus, sic & primogenitus ex mortuis fieri dignum existimans. vt (quod ibidem dicebat S. Paulus) sit in omnibus ipse primatum tenens. Verùm quòd postremo addit Naz. resurrectionis, τῆς ἀναστάσεως, non sic velim accipias, vt cum superioribus construas, dicens primogeniti resurrectionis ex mortuis; sed distinguẽdum omnino est post illud verbum νεκρῶν, tum alterum, quod sequitur, per se sumendum, tanquam aliam & ipsam Christi peculiarem appellationem: ipse enim de se ipso dixit Ioan. 11. ego sum resurrectio & vita.

200 Loqui Dei sapientiã in mysterio, quæ abscondita est] *verba sunt Apostoli 1. Cor. 2. Quoniam vero huiusmodi sapientiam loqui, his tantum conuenit, qui iam perfecti sint & solido alantur cibo, subiungit, sed adhuc paruulus sit, adhuc lacte nutriatur. quod S. Paulus vitio vertebat Hebrais cap. 5. cum autem addit, adhuc de iis sit, qui non numerantur in Israël, neq; in Dei aciem sunt adscripti, mysticum tangit sensum illius recensionis & adscriptionis, qua in libro Num. legitur, cap. 1. à qua quidem excludebantur non solum alienigena, sed ipsi etiam Israëlita, quicunq; minus essent ad bellum gerendum idonei, quemadmodum & Christus Matt. 10. negauit, quenquam se dignum esse, qui non accipit crucem suam, ac sequitur ipsum. ac rursus is: si quis vult, inquit, post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. ad id autem præstandum, quanta opus sit virtute, non obscure innuit Naz. his verbis, vt vir, ὡς ἀνὴρ, siquidem & ἀνὴρ apud Græcos, & vir apud Latinos non tam sexum distinguit plerunque, quàm virilitatem quandam ac fortitudinem indicat, vt apud Cic. Tusc. lib. 2. cum ait, C. Marius ru-*

sticanus

sticanus vir, sed plane vir. & paulo post, ita & tulit dolorem vt vir, & vt homo, maiorem ferre sine causa ne-
Iob 40. *cessaria noluit. adde ipsius Domini auctoritatem, Iob de turbine ita alloquētis, accinge, sicut vir, lumbos tuos. demum concludit Naz. neminem, qui ne membri qui-*
1. Cor. 12. *dem alicuius honoratioris officio fungi possit (vt enim in nostro, sic in Christi mystico corpore membra sunt aliis alia honoratiora) debere æquo animo ferre, caput constitui plenitudinis Christi. Christi autem plenitudinem siue complementum* πλήρωμα *dicit, opinor, Ecclesiam, cuius caput est Christus, & Christi locum obtinentes Episcopi secundum illud S. Pauli ad Ephes. 1. ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius & plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimpletur.*

201 Turrim ędificare nulli alij conuenit vt audiuimus] *tangit illam turris parabolam, quam Lucas cap. 14. scriptam reliquit: illud enim, vt audiuimus,* ὡς ἠκούσαμεν *Græce, non solum tunc dicere solent probati diuinarum rerum doctores, cum de re loquuntur, quam ex aliorum ore exceperint, sed etiam cum de iis, quæ è sacra scriptura collegerint, verba faciunt. quod ita esse multis multorum testimoniis probare possem. Sed in re aperta satis sit, alterum ipsius Naz. attulisse, qui in or. de amore erga pauperes p. 139. v. 22. dicto quodam posito, quod in libro Iob legitur, subdit,* ὥσπερ ἠκούσαμεν. *hoc autē ea potissimum de causa venit in mentem adnotare, quòd sæpe audiui, graues homines & doctos, dum exponerent illud Matt. 5. audistis, quia dictum est, diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum, dicere, hoc loquendi modo vsum esse Euangelistam, quòd illud quidem in lege scriptum non esset (vt re vera non fuisse & ipse assentior) sed ex ore suorum ab ipsis exceptum.*

ptum.

tum . quod hominum argumentum quàm leue sit atq; inane, non modo his, quæ diximus, Naz. verbis comprobatur, verum etiam ex eo statim conuincitur, quòd ibi Euangelista in iis etiam præceptis commemorandis, quæ in lege expresse scripta reperiuntur, verbis vtitur plane eisdem.

202 Abrahæ inquam huius &c.] *Gregorium patrem suum & Nonnam matrem paucis, sed grauißimis certe quidem verbis laudat, hanc Sarræ, illum Abrahæ cōparans. quod & pluribus facit initio laudationis Gorgoniæ sororis. Dum autem dicit, matrem ipsum non solum carnaliter in hanc lucem proferendo, peperisse, sed, quod multo nobilius est ac præstantius, spiritualiter, Christi fide informando, parturisse, respexit fortasse verba illa S. Pauli, Gal. cap. 4. paterno quodam affectu ita alloquentis, Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. neq; vero non idem fere S. Augustin. de matre sua, sanctißima atq; religiosißima fœmina, scriptū reliquit his verbis: Non enim satis eloquor, quid erga me habebat animi, & quanto maiore solicitudine me parturiebat spiritu, quàm carne pepererat. Erat igitur causa, cur Theologus, tanquam gratus filius, omni officio, ac pietate vicißim susciperet senectam patris & matris suæ, ne possent illi iuste vnquam cōqueri: Baculum senectutis nostræ tulisti, & transmisisti à nobis.* Confes. li. 5. cap. 9. Eccles. 3. Tob 5.

203 Vel, vt verius dicam, id inprimis philosophatus fuerim, ne viderer philosophari] *Græca verba videntur nonnihil obscuritatis habere, sed verus sensus, quantum ego colligere potui, is est, vt ostendat, se quidem litterarum studiis operam dare, nunquam destitisse, sed aliquando ita id egisse, vt aliud agere videretur. nem-*

tur. nempe quòd, cum tempus postularet, vt rebus gerendis incumberet, ita id præstaret, vt non putarent homines, eum interim litterarum studia colere. Sed ipse, admirabili quodam ad philosophandum studio concitatus, cum minime videbatur, tũ maxime philosophabatur. Sed quoniam hîc, vt dicebam, aliquantum id obscure prolatum est, non erit inutile, vt, Nazianzena Nazianzenis comparantes, duobus aliis locis idem ab eodem apertius explicatum relinquamus. In laudatione igitur Magni Basilij p. 92. v. 8. ita scriptum est, ἐκεῖθεν γάρ μοι πᾶσα συνέπεσεν ἡ περὶ τὸν βίον ἀνωμαλία καὶ σύγχυσις, καὶ τὸ φιλοσοφεῖν μὴ δυνηθῆναι, ἢ μὴ νομίζεσθαι. *illinc enim mihi omnis accidit vitæ inæqualitas & confusio, & id, vt philosophari non possem, vel vt non putarer. In iambis verò hunc in modum,* τοῦτ' ἦν μέρος μοι φιλοσόφου παιδεύσεως, τὸ μὴ δοκεῖν τὸν πρῶτον ἐκποιεῖν βίον, *hæc erat pars mihi philosophicæ institutionis, vt non viderer priorem excolere vitam.*

204 Rem honestam non honeste per dolum aucupatus fuisset] *Intellige, quoad id, quod foris apparet. nam intus (vt S. Augustin. verbis vtar) dolus est non fraudulentus, sed magnæ rei mysterium continens.*

205 Et aliarum quarumcunque rerum tempus] *id nimirum dicebat Sapiens Eccl. 3. omnia tempus habent. & quidem victoriam, quamuis res sit per se optatissima, tamen maxima sæpe afferre detrimenta, docet id, quod prouerbij loco dicitur,* καδμεία νίκη. *cuiusmodi quidem victorias multas hominibus fuisse & futuras esse, dicit Plato in 1. de leg. simulq́; docet, id quidem accidere, quòd soleat aliquando victoria* ἀπαιδευσίαν φέρειν, *est enim, vt inquit Cicero, natura insolens atq; superba.*

206 Me-

206 Memor fui dierum antiquorum] *vide quàm apte, quamq́; grauiter à verbis Psal. 142. exorditur, simul & disce, quantum vtilitatis liceat non negligentibus ex Ecclesiasticæ historiæ lectione percipere.*

207 Congestum] *quamuis omnes, quos vidi, codices habeant συγκείμενα, tamen putarim ego quidem omnino legendum esse συγκείμενον, vt concordet cum illo substantiuo ὄχλον, quemadmodum & id, quod adiacet, ἱστάμενον cum illo δέλεαρ. Sed ne illud quidem prætermittam, quin te moneam, si forte opus est, id, quod sequitur, participium, πιεζόντων pro imperatiuo πιεζέτωσαν attice positum esse.*

208 Vsque ad vnumquemque apicem &c.] *respexit, opinor, dictũ illud Christi Matt. 5. amen quippe dico vobis, donec transeat cælum & terra, iota vnũ, aut apex vnus non præteribit à lege: itemq́; Luc. 16. Facilius est autem cælum & terram præterire, quàm de lege vnum apicem cadere.*

209 Nihil enim mali fuerit &c.] *Sensus est, sed ita presse & anguste à Theologo positus, vt mirandũ non sit, à quibusdam minus fuisse perceptum; vt dicat, non inutile fore, totam illam historiam percurrere, vt periculo multorum consulatur, quod creari posset ex ea perperam intellecta. Illud autem οὐδὲν χεῖρον, siue οὐ χεῖρον. quo quidem vsus est in or. de Filio 2. p. 214. v. 43. valde est Græcis vsitatum; cum id volunt exprimere, quod nos solemus materna lingua verbis dicere, his planè respondentibus, non fuerit malum vllum. neq; vero non visus sum mihi idem Latine eo, quo feci, modo satis commode explicasse, Cic. ipsum sequutus, qui in or. pro Sex. Roscio sic dixit, nihil enim mali est, canes ibi quàmplurimos esse, vbi ꝑmulti obseruãdi, multáq. seruãda sunt.*

210 Maioris ſane myſterij figuram continẽte] *Vt quid enim (B. inquit Auguſtin.) exceptus eſt ventre beluino, & die tertio redditus, niſi vt ſignificaret Chriſtum de profundo inferni die tertio rediturum? Quin etiam ipſe Dominus, & Saluator noſter apertè hoc declarauit, cum diceret, Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, ſic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. vt videatur diuinus ille Propheta re, quàm verbis, aperti⁹ Chriſti tum paßionem, tum reſurrectionem expreßiſſe. eódem ſane pertinet, quod non multò poſt adſcribit Theologus, à ceto abſorbetur, non tamen conſumitur. ſed illic Deum inuocat, &, rem mirandam, tertia die pariter cum Chriſto reſtituitur.* Matt. 12.

211 Vt ego audiui de quodam in his rebus ſapientiſſimo viro, non abſurde &c.] *notat quidam Græcus Scholiaſtes, Origenem hîc Naz. indicare in hiſtoriarum enarrationibus. quod ſi verum eſt, neceſſe eſt fateamur, Theologum hoc modo dicendi, ὡς ἤκουσα, vel ὡς ἠκούσαμεν, non tunc ſolum vti, cum ea ſcripta demonſtrat, quæ tanquam canonica in Eccleſia legi conſueuerunt (quod certe eũ ſæpe facere, oſtendimus ſupra Schol. 201.) ſed etiam cum alias ſacrorum ſcriptorum elucubrationes indicat: fuit enim Orig. multò antiquior, quã vt potuerit Naz. coram id ex ipſo audire, ſiquidem centum quinquaginta anni prope erant, ex quo Origenes mortuus erat Tyri, cum B. Hierony. de eius erroribus ad Pammach. & Oceanum ſcribebat. Sin minus, dicendum fuerit, alium quempiam Naz. innuere ſapientem virum, ex cuius ore eandem illius Ionæ hiſtoriæ explicationem excepiſſet. quam alij in Origenis ſcriptis repererint. quod magis placet. nam etiam in extrema or. de*

Spiritu ſancto virum indicans , ex quo ſimilitudinem quandam, abditam illam diuiniſſimæ Trinitatis naturã deſignantem, coram audiſſet, inquit, ἤκουσα δέ τινος καὶ τοιοῦτον ὑπογράφοντος λόγον.

212 Secundum inſcrutabilia eius iudicia , ac viarum eius inueſtigabilitatem &c.] *Nemo hic, quæſo, latinitatem à me requirat: malo enim parum latine Theologi ſenſum fideliter ac plane interpretari, quã latinitatem affectans , obſcuritatem aut etiam ambiguitatem parere . quod tantopere cauendum duxit S. Auguſtin. vt hac vna de cauſa Pſal. 138. Oſſum meũ, loco os meum, dicendum quodammodo ſuaſerit. tolerabilius nimirum exiſtimans, grammaticorum regulas nõ obſeruare, quàm legentiũ animis ſcrupulum ac dubitationem iniicere. Vocem autem illam* ἀνεξερεύνητα, *quãuis vulgata noſtra editio Rom. 11. quò ſine dubio reſpexit Naz. habeat incomprehenſibilia, ego tamen malui hoc in loco inſcrutabilia vertere, non tam, quòd proprius hæc videtur vim Græci vocabuli exprimere, quàm quia ſequebatur* ἀκατάληπτον, *in qua vertenda neceſſario prope mihi illa, incomprehenſibile, vel incomprehenſibilitas, vtendum erat. hoc ideo ſemel dictum volo, ne quis forte ſuſpicetur, libenter me ne in his quidem verbis, quæ à Naz. ex ſacra ſcriptura, immutata , tanquam ſua, afferuntur, ab editione vulgata vel paululum diſcordare. à qua quidem ſtatuo in omni re , quantum fieri poteſt, tranſuerſum vnguem non oportere diſcedere. nam quod in inueſtigabilitatem potius , quàm inueſtigabilitatem verti Græcum illud* ἀνεξιχνίαστον, *ideo feci , quoniam cum inueſtigo apud Latinos nõ hanc vim habeat, vt ſignificet, non inuenio , quin potius veſtigando inuenio, quemadmodum &* ἐξιχνιάζω *apud Græcos, conii-*

cio interpretem eo, quem dixi, loco, & Ephes. 3. scriptum reliquisse, ininuestigabiles, sed librariorum siue inscitia siue incuria primum in fuisse sublatum, sicut omnino fuerat ex illo Hebr. 5. loco, de quo nobis grandis sermo & interpretabilis ad dicendum: ita enim pleriq; antiqui codices habebant, quamuis nunc emendatiores habeant ininterpretabilis, vt prorsus legendum, constat ex Græcis verbis, quæ hæc sunt, δυσερμήνευτος λέγειν. Sic supra ostendimus, & in 26. Psal. ex voluptatem voluntatem, & in 106. ex contemptio contentio factum esse, sic alia nonnulla liceat fortasse librariorum seu impressorum menda deprehendere, à quibus quotidie experimur aut vix, aut nullo modo fieri posse, vt libros omnino integros seruemus. quæ quidem ab editione vulgata si quis, certa auctoritate nixus, & venia ab his, quorum res est, impetrata, tollere conetur, is verò mea quidem sententia, quam tamen aliorum iudicio subiectam volo, eam expurgare potius, quàm improbare, merito dici possit.

213 Locum certe mutabat, Deum tamen non effugiebat] *& quis eum fugiat, qui cælum & terram implet, qui vbiq; est, quem nullus circumscribit locus, &, vt S. Augustin. verbis vtar, solus est præsens etiam iis, qui longe fiunt à se. illa ergo sola est ab eo fugiendi via, quam piè admodum idem S. Augustin. demonstrat, inquiens, si vis ab ipso fugere, ad illum fuge. ad ipsum fuge confitendo, non ab ipso latendo. qui enim, dicebat Isidorus, eum non habet placatum, nequaquam euadet iratum. Id autem multo ante Propheta Dauid docuit Psal. 138. Quò ibo à spiritu tuo, & quò à facie tua fugiam? si ascendero in cælum, tu illic es, si descendero ad infernum, ades; si sumpsero pennas meas &c. quem locum non*

Hier. 23.

cum non obscure imitatus fuisse videtur Naz. nã quòd adiũxit, si qua id fieri poßit industria, mitigat quodammodo hyperbolice dictum: simul & alludit fortasse vir varia, multiplicíq; doctrina excultus, ad fabulam industrij illius Dædali, qui propter incomprehensam fugam pennis auolasse perhibetur.

214 Dei potentem manum] *Deus, inquit S. Augustin. nec oculos habet, nec manus, nec pedes; sed totus oculus est, quia omnia videt; totus manus, quia omnia operatur; totus pes, quia vbiq; est. nimirum humana Deo mẽbra sæpe tribuit scriptura, vt eo, quo potest, modo, nostræ imbecillitati accõmodato, varias eius virtutes indicet. & quoniam nos homunculi manibus vires ostẽtamus nostras, non incommode Dei potentiam manuũ appellatione significamus. quam quidem in sententiam se manum hic accepisse, Theologus aperte declarat, dum addit, potentem.*

215 Id enim sonat apud Hebræos Ioppe] *Ioppe à B. Hieron. in interpretatione Hebraicorum non unum pulchritudo interpretari dicitur, in Commen. in Ionam. quod idem ferme est, speciosa. hoc autem ipso in loco dicit, Tharsim interpretari contemplationẽ gaudij. quem sequutus Remigius in Psal. 47. Tharsis, inquit, interpretatur exploratio gaudij. vt non poßim non mirari, quòd eodem ferè modo & à B. Hieronymo Tharsis, & à Naz. Ioppe interpretetur. idem enim Latine contemplatio gaudij, quod Græce κατασκοπὴ τῆς χαρᾶς, valere videtur. coniecerim ego quidem, vtrunq; eorum huiusmodi interpretationẽ ex aliquo Græco scriptore sumpsisse, & vel S. Hieronymum, quod ille Ioppen interpretando dixisset, id de Tharsis vocabulo scripsisse, vel (quod verisimilius videtur præsertim cum huius significationis*

in Tharsis, nō in Ioppe vestigium aliquod in Hebræo apparere dicant) Nazianzenum, quòd ille de Tharsis interpretatione attulisset, de Ioppe memoriter pronuntiasse. nam quod S. Hieron. interpretationem hanc non tãquam suam, sed tanquam alterius cuiuspiam attulerit, satis ex eo patere videtur, quòd ipse cum ex propria loquitur sententia, Tharsis vocabulum mare generaliter apud Hebræos dicit significare. quam tamen vocem, Θαρσεῖς Græce, Naz. vt alij Græci & pleriq; etiam Latini, pro particularis loci nomine siue Libyæ Carthago, siue Indiæ regio ille quidem sit, accepisse videtur.

216 Verum huius disputationis cursum sustineamus &c.] *quoniam supra Ionæ fugam cum sua conferre cœperat, dicens, ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν. deinde varias afferens illius consilij causas, multa interposuerat, iure nunc se ipsum reuocat, & ad institutum redit sermonem. neq; tamen necesse habuit, incœptam dicendi seriem persequi. nam cū præmisisset, ἐκεῖνος μὲν, consequens erat, vt inferret, ἐγὼ δέ. Sed propter longinquitatem illo dimisso, aliud aggreditur dicendi principium, non prorsus adhorrēs vitium illud orationis, quod grammatici vocant ἀνακόλουθον.*

217 Vasis se abscondat paternis] τοῖς σκεύεσιν ὑποκρύπτεσθαι τοῖς πατρικοῖς: *ita enim probatiorum codicū auctoritatem sequuti, emendamus. neq; vero non alibi etiam simile irrepsit mendum. nam initio oratiunculæ ad patrem, vbi impressi habent πνευματικαῖς εὐλογίαις, in manu scriptis rectius legitur, πατρικαῖς εὐλογίαις: loquitur enim de benedictionibus, quibus Iacob à patre firmatus est. Sic igitur hic de Saule verba faciens, qui, vt traditum est, 1. Reg. 10. regnandi onus subterfugiens, domi se abscondit, recte dicitur* τοῖς σκεύεσιν ὑποκρύπτεσθαι τοῖς

δαι τοῖς πατρικοῖς : quod enim illic Latine legimus, absconditus est domi, Græce scriptum est, κέκρυπται ἐν τοῖς σκεύεσι. vt autem apud Græcos τὰ σκεύη, sic apud Latinos vasa nomen generale est omnium vtensilium; vnde illa, colligere vasa, conclamare vasa.

218 Medius quodam modo constitutus sum inter nimis audaces & nimis timidos] *Ad hanc certe regulam, Deo duce, omnis nostra dirigēda & formanda esset actio. quod etiam B. Augustin. præclare intelligens, nec audax aiebat, nec fugax, nec præceps, nec iacens. nunc vero videas plerosq; Ecclesiasticas quoque dignitates non solum prompte, quasi leue aliquod onus, suscipere, sed etiam appetere, deposcere, ac prope dicam inuadere. nonnullos contra ita fugere, recusare, reiicere, quasi sibi ipsis solum nati sint. quibus vtrisque & Naz. hic æque isthæc diiudicantem audiendum censeo, & S. Augustin. eadem fere Eudoxio hunc in modū præscribentem, si quam operam vestram mater Ecclesia desiderarit, nec elatione auida suscipiatis, nec blandiēte desidia respuatis, nec vestrum ocium necessitatibus Ecclesiæ præponatis. cui parturienti si nulli boni ministrare vellent, quomodo nasceremini, non inueniretis. Quod si quis distinctius etiam scire cupit, quatenus liceat Episcopatum vel desiderare, vel recusare, legat B. Greg. 1. p. past. curæ cap. 5. & septem aliis, deinceps quæ sequūtur. atq; etiam S. Thomam secunda secundæ quæst. 185. art. 1. & 2. in quibus docte hæc, rationibus etiam suo more in vtranq; partem allatis, disputat atq; decernit.*

219 Iudicium prorsus vnà cantamus] *simul cū Dauide scilicet Psal. 100. scite admodum canente, Misericordiam & iudicium cantabo tibi Domine : quemadmodum enim solius diuinæ misericordiæ memoria nimiam*

miam quandã paruerit confidentiã, ita folius iudicij recordatio ad desperationẽ detruſerit. alterum igitur altero temperantes, Deoq; vt eſt miſericors ſimul & iuſtus, itidem miſericordiam ſimul & iudicium cantantes, optime nobis conſuluerimus. nec tamen ſine cauſa miſericordiam iudicio præmittimus, quia (vt S. notat Auguſtin.) prima diſpenſatio Domini noſtri Ieſu Chriſti medicinalis eſt, non iudicialis: cum enim videret omnes eſſe peccatores, prius erat eius miſericordia prærogandа, & poſt exerendum iudicium.

220 Promptus erat Aaron, at Moſes reſiſtebat] *pulchre exemplis ex veteri teſtamento, Exod. ſcilicet 3. & 4. Eſa. 6. & Hier. 1. petitis, confirmat, vtrunque recte fieri poſſe, vt publica munera & reiicias, & accipias, dummodo hoc quidem facias Dei ope & auxilio, non tuis viribus fretus, illud verò non deſidiæ atq; ignauiæ, ſed modeſtiæ & humilitatis gratiâ. Vtrum autem, alterum alteri comparando, laudabilius videatur, quamuis difficile ſit iudicare, tamen licet hac etiam de re B. Hieron. dialectice quodammodo ex non parua Hebræi ſui diſputatione pauca referentem audire in extrema ſua 142. quam ad Damaſum ſcribit, epiſtola.*

221 Et adiutorem ſumo ipſarum ratiocinationum tempus & conſilium Dei iuſtificationes] *Gracum quoddam* χρόνιον *interpretatur vocem illam* ἢ χρόνον, τὸ γῆρας, *id eſt ſenectutem. quo ſenſu quamuis ſupra eundem Naz. cum de patre ac matre ſua loqueretur, audiuerimus dicentem,* ἐπ' ἐμοὶ πλέον ἢ τῷ χρόνῳ καμόντων, *hic tamen mea quidẽ ſententia non ita accipiendum eſt, ſed pro ipſo temporis progreſſu, quod Latine dici ſolet dies, vt certe dixit Cicero Epiſtola 5. ipſa die debilitantur cogitationes inimicorum, & Attic. 45.*

dies le-

dies leuat luctum; itemq; Terentius, dies adimit ægritudinem hominibus. quoniam igitur sæpe accidit, vt noua aliqua præter expectationem ac voluntatem nostram mutatione perturbati, non poßimus nisi temporis interuallo rationi locum dare, idcirco putarim perspicacem virum dixisse, adiutorem summo ipsarum ratiocinationũ tempus. id ipsum ex duobus aliis locis apertius declarabo. nam in Apolog. minore pag. 28. v. 12. de re simili verba faciens, inquit, ἐφοβήθην, καὶ χρόνου τινὸς ἐδεήθην εἰς ἐμαυτοῦ συνεγερθεὶς ἐκνῆψαι, *timore perterritus sum, ac tempore aliquo indigui, vt ad me ipsum rediens expergiscerer. ac rursus in laudatione Patris pag. 74. ver. 13.* τοιγαροῦν οὕτω κἀκείνους εἷλε τῇ μακροθυμίᾳ, προσλαβὼν καὶ τὸν χρόνον τῆς γνώμης σύμμαχον, *sic igitur & illos cepit longanimitate, adhibito etiam tempore consilij sui adiutore. Quod autem, illum Psalmi 118. versiculum, & consilium meum iustificationes tuæ respiciens, addit, & consilium Dei iustificationes, docet, debere virum iustũ omnia sua consilia diuinis præceptis metiri, iisq; tanquã optimis quibusdam consiliariis in tota vita sua vti. quod quidem se perpetuò fecisse, sæpe testatur Theologus, ac præsertim in extrema fere oratione, quam habuit ad eos, qui dictitabant, ipsum Constantinopolitanam cathedram appetere.*

222 Humilior sub potenti manu Dei.] *salutare illud videlicet B. Petri monitum sequutus in priore sua epistola cap. 5. ita dicentis, humiliamini igitur sub potẽti manu Dei. cui & alius consentiens Apostolus frater Domini cap. 4. Subditi estote Deo, inquit, humiliamini in conspectu Domini. & quidem nulla esse videtur Christiano homini tam necessaria virtus, quàm humilitas, quia, Sapiente primum docente Prou. 3. secundum*

litteram

litteram 70. & post eisdem in his, quæ citauimus, locis approbantibus Apostolis, Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

223 Exaltandum eum in Ecclesia plebis &c.] *Statuit nimirum dicto audientẽ esse Dauidis Psal.106. sic suadentis, & exaltent eum in Ecclesia plebis, & in cathedra seniorum laudent eum. quod certe Nazianzeno in presbyteri cathedra iam sedenti præclare conueniebat.*

224 Pastorum principe] τοῦ ἀρχιποιμένος: *ita enim Christum appellauit princeps & ipse pastorum, B. Petrus in extrema sua priore epistola.*

225 Secundum Christi leges magis quàm secundum externas in tua potestate positum] *leges externas* νόμους τοὺς ἔξωθεν, *vocat ciuiles, quæ & ipsæ ex Romanorum instituto decernunt filios ex iustis nuptiis susceptos in patris esse potestate,* ὑπεξουσίους: *hac enim ipsa voce vtitur, hæc dũ explicat, Theophilus Inst. lib.1.Tit.9. opposita nimirum illi* αὐτεξούσιος.

226 Benedictio patris firmat domos filiorũ] *Sententia est ex Ecclesiastici capite tertio totidem verbis translata ac multis iampridem ipsorum quoque Patriarcharum, Noë, Abraam, Isaac, Iacob exemplis comprobata.*

227 Spiritualis domus ista, quam elegi, quam etiam opto fieri mihi requiem in seculum seculi] *priora verba sumpta sunt ex 1. Pet. 2. vbi quidem ille hortatus eos, qui Domini benignitatem gustarũt, vt ad eum accedentes, qui lapis est viuus, ipsi quoq; tanquam viui lapides superædificentur, subiungit per quandam quasi oppositionem,* οἶκος πνευματικός, *ostendens videlicet, ex huiusmodi viuis lapidibus, angulari illi lapidi aptatis*

aptatis & caritate coniunctis, pulcherrimā quandā spiritualem domum constitui. vides igitur apposite admodum hic illa collocasse Nazianzenum. Quàm vero apte eisdem posteriora è Psalmo 131. decerpta inseruerit, poteris per te ipsum facile intelligere. Nam quæ deinceps infert ex 12. cap. epistolæ ad Hebræos, ea si cui forte obscuriora videbuntur, poterit doctissimorum virorum in eum locum expositionem commodius legere. Ego tantum dicam, Nazianzenum vnà cum Apostolo, habita ratione illorum ludorum, qui olim erant soliti magno totius Græciæ concursu, summaq; hilaritate quinto quoq; anno celebrari, merito celeberrimū illum primogenitorum, quorum nomina scripta sunt in cælis, concilium, cœtumq; appellasse πανήγυριν ob summam frequētiam & immensa plane gaudia, quibus beatæ illæ animæ exultant. quarum in numerum faxit misericors & omnipotens Deus, vt nos quoq; hinc decedētes reponamur. Hoc interim spacio ea, quæ sunt à Theologo mādata monumentis, assiduo studio perquirentes, & opere perficiētes, quando satis visum est, quæcunq; ille in hac sua Apolog. non minus eleganti, quàm pia peroratione deinceps collocauit sacræ scripturæ loca, in margine sigillatim adnotasse, ad alteram ipsius orationem Deo duce transeamus.

SCHO-

SCHOLIA IN S. GREGORII NAZIANZENI THEOLOGI ORATIONEM

de amore erga pauperes.

1 DE amore erga pauperes] περὶ φιλοπτωχίας. *quamuis ſcriptus Vaticanæ bibliotheca codex & vnus, & alter habeat* περὶ πτωχοτροφίας, *qua quidē voce vſus eſt Naz. & in extrema hac oratione, & in laudat. Baſ. & in or. contra Eunomianos, tamen maluimus, plurium auctoritatem ſequēdo, retinere* περὶ φιλοπτωχίας, *ſuffragante ipſo etiam auctore, qui dum initio ſtatim inquit* δέξασθε τὸν περὶ φιλοπτωχίας λόγον, *videtur per ſe ipſe inſcriptionem orationi imponere, atq; adeo B. Hieronymo comprobante, qui in Eccleſiaſt. Doctorum catalogo Naz. præceptoris ſui lucubrationes enumerans, hac, non illa vſus eſt voce. quanquam quod ad ſententiam pertinet, vtram nam teneas, refert fermè nihil: vtraq; enim Oratoris propoſitum clare oſtendit, quod quidem eſt, vt doceat, pauperes beneuolentia & benignitate complectēdos eſſe. Eorum vero præcipue pauperum gratia habita eſt oratio, qui ſacro morbo, ſiue mauis Elephantiaſi, per id tempus affligebantur. Id autem tanta Theologus doctrina, & grauitate, tantaq; pariter eloquentia, & vi dicēdi præſtitit, vt qui ea non admodum afficiatur & commoueatur, is plane durus, ferreus, inhumanus dici poßit. Quin putarim ego quidem hac etiam ipſa oratione fortaſſe ex aliqua parte adductos eſſe Nazianzenos, vt huiuſcemodi morbo laborantibus hoſpitalem ſedem non longe ab*

longe ab vrbe extruerent, & res necessarias suppeditarent, quamuis ipse Naz. huius præclari facinoris suasorem maxime omnium & auctorem faciat in eius laud. S. Bas. nam quòd ante illius ægrotorū hospitalis domus ædificationem hæc habita fuerit oratio, nō post, vt videtur dicere interpres Niceta in explicādo eius argumento, satis illinc patere arbitror, quòd in hac quidem orat. p. 133. v. 13. ita legitur, πρόκειται τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν θέαμα δεινὸν, καὶ ἐλεεινὸν, καὶ πᾶσι πλὴν τῶν εἰδότων ἄπιστον, ἄνθρωποι νεκροὶ ζῶντες, *& quæ sequuntur. & rursus paulo post,* ἀπελαύνονται πόλεων, ἀπελαύνονται οἰκιῶν, ἀγορῶν, συλλόγων, πανηγύρεων, συμποσίων. *quæ eam ob rem scilicet dicta videntur, quòd, cum quò se reciperent miseri illi non haberent, cogebantur, fusi per vrbem ac dispersi vagari, vnde etiam postquàm ad eos excipiendos, & curandos nobile illud* νοσοκομεῖον *fabricatum est, tum vero Naz. vt ostenderet, quantum inde commodi ac dignitatis esset consequutum, in S. Bas. laud. p. 93. v. 15. eadem fere verba repetit, apposita negatiua particula: inquit enim,* οὐκ ἔτι πρόκειται τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν θέαμα δεινὸν, καὶ ἐλεεινὸν, *& quæ sequuntur. ex his igitur duobus locis inter se collatis, pùto equidem satis esse perspicuum, nondum* τὸ τῆς εὐσεβείας ταμεῖον *illud ædificatum fuisse, cum præclara hæc & luculenta haberetur oratio, & probabiliter admodum coniici posse, non parum ipsam quoq; ponderis ad opus tam sanctū, & tam pium perficiendum attulisse.*

2 Quamuis alius alij præstare videatur paruis dimensus mensuris] *hunc locum interpres ita intellexisse videtur, vt comparatio fiat inter terrestres hasce ac cælestes illas diuitias, itaq; alter alteri præstare dicatur, si homines corporearum diuitiarum mensuris*

metiaru,

metiaris, quæ parua sunt, propterea quòd corrūpuntur. At putarim ego quidem, Theologum altius quiddam, & præstantius respexisse, vt scilicet diuinarum quoque diuitiarum dona in homines collata inter se comparando, sic etiam doceat, neminē debere tantum sibi tribuere, quin fateatur, multum sibi quidem deesse, si velit se, vt debet, magnis mensuris, ipso nimirum Dei mandato, metiri, non paruis, proximorum videlicet meritis ac virtutibus: hac enim ratione reperias profecto alium alij aliquantum excellere: at si ipsam dignitatem, & veram altitudinem spectes, qui non longe sit ea inferior, inuenies plane neminem, diuitiis nempe mortales tum terrestribus, tum etiā cælestibus quantumuis magnus abundent, Dei tamē misericordia nunquam non egent. hinc S. Augustinus summa caritate hunc in modum auditores monebat suos, Habet quidam multum auri & argenti, ô si agnoscat se pauperem! agnoscit se pauperē, si agnoscit iuxta se pauperem. quid enim? quantumuis habeas, quicumq; diues es, Dei mendicus es. hinc B. Bernardus, Væ qui dicit, quia diues sum & nullius egeo, cum sit pauper, & nudus, & miser, & miserabilis. hinc deniq; S. Paulus, Omnes, ait, peccauerūt, & egent gloria Dei. quem quidem locum puto respexisse Naz. cum dixit: Pauperes sumus plane omnes ac diuinæ gratiæ indigentes: gloriam enim pro gratia siue pro iustitia gratis iustificante, non solum ibi posuisse videtur Apostolus, verum etiam in ep. ad Eph. 3. cum inquit, vt det vobis secundum diuitias gloriæ virtute corroborari per spiritum eius in interiori homine. nec mirum. siquidem & nostri dicunt Theologi, gratiam gloriam esse inchoatā, contraq; gloriā gratiā consummatā. scite autem Theologus ab hoc exorsus est principio, siquidem verissima est

De ver. Domini in Io. ser. 41.

Sapientis

Sapientis sententia, homo indigens misericors est, humilis enim (vt illam exponens ait B. Hieron.) qui se perpetuis bonis egere sine cessatione recolit, vt misericordiã consequatur à Domino, nunquam proximo misereri recusat. sed ne videar interpretis Græci, quem quidem plurimi facio, & maxime sequor, expositionem sine causa reliquisse, non erit absurdum, quibus Nazianzeni, optimi, opinor, sui ipsius interpretis, locis adductus id fecerim, demonstrare, non quidem ea huc transferendo (hoc enim longum esset & superuacaneum) sed tantum adnotãdo, vt posit quicunq; velit, eis perlectis, talem qualem dixi, huius loci sensum esse, clare perspicere. primus igitur est in Apol. p. 16. v. 41. alter in Apol. minore p. 34. v. 44. tertius in hac ipsa oratione pag. 139. v. 22. quartus in or. de recto ordine p. 155. v. 7. quintus & vltimus in Tetrastichis p. 69. col. 1. v. 40. Prou. 19.

3 Frangere esurientibus panem spiritualem] *tangit dictum illud Esa. 58. frange esuriẽti panem tuũ, illumq́; spiritualiter spirituali de pane interpretatur: quemadmodum enim corpus materialibus alitur cibis, sic anima spirituali veræ doctrinæ alimento nutritur.*

4 Panem Angelorum largientes] *respexit ad illud Psal. 77. panem Angelorum manducauit homo. vbi quidem Dauid panem Angelorum vocauit manna, non quòd Angeli eo vescantur (vt ibi aduerterunt Theodoretus, & Euthymius) sed quia desuper Angelorum ministerio est suppeditatum. Naz. vero anagogice panem hic Angelorum intelligit cælestes, diuinosq́; conceptus, quibus vere ipsi quoque Angeli ac beatæ illæ animæ nutriuntur.*

5 Panis verus] *sic enim Iesus ipse se ipsum vere nuncupat Ioan. 6. vbi etiam mirandi illius facti mentio*

fit,cum quinq; panibus quinq; hominum millia faturata funt:nam quòd μυριάδας dixit Naz. numerum definitum pofuit pro indefinito : quemadmodum enim panes,ita & difcumbentes quot effent non definiuit, alioquin non conueniret ratio: μυριὰς enim numerus eſt decem millium. Sed facris in litteris pro magna quauis atque innumerabili multitudine ſæpe legitur.

6 Quemadmodum nec in prato &c.] *pulchra ſane & elegans ſimilitudo,in qua virtutes floribus,ratio atq; intellectus odoratui ac viſui comparantur.*

7 Fides,ſpes, charitas,tria hæc] *verba ſunt Apoſtoli.1.Cor.13. quibus oſtendit tria hæc dona, tanquam firmiora ac magis permanētia,ſcientiæ, & reliquis,quæ numerauerat,donis præſtare.*

8 Ex iuſtis quidem Lot] *Iuſtum Lot S. Petrus quoq; altera ſua in ep.cap.2. appellat. Sodomitem vero eundem dixit Naz. non tanquam ciuem,ſed tanquā incolam, non Sodomitem rurſus, quia à nefando illo ac deteſtabili Sodomitarum vitio integrum ſe omnino ſeruauit:ſed de eo licet Gen.19. plura legere, quemadmodum & de Raab Ioſ.2.& 6. hanc autem non meretricem cum dixit Naz. τῆ προαίρεσιν, non ita intelligi voluit,quaſi profeſſione meretrix non eſſet. nam meretriciam vitam illa quidem profitebatur,ſed quia hoc certe propoſito,exploratores Ioſue humaniſſimo hoſpitio accipiendi, minime ſe meretricem oſtendit, quarum ſtudia & conſilia mala ferè eſſe ſolent. eodem ſane ſenſu dicet, paulo poſt Phinee illum nomen inueniſſe ἐκ τῆ προαιρέσεως, quòd ſcilicet zelo adductus conſilium ceperit, Madianitem vnà cum Iſraëlite confodiendi.ſic etiam in extrema orat. ad ciues Naz. ſerui illius mentionem faciens, qui cum magnum ei æs alienum à domino donatum eſ-*

tum esset, paruum ipse conseruo noluit dimittere, vocat eum δοῦλον καὶ τὴν προαίρεσιν, *quòd videlicet non solum fortunæ conditione, verum etiam animi inductione seruus esset.*

9 Imaginem pulueri colligauit] *Animam scilicet, quæ Dei imago est, corpori: formauit enim Dominus Deus hominē de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ.* Gen.2.

10 Quibus huius virtutis testimonium prę cęteris tributum est] *sensus, ni fallor, talis est, Moysi & Dauidi præ cæteris, non ipsorum virtutibus, quanquam hoc etiam modo intelligi posse dicit interpres, sed hominibus mansuetudinis testimonium tributum esse à sacra scriptura. nam de Moyse quidem Num.12. sic mandatum est litteris; erat enim Moyses vir mitißimus, super omnes homines,* παρὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους. *id nimirum dixit Naz.* πρὸ τῶν ἄλλων *& hîc, & paulo post cū, ostendens, humilitatis specimen Christum præ aliis hominibus dedisse, inquit,* καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ὁ πάντων σωτὴρ. *Dauid vero vbiq;, ac præsertim primo & secundo libro Regum adeo mitis ac mansuetus describitur, vt merito ipse de se ipso Psal.131. cantare videatur, Memento Domine Dauid & omnis mansuetudinis eius. atq; etiam Sanctus Dionys. in ep. ad Demophilum insignem quandam mansuetudinem & clementiam in vtroq; eorum fuisse, pluribus declarat.*

11 Vt auferret opprobrium &c.] *expiando enim scelus filiorum Israël, tulit opprobrium de Israël: quæ verba sunt Dauidis, ita, cum ad congrediendum cū Philistæo se pararet, percunctantis, quid dabitur viro, qui percusserit Philistæum hunc, & tulerit opprobrium de Israël? Quod autem addit,* καὶ ὀνομασθεὶς ἐκ τῆς προαι- 1.Reg.17.

ῥέσεως, innuit Phineem ex illo præclaro facinore, quod Dei Zelo commotus effecit, Zelotis cognomen inuenisse. quod etiam apertius ostendit & in laud. Patris p. 69. v. 46. & in carm. p. 56. col. 1. v. 6. ζηλήμων, inquiens, ψυχήν τε καὶ ὄνομα, Zelotes tum animo, tum nomine.

12 Arbitrum se præbet] *βραβεύων. βραβεύειν apud nostrum hunc auctorem, quantum videor mihi aduertisse, valet, quasi iudicis seu arbitri loco aliquid inter aliquos decernere, & constituere, ita, vt suum cuique tribuatur. id quod aliâs dicere solet διαιτᾶν. neque vero non eiusdem fere significationis esse videtur apud Apostolum Col. 3. vbi Græce ita legitur, καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ θεοῦ βραβευέτω ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. Quod exponens Theodoretus ait, siquis ab aliquo molestiam acceperit, habeat in corde pacem, agonothetæ officio fungentem, & regentem, & Deo gratam concordiam procurantem. ex quo venit mihi in mentem coniicere illud quoque Sap. 10. καὶ ἀγῶνα ἰσχυρὸν ἐβράβευσεν αὐτῷ, non incommode fortasse ita accipi posse, vt dicat, sapientiam, quasi quendam agonothetam, certamen forte Iacob dedisse atque attribuisse, vt scilicet vel cum Angelo luctando fortis esset. Naz. certe, & in Apolog. cum dixit βραβεύσαι δικαίως ψυχῇ τε καὶ σώματι, μὴ τῷ χείρονι τὸ κρεῖσσον. δυναστεύεσθαι συγχωρήσαντας, & hîc cum participio illi νομοθετῶν adiunxit καὶ βραβεύων δικαίως γάμῳ καὶ ἀγαμίᾳ, eo, quo dicebamus, sensu non obscure vsus fuisse videtur: significat enim S. Paulum Corinthiis, qui ipsum hac de re consuluerant, respondentem, æquum se nuptis & non nuptis arbitrum præbuisse, dum nec damnauit nuptias, quod hæretici fecerunt Tatiani, nec eas æquauit virginitati, quod commiserunt Iouiniani, sed, vt verum decebat Apostolum, ita probauit nuptias, vt eis tamen virginitatem præ-*

tem præferret. qua etiam de causa addit Naz. & ipsum Iesum ex virgine nasci voluisse, vt ostenderet, nec coniugium suo carere bono atq; honore (honorabile connubium in omnibus, & thorus immaculatus) & tamen virginitatem meliorem, honoratioremq; esse. id quod etiam in orat. in Nat. pag. 231. v. 11. repetit verbis non multo diuersis, & in oratiuncula illa ad virginem pluribus explicat. Hebr. 13.

13 Propriam voluptatem in alieno sanguine explere] *Alienum sanguinem cisternæ illius aquam tantopere à Dauide concupitam vocauit, quòd non sine vitæ periculo trium illorum virorũ, qui ipsam, Philistinorum castra irrumpentes, hauserunt, eius potiundæ facultatem nactus est.* 2. Reg. 23.

14 Pretij vnius assis] *ἀσσαρίου. ἀσσάριον genus est oboli decima pars numi diminutiuum ab asse. cuius etiã vilitas in ore vulgi & in communi prouerbio versatur. quare & Euangelistæ huiusmodi vsi sunt voce, volentes ostendere, viles esse passerculos. vt merito pro lupinorum pretio ponatur, qui & ipsi vilissimi sunt. vnde & illud Horatij: Nec tamẽ ignorat quid distẽt æra lupinis. Quod autem B. Petrus lupinis vesceretur vilibus, dicit interpres, sumptum esse ἔκ τινος τῶν μὴ ἐκκλησιαζομένων βίβλων. alibi vero adnotatum reperi, à Clemente in historia scriptum esse, ego quidem nusquam id me legisse memini.* Matt. 10. Luc. 12.

15 Cum illa quidem hinc decedens in sancta sanctorum migret & mentem &c.] *contemplatiua enim vita, vt B. ait Bernardus, seculo renuncians soli Deo viuere delectatur, hæc ad ipsam Hierusalem cælestem animam subleuat æstuantem, hæc cælum reserat, hæc portas aperit Paradisi: actiua vero in laboribus hu-*

ius mundi Deo seruit, dum pauperes recipit, pascit, vestit, visitat, consolatur, sepelit, & cætera opera misericordiæ eis impendit: id nimirum est, Christum excipere, si minus in se ipso, quod Marthæ contigit sanctissimæ
Luc. 10. *fœminæ, at certe in pauperibus: Rex enim his, qui à de-*
Matt. 25. *xtris eius erunt, respondens dicet illis, Amen dico vobis, quandiu fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis.*

16 Pro dignitate cuique impertitę ac distributæ.] *S. etiam Augustinus dicit multas illas mansiones, de quibus Io. 14. diuersas meritorum in vna vita æterna significare dignitates.*

17 Alius omnes, si fieri potest, excolat] *non sine causa conditionem illam apposuit. nam B. Hieron. lib. 1. aduersus Pelagianos negat vllum sanctorum, quandiu in isto corpusculo est, cūctas posse habere virtutes. Quòd si dicatur, vt ipse etiam scribit, in Esa. cap. 56. virtutes se inuicem sequi, & sibi hærere, ita, vt qui vnam habuerit, omnes habeat: respondet, id intelligendum esse participatione, non proprietate: necesse enim esse, vt singuli excellant in quibusdam, quemadmodum & Naz. supra multorum sanctorum patrum exemplis propositis declarauit. quod tamen videtur ex S. Augustin. sententia lib. 6. de Trin. cap. 4. & in ep. 29. ad B. Hieron. secundum vsus exteriores accipiendum esse, vel in comparatione aliorum hominum, quia vel humilitatis habitum quis maxime præfert, vel opus fidei, vel alicuius ceterarum virtutum præcipue exequitur. nam quod pertinet ad mentis habitum, videtur eas non modo connexas inter sese, verum etiam pares in vnoquoque posuisse. Sed hac de re licet plura legere apud S. Thomam 1. 2, q. 65. ar. 1.*

18 Mo-

18 Modo vt progrediatur, & pergat ire vlterius] *hoc tam esse necessarium, quàm quod maxime, ostendimus in 30. scholia in Apolog. & quamuis de his proprie dici videatur, quæ ad actionem pertineant; hinc tamen coniiciat quis, posse etiam ad ea, quæ sunt contemplationis, transferri. & quidem iure, nemo enim (summus dicebat ille Pont. & re & nomine fortis) ad* S. Leo, de
cognitionem veritatis magis propinquat, quam qui in- Nat ser.9.
telligit in rebus diuinis, etiam si multum proficiat, semper sibi superesse quod quærat. nam qui se ad id, in quod tendit, peruenisse, præsumit, non quæsita reperit, sed in inquisitione defecit.

19 Ad illius beatitudinis latitudinem] τῆς ἐκεῖθεν μακαριότητος. ἐκεῖθεν *(vt hoc quoq; Græcæ linguæ studiosis gratificer,) pro* ἐκεῖ *siue* ἐκεῖθι *sæpe ponit Naz. quemadmodum &* ἐντεῦθεν *pro* ἐνταῦθα. *ac prioris quidem hæc habeto testimonia, ex hac ipsa or. p.136. v.45. & ex orat. ad Ciues Naz. p.130. v.33. posterioris vero hæc ex eadem hac or. p.135. v.52. & p.136. v.36. quod autem ad sententiam attinet, quemadmodum Xenoph. Philosophus, Prodicum illum Sophistam imitatus, sic S. Gregorius Theologus Christum ipsum sapientiæ fontem* Mat.7.
sequutus, vitij ac virtutis duas indicat vias, quarum illa quidem decipiens, per latam portam & spaciosam, per voluptates scilicet atq; delicias, ducit ad perditionem: hæc vero perficiens, per angustam portam & arctam, per labores nimirum atq; angores, ducit ad vitã.

20 Quem misericordia & veritas præcedunt, cuique &c.] *ita enim diuino Dauid afflatu canebat Psal.88. misericordia ac veritas præcedent faciem tuã: ac rursus 100. misericordiam & iudicium cantabo tibi Domine. cur autem deceat misericordiam simul & iu-*

dicium Deo cantare, cúrue prius misericordiam, quàm iudicium diximus in Apol. Schol. 219.

21 Nec vlli rei magis, quàm benignitati &c.] *Beati misericordes, dicebat Christus Iesus, quoniam ipsi misericordiam consequentur. contraq́; ipsius Domini frater, iudicium, ait, sine misericordia illi, qui non facit misericordiam. Superexaltat autem misericordia iudicium. Quod autem subdit, qui iuste rependit, siue remetitur, & ponit in statera & pondere misericordiã, duo fortasse attigit scripturæ loca. primum quidem illud Luc. 6. eadem quippe mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis. deinde vero illud Esa. 28. secundum 70. & ponam iudicium in spem, misericordiam autem meã in pondera.*

Matt. 5.

Iacob. 2.

22 Aperienda sunt viscera] *Qui enim, S. dicebat Ioannes, habuerit substantiam huius mundi, & viderit fratrem suum necessitatem habere, & clauserit viscera sua ab eo, quo modo caritas Dei manet in eo? Viscera autem Hebraico idiomate pro vehementi quodam pietatis affectu in sacra scriptura sæpe poni, notius est, quã vt declaratione indigeat.*

1. Ioan. 3.

23 Humanitatis symbolum] τὸ ἔρανον τῆς χρηστότητος. *ὁ ἔρανος quemadmodum & τὸ σύμβολον siue ἡ συμβολὴ proprie id à Græcis dicebatur, quod quisq; in communem cœnam conferebat, atq; etiam huiusmodi conuiuia ἐράνοις appellabant, sicut εἰλαπίνας lautiora quædam & magnificentiora, & quæ nuptiarum gratia celebrabantur; γάμους. hinc factũ esse videtur, vt quicquid à pluribus ad aliquod commune opus conferatur, id ἔρανος dicatur. cum igitur vellet Naz. probare, debere omnes homines, pro sua quenq; parte, hominum inopiam subleuare, commode admodum vsus est hac vo-*

ce ἐρα-

ce ἔρανος. atq; etiam infra verbum ἐρανίζειν inde deriuatum vsurpauit, inquiens, ἄλλος ἄλλοτι τῆς συμφορᾶς πρὸς τὸ ἐλεεινὸν ἐρανίζοντες, & in pulchra illa, doctaq; agni Paschalis interpretatione docens, lege sancitum esse, vt, si qua domus minus posset ob paupertatem agnum ad immolandum per se ipsam comparare, tum ille per domos familiarum contribueretur, his vtitur verbis κατ' οἴκους πατριῶν διὰ πενίαν ἐρανιζόμενον.

24 Omnes enim similiter sunt miserabiles] *ὁμοίως. quomodo accipienda sit hoc in loco vox ista, dictũ est in Apolog. Schol. 73.*

25 Qui præter dignitatem aliqua opprimuntur calamitate] *παρ' ἀξίαν. id nolim ita accipias, quasi velit Naz. probare, miserabiliores esse eos, qui immerito, quàm qui merito suo calamitate aliqua sint afflicti: quamuis enim & id verissimum sit, siquidem, vt ait Cic. Tusc. 4. misericordia est ægritudo ex miseria alterius, iniuria laborantis, tamen (vt patet ex altero ei opposito membro, quæ quidem optima est veri sensus eliciendi regula) non hoc ei nunc propositum est demonstrare, sed illud, maiori eos miseratione dignos esse, qui præter dignitatis ac fortunæ gradum, in quo erant constituti, calamitatem acceperint, quàm qui sint aduersis rebus ferendis assueti: nihil est enim, inquit Cicero, tam miserabile, quàm ex beato miser; & hoc totum quidem moueat, si bona ex fortuna quis cadat. Quo etiam fit, vt huiuscemodi personæ in primis deligantur ab his, qui ex Tragœdiis laudem, & plausum quærunt.*

26 A nequissimo isto, abiecto, & infido corpore] *considera, amabo te, amantissime lector, & admirare, quanta vi Theologus, quantisq;, & quàm variis tum sententiarum, tum verborum ornamentis in corpus*

hoc nostrum inuehatur, quantaq́; simul pietate carnis molestias defleat, & assiduam illius cum anima ac spiritu luctationem conqueratur. quod ipsum & carminibus, vt erat in vtroq; scribendi genere excellens, elegantissime fecit, quæ etiam κατὰ σαρκὸς inscribuntur. Scite autem videtur interpres aduertisse vocare Naz. corpus istud & nequissimum, μοχθηρὸν, tanquam animæ aduersans ac repugnans, & abiectum, ταπεινὸν, tanquam corpus (quomodo scribit Apostolus Phil. 3.) humilitatis, quòd scilicet omni per se ipsum honore careat, cum nihil aliud sit quàm terra, & cinis, & infidum ἄπιστον, vt pote quod valetudinem, pulchritudinem, ac robur minime seruet, sed cito immutetur ac peruertatur. Quæ cū ita sint, cur tamen ei anima Dei imago alligata fuerit, quamuis scire se primum quidem neget Naz. præ magno animi motu, mox tamen se ipsum colligens, aliquātum explicat. quod ipsum etiam apertius facit & in Apol. p. 17. v. 9. & in or. in Nat. p. 230. v. 29. Qua de re licet præterea multa & præclara legere apud sanctissimum & doctissimum virum Augustin. de vera Relig. cap. 15. vbi etiam aduertit corpus hominis, cum ante peccatum esset in suo genere optimum, post peccatum factum esse imbecillum & morti destinatum, idq́; quāquam iusta vindicta peccati sit, plus tamen clementiæ Dei, quàm seueritatis ostendisse: ita enim nobis suaderi à corporis voluptatibus ad æternam essentiam veritatis amorem nostrum oportere conuerti. quæ quidem cum his, quæ & hic, & alibi à Theologo nostro de eadem re afferuntur, mirifice conueniunt.

27 Quod cum bene se habet, oppugnat] σώματος γὰρ εὐεξία (*vt ait interpres*) καχεξίαν ψυχῆς ἀπεργάζεται. *quare sapienter ipse etiam Naz. & hac ipsa in*

ipsa in oratione monet, ne sanitatem omnem suspiciamus, nec morbum plane respuamus. & in ep. 60. ad Eudoxium *Rhetorem scribit,* ὅτι κρείττων εὐημερίας ἀχαλινώτου νόσος φιλόσοφος, *meliorem esse morbum patientem, quàm prosperitatem freno carentem. At contra cū oppugnatur, angit & cruciat: vix enim fieri potest, quin corporis labores atq; dolores ipsa quoq; anima participet. quod etiam confirmat S. Augustin. his verbis.* De moribus. Eccl. cath. lib. 1. c. 22. *corporis vinculum ne concutiatur atq; vexetur, laboris & doloris, ne auferatur atq; perimatur, mortis terrore animam quatit: amat enim illud vi consuetudinis, non intelligens si eo bene atq; scienter vtatur, resurrectionē, reformationemq; eius ope ac lege diuina sine vlla molestia iuri suo subditam fore. vt non iniuria videatur his consentiens Theodoretus animam hominis ita Deum alloquentem fecisse, Corpus ego quidem si affligerem, in* De Prou. ser. 9. *mæstitia eram: ipsa enim vicissim dolorem excipiebam; sin nutrirē, appetebar insidiis: quæ enim inde oriebantur insultationes, mihi erant vicissim sustinendæ, nec quid cōsilij caperem, habebam: nā & afflictatio istius magnā mihi molestiam afferebat, & curatio acriorem efficiebat pugnam, atq; aciem excitabat. Hæc mihi & apud sanctos Patres sæpe legenti, & in plerisq; quotidie non sine animi mei dolore verissima esse cernenti, & vero etiam in me ipso pro meis grauissimis peccatis crebro experienti, venit in mentem interdum, quod Sapiens de* Prou. 30. *mendicitate & diuitiis faciebat, idem de commoda & incommoda valetudine precari, infirmitatem & sanitatem ne dederis mihi, Domine. Tentat sanitas (dicebat etiam fortissimus, & sanctissimus Doctor Leo) tentat* Ser. 11. de Quadrag. *infirmitas, dum & illa materia est negligentiæ, & hæc, causa tristitiæ.*

28 Grauatus compedibus, quæ ad terram abstrahunt, aut detinent humi] *corpus enim, quod corrumpitur, aggrauat animam, & terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem. Verba autem illa* κατασπώσαις ἢ κατεχούσαις, *duobus modis interpretatur interpres, vno quidem, vt prius ad contemplatiuum referatur intellectum, posterius ad actiuum, quòd scilicet à curis ille quidem, qui habitu iam liber sit, à corpore deprimitur, dum cogitur diuinarũ rerum contemplationẽ intermittere. hic vero, cui adhuc cum corpore certamen sit, detinetur, cum potius eligat passionibus seruire, quàm pro virtute pugnare, quæ vera est animæ libertas. altero autem modo, vt deprimi dicatur is, qui iam aliquantum sese ab inferioribus hisce rebus abstraxerit, detineri ille, qui tunc primum se abstrahere studeat. sic ita vtraq; & probabilis expositio, facilior hæc, illa subtilior.*

Sap. 9.

29 O mira coniunctio simul & disiunctio] *coniunctionem dixit ea ratione, quod ostendit corpus animæ conseruum esse, cohæredem, adiutorem, beneuolũ, amicum: disiunctionem rursus, quòd significauit, idem eiusdem esse aduersarium, vinculum, exagitatorẽm, hostem, insidiatorem.*

30 Quæ nam hæc est, quę circa me fit sapiẽtia?] τίς ἡ περὶ ἐμὲ σοφία; φιλοσοφία *videtur legisse interpres. Sed & omnes, quos ego viderim, codices habent* σοφία. *& certe* Naz. *in orat. de recto ordine p. 115. v. 39. eandem eodem ferè modo ponit.* σοφίαν *autem dixit, nisi fallor, sapientem illam Dei dispositionem, qua animam corpori alligauit, secretiori quodam vsus consilio. quod & Dauid fortasse admirans, dicebat, mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, & non potero ad eam. Quam certe attulit* Theologus *huius facti causam, ve-*

Psal. 138.

ſam, veriſſimam eſſe, nemo non fateatur: nam ſi nunc humiles homunculi corporis vinclis deuincti atque conſtricti, adeo extollimur, quid tandem feciſſemus ab illis ſoluti atq; expediti?

31 Cum Dei particula ſimus ac deſuper fluxerimus] *huius dicti cauſam, quãuis & alias nõ abſurdas perſcrutatus fuerit interpres, eam tamen veriorem & ad auctoris mentem accommodatiorem ego quidẽ duxerim, vt intellectualis animæ ratione dicat nos eſſe Dei particulam: cognatæ enim diuinitati ſunt (vt ipſe affirmat in or. in* Nat.) *intellectuales naturæ, ac mente ſola perceptibiles. vnde etiam ad imaginem Dei facti eſſe dicimur. itemq; cum deſuper nos fluxiſſe adſcribit, indicat, animam hominis non, quemadmodum mutarum pecudum animas, ex inferiore loco, ex terra ſcilicet ortum ducere, ſed ex ſuperiore, nimirum quòd à creatore in corpus infundatur. eodẽ ſane pertinet, quòd in Apol. p. 17. v. 8. humanæ animæ præſtantiam demonſtrans, ait,* τὴν ἐκ θεοῦ, καὶ θείαν καὶ τῆς ἄνωθεν εὐγενείας μετέχουσαν, καὶ πρὸς ἐκείνην ἐπειγομένην. *ac rurſus p. 28. v. 52. legis peccati, legi ſpiritus repugnantis, vim atq; conatũ exponens,* καὶ διαφθείρειν ἐπιχειροῦντος, *inquit,* τὴν βασιλικὴν ἐν ἡμῖν εἰκόνα, καὶ ὅσαν τῆς θείας ἀποῤῥοίας ἡμῖν συγκαταβέβληται. *& deniq; ne quis relinquatur dubitandi locus, eandem rem hiſce, quos ponit interpres, verſibus explicauit:* λαβὼν ὁ θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, χερσὶν ἀθανάτοις τὴν ἐμὴν ἐστήσατο μορφὴν, ταύτῃ δὲ μοῖραν ἔδωκε τῆς ἰδίας ζωῆς, *cum accepiſſet Deus puluerẽ à terra, manibus immortalibus meam ſtatuit formam, huic vero partem dedit propriæ vitæ. qui tamen verſus, quantum memini, quantumq; ſcio, non extant hodie: plures enim omnino compoſuit vir in omni ſcriptorum genere facũdus, quàm*

dus, quàm qui nunc vel typis impressi, vel manu scripti leguntur, eo præsertim tempore (vt coniicio) quo Iulianus Apostata (quemadmodum ipse narrat initio primæ suæ contra eum orationis) prohibuerat Christianos gentilium scripta legere, non tamen, opinor, triginta millia, vt posit forsitan quis suspicari ex quibusdam B. Hieron. verbis, quæ in Eccl. script. Catal. S. Gregorij nostri lucubrationes enumerans, ponit: ibi enim ille (vt accuratius legenti patet) omnia complectitur, quæ quidem ad ipsius manus peruenissent, præceptoris sui opera, cum dicit, eum ad triginta millia versuum composuisse, siue numeris, siue solutis verbis conscripta illa quidem essent, eã puto ob causam, quod (vt ipse B. Hieron. testatur in suo in Esaiam prologo) solerent antiqui per κόμματα *&* κῶλα, *quæ vocant Græci, nos recte Cic. auctore incisa & membra dicimus, Oratorum quoq; scripta perscribere. hiq;* στίχοι *à Græcis, versus à Latinis, nuncupabantur, ita, vt solerent etiam nonnunquam librarij in extrema quaq; pagina ipsum quoq; versuum numerum adnotare hunc in modum,* στίχοι *verbi gratia* κ'. *quem quidem in modum narrauit mihi vir fide dignus, vidisse se probatissimum Naz. exemplar belle descriptum. Quinetiã ipsi scriptores solebant aliquando, fastigium suis operibus imponentes, quot ea versibus comprehenderentur, adscribere. quod certe mihi in mentem nunc venit fecisse Iosephum extremo suo antiquit. Iud. libro.*

32 Hæredes lucis, & ignis, seu tenebrarum, prout &c.] *quoniam docuit, hominem ex duabus inter se contrariis partibus, spiritu inquàm & carne, constitutum esse, quarum hæc quidem deorsum, ille vero sursum trahit, congruenter infert, nos, si ad meliorem partem inclinauerimus, amplissimos fore, cælestes,*

immor-

immortales, hæredes lucis. ſin ad deteriorem, abiectiſſimos, terreſtres, mortales, hæredes ignis ſeu tenebrarum. In hunc autem modum loquutus fuiſſe videtur Naz. quia, vt alter ait S. Greg. natura ignis eſt, vt ex ſe ipſo & lucem exhibeat & concremationem, ſed tranſactorũ vltrix illa flamma vitiorum concremationem habet, & lumen non habet: terra enim illa terra tenebroſa, & operta mortis caligine, terra miſeriæ, & tenebrarum. Huic ſententiæ licet etiã S. Baſilium adſcribere: is enim exponens illud Pſal. 28. Vox Domini intercidentis flammam ignis: hæc totidem verbis à me huc tranſlata ponit, puto autem fore, vt ignis ille, qui paratus eſt ad ſupplicium diabolo & Angelis eius, interdicatur voce Domini, ita vt, quoniam duæ ſunt in igne virtutes, altera, quæ comburit, altera, quæ illuminat, id quidem ignis quod dolorem & pœnã affert, dignis combuſtione attribuat: quod vero lucem & ſplendorem, gaudio beatorum impertiat. Vox igitur Domini intercidentis flammam ignis ac diuidentis ita, vt ſine ſplendore ſit ignis punitionis, & ſine ardore remaneat lux requietionis. neq; vero nõ etiã Theodoretus atq; Euthymius, horum duorum, opinor, ſanctiſſimorum virorum veſtigia ſequuti, idem eundem locum exponentes attigerunt.

In Iob lib. 9. cap. 38.

Iob 10.

33 Vel temporis commutatio depulerit] *vt enim ipſe elegantiſſime exponit & in ep. 52. ad Sophronium, & in orat. ad Ciues Naz. p 128. v. 50. circulus quidam eſt rerum humanarum, nihil omnino ſtabile, nihil æquabile, nihil per ſe ſufficiens, nihil vſq; ad finem ſibi conſtans, non lætitia, non triſtitia, non diuitiæ, non paupertas, & id ſolum æquale inæqualitas habet, omnium ſcilicet rerum commutationem: omnia enim circumeunt, & hinc illuc abeunt, ac viciſſim commeant. id quod in-*

quod infra etiam in hac ipsa oratione pulchra quadam allata similitudine demonstrat, inquiens, hæc enim fluxa sunt & caduca, ac velut in talorum ludo aliàs in alios proiiciuntur, & transferuntur, nec quidquam cuiusquam est possessoris ita proprium, quin vel tempore antiquetur, vel inuidia alteri transmittatur.

34 Sibi ipsis ad res necessarias comparandas opitulandi] βοηθεῖν ἑαυτοῖς εἰς τὰ ἀναγκαῖα. *ita enim optimorum exemplarium auctoritatem sequuti restituimus. quam veram omnino lectionem esse, apertius vt intelligas, lege eandem plane locutionem pag. 137. v. 47.* οἱ δὲ τοῖς πτωχοῖς εἰς τὰ ἀναγκαῖα βοηθεῖν θέλοντες.

35 Vt lacrymis lacrymas vitetis] *nempe vt aliquantum lacrymarũ calamitosis hîc impertientes, sempiternas illas lacrymas redimatis, in quibus versabuntur* Luc. 13. *damnati; ibi enim erit fletus & stridor dentium. næ illi* Luc. 6. *beati, qui nunc flent, quia ridebunt. risus igitur noster,* Iacob. 4. *fratres carissimi, in luctum conuertatur, & gaudium in mœrorem.*

36 Deique & à Deo misericordiæ virtutẽ sunt consequuti] *ostendit, opinor, eos, qui pauperum miserentur, Deum hac in re, qui pater est misericordiarũ, maxime imitari. tantum autem bonum neminem posse nisi diuino plane munere consequi.*

37 Spectaculum propositum est oculis nostris graue & miserabile] *Quoniam, teste Arist. 2. Rhet. ea maxime calamitates miserabiles sunt, quæ oculis cernuntur, non sine causa Naz. huiuscemodi spectaculum oculis ipsorum dicit esse propositum, quò magis eos ad misericordiam incitet. atq;, vt semel dicam, eorum, quæ ibi docet Philosophus, ad misericordiam commouẽdam pertinere, quid à Theologo hîc prætermissum sit, nõ*

facilè

facile inuenies, quæ addiderit, fortaſſe nonnulla.

38 Qui ſoli ex omnibus ſui miſericordia pariter & odio tenentur] *rara ſane res eſt & mira: videtur enim* τὸ μισητὸν ἕτερον τοῦ ἐλεεινοῦ καὶ ἐκκρουστικὸν τοῦ ἐλέου, *vt Ariſtot. verbis vtar. & quidem miſericordiam atq; odium diuerſa eſſe & contraria, oſtendet ipſe etiam Naz. aliquanto pòſt, cum docebit, corporis quidē morbum ad miſericordiam ſanæ mentis homines excitare, animi vero ad odium.* Rhet. 2. c. 8.

39 Hic ſolum obliuiſcimur &c.] *quaſi dicat, ceteris quidem in rebus, dum corpora noſtra ſtudioſius etiam, quam oporteret, curamus, homines nos eſſe, praeclare meminimus, at in calamitatibus iſtorum immemores Apoſtoli ſalutariter monentis, mementote laborantium tanquam & ipſi in corpore morantes, ita nos gerimus, quaſi obliti ſimus, nos quoq; conſtare ex carnibus, & circundatos eſſe corpore humilitatis, quomodo illud appellat S. Paulus Philip. 3. abiecto videlicet, nec vlli miſeriæ nō ſubiecto. hoc autem dixiſſe videtur, quoniam ſolent homines ſimilium ſui maxime miſereri, ſi cogitent, ſe quoq; eiſdem incommodis expoſitos eſſe.* Hebr. 13.

40 Atqui iſtis ipſa etiam natura occluſa eſt] ἀλλ' ἀπεκλείσθη γε τούτοις καὶ ἡ φύσις. *pronomen illud* τούτοις *nolim ad parentes referas, ſed ad ipſos liberos: his enim profecto dicit eſſe ob morbi acerbitatem naturalem etiam parentum erga filios affectionem occluſam. id ita eſſe facilius intelligis, ſi eandem eodem ſenſu locutionem infra apertius poſitam legeris p. 137. v. 47.* καὶ τοῖς ἀτυχοῦσι τῶν συγγενῶν τὸν ἔλεον ἀποκλείουσιν, *& cognatis in miſeria conſtitutis claudunt viſcera miſericordiæ.*

41 Et hoc certe volens facit , illud vi quadam ac neceſſitate coactus] τὸ μὲν ἑκών, τὸ δὲ τυραννούμενος. *hoc,*

νος. hoc, inquit, vt filium pater reiiciat, volens facit, vel, vt ait interpres διὰ τὴν αἰσχύνην τοῦ γένους, ob generis ignominiam, quòd scilicet putet, eum præ ingenti calamitate toti domui dedecori quodam modo esse, vel certe ob studium propriæ valetudinis, vt ego quidem coniicio ex præcedentibus ipsius Naz. verbis, cum dicebat, tantum vnumquenq; à curandis propinquis abesse, vt etiã in eo putaret sui corporis salutem positam esse, si illos fugeret, atq; etiam ex subsequentibus, dum dicit, matrem velle quidem filium amplexari, at eius carnes non secus, atq; hostiles, exhorrescere. à quo tamen tantum abfuisse Basil. illum non minus beneficentia, quàm scientia magnum scribit in eius laudat. Naz. vt illos etiam curaret, amplexaretur, oscularetur. Illud vero, vt propriũ lugeat filium, vi quadam ac necessitate coactus facit: est enim id in communibus hominum sensibus atq; in ipsa natura positum atq; infixũ, quod & ipse Theologus non multo post docet his verbis, ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τὸ συμπαθὲς ἐνομοθέτησεν, ἐκ τῆς ἴσης ἀσθενείας μαθοῦσα τὸ εὐσεβὲς καὶ φιλάνθρωπον. cui recte consentiens S. August. te iu-

Confes. l.13. cap.17. *bente inquit Domino Deo suo germinat anima nostra opera misericordiæ, secundum genus diligens proximum in subsidiis necessitatum carnalium, habens in se semen secundum similitudinem, quoniam ex nostra infirmitate compatimur ad subueniendum indigentibus, similiter opitulantes, quemadmodũ nobis vellemus opem ferri, si eodem modo indigeremus. naturæ autem tantam vim esse, vt quandam quasi tyrannidẽ in nos exerceat, & vnusquisq;, opinor, in se ipso experitur, & Naz. tum aliâs sæpe ostendit, tum etiam in or. de pace 3. dum inquit, νικᾷ τὴν ἔχθραν ἡ φύσις, ἧς οὐδὲν βιαιότερον, vincit inimicitiam natura, qua nihil est violentius: nihil est enim,*

enim, dicebat Latinæ eloquentiæ Princeps, appetentius similium sui, nihil rapacius, quàm natura. Ac rursus in orat. de fil. καὶ τίς ὁ τυραννήσας αὐτῆ; οὐ γὰρ δὴ τὴν φύσιν ἐρεῖς, *& quis vim attulit ei? neq; enim profecto naturā dices.* Cic. de amic.

42 Dolorum, quos in partu sustinuit] τῶν ὠδίνων. *id pluribus verbis explicandum fuit, cum non suppeteret vnum Latinum, quo parturientium dolorem exprimerem, quem proprie apud Græcos significat* ὠδὶς παρὰ τὸ ὠθῶ, ὠθεῖς τις οὖσα διὰ τῆς ὠθεῖται τὸ βρέφος, ἢ ἀπὸ τοῦ οἰδάνειν, *quo nomine, teste Euthymio in Psal. 7. & parturientium dolor & ipsa parturitio significatur, à verbo* οἰδαίνω *tumeo siue augesco. etenim cum infans in matris vtero perfectus est & auctus, amplius ferri non potest, vnde maximos efficit dolores, cum ad exitum festinet.*

43 Quam mecum partitus est morbus acerbissime] ὃ μοι συνεμερίσατο πικρῶς ἡ νόσος. *sensus pulcherrimus, si recte percipiatur, & ad misericordiam mouendam aptissimus: cum enim supra dixerit, horum miserorum corporum partes aliquas iam esse à morbo consumptas, congruenter nunc cuiuspiam eorum matrem, quæ filij calamitatē lamentetur, ita loquentem facit, vt dicat, morbum eum secum partitum esse, quòd scilicet membris aliquot sibi relictis, reliqua ipse exederit: id enim est* συμμερίζεσθαι. *quo quidem verbo eodem modo vtitur non ita multò post, cum affirmat, partiendas esse cum Christo facultates,* χριστῷ τὰ ὄντα συμμεριστέον.

44 Cum feris habitabis & tegumentum tibi erit petra] *posteriora verba (vt aduertit interpres) sumpta videntur ex Dan. 4. vbi legitur, cum bestiis & feris erit habitatio tua, priora ex Iob 24. vbi enim Latine habemus, non habentes velamen, amplexantur lapi-*

des, Græce legitur, παρὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτοὺς σκέπην, πέτραν περιεβάλοντο, eo quòd non habeant tegumentum, petram amplexati ſunt. quæ ipſa verba ita, vt ego poſui, licet etiam apud ipſum Naz. legere in ea, quam rure rediens habuit, oratione p.177.v.7.

45 Et quod vix credibile videatur] *res enim cõcurrunt contrariæ, ſiquidem aliquem à ſe auertere, & ad ſe conuertere, contraria eſſe, nec ſimul fieri poſſe videntur: & tamen docet Theologus, quo modo res ſe habebat, vtrunq; ſimul ipſorum culpa euenire incommodũ, alterum quidem, dum calamitoſos illos homines, propriæ quiſq; ſaluti timens, quaſi aliquam peſtem à ſe abigerent; alterum vero, dum ſumptui parcentes, nihil eis tecti, nihil alimenti, nihil tegumenti ſuppeditarent, ita, vt cogerentur illi dies, noctesq; huc, & illuc paßim vagari. quare ſapienter admodum & ſanctißime factum eſt, vt cum S. Baſilij plane magni, tum etiam, vt ego quidem exiſtimo, S. Gregorij, magni ne dicam an maximi? conſilio atq; opera ſalutaris vtriq; malo medicina eodem tempore adhiberetur, noua illa vrbe, νοσοκομεῖον dico, glorioſe extructa, quò elephãtiaci, quaſi noua quædam colonia, deducerentur, reſq; omnes comportarentur ad eos alendos, atq; curandos neceſſariæ.*

46 Veritatis Martyrum nomine feſtos dies agentes] *valeant igitur, vel potius reſipiſcant qui ſanctorum memorias fruſtra à nobis & perperam frequentari, falſo dictitant. nam & gloria Dei ex ea re maxime augetur, & vtilitas in homines pios non mediocris ſane redundat, quemadmodum cum alij antiquißimi ac ſanctißimi Patres, tum in primis B. Hieronymus contra Vigilantium, & Damaſcenus explicarunt, atque etiam in proximo ſuperiore Tridentino Concilio ſeſſ. 25.*

ſancitum

sancitum ac declaratum est.

47 Et cupiant montibus &c.] *verba quædam leguntur non dissimilia & Osee 10. & Luc. 23. & Apoc. 6. vt videatur Naz. non obscure ad ea innuisse.*

48 Vt non nihil leuentur suis proferendis lamentationibus] *nam, vt notat interpres, vtq; ipsa docet experiẽtia, qui graui aliquo dolore opprimũtur, dũ illum verbis efferunt, videntur nonnihil leuari, & eius quasi oneris partem in illos, apud quos lamentantur, deponere: quemadmodum enim gaudium, si communicetur, augeri; sic contra dolor minui solet.*

49 Id autem dico, quoniam &c.] *reddit, opinor, rationem cur nolit his, qui festi diei agendi gratia conuenerant, luctus causam præbere; innuit enim, id se vitare, eorum imbecillitati ac molliciei concedentem, qui non poterant animum inducere, vt crederent, esse aliquando voluptati dolorem præferendum, hilaritati tristitiam, risui minus honesto laudabilem fletum; nimirũ id à communi hominum sensu abhorret. Vnde etiam apud Xenophontem 2. lib. Pædiæ, vna omnium voce exploditur tristis ille ac seuerus Aglaitadas, qui id ipsum suis conabatur sociis, non malis omnino rationibus suadere. sed tamen & Sapiens ita se rem habere docebat, dicens, melius est ire ad domum luctus, quàm ad domũ conuiuij: &, melior est ira risu, & cor sapientis, vbi tristitia est, & cor stultorum, vbi lætitia. & vero etiam Christus ipse saluator non prætermisit idem nos etiam atq; etiam commonere, Væ vobis, qui nunc ridetis, quia lugebitis & flebitis. contra vero beati, qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Scitè igitur B. Bernardus equum indomitum, dicebat, flagella domant, animum immitem contritio spiritus & assiduitas lacrymarum.* Eccles. 7. Luc. 6. Matt. 5.

50 Hiq; nostri secundum Deum fratres] *cum fratres in scripturis diuinis quattuor modis dicantur, vt aduertit B. Hieron. contra Heluidium, natura, gente, cognatione, affectu, qui in duo scinditur, in spiritale, & in commune; in spiritale, quia omnes Christiani fratres vocamur: in commune, quia omnes homines ex vno patre nati, pari inter nos germanitate coniungimur. vltimo huc modo accepisse nomen hoc videtur Naz. dicens, οἱ κατὰ θεὸν ἡμῶν ἀδελφοὶ, ostendens indignum esse, cum omnes ab vno Deo oriamur, alamur, & gubernemur, non alterum alterius, quasi fratris, indigentiæ subuenire.*

Malach.2. *Id autem interpres illis Prophetæ verbis confirmat, nunquid non Pater vnus omnium nostrum? nunquid non Deus vnus creauit nos? vocem illam Pater ad Deum referens, quod & S. Thomas fecit in ep. ad Gal. 1. Lect. 5. quam tamen expositionem B. Hieron. in suis in eum locum commentariis improbat, docens ad Abraam esse referendam. Sed non desunt alij clarissimi scripturæ loci ad ostendendum, omnes homines fratres eo nomine dici*

Matt.18. *ci posse (vt certe dixerunt ipsi etiam Euangelistæ, si pec-*

Luc.17. *cauerit in te frater tuus, increpa illum) quod vnum Deum Patrem habeat, ex quibus vnū satis nunc sit attulisse, quod quotidie præceptis salutaribus moniti au-*

Matt.6. *demus dicere, Pater noster, qui es in cælis. Iam vero ex eo, quod sequitur, qui eandem, quam nos sortiti sunt, naturam, idem fortasse voluit intelligi, quod Sap.7. pluribus verbis explicatur, ac demum efficitur, vnum introitum esse omnibus ad vitam. Illud certe quod addit, qui ex eodem luto formati sunt, à Iob 33. mutuatus videtur, vbi Græce ita legitur, ἐκ πηλοῦ διήρτισαι σὺ ὡς καὶ ἐγὼ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ διηρτίσμεθα.*

51 Dum in cruciatibus philosopharetur] *in crucia-*

cruciatibus philosophari ille dicitur, qui superatis corporis doloribus, ita disserit de seriis & grauibus rebus, ac si extra corpus esset. quod fecisse dicuntur quidam etiam gentiles, Anaxarchus, Epictetus, Socrates, vt ipse etiam Naz. narrat in ep. 88. ad Eudoxium. Id autem ex nostris Iob maxime omnium præstitisse tum ex his, quæ de ipso litteris tradita sunt, aperte perspicitur, tum etiam B. Augustin. de mor. Eccl. Cathol. 1. c. 23. testatur his verbis: neq; illum commemorabo virum, à quo in magnis cruciatibus corporis, & horribili tabe membrorum non modo sustinentur humana, sed diuina etiam disputantur. in cuius singulis vocibus satis elucet, si quis æquo animo attendat, quanti pendenda sint ista, quæ cum volunt homines per dominationem tenere, ab his ipsis potius per cupiditatem tenētur, & rerum mortalium serui fiunt, dum imperite Domini esse desiderant. quæ eo libentius adscripsi, quod Nazianz. sententiam planissime explicant.

52 Qui eundem Christum induerunt secundum interiorem hominem] *quod ad sensum pertinet, nemini dubium esse existimo, quin significet, eos, quos commendat, sacri baptismatis gratia eundem, quē ipsos, apud quos verba facit, Christum induisse secundum interiorem hominem, mentem scilicet siue animā. verba autem dicit interpres sumpta esse ex illis Ephes. 3. in interiorem hominem habitare Christum per fidem in cordibus vestris: at mihi quidem verisimilius videtur, ea ex duobus aliis locis decerpta esse, & in vnum coacta. quorum vnus est ad Gal. 3. quicunque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. alter ad Rom. 7. condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem. Quæ vero proxime sequuntur verba, ea certe ex*

2.Cor. sunt accepta: ibi enim & cap.1.ita legitur: Qui & signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris. & rursus quinto, qui dedit nobis pignus spiritus. pignus autem, ἀῤῥαβῶνα, spiritus vocat Apostolus Dei gratiam, quæ est quasi arrhabo quidam gloriæ atq; æternæ hæreditatis, quam nobis se daturum pollicitus est, si eam fideliter, diligenterq; custodierimus. Verum quæ deinceps ponit Naz. *sacræ scripturæ loca, ea quoniam & plura sunt, & satis aperta, sat fuerit in margine adnotasse. Id tamen nolo prætermittere, quin lectorem commonefaciam, ideo me participium illud συνανιςάμενοι, tanquam præsentis temporis indicatiuum potius, vt est, existimasse reddendum, quàm tanquā futuri, quo modo videtur accepisse interpres, quòd putem, non eam, quæ futura est, resurrectionem intelligere hîc* Naz. *sed quæ nunc fit in nouitate vitæ per viuam fidem, & spem futuræ gloriæ. quod non obscure innuisse videtur, dum subdit, siquidem compatiuntur, vt & conglorificentur. de quo quidem resurrectionis genere infra quoq; p.136.v. 31. apertius dicet. neq; vero non etiam Apostoli dictis id consonat, qui huiusmodi resurrectionem sæpe indicās, præterito, ne dum præsenti tempore vsus est. Consepulti ei, inquiens Colos.2. in baptismo, in quo & resurrexistis per fidem operationis Dei. ac rursus 3. Igitur si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite. quæ quidem verba attendentes nonnulli, vt B. ait Augustin. in ep.119. ad Ianuarium, nec intelligentes, quatenus dicantur, arbitrati sunt iam factam esse resurrectionem, nec vllam vlterius in fine temporum esse sperandam.*

53 Mitissimi illius ac benignissimi magistri, qui infirmitates nostras portauit] *ad duo hîc Matt. loca allusisse videtur, primum quidem ad illud*

cap. 11.

cap. 11. discite à me, quia mitis sum & humilis corde: deinde ad illud cap. 8. ipse infirmitates nostras accepit, & ægrotationes nostras portauit: quamuis enim sensus horum verborum legatur etiam apud Esa. 53. vnde & S. Matt. illum nominatim accepit, tamen ipsa Græca Naz. verba similiora videntur his, quæ apud Euangelistam, quàm eis quæ apud Prophetam leguntur. Quod autem sequitur, & humiliauit semetipsum vsque ad nostram massam, sententia quidem sumpta videtur ex 2. cap. ep. ad Phil. vbi legitur, semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo; humiliauit semetipsum factus obediens vsque ad mortem. vox autem illa φύραμα, quamuis eã ab Apostolo mutuatus fuerit, nõ ibi tamen legitur, sed cũ alibi, tum quod propius ad Naz. propositum accedit, Rom. 7. vbi figuli exemplum illud afferens, ait, an non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem &c. Cum igitur ipse etiam homo de luto siue de limo terræ formatus sit, commode tali voce vsus est Theologus, volens ostendere, Dei Filium præ sua eximia erga homines caritate non esse grauatum, grauissimam hanc nostri corporis molem suscipere: quod apertius explicans, subiungit, qui propter nos mendicatus est carnem, istam, indicans, eum, vilissima hac nostra & miserrima carne assumpta, pauperem se quodammodo fecisse. id nimirum est πτωχεύειν τὴν σάρκα, qua locutione etiam in or. in Nat. vsus est p. 231. v. 16. eam vero ego Latine ad verbum eo libentius reddidi, quòd occurrit, Plautum quoque, non malum Latinitatis auctorem, dixisse, mendicare malum. nam verbo quidem πτωχεύειν ipse etiam S. Paulus vsus est 2. Cor. 8. vbi Latine ita legimus, propter nos egenus factus est,

ctus est, cum esset diues, vt illius inopia vos diuites essetis. quem locum tangit hic sine dubio Naz. non tamen apposuit nomen τὴν σάρκα, quod de suo addidit Theologus, vt exponeret, quanam ratione egenus factus sit Christus, nec contentus hoc, addit καὶ τὸ γεῶδες σκῆνος, innuens fortasse ad illud 2. Cor. 5. si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur; & paulo post, qui sumus in hoc tabernaculo ingemiscimus grauati; vel potius ad illud Sap. 9. Terrena inhabitatio deprimit sensum: ibi enim Græce eadem plane verba leguntur, τὸ γεῶδες σκῆνος, sic itidem explicans, qua re nos ab illo ditati fuerimus, addidit τῇ ἐκείνου θεότητι. nam vt S. ait Augustin. factus est particeps mortalitatis nostræ, vt nos participes faceret diuinitatis suæ. Quod vero vltimo loco addit, qui dolores pertulit, & languidus factus est pro nobis, est Esaiæ.

54 Qui Christi oues sumus &c.] *eratis enim, inquit Apostolorum princeps priore sua ep. cap. 2. sicut oues errantes, sed conuersi estis nunc ad pastorem & Episcopum animarum vestrarum. itemq; alter coapostolus Hebr 13. Deus autem pacis, ait, qui eduxit de mortuis pastorem magnum ouium in sanguine testamenti æterni Dominum nostrum Iesum Christum. Quem ipse de se ipso dicebat Ioan. 10. Ego sum pastor bonus, bonus pastor animam dat pro ouibus suis. quod multo etiam maius est, quàm errantes reducere, pereuntes exquirere, & infirmas corroborare. quæ quidem verba Naz. accepit ab Ezech. 34.*

55 Extraneis, & alienis] *duo forte eodem tempore loca respexit, vnum quidem Eccl. 6. homo extraneus vorabat illud. alterum vero Psal. 48. relinquet alienis diuitias suas. quibus eorum stultitia atq; insania coarguitur,*

guitur, qui tantopere caducis hisce bonis comparandis student, quæ propediem extraneis & alienis voranda relinquant, quin etiam inimicis sæpenumero atque hostibus. quid vero (vt S. etiam Chrysost. ait) hoc miserius potest esse, vel infelicius, quàm inimicis suis quenquam laborare, &, vt illi in deliciis degant, pecunias congerere? id ita esse cum nemo non videat & fateatur, non multi tamen corriguntur. tanta est hominum cupiditas. In epist. ad Heb. hom. 15

56 Vestimentis mollibus & circumfluentibus] *quòd scilicet per totum vndique corpus fluant ac dilabãtur. cum igitur dixit* μαλακῇ, *videtur notasse leuitatẽ ac mollitudinem: cum* περιῤῥεούσῃ, *laxitatem & superfluitatem. has autem voces eadem de re loquentẽ* Naz. *sæpe connectere, licet videre & in laud. Cæsarij p.49. v.13. & in or. ad Patrem p.63. v.20. & denique in ea, qua Christi natalem diem celebrat, p.228. v.52.*

57 Sic enim ego quidem voco omne quod est superuacaneum & nimium] ἀσχημοσύνην *videlicet: quamuis enim nomen hoc supra non posuisset, posuerat tamen verbum, vnde illud est deriuatum, inquiens,* ἐνασχημονήσομεν μᾶλλον, ἤπερ ἐμπρέψομεν, *vt scilicet ostenderet molliores vestes & laxiores non, vt plerique rentur, decori, sed dedecori esse, suo quidem indicio, quo recte rem expendens existimabat, quicquid quacunque in re superuacaneum sit ac nimium, id vocandum esse* ἄσχημον *siue* ἀσχημοσύνην. *cuius quidem, quemadmodũ & ei oppositæ* εὐσχημοσύνης, *omnes ferme artes, omnemque corporum & plantarum naturam plenam esse, docet Plato in 3. de Rep. Dialogo, nempe quòd in omnibus hæc, aut illa insit, simulque ostendit, hanc quidem* εὐλογίας καὶ εὐηθείας, *illam vero* κακολογίας καὶ κακοηθείας *germanam esse, non secus atque* εὐρυθμίαν, καὶ εὐαρμοστίαν,

quæque

quæq; istis opponuntur ἀῤῥυθμίαν, καὶ ἀνωμοσίαν.

58 Oculis gratiam habentes, quod ipsorum calamitatem minus videant] *sensus oculorum tametsi, vt dicit Arist. initio suæ Theologiæ, maxime omniũ optabilis est, quippe qui ad cognitionem, quam naturæ omnes homines appetunt, plurimum confert, multasq; aperit differentias: est enim, ipso etiam in Phædro affirmante Platone, omnium sensuum acerrimus atq; acutissimus, accidit tamen nonnunquam, vt videatur odiosus, quatenus scilicet aliqua nobis molesta, atq; acerba patefacit. quare etiam Isidorus de summo bono l.1.c.31.* De part. p.1. q.97. ar.4. *& S. Thomas statuit apud inferos, quamuis locus sit omnino tenebricosus, quemadmodum supra ostendimus Schol.32. luminis tamen aliquantum esse, quod satis sit* In Iob. l.9. cap.39. *ad videndum ea, quæ animam torquere possunt: sicut enim (alter ait B. Greg.) electis ignis ardere nouit ad solatium, & tamen ardere ad supplicium nescit, ita è diuerso gehennæ flamma reprobis & nequaquam lucet ad consolationis gratiam, & tamen lucet ad pœnam, vt damnatorum oculis ignis supplicij & nulla claritate cãdeat, & ad doloris cumulum, dilecti qualiter crucientur, ostendat. Argutè igitur Theologus, Elephanticorum calamitatem amplificans, facit eos gratiam habentes oculis, qui ita essent affecti, vt minus possent, ipsorum ærumnas aspicere. in extrema nimirum miseria eum omnino versari necesse est, cui id leuissimum sit, quod aliis est grauissimum.*

59 Et intactis stragulis] *ἄψαυστα dixit ἐπιβλήματα, nisi me fallit, vel ob subtilitatem, quòd adeo essent tenuia, vt tactum quodammodo fugerent, vel potius ob dignitatem, quod ita pulchra essent ac preciosa, vt nefas videretur ea contingere. nam etiam in or. ad Arianos pag.166.*

pag. 166. v. 32. de sacri ministerij vasis verba faciens, quæ non licebat cuilibet attingere, inquit, λειτουργικὰ σκεύη καὶ τοῖς πολλοῖς ἄψαυστα.

60 Plus omnino, quàm auidioribus oculis expediat, ornatos] πλεῖον, ἢ ὅσον συμφέρει λίχνοις ὀφθαλμοῖς, κεκοσμημένους. *sic velim distinguas, nec illud* λίχνοις ὀφθαλμοῖς, *quod quidem regitur à verbo* συμφέρει, *construas cum participio* κεκοσμημένοις*: neq; enim eorum, qui nimis sunt ornati,* λίχνοις ὀφθαλμοὺς *vocat, sed illorum, qui nimia quadam auiditate hũc in modum exornatos intuentur, non sine suo maximo damno: nimius enim ornatus, vt dicit interpres, intemperantibus perniciosus est. hanc autẽ esse vim illius vocis* λίχνος*: huncq; verum huius loci sensum, apertissime cognosces, si tria alia loca legeris, in quibus eadem vtitur Naz. vnus est huic fere proximus, cũm sex interpositis versibus dicit,* τὴν λίχνην γαστέρα*: alter in laud. Gorgoniæ pag. 54. v. 12. tertius in or. in Nat. p. 230. v. 44. neq; vero nõ maxime huic sententiæ fauent codices illi, qui* τὸ συμφέρει *non præponunt, sed postponunt* τοῖς λίχνοις ὀφθαλμοῖς.

61 Calices extremis digitis deferẽtes] ὀχοῦντας, *hanc probati codicis lectionem eò magis recipiendam duxi, quòd occurrit Xenophontem quoque huiusmodi participio l. 1. Pædiæ vsum esse, dũ describeret, quo modo solerent Medorum Regum serui à cyathis, vinum ipsis bibituris infundere. sed quoniam locus est huic valde similis, non grauabor illum totidem verbis huc transferre. inquit igitur,* οἱ δὲ τῶν βασιλέων τούτων οἰνοχόοι κομψῶς τε οἰνοχοοῦσι καὶ καθαρείως ἐγχέουσι, καὶ διδόασι τοῖς τρισὶ δακτύλοις ὀχοῦντες τὴν φιάλην. καὶ προσφέρουσιν ὡς ἂν ἐνδοῖεν τὸ ἔκπωμα εὐληπτότατα τῷ μέλλοντι πίνειν.

62 Carnium molem refrigerantes] τὸ πλῆθος τῶν σαρ-

τῶν σαρκῶν. nolim intelligas earum, quæ comedendæ apponebantur, carnium, sed ipsorum conuiuarum, quos ob luxum videtur opimo corporis habitu præditos describere. & quidem propriarum carnium, non earum, quas comedebant, refrigerandarum causa solent delicatiores homines ventulo flabellis captato & auris manu quæsitis oblectari. Caue autem putes hisce deliciis delectatum vllo modo fuisse Naz. quòd enim se vnum facit ex iis, qui istæc sectentur, id inuidiæ vitandæ gratia facit, sed vere humili eum sede, tenuissimoq; victu & cultu vsum esse semper, cum ex aliis patet, tum etiam ex his, quæ ipse de se ipso memoriæ prodidit tum soluta oratione ad Arianos p.167.v.31. tum ornatissimis atq; optimis versibus pag.1.col.2. quæ si attente legeris atq; etiam vitæ tuæ ratione imitatus fueris, nihil erit, quòd te pœniteat.

63 Aëre, terra, aqua abunde &c.] *aër enim volatiles, terra terrenas, aqua aquatiles bestias abunde nobis suppeditant. hæc autē parauit Deus hominibus, vt alimenta inde sibi, non condimenta; medicamenta, non oblectamenta peterent: nam fames & sitis, vt S. scribit* Confess. l 10. cap. 31. *Augustin. quidam dolores sunt, vrunt, & sicut febris necant, nisi alimentorū medicina succurrat. Quæ quoniam præsto est, dicebat ille, Deum ipsum affatus, consolatione munerum tuorum, in quibus nostræ infirmitati terra, & aqua, & cælum seruiunt, calamitates delitiæ vocantur his nempe, vt subiicit Naz. nostro gratificamur ventri, auidissimo re vera atq; ingratissimo. venter enim S. dicebat Basil. semper appetit, nec vnquam* De Ieiun. hom. 1. *cessat, hodie accipit, & cras obliuiscitur; cum fuerit saturatus, de continentia philosophatur; cum crapulam exhalauerit, obliuiscitur dogmatum.*

64 Propediem destruendo vnà cum ipsis pariter de-

ter destruendis escis] *reficimus enim eo, quem supra notauimus, loco, Deum alloquens S. dicebat Augustin. quotidianas ruinas corporis edendo & bibendo prius, quàm escas, & ventrem destruas, cum occideris indigẽtiam meam satietate mirifica, & corruptibile hoc indueris incorruptione sempiterna. hac autem sanctissimus ille vir pie dum confitetur, eundẽ perstrinxit, quẽ et hîc respexit Naz. Apostoli locũ 1. Cor. 6. esca ventri & venter escis, Deus autẽ & hunc, & has destruet. Cum vero audis, Deum & ventrem, & escas destructurum, per ventrem intellige, vt & hîc notat interpres, & illi S. Chrysost. cæteriq́, cum, vt ferè solent, sequuti, Græci expositores, non ipsum ventrem. sed ventris & gutturis vitium, itemq́; per escas non ipsas escas. sed escarum insatiabilem cupiditatem. vel certe alteram teneto eorũdem expositionem probabiliorem fortasse, quam etiam B. Augustin. videtur eo, quem diximus, loco innuere, vt scilicet dicas, Apostolum his verbis prænunciasse quodammodo futuræ vitæ conditionẽ, vbi cum nulla prorsus futura sit vllius rei indigentia, inania vtiq; istlhæc, quod ad eum, quem hîc præstant, vsum pertinet, atq; inutilia fuerint: id enim proprie significare videtur καταργεῖν, hoc est, vt ipsa interpretis verba ponam, ἀργὸν καὶ ἀνέργητον ποιεῖν.*

65 Tanquam odorum suauitate fragrãs] *ὡς ἀνθοσμίαν. hac voce vsus est Naz. non solum hoc in loco, sed etiam in or. in Nat. p. 229. v. 5. & hic quidem sic illam interpretatur interpres, ὡς εὐώδη, tanquam odoratum, illic vero ἀνθοσμίας ὁ, inquit, ὁ εὔχροος ἅμα καὶ εὐώδης οἶνος, anthosmias autem dicitur bono colore simul & odore præditum vinum. sed non te pigeat, quod de eadem Aristophanis quoq; interpres scriptum reliquerit,*

querit, audire. is igitur in Pluto exponens illa verba οἴνου μέλανος ἀνθοσμίου, *inquit*, μέλανος ἐρυθροῦ, ὅμηρος, μέλανος οἴνοιο, ἀνθοσμίου δὲ ἡδέος, εὐόσμου, ὥσπερ τὰ ἄνθη, ἢ ὡς ἀπὸ τόπου ἀνθοσμίας, ἢ ὡς ἀπὸ εἴδους ἀμπέλου, ἢ τοῦ ἡδέος, καὶ περιόσμου, καὶ ἀνθηροῦ, *id est, melanos dicit rubri, Homerus quoq; dixit, rubri vini, anthosmiu vero suauis, odorati, quemadmodum flores, vel tanquam à loco anthosmias dicitur, aut tanquam à genere vitis, vel suauis, & perquàm odoriferi atq; fragrantis. Ac rursus in ranis in illud carmen* Διόνυσε πίνεις οἶνον οὐκ ἀνθοσμίαν, ἀνθοσμίας δὲ, *ait*, ὁ εὐώδης, ἐγκειμένου τοῦ ἄνθους καὶ τῆς ὀσμῆς, καὶ γέροντος παραγωγὸν ἀνθόσμιος καὶ ἀνθοσμίας, *anthosmias autem vinum dicitur odore fragrans, composito enim nomine anthus, quod significat florem, & osmes, quod significat odorem, deriuatū est anthosmios & anthosmias. hanc ergo etymologiam, vt probabiliorem, sequutus, verti, tanquam odorum suauitate fragrans. sed de hoc plura fortasse, quàm oportuit, dixisse videbimur, dum cupimus eis etiam, qui hisce delectantur, inseruire. Quod autem addit Naz. de alio philosophabimur, videtur quadam cum irrisione atque adeo indignatione proferendum contra eos, qui de vinis quasi de seria & graui aliqua re differunt. nam quod in fine clausulæ ponit, quasi tyrānus, id, vt indicat interpres, ita omnino est accipiendum, vt dicat, existimasse delicatiores, sui ne, an nostri temporis dicam? homines non paruam se iacturam fecisse, nisi adfuerit in conuiuio præter nostratia vina, aliquod etiam peregrinum maxime probatum, quod quasi Coryphæus quidam ac tyrannus domestica explodat, atque expellat.*

66 Ventris atque eorum, quæ ventri sunt proxima, serui] δοῦλοι γαστρὸς καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα. *eandem*

plane

plane loquutionem ponit in or. contra Eunom. p.195.v. 46, eã autem visus mihi ipse sum nõ incommode eo, quo feci, modo Latine reddidisse, quòd in mentem venit apud dignissimum tanto præceptore discipulum, B. Hieronymum dico, in ep. ad Eustochium, vbi virgines & viduas fugiendas monet ociosas & curiosas, ita legisse, nulla illis nisi ventris cura est, & quæ ventri sunt proxima. & quidem qui illi seruiat, eum his quoq; seruire prope necesse est: si enim, vt lepidus ille et politus inquit Comicus, Terent. in Eunuch. *verbum hercle hoc verũ est, sine Cerere & Libero friget Venus, sequitur, vt illud pariter verum sit, cum Cerere & Libero calet Venus. quare & Apostolus Ephesios admonens, nolite, aiebat, inebriari vino in quo est luxuria.* Eph.5.

67 Dum tempus habemus] *respexit, opinor, illud S. Pauli ad Gal. 6. dum tempus habemus, operemur bonum, indicantis, bonorum operum semina, beneficentiæ scilicet & caritatis erga proximum, in hac vita seminanda esse: in altera enim non serendi, sed metendi tempus erit: in hoc enim agro, vt B. ait Augustin. Deus voluit cum lacrymis seminari, quod postea cum lætitia meteretur.*

68 Carnis humilitatem] τῆς σαρκὸς τὴν ταπείνωσιν. *quemadmodum S. Paulus Phil. 3. dixit* τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως *corpus humilitatis, sic Naz. non multo secus dicere videtur* τῆς σαρκὸς τὴν ταπείνωσιν: *creber est enim in Apostolicis tum sententiis, tum verbis imitandus. quod etiam fortasse fecit in his, quæ paucis interiectis sequũtur,* μή μοι γένοιτο μήτε πλουτεῖν, τούτων ἀπορουμένων, μήτε ὑγιαίνειν, εἰ μὴ *&c. eodem enim sane modo dicendi vsus est Apostolus ad Gal.6. vbi Latine nos quidem legimus, mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.*

X 69 Næ

69 Næ omnia ſunt Chriſto dicanda] monet perfecti Chriſtiani eſſe, omnia prorſus Chriſto tradere, vt poſſit quàm expeditiſſime, nulla re depreſſus, ex hoc inferiore ad ſuperiorem illum mundum euolare: nos enim, ſcribebat B. Hieronymus ad Edibiam, quando prauas ingredimur ſemitas, & rectã Domini viam dimittimus, & oneramur mundi diuitiis, ſiue pondere delictorum, regnum Dei ingredi non valemus. quòd ſi deponamus grauiſſimam ſarcinam, & aſſumamus nobis pennas columbæ, volabimus, & requieſcemus. Id autem dum docet Naz. duobus nititur Ieſu Chriſti teſtimoniis, Luc. 18. omnia quæcunque habes, vende, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cælo, & veni, ſequere me. & Mat. 16. Siquis vult poſt me venire, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, & ſequatur me. Cuius dicto audiens Apoſtolus Phil. 3. dicebat, omnia detrimentũ feci, & arbitror vt ſtercora, vt Chriſtum lucrifaciam. quem quidem locum videtur reſpexiſſe Naz. cum ait, ac ceterarum rerum omnium loco Chriſtum lucrifaciamus. nam quod addit, per humilitatem exaltabitur, rationẽ habuit fortaſſe illius moniti Matt. 23. qui autem ſe exaltauerit, humiliabitur; & qui ſe humiliauerit, exaltabitur: ſiquidem, vt idem ait Naz. initio or. in illud dictum Euang. ταπείνωσις ἡ ὕψους πρόξενος. & alibi, ἀρίστη ὁδὸς ὑψώσεως ἡ ταπείνωσις.

70 Aut certe partiendæ ſunt cum Chriſto facultates] intelligens vir omnium rerum peritus, paucos omnino eſſe, qui poſſint primam arripere, ſecundam, vt in prouerbio eſt, nauigationem docet, quaſi dicat, ſi primum non potes, ſecundum ſaltem tene virtutis gradum, non poſſumus perfectos ſequi Chriſtianos, ſaltem Iudæorum, B. dicebat Hieronymus in Mal. 3. imitemur

exordia,

exordia, vt pauperibus partem demus ex toto. itemq́; ad Edibiam scribens, si qua, inquit, vidua habet liberos, & maxime si nobilis familiæ est, egentes filios nõ dimittat, sed ex æqualitate eos amet, & vt meminerit primũ animæ suæ, & ipsam putet esse de filiis, & partiatur potius cũ liberis, quàm omnia filiis relinquat, immo Christum liberorum suorum faciat cohæredem. hoc igitur præceptum, illud consilium esse videtur.

71 In vanum laborauerim] *verba hæc ex Psal. 126. videtur sumpsisse, eaq́; connexisse superioribus ex Iob acceptis, quemadmodum ipse per se testatur, quod dum facit, idcirco, opinor, apposuit ad verbum illud πάλιν, iterum, quia proxima etiã superiora eiusdem sunt, ab ipso Iob in eandem sententiam non multo ante prolata. Iam vero quod sequitur, Quòd si horrea extruam ex mamona thesaurizans, & mamonæ &c. ex duobus acceptum est Lucæ Euang. capitibus, 12. & 16. vnde poteris apertiorem, si opus habes, huius loci expositionem petere, mihi quidem illud satis sit dixisse, mamona quãuis Euthymius in Mat. 6. & S. Augustin. de verbis Domini serm. 35. dicant Hebræum nomen esse, tamen magis sequendam hac quidem in re videri mihi S. Chrysostomi, & B. Hieronymi, illius linguæ peritissimi, sententiam, qui in ep. 22. ad Eustochium, & in 151. ad Algasiam asserit, mamona non Hebræorum, sed Syrorum lingua diuitias nuncupari. nõ frustra autem puto Naz. cum dixisset ex mamona thesaurizans, mox addidisse, & mamonæ: possumus enim ex mamona Deõ etiam thesaurizare secundum illud Luc. 16. facite vobis amicos de mamona iniquitatis, neq; hoc malum est, sed illud certe pessimum, ex mamona thesaurizare, & mamonæ, ἤγουν (vt interpretis verba ponam) τῷ δαίμονι, diabolo*

 videlicet.

Luc. 12. *videlicet. sic est qui sibi thesaurizat, & nõ est in Deum diues. quod & S. Augustin. reprehendens dicebat, Christiani non recte diuidunt, cum de tanto auro suo maiorem partem mamonæ seruant, quàm Deo largiuntur. ita, vt putem ego quidem non incommode posse etiam apud Matt. 6. & Luc. 16. vbi legitur, non potestis Deo seruire, & mamonæ, verbum illud mamona, quod tanquam dominus, Deo vero Domino contrarius, ponitur, pro diabolo exponi, non quidem quòd mamon, vt quidam dixerunt, nomen sit Dæmonis, sed quoniam, qui* 1. Tim. 6. *volunt diuites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli, & quoniam omnium ille mundanorum bonorum dominus quodammodo dici potest, qua ratione κοσμοκράτωρ sæpe dicitur.*

72 Et rectius credideris ventis assidue fluentibus, vel &c.] *attende quæso diligenter, quàm pulchris & quàm aptis similitudinibus ante oculos ponat humanarum rerum inconstantiam & mutabilitatem, veris ac piis, cur ita à Deo comparatum sit, causis allatis. & quoniam, vt in Gorgia ait Plato, καὶ δὶς, καὶ τρίς φασι καλὸν εἶναι τὰ καλὰ λέγειν τε, καὶ ἐπισκοπεῖσθαι, non destitit, idem iterum ac sæpius dicere, tum verbis solutis in ep. 52. ad Sophronium, tum carminibus. p. 1. col. 2. Ceterum quod ad ipsas similitudines attinet, eam quidem, quam ponit nauis in mari vectæ, videtur sumpsisse ex lib. Sap. 5. & tanquam nauis, quæ pertransit fluctuantem aquam, cuius, cum præterierit, non est vestigium inuenire, neq; semitam carinæ illius in fluctibus. alteram vero nocturnorum somniorum ab Esa. 29. & erit sicut somnium visionis nocturnæ multitudo, siue (vt habent 70.) ὁ πλοῦτος diuitiæ omnium gentium, & quæ sequuntur. quæ quidem omnia operæpretium fuerit lege-*

rit legere: multum enim conferũt ad percipiendum sensum eorum Naz. verborum, ὧν πρὸς ὀλίγον ἡ χάρις: ostendit enim eos, qui in somnis aliquid sibi consequuti videantur, exiguum nescio quod atq; inane habere oblectamentum, si quidem cum fuerint experrecti, vanum est somnium eorum & anima eorum frustra sperauit.

73 Qui præsentibus rebus diffidentes thesaurizant sibi in futurum] *respexit, opinor, illud Tim. 6. diuitibus huius seculi præcipe non sublime sapere, neq; sperare in incerto diuitiarum, sed in Deo viuo &c. thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum.*

74 Vt fiduciã habeant in semetipsis ad Deum] *allusit fortasse ad illud B. Ioãnis, Carissimi, si cor nostrũ non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum.* I. Ioan. 3. *Quod autem soleat Deus aliquando caduca quoq; istæc bona amicis suis tribuere, dicit etiam in extrema or. ad ciues Naz. alteram addens causam huiusmodi, πρὸς πίστιν τῶν ὕστερον, vt scilicet sint eis quoddam quasi pignus illorum verorum bonorum, quæ posterius sunt accepturi. Tu vero adde, si placet, & tertiam ex B. Augustin. nempe vt ostendat, istorum quoq; bonorum non alium, quàm seipsum verum esse dominum.*

75 Vt debitã ab his, quibus res prospere procedunt, repetant humanitatem] *vt scilicet quemadmodum ipsorum abundantia aliorum inopiam suppleuit, sic & aliorum abundantia ipsorum inopiæ sit supplementum, vt fiat æqualitas. quod vtinam fieret: ita enim, vigente caritate, nemo esset pauper.* 2. Cor. 8.

76 Non glorietur (inquit) sapiens in sapientia sua.] *sententia hæc, quæ omnem plane aufert humanæ superbiæ occasionẽ, legitur primo quidem 1. Reg. 1. non tamen in Latinis, sed in Græcis tantum codicibus;*

deinde vero Hier. 9. cuius etiam posteriore parte pro testimonio duobus in locis vtitur Apostolus 1. Cor. 1. & 2. Cor. 10. dũ inquit, qui gloriatur, in Domino glorietur.

77. Hæc enim fluxa sunt, & caduca, ac velut in talorum ludo &c.] *licet plura in hanc sententiã verbis quoque non ita diuersis legere apud S. Bas. tum in Psal. 65. p. 219. tũ etiã Homil.* πρὸς τοὺς νέους *&c. pag. 406. Nec multo secus B. Hieron. quasi præceptoris sui sensum imbibisset animo, ad Iulianum scribens dicebat, istæc & accedere posse & recedere, & instar vndarum ac fluctuum à succedentibus sibi dominis occupari. Sed vide quàm belle alius etiam præcipuus Ecclesiæ Doctor S. Augustin. cum eodem conueniat in afferenda causa, cur ab ea sapientia, quæ exuperat omnem sensum (id quod de pace Dei dicebat Apostolus Phil. 4.) recte id comparatum sit, vt nullum in hac vita bonum firmum, diuturnúmue esset; ita enim apud eum legi in ser. 29. de ver. Domini in Luc. ideo Deus felicitatibus terrenis amaritudines miscet, vt alia quæratur felicitas, cuius dulcedo non est fallax. ac paulo post pia quadam vsus prosopopœia, ô munde, ait, immunde, quid strepis? quid auertere conaris? tenere vis periens, quid faceres si maneres? quem non deciperes dulcis, si amarus alimenta mentiris?*

78 Et si ad imaginem Dei nos factos esse audiamus] *Dicebat enim Deus ipse Gen. 1. faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Sed quoniam, vt dicit interpres, nos imaginis imagines sumus. verissima autem Dei imago est vnigenitus ipsius filius, qui sursum est apud Patrem, & suam imaginem trahit ad archetypum (ipse enim de se dicebat Io. 12. & ego si exaltatus fuero à terra, omnia, siue omnes, vt*

Græci habent codices, traham ad me ipsum) idcirco Naz. hoc ipsum dictum attendens subiunxit, quæ sursum est, & omnes trahit ad se ipsam.

79 Quis commorandi diuersorium & habitandi?] τίς παροικίαν, καὶ κατοικίαν; *quoniam, vt ait Apostolus Hebr. 13. non habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus, merito Naz. non solum hoc in loco, sed etiam in Laud. Cæsarij p. 45. v. 45. & in or. ad Patrem p. 64. v. 33. hanc* παροικίαν *vocat, illam* κατοικίαν. *sed vide quàm sapienter sapiens etiam ille gentilis apud Cic. de Senect. isthæc eodē fere modo Latine distinxerit, inquiens: ex vita ista discedo tanquam ex hospitio, non tanquam ex domo, commorandi enim natura diuersorium nobis, non habitandi dedit. Quod autem sequitur, limum profundi, accepisse videtur ex 68. Psal. in quo mitissimus clamabat Dauid: Infixus sum in limo profundi. Iam vero mundi rectorem* κοσμοκράτορα *tum hic, tum in extrema or. ad Ciues Naz. vnà cum Apostolo Ephes. 6. appellat diabolum, non quòd mundi hanc machinam regat, quam quidem, qui eam condidit, idem & moderatur vnus Deus, sed quia ad prauas res agendas ducem se præbens, videtur in improbos imperium tenere. Mortis porrò vmbram, imitatus Iob, qui passim suas deplorās miserias, hæc effundit verba, merito vitam hanc nostram vocat: dies enim nostri quasi vmbra super terram. Quid? nonne etiam Cic. naturali ductus lumine in illo Scipionis somnio Africanum* 1. Paral. 29. *iam mortuum, ita loquentem facit? immo vero hi viuūt, qui ex corporum vinculis, tanquam ex carcere, euolarunt, vestra vero, quæ dicitur vita, mors est.*

80 Verbi acie] τῇ τομῇ τοῦ λόγου, *cum satis aperte videatur allusisse ad illud Hebr. 4. viuens est enim ser-*

mo Dei (ὁ λόγος τοῦ θεοῦ) & efficax , & penetrabilior (τομώτερος) omni gladio ancipiti, & pertingens vſque ad diuiſionem &c. per λόγον intelligendum ego quidem putarim non humanam rationem, ſed vel ipſum verbū, Dei inquam vnigenitum filium , vel potius diuinæ doctrinæ ſermonem aut interius per inſpirationem, aut exterius per lectionem ſiue prædicationem adhibitum, quo certe ſenſu eo etiam , quem dixi , S. Pauli loco accipi fortaſſe non incommode poſſit . & quidem ita accepiſſe videtur S. Auguſtin. de Ciu. Dei l. 20. cap. 21. vbi hæc verba pönit , ſermonem Dei dicit ſcriptura gladium bis acutum propter aciem geminam teſtamentorū duûm: hūc enim ipſum (ni fallor) & ipſe indicat Apoſtoli locū.

81 Vbi non amplius ſerpens mordens in via, nec obſeruans calcaneum & capite obſeruatus] *Duo tangit Gen. loca : cap. enim 49. ita legitur Latine, fiat Dan coluber in via, ceraſtes in ſemita mordens: Græce vero ſic,* καὶ ἐγενήθη Δὰν ὄφις ἐφ' ὁδοῦ ἐγκαθήμενος ἐπὶ τρίβου δάκνων. *Tertio rurſus cap. Latine ſic, ipſa conteret caput tuum , & tu inſidiaberis calcaneo eius: Græce vero ita ,* αὐτός, *ipſe (Hebraice vero dicunt legi ipſum)* σου τηρήσει κεφαλὴν , καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν. *Intelligibilis autem Dan & ſerpens (vt ait interpres) Diabolus eſt , inſidias tanquam in via tendens fugaci huic noſtræ vitæ atque caducæ : caput vero eius, quod iubemur obſeruare , eſt initium fraudulenti conatus; calcaneus porro, qui ab ipſo obſeruatur , iter eſt & greſſus noſtri, viæque finis. ab his igitur merito dicit Naz. liberum eum ac tutum fore, qui pacatiſſimæ illius & tranquilliſſimæ vitæ hæreditatem creuerit.*

82 Ex alto communique ſuggeſto] ἀπὸ ὑψηλοῦ, καὶ πανδήμου κηρύγματος. κήρυγμα *hîc dixiſſe videtur*

Naz. non ipſum præconium, ſed ſuggeſtum ſiue pulpitum, vnde illud enunciat præco, quemadmodũ & apud Latinos concio ponitur non ſolum pro oratione, quæ ad populum habetur, ſed pro loco, vnde habetur.

83 Appropinquate, inquit, montibus æternis] *mendum quod hîc in impreßis codicibus, atq; etiam in plerisq; manu ſcriptis latebat, qui loco Michæas habebant Amos, eo libentius, duorum probatiorum auctoritatem ſequutus, ſuſtuli, quòd alio in loco, vbi idem teſtimonium affert Naz. omnia plane exemplaria habent Michæas, is autem eſt in Apol. minore p.38. v.22. quo etiam in loco videtur Theologus per montes æternos intellexiſſe ſublimes illas, æternaſq; ſedes, iis à Deo paratas, qui inferioribus hiſce quaſi præcipitiis non inhæſerint. Interpres hîc cæleſtia interpretatur bona. B. Hieronymus in Michæam Angelos. Sed iſtæc omnia in eandem recidunt ſententiam. conſidera autem, quàm belle Naz. verba illa Chriſti, Surgite eamus hinc, myſtice* Ioan. 14. *interpretatus, cũ prophetico dicto faciat plane cõuenire.*

84 Poſſideamus animas noſtras in eleemoſynis] *videtur imitatus fuiſſe illud Luc. 21. in patientia veſtra poßidebitis animas veſtras. non iniuria autem dicuntur miſericordes animas ſuas in eleemoſynis poßi-* Tob. 4. *dere, quoniam eleemoſyna ab omni peccato, & à morte liberat, & non patietur animam ire in tenebras.*

85 Da partem ſeptem] *Verba ſunt Eccleſ. 11. per ſeptem autem dicitur ſapiens præſentem vitam intellexiſſe, quippe quæ, vt ait interpres, ſeptenario numero numeratur, & hoc numeri fundamentum habet, per octo vero futuram, vt pote quæ hanc ſubſequatur; ſeptenarium enim numerum ſequitur octonarius. id quod eiſdem fere verbis dicunt etiam Theodoretus & Euthymius in*

mius in explicando sexti Psalmi titulo. At S. Augustin. ep. ad Ianuarium 119. simulq́ B. Hieronym. & in eum locum Eccl. & in Mich. 5. & aduersus Luciferianos idē dictum ad duo retulerunt testamenta, per septem quidem vetus, per octo vero nouum intelligentes. Quin ipse etiam Naz. quamuis semel hîc, atq́ iterum in orat. in nouam Dominicam p. 268. v. 10. ita dictum illud acceperit, vt per septem præsentē, per octo futurā vitam intelligat, tamen in laud. Patris p. 68. v. 46. proposito deseruiens suo, alteri sententiæ idē accommodat, nempe vt verbis illis monuerit nos Ecclesiastes, vt non solum, quæ nobis supersunt, sed etiam quæ sunt necessaria, demus egentibus; nec solum aliquot, sed etiam compluribus ac fere omnibus. à qua quidem sententia nec S. Hieronym. alienus fuisse videtur, cum initio sui in illud cap. commentarij hæc verba ponat, ad eleemosynam cohortatur, quòd omni petenti sit dandum, & indiscrete faciendum bene. Nec vero mira cuique videri debet huiusmodi interpretationum varietas: abundans enim in sensibus est sacrorum vatum spiritus. idq́ dicit S. Augustin. diuinitus factum esse, vt eisdem ex verbis plures sententiæ eliciantur. Est quidem historia (vt B. ait Hieron.) stricta, In Abac. 1. *& euagandi non habet facultatem; tropologia vero libera, & his tantū legibus circumscripta, vt pietatem sequatur intelligentiæ, sermonisq́ contextum, nec in rebus multum inter se contrariis violenta sit copulandis.*

86 Neque vero quicquam dabis proprium, cum omnia sint à Deo] *Adeo est tota sacra scriptura huius sententiæ referta, vt pote quæ immensam Dei bonitatem & gratiam plurimum commendat, vt non facile sit, quem potissimum locum respexerit Nazianz. dispicere. sed tamen propius videtur accedere ad illud*

1. Paral. 29.

1. Para. 29. *tua sunt omnia, et quæ de manu tua accepimus, siue, vt Græce legitur, & de tuis dedimus tibi. quãquam nec illud dissimile est, quod scripsit S. Paul. 1. Cor. 4. quid autem habes, quod non accepisti? itemq́; S. Iacobus 1. Omne datum optimum & omne donum perfectum desursum est, descendens à patre luminum.*

87 In speculis & ænigmatibus] *imitatus est Apostolum 1. Cor. 13. cum dicebat, videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. quæ postrema verba exponens quodammodo Naz. inquit,* τότε δὲ τὴν τελεωτέραν τε καὶ καθαρωτέραν, *contemplationi videlicet, quæ fit tanquã in speculis et ænigmatibus, eam opponens, quæ perfectior est ac purior. solet nimirum scriptura nostro sese intelligendi modo accommodans, metaphoris sæpe vti. sic etiam dicentẽ facit Iacob Gen. 32. Vidi Dominum facie ad faciem, & Exodi 33. Loquebatur autem Dominus ad Moysem facie ad faciem, non quòd Moyses faciem Dei, quæ nulla est, videret, vel Diuinam essentiam; id enim ipse mox cum postulasset, responsum tulit huiusmodi, non poteris videre faciem meam, non enim videbit me homo, & viuet; sed per visionem faciei intelligitur quædam eminens (vt S. Thomæ verbis vtar) contemplatio & familiaris infra essentiæ diuinæ visionem. quam tamen nullo modo exclusisse Apostolum, intelligendum est, cum perfectam illam in patria visionem indicans, dixit, tunc nos facie ad faciem* 1. Ioan. 3.
visuros, quoniam videbimus eum, sicuti est.

88 Quod factus sis Dei filius &c.] *hoc certe excellens diuinæ misericordiæ erga homines beneficium cõfirmans Apostolus Rom. 8. aiebat, ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filij Dei: si autem filij, & hæredes; hæredes quidem Dei, cohæredes au-*

des autē Christi. quo tamen non contentus noster Theologus,ausus est maius quiddam de suo addere, illud inquam,atq; adeo Deus ipse, nihil tamen nouum prorsus, aut inusitatum afferens. scriptum est enim, ego dixi, Dij estis.

Psal. 8. & Ioan.10.

89 Intuendi cæli pulchritudinem &c.] *minora hæc præ his, quæ iam numerata sunt, Dei beneficia ne gentiles quidem scriptores destiterūt prædicare: quin non nulla etiam ex illis præstantioribus agnouerunt, ac Deo summa cum laude atq; admiratione accepta retulerunt.nam,vt ceteros silentio prætercam,Cic.l.1.Tusc. aperte fatetur,vigere,sapere, inuenire,meminisse,diuina plane esse ac diuinitus ad nos delata. quòd si velim, quæ de minoribus istis muneribus cum ab ipso Cic. & eo,quem citaui loco, & de Inuent. l. 1. & de Nat.l.2. tum ab aliis memoriæ prodita sunt, commemorare,longior omnino fuerim,et plerisq; fortasse molestus.sed saltem quid S. Augustin. de vera Religione cap.29.eisdem de rebus scriptum reliquerit,audire ne pigeat, non, inquit,frustra & inaniter intueri oportet pulchritudinem cæli, ordinem syderum, candorem lucis, dierum ac noctiū vicissitudines, lunæ menstrua curricula, anni quadrifariam temperationem,quadripartitis elementu cōgruentem,tantam vim seminum,species numerosq; gignentium, & omnia in suo genere modum proprium, naturamq; seruantia.in quorum consideratione non vana & peritura curiositas exercenda est, sed gradus ad immortalia & semper permanentia faciendus. quod si fecerimus, vere poterimus etiā nos quodāmodo id, quod Sap.7. scriptum est,effari:ipse enim dedit mihi horum, quæ sunt,scientiam veram,vt sciam dispositionem orbis terræ,& virtutes elementorum,initium,& consummationem,*

tionem, & medietatem temporum, vicißitudinum permutationes, & quæ ſequuntur, nihil prorſus ab his, quæ hîc afferuntur à Naz. aliena.

90 Tanquam in lyra concinnitas] ὥσπερ ἐν λύρᾳ ἐναρμοσίαν, *quamuis & Scipio ille apud Cic. quendam in corporibus cæleſtibus concentum viſus ſit ſibi in ſomnis percepiſſe, cum Africanum interrogans diceret, quis hic, inquam, quis eſt, qui complet aures meas tantus, & tam dulcis, ſonus? hic eſt, inquit ille, qui interuallis coniunctus imparibus, ſed tamen pro rata portione diſtinctis, impulſu, & motu ipſorum orbium efficitur, qui acuta cum grauibus temperans, æquabiliter concentus efficit; & S. Auguſtin. ep.28. ad B. Hieronym. ita ſcribat, Deum ſcimus, omnibus temporaliter tranſeũtibus rebus curſum ornatißimum atq; ordinatißimum dare, ſed nos iſta ſentire non poſſe; quæ ſi ſentiremus, delectatione ineffabili mulceremur: non enim fruſtra per Prophetam, qui hæc diuinitùs inſpirata didicerat, dictum eſt de Deo,* Eſa.40. *qui profert numeroſe ſeculum. vnde muſica, id eſt ſcientia, ſenſúſue bene modulandi, ad admonitionem magnæ rei etiam mortalibus, rationales habentibus animas, Dei largitate conceſſa eſt, & Naz. eadem ferme tractans, hîc quidem lyræ ſimilitudinem afferat, in orat. vero in Nat. p.230. v.11. hac voce* συμφωνίᾳ *vtatur, quamuis, inquam, hæc ita ſe habeant, non tamen exiſtimo propterea ſonum vllum nobis proprie in hiſce ſtatuendum, intelligendumúe eſſe (hanc enim inanem quorundam philoſophorũ opinionem refellit etiam ſanctißimus Eccleſiæ* In Hexam. lib.2. c.2. *doctor Ambroſ.) ſed metaphorice, vt ſcilicet quemadmodum in lyra ex pluribus, diuerſiſq; chordis apte digeſtis ſentimus materialem; ſic ex multis, variiſq; corporibus cæleſtibus atq; etiam terreſtribus congruenter diſpoſitis*

ſpoſitis intelligamus ſpiritualem quendam ſonum edi. hunc nempe Naz. eo, quem diximus, loco συμφωνίαν *vocauit, cunctarum videlicet totius orbis partium conſenſum & quaſi concentum. cui verbo (liceat enim his*
Epiſt l. 16. ep. 17. *in rebus Cic. verbis vti) domicilium eſt proprium in ſono, migrationes in alienum multæ. nam & naturæ, & membrorum, & doctrinarum, & actionum etiam con-*
De off lib. 1. *centus dici poteſt. vnde ſcite admodum ipſe Cic. Vt in fidibus, ait, aut in tibiis, quamuis paulum diſcrepent, tamen id à ſciente animaduerti ſolet, ſic viuendum eſt in vita, ne forte quid diſcrepet, vel multo etiam magis, quò maior, & melior eſt actionum, quàm ſonorum concentus.*

91 Æquabilem diei atque noctis partitionem] ἡμέρας, καὶ νυκτὸς ἰσομοιρίαν, *hāc ipſam, eadē de re pluribus verbis agēs, in or. de Theol. 2. p. 206. v. 40. appellauit* ἀντιστοιχίας ἰσότητα. *et quidē merito: videmus enim dies ac noctes ita horas inter ſe partiri, vt modo dies noctem, modo nox diem ſuperet, modo etiam æqualem omnino partem alter alteri concedat, idq́ tam certo ordine atq;*
Pſal. 18. *admirabili, vt vere dies diei eructet verbum, & nox nocti indicet ſcientiam.*

92 Maris ſeſe effundentis ac ſuſtinentis latitudines] πλάτη θαλάσσης λελυμένης καὶ ἱσταμένης. *horum verborum interpretationem volo ab ipſo Naz. ſtatim petamus, qui in or. de Theol. 2. p. 205. v. 27. mirabilem admirans maris naturam, inquit,* πῶς ἵσταται λελυμένη τῶν ἰδίων ὅρων ἐντός; *quomodo ſtat ſolutum intra proprios fines? & paulo poſt,* πῶς ἐπαίρεταί τε καὶ ἵσταται ὥσπερ αἰδουμένη τὴν γείτονα γῆν; *quòmodo & effertur, & conſiſtit, quaſi reuerens vicinam terram? ac deinceps,* πῶς ψάμμος ὅριον αὐτῇ τηλικούτῳ στοιχείῳ; *quomodo arena*

terminus

terminus est ei, tanto elemento? Demum istæc vnà cum beato Iob admiratus, cum eo itidem philosophorum exclusis atq; etiam elusis argutiis, expeditissimam huius rei simul & verissimã causam affert, Dei scilicet mandatum, quo, tanquam arctissimo quodam vinculo, humida illa natura astricta est: ipse enim circundabat mari terminum suum, & legem ponebat aquis, ne transirent fines suos. Iob 26. & 38. Prou. 8.

93 Quis te dominum & regem constituit omnium, quæ sunt super terram?] *Deus enim, cum masculum & fœminam creasset, benedixit illis, & ait, Crescite & multiplicamini, & replete terram, & subijcite eam, & dominamini piscibus maris & volatilibus cœli, & vniuersis animantibus, quæ mouentur super terram.*

94 Massa ac furfure] *miretur forte quispiam, cur, cum dixerit supra Naz. elephantiacos quidem omnium rerum inopia laborare, reliquos vero deliciis affluere, & conquisitissimis frui epulis, nunc videatur asserere, hos illis massa duntaxat ac furfure, vilissimis scilicet rebus, superiores esse. Dixerim ego quidẽ, pretiosissimos quoq; cibos massæ ac furfuris nomine appellasse nunc Theologum: ita enim consueuit honorare delicias, nẽpe quòd quæ in honore sunt apud plerosq;, ea nihilo pluris quàm massa ipsa ac furfur fieri debeant à sanæ ac piæ mentis hominibus: quorum quidem est, omnia detrimentũ facere: & arbitrari vt stercora, vt Christum lucrifaciant.* Philip. 3.

95 Quantum est in fabulis] *quamuis enim etiam sacris in litteris gigantum mentio fiat, secus tamen atq; in fabulis, hæ enim (vt ait interpres) gigantes finxere monstruosos quosdam animantes, ipsa quoq; natura hominibus præstantes, at illæ ipsos homines, qui ceteris*

videren-

viderentur corporis proceritate ac robore excellere, gigantes vocarunt, quos etiam mox tangit Naz. Nebrod illum primo indicans robustum venatorem, de quo Gen. 10. deinde Enach progeniem, Israëlitas terrentem atq; vexantem, de qua Num. 13. & 14. tum illos, quorum ob malitiam statuit Deus (vt legitur Gen 6. diluuio terram expiare.

96 Erubescite, qui aliena tenetis] *hoc aduertit interpres sumptũ esse ex octauo libro Apostolicarũ constitutionum, quem postea sexta synodus reprobauit, vt pote qui insidijs appeteretur, & tanquam adulterinus notaretur ab hæreticis, ego vero in quodam Vaticanæ bibliothecæ exemplari hæc ipsa verba in margine adscripta reperi,* τοῦτο ἐν τῇ φερομένῃ αὐτοῦ διδασκαλίᾳ κεῖται. *sed vbicunq; illud quidem scriptum fuerit, scitum certe est & sanctum: qui enim, quæ sibi supersunt, opes aut recondit, aut non indigentibus elargitur, is iure dici potest aliena tenere, nec Dei æqualitatem imitari: quin pars sacrilegij est, (scribebat ad Pammachiũ B. Hier.) rem pauperum dare non pauperibus.*

97 Quando pertransibit mensis &c.] *quoniã, quæ hic affert interpres, dilucidius videtur Prophetæ & sensum & verba exponere, quàm quæ apud alios eius expositores ego quidem legerim, non grauabor ea huc Latine summa fide transferre. inquit igitur, quãdo pertransibit mensis & negociabimur, id est lucrabimur, & vberiores nostras negociationes faciemus, paruum supra paruum colligentes, & vsuras super vsuras inique congerentes? quandoue pertransibunt sabbata, annorum videlicet, id est septenarius annus dimissionis, & tunc aperiemus thesauros? qui enim multos thesauros possidebant, manum comprimentes, vt annorum sabbata transirent,*

transirent, auide expectabāt, quæ in foribus erant deinceps: tum verò fœnerabantur, vt ne dimißionis legibus obnoxium esset debitum, neúe congerentur ob septimum annum dimittere debitoribus id, quod fœnori dedissent. Vide autem & quæ deinceps sequitur, accusationem, vt faciamus, ait, minorem mensurā, & maius pondus &c. quod dicit Propheta, tale est, consueuisse tenaces & auaros in miserorum paupertatē insultantes, paruis quidem mensuris mutuo illis dare, recipere autem ponderibus non æqualibus, sed maioribus & grauioribus, idq; Deo per Moysem dicente, non erit in marsupio tuo pondus & pondus, magnum & paruum non erit in domo tua, & mensura magna & parua, pondus verum ac iustum erit tibi, vt longæuus sis super terram: & Salomone in Prouerbiis affirmante, pondus magnū & paruum, & mensuræ duplices abominabilia in conspectu Domini. ac rursus, abominatio est Domino duplex pondus. At isti, quibus infamiæ notam inurit Propheta, affligebant pauperes, addictos sibi miseros habentes, & calceamentorum loco conculcantes: pascua enim diuitum pauperes, vt scriptum est. Prou. 20. Eccl. 13.

98 Aliâs vero fortasse quidem & ipsas delicias coërcens] *hoc quoque testimonium, quemadmodum & superius, in Amos legitur, & quidem prius, quàm illud: hoc enim 6. illud 8. cap. scriptum est, & sub ipsius Amos nomine hoc quoq; ab eodem citatur in or. ad Patrem p. 63. v. 30. Quod igitur hîc Michææ tribuatur, id voluerunt non nulli librariorū incuria factum esse; non destiti equidem, omnes, quorum mihi copia fuit, codices conferre. at nullam plane inueni differentiam, nisi quòd vnus & alter, vbi in impreßis legitur* ἀμὼς, *habent* μιχαίας, *vbi* μιχαίας, ἀμὼς, *sed id quidem nos nihil prorsus*

adiuuat: difficultas enim remanet eadem. nec video, quomodo poßit huius rei culpa in librarios conferri, vt enim ἀμὼς vtrobique reponas, nihil tamen proficias, nisi alia etiam auctoris verba immutes: tali enim prorsus loquendi genere vsus est, quali vti solet, cũ diuersorum vult testimonia adducere, quemadmodum certe fecit in Apol. p. 24. v. 7. quòd si vnius solius propositum ei fuisset testimonia proferre, sic dixisset, vt dixit in Apol. pag. 25. v. 23. νῦν μὲν ἐν τούτοις τοῖς ῥήμασιν, οὐαὶ δὲ οἱ ἔσαι *&c.* νῦν δὲ ἐν ἐκείνοις πάλιν, υἱὲ ἀνθρώπου *&c. quem ego quidem dicendi modum sum hîc aliqua ex parte imitatus, dum studui locum hunc, quàm minima fieri posset verborum mutatione, ita vertere, vt omnia apte quadrarent. Interpres aduertit sanè, posterius etiam testimonium Amos esse, sed nihil amplius hîc quidem. at in or. illa ad Patrem ob grandinis plagam tacentem, hunc ipsum locũ attingens, dicit Naz. cum protulisset illud,* ἔνθεν δὲ ὁ μακάριος μιχαίας, *Michaæ quidem verba dimisisse, rediisse autem rursus ad Amos, cuius sunt ea, quæ affert de lectis eburneis, de vnguẽntis, & de organis verba. Hæc mihi quidem responsio, vt verum dicam, non satisfacit. nam præterquam quòd in Michæa, quantum memini, nihil legitur, quod posset apte Theologo ad id, de quo agebat, deseruire. quid tandem erat, cur Naz. alterum se Michææ testimonium allaturum proponeret, mox dimitteret, tum ad Amos rediret? postremo, ne longum faciam, Naz. verba & contextum huic responsioni non posse accommodari, quin fateatur, si recte expendat, puto fore neminem. Quid ergo dicendum?* μνημονικὸν ἁμάρτημα *meo quidem iudicio confitendum est vnà cum Græco quodam scholiaste, qui in vnius Vaticani codicis margine hoc ipso loco verba apposuit huiusmodi,*

ἀμὼς

ἀμῶς θέλει. ἐκ τῶν τοιούτων δὲ δείκνυται ἄσκεπτα λέγων ὁ ἅγιος. τοιαῦτα καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις αὐτοῦ λόγοις εὑρήσεις. & reuera in explicatione illius Euangelici dicti pag. 190. v.24. quod Euangelista fecit discipulos Christo Iesu dicentes, id Naz. Pharisæis tribuisse videtur, & in ea, quam supra citaui, orat. p. 59. v. 14. duo eiusdem Prophetæ Ioëlis testimonia sic protulit, quasi duorum essent. quo tamen in loco conatur interpres, ita eum excusare, vt dicat, videri quidem Theologum posterius testimoniū alteri Prophetæ attribuere, non tamen ita eum facere, sed prolatis his verbis, θρηνεῖ δὲ προφήτης ἕτερος, reuertisse iterum ad Ioël. eadē quippe responsio, qua & hanc, de qua agimus, difficultatem tollere conatur. cui quidē & ipse assentiri posse maxime velim. sed quæ me rationes coëgerunt, ne eam hîc probarem, eædem faciunt, vt eandem nec ibi possim recipere. Non equidem prætermisi, quin, doctissimis etiam viris in consiliū adhibitis, diutius considerarem, an aliqua alia probabilior saltem posset excogitari. sed cum nulla prorsus occurreret, antiquius habui, μνημονικὸν ἁμάρτημα in viro etiam grauissimo, tanquam næuum in pulchra facie, confiteri, quàm illud vel dissimulare, vel aliqua minus probabili ratione purgare. in quod quidem scimus doctissimos quoq; scriptores incidisse nonnūquam, nec erubuisse illud ingenue confiteri, sicut Cic. ad Att. scribens, quòd appelletur ait L. Corfidius in oratione Ligaria, naerratum est meum, sed, vt aiunt, μνημονικὸν ἁμάρτημα. ac rursus, Caninium volui, sed μνημονικὸν ἁμάρτημα. & quidem fieri posse, vt viri etiam quantumuis graues & sancti, non ex libro carpentes testimonia, sed memoriæ credentes, fallantur nonnunquam, videtur posse etiam ex B. Hieron. Comment. in Mich. cap. 5. comprobari. id autem eo minus

in nostro quidem Theologo mirum videri debet, quòd multa erant ei ex tempore dicenda, & (quemadmodū ipse testatur initio orat. in S. Athan.) ὅσα σχεδιάζειν ἂν αὐτῷ ἡ μνήμη, *nec plane incredibile videatur, ita scriptis nonnulla ab aliis fuisse mandata, vt essent ab eo memoriter pronunciata. nam multos solitos esse, eius concionantis verba & clam, & pala excipere, literisq; mandare, licet intelligere ex extrema ipsius oratione coram CL. Episcopos habita, vbi ait, Valete meorū sermonum audiendorum cupidi, & cursus, & concursus, & calami tum manifesti, tum clandestini.*

99 Quippe cum soleat satietas petulantiā procreare] ὡς ὁ κόρος τὴν ὕβριν τίκτοντος. *sic in or. in Heronem pag. 159. v. 7. dixit* κόρον ὑβρίζοντα. *sic initio or. in S. Cyprianum* κόρος πατὴρ ὕβρεως. *Per* ὕβριν *autem intelligendum ego quidem existimo, tum omne genus contumeliæ ac petulantiæ, iuxta illud Exod. 23. sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere: & Deut. 32. incrassatus est dilectus, & recalcitrauit, incrassatus, impinguatus &c. & Esa. 8. Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam &c. & opus Domini non respicitis, nec opera manuum eius consideratis, tum præcipue id, quod ad libidinem attinet. nam etiam in Carm. p. 1. col. 2. vocat ventrem* μαχλοσύνης μητέρα ἀτάσθαλον, *libidinis matrē perniciosam. quem quidem tanquam optimum præceptorem B. Hieron. sequutus, Luxuria, inquit, mater libidinis est, ventrēq; distentum cibo, & vini potionibus irrigatum voluptas genitalium sequitur. atq;, vt alibi dictum est, pro membrorum ordine ordo vitiorum est. Et quidem quemadmodum* σωφροσύνη *pro pudicitia & castitate ponitur (quo quidem sensu asserit S. Hieron. accipiendam esse hanc vo-*

Contra Iouin. lib. 1.

cem

cem apud Apostolum 1.Tim.2. cum inquit, ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει, καὶ ἀγάπῃ, καὶ ἁγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης) itemq́ σωφρονεῖν pro pudicum & castum esse, vt certe posuit Naz. in orat. de Fil.1.p.208.v.46. sic vicißim videtur ὕβρις pro impudicitia ac libidine, vt in or. in Iulian.1.p. 283.v.57. itemq́ ὑβρίζειν pro impudicum & libidinosum esse, non raro poni. sed in re clara vnicum satis sit attulisse testimonium, quod nunc mihi occurrit ex Plutarcho: is enim in eo opusculo, quo docet, qua quis ratione posßit se sine inuidia laudare, sardanapalicum illud referens, inquit, ταῦτ' ἔχω, ὅσ' ἔφαγον, καὶ ἐφύβρισα καὶ μετ' ἔρωτος τέρπν' ἔπαθον, hæc habeo, quæ edi, & luxuriose egi, & cum cupidine suauia gustaui. cui probè sanè probus ille Crates opposuit. ταῦτ' ἔχω, ὅσ' ἔμαθον, καὶ ἐφρόντισα, καὶ μετὰ μουσῶν σεμν' ἐδάην. hæc habeo, quæ didici, & studiose curaui, & cum musis grauia percepi.

100 Etiam magis illud] *ἀπὸ κοινοῦ intellige ἀπεχόμενον, coërcens. quod autem Propheta magis etiam, quàm ipsas delicias & luxum, coërcere nitebatur, peruersa erat eorum opinio, qui putabant, istæc stabilia esse & permanentia, cum maxime sint mobilia ac fugientia, qui sensus licet verißimus & pulcherrimus; in Hebræo non habetur, sed 70. (vt notat B. Hieronym. tum in Coment. in ipsum Proph. tum in libello de optimo genere interpr.) de suo addiderunt. Iam vero cum adiungit tanquam peccatum omnium grauißimum, quòd deliciis ipsi diffluentes, nihil planè molestiæ caperent ex ærumnis, quibus conflictabatur Ioseph, per Ioseph, sicut & Theodoretus in Proph. & Naz. Interpres hic animaduerterunt, intellexit genus ex ipso Ioseph ortū ducens: cum enim tunc iam capta esset Samaria ab Assyriis, idq́ cognouissent reliquæ tribus, nullo afficiebantur*

dolore; quin etiam voluptatibus indulgebant.

101 Nec recenti crimine irã adducat] *μηδὲ ὁ μετ̃ τῇ κακίᾳ τὴν ὀργὴν ἐπάγῃ. respexit, opinor, extremam partem 12. versiculi 7. Psal. secundum Græcam litteram, quæ ita se habet, μὴ ὀργὴν ἐπάγων καθ' ἑκάστην ἡμέραν, quam etiã in sua expositione sequitur S. Augustin. Neq; vero non vulgata quoq; nostra editio plane concordat in sensu: quamuis enim interrogatione vsa sit, dicens, nunquid irascitur per singulos dies? tamen huiusmodi interrogatio negationẽ aperte insinuat: si quidem supra dixerat, Deum patientem, siue longanimem esse, quippe qui non statim soleat pœnas à delinquentibus repetere. qua tamen patientia ne abuteremur, scite admodum subdit diuinus Dauid, Nisi conuersi fueritis, gladium suum vibrabit &c. significans fortasse fore, vt, quò diutius supplicium distulit, eò grauius non resipiscẽtes puniat, quemadmodum recta ratio postulat. quod & Valerius ille Maximus videtur quodam modo intellexisse, cum dixit: Lento enim gradu diuina procedit ira, tarditatemq; supplicij pœnæ grauitate compensat.*

102 Paupertatem & diuitias, libertatem, quam vocamus &c.] *Isidorus etiam in suo Etymol. libro aduertit communem omnium possessionem & vnam libertatem esse de iure naturali, quòd scilicet distinctio possessionũ ac seruitus minime sint à natura inductæ. quod quidem seruitutis nomen culpam meruisse, non naturã, pulchre docet B. Gregorius 2. parte pastoralis curæ cap. 6. atq; etiam S. Augustin. de Ciuit. Dei l. 19. c. 15. vbi ostendit, noluisse Deum hominem rationalem, factum ad imaginem suam, nisi irrationabilibus dominari, non hominem homini, sed hominem pecori. indeq; primos iustos pastores pecorum magis, quàm Reges hominum constitu-*

constitutos esse, vt etiam sic insinuaret Deus, quid postularet ordo creaturarum, & quid exigat meritum peccatorum. ac deinceps notat, nusquam nos scripturarum legere seruum antequam hoc vocabulo Noë iustus peccatum filij vindicaret. Libertatem autem non simpliciter, sed quam vocamus ideo dixisse arbitror Naz. quòd, quemadmodum explicat paulo post, esset ab initio vera libertas ac diuitiæ sola præcepti obseruatio, sicut vera fuit paupertas ac seruitus eiúsdem transgressio, ob quam disrupta est humani generis cognatio, & nomina introducta sunt alienissima ac diuersissima. eandem rem tangit Naz. & in Car. p. 1. col. 2. & in or. ad eos, qui ex Aegypto venerant, pag. 164. v. 37. vbi etiam præclare tradit veram dominationē ac seruitutem ex primo Dei, naturæq́ præscripto esse tantum inter creatorem, & creaturas.

103 Ab initio autem, inquit, non fuit sic] *verba sunt ipsius Christi Matt. 19. qui, cum respondisset Pharisæis; Moysem ad duritiam cordis ipsorum permisisse eis dimittere vxores suas, subiunxit, ab initio autem non fuit sic. Vides igitur illa Theologum pulchrè proposito aptasse suo, simulq́ causam, cur non ita res sese haberet ab initio, reddidit verissimam, imitatus, opinor, illud Ecclesiastici 15. Deus ab initio constituit hominē, & reliquit illum in manu consilij sui, adiecit mandata & præcepta sua.*

104 Auaritiáque & cupiditas lege etiam &c. naturalem nobilitatem concîdit] *atq; ita factum est, vt (quemadmodum scite animaduertit S. Ambrosius) communia amiserimus, dum propria vindicamus. quòd autem addidit, hominum cupiditatem lege potentiæ suæ adiutrice vsam esse, humanas, vt puto, intelligit*

leges,quibus,cum natura prius communis omnium esset possessio, & vna omnium libertas,bonorum distinctio ac seruitus firmata est , quod tamen illæ , recte modo sint constitutæ , temporum atq; hominum moribus seruientes,publicæ vtilitatis gratia , sanxisse videntur, naturæ legem per additionem (vt S. Thomæ verbis vtar) immutantes.

105 Eius, qui imperium occupauit] τοῦ κρατήσαντος, *diabolum Naz. hoc nomine nuncupat, sic ait & paulo post* τοῦ νικήσαντος,*non longe ab Apostolo discedens,qui Hebr.2. dixit,vt per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium ,* τὸν τὸ κράτος ἔχοντα. *id est diabolum : is enim morte per peccatum illata tyrannidem in homines exercebat crudelissimam.*

106 . Secundis rebus vigens aduersus languentem] ὁ τοῖς δεξιοῖς εὐθυνούμενος τοῦ τοῖς ἀριστεροῖς κάμνοντος. δεξιὰ *prospera ,* ἀριστερὰ *aduersa appellauit Naz. cum alios Græcos scriptores imitatus , tum præcipue S. Paulum 2. Cor. 6. ibi enim Apostolus antitheti s(vt S. Augustin. aduertit)locum quemdam suauiter explicans, inquit , per arma iustitiæ à dextris & à sinistris, per gloriam & ignobilitatem &c. Neq; vero non etiam apud Latinos quamuis in auguriis sinistra quidem tanquam prospera , dextra vero tanquam aduersa acciperet, idem in ceteris horum verborum vsus reperitur aliquando. nam & Poëta l. 1. Georg. dixit, Arboribusq;, satisq; Notus , pecoriq; sinister : contraq; Aeneid.8 . Et nos,& tua dexter adi pede sacra secundo.*

107 Ille creauit,& cum dissoluerit,iterum cōponit] ὁ μὲν ἐποίησεν καὶ λύσας συνάγει πάλιν. *idem aliquanto apertius atq; etiam elegantius dixit in orat. in Nat. p. 230. v. 34.* τοῦ καὶ συνδήσαντος καὶ λύσαντος, καὶ

αὖθις συνδήσοντος ὑψηλότερον. & in carminibus p. 6. col.1.v.7. colligasse autem Deus hominem videtur, cum formauit eum de limo terræ, & inspirauit in faciem Gen.2.
eius spiraculum vitæ, & factus est homo in animam viuentem: dissoluisse, cum post violatum mandatum mortem permittendo dixit, puluis es, & in puluerem reuerteris. Gen.3.
colligaturus vero iterũ esse, & quidem multo præstantius atque gloriosius, cum reformabit corpus humili- Philip.3.
tatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ.

108 Tradens post omnia &c.] ἐπὶ πᾶσι. præpositionem ἐπὶ datiuo iunctam, post, significare nonnunquam, nemo est Græcæ linguæ vel mediocriter peritus, quin sciat: qua etiam in significatione illam Græci interpretes acceperunt Eph.6. vbi legitur ἐπὶ πᾶσιν ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως. volunt enim ibi nos Apostolum monere, vt, seruato fortissimorum militum instituto, post Zonam veritatis, post thoracem iustitiæ, post calceamenta præparationis Euangelij pacis, sumamus firmissima illius & potentissimæ viuæ fidei scutum, quod quidem ordine postremum, rei autem magnitudine primum esse videtur: qua item ratione Naz. in fine or. 2. de Fil. dixit. ἐπὶ πᾶσι καὶ πρὸ πάντων ἐκεῖνο τήρει. post omnia & ante omnia illud serua. hoc certe in loco sic esse accipiendam, mihi quidem prorsus persuadeo; puto enim propositum esse Naz. ostendere, Deum optimum maximum post omnia tot, tantaque bona, quæ etiam non multo ante explicarat, dedisse præterea legẽ, & Prophetas. quanquam ne quis suspicaretur ante legem per Moysem latam nullam omnino extitisse legem, docet mox, etiam ante scriptam legem aliam non scriptam hominibus insitam fuisse, optimam rerum agendarum indagatricem, nempe naturalem, quam etiam

Zeno ille (vt refert Cic. de Nat. l. 1.) diuinam esse censebat, eamq; vim obtinere recta imperantem, prohibentemq; contraria. de ea autem S. Aug. ep. 89. ad Hilarium ita scribit. Lex est etiam in ratione hominis, qui iam vtitur arbitrio libertatis, naturaliter in corde conscripta, qua suggeritur, ne mali aliquid faciat quisq; alteri, quod pati ipse non vult. secundum hanc legem praeuaricatores sunt omnes, etiam qui legem per Moysem datam non acceperunt.

109 Postremo redemptionem &c.] *congrue singularia numeraturus Dei beneficia, quae in homines postquam verbum caro factum est, contulit, dixit, postremo: nouissime enim diebus istis locutus est nobis in filio, quemadmodum praedixerat Mich. 4. & erit in nouissimo die mons domus Domini &c. in eis autem numerandis multa deinceps perstringit noui testamenti loca. nam cum inquit, redemptionem seipsum offerens, respexit illud Matt. 20. Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, & dare animā suam redemptionem. cum, pro mundi vita. illud Ioan. 6. panis, quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita. cum, elargitus Apostolos &c. illud Eph. 4. & ipse dedit quosdam quidem Apostolos &c. cum, sanitates, illud Luc. 13. sanitates perficio hodie. cum, prodigia, mirabilia plane opera, quae Christus Iesus diuina sua virtute effecit: ipse enim dicebat Ioan. 4. nisi signa & prodigia videritis, non creditis. cum, mortis destructionem, illud 2. Tim. 1. qui destruxit quidem mortem, illuminauit autem vitam. cum, trophaeum de eo, qui victoriam fuerat consequutus, illud Heb. 2. vt per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperiū, id est diabolum, & liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxij*

Ioan. 1. Hebr. 1.

erant

erant seruituti. cum, testamentum in vmbra, testamentum in veritate, illud Hebr. 8. qui exemplari & vmbræ deseruiunt cælestium, sicut responsum est Moysi, cũ &c. cũ spiritus sancti distributiones, illud Heb. 2. contestante Deo signis & portentis & variis virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus secundum suam voluntatem. Cum deniq; nouæ salutis mysterium, illud Marc. 14. hic est sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur. itemq; 1. Cor. 11. hic calix nouũ testamentum est in meo sanguine: hoc facite, quotiescunq; bibitis in meã commemorationem. quamuis enim per nouæ salutis mysterium dicat interpres posse nos etiam baptisma intelligere; tamen multo magis mihi quidem probatur, vt intelligamus sanctissimum preciosi corporis & sanguinis Christi Sacramentum. quod certum est intellexisse in or. ad Ciues Naz. p. 130. v. 52. cum dixit, τοὺς τύπους τ͂ ἐμῆς σωτηρίας, typos meæ salutis. id autem augustissimum Sacramentum antiqui orthodoxæ fidei Patres idcirco mea quidem sententia modo salutis nostræ mysterium, modo etiam mysterium simpliciter κατ' ἐξοχὴν nuncuparũt, quia in eo recondito quodam & miro planè modo sub sensilibus signis verum ac reale corpus & sanguis Christi continetur, quod noster nobis benignissimus Dominus Iesus, in qua nocte tradebatur, reliquit in suã commemorationem: quotiescunq; enim manducabimus panem hunc & calicem bibemus, mortem Domini annunciabimus, donec veniat. sed hæc hactenus, præsertim cum eadem de re plura disseruerimus in Apol. Schol. 194 1. Cor. 11.

110 Quæque ad animam iuuandam valeant] *homo enim quemadmodum duabus compositus est partibus, sic potest tum hac, tum illa benigne facere. quod scite quidem S. Augustin. de mor. Eccl. Cath. l. 1. c. 27. his ver-*

his verbis docuit: homo igitur, vt homini apparet, anima rationalis est, mortali atq; terreno vtens corpore partim ergo corpori, partim vero animæ hominis bene facit, qui hominem diligit. ad corpus quod pertinet, medicina nominata est, ad animam autem disciplina.

111 Neq; iis desistas benigne facere indigenti] μηδὲ ταῦτα εὐποιεῖν ἀπόσχῃ τῷ ἐνδεεῖ. *verba hæc aperte satis mutuatus est à Sapiente: Græce enim Prou. 3. ita legitur,* μὴ ἀπόσχῃ εὖ ποιεῖν ἐνδεῆ, ἡνίκα ἂν ἔχῃ ἡ χείρ σου βοηθεῖν, *ne desistas benigne facere indigenti, cum potest manus tua opitulari. multò vero apertius illa, petenti te tribue, à S. Luca cap. 6. quibus tamen nequis forte parcior in eam opinionem veniret, posse se misericordiæ opera, nisi petantur, omittere, prudenter addidit, & antequā petatur. & reuera qui flagitanti quid-*
2. Cor. 9. *piam tribuit, inuitus quodammodo tribuere videtur, nec destinasse in corde suo. hilarem autem datorem diligit Deus. cum vero subdit, tota die miserendo & commodando, recordatus est Dauidis Psal. 36. dicentis, Tota die miseretur & commodat.*

112 Debitum cum vsura] *vsuram, vt recte declarat interpres, vocat virtutis augmentum, quod is qui à te fuerit adiutus, tua doctrinæ addit nō solum auditu percipiens, sed etiam opere perficiens id, quod fuit edoctus, ac paulatim adaugens semina pietatis, quæ à te accepit. Hæc autem dum docuit Naz. rationem habuit parabolæ hominis illius peregre profecti, & post reditum quæ mutuo dederat, talenta cum vsura exigentis, quæ quidem parabola legitur Matt. 25. & Luc. 19.*

113 Siue timiditati, siue impietati] εἴτ' εὐλαβείας, εἴτε ἀσεβείας. *per* εὐλάβειαν *hic, ni fallor, intelligit, non, vt aliàs sæpe, reuerentiam quandam ac pietatē,*

sed ni-

ſed nimiam neſcio quam cautionem eorum, qui omnia circumſpiciunt pericula, ita vt timiditas potius dici poſſit, quam cautio. vel certe (vt belle idem dixit Naz. in or. de bapt.) ἀνδλαβὴς εὐλάβεια, incauta cautio: ita enim ſunt humana cauenda, vt nihil tamen metuamus.

114 Medici] ἰατρῶν παῖδες: *neq; enim velim intelligas medicorum pueros ſiue filios, ſed ipſos medicos. hoc nimirum Græcis eſt valde vſitatum, vt* ἑλλήνων παῖδας *(quo & ipſe Naz. vſus eſt initio or. de Fil. 1.) dicant ipſos Græcos,* μουσικῶν παῖδας *ipſos muſicos,* ἰατρῶν παῖδας *ipſos Medicos. quinetiam* υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων *filios hominum ſacra ſcriptura pro ipſis hominibus ſæpe dicit, vt Pſal. 10. palpebræ eius interrogant filios hominum.*

115 Timor Dei animi mollitiem] τὴν ἀπαλότητα. *hanc ſcriptorum codicum lectionem eo libentius approbaui, quòd vocem illam, quam habent impreßi* ἀπατηλότητα *nuſquam me legiſſe memini. nam ſi* ἀπατηλότης *diceretur ἀντὶ τῆς ἀπάτης, congruus videretur illinc quoque ſenſus elici poſſe, ad eos illam referendo, quos ſupra dixit put re, elephantiam morbum eſſe contagioſum,* λόγοις ματαίοις ἠπατημένοις, *rationibus vanis deceptos. itaque id, quod ſequitur, antecellat his, quæ carni blandiuntur ratiocinationibus, pietas, quædam fuerit explicatio illius, quemadmodum ſi legamus* ὁ τοῦ θεοῦ φόβος τὴν ἀπαλότητα, *quædam fere videri poßit explanatio eius, quod præcedit.* νικησάτω τὴν δειλίαν ὁ οἶκτος.

116 Tibi derelictus eſt pauper] *verba ſunt Pſal. 9. à ſancto Dauide, dum Deum alloqueretur, prolata: quamobrem congrue admodũ Naz. iis ſubiunxit, tanquã Deo, ſimulq; oſtendit, ſperare ſe, ſore, vt auditores, qui ſibi ipſis plurimũ tribuebant, flectat ac moueat, illos ũ eos Deos appellãs, quorũ reuera erãt ſecũdũ Deũ fratres.*

117 Quam-

117 Quamuis te à beneficiis accipiendis alienet alienus] καὶ εἰ ἀλλοτριοῖ σε τοῦ εὖ παθεῖν ὁ ἀλλότριος. *verba satis inuoluta, nec sententia admodũ aperta, sed vtraq; nos conabimur, interprete nõ parum adiuuante, dilatare tibi, carißime lector, atq; explicare.* τὸν ἀλλότριον *igitur appellat diabolum, quo vere nihil est ab homine* Ioan. 8. *alienius, siquidem ille homicida erat ab initio, atq; etiã in Psal. 18. vbi canimus, ab alienis,* ἀπὸ ἀλλοτρίων, *parce seruo tuo: eodem sensu eadem dictio commodißime accipitur, auctore Euthymio ac Theodoreto, qui etiam cur dæmones Dauid alienos nuncupet causam reddens, merito, ait, ipsos alienos appellauit, vt inimicos, & hostes, & penitus nolentes nobiscum familiaritatem habere. quod autem voce illa* ἀλλότριος *vsurus, præmisit* ἀλλοτριοῖ σε τοῦ εὖ παθεῖν, *& suauem quandam pro Græca linguæ felicitate attulit allusionem, quam nos quoq; conati sumus Latine, quantum licuit, seruare, & loquutione vsus est tum aliis, tum sibi vsitata: venit enim nunc mihi in mentẽ, eum initio orationis ad Ciues Naz. eandem plane, apertiorem tamen, posuisse, dum dicit, deplorare Hier.* τὸν Ἰσραὴλ ἀπειθοῦντα καὶ τῆς τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίας ἀλλοτριούμενον, *Israëlem inobedientem, & à Dei benignitate alienatum. Iam vero sensus huius loci is erit pulcherrimus, & clarißimus, vt dicat Naz. magnã offerri diuitibus ad benignitatem erga pauperes exercendam occasionem, tametsi diabolus, quæ ipsius est inuidia, non permittens eos egentium misereri, alienet ipsos à Dei beneficentia, quam solet his, qui inopes vel minimo affecerint beneficio, largißime rependere.*

118 Vt leuet manum suam Deus contra eos, qui tollunt ceruices] *allusit ad illud Psal. 73. Leua manus tuas in superbias eorum. id autem, vt hîc notat interpres,*

interpres, & Euthymius illic, dictum est, metaphora ab iis sumpta, qui aduersarium percussuri, manum extollunt, vt veniat plaga vehementior. qua itidem ratione dixit Es. 5. extendit manum suam super eum, & percussit eum. ac paulo post, sed adhuc manus eius extenta, ὑψηλὴ, parata scilicet ad vulnus infligendum.

119 Modò sit pro facultatibus] *non temere hoc addidit: sunt enim quidam diuites, qui modicum quidpiam in pauperes erogantes, putent se pietatis officio cumulate satisfecisse, viduæ illius exemplo confisi, parum* Marc. 12. *attendentes, tantam ei quidem laudem præ ceteris à Iesu tributam esse, quòd, vt ipse statim declarauit, alij ex eo, quod ipsis supererat, in gazophylacium misissent, at illa è penuria sua omnia quæcunq; habebat, miserit to-* 2. Cor. 8. *tam substantiam suam: si enim voluntas prompta est, secundum id, quod habet, accepta est, non secundum id, quod non habet. at cui aurei suppetunt numi, is nolim minutos asses tribuat. argentum habes, pilos ne offeras* Exod. 25. *caprarum. audi pium illum ac religiosum Tobiam, quomodo potueris, ita esto misericors. si multum tibi fuerit,* Tob. 4. *abundanter tribue: si exiguum tibi fuerit, etiam exiguū libenter impertiri stude.*

120 Magnum est misero solatium miseratio, quæ ex animo proficiscatur] *incredibile est, quantæ nobis leuationi esse soleat, aliquem habere quem nostri misericordia teneat, quiq; nobiscum simul doleat, siue quod ille doloris nostri, vt quibusdam videri posit, quasi grauioris cuiusdam oneris partem suscipiat, siue potius, quod magis probasse videtur Arist. quia amici præsentia* Ethic. lib. 9. *cum sit iucunda, & id ipsum, quod intelligimus, socium* cap. 11. *nos & consortem doloris habere, dolorem nostrum valde minuit. sed quacunq; de causa id quidem accidat,*

certe ac-

certe accidere , ita verum est, vt oppositum in extrema calamitate numeretur. quare etiam Dauid in gentes præuidens miserias atq; ærumnas , quas nostra causa Christus Iesus erat perpessurus, suscepta ipsius persona,
Psal. 68. *cantabat, Sustinui, qui simul cõtristaretur, & non fuit; & qui consolaretur, & non inueni. neq; vero non etiam Cicero id se in illo suo grauissimo casu expertum esse fatetur, dum Ser. Sulpitio ita scribit: Quantũ enim præsens me adiuuare potueris & consolando, & prope æque dolendo, facile ex eo intelligo, quòd litteris tuis lectis, aliquantum acquieui. nam & ea scripsisti, quæ leuare luctum possent, & in me consolando non mediocrem ipse animi dolorem adhibuisti.*

121 Legalis profunditatis ac duplicis sensus] *διπλόης. quid hac voce intellexerit Naz. satis patere arbitror ex his, quæ scribit initio or. de Theol. 2. vbi dicit, legis tabulas vtrinq; fuisse conscriptas ob ea, quæ in ipsa erant aperta, & ob ea, quæ erant occulta, illa quidẽ multis ac deorsum vergentibus, hæc verò paucis, ac sursus tendentibus. & quidem tota sacra scriptura quædã aperta continet, quæ (vt S. Augustin. verbis ad Volusianum vtar) quasi amicus familiaris sine fuco ad cor loquitur indoctorum atq; doctorum; quædam vero in mysteriis occultat. atq; hæc introspicere, dicit Theologus, imitatus Apostolum 1. Cor. 2. esse eius, qui omnia scrutatur & cognoscit, spiritus.*

122 Qui quidem antiquius habent benefi-
Act. 20. cium dare , quàm accipere] *Næ illi beati: beatius enim est magis dare, quàm accipere. nimirum isti pro-*
Psal. 15. *xime accedunt ad Deum, qui bonorum nostrorum non eget, qui, vt inquit S. Augustin. nihil à nobis quærit: &*
Iacob. 1. *væ nobis, si eum non quæramus. qui deniq; dat omnibus affluenter,*

affluenter, & non improperat. sed quotus quisq; est, cuius manus, spreto illo sapientissimo monito, non sit porrecta ad accipiendum, & ad dandum collecta? nimirum accipere quidem beneficia (ait Aristoteles) plerique volunt, conferre autem fugimus tanquam inutile. & tamen ipse etiam affirmat, virtutis esse, magis beneficium conferre, quàm accipere. Eccl. 4. Eth 8. in fine. Eth. 4. in princ.

123 De nostris sapientibus?] περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς σοφῶν. *ostendit de Christianis se loqui, qui eiusdem erãt fidei charactere insigniti, quibus opponit* τοὺς ἔξωθεν *nempe Græcos, siue mauis gentiles, tanquam sint extra nostrum cœtum, congregationemq; positi. qua itidem ratione in extrema fere or. de Theol. 2. dixit,* ἔφη τὶς τῶν ἀλλοτρίων, *Platonem sane indicans.*

124 Mercurio tanquam quæstuum præsidi] τῷ κερδῴῳ: *ita enim sine controuersia legendum est, vt etiam legitur in orat. contra Iulian. 1. p. 300. v. 28. est autem Mercurij epithetum, quem quasi quæstuosum quendam Deum, & lucri conciliatorem numerabant antiqui illi gentiles. vnde verba illa Timonis apud Lucianum thesaurum effodientis,* ὦ ζεῦ τεράστιε, καὶ ἑρμῆ κερδῷε, πόθεν χρυσίον τοσοῦτον; *illum enim cupiditas acquirendi excogitauit. Quare belle, opinor, huc alludens Cic. Gallo illi, qui signa ei quædam malè emerat, hunc in modum scribebat, Martis verò signum quò mihi pacis auctori? gaudeo nullum Saturni signum fuisse: hæc enim duo signa putarem mihi æs alienum attulisse. Mercurij mallem aliquod fuisset, felicius puto cũ Auiano transigere possemus.* Sap. 14.

125 Homines quibusdam dæmonibus immolare] *Tauros populos dicit interpres homines immolasse Artemidi,* ἄρτεμις *autem dicebatur Diana, quasi inte-*

gra ob perpetuam virginitatẽ, vt explicat Plato in Cratylo. atq; ipse etiam Naz. in carminibus ad Nemesium indicat, morem fuisse Taurorum, hospites immolare. S. autem Athan. in or. contra idola ponit non solum Scytharum, qui Taurici dicebantur, inhumanum istũ fuisse morem, sed etiam Aegyptiorum, Phœnicum, Cretensiũ, & priscorum Latinorum. Adde & Cic. qui in orat. pro M. Fonteio refert Gallos vsque ad eam diem retinuisse illam immanem, ac barbaram consuetudinem hominum immolandorum. quod latius etiam explicat Cæsar in suis comment. de bello Gallico lib. 6. adeo apud multos inhumanitas erat (vt ait Naz.) μέρος εὐσεβείας,
Aeneid. l. 8. *pars pietatis. sic ille apud Virg. Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni. Quod autem sequitur, mali malorum,* πονηροὶ πονηρῶν, δαιμόνων *supplendum est, dæmonum,* ἱερεῖς, καὶ μύσται. *quos hîc* ἱερεῖς, μυσταγωγοὺς *dicit in or. in Nat. p. 229. v. 11. quo quidem in loco commodior dabitur occasio horum nominum explicandorum.*

126 Veréque è terra voces &c.] *tria paucissimis verbis perstringit sacræ scripturæ loca, cum dicit, è terra voces edant, Es. 29. & erit quasi Pythonis de terra vox tua. cum aëra loquantur, 1. Cor. 14. eritis enim in aëra loquentes. cum, in aures bene intelligentes, Eccles. 25. vbi enim vulgata nostra editio habet, beatus, qui inuenit amicum verum, & qui enarrat iustitiam auri audienti, Græce legitur,* μακάριος, ὃς εὗρεν φρόνησιν, καὶ ὁ διηγούμενος εἰς ὦτα ἀκουόντων, *beatus, qui inuenit prudentiam, & qui narrat in aures audientiũ. quod quidem testimonium tribus etiam aliis in locis, verbis aliquantum immutatis, citat Naz. in Apol. p. 22. v. 47. in or. de pace 2. p. 120. v. 55. & in or. contra Eunom. p. 195. v. 29. Totidem vero locis memini idem me apud*

dignum

dignum tanto præceptore discipulum B. Hieron. legisse in comment. in Mich. 7. in Malach. 3. & in proœmio 6. lib. in Esa. quo quidem loco Propheta illud attribuit, Prophetæ nomẽ, opinor, latius accipiens pro sapiente viro, & vera dicente. quod puto fore, vt non ita mirũ cuipiam videatur, si recordatus fuerit, eundẽ in ca. 1. Hier. dictũ illud, cani autẽ sunt sensus hominis, quod legitur Sap. 4. (quẽ quidem librũ ipse Philonis esse coniicit, atq; etiam S. Dionysius videri poßit alterius potius cuiuspiã sapientis viri, quàm Salomonis esse, putasse, cum testimonium ex illo proferens, dicat, καὶ ἐν ταῖς παροιμίαις De Diuin.
τῶν λογίων εὑρήσεις τινὰ λέγοντα) sub nomine Prophetæ nom. cap. 4.
protulisse. neq; vero non etiam B. Greg. testatum reli- 2. p. past.
quit Prophetas in sacro eloquio nonnunquam doctores cur. cap. 4.
vocari, qui, dum fugitiua esse præsentia indicant, quæ sunt ventura manifestant. Quid? nonne Apostolus ipse ad Tit. 1. Epimenidis Poëtæ testimoniũ producens, Prophetam eum appellat, quòd vera de Cretensibus ciuibus suis dixisset?

127 Eiusdem nimirum est Deo &c.] *Istæc igitur, si Theologo credendum est, vt certe est, sese consequi videntur, vt, si quis vere existimet, bona se, quæ habet, à Deo habere, eundem probabile sit, ius recte & ex Dei voluntate vti; sin minus, haud facile credendum videatur, id eum ex animo putare. hac velim, fratres carißimi, statera se vnusquisq; nostrum examinet; atq; ita demum iudicet, quàm gratus & quàm memor sit diuinorum erga se meritorum.*

128 Quandiu materia &c.] *cum enim, inquit interpres, corpora nostra materia prædita sint, materiæ inordinationem, immutationemq; participarunt, & materiæ legibus ea, quæ materia constãt, obnoxia sunt,*

& fluctus mobilitatem, inconstantiamq́ imitantur. ita vt satis nunc quidem nobis constare non poßit, ob improbitatémne hic quidem deprimatur, ille vero ob improbitatem extollatur, an potius è contrario. nam, vt ait
De Ciu. Dei lib. 20. c. 2. *S. Augustin. nescimus quo iudicio Dei bonus ille sit pauper, malus ille sit diues; iste gaudeat, quem pro suis perditis moribus cruciari debuisse mœroribus arbitramur, contristetur ille, quem vita laudabilis gaudere debuisse persuadet. quæ quidem, & quæ deinceps consequuntur, cum his, quæ hîc ponit Naz. plane conueniunt.*

129 Tanquam aurum in fornace, probatus] *respexit, vt puto, illud Sap. 3. tanquam aurum in fornace probauit illos, atq; etiam fortasse illud Prou. 17. sicut igne probatur argentum & aurum camino.*

130 Vt audiuimus] *nimirum ex Iob lib. cap. 14. 15. & 25. cui etiam tanquam veritas veritati consonat illud Dauidis Psal. 142. non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens, & Prou. 20. quis potest dicere, mundum est cor meum, purus sum à peccato? & Iac. 3. in multis enim offendimus omnes, & 1. Ioan. 1. si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est. Quod nos ne committamus, fratres, sed quamuis alius alio melior appareat*
Iob 15. *hominibus, tamē certo nobis persuadeamus, in conspectu Dei ne cœlos quidē esse mundos, & quantumlibet profecerimus, necessarium esse nobis dicere, dimitte nobis debita nostra, vt ait S. Augustin. ep. 29. ad S. Hieron. vbi quidem atq; etiam apud ipsum B. Hieron. l. 1. contra Pelag. & ep. 146. ad Damasum plura potes, si lubet, in hanc sententiam pie conscripta legere.*

131 Tale quodpiam in diuina scriptura mysterium] *mysterium id dicit, quod multi olim probi ac iusti viri,*

sti viri, qui viderentur hominibus omni felicitate digni, maximis incommodis & calamitatibus affecti fuerint, occultiore aliquo, iustißimo tamen Dei iudicio, cuius aliqui volentes reddere rationem, in fabulas vanitatis abierunt, arenam enim maris (vt legitur Ecclesiastici 1. quem locum mox respexit Naz.) & pluuiæ guttas, & dies seculi quis dinumerauit? Scite sane S. Augustin. Apostolum & ipse imitatus, de profunditate iudiciorum Dei dicebat, admiratione exclamare possum, disputatione demonstrare non possum. ac rursus, quæris tu rationem, ego expauescam altitudinem, ô altitudo diuitiarũ sapientiæ, & scientiæ Dei, quàm incomprehẽsibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius? tu ratiocinare, ego mirer; tu disputa, ego credam, altitudinem video, ad profundum non peruenio. requieuit, quia inuenit admirationem, nemo quærat à me occultorum rationem. De ver. Apost. ser. 7. & 22.

132 Quis cognouit mentem Domini?] *verba sunt Es. 40. vbi enim vulgata nostra editio habet, quis adiuuit spiritũ Domini? Græce legitur,* τὶς ἔγνω νοῦν κυρίου;

133 Quis sapiens & intelliget ista?] *verbum illud quis, solet plerunq; ita positum inferre potius (vt notat Origenes in epistolam ad Rom. libro 8. & S. Ambros. de pœnit. l. 1. c. 8. itemq; S. Hieron. in Amos 3.) difficultatem vel raritatem, quàm impoßibilitatem, quasi dicas, quis putas? & quidem hunc in modum accipiendum videtur in Psal. 106. & in Osee 14. quibus duobus in locis hæc verba leguntur, atq; etiam in hac ipsa oratione supra p. 136. v. 21. vbi idem adducit testimonium, significans non quemlibet posse, terrestria hæc spernenda esse & appetenda cœlestia, intelligere, sed eum, qui sapientia præstet ceteris. hîc tamen, ni fallor, ponitur non solum pro raro vel difficili, sed etiam pro impoßibili: videtur enim propositum hîc esse Naz. ostẽ-*

dere, neminem, quantumuis sapientem, posse omnino inscrutabilia Dei iudicia perscrutari, sed qui vere sit sapiens, eum sane confessurum, esse illa quidem prorsus incomprehensibilia. id nimirum est τῷ ἀνεφίκτῳ μετρεῖν τὸ ὑπὲρ μέτρησιν. intelligere scilicet ea, cum sint immensa, comprehendi nullo modo posse: hoc enim (quod ad hanc rem pertinet) interest inter sapientem & insipien-
Psal. 91. *tem, quòd sapiens percipit, Dei iudicia profunda, immensaq; esse, insipiens ne id quidem. Nimis profundæ (cantabat Dauid) factæ sunt cogitationes tuæ, vir insipiens non cognoscet, & stultus non intelliget hæc. vnde etiam B. Gregorius super Iob 36. ita scriptum reliquit: Quidquid de claritate magnitudinis Dei scimus, infra ipsum est; & tanto ab eius scientia longe repellimur, quanto eius potentiam nos comprehendisse suspicamur.*
S. Augustin. *cuius tunc aliquid quasi ex parte cognoscimus, quando*
de Trin. l. 15. *eum digne cognoscere non posse, sentimus. & ante hunc*
cap. 2. *alter præcipuus Ecclesiæ Doctor, sic sunt, dicebat, incomprehensibilia requirenda, ne se existimet nihil inuenisse, qui, quàm sit incomprehensibile quod quærebat, potuerit inuenire, nempe, vt ipse ait Naz. in or. de Nat. pag. 229. v. 34. id solum de Deo plane percipi potest, quòd immensus est atq; infinitus.*

134 Quamuis enim ob aliquam aliquando vtilitatem & mali incommodis &c.] *sententia sane pulchra, & acute à Theologo excogitata, sed ita presse dicta, vt necesse duxerim, eam aliquanto latius Latinis verbis explicare. neq; vero non plurimum ad eam percipiendam contulerit, nonnulla audisse, quæ S. Basil. in ea Hom. qua docet, non esse malorum auctorem Deum, scripta reliquit. declarans igitur, quæ nos mala vocamus, ea nobis vtilitatis nostræ causa à prudenti & bono Domino inferri, inquit, diuitias quidem aufert ab his, qui ma-*

qui male eis vtuntur, vt ipsorum instrumentum ad iniquitatem præcidat, morbum vero inuehit his, quibus satius est, impedita, quàm expedita ad delinquendũ habere membra. εὐπάθειαν *autẽ hîc dixit Naz. quod supra p. 135. v. 51.* εὐπραγίαν, *huius scilicet vitæ commoditatẽ ac prosperitatem, contraq́; δυσπάθειαν δυσπραγίαν, incommoditatem atq; infelicitatem. sic etiam supra pag. 134. v. 16. (quod durius videatur)* συμπάθειαν *posuit non pro condolentia (vt ita dicam) vel naturæ conuenientia, sed pro calamitatis communione.*

135 Sed hoc esse constat solum futuri temporis] *in die enim iudicij (vt ait S. Augustin. de Ciu. Dei l. 20. c. 1. & 2.) nullus erit imperitæ querelæ locus, cur iniustus ille, & sit felix, & cur iustus ille infelix. omniũ nanq; tunc non nisi bonorũ vera & plenissima felicitas apparebit, vbi hoc quoq; manifestabitur, quã iusto iudicio Dei fiat, vt nunc tam multa, ac pene omnia iusta iudicia Dei sensus, mentesq́; mortaliũ lateant; cũ tamen in hac re piorũ fidem non lateat, iustum esse, quod latet.*

136 Licet hoc videre in corpore &c.] *præclaris sane & apertis exemplis allatis, docet, eam etiam, quæ nobis apparet, inæqualitatem quandam habere apud eũ æqualitatem: nam, vt ait B. Augustin. singula in suis locis, naturisq́; vigent, pulchroq́; ordine disponũtur, multumq́; vniuersitati rerum pro suis portionibus decoris tanquam in communem remp. conferunt: sed nos huius ordinis decus propterea non delectat, quoniam parti eius pro cõditione nostræ mortalitatis intexti, vniuersum, cui particulæ, quæ nos offendunt, satis apte, decenterq́; conueniunt, sentire non possumus.* De Ciu. Dei l. 11. c. 22.

137 Siquidem & artificis prima illa circa materiam inordinatio atq; inæqualitas &c.] *omnia,*

De Gen. cō-tra Man. l. 1. cap. 16. S. inquit Augustin. *Pulchra sunt conditori & artifici suo, qui omnibus vtitur ad gubernationem vniuersitatis, cui summa lege dominatur, id autem homines non intelligunt: si enim in alicuius opificis officinā imperitus intrauerit, videt ibi multa instrumenta, quorum causas ignorat, &, si multū est insipiens, superflua putat, quorum tamen vsum quoniam nouit artifex, insipientiam eius irridet, & verba inepta non curans, officinam suam constanter exercet. & tamen tam stulti sunt homines, vt, & cetera, quæ poteris apud ipsum commodius legere, mihi satis sit, & locum monstrasse, & aliqua etiam adscripsisse his, quæ à Naz. dicuntur, affinia.*

138 Neque enim patiuntur, Deum se sapientiorem esse, si &c.] *nihil sane fieri potest istis vel ineptius, vel arrogantius, qui æquo animo ferre non possunt, Deum se ipsis sapientiorem esse, & quarum rerum causas ipsi assequi nequeunt, earum nullas plane esse autumant, & à Deo omnium suarum actionum rationem quodammodo repetunt. nunquid dicit figmentum ei, qui se finxit, quid me fecisti sic? Nobis vero, dicebat*
Rom 9. *S. Augustin. in quibus eam contemplari minus idonei*
De Ciu Dei l 12. c 4. *sumus, rectissime credenda præcipitur prouidentia conditoris, ne tanti artificis opus in aliquo reprehendere, vanitate humanæ temeritatis audeamus.*

139 Vel laborasse in indaganda ratione &c.] *duabus enim viis videtur recte quidpiam ab homine percipi posse, vel labore ac studio, idq; aut per se ipsum, aut*
1. Cor. 8. *per eos, quibus donum hoc fuerit tributum; neq; enim*
1. Cor. 12. *in omnibus est scientia, sed alij quidem per spiritum datur sermo sapientiæ, alij autem sermo scientiæ secundum eundem spiritum; vel, quæ optima est via ac præstantissima, vitæ puritate, in quam sæpe solet fons ille sapientiæ veræ*

tiæ veræ ſapientiæ riuum deriuare. atq; etiam in patria, dicit B. Auguſtin. eò quenq; perſpicacius diuinæ maieſtatis eſſentiam viſurum, quò hîc vixerit purius.

140 Et ſunt ob inſipientiam ſapientes, vel ob ſapientiam, vt ita dicam, nimiam inſipientes.] *hoc quidem dicere videtur, quoniã multæ litteræ (quod & S. Paulo obiectum eſt) ad inſaniam conuertunt, niſi adſit ſpiritus, & dicentes ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt. illud vero, quia quemadmodum is eſt vere ſapiens, qui fatetur, ſe nihil ſcire, ſic proprium eſt inſipientis, ſapientem ſe profiteri, nec vlla maior eſt inſipientia, quàm ſibi ipſi ſapientem videri.* Act. 26. Rom. 1.

141 Hinc alij quidem fortunam & caſum inſtituerunt] *tres deinceps ponit falſas Philoſophorum opiniones, primo eorum, qui fortunam & caſum introduxerunt, de quibus potes, ſi vacas, multa Ariſtotelem diſſerentem legere 2. Phyſicorum cap. 4. 5. & 6. deinde eorum, qui Aſtrorum motibus res noſtras connecti dictitabant, atq; ipſam etiam connexionem irrationabili neceſſitati neſcio cui aſcribebant. quos & duobus aliis in locis carpit, in orat. ad Heronem p. 159. v. 1. & in or. de Theol. 2. p. 206. v. 49. tum eorum, qui quidem vſq; ad orbem Lunæ prouidentiam deduxerunt, infra non item. quarum opinionum primam quidem interpres adſcribit Epicureis, quos etiam S. Athan. initio opuſculi, de humanitate quod inſcribitur, eo nomine accuſat, quòd caſu & fortuito omnia nata eſſe dictitarent, ac diuinam prouidentiam funditus tollerent; alteram Chaldæis, quòd etiam facile perſuadere poſſint ea: quæ de eiſdem ſcripta reliquit Cic. de Diu. l. 2. tertiam vero Ariſtoteli, id quod ipſe quoq; Naz. videtur innuere in extrema oratione contra Eunom. ibi enim Ariſtotelem*

nominatim perſtringens, hæc verba ponit, βάλλε μοι ἀεισοτέλους τὴν μικρολόγον πρόνοιαν, abiice, quæſo, Ariſtotelis minutam & anguſtam prouidentiam, quòd ſcilicet ea tantum, quæ ſupra nos ſunt, ad ipſam pertinere arbitraretur, cetera non item. quod idem probatur ſenſiſſe Ennium, ex duobus illis carminibus, quæ è ſuis legũtur apud Cic. de Diu. l. 2. Ego Deum genus eſſe ſemper dixi, & dicam cælitum, ſed eos non curare opinor, quid agat humanum genus.

142 Fabulis quibuſdam & vmbris] *vocare ait interpres Theologum fabulas & vmbras caſum & fortunam, vt pote quæ nullam habeãt exiſtentiam, nec de vllo feruntur, dicunturúe ſubiecto. mihi tamen videntur verba illa referenda non ſolum ad eos, qui caſum & fortunam ponebant, ſed etiam ad illos, qui ſyderum connexionem ſtatuebant; quiq; negabant, diuinam prouidentiam res humanas attingere, atq; adeo ad omnes, qui huiuſcemodi aliqua commenticia, ſutiliq; allata ſententia, de ſumma Dei prouidentia detrahebãt. quos etiam in vniuerſum exploſiſſe videtur S. Paulus multo ante Naz. ad Rom. ſcribens, hoc enim voluit Naz. cũ dixit, αὐτοὺς περιλαβὼν ὁ λόγος ἐμύνατο: λόγον enim pro ſacra ſcriptura ſæpe ponit, vt in or. de Theol. 2. p. 206. v. 51. & de Nat. pag. 230. v. 25. vbi etiam apertius hoc oſtendemus.*

143 Si quid ipſa vobis cordi eſt ratio, rationis ipſi participes cum ſimus, & rationis cultores] *εἴπερ τί μέλει τοῦ λόγου λογικοῖς οὖσιν ἡμῖν, καὶ λόγου θεραπευταῖς. λόγον hîc dicit Dei filium, qua in ſignificatione quamuis aliquando Latini & orationem & ſermonem vſurpauerint, plerunque tamen verbo vſi videntur, quo & ipſe libentius omnino vſus ſum omnibus in locis, niſi ſicubi aliquid*

aliquid esset annexum, cuius gratia magis videretur congruẽs, ac prope necessarium, rationem vertere. Quod & hoc in loco, & initio or. in Nat. accidisse, potes, vel me tacente, facile intelligere. λόγος *autem id est verbum dicitur Dei Filius, (vt Theologus ipse declarat in or. de Fil. 2. pag. 218. v. 24.) quòd eo modo se habet ad Patrem, quomodo verbum ad mentem, non solum propter impaßibilitatem generationis, sed etiam propter cohærentiam & vim enunciandi.*

144 Nostrum siue factorem, siue formatorẽ] ἢ ἡμέτερον εἴτε ποιητὴν εἴτε πλάστην. *factorem dixit, si interpretem audias, propter animam, formatorem propter corpus, secundum illud Psal. 118. manus tuæ fecerunt me, & plasmauerunt me: factor enim nullius alterius rei indigens, ex sua ipsius potentia & facultate facit id, quod facit; formator vero operationis potentiã ex materia accipiens, opus construit.*

145 Per contraria traducatur, quæ &c.] *nempe, vt inquit interpres. per morbum & sanitatem, per diuitias & paupertatem, & huiuscemodi res tum prosperas, tum aduersas, quarum rationem idcirco fortasse dicit Naz. esse hominibus ignotam, vt hinc etiam ad supremam illam rationem, Deum inquam ipsum, admirandam excitetur. adde quòd (vt B. inquit Augustin.) occultatio aut humilitatis exercitatio est, aut elationis attritio.* De Ciu. Dei l. 11. c. 22.

146 Neque diuitiis fluentibus simus addicti] *in memoriam redigit saluberrimum illud Psal. 61. monitum, diuitiæ si affluant, nolite cor apponere,* πλοῦτος ἐὰν ῥέῃ. *quæ verba admirabiliter admirabilis Basilius exponens, admirare, inquit, vocem, fluxa est diuitiarum natura, torrente citius eos, qui ipsas habent, prætercurrunt,*

runt, aliâs ad alios solent vicißim commeare. sicut fluuius ex alto delatus, appropinquat quidem his, qui astāt crepidini: simul ac autem tetigit, statim recedit, sic etiā diuitiarum facilis lapsus celerrimum habet & præcipitem aduentum, quippe qui modo ad hos, modo ad illos soleat deflecti. hodie huius est ager ille, cras illius, mox alterius, & quæ sequūtur: quibus quidem horum externorum bonorum fallaciam ac vanitatem ante oculos apertißime ponit, ac demum statuit, non debere nos ad ea nimium adhærere, sed vsum tantum ex eis capere, non tanquam verum aliquod bonum illa adamātes, atque amplexantes, sed quasi quoddam illius adipiscendi instrumentum adhibentes. id quod ita omnino faciendū esse, separatim etiam eleganti illa Homilia, περὶ τοῦ μὴ προσηλῶσθαι τοῖς βιωτικοῖς quæ inscribitur, salutariter docuit. neque vero non etiam Latini sancti Patres frequentes in eandem iuerunt sententiam. de quibus, ne longior sim, non nulla, quæ nunc mihi occurrunt, ex S. Augustin. satis fuerit decerpsisse. Is igitur in Ioā. Tract. 10. hasce nobis proponit minas, Væ hus, qui inhærent trāseuntibus, quia simul transeunt: nonne omnia vt fluuius præceps currens in mare? ac rursus Homilia 37. ad vsum, ait, assumēda sunt ista, non eis vinculo amoris quasi glutino hærendum est. quæ quidem non solum cum his, quæ iam posuit Naz. aptißime conueniunt, sed etiā cum iis, quæ subiungit, dum inquit, & quasi animæ partem in ea insumentes, καὶ οἷον τὸ ψυχῆς τι ταύτῃ προσταλαίσκοντες, quo eodem fere dicendi modo S. etiam Basil. vsus est initio Homil. in principium Prou. ibi enim Salomonis in Eccl. institutum explicans, dicit, eum aperire nobis mundi huius vanitatem, ὥστε μὴ ἡγεῖσθαι περισπούδαστα εἶναι τὰ παρερχόμενα, μηδὲ τοῖς ματαίοις προσαναλίσκειν

συναλίσκειν τῆς ψυχῆς τὰς φροντίδας, nec mirum, quibus cor erat pene vnum, eos easdem sententias eisdem sæpe locutionibus memoriæ mandasse, his præsertim in rebus, quarum vna deberet in animis bonorum omnium consignata esse notio: quis enim sanæ mentis non fateatur, hominē, cum medius quodammodo inter cælestia bona ac terrestria constitutus sit, oportere, istis aut omnino, aut magna ex parte relictis, ad illa toto pectore contendere, intelligentē, quantum quisq; animæ ad hæc fragilia, caduca, fluxa applicauerit, tantundē vnà cum ipsis perditurum. id quod ipse etiam Theologus visus est pulcherrimis hisce versibus dolere, ἄλλοτε μέν τε θεῷ τείνω νόον, ἄλλοτε δ' αὖτε ἕλκομαι ἐς κόσμοιο χαμὴν χύσιν. οὐκ ὀλίγην ἢ μοῖραν ἐμῆς ψυχῆς λωβήσατο κόσμος ἀπείρων. quidni? vbi est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum. Matt. 6.

147 Nequis forte Iob &c.] *μή που τὶς καὶ ἰὼβ &c. quasi dicat, non desperantes fieri posse, vt inter ægrotos aliquis etiam, patientissimo illi Iob persimilis, existat, quamuis non ita nobis quidem sit manifestus. non dissimile est illud 2. Tim. 2. μή ποτε δῷ αὐτοῖς ὁ θεὸς μετάνοιαν, ne quando Deus det illis pœnitentiam, siue ne forte, vt legit S. Augustin. de Gen. contra Manich. l.2.c. 22. vtq; omnes videntur Græci interpretes interpretari, aduertentes, solere nos hunc modum dicendi in rebus dubiis, atq; incertis vsurpare.*

148 Etiam si sanie scateat] *κἂν τῷ ἰχῶρες ζέῃ. sic dixit Dioscorides σκωλήκων ζέειν, vermibus scatere. sic l.1. Arg. Apoll. πυρὸς ζέειν αὐτμὴν, ignis scatere halitum. rationem autem habuit Naz. eorum, quæ dicuntur Iob 2. vnde colligitur, illum Dei seruum tanta, postquam à sathana percussus est vlcere pessimo à planta pedis vsque ad verticem eius, scatuisse sanie, vt testa eam ra-*

eam raderet sedens in sterquilinio.

149 Et paupertatem probemus gratias agentem ac patientem] *καὶ πενίαν ἐπαινεῖν εὐχάριστον καὶ φιλόσοφον. quo modo in ep. 60. ad Eudoxium νόσον dixit φιλόσοφον, ita hîc πενίαν, sapientem scilicet, ac vero Philosopho, Christiano inquam, dignam, cuius est patienter omnia vitæ huius incommoda ferre, & pro iis Deo gra-*
Rom. 5. *tias agere, atq; adeo gloriari in tribulationibus, scientis, quòd tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem. Exemplum autem iniusti diuitis & patiẽtis pauperis sumpsit Naz. ex Luc. Euang. 16.*

150 Os obstruamus] *ἐπιστομίζωμεν, hoc est ita conuincamus, vt ne mutire quidem audeant: est enim ἐπιστομίζειν, vt declarat Aristoph. interpres in equit. καταστγάζειν, μὴ δὲ φωνὴν ἐᾶν προιέναι. eo quidem Naz. frequens vtitur, atq; etiam Apostolus semel vsus est ad Tit. 1. vbi enim Latina editio habet, quos oportet redargui, B. autem Hieron. in Agg. 2. legit, quibus oportet imponere silentium. Græce legitur, οὓς δεῖ ἐπιστομίζειν, pro quo posuit idem Apostolus ad Rom. 3. στόμα φράττειν. φιμοῦν vero in eadẽ significatione & 1. Pet. 2. & Matt. 22. semel atq; iterum reperitur.*

151 Contra nosmetipsos crudelitatis legem statuentes] *quemadmodum enim misericordia misericordiam promeremur, sic crudelitate crudelitatẽ; qua*
Matt. 4. *enim mensura mensi fuerimus, remetietur nobis.*

152 Eleuatam manum contra inobedientes] *respexisse videtur illud Psal. 105. non crediderunt verbo eius, & murmurauerunt in tabernaculis suis, non exaudierunt vocem Domini; & eleuauit manum suam super eos, vt prosterneret eos in deserto. quod tamen amplificans,*

plificans,& proposito aptans suo Naz. subiungit, manum Domini in eos, qui duriores sint atq; inhumaniores, magis etiam, quàm in inobedientes intentam esse, & ad feriendum paratam.

153 Id est palpebra præstantius ac potius] *argute admodum Theologus noster, quintum 10. Psal. versiculum rei, de qua agit, accommodans, præter alios omnes, quos viderim, expositores interpretatur, oculos quidem præstabiliorem intuitum ac potiorem, palpebras vero inferiorem ac posteriorē; vt intelligas, quanto sunt oculi palpebris digniores, tanto fere esse Dei intuitum, quo respicit pauperes, præstantiorem eo, quo reliquos homines intuetur. & quidem videtur huiusmodi sensus non incommode posse Psalmo etiam congruere, si Græcam litteram spectes, sin Hebraicam, non item; negant enim eam habere vocem illam in pauperem, cuius loco Theodoretus legit in terram.*

154 At dicat forte quispiam pro his inopibus &c.] *quoniam, quæ supra attulit Psalmorum testimonia, eo spectant in primis, vt probent, non sinere Deum inultas esse pauperum iniurias, ipsi autem illud potius propositum erat demonstrare, solere Deum gratias eis referre, qui bene de pauperibus mereantur, ostendit nūc, loco, quem dicunt à contrariis, vsus, id etiam ex illis elici & confici posse; quos enim iniuriis oppreßos vindicamus, pro his certe solemus beneficiis affectis gratias referre.*

155 Si enim, qui despicit pauperem, exprobrat factori eius, honorat certe opificem is, qui eius opus amplectitur] *priore propositione ex Prou. 17. sumpta, posteriorem ipse, loco nixus à cōtrariis, eduxit. quanquam Salomon quoq; eodem in libro cap. 14. vtranq; explicauit, qui calumniatur egentem, exprobrat*

factori

factori eius,honorat autem eum, qui miseretur pauperis: is enim est vere proximo superiori oppositus, & secundum Hebraicam litteram germanus sensus. nam quòd Græce legimus, ὁ δὲ τιμῶν αὐτὸν, ἐλεεῖ πτωχὸν, qui autem honorat eum,miseretur pauperis, id, opinor, ob Hebræorum contigit idioma.qui participio(vt audio eos factitare, participium pro verbo præsentis temporis ponentes) tum in subiecto tum etiam in prædicato (quomodo nos loquimur) statuendo vsi sunt. Sed Græce aptius fortasse & apertius huius loci sententia sic explicaretur, τιμᾷ δὲ αὐτὸν, ὁ ἐλεῶν πτωχὸν, honorat autem eum,qui miseretur pauperis.quo plane modo habet vulgata nostra editio.

156 Rursus cum audis] *rursus dixit,quia hoc etiã testimonium, quemadmodum & proximum superius, ex Sapientis ore exceptum est, Prou.22.vbi latine legitur, Diues & pauper obuiauerũt sibi,vtriusq; operator est Dominus: cuius falsam interpretationem non sine causa remouet Theologus,quoniam hi,qui obolis parcẽtes, negabant, subueniendum esse elephanticorum calamitati, hoc argumento nitebantur, quòd dicerent, à Deo id factum esse,vt cum ipsis quidem optime,cum illis vero pessime ageretur. recte igitur ostendit Naz. tãtum abesse,vt sapientis dictum istis suffragetur,vt etiã maxime aduersetur, cum ostendat, non esse diuitibus spernendos pauperes,sed potius tanquam fratres amplectendos,quippe qui eundem planè, quem ipsi, quod ad naturæ dignitatem attinet,patrem & creatorem agnoscant. à qua quidem præceptoris sui interpretatione,videtur non longe recessisse B.Hieron.cum eadem Sapientis verba exponens, hunc in modum scripsit, neq; diuitem propter diuitias honores,neq; pro inopia pauperem despicias,*

despicias: sed hoc in vtroq; meritò venerare, quia opus sunt diuinum, & ad imaginem Dei facti sunt.

157 Qui redditurus est in tempore] *eo, opinor, quod Apostolus, quasi decurso spatio, ad calcem iam cũ appropinquaret, dicebat, in reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex: tunc enim dicet rex his, qui à dextris eius erunt, venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi: esuriui enim, & dedistis mihi manducare; sitiui, & dedistis mihi bibere. Quî? quando? respondens rex dicet illis: Amen dico vobis, quandiu fecistis vni de his fratribus meis, mihi fecistis. verissimum est igitur eum, qui miseretur pauperis, fœnerari Deo, quia (vt B. explicat Hieron.) ideo erogat modica temporalia, vt ab eo recipiat ampliora æterna. hæc nimirum dixit Naz. τὴν ἐπικαρπίαν vsuram siue fructum: nec absurde, siquidem & apud Sapientẽ Græce legimus, καρπὸς ἀνδρὶ ἐλεημοσύνη, fructus est homini eleemosyna.* 2. Tim. 4. Matt. 25.

158 Per misericordiam & fidem purgantur peccata] *dictum est eiusdem Salomonis Prou. 15. cui concinne admodum Theologus, perstans in metaphora, duo alia nectit scripturæ loca, dum subdit, eluamus pulchra hac herba animarum sordes atq; maculas, & dealbemur alij velut lana, alij sicut nix: primum enim respexit ad illud Hierem. 2. si laueris te nitro & multiplicaueris tibi herbam Borith, vt B. Hieron. ex Hebræo vertit. nam 70. hîc quidem πόαν simpliciter transtulerunt, in Malach. vero 3. πόα πλυνόντων herba lauantiũ, siue fullonum, vt etiam habet ibi vulgata nostra editio. est autem, vt dicit hîc Naz. interpres herba quædam, purgandi vim habens, qua contrita ad vestes purgandas*

vtuntur, & ab effectu σμῆγμα, purgamentum, eam vocant. proprio autem vocabulo eandem dicit vocari δορύ-
Lib.21.c.31 *κνιον, dorycnium, cuius quidem Plinius, tanquam veneni cuiusdam, sæpe meminit, affirmans, nomen ab eo traxisse, quòd cuspides in prœliis tingerentur illo, passim nascente. B. autem Hieron. scribit, eam iuxta ritum pro-*
In Hier.2. *uincia Palæstinæ in virentibus & humectis nasci locis, & ad lauandas sordes eandem vim habere, quam & nitrum. rectè igitur ei Naz. assimilauit eleemosynam,*
Tob. 2. *quæ à morte liberat, & ipsa est, quæ purgat peccata, & facit inuenire vitam æternam: quamq; si dederimus,*
Luc 11. *ipso Christo affirmante, omnia munda erunt nobis. deinde autem respexit Naz. ad illud Esa.1. si fuerint peccata vestra; vt coccinum, quasi nix dealbuntur; &, si fuerint rubra sicut vermiculus, velut lana alba erunt: lanæ quidem albedinem, vt pote minorem, his, qui minorem, niuis vero, vt potè maiorem, his, qui maiorem in pauperes misericordiam impertiunt, attribuens: id enim, opinor, voluit, cum dixit, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς εὐσπλαγχνίας. sic itidem Apostolus Rom. 12. indicans Prophetiæ munus nequaquam in omnes sine vllo delectu atq; discrimine æqualiter effundi, sed pro sua cuiq; fidei ratione, proportioneue impertiri, inquit, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως.*

159 Addam aliquid etiam formidabilius] *formidabilius id dicit, quòd videatur eleemosyna his etiam ad salutem consequendam necessaria esse, quibus nullum insit animæ vitium. & reuera quis est, quin terreatur, dum audit Matt.25. fore, vt hi, qui à sinistris regis erunt, in ignē æternum deiiciantur, non quòd hoc, aut illud facinus commiserint, (vt ipse etiam Naz. dicet po-*
De ver. A-post 21. & Hom.7. *sterius) sed quia pietatis officia omiserint? scribit certe Augustin. vir sanctissimus ac doctissimus, diuitem illum,*

cuius

cuius mentio fit Luc. 16. propter solam inhumanitatem, qua contemnebat pauperem ante ianuam suam iacentem, nec congrue, dignéq; pascebat, mortuum, & in inferno sepultum esse. & quidem nihil videtur Christiano homini magis necessarium esse beneficentia, quippe quæ maxime omnium declarat dilectionem erga proximum; qua sane dilectione, tanquam insigni quadam & propria nota veros Christianos ab aliis distingui, Christus ipse docuit, dicens, In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem. Ioan. 13.

160 Siquidem nullum inest tibi vulnus &c.] *intendit animum ad illud Es. 1. vulnus, & liuor, & plaga tumens, quæ cum sint corporis passiones, ad animæ affectiones tropologice transfert Theologus, & vulnus fortasse vocat, vt ait interpres, mutuas inter se dissensiones & contentiones, & quæ hinc oriuntur schismata: liuorem vero subdolum cor, plagam autem tumentem animi ex irrationabili existimatione elationem. hæc ad verbum interpres. Quid si per vulnus, cordis, per liuorē, oris, per plagam tumentem, operis peccatum intelligas? Iam vero quod, in cœpta permanens metaphora, addit de animæ lepra, sumpsit ex Leuit. 13. vbi hæc verba leguntur, ἔαν τινι γένηται ἐν δέρματι χρωτὸς αὐτοῦ οὐλὴ σημασίας, ἢ τηλαυγής. ac paulo post, ἀφὴν vocat eandem, quam prius dixerat οὐλὴν. est autem pustula significationis & tactus, vt exponit interpres, signum lepræ, per quod obscure adhuc indicatur, candor verò signū quoddam albius, ex quo procul etiam cernitur & manifesta est: erit igitur ex interpretis sententia animæ lepra illa quidem peccati initium & quasi assensio, hæc vero aperta actio. multæ etiam aliæ erant lepræ species, de quibus B. Cyrillus in Leuit. lib. 8. & S. Augustin. lib. 3. has,*

autem iure dicit Naz. paulum quidem purgasse legem (hoc est leuiter, & ,vt interpretis verbo vtar , σκιώδως, modo quodam vmbratili : vmbram enim habebat lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum: nihil enim ad perfectum adduxit lex , quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram Deo) egere autem Christo ipso curante, quod & factum esse , in Euangeliis sæpe legimus, & omni tempore fieri, aperte perspicimus: quis enim non videat, multos quotidie, salutari adhibita Christi fidei medicina, à lepra vtrauis, confestim mundari?

Hebr. 10. Hebr. 7. Rom 3.

161 At certe illum, qui pro nobis &c.] *ostendit eleemosynam si minus ob animæ vulnera sananda , eam certe ob causam necessariam esse , vt nobilissimum illud caput, quod pro nobis , vt Propheta prædixerat, vulneratum atque attritum est , in suis membris reuerearis: si enim, qui membra vexat, caput in primis offendit (quod apertissime vox illa testatur, Saule Saule, cur me persequeris?) reueretur certe caput, qui membra fouet.*

Esa. 53. Act. 9.

162 Animarum nostrarum latro] *tangit nobilem illam parabolam à Christo Iesu nobis propositã Luc. 10. eamque , vt solet, rei, de qua agit, apte accommodat, annexo etiam quinto Psalmi 37. versiculo.*

163 Vulnera vulneribus cura] *elephanticorum scilicet corporum vulneribus medicinam faciens, animæ tuæ vulnera cura : quemadmodum videtur Naz. ipse explicare, dum subiicit , simili simile compara (aliorum videlicet, vt ait interpres, curatione tuam ipsius curationem) vel potius minoribus maioribus medere : quanto enim grauior ac periculosior est animæ , quàm corporis morbus, tanto profecto maior existit ac præstantior, quæ ipsi animæ, quàm quæ corpori adhibetur, curatio.*

164 Ne

164 Ne nox quidem misericordiam interpellet tuam] *refertur id quidem ad illud, quod supra ex Psal. 36. posuit, tota die miseretur. ostendit igitur, diē ibi ita accipiendū esse, vt noctem quoq; comprehendat, vt idē sit, ac si dixisset, quod certe dixit Psalmo primo, die ac nocte, id est omni tempore. & quidem tam varia, tamq; multiplicia, simul & necessaria sunt misericordiæ officia, vt nulla hora, nullo puncto temporis ab iis vacare debeat vir iustus ac pius. nunquam caritas ociosa est. si temporalia non potest, spiritualia impertitur bona; si neutra suppetunt, bonam tribuit voluntatem: vt, quod de oratione dixit S. Hieron. idem mihi quidem videatur de eleemosyna dici posse; sanctis etiā ipsum somnum esse eleemosynam.* Epist. 21.

165 Ne dicas vade, & reuertere, & cras dabo tibi] *monitum vere sapiente dignum: vt enim Græce venuste dicitur, βραδεῖα χάρις ἄχαρις, tarda gratia non est gratia: pulcreq; Euripides, Odi equidem amicis serius succurrere, bis est gratum, quod opus est, si vltro offeras, beneficium inopi bis dat qui cito dat. Sed vide, quomodo alter & externus Poëta idem fere, quod Salomon noster expresserit, πτωχῷ δ' εὐθὺ δίδου, μηδ' αὔριον ἐλθέμεν εἴπῃς.* Prou. 3. Phocylides.

166 Idque prompto animo] *tam est in dando necessaria animi promptitudo, vt sine ea nullam prorsus videamur nec à Deo, nec ab hominibus gratiam inire, neq; liberales omnino dici posse; si quidē, vt docet Arist. initio Eth. liberalis est, non solum honesti gratia, & recte dare, verum etiam cum voluptate, aut sine dolore: quod enim secūdum virtutem fit, iucundum esse solet, aut minime molestum. qui autem in largiendo molestiam percipit, huic antiquiores fuerint diuitiæ, quàm*

honestæ actiones. Sed externis relictis, ad nostros transeamus, qui non destiterunt alacritatem in dando summopere commendare. nam S. Paulus non solum eo, quē Naz. indicauit, loco, Rom. 12. dixit, qui miseretur, in hilaritate, sed 2. Cor. 9. Vnusquisq; prout destinauit in corde suo, non ex tristitia, aut ex necessitate: hilarem enim datorem diligit Deus. atq; etiam Eccl. 35. scriptum est, in omni dato hilarem fac vultum tuū, & in exultatione sanctifica decimas tuas. Recte igitur statuit Naz. πανηγυρεστέον, οὐ θρηνητέον τὴν εὐποιΐαν. in quo ego summa breuitate, summaq; venustate dicto vertendo, vereor, ne idem mihi euenerit, quod & sibi accidere
De opt. gen. interpret. *fatebatur S. Hieron. vt, dum quæsierim implere sententiam, longo ambitu vix breuis viæ spatia consumauerim. sed erit æqui, benigniq; lectoris, tum hîc, tum alibi veniam dare, si considerarit, quàm arduū sit (quemadmodum idem sanctissimus & eruditissimus vir dicebat) vt quæ in alia lingua bene dicta sunt, eundem decorem in translatione conseruent.*

167 Si abstuleris, inquit, colligationem &c.] *si vsquam alibi, hoc loco admiratus sum Naz. solertiam atq; acumen, quo Prophetæ dictum in rem, de qua agebat, aptissime accommodauit, nec solum hîc, sed etiam,*
Psal. 58. *& multo quidem latius atque apertius in laud. patris p. 68. v. 48. σύνδεσμον μικρολογίαν interpretans τουτέστι φειδωλείαν, quo sensu etiam supra p. 135. v. 43. eandem vocem accepit: est nimirum minuti animi atq; angusti, nimis exigue, & exiliter ad calculos reuocare eleemosynam, quod ipsum eo, quem indicaui laud. patris loco dixisse videtur μικρολογεῖσθαι. nec dissimiliter, vt in suis comment. adnotauit Budæus, dixit Plut. in Probl. μικρολογεῖσθαι πρὸς τοὺς θεούς, hoc est nimis se parcum erga*

Deos

Deos prabere, exigue & exiliter, quæ sint eis tribuenda, ad calculos reuocando. non inepte autẽ videtur hunc in sensum Naz. vocem illam σύνδεσμον vinculum siue colligationem conuertisse, si quidem nos quoq; dicere solemus, esse quosdam ad largiendum ita restrictos atque tenaces, vt forcipibus opus sit ad nummum ex eorũ manibus extorquendum. χειροτονίαν deinde δοκιμασίαν interpretatur, eam puto ob causam, quòd quemadmodum in suffragiis ferendis, ita in hospitibus recipiendis, aliisúe pietatis muneribus fungendis soleant pleriq; nimio quodam studio exquirere atq; probare, sit dignus, nec ne is, quem recepturi sunt: itaq; dum hospitem eligunt (vt S. Ambrosij verbis vtar) hospitalitatem ipsam minuunt, hæsitantes quodam modo, ac tergiuersantes (id enim voluit Naz. cum addidit εἴτουν ἀμφιβολίαν) vt beneficentiæ officium subterfugiant, nec intelligentes, multo melius esse, eorum causa, qui digni sint, etiam indignis erogare, quàm timore largiendi indignis, dignos præterire: qui enim considerant (B. ait Hieron.) cui bene faciat, & non omni petenti se tribuit, sæpe præterit eum, qui meretur accipere. quod non modo Christiano cauẽdum est, sed cuiuis etiam, qui ad liberalitatis laudem aspiret. solent quippe liberales viri (vt inquit Arist.) magis dolere si quid cum oporteret erogare, prætermiserint, quàm si quid, cum minus oporteret, erogauerint, Simonidem illum nequaquam probantes. quod faciunt fortasse ex nostris nonnulli, dum magis lætantur munerum, quàm gratiarum arcam plenam inspicere. Iam vero quod addit Naz. ex eodem Prophetæ loco acceptũ, καὶ ῥῆμα γογγυσμοῦ, id hîc quidem sine explanatione, tãquam ex his, quæ dixerat, manifestum reliquit. Sed in laud. Patris aperte ostendit, ad eos referri, qui eleemo-

In Eccl. 11.

Eth. l. 4. c. 1.

ſynæ verbum admurmurationis admiſcent, tribuentes quidem, animi autem promptitudinem non addentes. quæ videtur re ipſa, quam damus, maior eſſe atq; perfectior. Habes illuſtrem & perpolitam, ex duobus locis collectam, eorum Eſaiæ verborum explicationem, non modo Naz. propoſito aptam, ſed etiam ei ipſi, vnde ſumpta ſunt, loco, ſi Græcam litteram ſpectes, tam accommodatam, quàm alia fortaſſe vlla à quouis expoſitore allata.

168 Erumpet matutinum lumen tuum] *quoniam magnitudo præmij ſolet etiā difficilia facilia reddere, & nec à Chriſtianorum quidem inſtituto alienum eſt, æternorum bonorum mercedem, ſecundo tamen loco, ſpectare, quando & Dauid cecinit, inclinaui cor meū ad faciendas iuſtificationes tuas in æternum propter retributionē. & Moyſes maiores diuitias æſtimauit theſauro Aegyptiorum improperium Chriſti, quia aſpiciebat in remunerationem. idcirco non ſine cauſa Theologus poſtquàm nos Eſaiæ verbis ad opera miſericordiæ largo, promptoq; animo præſtāda cohortatus eſt, ſtatim ex eodem Propheta adſcribit, qualis & quanta his, qui id effecerint, merces propoſita ſit. Habet vero (vt hîc, quā eam ponit admiratione, innuit Naz. & ibi explicat B. Cyrillus) magnam emphaſim Prophetæ oratio: non enim dixit ſimpliciter, dabitur tibi à Deo lumen, ſed, erumpet potius inſtar fulguris cuiuſdam, cum impetu, & curſu demiſſum à Deo: ex quo perſpicue patefit ſuppeditantis promptitudo & alacre ſtudium. Erumpet, inquit, matutinum lumen tuum ſiue lux tua (lux tua Deus eſt, S. ait Auguſtin. tibi matutina, quia poſt noctem ſeculi tibi veniet; nam illa nec oritur, nec occidit, quia ſemper manet; erit tibi matutinus redeūti,*

Pſal. 118. Hebr. 11. In Ioan. Tract. 17.

qui tibi

qui tibi occasum fecerat pereunti) & sanitates tuæ cito orientur. idem & alius Propheta non multo secus dixisse videtur, & orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius, indicantes fortasse, diuina nobis illucescente gratia, & intellectum illuminari, & voluntatem sanari. Malach. 4.

169 Christi loculos, qui quidem nos ad egenos alendos hortantur] *nempe quòd infirmorũ præpotens rerum omnium Dominus personam suscipiens, ideo loculos habuit (vt S. etiam aduertit Augustin.)* De mend. *vt ex iis, quæ à fidelibus oblata conseruasset, & suorum* cap. 15. *necessitatibus, & aliis indigentibus tribueret. quare etiã illorum custos Iudas voluit videri se verba illa, quare vnguentum hoc non veniit trecentis denariis, & datum* Ioan. 12. *est egenis? idcirco protulisse, quòd pauperum causa cuperet.*

170 Pauli, Petríque conspirationem] *illam dicit conspirationem, & pactionem, de qua ipse S. Paulus ad Gal. 2. scriptum reliquit, Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui videbantur columnæ esse, dexteras dederũt mihi & Barnabæ societatis, vt nos in gentes, ipsi autem in circuncisionem, tantum vt pauperum memores essemus. quo quidem loco Oecumenius, prædicatione, inquit, diuisi, pauperes habemus indiuisos. id ipsum videtur dixisse Naz.* τὸ εὐαγγέλιον διελόμενοι, τοὺς πτωχοὺς κοινὸν *(vt pleriq; habent manu scripti codices) siue (vt nonnulli probatiores)* κοινὸν ἔργον ἐποιήσαντο, *cupiẽs hoc duorum præcipuorum Apostolorum exemplo ostendere, tantæ omnibus curæ debere esse pauperes, vt etiam eos, qui reliqua inter se munera partiti fuerint, æque oporteat illorum quidem causa laborare.*

171 Et adolescentis illius perfectionem] καὶ τὴν

τοῦ νέου: quamuis enim in nonnullis manu scriptis exemplaribus legatur τοῦ νόμου, tamen impressorum atque etiam plurium manu scriptorum lectionem eo libentius retinuimus, quòd supra etiam p.132.v.6. dum diuitiarum contemptionem commendaret, ita legimus, ὁ δὲ Χριστὸς τοῦ πλουτεῖν τὸ τέλειον ἐν τούτῳ περιορίσας. vtroque certe in loco rationem habuit responsi, quod Christus Iesus adolescenti illi dedit, dicens, Si vis perfectus esse, vade, vende omnia, quæ habes, & da pauperibus.

Matt 19.

172 Putas non esse tibi necessarium &c.] *Quoniam id, quod adolescenti illi diuiti à Christo dictum est, consilium potius quàm præceptū videri posit, hincque fortasse suspicetur quispiam, minus necessariam esse ad salutem consequendam eleemosynam, ideo tacitæ cuidā dubitationi respondens, docet, horribili illa extremi iudicij sententia, de qua nos Sch.159. allata, rem non ita se habere: illud ergo ex Theologi sententia omnino statuendum putarim, quod supra ab eo accepimus, ἢ οἱ πάντα ἀποθετέον Χριστῷ, ἢ Χριστῷ τὰ ὄντα συμμεριστέον, vel omnes facultates dandas esse Christo, vel certe impertiendas. nam quòd dicit, valde & ego hoc velim, & crediderim, minus scilicet necessaria esse misericordiæ opera, id videtur per iocum quodammodo dicere, quasi vnum se faciens ex iis, qui vellent (vt dicitur) hoc & alio mundo frui, & carne hîc, & spiritu illic delectari. Sed fieri id quidē minime posse, diuitis illius, Lazarique pauperis exemplum apertissime docet. & re vera nemo potest duobus dominis seruire, aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget, aut vnum sustinebit, & alterum contemnet. non possumus Deo seruire, & Mamonæ. Væ igitur, sacra minantur eloquia, peccatori terram ingredienti duabus viis: diuisum est enim (vt cum Propheta dicamus)*

Matt. 6.

Eccles. 2.
Osee 10.

dicamus) cor eorum, nunc interibunt. Tu vero delecta- Psal. 36.
re in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui.

173 Chriſtum hoſpitio accipiamus,] *id enim hoc loco & Matt. 25. vbi legitur ξένος ἤμην, καὶ συνηγάγετέ με, ſignificat συνάγειν. & quidem nos quoq; ſolemus vernacula lingua in eadem ſignificatione verbum vſurpare, huic Latino colligere, quod proprie ſonat συνάγειν, plane reſpondens; maxime cum de paupere aliquo homine hoſpitio accipiendo agimus.*

174 Non ſolum menſa, vt nonnulli] *nempe Matthæus, quidam Phariſæus nomine Simon, Martha, Zachæus, Simon Leproſus, & is, qui in Cana Galilææ nuptiale conuiuium celebrabat, vt ex Euangeliis colligitur, Luc. ſcilicet 5. 7. 10. 19. Matt. 26. & Ioan. 2.*

175 Aut vnguentis, vt Maria] *vnguento vnctum fuiſſe Chriſtum Dominum, omnes quattuor Euangeliſtæ memoriæ tradiderunt, Matt. 26. Marc. 14. Luc. 7. Ioan. 12. ſed de mulieribus, quæ eum vnxerunt, non cōſtat inter expoſitores: aliqui enim putarunt, tres eas fuiſſe, aliqui duas, aliqui vnam ſolam, Mariam Lazari ſororem, quæ tamen bis Chriſtum Ieſum vnguento vnxerit, (vt oſtendit B. Cyril. in Io. lib. 8. cap. 6. vtq; refert Gloſſ. ord. ex Beda in Marc. 14. & in Luc. 7.) primum quidem pœnitens pedes tantum, de qua Luc. 7. deinde vero iuſtificata & pedes, & caput, de qua Io. 12. & Matt. 26. & Mar. 14. quæ opinio, vt communis nūc quidem eſt, magiſq; à ſancta Eccleſia auctoritate approbata, ſic videtur poſſe huius ſanctiſſimi & grauiſſimi Doctoris teſtimonio valde confirmari: vt enim de honore agens, qui Chriſto Domino menſa præſtitus eſt, dixit, ὥς τινες. quòd plures id fecerint, ſic eius mentionem faciēs, qui vnctione eidem eſt adhibitus, μύροις quidem*

τ͂ νέυ: quamuis enim in nonnullis manu scriptis exem plaribus legatur τ͂ νόμυ, tamen impressorum atq; etiam plurium manu scriptorum lectionem eo libentius retinuimus, quòd supra etiam p.132.v.6. dum diuitiarum contemptionem commendaret, ita legimus, ὁ ᵹ χεισ... πᾶ πλουτίω τὸ τέλειον ἐν τούτῳ ϖεισρίσας. vtroq; certe i loco rationem habuit responsi, quod Christus Iesus ado
Matt 19. lescenti illi dedit, dicens, Si vis perfectus esse, vade, vend omnia, quæ habes, & da pauperibus.

172 Putas non esse tibi necessarium &c.] Quo niam id, quod adolescenti illi diuiti à Christo dictum est, consilium potius, quàm præceptũ videri posit, hinc fortasse suspicetur quispiam, minus necessariam esse a salutem consequendam eleemosynam, ideo tacitæ cuia dubitationi respondens, docet, horribili illa extremi iu dicij sententia, de qua nos Sch.159. allata, rem non i se habere: illud ergo ex Theologi sententia omnino st tuendum putarim, quod supra ab eo accepimus, ἢ πάντα ἀποθετέον χεισῷ, ἢ χεισῷ τὰ ὄντα συμμεειστέο vel omnes facultates dandas esse Christo, vel certe im pertiendas. nam quòd dicit, valdè & ego hoc velim, crediderim, minus scilicet necessaria esse misericordiæ pera, id videtur per iocum quodammodo dicere, quasi num se faciens ex iis, qui vellent (vt dicitur) hoc & a mundo frui, & carne hîc, & spiritu illic delectari. S fieri id quidẽ minime posse, diuitis illius, Lazariq; pa
Matt. 6. peris exemplum apertißime docet. & re vera nemo p test duobus dominis seruire, aut enim vnum odio ha bit, & alterum diliget, aut vnum sustinebit, & alteru contemnet. non possumus Deo seruire, & Mamonæ.
Eccles. 2. igitur sacra minantur eloquia, peccatori terram ing
Osee 10. dienti duabus viis: diuisum est enim (vt cum Prophe dicam

dicamus) cor eorum, nunc interibunt. Tu vero delecta- Psal. 36.
re in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui.

173 Christum hospitio accipiamus,] *id enim hoc loco & Matt. 25. vbi legitur* ξένος ἤμην, καὶ συνηγάγετέ με, *significat* συνάγειν. *& quidem nos quoq; solemus vernacula lingua in eadem significatione verbum vsurpare, huic Latino colligere, quod proprie sonat* συνάγειν, *plane respondens; maxime cum de paupere aliquo homine hospitio accipiendo agimus.*

174 Non solum mensa, vt nonnulli] *nempe Matthaus, quidam Pharisaus nomine Simon, Martha, Zachaus, Simon Leprosus, & is, qui in Cana Galilaa nuptiale conuiuium celebrabat, vt ex Euangeliis colligitur, Luc. scilicet 5.7.10.19. Matt. 26. & Ioan. 2.*

175 Aut vnguentis, vt Maria] *vnguento vnctum fuisse Christum Dominum, omnes quattuor Euangelista memoria tradiderunt, Matt. 26. Marc. 14. Luc. 7. Ioan. 12. sed de mulieribus, qua eum vnxerunt, non cōstat inter expositores: aliqui enim putarunt, tres eas fuisse, aliqui duas, aliqui vnam solam, Mariam Lazari sororem, qua tamen bis Christum Iesum vnguento vnxerit, (vt ostendit B. Cyril. in Io. lib. 8. cap. 6. vtq; refert Gloss. ord. ex Beda in Marc. 14. & in Luc. 7.) primum quidem pœnitens pedes tantum, de qua Luc. 7. deinde vero iustificata & pedes, & caput, de qua Io. 12. & Matt. 26. & Mar. 14. qua opinio, vt communis nūc quidem est, magisq; à sancta Ecclesia auctoritate approbata, sic videtur posse huius sanctissimi & grauissimi Doctorū testimonio valde confirmari: vt enim de honore agens, qui Christo Domino mensa prastitus est, dixit,* ὥς τινες, *quòd plures id fecerint, sic eius mentionem faciēs, qui vnctione eidem est adhibitus,* μύροις *quidem*

dixit

dixit plurium numero, quòd intelligeret, non semel tantum, sed bis vnctum fuisse Christum Iesum, Mariam tamen vnius duntaxat numero protulit; quippe qui existimaret, vt ego quidem existimo, eam solam, non plures mulieres, vnguento vnxisse Saluatorem.

176 Iis, quæ ad sepulturam pertinent, vt Nicodemus] *quemadmodũ enim Ioseph Arimathæus, narrante Mar. 15. sepulchro nouo Christum honorauit, sic iis, quæ ad sepulturæ dignitatem attinebant, myrrhæ scilicet & aloës mixtura, referente Io. 19. Nicodemus: is autem* ὁ ἐξ ἡμισείας φιλόχριστος, *ex dimidia tantum parte Christi amator eam ob causam dicitur à Naz. quia, vt scriptum est Ioan. 3. 7. & 19. cum primum ad Christum venit, nocte venit, in tenebris (vt S. Augustin. verbis vtar) lucem quærens: illuminari enim volebat, & sciri nolebat. quod certe non commisisset, si omni ex parte Christi amator fuisset. sed cum hinc quidem Christi miracula fidem ei habendam esse persuaderẽt, hinc autem hominum gloria & gentis suæ principatus reuocarent, ambigua quadam sententia (quemadmodum ait B. Cyrillus) & claudicante iudicio, vtrisque, vt dicitur, poplitibus laborans, tenebris se commisit. nec mirum: adhuc enim in tenebris erat, cum mirabilem illam ex aqua & Spiritu sancto natiuitatem nondum nosset.*

177 Vt cum hinc decesserimus, recipiant nos &c.] *respicit saluberrimum illud Domini monitum:*
Luc. 16. *Facite vobis amicos de mamona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. quã quidem sententiam solebat mirari S. Augustin. etiam apud*
De Ciu Dei l 21. c. vlt. *Virg. reperiri. nam (vt ipsa huius sanctissimi Doctoris verba referam) cum Elysios campos Poëta ille describeret, vbi putabant habitare animas beatorum, non solum ibi posuit*

ibi posuit eos, qui propriis meritis ad illas sedes peruenire potuerunt, sed adiecit, atq; ait: Quiq; sui memores alios fecere merendo, id est, qui promeruerũt alios, eosq; sui memores promerendo fecerunt; prorsus tanquam eis diceret, quod frequenter ore Christiano, cum se cuique sanctorum humilis quisq; commendat, & dicit, memor mei esto, atq; vt id esse possit, promerendo efficit. Quod & nos, fratres carissimi, facere ne prætermittamus, vt securi possimus posteriorem Christi aduentum expectare. id autem vt facilius consequamur, priorem interim venerantes, ad illam, qua eum Theologus celebrauit, orationem, diuinum auxilium implorantes, aggrediamur. Virg. Aeneid. lib. 6.

SCHO-

SCHOLIA IN S. GREGORII NAZIANZENI THEOLOGI ORATIONEM IN *Natalem diem Saluatoris nostri.*

1 CHRISTVS nascitur, glorificate] *admirabile natiuitatis Iesu mysterium admirabiliter tractans Theologus, exordium affert tum sententiarum grauitate, tum verborum pondere planè mirandum. quanquam tota est hæc oratio maiestate plena, vt si in aliam, in hanc maxime videatur Naz. omnes doctrinæ, & eloquentiæ suæ neruos intendisse. Cum autem de Christo quædam secundum diuinam simul & humanam naturam, quædam secundum diuinam, quædam vero secundum humanam solum prædicari soleant, nempe quod (vt ipsius Naz. verbis vtar) quemadmodum naturæ, sic etiam appellationes sine vlla omnino confusione mixtæ sint & commeent τῷ λόγῳ τῆς συμφυΐας, ratione cognationis. vnde etiam oritur illa, quam Damascenus vocat ἀντίδοσιν, acutius, subtiliusq; animaduertit interpres Naz. cum dixit Christus nascitur, itemq; Christus super terram, & Christus ex virgine, primo modo vsum fuisse: cum vero Christus de cælis, & Christus in carne, secūdo. Tertij exemplū affert illud Apostoli, Christus pro nobis mortuus est. Tu vero audi solidam prorsus, & graue S. Augustini doctrinam, ita istæc decernentis, sicut vnus est homo anima rationalis, & caro, sic vnus est Christus Deus, & homo, ac per hoc Christus est Deus, anima rationalis, & caro. Christum in his omnibus, Christum in his*

In ep. 1. ad Cledonium.

De ortho. fid. l.3.c.19.

Rom. 5.

In Ioan. tract. 78.

in his singulis confitemur. quis est ergo per quem factus est mundus? Christus Iesus, sed in forma Dei. quis est sub Pontio Pilato crucifixus? Christus Iesus, sed in forma serui. idem de singulis, quibus homo constat. quis non est derelictus in inferno? Christus Iesus, sed in anima sola. quis resurrecturus triduo iacuit in sepulchro? Christus Iesus, sed in carne sola. dicitur ergo & in his singulis Christus. verum hæc omnia non duo, vel tres, sed vnus est Christus. Notat præterea interpres γεννᾶται, *nascitur dixisse Naz. præsenti tempore vsum, quoniam dies, quo tale mysterium repræsentatur, est imago illius, quo natus est, cum vnaquaq; anni circumlatio eundem reducat diem.* δοξάσατε *autem congruenter subiunxisse, si quidem in Christi natiuitate* ἐδόξαζον *Angeli, dicentes,* δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ. *gloria in altissimis Deo. id ego vt innuerem, malui vertere glorificate, quàm laudibus celebrate. quanquam hoc etiam modo si vertatur, sensus recte constiterit.* δοξάζειν *enim* ὑμνεῖν *hoc in loco significat, quemadmodum & paulo post, cum inquit,* τίς οὐ δοξάζει τὸν τελευταῖον;

2 Christus super terram, exaltamini] *quemadmodum decere nos ostendit Christo è cælis descendenti occurrere, id est, vt ait interpres, terrenas hasce res transcendere, & ad altiora, sublimioraq; euolare: sic rursus indicat, conueniens esse, vt Christo in terra iam habitante, nos quidem exaltemur: ideo enim ille in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est, vt nos in cælum extolleremur, & dij quodam modo efficeremur.* Baruch. 3.

3 Et, vt vtraque in vnum comprehendam, lætentur cæli &c.] *non contentus ad tam immensum gaudium omnes orbis terræ nationes cum Dauide primo 95. Psalmi versiculo conuocasse, inuitat ad idem vnà cum*

nà cum eodem vndecimo eiusdem Psalmi versiculo ipsos etiam Angelos. nec immerito: est enim (vt & ipse dicet in extrema oratione) festus is dies communis tum cæle-
Luc.2. *stibus, tum terrestribus virtutibus, atq; etiam in Euang. legimus; nato Saluatore, & subito factam esse cum Angelo multitudinem militiæ cælestis laudantium Deum, & dicentium, gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis; & reuersos esse pastores glorificantes, & laudantes Deum in omnibus, quæ audierant, & viderant.*

4 Ob cæleſtem, deinde terreſtrem] *ostendit iure debere, orto Christo Iesu, tum cælos, tum terram exultare; si quidem is, qui in cælis erat in sinu patris, in terram in vterum matris descendit, & habitauit in nobis. Eadem ferme verba posuit Euthymius, hinc fortasse excepta (patet enim fuisse eum Theologi nostri studiosissimum) dum exponeret illa Psalmi verba, lætentur cæli, & exultet terra, inquiens, ob cælestem nimirum, & deinde terrestrem Christum; altera quippe eius natura superne descendit, altera vero inferius è terra ortum habuit.*

5 Chriſtus in carne, tremore, & gaudio exultate] *priora quidem verba, vt aduertit interpres, mutuatus videtur ab Apostolo 1.Tim.3. & manifeste magnum est pietatis sacramẽtum, quod manifestatum est in carne, siue ex Græcis exemplaribus, Deus manifestatus est in carne. posteriora vero à Dauide Psal. 2. salutariter monente, seruite Domino in timore, & exultate ei in tremore, in quo exponendo Euthymius, quemadmodum & supra eum in 91. Psal. fecisse ostendimus, eadem ferme, quæ Naz. verba affert, dicens, exultate propter spem, sed contremiscite ob peccatum: est enim*

diligen-

diligentißimus omnium exquisitor, atq; inuestigator Deus, & nemo latere eum potest. Hinc etiam S. Paulus monebat Philippenses, Cum metu, & tremore vestram Philip. 2. *salutem operamini: itemq; Corinthios, qui se existimat* 1. Cor. 10. *stare, videat, ne cadat. Exultatio igitur (vt S. Augustini* Homil. 21. *verbis vtar) vt gratias agamus, tremor, ne cadamus.*

6 Christus ex virgine, virginitatem mulieres seruate] χριστὸς ἐκ παρθένου, γυναῖκες παρθενεύετε. *Quoniam Christus Iesus ex virgine nascens, virginitati præcipuum honorem tribuit, iure hinc Naz. mulieres ad virginitatem seruandam, colendamq; hortatur, vt hac etiam ratione Mariam perpetuo virginem imitantes, Christi matres peculiari quodam munere, ac plane diuino efficiantur. Hanc esse puto huius loci sententiam. quòd si verba venustatis non nihil perdiderint, id fateor mihi vsu sæpe venire, vel ob linguarum diuersitatem, vel etiam ob meam vertendi inscitiam. qui potest, me quidem non solum approbante, verum etiam gaudente, meliora faciat.*

7 Illum, qui ab initio est, eum qui nouissime venit] τὸν ἀπ' ἀρχῆς, τὸν τελευταῖον. *primum cum dixit, videtur respexisse illud 1. Io. 2.* ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς, *cognouistis eum, qui ab initio est; si quidem in princi-* Ioan. 1. *pio erat verbum. alterum cum apposuit, illud Hebr. 1. nouißime diebus istis locutus est nobis in filio. quod &* Mich. 4. *Propheta fore prædixerat, & erit in nouißimo dierum &c. quantumuis enim diuturnum futurum sit tempus hoc, tamen nouißimus dies recte illud quidem dicitur, quoniam aliud post illum nullum plane sequitur. vnde beatus Apostolus, filioli, dicebat, nouißima hora est.* 1. Ioan. 2.

8 Iterum tenebræ soluuntur, iterum lux subsistit] *respexit quidem Naz. (vt aduertit interpres) illud Gen. 1.*

lud Gen.1. tenebræ erant super faciem abyßi, & ſpiritus Domini ferebatur ſuper aquas, dixitq́; Deus, fiat lux, & facta eſt lux. per tenebras tamen intelligi hîc quidem vult errorem, & peccatum, per lucem veritatem fidei, ac virtutem. & congrue ſane dixit, ſolui quidem tenebras, tanquam accidens, ſubſiſtere autem lucem, tanquam ſubſtantiam: etenim peccatum, & error præter naturam eſt, veritas autem, ac virtus ſecundum naturam: harum enim ſemina naturæ inſita ſunt.

9 Iterum Ægyptus tenebris plectitur, iterum

Exod. 10. Iſraël &c.] *tangit hiſtoriam nonæ Aegyptiorum plagæ, cum factæ ſunt tenebræ horribiles in vniuerſa terra Ae-*

Exod. 13. *gypti; itemq́; aliam columnæ ignis, in qua Dominus per noctem præcedebat Iſraël ad monſtrandam viam. Tu vero hîc, ſi interpretē ſequaris, per Aegyptum intelliges ignorantiam, aut peccatum, quod tenebris plectitur, hoc eſt abolitione; per Iſraël populum fidelem, qui intellectu, & mente Deum videt; per columnam ignis veritatem, vel ipſum Chriſtum, qui protegit nos, & illuminat, & deducit in cæleſtem locum promißionis.*

10 Populus, qui ſedebat in tenebris &c.] *dictū hoc ſumpſit ab Eſa. 9. vel potius à Matt. 4. de ſuo autem, quid per tenebras, quidq́; per lucem magnam intelligendum ſit, explicans, addidit illic quidem ignorantiæ, hîc vero, ſcientiæ: errabant enim antea, vt etiam ibi declarat Euthymius, Iudæi quidem circa ſcripturas, gentes vero circa cultum diuinum. at Chriſtus cunctos ab errore eduxit, clarißimo Euangelij lumine eos illuſtrans, omnes nimirum etiam ſancti viri ante Chriſti aduētum*

Rom. 13. *in nocte ambulabant, expectantes diem. nox præceßit, dies autem appropinquauit, ille ſcilicet dies, quem vt vi-*

Ioan. 8. *deret, exultauit Abraham. Quid plura? ipſe dixit, ego*

sum lux mundi, qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habet lumen vitæ.

11 Vetera transierunt, ecce facta sunt omnia noua] *hæc ad verbum scripsit S. Paulus 2. Cor. 5. quæ & fore prædixerat Esaias 43. ne memineritis priorum, & antiqua ne intueamini. Ecce ego facio noua, & nunc orietur, vtiq; cognoscetis ea, & iam facta vidit B. Ioan. in sua Apoc. 21. mors vltra non erit, neq; luctus, neq; clamor, neq; dolor erit vltra: quæ prima abierunt. & dixit qui sedebat in throno, ecce noua facio omnia. quibus etiam videtur aliqua ex parte, quid per vetera intelligendum sit, declarasse, mors scilicet peccati, quæ per Christum absorpta est in victoria.* 1. Cor. 15. *Sed possumus præterea ex S. Chrysostomi explicatione omnia Iudaica vetera interpretari, Euangelica noua: etenim pro infera Hierusalem superam accepimus, pro materiali templo spirituale, pro lapideis tabulis carneas, pro circumcisione baptisma, pro manna corpus Domini, pro aqua petræ sanguinem è latere, pro virga crucem, pro terra promissionis regnum cælorum, pro innumeris sacerdotibus vnum pontificem, pro agno irrationali agnum spiritualẽ. quod & Naz. intellexisse videtur, dum subdit, littera cedit, spiritus præualet, vmbræ prætereunt, veritas succedit. in quo considerandam proponit interpres miram Theologi accurationem, qui dixerit, litteram quidem, id est legem scriptam, & huius obseruationẽ ὑποχωρεῖν cedere, tanquam non prorsus solutam (neque enim Christus venit* Matt. 5. *soluere legem, sed adimplere) si quidem abrogatis his, quæ sensibiliter efficiebantur, intelligibilia remanserunt, spiritum vero, hoc est Euangelium, aperte spiritualem hostiam, atq; vitam præcipiens, πλεονεκτεῖν plus pollere, ac præualere, itemq; vmbras, id est veteris legis præ-*

 cepta,

cepta, tanquam symbolica, & per sensibilia spiritualium imaginem præseferentia, παρατρέχειν præterire, hoc est cessare, veritatem vero, per istas vmbras præsignificatā, ἐπεισέρχεσθαι; succedere.

12 Melchisedec connectitur, qui sine matre &c.] *pulchre Naz. imitatus S. Paulum ad Hebr. 7. Melchisedec typum in Christi ortu completū fuisse ostendit, quòd qui antea secundū diuinam naturam sine matre esset, post secundum humanam sine patre sit factus. quod & ipse apertius, quàm hîc, ponit in or. de Fil. 2. p. 219. v. 11. & S. Augustin. apertissime his verbis explicat: Christus singulariter natus de patre sine matre, de matre sine patre, sine matre Deus, sine patre homo; sine matre ante tempora, sine patre in fine temporum. Hæc de sententia huius loci à me dicta sufficiant: plura enim qui cupiet, poterit commodius à S. Chrysost. & aliis expositoribus in eum, quem indicaui, Apostoli locum petere. quod autem ad verba attinet, animaduertit interpres, cum dixit Naz. Melchisedec συνάγεται, idem valere, ac si dixisset, concluditur syllogistice ac demonstratur: cùm enim esset Christus sine matre secundum supernam, primamq; generationem, factus est & sine patre secundum inferiorem, ac posteriorem; vel συνάγεται dixisse pro ἑνοῦται, καὶ ἀπαρτίζεται, vnitur, & completur; siue connectitur; quemadmodū ego quidē verti: quamuis enim etiam in priore illa significatione sæpe hoc verbo συνάγειν, & συνάγεσθαι vtatur Naz. vt in or. ad Heronem p. 159. v. 11. & in or. de Fil. 2. p. 216. v. 24. tamen videtur posterior huic loco magis conuenire. sensus certe, siue hoc, siue illo modo accipias, idem permanet.*

In Ioan. Tract. 8.

13 Leges naturæ dissoluuntur] *hoc enim natura non patitur, vt mulier, quæ virum non cognouerit, concipiat,*

cipiat, vt sine dolore pariat, vt post partum virgo permaneat. quæ quidem singulari gratia Mariæ Dei matri contigisse, certo scimus. quare etiam in or. de Fil. 2. pag. 219. ver. 3. explicans, cur hominis filius dicatur Christus, & propter Adam inquit, & propter virginem, ex quibus natus est, ex illo quidem tanquam primo parente, ex hac vero tanquam matre, lege, & non lege generationis. lege videlicet, quoniam ex muliere, non lege quia ex virgine. quod itidem spectans S. Dionysius dice- Ep. 4. ad
bat, in Christo ea, quæ hominis sunt, supra hominis vir- Caium.
tutem facta esse, idq́; ostendisse virginem; quippe quæ miro quodam modo supra naturam conceperit. in hoc igitur naturæ leges solutæ sunt. Iam vero quod sequitur, supernum suppleri mundum oportet, supernum mundũ vocat, opinor, sanctam illam, ac supernam Hierusalem, in qua, vt S. ait Augustin. omnes ciues immortales e- De Ciu. Dei
runt, adipiscentibus & hominibus, quod nunquam san- l. 22. c. 1.
cti Angeli perdiderunt. nempe Deus de mortali progenie merito, iusteq́; damnata tantum populum per gratiam suã colligit, vt inde suppleat, & instauret partem, quæ lapsa est, Angelorum; ac sic illa dilecta, & superna ciuitas non fraudetur suorum numero ciuium, quin etiã fortassis & vberiore lætetur. Atq́; etiam B. Bernardus propter hoc, inquit, Deus creauit homines ab initio, qui De aduentu
supplerent locum illum, & ruinas Hierusalem restau- Domini ser. 1
rarent. huius nempe supplementi rationem habuisse putarim Theologum cum dixit, πληρωθῆναι δεῖ τὸν ἄνω κόσμον. quanquam & alias huius dicti causas non absurdas affert interpres, quas ego, ea, tantum, quæ probabilior, ac solidior visa est, arrepta, breuitatis causa dimisi. Vbi autem ad supernum illum mundum supplẽdum nos Christus hortetur, atq́; inuitet exquirens interpres, re-

 spondet,

Ioan 14. *spondet, id eum fortasse facere, cum dicit, in domo patris mei mansiones multæ sunt; has enim vult nos supplere, aut cum de inuitatis ad cœnam agēs, inquit, compelle eos intrare, vt impleatur domus mea, aut cum ait,*
Luc. 14. *qui potest capere, capiat. Tu verò possis meo quidem iu-*
Matt 19. *dicio, & omnia ista; & plura quoq; eodem spectantia Euangelij loca in vnum cogere, & vero etiam fortasse multas, variasq; rationes addere, quibus non desistit diuina bonitas homines ad fidē, & pietatem, quaq; hanc consequitur, sempiternam gloriam quotidie inuitare, atq; adeo incitare; quoad certus ille prædestinatorum numerus compleatur.*

14 Omnes gentes plaudite manibus] *Verba*
Psal. 46. *sunt Dauidis omnes nationes cum ob alia Dei erga homines beneficia, tum præcipue ob ea, quæ ex vnigeniti filij sui ad nos aduentu innumerabilia percepimus ad lætitiam exultationemq; humano more inuitantis: solet enim ferè manuum plausus eximij cuiusdam gaudij indicium esse. vnde illud Comicorum, plaudite. eum igitur oportet, vt cetera sensibilia, quæ à diuino Vate proponūtur, ad spiritualem intellectum referre: neq; enim (vt ibi notat Euthymius) tam illud petit, vt sensibili crepitu plauderent, quàm vt animo, ac spiritu lætarentur. Id ipsum à nobis petit hic Naz. causam afferens iustissimā, quia paruulus natus est nobis, filius datus est nobis: ita enim distinguo ex scriptis codicibus, non quemadmodum habent impressi; quos sequutus interpres sic construit, Filius Dei natus est nobis paruulus, & nobis datus est. at mihi quidē videtur tam vox illa παιδίον, quàm hæc υἱὸς loco subiecti sumenda esse, vt posterior sit quadā quasi repetitio prioris ad maiorem emphasim. quod sæpe tum Dauid, tum etiam alios prophetas facere solere,*

omnes

omnes sciunt, qui eos vel primoribus labris attigerint. nam quòd tum hîc, tum in Esa. 9. vnde huc translata istæc sunt, ϰ) particula ante verbum ἐδόϑη apposita est, id puto more Attico factum esse: apud quos sæpe huiuscemodi particulæ ita ponuntur, ὥστε παρέλκειν, vt superuacaneæ sint. quare ego, nequam pareret ambiguitatem, prorsus eam mihi in vertendo omittendam duxi, præsertim cum affirmatum mihi fuerit, illam in Hebræo nec ante vocem υἱὸς, nec post omnino legi. & quidem etiam ab vtraque, quam B. Hieron. in suis Coment. ponit, translatione prorsus abest. sed quæ sequantur, videamus. cuius principatus super humerum eius. his verbis nemini fideli dubium est, quin propositum Esaiæ fuerit demonstrare, infantem, salutis nostræ causa natum, Principem fore ac regem. cur autem hunc in modum potißimum vir diuino afflatus spiritu, hoc demonstrarit, indicat Theologus, dum subdit, si quidem cùm cruce pariter extollitur: quantum enim crux loco, tantundem Christus gloria exaltatus est: per crucem enim gloriose triumphauit, & data est ei omnis potestas in cælo & in terra. Matt. 28. *Sed vide quomodo idem Prophetæ dictum non dißimiliter, multo tamẽ latius explicauerit S. Cyrillus: Quoniam enim, inquiẽs, tulit crucem humeris Dominus noster Iesus Christus, adq; paßionem nobis saluificam venit, & exaltatus est, & orbem terrarum per se ipsum obtinuit, hinc fuisse dicitur principatus eius super humero eius. atq; etiam Euthymius in Io. 19. dicit Christum Iesum tulisse crucem in humeris, tanquam strenuum militẽ lanceam, qua deiecturus erat aduersarium. Quid præterea? & vocatur nomen eius magni consilij patris Angelus τ͂ τοῦ πατρὸς, id Naz. aliis verbis, quæ in Esaia ibidem secun-*

 dum 70.

dum 70. leguntur, de suo addidit, explicans, cuiusnam
Ioan. 3. *magni consilij Angelus vocetur Christus, patris videli-*
Ioan. 15. *cet, & Dei: quem enim misit Deus, verba Dei loquitur, & omnia, quæ audiuit à patre suo, nota fecit nobis. quãuis igitur nusquam inueniatur nomen Christi vocari magni consilij Angelus, tamẽ re vera erat talis. consueuit autem sacra scriptura, vt ait interpres, ipsas actiones loco nominum sæpe accipere. cuiusmodi est id ipsum,*
Esa. 8. Esa. 7. *atq; etiam illud, voca puerulum velociter spoliato, cito prædator, & Emanuël. quod etiam Euthymius in Mat. 1. animaduertit, docens morem esse prophetis, vocationes appellare futuras actiones.*

15 Clamet Ioannes, parate &c.] *Vide quàm bel-*
Esa. 40. *le præmissis his, quæ per prophetam de præcursore Domini sunt prædicta, quàm alte, quamq; admirabiliter natalis diei Saluatoris nostri virtutem prædicet, atq; amplificet Theologus. quod ipsum fecit & Latinorum præ-*
Augustin. de Nat. Domini ser. 9. *stantissimus doctor verbis adeò similibus, vt videri possit Græca Naz. vertisse, incorporeus carne vestitur, sermo crassescit, videtur inuisibilis, palpatur inpalpabilis, numeratur in seculo qui ante secula. & ante istos eadem*
1. Ioan. 1. *de re B. Apostolus hunc in modum scripserat: Quod fuit ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ, & quæ sequuntur. quibus aperte ostenditur, verbum illud æternum carnem, quæq; carnis sunt propria, vere assumpsisse.*

16 Iesus Christus heri, & hodie, ipse & in secula] *verba sunt S. Pauli Hebr. 13. quibus, vt ibi dicit Theodoretus, docet æternam Christi essentiam: heri enim & hodie humanam naturam appellauit, in secula vero diuinam; quæ ambæ in vnum conuenere, cum Filius Dei.*

lius Dei factus est hominis filius. hoc ipsum voluit & in fine or. 2. de Fil. Naz. cum monet, illud in primis obseruandum esse, ni velimus in altioribus nominibus errare, Iesus Christus heri, & hodie σωματικῶς, corporaliter, idem πνευματικῶς spiritualiter, & in secula seculorum.

17 Scandalizentur licet Iudæi &c.] *statuto præcipuo illo Catholicæ fidei dogmate de diuinæ, humanæq; naturæ in vno Christo coniunctione, vnde non solum Iudæi in scandalum incidendi, & gentiles irridendi, verum etiam hæretici garriendi occasionem captarunt, merito subiungit scandalizentur licet Iudæi, irrideant gentiles, garriant hæretici, γλωσσαλγείτωσαν. γλωσσαλγία, qua voce vsus est Naz. initio orat. de Theol. 1. est, vt puto, morbus quidam linguæ, & quasi pruritus, quo qui laborant, quicquid in buccam venerit, garriunt, ac temere effutiunt. id nimirum esse γλωσσαλγεῖν, aperte videtur Naz. ipse innuere initio or. contra Eunom. vbi hæreticos sui temporis perstringens, hæc verba ponit, οἱ τὴν ἀκοὴν προσκνώμενοι (respicit illud 2. Cor. 4. κνηθόμενοι τὴν ἀκοὴν) καὶ τὴν γλῶσσαν, auribus prurientes, & lingua: quemadmodum enim auribus prurire, est semper cupidum esse aliquid audiendi, quod aures permulceat, & quodam modo scalpat; item lingua prurire, est linguam cohibere non posse, quin sine vllo delectu quicquid libuerit, nugetur, & garriat. quod igitur hîc dixit γλωσσαλγεῖν, id illic videtur dicere voluisse τὴν γλῶσσαν προσκνᾶσθαι.* 1. Cor. 1.

18 Tunc credent, cum viderint eum in cælum ascendentem] *at quo modo videbunt, cum id iamdiu semel factum sit? ita, opinor, si Ecclesiam sacris anniuersariis tale mysterium colentem sequuti fuerint, & sanctos viros idem concionibus (vt fit) eo ipso tempore*

celebrantes, ac demonstrantes audierint. nempe sæpe ita loquimur, vt die ascensionis dicamus, hodie Christus in cælum ascendit, cum ex quo ascendit, tot anni transierunt. cur nemo tam ineptus est (dicebat B. Augustin.) Epist. 23. Bonifacio. *vt nos ita loquentes arguat, esse mentitos, nisi quia istos dies secundum illorum, quibus hæc gesta sunt, similitudinem nuncupamus, vt dicatur ipse dies, qui non est ipse, sed reuolutione temporis similis eius, & dicatur illo die fieri propter sacramenti celebrationem, quod non illo die, sed tam olim factum est? eadem sane ratione dicet in extrema fere hac oratione Naz. Paulo igitur post videbis Iesum in Iordane purgari, & cetera. Qui igitur tunc* λογικῶς *(vt interpretis verba ponam) rationibus persuasi crediderint, cum his quidem bene agetur, qui* De Ciu. Dei l. 20. c. 30. *minus, isti demum* πραγματικῶς, *re ipsa coacti tunc miseri puniendi iam (vt B. Augustini verbis vtar) non adhuc corrigendi credent, cum de cælo descendentem, & tanquam iudicem sedentem aspexerint: in primo enim aduentu Christus venit occultus, in secundo veniet manifestus.* Psal. 49. *Deus manifeste veniet, Deus noster, & non silebit.* Act. 1. *sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cælum.*

19 Sed hæc posterius. nunc solennia &c.] *hæc, inquit, quæ ad Christi in cælum ascensum, ceteraq́; mysteria pertinent, posterius, suo quodq́; tempore videlicet, tractabimus. nunc quod præsens est agamus, natalem scilicet Christi Saluatoris nostri diem, quæ Græce tum* θεοφάνια, *tum* γενέθλια *dicuntur, duobus nominibus vni & eidem rei impositis. & quidem iure, vt notat interpres, cum & is, qui natus est, duplici constet natura. hoc igitur ad humanitatem, illud ad diuinitatem refertur: quatenus enim apparuit Deus, nomen huic rei impositum est*

tum est

tum est θεοφάνια, quasi dicas Dei apparitio; quatenus vero natus est, γενέθλια, natalis dies: vnde prius quidem Christi ortus proprium est, posterius autem potest cuiusuis hominis natali diei accommodari, quemadmodũ & γενέσια, quod de Herodis die natali duo dixerunt Euangelistæ. Sed operæpretium est videre, quam concinnè Matt. 14. &
Naz. hac quoq; in re cum magno suo Basilio concor- Marc. 6.
det. is igitur in extrema fere oratione, qua & ipse Christi ortum celebrat, hac verba protulit, ὄνομα θῶμεν τῇ ἑορτῇ ἡμῶν θεοφάνια. ἑορτάσωμεν τὰ σωτήρια τοῦ κόσμου τὴν γενέθλιον ἡμέραν τῆς ἀνθρωπότητος, *nomen imponamus festo diei huic nostro Theophania, salutaria celebremus mundi solennia, natalem diem humanitatis.*

20 Nec enim erat ipsa ratione ratio superior] οὐδὲ γὰρ ἦν τοῦ λόγου λόγος ἀνώτερος. τὸν λόγον *dicit verbũ illud Patri coæternum, ideoq; supra omnem causam, atque rationem subsistens. alioquin (vt idem docet Theologus initio or. de Fil. 2. & in extrema de Spiritu sancto) daretur aliquid Deo antiquius. at absurdissimum est velle quidpiam eo, qui sempiternus est, antiquius excogitare.*

21 Vel potius vt nos à recta &c.] *Iam enim nos à principio benignissimus Deus rectæ, beatæq; vitæ compotes fecerat, si quidem illam tenuissemus; sed postquàm illinc nostra culpa excidimus, tunc etiam pro sua incredibili misericordia cum infirmis infirmatus, homo in quam factus, dedit operam, vti nos in pristinum statum, atq; adeo meliorem restitueret.*

22 Veniamus, vel, vt magis proprie dicam, redeamus] ἐκδημήσωμεν ἢ ἐπανέλθωμεν. οὕτω γὰρ εἰπεῖν οἰκειότερον. *quoniam* ἐκδημεῖν *proprie dicitur quis (vt notat interpres) ad locum, in quo antea non fuerat,* ἐπα-

νέρχεσθαι

νέρχεσθαι vero eò, vbi aliquando erat, nos autem ante peccatum (vt ostendimus Schol. 68. in Apol. & 31. in or. περὶ φιλοπτ.) prope Deum quodammodo eramus, idcirco magis proprie dicimur ad eum ἐπανελθεῖν, quàm ἐκδημεῖν. id autem qua ratione consequi possimus, docens Theologus, tres deinceps tangit S. Pauli locos. primus est Eph. 4. vel Coloss. 3. alter 1. Cor. 15. tertius Gal. 2. cum diuinus dicebat Apostolus, vt Deo viuam, Christo confixus sum cruci. quo tamen non contentus Naz. maius quid addidit, & consepulti, & consurgentes, quemadmodum enim (inquit interpres) differt sensibiliter cruci confixio, & sepultura; sic etiam intelligibiliter. nā cruci confixio est quidem signum perpessionis malorum, & patientiæ, & grauium rerum tolerantiæ; non dum tamen ostendit, nullum te iam dolorem præ virtutum operatione percipere. sepultura autem indicium est totius prorsus passionum extinctionis, quam sequitur resurrectio, perfecta videlicet contemplatio, & deificatio. quod si fecerimus, præclara in nobis & optabilis illa, quā monstrat Naz. fiet conuersio. itaq; paradisum qui amisimus, cælum recuperabimus, quiq; ab Angelorum familiaritate excidimus, in filiorum Dei adoptionem vocabimur; & qui vitam abiecimus, regni cælorum hæreditatem adibimus: vbi enim abundauit delictum, superabūdauit gratia. &, si gustus dānauit, quanto magis Christi passio iustificauit? quarum rationum vtramq; sumpsit à S. Paulo Rom 5. posteriorem tamen aliquantum immutauit, atq; etiam auxit: cum enim Apostolus à pari ratiocinari videatur, igitur sicut per vnius delictum in omnes homines in condemnationem, sic & per vnius iustitiam in omnes homines in iustificationem vitæ, ipse loco vsus est à minori ad maius, ostendens, si solus gustus

Adam tanti fuit, vt vniuersum genus humanum damnaret, multo magis potuisse Christi passionem, quam in toto suo sanctissimo corpore pertulit, idem iustificare.

23 Non nostram rem agentes, sed nostri, vel potius Domini] *quamuis possit Christus ratione humanitatis ὁ ἡμέτερος συγγενὴς, noster cognatus quodãmodo dici; cum enim, dicebat S. Augustin. sit in forma Dei Deus noster, formam serui accipiens, esse dignatus est etiam proximus noster, & S. Basil. ideo, ait, natus est Christus, vt tu expurgeris per cognatum διὰ τοῦ συγγενοῦς, tamen rectius putat Naz. ac dignius, eundem ratione diuinitatis Dominũ vocare. & quidẽ iure; nam, vt docet S. Thomas, cum hoc nomen Christus sit nomen personæ, illa per se & absolute possunt dici de Christo, quæ conueniunt ei ratione suæ personæ, quæ est æterna, sed ea, quæ conueniunt sibi secundum humanam naturam, sunt ei potius attribuenda cum determinatione.* In Homil. in Nat. 1.q.20.a2.

24 Non ea, quæ sunt formationis, sed quæ reformationis] *quæ enim ad corporum generationem attinent, corporea omnia sunt, ait interpres, etiam, is qui eius gratia agitur, dies festus; reformatio vero, quippe quæ spiritualis est ac diuina, spiritualiter vtiq; ac diuine celebranda est.*

25 Si non ædium vestibula coronemus, non &c.] *nolim putes omnem prorsus decorem qui sacris ædibus in Dei, sanctorumúe diebus festis agendis adhiberi solet, damnare Theologum: sunt enim & istac recte instituta, vt torpentium animum ad religionem excitẽt, sintq; interioris lætitiæ signa .. Sed eos reprehendit, qui modum his in rebus nullum adhibent, nec eas ad spirituale gaudium referũt, sibi vero indulgent, & corporibus deseruiunt. quod & B. Augustin. cum Aurelio Episcopo que-*

ſcopo querebatur, comeſationes, inquiens, & ebrietates ita conceſſa, & licitæ putantur, vt in honorem etiã beatiſſimorum martyrum non ſolum per dies ſollemnes (quod ipſum quis non lugendum videat, qui hæc non carnis oculis inſpicit?) ſed etiam quotidie celebrentur. Quæ praua conſuetudo cum noſtris quoq; temporibus vel maxime vigeret, ſanctiſſime cautum eſt proximo
Seſſ.25. de inuocatione. *Tridentino concilio, ne ſanctorum celebratione, ac reliquiarũ viſitatione homines ad comeſationes atq; ebrietates abutantur, quaſi feſti dies in honorem ſanctorum per luxum ac laſciuiam agantur.*

26 Non aures permulceamus tibiarum ſonis] *καταυλήσωμεν. non ſine cauſa, vt puto, hoc potiſſimum muſicæ genus perſtrinxit, tanquam minus liberale, & ad probitatem morũ minime conferens, & faciem quo-*
Ariſt. Pol. l. 8. c. 5. Athenæus lib. 14. *que ipſam maxime deformans. quam etiam ob cauſam ab antiquis Philoſophis non inſcite nugantibus fertur Pallas ſcientiarum Dea abieciſſe tibias.*

27 Et aditibus peccati] *quinq; ſenſibus pro cuiuſque dignitatis ordine enumeratis, merito dicit, eos eſſe quoſdam peccati aditus. quẽ etiam in modum allegorice intelligi poſſe videtur illud Hier. 9. aſcendit mors per feneſtras veſtras, ingreſſa eſt domus veſtras. & hoc for-*
Matt. 6. *taſſe fuerit oſtium illud, quo clauſo iubemur orare patrẽ noſtrum in abſcondito. quamuis enim ſi recte cuſtodiantur, poſſint etiam virtutum, & vitæ aditus eſſe, & hanc ob cauſam ſint nobis à Deo optimo maximo tributi (per*
Homil. 35. *quinq; enim ſenſus quaſi per quaſdam ianuas, ait S. Auguſtin. aut mors, aut vita animam noſtram ingreditur) tamen quia plerıq; ſecus faciunt, iure viæ quædam eſſe dicuntur ad vitium procliues, & aditus peccati.*

28 Quarum pulcherrima quæque eſt maxime inutilis]

inutilis] *quemadmodum in laud. Baſ.p.76.v.vlt. antiquos illos, qui genus ſuum ad Dæmones & fabuloſos quoſdam Deos referebant, perſtringens, dixit, ὧν τὸ σεμνότατον ἀπιςία, καὶ ὕϐεις τὸ πιςευόμενον, quorum quod honorificentiſſimum eſt, non creditur, & quod creditur, eſt ignominioſum. ſic hoc in loco molliores, & delicatiores veſtes vituperans, eodem ſane vſus dicendi genere, inquit, ἧς τὸ κάλλιςον ἀχρηςία, quod ſcilicet ſoleat quiſque (vt ipſum Naz. dicentem audiuimus in or. περὶ φιλοπτ. p. 134. v.56.) pulcherrimas quaſq; veſtes ac pretioſiſſimas intus reconditas habere, curam ſibi inutilem & inſanam allaturas, tinearumq; paſtum futuras, ac temporis, quod omnia conſumit.*

29 Non colorum fucis, qui naturalem ementiuntur pulchritudinem, & cõtra imaginem ſunt reperti] *vt hæc non ſolum recte percipiamus, ſed etiam quàm ſint cauenda intelligamus, operæpretium fuerit videre, quid alibi eadem de re Naz. ſcriptum reliquerit. primũ igitur in laud. Gorg. ſororis p.54.v.10. hæc ad verbũ ponit, non illam ornarunt pictorũ artes, & præſtigiæ, nec vilis ornatus, nec infernus fictor peruerſe effingẽs, Deiq; figmentũ fraudulentis coloribus occultans, ac diuinam formam meretricium idolum auidis oculis exponens, vt adulterina pulchritudo naturalem fallendo, obtegat imaginem Deo, futuroq; ſeculo ſeruandam. Deinde in his carminibus, quæ in mulieres nimium ſe ornantes ornatiſſime contexüit, non eſt, inquit, ferendum, formam occultare diuinam humanâ, ne te Deus talibus compellet iratus, Quæ? vnde fictor? abi à me aliena. Non te pinxi, canis, ſed formaui imaginem mei. Quo modo idolum habeo cariſſimæ formæ loco? & cetera, quibus peruerſum iſtarum artificium belle inſectatur,*

ctatur, atq; exagitat. quod & Latini sancti Doctores sæpe faciunt, vt est legere apud S. Ambr. de Virg. l. 1. & S. Cyprianum in ep. de habitu virginũ, & B. Augustin. confess. l. 10. c. 34. sed huius verba non nulla, quæ à Nazianzenis non longe absunt, non grauabor huc transferre. quàm innumerabilia, inquit, variis artibus, & opificiis in vestibus, calceamentis, vasis, & huiuscemodi fabricationibus, picturis etiam, diuersisq; figmentis, atque his vsum necessarium, atq; moderatum, & piam significationem longe transgredientibus, addiderunt homines ad illecebras oculorum, foras sequentes quod faciunt, intus relinquentes à quo facti sunt? id nimirum dixit Naz. naturalem ementiri pulchritudinẽ & imaginem peruertere.

30 Non comesationibus, & ebrietatibus, quibus, &c.] *tangit illud Rom. 13. sicut in die honeste ambulemus, non in comesationibus, & ebrietatibus, non in cubilibus, & impudicitiis: belleq; simul rationẽ reddit, cur comesationibus, & ebrietatibus cubilia, & impudicitiæ connectantur; si quidem, inquiens, malorum præceptorum malæ sunt disciplinæ. id autem quoniam durius dictum videbatur, cum docere (vt notat interpres) proprie sit animantium, molliens quodammodo, & corrigens, subdit, vel potius prauorum seminum prauæ segetes. Quod ipsum duo etiam Latini Ecclesiæ Doctores præcipui, similiter tradiderunt, B. dico Augustin. & S. Hieronym. hic quidem his verbis, libido est iuncta luxuriæ: prius enim venter extenditur & sic cetera membra concitantur; ille vero istis, semper iuncta est saturitati lasciuia, vicina sibi sunt venter, & genitalia, & pro membrorum ordine, ordo vitiorum intelligitur. sed hæc hactenus, præsertim cum meminerimus,*

Ep. 22. ad Eustochium. Dominica 1. in Quadrag. ser. 1.

pura

plura nos eadem de re dixisse in 66. & in 99. Schol. in or. περὶ φιλοπ.

31 Non altos sternamus toros] μὴ στιβάδας ὑψηλὰς πηξώμεθα. *morem fuisse dicit interpres in festorum dierum epulis supra mēsas ponere lances, in quibus carnes aliæ super alias coaceruarentur in altum, idq́, vocari* στιβὰς, *& præ se ferre quasi tabernaculi cuiusdam speciem. at putarim ego quidem non mensas hoc vocabulo significare voluisse Naz. sed lectos. quoniam vero, vt notat Aristoph. interpres in* εἰρήνῃ, *proprie* στιβάδας *vocabant* τὰς χαμευνίδας, *lectos humi stratos; vnde & Naz. in Apol. cum de pastoribus loqueretur, dixit, eos* ὑπὸ ταῖς αὔραις σχεδιάσαι στιβάδα, *sub auris lectulum sibi ex gramine sternere; merito addit* ὑψηλὰς, *nec hoc contentus, subdit,* σκηνοποιοῦντες, *indicans, opinor, solitos fuisse quosdā toros adeo sublimes extruere, vt quasi quædam viderentur tabernacula, quibus notatam voluit, nisi me fallit, eorum etiam in cubando mollitiem ac pompam. nam eam quidem, qua in bibendo, atq; edendo vtebantur, deinceps perstringit, non, inquiens, vina odorum suauitate fragrantia,* τὰς ἀνθοσμίας *(de quo lege nostrum in orat.* περὶ φιλοπ. *Schol. 95.) non fucosas coquorum conditiones &c. Id ita esse puto fore, vt tu quoq; candide lector fatearis, si memoria tenes, Naz. in or.* περὶ φιλοπ. *p. 135. v. 8. cum nimium in lectis sternendis studium, atq; ornatum indignaretur, verbis vsum esse ferme eisdem,* ἡμεῖς δὲ, *aiebat,* ἀνακεισόμεθα λαμπροὶ λαμπρῶς ἐπὶ στιβάδος ὑψηλῆς τε καὶ μετεώρου.

32 Non terra & mare honoratum nobis stercus largiantur] *helluonibus enim, natis abdomini suo, cibos omnia elementa (vt ipse dicebat Naz. in or.* περὶ φιλοπ.*) abunde suppeditāt, terra terrenas bestias, aqua*

aquatiles, aër volatiles. quas ne hîc quidem prætermisisse credendum est, præsertim cum & ipsæ cibaria è terra, atque ex aqua petant. Belle autem Theologus, ac scite delicatiores cibos per iocum honorans, honoratum stercus vocat, honoratum quidem (vt explicat interpres) ob summum studium, quo à principio expetuntur; stercus vero, quia vbi fuerint digesti, in stercus excernuntur.

33 Et Deos opinantur nidore lætari] *quamuis ex his etiam codicibus, qui habent* ὀνομάζουσι, *commodus posit elici sensus, vt dicat, Græcos eos nominare Deos, qui nidore lætantur, tamen libentius alios, qui habent* νομίζουσι, *sequutus sum, tum quia ad alterum illum sensum exprimendum videretur desiderari articulus* τοὺς, *qui voci illi* χαίροντας *tanquam subiecto præponeretur, tum quòd venit in mentem, eundem Naz. in or.* περὶ φιλοπτ. *cum eos notaret, qui solerent homines dæmonibus immolare, non dißimiliter dixisse* ταῖς τοιαυταῖς θυσίαις αὐτοί τε χαίρουσι, καὶ τοὺς θεοὺς αὐτῶν οἴονται, *huiusmodi sacrificiis & ipsi gaudent, & suos Deos gaudere existimant. Hac igitur opinione qui essent, non iniuria videbantur, Deos & humanis hostiis, & ventre colere:*
In orat. contra Idola. *cum enim viderent, ait S. Athanasius, suos Deos istiusmodi rebus oblectari, statim eos iisdem delictis æmulati sunt, egregium facinus arbitrati, si exempla eorum quos summos censebant, imitarentur; atque inde factum est, vt sceleribus homicidiorum, parricidiorum, omniumque libidinum succubuerint.*

34 Dæmonum & fictores, & Mystagogi, & Mystæ] δαιμόνων καὶ πλάσται, καὶ μυσταγωγοὶ, καὶ μύσται. *Iure & Dæmonas huiuscemodi Deos nuncupauit, quia o-*
Psal. 95. Psal. 113. *mnes Dij gentium Dæmonia, & eorum fictores dixit*

gentiles,

gentiles, etenim simulacra gentium argentum, & aurum, opera manuum hominum. appellauerunt Deos o- Sap. 13. *pera manuum hominum aurum, & argentum, artis inuentionem, & similitudines animalium, aut lapidem inutilem opus manus antiquæ. quod autem eosdem dicit suorum Deorum* μυσταγωγοὺς καὶ μύστας, *sæpe solet Naz. ambas has voces simul ponere vt certe fecit in or. de pace 3. p. 123. v. 52. & in 1. contra Iulian. p. 285. v. 42. aliquando tamen cum hac* μύστης *iungit vel hanc* ἱερεὺς, *vt in or.* περὶ φιλοπτ. *p. 139. v. 6. vel illam* ἐπόπτης, *siue* θεατής. *vt infra p. 230. v. 27. & in extrema orat.* εἰς τοὺς λόγους, *& in 2. in Iulian. p. 302. v. 31. vt videatur mihi quidem ex his locis inter se collatis* μυσταγωγὸς, ἱερεὺς, *&* ἐπόπτης, *siue* θεατὴς *idē fere valere apud Theologum in or. certe in Greg. Nyss. p. 35. v. 42.* ἐπόπτης τε καὶ μυσταγωγὸς *tanquam synonyma posuisse videtur, sicut in or. de Theolog. p. 200. v. 52.* ἐπόπτης, καὶ θεωρὸς. ἐπόπται *autem dicebatur (vt colligitur ex Plut. in Demetr. & ex Aristoph. interprete in Ranis) qui cum iam mysteria accepissent, quo interim tempore* μύσται *vocabantur, intermisso tamen vnius saltem anni spatio, ad ea spectanda admittebantur, itaq; idonei fiebant, qui iam alios initiarent, & ad sacra ducerent. ex quo etiam* μυσταγωγοὶ *iidem, vt puto, nominabantur. qua item ratione à Naz. eo, quem supra notaui or. in Greg. Nyss. loco Moyses diuinorum mysteriorum* ἐπόπτης τε, καὶ μυσταγωγὸς *dicitur. Recte igitur animaduertit interpres* μυσταγωγοὺς *quidem hîc gentiles vocasse Theologũ, quippe qui sua mysteria multitudinem docerent,* μύστας *vero, vt pote qui ab ipsis dæmonibus initiarentur, & errorem docerentur. vt* μυσταγωγοὶ *doctrinæ,* μύσται *disciplinæ causa dicantur. quod possumus altero etiam ipsius*

Naz. testimonio confirmare. id autem est in initio ep. 2. ad Cledonium, vbi contra eos differens, qui mentem à Christo remouebant, οὗτοι γὰρ, *inquit,* ἡνίκα μὲν ἂν τοῖς γνησίοις αὐτῶν μαθηταῖς, καὶ μύσταις τῶν ἀποῤῥήτων θεολογῶσιν, ὥσπερ οἱ μανιχαῖοι τοῖς ἐκλεκτοῖς λεγομένοις, ὅλην τὴν νόσον αὐτοῖς ἐκκαλύπτοντες, μόλις, καὶ τὴν σάρκα τῷ σωτῆρι διδόασι. *isti enim cum quidem de rebus diuinis ad germanos ipsorum discipulos, & mystas arcanorũ verba fecerint, sicut Manichæi ad electos quos vocant, omnem morbum ipsis detegẽtes, vix carnem ipsam Saluatori tribuunt. B. tamen Dion. de Eccl. Hier. c. 5. vbi vocat Moysem* τὸν πρῶτον τῶν κατὰ νόμον ἱεραρχῶν μύστην, καὶ ἡγεμόνα, μύστην ἀντὶ τοῦ μυσταγωγοῦ *posuisse videtur: si quidem etiam in 2. cap. de diu. nom.* ἱερομύστας *vocat non qui sacris de rebus docentur, sed qui ea docent alios. Hæc de horum nominum significatione. quibus Latina quæ plane responderent cum non inuenirem, satius duxi Græca retinere, præsertim cum vsu iam satis mollita videantur. Mysten quidem, atq; etiam Symmysten memini me tum apud alios sacros scriptores legisse, tum apud B. Hieron. ep. 26. Mystagogum vero, & semel in Cic. or. 6. in Ver. & in S. Cyrillo Latino sæpius.*

35 Et ab eo, qui conuocauit, minime alienæ] *ab ipso scilicet Dei verbo: quamuis enim* ἑστιάτορα, *quo quidem vocabulo vnà cum altero sibi opposito* δαιτυμόνα *vtitur etiam Plato in principio Timæi, quasi dicas epuli præbitorem, se ipsum mox faciat, eum tamen, qui conuocet, atq; inuitet, vult esse verum omnium dominum. sic etiam S. Augustin. dum & ipse ad Natalem diem Christi digne agendum hortaretur, mundemus, aiebat, quantum possumus cum Dei adiutorio, corda simul & corpora nostra, vt cælestis ille inuitator nihil in*

nobis

nobis ſordidum, nihil fœdum, nihil obſcurum, nihil oculis ſuis deprehendat indignum.

36 Quomodo poſſit peregrinus ciues paſcere] *hinc ſatis videtur conſtare, aureolam hanc oratiunculã, vt initio animaduertit interpres, Conſtantinopoli habuiſſe Theologum, ideoq; magnam præ ſe ferre aduerſus hæreticos contentionem, & accuratiſſimam de Theologia diſputationem continere.*

37 Ordiar autem hinc] ἄρξομαι δὲ ἐντεῦθεν. *quæ hic affert Naz. vſq; ad illud* πρὸς ταῦτα τί φασιν *&c. eadem fere eiſdem verbis repetit initio orat. in ſanctum Paſcha. nec mirum.* δὶς γὰρ τό γε καλῶς ῥηθὲν, οὐδὲν βλάπτει, *diuinus dicebat Plato, quæ autem ſemel optime dixeris, ea quærere nouo modo enunciare, ocioſæ eſt (vt interpretis verbis vtar) oſtentationis.* De leg. l. 6.

38 Quæ non euacuantur] *terreſtres nimirum cibi euacuantur, atq; excernuntur, quia omne, quod in os intrat, in ventrem vadit, & in ſeceſſum emittitur, cæleſtes vero ſeruantur, & vnà cum ipſa, quam nutriunt, mente ſtabiles permanent.* Matt. 15.

39 Pleniſſimam ſimul & breuiſſimam efficere] *magnum ſane promiſſum, ac tanto viro plane dignum: pleriq; enim, dicebat Poëta ille Lyricus, decipimur ſpecie recti. breuis eſſe laboro, obſcurus fio, ſectantem leuia nerui deficiunt, animiq;.*

40 Deus erat quidem ſemper &c.] *Hic videtur Theologus, vt aduertit interpres, aperte imitatus eſſe Platonem in Timæo ita ſcribentem,* τό, τ' ἦν τό, τ' ἔσται χρόνου γεγονότος εἴδη φέροντες λανθάνομεν ἐπὶ τὴν ἀΐδιον οὐσίαν οὐκ ὀρθῶς. λέγομεν γὰρ δὴ ὡς ἦν, ἔστι τε καὶ ἔσται, τῇ δὲ τὸ ἔστι μόνον κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον προσήκει. τὸ δὲ ἦν τό τ' ἔσται περὶ τὴν ἐν χρόνῳ γένεσιν ἰοῦσαν πρέπει λέγεσθαι. κινήσεις γὰρ

ἐσὸν. τὸ δ᾽ ἀεὶ κατὰ ταυτὰ. καὶ τὰ ἑξῆς. *Erat, & erit temporis, quod factum est, species ad æternam substantiam imprudentes transferimus non recte: dicimus enim profecto, quod erat, & est, & erit. at ei re vera est solum conuenit. erat autem, atq; erit decet in eam, quæ in tempore procedit, generationem conferre: motus enim sunt. quod autem semper eodem modo, & quæ sequuntur. Nos enim externis omissis ad nostros veniamus, & quid eximius Ecclesiæ doctor Augustin. piissime simul & doctissime eadem de re scriptum reliquerit, attente audiamus: ô veritas, quæ vere es, inquit! nã in omnibus actionibus, & motibus nostris, & in omni prorsus agitatione creaturæ duo tempora inuenio, præteritum, & futurũ, præsens quæro, nihil stat. quod dixi, iam non est, quod dicturus sum, non dum est. quod vixi, iam non est: quod victurus sum, non dum est. Præteritum, & futurum inuenio in omni motu rerum. in veritate, quæ manet, præteritum, & futurum non inuenio, sed solum præsens, & hoc incorruptibiliter, quod in creatura non est. Discute rerum mutationes, inuenies fuit, & erit. cogita Deum, inuenies est, vbi fuit, & erit, esse non possit. vt ergo & tu sis, transcende tempus. Sed quis transcendet viribus*
Ioan 17. *suis? Leuet illuc ille, qui patri dixit, volo, vt vbi ego sum, & ipsi sint mecũ. Ac rursus (iuuat enim me grauissimas huius sanctissimi ac doctissimi viri sententias hũc etiam totidem verbis, si quando vsus fuerit, transferendo, & mihi ipsi, & aliis qui eo delectantur, in memoriam redigere) docens, qua ratione erat quoq; & erit de æterna*
In Ioan. Tract. 99. *substantia non falso dicatur. In eo autem ait, quod sempiternum est, sine initio, & sine fine, cuiuslibet temporis verbum ponatur siue præteriti, siue præsentis, siue futuri, non mendaciter ponitur: quamuis enim natura illa*

immuta-

immutabilis, & ineffabilis non recipiat fuit, & erit, sed tantum est, ipsa enim veraciter est, quia mutari non potest, & ideo illi tantum conuenerat dicere, Ego sum qui Exod. 3. *sum, & dices filiis Israël, Qui est, misit me ad vos, tamē propter mutabilitatem temporum, in quibus versatur nostra mortalitas, & nostra mutabilitas, non mendaciter dicimus & fuit, & erit, & est. fuit in præteritis seculis, est in præsentibus, erit in futuris. fuit, quia nunquam defuit, erit quia nunquam deerit, est, quia semper est: neq; enim velut qui iam non sit, cum præteritis occidit, aut cum præsentibus, velut, qui non maneat, labitur, aut cum futuris, velut, qui non fuerat, orietur. Verum igitur est, quod subiicit Naz. omnem eum superare tum temporis, tum naturæ notionem. temporis quidem, ait interpres, tanquam infinitum, quippe cum nec principium habeat, nec finem; naturæ vero, tanquam indeterminatum, quòd nullo loco, nulloq; termino, ipsius naturam declarante, circunscribatur.*

41 Non ex his, quæ sunt secundum ipsum, sed ex his, quæ circa ipsum] οὐκ ἐκ τῶν κατ᾽ αὐτὸν, *siue* αὐτὸ (*vtroq; enim modo recte legitur, si primo modo,* πρὸς τὸν θεὸν, *si secundo,* πρὸς τὸ θεῖον *referes*) ἀλλ᾽ ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν, *siue* αὐτὸ, *hoc est, exponit interpres, non ex propria substantia ac natura: hæc enim à nullo prorsus definiri, comprehendiue potest, sed ex his, quæ effecta sunt, creaturis videlicet, iisq;, quæ ad ipsarum prouidentiam pertinent, rationibus: ex Dei enim operationibus nos eleuati, & per creaturas creatorem agnoscentes, ipsius bonitatem, ac sapientiam percipimus. Huc etiam pertinere arbitror quod dicit S. Isidorus de summo bono lib. 1. cap. 7. plerunq; de corporibus ad Deum sumuntur qualitatum species, quæ tamen in Deo non sunt, quia in*

propria natura incorporeus est, & incircunscriptus, sed pro efficientiis causarum, rerum in ipso species scribuntur, dum non secundum essentiam, sed secundum similitudinem species dicuntur ad Deum, neq; pro substantiæ proprietate, sed pro efficientiis causarum. sed quid eadem de re aliquanto apertius scripserit ipse Naz. ne pigeat audire, quando ego ea huc totidem verbis transferre non grauabor. in or. igitur de Fil. 2. p. 217. v. 48. nec aërem, inquit, quispiam hausit vniuersum vnquam, nec Dei essentiam omnino vel mens percepit, vel vox comprehendit. sed ex his, quæ circa ipsum sunt, adumbrantes ea, quæ sunt secundum ipsum, leuem quandam, infirmamq; & aliam ex alia re speciem colligimus. atq; is optimus nobis fuerit Theologus, non qui inuenerit totum (neq; enim potest homo corporis vinculis astrictus totum capere) sed qui plura quàm ceteri, coniecerit, & amplius in se ipso collegerit veritatis simulacrum, siue adumbrationem, siue aliud quoduis appellauerimus.

42 Tantummodo illuminans principem animi nostri partem] τὸ ἡγεμονικὸν, *vim scilicet intelligendi, quæ quidem, sicut vis videndi in corpore, item ipsa in anima principatum obtinet. vnde congruenter etiam ipsius visus à fulgore celeriter præterlabente illustrati, similitudinem ad id, quod volebat, ostendendum sumpsit. quod ipsum fecit in versibus de Virg. dum Deum ipsum affatus, sic dixit,* ἐς δὲ σὲ τείνων νοῦς μερόπων, τυτθὸν λεύσσει σέλας οἷα τάχιστα ἀστεροπὴν φεύγουσαν ἀπ' ἠέρος. *In te autem intendens mens mortalium, exiguum tui aspicit splendorem, quasi fulgorem celerrime fugientem ab aëre. Nam quòd hîc addit,* καὶ ταῦτα κεκαθαρμένων, *idq; nobis expurgatis, ostendit, opinor, ne paruam hanc quidem veritatis lucem posse nos omnino percipere, nisi prius ani-*

prius animum prauis affectibus expurgauerimus:purum enim impuro percipi nullo modo potest.

43 Vt ex ea parte, quatenus percipitur &c.] *satiat enim quærentem in quantum capit, S. aiebat Augustin. & inuenientem capaciorem facit, vt rursus quærat implere, vbi plus capere cœperit. Quæramus inueniendum, quæramus inuentum, vt inueniendus quæratur, occultus est, vt inuentus quæratur, immensus est.* In Ioan. tract. 63.

44 Admirationem autem cum mouerint &c.] *simili quadam gradatione & B. Augustin. vsus est, dicens, versat nos Deus, vt versando exerceat, exercendo mundet, mundando capaces reddat, capaces factos impleat. & alibi, Deum sequimur diligendo, consequimur vero non cum hoc omnino efficimur, quod est ipse, sed ei proximi, eumq; mirifico, & intelligibili modo contingentes, eiusq; veritate, & sanctitate penitus illustrati atq; comprehensi. hoc nimirum Naz. maius quidpiam ausus, dixit, Deus diis vnitus, & cognitus. nec temere tamen: ipse enim Deus, (vt notat Theodoretus, & Euthymius in Psal. 1.) communicauit hanc suam appellationem cum hominibus ob infinitam liberalitatem, hunc in modum clamans, ego dixi Dij estis, & filij excelsi omnes. Nam quod deinceps addit Naz. ac tantum fortasse, quantum iam cognoscit eos, qui sunt ab ipso cogniti, imitatur S. Paulum 1. Cor. 13. sic dicentem, nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum. quod quidem interpres S. Chrysostomum auctorem producens, ita intelligit, quemadmodum Deus hîc mihi occurrit, meq; sibi familiarem reddidit, ita & ego tunc ei occurram. sicut autem cognitus sum idem valere, ait, ac si dixisset, sicut familiaris factus sum, quòd secundum proportionē familiaritatis, quam hîc per vir-* In Ioan. Tract. 21. De Mor. Eccl. cath. lib. 1. c. 11. Psal. 81.

tutem cum Deo habuerimus, tunc simus ipsum visuri, alij quidem magis, alij vero minus: quemadmodũ enim (inquit, pulchrum à Theophylacto in eundẽ locum mutuatus exemplum) si quis Rex infantem proiectum alicubi in biuio repertum alendum suscipiat, adoptet, omniq́; gloria ornet, tunc quidem ille, vt pote infans, non intelligit, quibus affectus sit beneficiis. quare etiam nõ, vt par est, eum, qui ipsum honorauit, diligit. postea vero quàm ad virilem ætatem peruenerit, ac perceperit quis cum esset, quibus dignatus fuerit honoribus, tum demum admiratur, & amat eum, à quo tantus sibi honos tributus est. sic etiam nos paruuli, qui hic sumus cognitione, postquàm finem in futuro adepti fuerimus, tunc cognoscemus, quo modo cogniti simus, hoc est amati. Nec tamen, vt ibi aduertit Theophylactus, ita nos prorsus Dei sumus habituri cognitionem, vt ipse habet nostri, sed tantum ad eius notionẽ progrediemur, quantum ipse sui noscendi facultatem attulerit, & tanto illi plus adhærebimus, quanto propinquiorem se nobis præstiterit. Bene igitur fecit Theologus noster & caute, qui particulam illam ἴσως fortasse apposuerit corrigens (vt interpretis verbo vtar) comparationem cognitionis nostræ cum Dei cognitione: neq; enim poterit quisquam ita prorsus Deum cognoscere, sicut cognitus est ab eo.

45 Tametsi existimet quis, propterea quòd &c.] *Eunomiũ notat qui, vt ait interpres, ex eo, quod Deus simplex sit, conabatur demonstrare, eum non esse cognitu difficilem, sed vel omnino incomprehensibilem, vel omnino comprehensibilem, quippe qui partium expers sit, & vsquequaq; sibi ipsi similis: in compositis enim id contingit, dicebat ille, vt id quidem comprehẽdatur, illud vero maneat ignotum. cuius ineptæ argumentationis*

tationis solutionem innuens Theologus, dicit, fateri nos quidem debere, Deum simplicē esse, sed amplius exquirendum esse, quidnam ille existens, simplicis sit naturæ, quòd scilicet non ipsa simplicitas sit Dei natura, ex quo sequatur, eum vel prorsus comprehensibilem, vel prorsus incomprehēsibilem esse, sed aliud quidem sit diuina natura, aliud simplicitas, quæ circa naturam consideratur. quemadmodum & in compositis aliud est ipsorum natura, aliud quæ eam insequitur compositio. ita vt nihil impediat, quo minus Deus sit secundum naturam incomprehensibilis, secundum ea, quæ circum ipsum sunt, difficiliter comprehensibilis, secundum infinitatem comprehensibilis: naturalis enim atq; insita in animis nostris videtur notio, Deum & tempore, & natura, & virtute infinitum esse.

46 Nam æuum neque tempus, neque temporis pars est] *non ita hîc accipit Naz. hanc vocē αἰών, vt eius discipulus S. Hieron. in Ezech.16. cum dicit significare seculum, id est humanæ tempus ætatis, septuaginta annorum numero supputatum, sed potius, vt ipsius condiscipulus S. Basil. dicit à non nullis accipi, qui æuū æterni appellatione dignantur, quoniam ex eo, quod est semper, etiam nominationem hanc sortitum est. verum si lubet accuratius, quid æuum à tempore differat, quotúe modis sacris in litteris accipiatur, lege S. Dionys. de diu. nom. cap. 10. & Damasc. lib. 2. c. 1. quo loco non nulla etiam hinc, vt sæpe solet, à Naz. accepta ponit.* *Aduersus Eunom. lib. II.*

47 Non ea, quæ ad Theologiam pertinent, sed quæ ad Oeconomiam] μὴ θεολογία, ἀλλ' οἰκονομία, *non absurdum duxi Græca retinere verba, tum quia vsu iam satis mollita videntur, tum etiam vt Græcæ figuræ leporem aliquo modo seruarem: Theologiam autem vocat pro-*

cat proprie Theologus ea, quæ ad diuinitatem Dei attinent. Oeconomiam ea, quæ ad humanitatem: Oeconomia enim eſt, ait interpres, in hominibus quidem adminiſtratio rei ad vtilitatem relata, in Deo vero propriæ magnitudinis hominum cauſa voluntaria demiſſio. cuius rei plura ſi quæris teſtimonia lege in Apol. p. 20. v. 10. in or. in Heronem p. 159. v. 35. in laud. Baſ. p. 95. v. 4. & infra p. 231. v. 32. Neq; vero non etiam ſanctus Doctor Damaſcenus lib. 1. c. 2. eiſdem vocibus in eandem ſententiam vſus eſt, quamuis eam non expreſſerint Latini interpretes.

48 Neque ſupra hæc deitate diffuſa &c.] *Euertit, (vt etiam in Apol. eum feciſſe oſtendi Sch. 69) Sabellij & Arij hæreſes, quarum hæc quidem, cum poneret patrem maiorem filio, filium minorem patre, & ſpiritum ſanctum vtroq; minorem, Græciſmo aſſimilatur, illa vero Iudaiſmo; quippe quæ tres confundens perſonas, vnam tantum videbatur introducere. itaq; erant ambæ, tanquam quidam defectus, atq; exceſſus æque reprehendendæ, & explodendæ, vt ipſe Naz. in orat. in Epiph. p. 235. v. 18. oſtendit his verbis, æque à nobis abſit & Sabellij contractio, & Arij diſtractio, ex diametro mala, & impietate æqualia. Sed quid eadem de re S. Baſi. initio Homil. contra Sabell. & Arian. concordiſſime ſcripſerit, audiamus: Pugnat, inquit, Iudaiſmus cum Græciſmo, & vterq; cum Chriſtianiſmo, quemadmodum Aegyptij, atq; Aſſyrij & inter ſe erant inimici, & Iſraëlitis. quo modo & in vitio deprehendimus timiditatem, & audaciam tum alteram alteri contrariam eſſe, tum fortitudini vtramq;. talis quædam eſt & aduerſus rectitudinem confeſſionis vtrinq; inſtructa pugna, ex vna quidem parte certante Sabellio, ex altera*

vero his, qui personarum inæqualitatem prædicant. nos autem, quemadmodum Græcos vitauimus, pessimamq; declinauimus idololatriam, atq; multos Deos, quod ipsi faciunt, introducere, Deum negare esse statuimus, sic etiam fugiamus Iudæorum, Dei Filium negãtium, blasphemiã. Verum cum simillimus nunc mihi locus ex B. August. occurrat, non possum me continere, quin hunc quasi colophonẽ huic sermoni imponam: Diuersi nobis, In Ioan. tract. 71. *inquit, aduersantur hæretici, qui non ex vna parte, sed in contraria conantes à via veritatis exorbitant. Ariani quippe dicunt, ecce inæqualis est patri filius. dicunt Sabelliani cõtrà, id est Patripassiani, ecce qui pater est, ipse & filius. contraria dicitis, sed non eo modo, sicut est falsum contrarium vero, sed sicut sunt inter se duo falsa contraria errando in diuersa itis, in medio est via, quam relinquitis. inter vos ipsos longiore interuallo separati estis, quàm ab ipsa via, cuius desertores estis. vos hinc, vos autem illinc. huc venite, alteri ad alteros transire nolite. sed hinc, atq; illinc ad nos veniendo, inuicem vos inuenite. Sabelliani agnoscite, quem prætermittitis. Ariani æquate, quem subditis, & in via vera nobiscum ambulabitis.*

49 Sic igitur se habent sancta sanctorum, quæ &c.] *sancta sanctorum vocat hîc Theologus sanctam illam Trinitatem, tanquam rem omnium augustissimã, intimisq; penetralibus abditam. quare etiam Propheta* Esa. 6. *visionem tangens, dicit, ea à Seraphim velari, ternisq; Sancti glorificari vocibus, in vnam conueniẽtibus dominationem ac deitatem. quod & in extrema fere or. ad eos, qui ex Aegypto venerant, his verbis explicat: Summa autem sermonis est, vt cum Cherubim (quos hîc cum ipso Propheta, atq; etiam in or. de Theol. 2. p. 203. v. 2.*

Seraphim

Seraphim illic, & initio eiusdem or. de Theol. Cherubim propter ordinum fortasse propinquitatem vocat, vt intelligas omnes pariter summam illam Trinitatem celebrare. & quidem S. Athanasius in illud dictum, omnia mihi tradita sunt à patre &c. eandem rem tractans, Cherubim & Seraphim simul ponit. atq; adeo Ecclesia ipsa cantat, Tibi Cherubim, & Seraphim incessabili voce proclamant, sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth) vt cum Cherubim igitur, inquit, glorifices, qui tres sancti voces in vnam cogunt dominationem, tantumq́; patefaciunt primæ illius essentiæ, quantumcunq; pandunt studiosis alæ. quo quidem in loco videtur Naz. subobscure innuere id, quod germanus ipsius discipulus in ep. 142. Damaso aperte demonstrat, duos illos Seraphim ideo duabus alis ceteris quattuor Dei tum facie, tum pedibus velatis volasse, quòd media tantum cognoscimus, quæ ex scripturarũ nobis lectione pandũtur.

50 Quod etiam alius quidam eorum, qui ante nos fuerunt, pulcherrime &c.] *solitus est Naz. hoc modo dicendi etiam cum notißimorum, & clarißimorũ virorum testimonia affert, sæpe vti. quod & S. Paul. Hebr. 2. fecit, testatus est, inquiens, in quodam loco quis, nimirum Dauid. Similiter in or. de Spiritu sancto p. 223. v. 42. Gregorium illum Thaumaturgum virum (quomodo ipsum vocat B. Hieron.) Apostolicorum signorum, atq; virtutum indicans, quem & S. Basil. de Spiritu sancto cap. 29. eiusdem rei testem producit nominatim, Colamus, inquit, Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, tres proprietates, deitatem vnam, nec gloria, nec honore, nec essentia, nec regno diuisam, vt quidam eorum, qui paulo ante fuerunt, diuino referti spiritu philosophatus est. Quæ quidem voces, quas*

Ep. 84. Magno or. Rom.

ces, quas ferunt diuinum illum virũ in admirabili quadam reuelatione admirabiliter excepisse, quamuis cum his, quæ hîc de eadem sanctißima Trinitate proferũtur, mirifice conueniant, nolim tamen putes, eum hoc loco à Naz. designari, & multo minus S. Dionysium Areopagitam, vt quidam dixerunt, septimum caput aurei illius de cælesti Hierarchia libelli quasi testem producentes, in quo vix vllum apparet huius rei vestigium. at in S. Athanasio acerrimo sanctißimæ Trinitatis propugnatore, ac defensore, ipsa prope verba leguntur: dum enim dictum illud Euang. omnia mihi tradita sunt à patre &c. explicaret, in eo ipso dicebat, quòd amplißima ista animantia tertio proferunt glorificationem, dum aiunt, sanctus, sanctus, sanctus, triplici numero tres perfectas, absolutas, integras personas ostendunt, quemadmodum sub vnica voce Dominus vnam substantiam declarant. Fuisse autem Naz. illius sanctißimi, ac doctißimi viri studiosißimum præterquàm quòd ex ea, quam de ipso luculenter conscripsit, oratione, & ex clarißimo, quod in or. in Heronem p.160. v.15. inseruit, eiusdem Encomio satis patet: accedit etiam Photij testimonium, qui quidem de Magni Athanasii sermonibus ad Tarasium fratrem scribens, Si quis, ait, Theologum Gregorium, & diuinum Basilium diceret ex hoc libro, tanquam fonte quodam, haurientes orationis suæ pulchros illos, ac perlucidos contra errorem fundere fluuios, non iret, vt arbitror, procul à veri similitudine. Hũc igitur, ipso quoque interprete adscribere, significauit Naz. nec vero te moueat, quòd eum indicans, qui natu licet maior, eodem tamen tempore fuerat, dixerit, τινὶ τῶν πρὸ ἡμῶν, cuidã eorum, qui ante nos fuerunt: nam etiam initio orat. de Fil. 2. Sanctos illos Nicænæ Synodi Patres, in quibus certe &

certe & ipſe fuit S. Athan. innuens, ait, τινὶ τῶν πρὸ ἡμῶν. idem igitur his verbis voluiſſe mihi quidem videtur, ac ſi dixiſſet τινὶ τῶν μικρῷ ἔμπροσθεν. cuidam eorũ, qui paulò ante fuerunt. quod certe dixit in or. de Spiritu ſancto Gregorium illum Thaumaturgum indicans, quem tamen conſtat S. Athanaſio antiquiorem fuiſſe: fuit enim (vt teſtatur B. Hieron. in Eccleſ. ſcriptorum catalogo) Origenis diſcipulus, & quidem S. Athanaſius ad excelſam illam, quam tanta conſtantia fuerat confeſſus, tantaq́; pietate, ac doctrina prædicauerat, Trinitatem iam pridem migrauerat, cum hanc orationem haberet Theologus; ſi quidem hæc poſterior eſt illa, qua ipſius laudes complexus eſt. illam autem, vt dicit ibi interpres, Conſtantinopoli conſcripſit Naz. ſub Theodoſio Magno, cum ille iam antea ſub Valente deceſſiſſet, Alexandriæ Eccleſia quadraginta ſex ipſis annis adminiſtrata. Ex his ſatis conſtare arbitror, Naz. pulcherrimæ illius, & altiſſimæ ternarum illarũ Sancti vocum, & vnicæ Domini interpretationis auctorẽ facere S. Athanaſium: quam & alij deinceps ſancti Patres etiam Latini vno conſenſu ſunt ſequuti. nam & S. Hieron. in ep. 142. Damaſo ſcribit, duos illos Seraphim alterum ad alterum clamantem ter Sancti nomen ingeminaſſe, vt demonſtrarent, in ambobus Teſtamentis Trinitatem prædicari. & B. Auguſt. in lib. de fide ad Petrum Diac. cap. 1. hæc verba ponit: Hanc Trinitatem perſonarum, atq; vnitatem naturæ Propheta Eſaias reuelatam eſſe ſibi, non tacuit, cum ſe dicit Seraphim vidiſſe clamantia ſanctus, ſanctus, ſanctus Dominus Deus Sabaoth. vbi prorſus in eo, quòd dicitur tertio ſanctus, perſonarũ Trinitatem, in eo vero, quòd dicitur ſemel Dominus Deus Sabaoth, diuinæ naturæ cognoſcimus vnitatem.

51 Quo-

51 Quoniam vero non satis id erat bonitati diuinæ, vt &c.] *Princeps ingenij & doctrinæ Plato, inuisibilia fortasse Dei per ea, quæ facta sunt, intellecta* Rom. 1.
conspiciens, dixit in Timæo, nullam aliam causam potiorem afferri posse, cur Deus mundum condiderit, quàm quòd bonus esset: bonum autem nulla vnquam vllius rei attingat inuidia. hac igitur liber cum esset, voluit, inquit, omnia sui quàm maxime similia existere. eandem nostri quoq; Theologi, altiore etiam lumine illustrati, prorsus tenuerunt, asserentes, rerum creationē ad creatoris bonitatem, ad creaturæ vtilitatem referendam esse. vnde illa S. August. verba, quia bonus est Deus, sumus, & in quantū sumus, boni sumus. sed quæ pulcherrime hac de re S. Dionys. scriptis tradiderit, audire ne pigeat: Deus, inquit, propterea quòd ipsum bonum est sua propria essentia, in omnes res suam diffundit bonitatem: etenim quemadmodum sol hic noster non ratiocinando, nec eligendo, sed eo ipso, quod est, illuminat cuncta, quæ possunt illius lumen pro sua quodq; ratione participare: sic ipsum bonum, tantum quidem solem superans, quantū tenui imagini eximius præstat archetypus, ipsa sua existentia in omnes res pro portione emittit totius bonitatis radios. per istos substiterunt intelligibiles, intellectualesq; omnes & substantiæ, & virtutes, & operationes. per istos eædem sunt, & vitam habent perennem, nec vlla prorsus ex parte diminutam. Quamobrem cum ait Naz. ἀλλ' ἔδει, *sed oportebat, nullam prorsus inducit necessitatem, sed (vt Damasceni verbis vna cum Niceta vtar) opificis indicat voluntatē: hæc enim sanctio & lex est decentissima. nimirum Deus (S. dicebat Aug.) nulla necessitate, nulla sua cuiusquā vtilitatis indigētia; sed sola bonitate fecit quod factū est.*

De Doctr. Christ. l. 1. cap. 13.
De Diuin. nom. cap. 4.
De orth. fid. l. 2. c. 12.
De Ciu. Dei l. 11. c. 24.

52 Primum quidem angelicas, ac cæleſtes virtutes cogitat] *Cæleſtes hîc virtutes non medium ſecundæ, ſiue mauis primum tertiæ hierarchiæ ordinem,*

De cæl. Hier. cap. 11. *ſed omnes planè diuinos illos ſpiritus vocat ὑπερχοσμίους, vt S. Dionyſij verbo vtar. communẽ autem Græcorum Theologorum opinionem eſſe Angelos ante alia, quæ ſub ſenſum cadunt, creatos fuiſſe, contra vero exiſtimare Latinos, eodem, quo alia, tempore conditos illos quidem eſſe, qui neſciat, puto ferè eſſe neminem. illud igitur, ne grauiſſimum cælemus eximiæ Theologi noſtri*

1. parte Sum. quæſt. 61. ar. 3. *auctoritatis teſtimonium, ſatis ſit dixiſſe, S. Thomam tametſi probabiliorem arbitretur poſteriorem opinionem, decreuiſſe tamen nequaquam eſſe damnandam alteram, præcipue propter ſententiam Greg. Naz. cuius tantam eſſe dicit in doctrina Chriſtiana auctoritatem, vt nullus vnquam eius dictis calumniam inferre præſumpſerit, ſicut nec Athanaſij documentis. hinc etiã S. Auguſtin. an tibi parua dicebat in vno Gregorio Epi-*

Contra Iul. Pelag. l. 1. cap. 2. *ſcoporum orientalium videtur auctoritas? eſt quidem tanta perſona, vt neq; ille hoc niſi ex fide Chriſtiana, omnibus notiſſima, diceret, nec illi eum tam clarum haberent atq; venerandum, niſi hæc ab illo dicta ex regula notiſſimæ veritatis agnoſcerent. ſed, ſi vis, addamus his & Theodoretum, qui Dialogo illo ſuo, immutabilis qui inſcribitur, Gregorius, ait, Orthodoxi perſonam ſuſtinens, cuius inſignis ad omnes gloria peruaſit, qui olim regiam vrbem, quæ in oſtio Boſphori ſita eſt, gubernauit, poſtea autem Nazianzum habitauit, aduerſus Apollinaris præſtigias ſic ſcripſit ad Cledonium: Huic vero Eraniſtes ille, maxime & ipſe hac quidem in re orthodoxus, reſpondẽs, ſubdit, vir fuit illuſtris, & eximius propugnator pietatis, & veræ religionis.*

53 Atque

53 Atque ipſa cogitatio opus fuit verbo completum, & ſpiritu perfectum] *eadem ratione in or. in nouam Dominicam pag. 267. v. 45. dixit* τῷ πάντα δυνατῷ λόγῳ καὶ τὸ νοῆσαι μόνον ἢ εἰπεῖν ἔργον ἐστὶ παριστάμενον, *omnipotenti illo verbo vel ipſum cogitare, & dicere opus eſt præſto ſe exhibens. Dei enim dixiſſe feciſſe eſt, vt B. Hieron. verbis vtar. quod & admirabilis* In Mich. 4. *illa Iudith non ignorauit, cum Deum affata, diceret, co-* cap. 9. *gitaſti, & hoc factum eſt, quod ipſe voluiſti; ſiue magis ad Græcam litteram (quam ſi ſpectes, hinc videri poſſit dictum hoc ſumpſiſſe Naz.) cogitaſti, & præſto fuerunt, quæ deliberaſti, & dixerunt, ecce adſumus: nec mirum: audiuerat enim Dauid canentem, ipſe dixit, & fa-* Pſal. 32. *cta ſunt; ipſe mandauit, & creata ſunt. itemq; Moyſen* Gen. 1. *ſcribentem, dixitq; Deus, fiat lux, & facta eſt lux. Cum autem inquit Naz. Verbo completum, & ſpiritu perfectum, reſpexit fortaſſe illud eiuſdem Pſalmi, Verbo Domini cæli firmati ſunt, & ſpiritu oris eius omnis virtus eorum: ſimulq; innuit in creandis Angelis totam interfuiſſe, & præfuiſſe Trinitatem, patre concipiente, filio complente, Spiritu ſancto perficiente. quod certe oſtẽdit S. Auguſt. ipſum etiam Moyſen in rerum omnium creatione deſcribenda ſignificaſſe, ſemel quidem his verbis: Pater quippe intelligitur verbi, qui dixit, vt fiat.* De Ciu. Dei *quod autem illo dicente factum eſt, procul dubio per* l. 11. c. 24. *verbum factũ eſt. in eo vero, quod dicitur, vidit Deus, quia bonum eſt, hac bonitas ſi Spiritus ſanctus recte intelligitur, vniuerſa nobis Trinitas in ſuis operibus inti-* De Ciu. Dei *matur. Iterum autem iſtis etiam in ſummo exordio* l. 11. c. 32. *ſancti libri Gen. Trinitas commendatur: cum enim dicitur, in principio fecit Deus cælum, & terram, vt pater feciſſe intelligatur in filio, conuenientiſſime paulo*

post commemoratur etiam Spiritus sanctus, & spiritus, inquit, Dei ferebatur super aquas.

54 Siue intellectuales Spiritus, siue ignē &c.] *Quamuis non ignobiles olim sacrarum litterarū doctores sensisse videantur ipsos quoq; Angelos corpore, tenuissimo tamen, & ab omni prorsus contrarietate libero, præditos esse, communis tamē nostræ memoriæ Theologorū opinio est, & ab Ecclesia sancta recte approbata, esse eos prorsus incorporeos, omniq; materia planè expertes: & quanquam non satis constare videtur, quid hac de re sentiendum decreuerit Theologus, tamen vt ad posteriorem eum potius sententiam inclinare existimem, facit non solum hic locus, sed etiam duo alij, quorum vterq; est in or. de Theol. 2. alter quidem p. 200. v. 4. vbi probans, Deū corpus esse, dici nullo modo posse, Quòd si, inquit, aliud quodpiam præter quintum illud dixerint, si quidem angelicum, vnde sibi habent persuasum, Angelos esse corpora, & quæ tandem istæc fuerint corpora, & quanto supra Angelum fuerit Deus, cuius est minister Angelus? alter vero p. 206. v. 54. vbi de intelligibili, cælestiq; natura verba faciens, ne hanc quidē possumus, ait, incorporeo modo videre, sit licet incorpo-*
Psal. 103. *rea, ignem & spiritum appellatam, vel factam: facere enim dicitur Angelos suos spiritus, & ministros suos ignē vrentem, nisi facere quidem sit conseruare ea ipsa ratione, qua facti sunt. spiritum vero, & ignem intelligas, illud quidem tanquam intelligibilis natura, hoc autē tanquam vim habens purgandi, quando vel in primam illā essentiam, hasce cadere appellationes non me præterit, illud modo nos quidē teneamus, esse eam incorpoream,*
De Diuin. *vel quàm proxime. S. certe Dionys. apertius videtur in*
nom. cap 4. *hanc sententiā venisse; cū de intelligibilibus & ipse substantiis*

stantiis tractans, dicat, eas omni corruptione expurgatas esse, ab instabiliq; , fluxa, & alias aliter agitata alteratione procul remotas; & tanquam incorporeas, immaterialesq; intellgi, & tanquam intellectus diuino quodam modo intelligere.

55 Velim equidem dicere immobiles ad malum] *sæpe id quidem cupiit, ac prope ausus est dicere Theologus, vt in or. de Bap. p. 239. v. 17. quo loco inquirens, cuiusnam naturæ proprium sit, nihil peccare, audeo, inquit, dicere id esse etiã angelicæ naturæ, aut quàm proxime ad id eam quidem accedere ob illam, quam ad Deum habet, propinquitatem: ac rursus in or. in Pentecosten p. 264. v. vlt. de eisdem angelicis virtutibus verba faciens, neq; enim aliunde, ait, adest eis perfectio, & illustratio, & id, vt ad vitium difficulter, aut nullo prorsus modo moueantur, quàm à sancto Spiritu. Attamen nihil prorsus peccare solius Dei esse & ipse Naz. tum eo, quem supra citauimus, or. de Bapt. loco, tum in or. ad Patrem p. 61. v. 49. ingenue fatetur, & B. Iob libere prædicabat: Ecce, inquiens, inter sanctos eius nemo immutabilis, & cæli non sunt mundi in conspectu eius: & verò etiam sancti doctores passim testantur. sed duorum nunc testimonio contenti simus, S. inquam Augustin. & S. Hieron. quorum hic quidem in fine Tract. 1. de filio prodigo hæc scribit: Solus Deus est, in quẽ peccatum cadere nõ potest; cetera, cũ sint liberi arbitrij, in vtramque partem flecti possunt: ille vero cap. 23. libri de fide ad Petr. Diac. Istæc firmissime tene, & nullatenus dubites, omnem creaturam naturaliter mutabilem à Deo incommutabili factam, nec tamen posse quemlibet sanctorum Angelorum in deterius mutari, quia sic acceperunt æternam beatitudinẽ, qua Deo stabiliter perfruuntur, vt* Cap. 15.

 tur, vt

tur, vt ea carere non poßint. sed hoc ipsum, quòd ab illo statu beatitudinis, in quo sunt, mutari in deterius nullatenus possunt, non est eis naturaliter insitum, sed postquàm creati sunt, gratiæ diuinæ largitate collatum: si enim Angeli naturaliter incommutabiles fierent, nunquam de eorum consortio Diabolus, & eius Angeli cecidissent. hæc nimirum causa coëgit etiam Naz. vt fateretur, eos non omnino immobiles ad malum, sed difficulter mobiles esse: vt enim Doctor ait Angelicus, difficultas bene operandi non est in Angelis ex aliqua contrarietate, vel impedimento naturalis virtutis, sed ex hoc, quòd opus aliquod bonum est supra virtutem naturæ. rectè igitur, ni fallor, statuerimus, Deum peccare nullo modo posse, Angelum difficulter posse, hominem faciliter. idq́ue esse cuiusq; naturæ consentaneum colligitur ex eo, quem bis iam tetigi, or. de Bapt. loco, & ex his, quæ ibi dicit interpres. nam Deus quidem, cum sit prorsus immutabilis, & propriè simplex, sequitur, vt peccare omnino non poßit: vera enim ac propria simplicitas dissensionem, ac pugnam admittit planè nullam. Angeli vero, cum natura nō sint prorsus immutabiles (quorum enim, ait Damascenus, creationis principiū à mutatione cœpit, ea mutabilia esse necesse est) nec propriè simplices, sed nobiscum tantum comparati, merito fit, vt poßint ad malum quoq; moueri, licet nō ita facile, quippe qui Deo propinquiores sunt, ac primum ab ipso Deo illuminantur. homo autem, cum planè mutabilis sit, & compositus, pronus omnino est ad peccandum: compositio enim causa est dißidij, caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnē. hac vero, quod sæpe accidit, superante, cadimus in peccatum, peccati autem stipendia mors. sed est, cur Deo gratias agamus

[Margin notes: 1. parte Sum. quæst. 62. ar. 4. — Gal 5. — Rom. 6.]

immor-

immortales, qui nobis naufragis non solum primam, sed etiam secundam emergendi tabulam ob suam immensam bonitatem parauit. cuiusuis igitur hominis est peccare, nullius nisi insipientis, diuinamq; opem respuentis, perseuerare in peccato.

56 Qui propter insitum splendorem Luciferi, propter nimiam &c.] *idem apertius in or. de pace 1.p.116.v.44. hunc in modum protulit: Ex Angelis autem is quidem, qui ausus est, seditionem facere, & supra dignitatem sese efferre, aduersus Dominum omnipotentem ceruices extollens, sibiq; super nubes, quemadmodum tradit scriptura, solium excogitãs, pœnas dedit suæ temeritatis dignas, tenebræ loco lucis vt esset, damnatus, vel, vt verius dicam, à se ipso talis factus, reliqui vero in sua permanent dignitate. Non sine causa autem videtur Naz. dixisse, Luciferum tenebras non solum dictum, verum etiam factum esse, quoniam, vt notat interpres, in or. in Pascha, ipse etiam Deus tenebræ aliquando dictus est ob naturæ incomprehensibilitatem, cuiusmodi est illud Psal. 17. posuit tenebras latibulum suum. qua etiã ratione ipse Naz. in Apol. vocauit Dei thesauros σκοτεινοὺς tenebricosos. tenebras tamen eum, qui lucem habitat inaccessibilem, factum esse, dici nullo modo potest; si quidem, vt ait Dam. tenebras dicentes in Deo non tenebras cogitamus, sed quod nõ est lux, sed supra lucem. Quod autem desertores Angeli tenebræ merito appellentur, declarat & S. Aug. de Ciu. Dei l.11.c.19.20.& 33. ostendens simul, posse nos, cum audimus Moysen dicentem, & diuisit lucem à tenebris, per lucem quidem bonos Angelos, qui in ea, qua creati sunt, luce perstiterunt, non absurde intelligere, per tenebras autem malos, qui lumine priuati veritatis, in tenebrosa superbia permanserunt.*

Esa. 14.
1. Tim. 6.
De orthod. fid. lib. 1. cap. 4.
Gen. 1.

ſerunt. Tu vero poſſis etiam duorum Euangeliſtarum teſtimonio ad idem confirmandū vti, primum Luc. 22. cum ait, hæc eſt hora veſtra & poteſtas tenebrarum: deinde Ioan. 1. ex Theologi quidem noſtri ſententia: is enim initio orat. in Epiph. dictum illud, & tenebræ eum non comprehenderunt, ſubtiliter interpretatus, per tenebras intelligit diabolum, tanquam poteſtatem Chriſto veræ luci oppoſitam, à qua poteſtate pati quidem dicit perſecutionem Chriſtum, dum illa in eum, qui Adami
Exod. 15. *formam ſuſceperat, impudenter inſultat (dixit inimicus, perſequar, & comprehendam) non tamen comprehendi, cum in Deum incurrat, & ſuperetur, vt nos tenebras abiicientes, luci appropinquemus, tum lux efficiamur perfecta, perfectæ lucis germina.*

57 Mali fabricatores, eò quòd à bono receſſerunt, & nobis eiuſdem auctores] δημιουργοὶ τῆς κακίας &c. *Mali naturam nullam planè eſſe, præter alios ipſe etiam Naz. in or. in Paſcha p. 251. v. 12. ſine vlla dubitatione credendum ſtatuit, crede, inquiens, non eſſentiam aliquam mali eſſe, neq; regnum vel principio carens, vel à ſe ipſo ſubſiſtēs, vel à Deo conſtitutum, ſed noſtrum opus illud quidem eſſe atq; Maligni, ex noſtra negligentia ad nos delapſum, non autem creatoris. Id cum ita ſit, iure Naz. cum dixiſſet deſertores Angelos mali fabricatores fuiſſe, ne quis perperam id interpretaretur, ſtatim addidit,* τῇ τοῦ καλοῦ φυγῇ *hoc ipſo, quòd*
De Ciu. Dei l. 12. c. 9. et lib. 11. c. 9 *à bono defecerunt (vt S. Auguſt. verbis vtar) à quo non defeciſſent, ſi vtiq; voluiſſent, ſed mala voluntate auerſi à Deo, non iam lux in Domino, ſed in ſe ipſis tenebræ, priuati participatione lucis æternæ: mali enim nulla natura eſt, ſed amiſſio boni, mali nomen accepit. quia enim*
Ep 93 c. 6. *diabolus, (ait S. Leo) naturali excellentia male vſus eſt, & in ve-*

& in veritate non stetit, non in contrariam transit substantiam, sed à summo bono, cui debuit adhærere, desciuit. Iam vero quòd adiungit, καὶ ἡμῖν προξένοι, & nobis auctores, siue conciliatores, summam indicat nequißimorum illorum spirituum malitiam, qui non satis habuerint, malum sibi ipsis struxisse, sed etiam moliti fuerint, in illud nos quoq; impellere, tanquam Deo oppositi. cui quidem, vt paulo ante è Naz. audiuimus, non fuit satis, propriæ pulchritudinis contemplatione moueri, sed statuens, oportere latius manare bonum, & per omnes partes fundi, ceteris quoq; de bonitate sua impertiuit.

58 Quantum mihi quidem licet his de rebus commentari tenui sermone grauia expendenti] *Attendens hic Theologi modestiam, facere non possum, quin erubescam, & pene contremiscam: hæc enim ipse cum dicat, quid tandem mihi dicendum esset, qui eum tantis de rebus grauißime, copiosißimeq; disserentẽ vertendum mihi, atq; exponendum proposuerim? sed mementote, nullis me meis viribus confisum, sed primum Dei auxilio, deinde ipsius S. Gregorij precibus nixum, hanc prouinciam suscepisse. Orate & vos, fratres carissimi, ne tanto oneri succumbam.*

59 Hanc inquam cæli, & terræ &c.] *imitatus fuisse videtur Aristotelem, qui in libro de Mundo mundum ita definit,* κόσμος ἐστὶ σύστημα ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ τῶν ἐν τούτοις περιεχομένων φύσεων, *mundus est coagmẽtatio ex cælo, & terra, & iis, quæ inter istæc continentur, naturis. addidit tamen Naz.* καὶ σύγκριμα, *elementorum (vt notat interpres) ratione habita. quæ quamuis proprium vnumquodq; locum obtineat, omnia tamẽ mutuo inter se sunt commista. quod pluribus etiam S. Basil. Homil. 1. in* ἑξαήμερον *ostendit, hanc alteram ex*

duabus causam esse statuens, cur Moysen in mundi creatione referenda; terra tantum, reliquis tribus elementis silentio prateritis, mentionẽ fecerit, quòd scilicet omnia in omnibus sint permista, in terraq́; & aqua, & aër, & ignis reperiatur; idemq́; de reliquis dici posit.

60 Laudabilem illam quidem propter bonam vniuscuiusque partis naturam &c.] *quoniam, vt dicit interpres in orat. in Pascha, quicquid laudatur, vel ob propriam naturam laudatur, vel propter habitudinem ad alterum, vtraq́; laude mundũ cumulauit Naz. dum affirmat, singulas eius partes, & per se ipsas laudabiles esse, & vero laudabiliores ob concinnitatem, εὐαρμοςίαν, & concentum, συμφωνίαν, vnius ad alteram, & omnium inter se, ostendens per εὐαρμοςίαν quidem, vt subtiliter aduertit ibidem interpres, nõ contrarie se habere inter se mundi partes, per συμφωνίαν vero non solũ non contrarie, verum etiam amice admodum, cum omnes inuicem connectantur, & inter se quodã modo concinant. Sed cum de his plura etiam in orat. περὶ φιλοπτ. Sch. 90. dixerimus, satis nunc sit, mirum hac in re S. August. cum Theologo nostro consensum, concentumq́; audire: Sane, inquit, non est negligenter prætereundum, quod dictum est, & vidit Deus omnia, quæ fecit, bona valde: cum enim de singulis ageret, dicebat tantum, vidit Deus, quoniam bonum est: cum autem de omnibus diceretur, parum fuit, dicere bona, nisi adderetur, & valde: si enim singula opera Dei cum considerantur à prudentibus, inueniuntur habere laudabiles mensuras, & numeros, & ordines, in suo quoq; genere constituta, quanto magis omnia simul, id est ipsa vniuersitas, quæ istis singulis in vnũ collatis completur? omnis enim pulchritudo, quæ partibus constat, multò est laudabilior in toto, quàm*

De Gen. cõtra Manich. l. 1. c. 21.

toto, quàm in parte: sicut in corpore humano si laudamus oculos solos, si nasum solum, si solas genas, aut solum caput, aut solas manus, aut solos pedes, & cetera; si pulchra singula & sola laudamus, quanto magis totum corpus, cui omnia membra, quæ singula pulchra sunt, conferunt pulchritudinem suam, ita vt manus pulchra, quæ etiam sola laudabatur in corpore, si separetur à corpore, & ipsa amittat gratiam suam, & cetera sine illa inhonesta sint? tanta est vis & potentia integritatis, & bonitatis, vt quæ bona sunt, tunc multum etiam placeant, cum in vniuersum aliquid conueniunt, atq; concurrunt.

61 Sed quid hæc ad nos, inquiet forte quispiam &c.] *sentiens, se, quasi feruentiorem quendam cursorem, fere extra curriculum longius digressum esse, belle se ipsum pulchra quadam metaphora reuocat; simulq; ostendit, id se non solum cupiditate adductum fecisse, sed etiam ratione. quam quidem interpres, methodo vsus* ἀναλυτικῇ, *artificiose ostendit: Cum enim, inquit, de Christi incarnatione tractaturus esset, afferenda erat causa, cur facta fuerit, quòd scilicet ob hominis transgreßionem, quodq; transgreßionis auctor fuit diabolus, & quod Diabolus non est à Deo talis creatus, sed mutatus est. itaq; & ipse prior malum gustauit, & aliis idem propinauit. Et quidem etiam S. Athanasius in opusculo, quod de humanitate verbi inscribitur, causam reddens, cur de incarnatione verbi agere cum proposuisset, de primordiis hominum verba faceret, non est id, inquit, alienum à scopo institutæ orationis: necesse est enim nobis differentibus de Saluatoris nostri ad nos aduentu, etiam differere de hominum primordiis, vt cognoscas nostram culpam illi dedisse occasionem, vt descenderet, nostramq; præuaricationem verbi Dei humanitatem eliciuisse,*

elicuisse, vt ad nos contenderet, & inter homines appareret.

62 Taciti tam magnifici operis laudatores, & Psal. 18. præcones celeberrimi] *nimirum cæli enarrant gloriam Dei mirifico ipsorum ornatu ordine, atq; concentu, quasi clarissima quadam voce vtentes. quo factum est, vt in omnem terram exiuerit sonus eorum, & in fi-* Sap. 13. *nes orbis terræ verba eorum: ex magnitudine enim, & pulchritudine rerum creatarum quasi proportione qua-* Homil. 11. in Hexaëm. *dam earum conditor consideratur. Nam, vt S. ait Basil. mundus hic vniuersus libri cuiusdã scripti instar est, Dei gloriam enarrantis reconditam, inuisibilemq; Dei maiestatem tibi, si sapis, per se ipsum enuntiãs, quo possis veritatem agnoscere. Id omnes etiam gentiles, qui recta* De Nat. l. 11 *saperent, sic habuerunt persuasum, vt affirmaret Cicero, qui temere quadam de mundo effutirẽt, eos sibi quidem nunquam hunc admirabilem cæli ornatum suspexisse videri.*

63 Sed non dum temperatio ex vtrisque] *Poëta etiam Ouidius, cum ceterarum animantium creationem descripsisset, subdit, sanctius his animal mentisq; capacius altæ, deerat adhuc, & quod dominari in cetera posset, natus homo est. animal nimirum, vt ait Theologus, vnum ex vtraq; natura, inuisibili, atq; visibili cõ-* In solil. an. ad Deum cap 32. *stitutum. quod & S. August. docuit, Deus, inquiens, ab initio temporis vtranq; de nihilo constituit creaturã, spiritualem, & corporalem, angelicam videlicet, & mũdanam, ac deinde humanam, quasi communem corpore, & spiritu constitutam. Quod quidem corpus dicit Naz. sumpsisse Deum ex materia iam subsistente, quia* Gen. 2. *formauit Dominus Deus hominem de limo terræ, spiritũ vero, siue animam ex se ipso inseruisse, non quidem quòd*

à propria

à propria Dei substantia humana deriuetur anima, vt impij asserebant Manichæi, sed quia ipsius opificis Dei vi, ac virtute, non ex aliqua subiecta materia, quemadmodum corpus, sed ex nihilo producta est: inspirauit enim in faciem eius spiraculum vitæ, & factus est homo Gen. 2.
in animam viuentem. huius quippe loci ratione habita, nisi me fallit, Naz. dicit, consueuisse scripturam pro anima rationali, ac Dei imagine vitam accipere: is enim est illorum verborum οἶδεν ὁ λόγος, *verus sensus: videtur enim* τὸν λόγον κατὰ τὴν ὀνομασίαν *intelligere* τὸν ὀρθὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν, *diuinam scilicet scripturam. quod ita esse, facile tibi persuaseris, si tres alios locos cum hoc contuleris. vnus est in 2. or. de Fil. p. 206. v. 51. alter in 1. pag. 213. v. 33. tertius in or. in Bapt. p. 238. v. 9. Neq; vero non etiam alij sacri scriptores eadem elocutione in eandem plane sententiam vsi sunt, quamuis eam quidam interpretes minus videantur expressisse. nam S. Chrysost. exponens illud Rom. 12. qui tribuit in simplicitate,* ὁ μεταδιδοὺς ἐν ἁπλότητι. *neq; enim, ait, satis est dare, sed oportet etiam cum largitate,* μετὰ δαψιλείας *id facere.* ἁπλότητα γὰρ τοῦτο οἶδε πανταχοῦ, *simplicitatem enim hoc nouit vbiq;. quibus sane verbis nihil aliud voluit Chrysost. significare, quàm consueuisse S. Paulum* ἁπλότητα ἀντὶ τῆς δαψιλείας, *simplicitatem pro largitate fere semper accipere, vt certe accepit 2. Cor. 8. & 9. atq; etiam B. Iacobus initio suæ epistolæ aduerbio inde deriuato* ἁπλῶς *eodem sensu vsus est, dum docet, sapientiam à Deo postulandam esse, qui dat omnibus affluenter,* ἁπλῶς, *& non improperat, idq; videntur sancti Dei Apostoli nō sine optima ratione dixisse: quo enim quisq; simpliciore, & candidiore animo est, eò solet largius affluentiusq; donare. cuius autem oculi septemplices* Ecclef. 20.
sunt, exi-

sunt, exigua dabit, & multa improperabit.

64 Quasi alterum quendam mundum, in paruo magnum &c.] *Quamuis Philosophi paruum mũdum hominem recte appellauerint, approbante etiam ipso Naz. in or. de Theol. 2. p. 204. v. 10. & S. Basil. in Hexaëm. Homil. 11. eam, opinor, ob causam, quòd (vt Origenis verba ponam) omnis creatura in ipso, velut in officina quadam, conflatur. nimirum quæcunque in hac vasta mundi machina dispersa conspiciuntur, ea omnia in vno homine, tanquam in parua mole, miro quodam modo comprehensa intelliguntur: omnis enim creaturæ (B. alter dicebat Greg.) aliquid habet homo: habet nãque commune esse cum lapidibus, viuere cum arboribus, sentire cum animalibus, intelligere cum Angelis. quamuis igitur hæc ita sint, alia tamen ratione, quæ magis etiam eius excellentiam declaret, eundem hîc Theologus non paruum, sed magnum vocat mundum, ob diuinam scilicet animæ particulam, intelligendi vi præditam, cuius merito si mundo huic sensibili comparetur homo, iure ille quidem paruus, ipse vero magnus dici possit, & Angelus prope alter, in cuius etiam ministerium administratorij illi spiritus mittuntur propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis. inferiora hæc certe omnia hominis causa facta esse, nemo est, qui dubitet. id autẽ cuius gratia aliquid fit, eo, quod illius gratia fit, vt dicit interpres, maius profecto est, atq; præstantius. Itaque ratione quidem corporis paruus, ratione vero animæ magnus mundus dicitur homo. duplici igitur natura qui constet, iure à Naz. adorator dicitur mixtus, visibilis creaturæ ἐπόπτης, intelligibilis μύστης (de quibus nominibus lege supra Sch. 34.) nempe quòd illam quidem inspiciendo, hanc vero eorum, qui initiantur, more colendo veneretur.*

Homil. in diuersos 2.

In Euang. Hom. 29.

Hebr. 1.

itemq;

itemq; inferis hisce rebus imperans, superis seruiens. in quadam quippe medietate positus est (vt S. ait August.) Epist. 120. Honorato.
infra se habens corporalem creaturam, supra se animi sui & corporis creatorem. Tum terrestris, atque cælestis, mortalis, & immortalis, visibilis, atq; intelligibilis, medius magnitudinis, & humilitatis, spiritus idem, & caro. hæc quidem dicitur homo ratione huiusce nostri corporis humilitatis, illa vero ratione animæ tantæ dignitatis, vt Dei imago sit. Iam vero cum addit Naz. carne hominem constare voluisse Deum ad deprimendam ipsius arrogantiam, conuenit cum suo Basilio, qui Homil. 11. in ἑξαήμ. inquit, recordatio nostræ è terra formationis nunquam sinit nos animos extollere. adiutrix sit ratiocinationi terra, quæ tibi semper inest, & monita tradit. cum ad aliquam currus cupiditatem, cogita, quomodo decedendum tibi sit. si cogitaueris fore, vt in terram soluaris, statim sedatur furoris cupiditas. terra es, & in terram reuerteris. memento fore, vt istæc, quæ nunc exiliunt membra, vel præsens carnis cupiditas propediem euanescat, vbi ipsa membra dissoluta, in terramq; resoluta fuerint. recordare tuæ naturæ, & illico desinit omnis inclinatio ad malum. id sane monumentū sit nobis cuiusuis peccati remedium, & quæ sequuntur, ad humilitatis virtutem, quæ quidem est Christiano in primis necessaria, consequendam apprime vtilia.

65 Animal hîc diuina dispensatione gubernatum, & aliò transferendum, & &c.] *Deus enim, ait S. August. fecit hominem rectum cum libero arbitrio, terrenum quidem animal, sed cælo dignum, si suo cohæreret auctori, miseria similiter, si eum desereret, secutura, qualis naturæ huiusmodi conueniret. Atq; etiam nunc (vt ipse dixit Naz. in orat. περὶ φιλοπτ.) hæredes* De Ciu. Dei l. 22. c. 1.

vel lucis,

vel lucis, vel ignis siue tenebrarum futuri sumus, prout ad hanc, aut ad illam partem inclinauerimus: cum enim in quodam quasi diuinæ, & terrenæ naturæ meditullio positi simus, si quidem ad hanc inclinauerimus, terrestres prorsus efficimur, & in perpetuas tenebras cōdemnamur: si vero ad illam aspirauerimus, cælestes planè reddimur, ac diuinitate donamur. quò quidem, tanquā ad finem, omne, quod in homine fit mysterium refertur, ad idq́; hominem perducit modica, quam hîc consequitur, veritatis cognitio, vt mox immensam illam Dei claritatē & videat, & patiatur, hoc est, vt ait interpres, secundum eam formetur, atq; illustretur: quemadmodum enim id, quod igni appropinquat, si aptum, & natum est ab eo pati, inflammatur: sic quæ hîc bonis operibus incumbendo, ad Deum fit inclinatio, & adiunctio, præstat eam, qua illîc fruemur, diuinæ lucis vsuram, dignam eo, qui hominem & colligauit condendo, & dissoluit, mortem permittendo, & rursus altiore, ac præstantiore quodam modo colligabit, eundem nunquam amplius dissoluendum, resarciendo. quod dum dicit, videtur ostendere, tantum nobis bonum non ex propria natura, propriisq́; viribus, sed ex ipsius creatoris, eiusdem & redemptoris dignitate, benignitateq́; obuenire, qui nobis merendi facultatem tribuit.

66 Quisquis ille paradisus esset] *hunc in modum loquutus fuisse videtur Theologus, quòd alij aliud de paradiso illo sentirent, hi quidem sensibilem, illi vero intelligibilem tantum eum esse asserentes: sed probabilius omnino est, vt quemadmodum ipse homo sensibilis simul & intelligibilis est constructus, ita & eum, in quo positus est, paradisum sensibilem simul & intelligibilem statuamus: neq; enim (vt S. ait Augustin.) erat* De Ciu. Dei lib. 13. c. 1.

paradisus

paradisus corporalis propter corporis bona , & propter mentis nō erat spiritalis, aut vero erat spiritalis, quo per interiores, & nō erat corporalis, quo per exteriores sensus homo frueretur. erat plane vtrunq; propter vtrumque. & quamuis paulo post Naz. plantas illas paradisi, diuinas notiones interpretetur, nolim tamen propterea in eorum ipsum numero habeas, qui totum illum paradisum, vt ait B. Augustin. ad intelligibilia referunt, arboresq; illas, & ligna fructifera in virtutes vitæ, moresq; conuertunt, tanquam visibilia, & corporalia illa non fuerint, sed intelligibilium significandorum causa, eo modo dicta, vel scripta sint, quasi propterea non potuerit esse paradisus corporalis, quia potest etiam spiritalis intelligi. Sed Theologus omisso sensibili paradiso, tanquā ex ipsa historia manifesto, plantauit enim Deus paradisum in Eden ad orientē, ad anagogicum sensum nos eleuans, de spirituali verba facit. hoc tamen magnopere petens (iuuat enim me huius nostri S. Gregorij nomine alterius Gregorij sanctissimi itidem, & grauissimi doctoris, verbis lectorem quodam modo obtestari) vt qui ad spiritalem intelligentiam mentem subleuat, à veneratione historiæ non recedat. De Ciu. Dei l. 13. c. 21. Gen. 2. In Iob lib. 1. cap. 21.

67 Libero ornatum arbitrio, vt bonum esset nihilo minus eius &c.] *Liberi arbitrij nos condidit Deus, ait B. Hieron. nec ad virtutes, nec ad vitia necessitate trahimur, alioquin vbi necessitas est, nec damnatio, nec corona est: quid enim honoris, ac præmij, S. dicebat Hilarius, bonitatis necessitas mereretur, cum malos nos esse, vis quædam nobis conserta non sineret? voluntati ergo permissa bonitas est, vt præmium sibi voluntas bonitatis acquireret, vt esset nobis æterna huius beatitudinis profectus, atq; vsus ex merito, non necessitas in-* Aduersus Iouin. lib. 2. In Psal. 2.

tas indiscreta per legem. Quamuis autem Naz. causam afferens, cur Deus libero arbitrio hominem exornauerit, dicat, id eum fecisse, vt bonum esset nihilo minus illius, qui elegisset, quàm eius, qui dedisset semina; caue tamen putes, non multis partibus plura ad bonum consequendum conferre Deum, quàm ipse homo faciat: illud enim S. Augustini dogma prorsus tenendum existimo, vt nec nostrum deesse sentiamus arbitrium, & in bonis quibusq; voluntatis motibus plus Dei valere auxilium credamus. Naz. igitur id tantum propositum hîc fuit ostendere, arbitrij libertatem ideo Deum homini tribuisse, vt ipse quoq; ad adipiscendam beatitudinem aliquid pro viribus suis conferret. nam quemadmodum in Apol. Schol. 73. declarauimus, eum, cum diceret veritatem similiter ex vna illarum rerum, quas enumerauerat, claudicare, atq; ex omnibus, noluisse inferre, non minus veritatem claudicare, si in vna tantum offendas, quàm si in duabus, aut in tribus, sed fere, vt, etiam si in vna sola offendas, veritas tamen ex aliqua parte claudicet. sic etiam hoc in loco cum dixit, voluisse Deum bonum non minus eius esse, qui elegisset, quàm illius, qui semina dedisset, noluit propterea, non minus hominis arbitrio, quàm Dei gratiæ tribuere, sed ostendit tantum, oportuisse ipsum quoq; hominẽ nõ nihil pro facultate ad adipiscendum bonum conferre, vt ipsius etiam illud quidem aliqua ex parte esse, recte dici posset, indeq; laudem, ac præmium mereretur: quod enim natura sit bonum (inquit alibi Naz.) laudem habet plane nullam; quod autem electione, id vere laudabile est.

De Eccles. dogm. c. 26.

68 Talem enim decebat esse primum hominẽ] τὸ ἀπ' ἀρχῆς. *quamuis in ipso huius orationis exordio Christum ipsum ratione diuinitatis ita appellauerit, dicens,*

cens; τίς ὐ προσκυνεῖ τὸ ἀπ᾽ ἀρχῆς; quis non illum adoret, qui ab initio est? hic tamen τὸ ἀπ᾽ ἀρχῆς dicit eundem; quem paulò post τὸ προπάτορα, Adam videlicet; quem Deus ab initio constituit. Eccl. 15.

69 Atq; ei legem liberi arbitrij materiam tradidit] *in qua scilicet, tanquam in campo; latissimo illo quidem, non tamen immenso, liberi arbitrij virtus sese exerceret, atq; excurreret. nam, vt S. Hilarius inquit, & per rationẽ aequi, atq; iusti ad meritum praemij permissa libertas est, & per bonitatem Dei vis libertatis metu constitutionis arctata est, vt bene velle meriti spes moneret, malum nolle proposita vltionis poena suaderet. Reliquit, sacra etiam dicit scriptura, hominem Deus in manu consilij sui, adiecit mandata, & praecepta sua, apposuit tibi aquam, & ignem. ad quod volueris porrige manum tuam; ante hominem vita, & mors, bonum & malum.* In Psal. 2. Eccl. 15.

70 Neque malitia ab initio satum, neque inuidia prohibitum] *de hoc diximus in Apologetico Schol. 56.*

71 Vt mea fert contemplatio] *quoniam allegorice, quid sibi vellet lignum scientiae boni, & mali, interpretatus, dixerat, illud contemplationem significasse, intelligens allegoriam salua historiae veritate, plures variosq; recipere sensus, belle adidem verbum θεωρία allusione facta, modestiae, & cautionis gratia subdit, ὡς ἡ ἐμὴ θεωρία, vt mea fert contemplatio, hoc est, quantum ego quidem possum contemplatione assequi, non negans posse aliquem altius istaec speculari, atq; perscrutari. simili planè modo in or. in Pascha p. 255. v. 32. cum veteris legis sacrificiorum rationem indagasset, inquit; οὗτος τῶν θυσιῶν ὁ λόγος, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, haec est sa-*

crificiorum ratio, vt mea fert ratio, id est, quantum ego quidem possum ratione consequi.

72 Postea vero quàm diaboli inuidia] *inuidia*

Sap. 2. *enim diaboli mors introiuit in orbem terrarum. & quidem tam est Maligni propria inuidia, vt à Naz. in or. in Athan. p. 106. v. 27. ὁ φθόνος ipse diabolus dicatur, ὁ γεννήτωρ (vt interpretis verba ponam) τῷ τοῦ γεννηθέντος ὀνόματι.*

73 Tanquam mollior, & fragilior &c.] *Aristo-*

De hist. animal. l. 10. c. 1 *teles quoq; diligētissimus naturæ inuestigator, scriptum reliquit, fœminas maribus esse natura molliores, citius mansuefieri, magisq; pati manus sibi inferri, & omnino esse deceptu faciliores. neq; vero non etiam S. August.*

De Gen. ad lit. lib. 11. cap. 42. *dicit vaferrimum illum hostem mulierem primam aggressum esse, tanquam expugnatu faciliorem; quippe quæ imbecillioris intellectus esset. Iam vero quod eædem sint ad persuadendum accommodatiores, manifestius est, quàm vt declaratione indigeat. quis durissimum il-*

Iud. 16. *lum Sampsonem leniuit, atq; inflexit? Dalidæ blandi-*

2. Reg. 11. *tiæ. quis sanctissimum Dauid ad adulterium simul &*

3. Reg. 11. *homicidium pellexit? Bethsabeæ aspectus. quis auertit cor sapientis, eiusq; iā senis, vt sequeretur Deos alienos? alienigenarū mulierum pulchritudo. vt merito diceret initio sui de Virg. libelli S. Basil. sicut magnetem lapideē ad ferrum attrahendum, ita mulierem ad virum alliciendum occultam quandam vim habere.*

74 Heu meam imbecillitatem: mea enim &c.] *iure Theologus primi parentis imbecillitatem narrans, qua ille adductus Dei mandatum transgressus est, pia quadam lamentatione exclamat, heu meam imbecillitatem, simulq; dictum exponens subiicit, mea enim fuit primi parentis imbecillitas, quòd scilicet, quæ primi nostri pa-*

ſtri parẽtis fuerunt, ea noſtra propria effecta ſint; quando, vt S. ait Auguſt. in eius natura illa vi inſita, qua nos gignere poterat, adhuc omnes ille vnus fuimus: itaq; imbecillitas ex illo ad totum peruenerit genus humanũ, & vnà cum imbecillitate clades, captiuitas, mors, omne miſeriarum genus, atq; adeo ipſum, quod mors eſt animæ, peccatum. quod ſane origine vnum cum ſit, propagatione iam, non imitatione in omnes transfuſum ineſt vnicuiq; proprium: per vnum enim hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertranſiit, in quo omnes peccauerunt. Hæc ſi quis cupit accuratius perſcrutari, legat S. Auguſt. de Ciu. Dei l.13.c.3. & ep.222. Marcellino, & S. Thomam pr. ſecundæ q.81.ar.1. & Concil. Trident. Seſſ.5. Decr. de pec. orig.

Epiſt. 222. Marcellino. Rom. 5.

75 Amariſſimo guſtu ſuperatus] *vere amariſſimus fuit guſtus ille, quamuis initio ſuauitatis non nihil attuliſſe ſenſui viſus fuerit: cuiuſmodi eſt omnis vitij, atque peccati natura, ob ingens; quod inde iuſte ſecutum eſt ſupplicium. Adæ enim, dixit Deus, quia audiſti vocẽ vxoris tuæ, & comediſti de ligno, ex quo præceperam tibi, ne comederes, maledicta terra in opere tuo, in labore comedes; & reliqua maximarum calamitatum denunciatio. quæ factum eſt, vt extrema gaudij luctus occuparet.*

Gen. 3. Prou. 14.

76 Pelliceis induitur tunicis, carne fortaſſe &c.] *Origenes videtur iſtæc omnia, deſtructa veritate hiſtoriæ, quæ aperte tradit, feciſſe quoq; Dominũ Deum Adæ, & vxori eius tunicas pelliceas, & induiſſe eos, ad allegoriam detorſiſſe. contra quem multa docte admodum, & pie cum diſſeruiſſet S. Epiphanius, demum concluſit, ſic ſcilicet tum quoq; voluit Deus Adæ, & Euæ*

Gen. 3.

pelliceas natura tunicas ſine animantibus, & ſine humana quapiam arte & multiformi opere facere, quemadmodum à primordio ſimul atq; voluit ab eo cælum, & vniuerſa ſunt facta. At Naz. intelligendus eſt, ſaluo litterali ſenſu, allegorice hæc interpretari, idq; modeſte admodum, & caute, addita particula ἴσως, *fortaſſe. non incommode autem per pelliceas tunicas carnem intelligit craſſiorem, & mortalem: quo enim maiore iudicio,*
De Gen. contra Man. lib. 2. cap. 21. *ait S. Auguſt. potuit ſignificari mors, quam ſentimus in corpore, quam pellibus, quæ mortuis pecoribus detrahi ſolent? itaq; cum contra præceptum non imitatione legitima, ſed illicita ſuperbia Deus eſſe appetit homo, vſq; ad belluarum mortalitatem deiectus eſt. Nam quòd addit,* καὶ ἀντίτυπον, ἤγουν σκληρὰν, *duram videlicet, in-*
De Diuin. nom. cap. 2 *terpretatur interpres. & quidem S. Dionyſius coniunxit hæc nomina, eaq; oppoſuit* τῷ ἁπαλὸν, καὶ εὐτύπωτον. *mihi verò renitentem Latine vertere, in mentem venit, quòd conſiderarim voluiſſe fortaſſe huiuſmodi voce Nazianz. carnis non ſolum duritiam, ſed eum, qui inde ſequitur, renixum innuere: quemadmodum enim primorum parentum caro ante peccatum tenuior erat, & minus mortalis, quippe quæ ligni vitæ beneficio continenter reficeretur, & rationi obediens, ſic poſt lapſum craſſior facta eſt, mortalis, & contumax: tunc enim, vt ait*
De Ciu. Dei lib. 13. c. 13. *B. Auguſtin. caro cœpit concupiſcere aduerſus ſpiritum, cum qua controuerſia nati ſumus. Quod autẽ hanc vocem* ἀντίτυπος, *ita aliquando vſurpet Naz. vt quandam ſignificet repugnantiam, ſiue contrarietatem, oſtendimus in Apol. Schol. 194. vbi conati ſumus, quantum in nobis fuit, omnes illius ſignificationes afferre, & locupletibus auctoribus confirmare. Hîc igitur illud ſatis*
In Hexam. Homil. 3. *ſit addidiſſe, S. quoq; Baſil.* τὸ ἀντίτυπον, καὶ στερέμνιον φύσιν *dixiſſe*

σῖν dixiſſe τὴν ἔχουσαν βάρος καὶ ἀντέρεισιν, eam ſcilicet, quæ habeat grauitatem,& renitendi facultatem.

77 Atque id primum agnoſcit propriam turpitudinem] *nam,vt B. inquit Auguſt.poſtquàm præcepti facta transgreßio eſt, confeſtim, gratia deſerente diuina,de corporum ſuorum nuditate confuſi ſunt. vnde etiam ſoliis ficulneis, quæ forte à perturbatis prima comperta ſunt,pudenda texerunt,quæ prius eadẽ membra erant, ſed pudenda non erant: ſenſerunt enim motũ nouum inobedientis carnis ſuæ, tanquam reciprocam pœnam inobedientiæ ſuæ: iam quippe anima libertate in peruerſum propria delectata,& Deo dedignata ſeruire, priſtino corporis ſeruitio deſtituebatur.* De Ciu. Dei l. 13. c. 13.

78 Non nihil tamen & hic lucratur, mortem &c.] *Vide quàm ſcite ſimul & pie oſtendat, mortem tametſi vere fuerit peccati ſupplicium, tamen inexplicabili Dei conſilio verſam eſſe in beneficium: eſt enim mors quidem ſupplicium, quippe quæ vitam extinguit, fit autem beneficium, dum ad peccandum viam præcidit. quod & S. Irenæus animaduertit, Deus, inquiens, hominem à ligno vitæ longe tranſtulit, non inuidens ei lignum vitæ,vt quidam dicunt,ſed miſerans vicem eius, vt non perſeueraret ſemper tranſgreſſor,neq; immortale eſſet circa eum malum,& interminabile, & inſenſibile. prohibuit autem eius tranſgreßionem, interponens mortem, & ceſſare faciens peccatum. Adde quòd in ſanctis martyribus, vt ait S. Auguſtin. per ineffabilem Dei miſericordiam & ipſa pœna vitiorum tranſit in arma virtutis, & fit iuſti meritum etiam ſupplicium peccatoris: tunc enim mors eſt acquiſita peccando, nunc impletur iuſtitia moriendo. non quia mors bonum aliquod facta eſt,quæ antea malum fuit,ſed tantam Deus* Lib. 3. c. 37. De Ciu. Dei l. 13. c. 4.

fidei præstitit gratiam, vt mors, quam vitæ constat esse contrariam, instrumentum fieret, per quod transiretur in vitam. id, quod alter etiam præcipuus Ecclesiæ doctor, S. Ambr. in or. de fide re surrectionis. *is inquam, qui illum genuit in Euangelio, hunc in modū explicauit; Præuaricatione damnata in labore diurno gemitus intolerando, vita hominum cœpit esse miserabilis. debuit dari finis malorum, vt mors restitueret, quod vita amiserat: immortalis igitur oneri potius, quàm vsui est, nisi aspiret gratia. Quòd autem* κατὰ τὸ γίνεται φιλανθρωπία ἢ τιμωρία ἢ πατρικὴ, *vere ita in nos soleat Deus (quemadmodum sibi ipsi persuasum habere dicit Naz.) animaduertere, vt eius supplicia, nisi nostra culpa fuerit, vertãtur in beneficia, pulchre demonstrat S. Basil. in ea Homil. qua docet non esse malorum auctorem* Esa. 45. *Deum. vbi etiam obiiciens illud Prophetæ, Ego Dominus creans m̃alum, ita exponit, vt affirmet, idcirco à* De Mor. Man. l. 2. cap. 7. *Propheta dictum esse, Deum creare, siue (vt B. August. eandem secutus explicationem dicit in plerisque exemplaribus scriptum fuisse) condere mala, quod ea commutando ad ornatiorem, melioremq́ statum deducat, ita vt non sint amplius mala, sed boni naturam assumant.*

79 Sermone] λόγῳ. *quamuis dicat interpres, posse nos per* λόγον *etiam insitam, innatamq́ rationem, naturalem videlicet legem intelligere, tamen cum ea videatur propositum esse Naz. afferre, quibus Deus Adam, & ipsius posteros post lapsum erudiuit, magis mihi quidem placet altera interpretatio, vt per* λόγον *intelligamus ipsum sermonem, seu locutionem: non destitit enim benignissimus Deus, & in Adam, & in Caim, & in aliorum quorundam colloquium, congressumq́ venire, vt hominum imbecillitati omni ratione subueniret.*

80 Eluuionibus, exustionibúsque terrarum]

ὕδασι,

ὕδασιν, ἐμπρησμοῖς. innuit, opinor, aquas diluuij, & Sodomæ, Gomorræq́ incendium. reliqua, quæ deinceps tãgit, possunt ex ipsa veteris testamenti historia nota esse omnibus. quare satis mihi sit, quid sibi velit, cum dicit, insperatis hominum, ciuitatum, & gentium commutationibus, ex interpretis in or. in Pascha interpretatione declarasse: inquit, igitur, hominum quidem, vt in Sampsone, Dauid, Salomone, Nabuchodonosor, & multis aliis, isti enim partim prospera, partim aduersa fortuna vsi sunt, & vtrunq́ præter omnium expectationem ac spem eis accidit. ciuitatum vero, vt in Hierusalem, & aliis non paucis; quæ cum diu floruissent, demum deletæ sunt. gentium autem, quemadmodum Medorũ quidem imperium Assyrij euerterunt, Assyriorum Persæ, Persarum Macedones, Macedonum Romani.

81 Quod omnium malorum postremum est, atque primum] *quemadmodum in laud. patris p. 72. v. 22. Iulianum illum Apostatam notans πρῶτον κακὸν, dixit, οἶμαι δ' ἢ τελευταῖον, primum quidem malum eum appellans ob vitij magnitudinem, quòd neminem putaret ei malitia parem fuisse, postremum vero ob spẽ, quam habebat fore, vt nullo vnquam tempore tam detestabilis pestis exoriretur amplius. ita hîc videtur idololatriam omnium malorum postremum vocare, atq́ primum, quòd idolorum cultus tempore quidem apud Iudæos malorum postremum extiterit, grauitate vero criminis omnium primum sit, & maximum, si, vt S. Thomas dicit, ex parte ipsius peccati consideretur: sicut enim in terrena rep. grauissimum esse videtur, quòd aliquis honorem regium alteri impendat, quàm vero regi, quia, quantum in se est, totum reip. perturbat ordinẽ; ita in peccatis, quæ contra Deum committuntur, quæ* 2. 2. quæst. 94. ar. 3.

tamen sunt maxima, grauissimum esse videtur, quòd aliquis honorem diuinum creaturæ impendat, quia, quãtum est in se, facit aliũ Deum in mundo, minuens principatum diuinum. id ipsum videtur & sacra scriptura
Sap. 14. *testari, infandorum, inquiens, idolorum cultura omnis mali causa est, & initium, & finis.*

82 Hæc igitur quando maiore indigebant adiumento &c.] *Peritos nempe medicos, qui grauioribus morbis grauiores adhibent curationes, imitatus, mi-*
Hebr. 1. *sericors Deus, multifariè, multisq; modis olim loquens patribus in Prophetis, nouissime diebus istis locutus est nobis in filio: is nimirum est Dei verbum, ὁ προαιώνιος, quod erat ante secula; si quidem per ipsum Pater fecit*
1. Tim. 6. *& secula. Inuisibile, Deum quippe nullus hominum vidit, sed nec videre potest. Incomprehensibile: vt enim supra vidimus, quasi quoddam infinitum, atq; indeterminatum essentiæ pelagus est, omnem planè superans tum temporis, tum naturæ notionem, sola mente adumbratum. Incorporeum: quî enim (vt ipse docet in orat. de Theol. 2.) corpus dici possit id, quod nec vllo termino definitur, nec vlla plane figura formatur, nec sub tactum, nec sub aspectum cadit? Principium ex principio, ex patre videlicet: si enim, ait interpres, pater omnium rerum principium est, vt causa, filius quoque, vt eadem*
Psal. 109. *cum ipso causa: patrem enim alloquens dicebat David, tecum principium in die virtutis tuæ. Lux de luce,*
1. Ioan. 1. *quoniam Deus, vt B. ait Apostolus, lux est, & tenebræ in eo non sunt vllæ. Iesus vero ipse de se ipso testimonium*
Ioan. 8. *perhibuit, dicens: Ego sum lux mundi: qui sequitur me,*
Ioan. 1. *non ambulat in tenebris. Næ ille erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Erat lux vera pater, erat lux vera filius, erat lux vera*

Spiritus sanctus, vt ipse ait Naz. initio or. de Spiritu sancto. erat, & erat, & erat, sed vnum erat. lux, & lux, & lux, sed vna lux, vnus Deus. quod & Dauid iam antea coniecerat dicens: In lumine tuo videbimus lumē: Psal. 35.
ex lumine scilicet patre lumen filium in lumine Spiritu sancto comprehendentes. Fons vitæ, atq; immortalitatis. vnde & Dauid canebat, apud te est fons vitæ. & Psal. 35.
per Prophetam conquerebatur Dominus, me dereliquerunt Hier. 2.
fontē aquæ viuæ, seu vitæ, ζωῆς. & vero ipse Christus de se ipso dicebat, ego sum via, veritas, & vita. Fons Ioan. 14.
autem dicitur, vt notat interpres, ob perennitatem, & quia ex ipso in alios emanat vita, non solum hæc breuis, & caduca, verum etiam illa perennis, atq; perpetua. quam etiam ob causam fortasse addidit Naz. καὶ τῆς ἀθανασίας, & immortalitatis. Simulacrum archetypi, Dei videlicet, vt interpretatur interpres in orat. in Pascha, similitudo, & expreßio, & quasi effigies. ἐκμαγεῖον vero dicitur παρὰ τὸ ἐκμάσσειν, καὶ οἷον ἀναμάξασθαι τὴν μορφὴν, quod exprimat, & quasi extrahat formam, forma autem in diuinitate natura est. Immotū sigillum, quod scilicet, vt ibidem exponit interpres, non alteratur, nec ad alterum transit characterem. at in carminibus, inquit interpres, κινητὸν, motu præditum sigillum eundem vocat filium, hoc est viuens. quare ob diuersas rationes erit vtrūq;. nam propterea quod omnis mutationis, atque alterationis expers est, immotum sigillum dicetur filius, quoniam autem nequaquam inanimatum est, sed viuens, motu præditum dicetur. Nec iniuria filiū σφραγῖδα sigillum vocat Theologus: hunc enim, vt Beatus ait, ipsius cognominis, Ioannes, Deus pater signauit, siue Ioan. 6.
sigillauit, ἐσφράγισεν. qua etiam ratione ab Apostolo di- Hebr. 1.
citur filius figura, seu character substantiæ patris, itemq; forma

Philipp. 2. *forma Dei, quod idem fere est, atq; illud, quod statim adiungit Naz. imago. ne quis tamen sicut in humanis, siue naturalibus, siue artificialibus rebus, ita in diuinis imaginis nomen acciperet, addidit, ἀπαράλλακτος, vsquequaq; indifferens, prorsus similis, atq; æqualis: simplicium enim (vt inquit interpres) hæc est natura; vt non partim quidem similia sint, partim vero dissimilia, sed totum totius sit typus, & idem potius, quàm simile. Iam vero quod sequitur patris definitio, ac ratio, ὅρος, καὶ λόγος pro eodem ego quidem intelligo, si quidem & Philosophi λόγον rationē pro definitione sæpe ponunt, & ipse Naz. ita videtur accipere in or. de Fil. 2. p. 218. v. 26. vbi etiam licet harum appellationum rationes late ab ipso explicatas legere.*

83 Ad propriam se confert imaginem] *ad hominem videlicet. nam & alibi p. 165. v. 9. Trinitatem ipsam contestans, imaginem Dei se quoq; esse affirmat Naz. quamuis enim magis propriè dicatur homo ad imaginem Dei factus, quàm Dei imago, quòd id quidē solius filij proprium esse videatur, tamen minus proprie ipse etiam homo imago Dei dici posse videtur. & quidem Sap. 2. quem locum respexit fortasse Naz. ex Græcis exemplaribus, sic legitur, Deus creauit hominem in incorruptibilitate, & imaginem propriæ proprietatis, vel potius æternitatis (ἀϊδιότητος enim pro ἰδιότητος puto reponendum) fecit illum. Ac Damascenus hominem ait tanquam diuinæ naturæ imaginem libera voluntate, atq; arbitrio natura præditum esse. neque vero non etiam Apostolus 2. Cor. 11. dixit virum imaginem, & gloriam Dei esse. Quo in loco hanc rem tractans S. Thomas, statuit, filium quidem, qui est æqualis patri, esse imaginem perfectam, non autem ad imaginem; hominem*

De orthod. fid. lib. 3. cap. 14.

minem vero, quia similatur Deo secundum memoriam, intelligentiam, & voluntatem mentis, quod pertinet ad speciem intellectualis naturæ, & hoc habet à Deo, dici sanè & ipsum Dei imaginem, imperfectam tamẽ, quòd desit æqualitas, & ideo dici ad imaginem secundum illud Gen. 1. faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram. sed quid eadem de re senserit S. Athanasius, ne pigeat audire. Nam quo minus, *inquit, filius solus sit imago vera, & genuina patris sui, nihil inde obstaculi nascitur, quòd & nos ad imaginem Dei creati recitemur, & quòd gloria, & imago Dei nuncupati sumus, cum id non ex nostra indole fiat, sed ob imaginem Dei, & veram eius gloriam in nobis habitantem. quæ quidem ipsa est ratio, siue verbum Dei, quod nostri gratia postmodum caro factum est: inde enim datum est, vt hoc nomine dignati simus.* Cōtra Arian. serm 4.

84 Carnem gestat] σάρκα φορεῖ. *Sed vide, ait S. Athan. ne pro conditione, solitoq́; more naturæ Saluatorem nostrum corpus gestasse arbitreris, sed potius eum, cum natura incorporeus esset, ac ratio sui patris, studio nostri, patrisq́; in nos beneuolentia ob salutem humani generis ipsum sese in humano corpore exhibuisse. Neq; tamen non etiam & ab ipso Naz. in ep. ad Cled. 2. & in ep. Valent. & Gratiani, quæ habetur lib. 4. Theodor. de hist. Eccles. Christus dicitur Deus carnem gestans,* σαρκοφόρος, ἢ ἀνθρωποφόρος, *hoc est, vt ait Damascenus l. 3. c. 2. & 12.* σεσαρκωμένος, ἢ ἐνανθρωπήσας, *incarnatus, vel humanatus: cum enim esset natura perfectus Deus, idem factus est natura perfectus homo. nã, vt docet S. Thom. 3. qu. 16. ar. 3. illud vnum suppositũ, quod est humanæ, & diuinæ naturæ, primo quidem fuit diuinæ naturæ scilicet ab æterno, postea autem ex tempore per* De human. verbi.

pore per

pore per incarnationem factum est suppositum humanæ naturæ, & hac ratione dicitur humanatum, non quia assumpserit hominem, sed quia assumpsit humanã naturam. Neq; tamen id impediuit antiquos illos patres orthodoxos, quin aliquando de Christo verba faciẽtes, propositionibus retrorsum istu vicissim respondentibus vsi fuerint. nam & apud Naz. ita me legisse memini: τὰ γὰρ ἀμφότερα ἐν τῇ συγκράσει, θεοῦ μὲν ἐνανθρωπήσαντος, ἀνθρώπου δὲ θεωθέντος, *vtraq; enim in cõtemperatione, cum Deus quidem humanatus sit, homo vero deificatus. atq; iterum,* ἧς, ἦγεν θεότητος, ἔργον ἄνθρωπον ἀκοῦσαι τὸ χρίον, καὶ ποιῆσαι θεὸν τὸ χριόμενον. *cuius, scilicet diuinitatis, opus fuit, vt homo diceretur id, quod vnxit, & faceret Deum id, quod est vnctum. quod ipsum alibi dixit,* ὧν τὸ μὲν ἐθέωσε, τὸ δὲ ἐθεώθη, *quorum hoc quidem deificauit, illud vero deificatum est. & Damasc.* ὅτι μὲν, φησὶν, ὁ θεὸς ἄνθρωπος γέγονε, καὶ ὁ ἄνθρωπος θεὸς, εἴρηται, *quod quidem, inquit, Deus homo factus est, & homo Deus, dictum est. ac rursus,* ἡ σὰρξ τοῦ κυρίου τεθεῶσθαι λέγεται, καὶ ὁμόθεος, καὶ θεὸς γενέσθαι, *caro Domini deificatam esse, dicitur, & simul Deum, ac Deum factam esse. & denique S. Bas. sanctissimæ Christi carnis mentionem cum faceret, non dubitauit, eam vocare* θεοφόρον *Deiferam, cui consentiens Naz. vtiq; suus, cõtendit oportere, non solum* θεὸν ἀνθρωποφόρον ἢ σαρκοφόρον, *Deum (ita dixerim) hominiferum vel carniferum adorare, sed etiam* ἄνθρωπον, ἢ σάρκα θεοφόρον, *hominem, aut carnem Deiferam. quamuis igitur illa magis proprie dicantur, tamen hæc quoq; possunt non incommode dici, si recta in significatione accipiantur (quemadmodum docuit S. Thom. tum in 3. p. summæ quæst. 16. ar. 7. tum in ep. ad Rom. lectio. 2.) & non quomodo hæretici*

Ep. 1. ad Cled.

Or. de Fil. 2.

De orth. fid. l. 3. cap. 11.

Lib. eodem cap. 17.

Or. in Nat.

Epist. ad Cled. 2.

retici quidam, perperam, atq; impie ſtatuentes, ſubſtitiſſe prius ſuppoſitum humanum θεοφόρον, ea videlicet ratione, qua quilibet homo iuſtus θεοφόρος dici poteſt, non intelligentes, ſpiritualem illam Chriſti vnctionem tantæ virtutis fuiſſe, vt eum ſanctificaret, οὐκ ἐνεργείᾳ κατὰ τοὺς ἄλλους χριστοὺς (ne à Naz. verbis diſcedam) παρου- Or. de Fil. 2.
σίᾳ δὲ ὅλου τοῦ χρίοντος, non operatione, quemadmodum alios Chriſtos, ſed præſentia totius vngentis: natura quippe, non gratia ſanctus, ac diuinus planè fuit Chriſtus Ieſus. ad huiuſmodi igitur errores vitãdos putarim ego quidẽ poſteriores doctores hiſce propoſitionibus minus vſos eſſe: ſoliti enim ſunt ſancti patres, aliquas voces prauæ cuiuſpiam intelligentiæ repellendæ gratia repudiare, vt cum beatiſſimam Virginem decreuerunt Neſtorij cauſa θεοτόκον Deiparam potius, quàm χριστοτόκον, Chriſtiparam dicendam eſſe.

85 Animæque rationali &c.] in Apol. etiam dixit Deum carni per animam mediam commiſtum eſſe, duoq; inter ſe diſtantia ea, quæ conciliatrici cum vtriſque intercedebat, neceßitudine coniuncta eſſe & copulata, atque omnia pro omnibus conueniſſe in vnum, vt, quod hic deinceps addit, ſimili ſimile repurgaret: quemadmodum enim primi Adam non ſolũ caro, ſed & multo magis anima peccando in morbum inciderat, ſic conſentaneum fuit, vt ſecundus Adam non ſolum humanã carnem, ſed etiam animam aſſumeret, vt totus totum ſanaret. Hæc autem Theologus ſæpe repetit, Apollinarij hæreſim euertens (quod accuratius facit in duabus ad Cledonium ep.) qui quidem, ipſo etiam Naz. ſcribente in epiſtola ad Nectarium, aſſerebat, Chriſtum mentem non habuiſſe, ſed eius locum Dei verbum ſuppleuiſſe. At noſter Theologus, rectam & catholicam tenens fidem,

nihil

nihil humani ab eo alienum putat præter peccatũ. quod
Hebr. 4. *& ipse gentium Doctor excepit, cum, ostendens Christum omnibus in rebus simili modo, atq; nos, tentatum fuisse, addit absq; peccato. quidni exciperet? peccatum, inquit ibidem interpres, non ex natura est, sed ex electione. quamobrem omnia naturalia accipiens Christus, peccatum, quod præter naturã est, nequaquam accepit.*

86 Tum anima, tum corpore Spiritu sancto præpurgata] *ex hoc loco videtur colligi, beatam, & gloriosam Dei genitricem etiam ante quàm Christum conciperet, non solum mente, sed corpore Spiritus sancti ope purgatam fuisse. & quidem Damascenus quoque asserit, in beatam Virginem superuenisse Spiritum sanctum purgantem eã ante conceptionem Filij Dei. quod*
Cant. 4. *& illinc fortasse confirmari posset, Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te.*

87 Oportebat enim &c] *reddit causam, cur voluerit Christus ex virgine nasci, quod & in ornatissima illa Basilij sui laud. fecit his verbis: Christus, cum gigni eum propter nos oporteret, ex virgine gigni voluit, vt*
In Ioan. tract. 10. *virginitatem sanciret (à Maria, S. ait Augustin. cœpit dignitas virginum) tanquam hinc nos transferentem, & mundum præcidentem, vel potius mundum mundo deferentem, præsentem futuro. Neque vero non idem ipse quoque S. Basil. agnouit, cum rationem reddens, cur virgo desponsata idonea ad œconomiæ ministerium*
In Hom. in Nat. Chr. *indicata fuerit, vt, inquit, & virginitas honoraretur, & nuptiæ non parui fierent: etenim virginitas quidem tanquã ad sanctificationem idonea electa est, per desponsationem vero nuptiarum principia simul assumpta sunt.*

88 Prodiens autem Deus &c. deificata est] *Nolo te ignorare, verba hæc, atque etiam ea, de quibus*

posterius

posterius tractabimus, Ne ille missus est, sed &c. lege corporis à S. Leone Pont. Max. in nobili illa sua ad Leonem Imp. ep. tanquam grauissima quadam testimonia ad impias Nestorij, & Eutychetis opiniones refellendas posita esse. tanti semper fuit ponderis apud omnes doctos viros ac pios Theologi huius nostri auctoritas. ad cuius verba explicanda vt redeamus, Christi vnitatem indicans, vnum ex duobus contrariis ideo dixit, quòd, sicut anima rationalis, & caro vnus est homo, ita Deus, & homo vnus est Christus, carne, & spiritu, hoc est humana, & diuina natura, quamuis inter se diuersæ in vnam Dei hypostasim concurrentibus modo quodam nouo, & plane admirabili. vt non iniuria Theologus, quasi quodam mentis stupore correptus, exclamauerit; ὢ τῆς καινῆς μίξεως! ὢ τῆς παραδόξου κράσεως! quas voces quoniã interp. in or. in Pascha recte interpretatus est, simulq; totam hanc rem pulchre, meo quidem iudicio, explicauit, non grauabor, eius sententiam totidem verbis huc transferre. inquit igitur, cum autem dixisset diuinus Theologus, Deum in lucem editum esse assumpta carne, & vnà cum eo, quod assumpserat, exortum, vnum esse filium, non duos; admiratur, & quasi stupore perculsus, addubitat, tẽperatæ ne sint, an mixtæ ex, quæ concurrerunt naturæ: si enim & tẽperatæ sunt, necessariò etiam confusionem sunt passæ, vt in his, quæ temperantur, fieri solet, verbi gratia in vino & aqua. sin mixtæ duntaxat sunt, oportuit etiam separari eas actu aliquando: hæc enim est eorum, quæ miscentur, natura, vt puta tritici, & hordei. Atqui nec confusæ illæ quidẽ sunt, & inseparabiles permanserunt: semel enim in vnum vbi concurrerunt, propriam vtraq; differentiam etiam post concursionem seruat. noua ergo fuit, & pla-

Ep. 97. c. 3.

f nè ad-

nè admirabilis tum ea, quæ in vno Christo facta est, têperatio, tum duarum contrariarum naturarum mixtio. quare cum non posset Theologus, vel mixtionem solum dicere, vel temperationem simpliciter, vtrasq; necessariò assumpsit, easq; cum adiunctione, illam enim dixit nouam, hanc admirabilem: etenim mixtio hic id quidem, vt non confundantur illæ naturæ, seruat; vt autem separentur, nequaquam; quod certe nouum est. itemq; temperatio id quidem, vt non separentur, seruat; vt autem confundantur, minime; quod est incredibile. vtrunq; igitur vtriq; adiunctum, mixtio scilicet, ac temperatio, dogmatis seruat integritatem.

89 Is, qui est, fit, increatus creatur &c.] *Id, inquit interpres in or. in Pascha, dicitur ratione communicationis, aut retributionis, cum vtraq; natura retribuat alteri, quæ sunt sibi propria, ob hypostasis identitatem, mutuamq; alterius in alteram migrationem. quo quidem fit, vt dicere possimus de Christo, hic Deus noster in terra visus est, & homo hic increatus est, & impassibilis, & incomprehensibilis. Eum igitur, qui est, fieri, & increatum creari, tam & si mirum est, verumtamen non secundum commutationem dicitur, sed secundum assumptionem: id enim, quod erat permanẽs, quod non erat, assumpsit; forma quippe serui accessit, B. ait August. non forma Dei recessit. hæc est assumpta, non illa consumpta. eum autem, qui capi non potest, capi, τὸ ἀχώρητον χωρηθῆναι, id vero, inquit ibidem interpres, & ad intelligendum, & ad explicandum difficillimum est, nec dici aliud potest, quàm ob potentiæ excellentiam hoc factum, & absolutum esse. idq;, vt ipse subdit Naz. rationali anima intercedente, quæ purissimam illam diuinitatem cum crassa hac humanitate coniungeret. de quo me-*

In Ioan. tract. 78.

quo memini me etiam in Apol. Schol. 48. egisse. quare illud tantum addam, idem S. August. hunc in modum expressisse: Verbum incommutabile nihil in deterius cō- mutatum, particeps carnis effectum est, rationali anima mediante. Sed nihil mali fuerit, quid idem de eo, quòd Deus capi non possit, initio suarum confessionum scriptū reliquerit, audire: Capiunt ne ergo te, ait, Deum ipsum compellans, cælum & terra, quoniam tu imples ea? an imples, & restat, quoniam non te capiunt? & quò refundis quicquid impleto cælo, & terra, restat ex te? an non opus habes, vt à quoquam continearis, qui contines omnia, quoniam quæ imples, continendo imples? non enim vasa, quæ te plena sunt, stabilem te faciunt, quia & si frangantur, non effunderis. & reliqua, quæ quidem, id piâ quadam cum admiratione inquirens, subiungit, non aliena ab his, quæ eadem de re noster tradidit Theologus, & in extrema fere orat. de Spiritu sancto, & in duabus illis doctissimis ad Cledonium epistolis. Ep. 120. Honorato.

90 Qui ditat, mendicat: mendicat enim &c.] *De hoc satis à nobis dictum est in orat.* περὶ φιλοπτ. *Schol. 53.*

91 Qui plenus est, exinanitur: exinanitur enim sua gloria paululum, vt ego illius particeps fiam plenitudinis] *hæc dum protulit, videtur duo duorum Apostolorum loca in vnum contraxisse, & aliquantum mutata permiscuisse. alter quidem est Ioan. 1. cum de eodem, de quo hîc Naz. Verbo nos erudiens, inquit, plenum,* πλήρης, *gratiæ, & veritatis. ac paulo post, & de plenitudine,* πληρώματος, *eius nos omnes accepimus. alter vero Philip. 2. vbi S. Paul. eximiam eiusdem verbi, quod in forma Dei erat, humanitatem erga nos, atque humilitatem commendans, semetipsum, ait, exinani-*

tiit, ἐκένωσε, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & inuentus vt homo.

92 Quæ diuitiæ bonitatis?] *Deus enim, qui diues*
Eph. 2. *est in misericordia, propter nimiam caritatem suam, qua dilexit nos, ostendit abundantes diuitias gratiæ suæ in bonitate super nos in Christo Iesu. Quod nam hoc*
1. Tim. 3. *est, quod circa me fit mysterium? & manifeste magnum est pietatis Sacramentum, μυστήριον, quod manifestum est in carne, iustificatum est in spiritu. Deinde soluens quodammodo Theologus id, quod admirando quæsierat, ipsius ego, inquit, imaginem suscepi, & non custodiui; meam ipse suscipit carnem, vt & imaginem seruet, &*
De nat. ser. 5 *carnem immortalem reddat. Idipsum vidit S. August. cum dixit, in primo homine fecit nos Deus ad imaginẽ, & similitudinem suam, in Christo mutata vice factus est Deus ad imaginem, & similitudinem nostram. in primis de suis meliora contulit, in secundis de nostris inferiora suscepit. Hæc quippe est secunda illa communio priore (vt affirmat Naz.) multo admirabilior, multoq; diuinior: quamuis enim (aiebat alter nobilis Ecclesiæ sanctæ doctor) ex vna, eademq; pietate sit quicquid*
S. Leo ser. 4. in Nat. *creaturæ creator impendit, minus tamen mirum est, hominẽ ad diuina proficere, quàm Deum ad humana descendere. Quid enim, ait alter sanctissimus doctor Aug.*
Enchir. ad Laur. l. 1. cap. 36. *natura humana in Christo homine meruit, vt in vnitatem personæ vnicì Filij Dei singulariter esset assumpta? quæ bona voluntas, cuius boni propositi studium, quæ bona opera præcessere, quibus mereretur iste homo, vt vna fieret persona cum Deo! Nam Christi humanitas (dicebat ipse Theologus in or. in Pascha) diuinitate vncta idem effecta est, quod erat id, quod ipsam vnxit; & audeo dicere, simul Deus, ὁμόθεος, non commutatione*

natura (vt exponit Damasc. lib.3.cap.64.) sed vnione secundum hypostasim.

93 Ad hæc quid dicunt nobis calumniatores? &c.] *Hæc quoq; vsq; ad illud ἀθέως, totidem verbis repetita leguntur in extrema ferè or. in Pascha. Vtrobiq; autem Theologus idoneam nactus occasionem, in hæreticos præ magno veræ religionis zelo inuehitur, quos etiam, vt aduertit ibi interpres, calumniatores quidem vocat, vtpote qui de filio detraherent, quasi non sit proprie Deus; duros vero deitatis ratiocinatores, tanquam austeros illius cognitores, qui eam personarum inæqualitatibus diuiderent; rerum autem laudatarum reprehensores, vt qui incarnati filij actiones humanæ naturæ conuenientes, ad eius amplitudinem diminuendam, acciperent, cum summa potius laude illæ quidē dignæ sint, & vt qui eius diuinitatem metirentur, propterea quòd passibilem carnem susceperit, vt nostris subueniat passionibus. Iam vero in ipsa luce tenebricosos eosdē appellat, tanquam in veritate, quæ sole splendidior est, dispicienda cæcutientes, vel etiam in ipso Christo cognoscendo, qui est lux vera. tū in sapientia insipiētes, vel in ipso scilicet Christo, qui est patris substantialis sapientia, vel tanquam Saluatoris opera, sapientiæ plena, non intelligentes. pro istis Christus sine lucro mortuus est: piorum enim tantum salutem est lucratus. isti etiam creaturæ ingratæ: cum enim oporteret creatori gratias agere, qui non fuerit grauatus, eorum causa creatura & ipse fieri, in conuicium huiusmodi conuertebāt beneficium, creatam ipsius diuinitatem garrientes, non humanitatem; isti demum Maligni figmenta, non tanquam ipsius opera fabricati, sed tanquam ab illo iniquitatem edocti: fictor enim est & diabolus non quidem substantiæ, sed morum.* Ioan. 1.

Ioan. 8. *Vnde etiam Saluator dicebat Iudæis : Vos ex patre diabolo estis. Hæc interpres, quibus hoc vnum addam, putare me, Naz. cum dixit, pro quibus Christus gratis mortuus est, respexisse illud Apostoli ad Gal. 2. non abiicio gratiam Dei: si enim per legē iustitia, ergo gratis Christus mortuus est.*

94 Id Deo exprobras, quod summum fuit beneficium ? propterea paruus, quòd propter te humilis?] *Superbo, ait S. August. videtur Domini humilitas indigna, ideo à talibus longe fit sanitas. noli te extollere, si vis sanari, descēde. & alibi: Quid agitur, hæretice, cum Christus Deus sit, & homo, loquitur vt homo, & iam calumniaris Deo ? ille in se naturam commendat humanam, tu in illo audes deformare diuinam? infidelis, ingrate, ideóne tu minuis eum, qui fecit te, quia dicit ille, quid factus sit propter te ? æqualis enim patri filius, per quem factus est homo, vt minor esset patre, factus est homo. quod nisi fieret, quid esset homo? Neq; vero non etiam S. Basil. in extrema sua in Nat. or. ingratum Christianorum animum, & tanti beneficij immemorem scite admodum ac pie exagitat hunc in modum: ô altitudo bonitatis, & humanitatis Dei! ob munerum excellentiam non credimus benefactori, ob eximiam Domini beneficentiam, obedientiam abiicimus. proh absurditatem, atq; iniquitatem criminis ingrati tanta in re animi! Magi colēdo adorant, & Christiani quærendo laborant. quomodo in carne Deus, & quali tandem carne? & perfectúsne homo, an imperfectus est is, qui assumptus est? superuacanea, quæ sunt, reticeantur in Ecclesia Dei. studiose celebrētur, quæ sunt fide credita; non curiose indagentur, quæ sunt silentio præterita.*

De ver. Domini in Ioser. 42.

In Ioan. Tract. 78.

95 Quod ad errantem venit pastor bonus, qui &c.] *Singularia Dei beneficia, quæ in nos humana hac carne indutus contulit, particulatim enarraturus, duas primum perstringit, & quasi prætcriens interpretatur parabolas, ouis errantis, & perditæ drachmæ. quarum vtraq; legitur Luc. 15. prior etiam Matt. 18. cuius & verba potius quàm S. Lucæ priori in parte respexisse videtur Naz. cum dixit, venit ad montes. quem admodum enim S. Lucas, omisso loco, ad quem iuit homo quæsitum errantem ouem, posuit eum, in quo nonagintanouem relictæ sunt; sic contra S. Matthæus videtur, si quidem Græcam litteram diligenter spectes, omißo hoc, illũ posuisse. Naz. certe ita se Euangelistæ verba accepisse, nullum reliquit locum dubitandi, cum ad illud Matt.* ἐπὶ τὰ ὄρη, *addiderit*, καὶ τοὺς βουνοὺς, ἐφ᾽ ὧν ἐθυσίαζες. *& colles, in quibus immolabas. cui poßis fortasse B. quoq; Dionysium addere, Demophilo Monacho ita scribentem: Christus, qui benignus est, in montibus errabundum quærit, & fugientem accersit, vixq; inuentum in humeris imponit. videntur autem gentiles, atq; etiam Iudæi, illos imitati, consueuisse in montibus, & collibus ob eminentiam, amœnitatemq; locorum idolis sacra facere: immolabant enim victimas, & adolebant incensum in excelsis, & in collibus, & sub omni ligno frondoso, vt 4. Reg. 16. scriptum est, itemq; Os. 4. super capita montium sacrificabant, & super colles accendebant thymiama subtus quercum, & populum, & terebinthũ, quia bona erat vmbra eius. Illuc igitur profectus; non ouis, non creatura, sed ipse creator Christus, qui vere de se ipso dicebat, ego sum pastor bonus, bonus pastor animam dat pro ouibus suis, errantem ouem, humanam scilicet naturam, à vero Dei cultu, & à recta virtutum* Ioan. 10.

 via aber-

via aberrantem inquirit, inuenit. neq; hîc institit, sed miros efficit processus, quos etiam Theologus mira quadam gradatione expressit, inuentam, inquiens, humeris, quibus & crucem gestauit, imposuit, impositam ad supernam, vnde exciderat, vitam reduxit, reductam in nonagintanouem permanentium, beatorum videlicet Angelorum, qui in bono permanserunt, numerum retulit. Hæc de prima parabola. veniamus ad secundam. in qua mulierem quidem ex Theologi sententia Christum ipsum intelligemus, lucernam vero purissimam ipsius
Ioan. 1. *carnem, domum autem mundum, cuius peccata tollit. iam vero drachmam rationalē animam ad summi regis imaginem factam, sed nostra culpa vitiis infectam, amicas deniq; virtutes ipsos Angelos: amici enim Dei*
Ioan. 15. *sunt, qui fecerint quæcunq; ipse præcepit eis. vnde etiam tanquam Dei simul & hominum amantissimi, incredibilem percipiunt ex inuentione drachmæ lætitiam, cuius merito illi quidem fiunt participes, sicut & œconomici mysterij conscij facti fuerunt, τῆς οἰκονομίας μύστιδες: ipsi enim primum dispensationis, siue incarnationis mysterium, vt ait interpres in or. in Pascha, quasi quidam*
Luc. 2. *mystæ edocti sunt, deinde nos per ipsos. & re vera Angelus fuit qui dixit pastoribus: Ecce enim euangelizo vobis gaudium magnum quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie Saluator, qui est Christus Dominus in ciuitate Dauid. & subito facta est cum Angelo multitudo militiæ cælestis laudantium Deum, & dicentium: Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Quin & à principio suæ beatitudi-*
1.q.57.a.5. *nis dicit S. Thom. omnibus Angelis incarnationis mysterium in generali reuelatum esse.*

96 Quòd præcurrentem lucernam &c.] ἀπὸ

κοινοῦ intellige, propterea paruus est Christus, quòd præcurrentem lucernam &c. πρόδρομον λύχνον. Dicitur autem S. Ioannes Baptista πρόδρομος quidem, vt aduertit interpres in or. in Pascha, ex eo, quòd ipsius pater prophetauit, *Et tu puer Propheta Altißimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias eius.* Luc. 1.
quod & Angelus Domini ei nuntiauerat, dicens, & ipse præcedet ante illum in spiritu, & veritate Heliæ. Lucerna vero ex ipsius Christi testimonio dicentis de eo, ille erat lucerna ardens, & lucens, eam forte ob causam lucernam illum appellantis, quòd non intrinsecus ex se, Ioan. 5.
sed ex gratia Spiritus sancti doctrinæ lumen haberet, quodq; ipsius lumen, splendidißima accedente solis iustitiæ luce, obscuratum fuerit. Vox porrò dicitur non solum ob prædicationis celebritatem (is enim erat, dicente prius Propheta, posteaq; ipso confirmante, vox clamantis in deserto) sed etiam quòd esset Saluatore prior secundum humanitatem, quemadmodum vox est prior verbo. Iam vero sponsi ductor, tanquam viam parans Christo ad sponsam, Ecclesiam videlicet (parate enim, dicebat, viã Domini) & tanquam parans Domino plebem perfectam, siue populum electum, λαὸν κατεσκευασμένον: eum enim dixisse videri poßit Naz. λαὸν περιούσιον, quem Lucas κατεσκευασμένον, hoc est, præ ceteris à Deo electum, & ad id paratum, vt esset ei in possessionem, siue in acquisitionem: εἰς περιποίησιν. quæ vox legitur Mal. 3. & 1. Pet. 2. atq; idem valet, quod illa περιούσιον. quã quidem interpres eo, quem diximus, loco ita interpretatur, vt dicat λαὸν περιούσιον significare populum multum, & selectum, eminentemq; inter aliam ipsius substantiam, ac possessionẽ. sed nos plura de ea diximus in Apol. Schol. 106. Quare ad rem redeuntes, concludamus cum Naz.

Esa. 40. & Ioan. 1.

Ioan. 1.

sponsi ductorem sponsum, Christum scilicet (qui enim
Ioan. 3. *sponsam habet, sponsus est) subsecutum esse tanquam eum, qui pararet Domino populum peculiarem, eundemq; per aquam ad spiritum suscipiendum prepurgaret.*
Marc. 1. *vnde ipse prædicabat: Ego baptizaui vos aqua, ille vero baptizabit vos Spiritu sancto. Fuit igitur Ioannis baptismus (vt S. Thomæ verbo vtar) præparatorius ad baptismum Christi, qui omnibus numeris absolutus, ac*
In Ioan. Tract. 5. *perfectus est baptismus, ita vt, quemadmodũ ait S. Aug. qui accipiunt baptismũ Christi, baptismum Ioannis non quærant, qui acceperunt baptismum Ioannis, baptismũ Christi quæsierint. qui tamen (vt declarat Naz. in or. in Epiph. p. 236. v. vlt. vbi quinq; ponit baptismatum genera Moysis, Ioannis, Christi, martyrij, vel sanguinis, & lacrymarum) non iam Iudaice baptizauit (neq; enim in aqua solum, sed etiam ad pœnitentiam) nec tamen omnino spiritualiter, neq; enim addidit illud in spiritu, quod certe præstitit Christus Iesus omnium Sacramentorum perfector, & consummator.*

97 Optimamque demonstrat viam altitudinis humilitatem] *Tanta est quippe, S. dicebat Aug.*
In Ioan. Tract. 56. *humanæ humilitatis vtilitas, vt eam suo commendaret exemplo etiam diuina sublimitas; quia homo superbus in æternum periret, nisi illum Deus humilis inueniret. hanc igitur virtutem Christus Iesus non solum verbis*
Marc. 9. *docuit, si quis vult, inquiens, primus esse, erit omnium*
Luc. 14. *nouissimus, & omnium minister: & omnis, qui se exaltat, humiliabitur, & qui se humiliat, exaltabitur; sed & multo magis ipsis factis, in quibus non minimum id*
Ioan. 13. *fuit, quod is, cui omnia dedit pater in manus, non dedignatus est, cum aliorum discipulorum pedes lauare, tum etiam illius, cuius manus (vt B. Augustini verbis vtar)*

bis vtar) iam prauidebat in ſcelere.

98 Quod propter animam in terram inclina-
tam &c.] *mulierem illam , quæ habebat ſpiritum in-* Luc. 13.
*firmitatis annis decem & octo , & erat inclinata, indi-
cans , allegorice ſub eius perſona intelligendam innuit
humanam animam,quæ cum peccatorum onere oppreſ-
ſa , nequiret ad creatorem intendere , non eſt grauatus
ipſe creator ſeſe demittere, vt eam inclinatam erigeret.*

99 Quod cum publicanis manducat, & apud
publicanos] *Leui enim à Chriſto vocatus, ſecutus eſt* Luc. 5.
*eum,& fecit ei conuiuium magnum in domo ſua , & e-
rat turba multa publicanorum,& aliorum, qui cum il-
lis erant diſcumbentes . nam quòd addit Naz. ac diſci-
pulos facit publicanos,eundem S. Matthæum ſignificat,* Matt. 9.
*quem quidem Chriſtus Ieſus à teloneo abſtractum , in
ſuorum diſcipulorum numerum retulit :* μαθητεύειν *e-
nim hoc in loco , non vt Matt. 27. diſcipulum eſſe , ſed
diſcipulum facere, & diſcipulorum numero habere , ſi-
gnificat. id ipſum in extrema ferè orat. in Pentec. dicit*
τελώνας εἰς μαθητείαν κερδαίνει , καὶ ψυχῶν ἐμπόρους δη-
μιουργεῖ , *publicanos in diſciplinam lucratur,animarúm-
que mercatores efficit.*

100 Niſi vero velit quiſpiam & medicum cri-
minari &c.] *Chriſtus ipſe murmurantibus Phariſæis,
quòd cum publicanis,& peccatoribus manducaret , re-
ſpondens,dixit: Non egent qui ſani ſunt,medico,ſed qui* Luc. 5.
*male habent. id ipſum fortaſſe innuens, quod hic oſten-
dit Naz. hoc fuiſſe reprehendere (ne à S. Auguſt. hac* De ver. A-
in re explicanda,verbis recedam) quòd in domum ægro- poſt. ſer. 8.
*ti intrauit medicus , quod non ſolum non reprehenden-
dum.ſed magnopere commendandum videtur: eſt enim* In lib. de
probi medici,vt inquit Hippocrates,inſpicere grauia,at- flatibus.
tingereq́;

tingereq́; insuauia, & ob aliena incommoda proprias percipere molestias, & cum infirmis quodammodo cõpaßionis affectu infirmari; ita tamen, vt à vi, grauitateq́; morbi se ipsum integrum conseruet. id quod peritißimus noster, ac sapientißimus medicus Christus Iesus
In Ioan. Tract. 36. *præclare præstitit, trahens de homine (vt S. August. verbis vtar) mortalitatẽ, non trahens iniquitatem.*
De ver. Apo. ser. 23. *nimirum, vt ait idem, suscipienda est aliquantum ipsa ægritudo, de qua vis parte alium liberari, & sic suscipienda, vt ad auxilium, non ad æqualitatem miseriæ valeat. vt se inclinat, qui manum iacenti porrigit: non enim se proiicit, vt ambo iaceant, sed incuruat tantum, vt iacentem erigat. quod quidem belle etiã quadrat ad id, quod Naz. deinceps ponit exemplum, eius, qui misericordia commotus, se in foueam non proijcit, sed inclinat, vt delapsum iumentum ex lege recuperet.*
Deut. 22. *ex lege autem dixit, quoniam lege id apud Iudæos cautum erat. quam quidem ostendit Christus Dominus*
Matt. 12. *Pharisæos non misericordia, sed auaritia adductos tam diligenter seruasse, vt non dubitarent, hac de causa ipsum etiam sabbatũ violare. cum igitur iumento multò sit præstantior homo, quis non summis eum laudibus efferat, qui videns illum in profundißima peccati fouea sic iacentem, vt nec sibi ipse opem ferre, nec medici auxilium implorare posset, non graue duxit, quæ ipsius est misericordia, sese aliquantum demittere, vt eum subleuet, & in pristinum locum restituat?*

101 Næ ille missus est. sed vt homo: ex duplici enim constabat natura] *διπλοῦς γὰρ ἦν. eadem verba ponit in orat. de Fil. 2. p. 215. v. 17. simulq́; docet, in maximos propterea errores incidisse hæreticos, quòd nescirent humanam Christi naturam, atq́; diuinam rectè distin-*

distinguere, & quæ nam de eo ratione huius, quæue ratione illius, proprie dicantur, diiudicare. Recte igitur hūc in modum S. monebat August. quidquid humiliter positum auditis de Domino Iesu Christo, susceptæ carnis dispensationē cogitate, qualis factus est propter nos, non qualis erat, vt faceret nos. quicquid autem sublime, & supra omnes creaturas excelsum, atq; diuinum, & patri æquale, atq; coæternum de illo audieritis in Euangelio poni, vel legeritis, scitote vos hoc legere, quod ad formam Dei pertinet, non quod ad formam serui: si enim istam regulam tenueritis aduersus calumnias tenebrarū hæreticarum, tanquam in lumine ambulantes, securi pugnabitis. hanc ipsam tenens regulam Theologus noster eos, qui audientes in Euang. crebro dici, Christum à patre missum esse, contendebant, idcirco filium patre esse minorem, quod hic videamus in rebus humanis maiorem esse qui mittit, quàm ille, qui mittitur; ita primū repellit, vt dicat, id de Christo intelligendum esse, vt homo erat, non vt Deus: missus enim dicitur (S. quoque ait Augustin.) in quantum apparuit foris in creatura corporali, qui intus in natura spiritali oculis mortalium semper occultus est. id quod confirmat Naz. ex pluribus aliis, quæ ad imbecillitatem magis etiam, quàm hoc pertinentia de eodem scripta leguntur, quòd scilicet fatigatus sit, Ioan. 4. quòd esurierit Mar. 11. quòd sitierit Io. 19. quòd in angore fuerit Luc. 22. quòd lacrymauerit Ioan. 11. atq; hæc omnia lege corporis, pro humani videlicet, quod vere assumpserat, corporis lege, & conditione. sic etiam ep. 58. Eudoxio dicit, fore prorsus, vt corpus hoc nostrum tandem aliquando dissoluatur, νόμῳ φύσεως: statutum est enim hominibus semel mori. Deinde aliam eiusdem loci quærens explicationem, ait, quòd

In Ioan. tract. 36.

Io. 5. 6. 8. 15. 20.

De Trin. l. 2. c. 5.

Hebr. 9.

si etiam,

si etiam, vt Deus. quid hoc? τί τοῦτο, ita sane in or. in
Ioan. 3. *Epiph.p.236.v.38. illius Ioannis dicti, non sum dignus ego, vt soluam eius corrigiam calceamenti, interpretationem inquirẽs, inquit, τί τοῦτο; quid hoc sibi vult? quánam his verbis subiecta est sententia? mox igitur respondens ostendit, etiam si concesserimus, Christum, vt Deus erat, à patre missum fuisse, nihil tamen inde incommodi sequuturum, nec quicquam nos propterea de eius dignitate, atq; amplitudine detracturos, si missionem hanc ex bona patris voluntate intellexerimus, mis-*
In Io. Tr.22. *sionem non separationem, ait S. August. quia vna vo-*
De Trin. l.2. cap. 5. *luntas est patris & filij, & inseparabilis operatio. neq; vero non etiam S. Augustin. posteriorem hanc agnouit interpretationem; quin & magis eam, quàm alteram, videtur approbasse de Trin. lib.4.c.vlt. vbi non ideo minorem esse filium, concludens, quia missus est à patre, siue, ait, propter visibilem creaturam; siue potius propter principij commendationem, non propter inæqualitatem, vel imparilitatem, vel dissimilitudinem substantiæ in scripturis hæc posita intelliguntur. quod igitur ait Naz. ὡς ἀρχὴν τιμῶν, tanquam principium honorans, id dixit S. Augustin. propter principij commendationem: amat enim, inquit alibi, dare gloriam patri, vt nos ædificet dare gloriam creatori. & solet filius ad eum referre*
De Tr l.15. cap.27. *& quod ipsius est, de quo & ipse est. hinc illæ voces: non potest filius à se facere quicquam, nisi quod viderit pa-*
Ioan. 5. *trem suum facientẽ. &, non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me. quæ quidem non filij arguunt inæqualitatem, sed eandem planè cum patre monstrant voluntatem.*

102 Quandoquidem traditus etiam fuisse dicitur. sed & &c.] *Interpres in orat. in Pascha dicit hinc de-*

hinc demonstrare Naz. de vno, & eodem Christo aliqua quidem vt de Deo, aliqua vero, vt de homine dici: illa enim, quòd tradiderit eum pater, & suscitauerit, & assumpserit, esse indicia τῆς εὐδοκίας, ἤτοι τῆς ἐνανθρωπήσεως, carnis assumptæ; illa vero, quòd ipse se ipsum tradiderit, & resurrexerit, & ascenderit, τῆς θεϊκῆς αὐτοῦ ἐξουσίας, diuinæ ipsius potestatis. At putarim ego quidem Theologum in eo perstare, vt secundam responsionem confirmet, qua dixerat, Christum etiam vt Deum missum esse, recte dici posse, idq; facere argumento quodam vsus à simili, quandoquidem inquiens, traditus etiam fuisse legitur, Rom. scilicet 4. & 8. sed & se ipsum tradidisse scriptũ est Rom. 8. Gal. 2. & Eph. 5. itemq; suscitatus à patre 1. Cor. 6. atq; assumptus Marc. 16. & Act. 1. Sed & se ipsum suscitasse Ioan. 2. ac reuertisse iterum Ioan. 16. & Act. 1. Illa bonæ sunt voluntatis, τῆς εὐδοκίας, hæc potestatis, τῆς ἐξουσίας. quarum vocum vult hic interpres vtranq; ad patrẽ referri. vt quæ quidem humiliter de Christo dicta sunt, bonam patris voluntatem significent, quæ vero sublimiter, patris potestatem. quod mihi quidem, vt verum fatear, non satisfacit: neq; enim patris, sed filij hic prorsus erat confirmanda potestas. magis igitur placet, vt εὐδοκίαν ad patrem, ἐξουσίαν ad filium referamus. vt (quomodo vox ista sacris in litteris ferè accipi solet, & ipse certe Naz. paulo ante accepit atq; etiam in orat. de Filio 2.) per εὐδοκίαν intelligamus bonam patris voluntatem siue beneplacitum, quo adductus, vnigenitum filium, qui erat in Ioan. 1.
sinu patris, in hunc mundum misit, tradidit, suscitauit, assumpsit; per ἐξουσίαν vero filij potestatem, quam eandem prorsus cũ patre obtinens, in propria venit, se ipsum tradidit, surrexit, rediit. quanquã non incommode possis for-

sis for-

ſis fortaſſe vtranq; etiam ad filium referre, non ita tamen, meo quidem iudicio, vt oſtendimus feciſſe interpretem in orat. in Paſcha. ſed vt, quemadmodum per ἐξουσίαν, *ſummam filij poteſtatem, & ei, qua pater vtitur, planè æqualem, ſic per* εὐδοκίαν *eiuſdem intelligas rectũ propoſitum propenſamq́; animi voluntatem, qua adductus omnia ſua patri adſcribit, quò magis illius ſe cupidum, ac ſtudioſum, & planè obſequentem oſtendat. & quidem Apoſtolus quoq; duobus in locis in hanc ſententiam eadem voce vſus videtur, vt propenſam quandam animi voluntatem rectumq́; propoſitum ſignificet. quorum vnus eſt Rom. 10. Fratres voluntas quidem,* εὐδοκία, *cordis mei. vbi S. Chryſoſt.* εὐδοκίαν ἐνταῦθα τὴν σφοδρὰν ἐπιθυμίαν φησὶ, *eudociam hîc vocat vehemens deſiderium, ſeu ſtudium. alter Phil. 1. quidam autem & propter bonam voluntatem ſiue mauis rectũ propoſitum* δι᾽ εὐδοκίαν, *Chriſtum prædicant. adde, ſi vis, & tertium ex Eccl. 18. vbi enim nos habemus, ſi præſtes animæ tuæ concupiſcentias eius, Græce legitur,* ἐὰν χορηγήσῃς τῇ ψυχῇ σου εὐδοκίαν ἐπιθυμίας, *ſi præſtes animæ tuæ propenſionem cupiditatis. Ne non putes, hanc vocem in hac ſignificatione Nazianzeno inuſitatam eſſe, ſcito, eum initio pulcherrimæ illius or.* περὶ εὐταξίας *quæ inſcribitur, cum dixiſſet, ſe quidem ceteris paſtoribus nondum gratũ, acceptumq́; eſſe, ſubieciſſe, eum ipſum, opinor, Apoſtoli locum, quem proximè poſuimus, reſpicientem,* εἴτε δι᾽ εὐδοκίαν, καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον, εἴτε διὰ μικροψυχίαν, καὶ ἔριν, *ſiue propter bonam voluntatem, rectamque rationem, ſiue propter puſillum animum & contentionem.*

103 At tu, quæ eum deprimunt] *vt ipſis quidem videbatur, nam recte conſiderantibus conſtat, non ſolum*

ea, quæ

ea, quæ ad potestatem, verum etiam illa quæ ad bonam voluntatem, quæq́ ad assumptam humanitatem referuntur, omnia demum ad Christi amplitudinē, gloriamq́ spectare, præsertim cum, vt ep. 4. ad Caium diuinitus diuinus declarat Dionysius, ea etiam, quæ hominis sunt, supra hominem egerit Christus Iesus, & nouam quandam τ̀ θεανδρικὴν Dei, hominisq́ actionem nobis administrauerit. humana prouehens (vt S. Leonis verbis In Nat. *vtar) diuina non minuens. Sed hoc hæreticorum sem-* ser. 3. *per fuit proprium, calumniandi studio aliqua tantum aut verba, aut facta arripere, quæ ipsis videantur criminationi patere, reliqua prætermittere. sic igitur Ariani cupientes Christum tanquam creaturā deprimere, quòd quidē passus esset, non desistebant prædicare: quòd verò* Esa. 53. *oblatus est, quia ipse voluit, reticebant, intelligentes, id esse potestatis. potestatem habeo, dicebat ipse, ponendi* Ioan. 10. *animam meam, & potestatē habeo iterum sumendi eā.*

104 Qualia etiam nunc patitur verbum?] *videtur istæc Theologus admirans, & stomachans quodammodo protulisse, quòd ægre ferret, æternū illud verbum, Dei Filium, insigni etiam tum iniuria affici, cum Sabelliani quidem vt Deum illum honorantes, contraherent & conglutinarent Patri, Patris, & Filij, & Spiritus sancti vnam statuentes hypostasim. Ariani contra vt carnē paruipendentes, à patris natura distraherent, & in creaturarum numero ponerent. quorū (vt diximus in Apol. Schol. 69.) cum æquale esset impietatis peccatū, iure addubitauit Theologus, vtrisnā magis deberet irasci Deus, hísne, qui male componebant, an his, qui perperam diuidebant, cum oporteret, hos quidem tres personas diuinitate coniungere, vnam confitentes Patris, & Filij, & Spiritus sancti essentiam, illos vero vnam essen-*

tiam persona diuidere, tres statuentes hypostases: quod enim hic dicit διαιρεῖν τῷ ἀριθμῷ, diuidere numero, id in orat. de Spiritu sancto p. 226. v. 31. dixit διαστῆσαι τῷ προσώπῳ, distinguere persona. Sed audi, quàm similiter noster quoque hæreticorum malleus vtrosque alternis ictibus percutiat, Ne perdas personam, distingue personas, distingue intelligentiam, noli separare perfidia, ne iterum quasi fugiens Charybdim, in Scyllam incurras: vorabat enim te gurges impietatis Sabellianorum, vt diceres ipsum esse patrem, qui est filius, modo didicisti, solus non sum, sed ego, & qui misit me pater. agnoscis quia pater pater est, & filius filius est, bene agnoscis. sed noli dicere pater maior est, filius minor est: noli dicere, pater aurum est, filius argentum est; vna substantia est, vna diuinitas, vna coæternitas, perfecta æqualitas, dissimilitudo nulla. Vere igitur erant vtrique grauissima pœna digni. Nam quod Naz. cum dixisset, vtrísnam magis irascatur? statim se ipsum quodammodo corrigens subiecit, vel potius vtris plus dimittat? id fecit mea quidem sententia, non quòd, vt ait interpres in orat. in Pascha, cum contraria sentirent Sabelliani, & Ariani, alteri pœna, alteri venia digni viderentur, sed quòd intelligeret, Dei proprium esse, misereri semper, & parcere: quamuis enim iustus pariter sit, & misericors; tamen, vt ipse dicit Naz. in or. ad patrem p. 61. v. 41. irasci quidem præter naturam inest Deo, ignoscere autem secundum naturam, cum ad illud à nobis quodammodo impellatur; ad hoc, sit per se ipse propensior. quo etiā fit, vt pater misericordiarū proprie, vereque dicatur.

S. August. In Ioan. Tract. 36.

105 Offendis in carnem?] προσκόπτεις τῇ σαρκί; respexit, nisi me fallit, illud Rom. 9. offenderunt enim, προσέκοψαν, in lapidem offensionis. itemque 1. Pet. 2. qui

offendunt

offendunt verbo (siue in verbum, οἱ προσκόπτουσι τῷ λόγῳ) nec credunt in quo & positi sunt. Carpit autem Theologus Arij sectatores, qui nō secus, atq; Iudæi, Christi carne offensi, & scandalizati, filium propterea patre minorem asserebant. Quod cum facerent, ostendit, nihil esse cur non & cum eisdem dicerent, Samaritanus es Ioan. 8.
tu, & dæmonium habes. quorum tamen verborū Naz. priore enunciato, posterius, tantæ blasphemiæ vitandæ gratia, duxit reticendum. Pergens autem eosdem Arianos insectari, quòd non crederent vnigeniti diuinitatē, nec assentirent, eum Deum esse, patri æqualem, ostendit illos hoc nomine & dæmonibus incredulicres, & Iudæis insipientiores dici posse, quòd hi quidem quærebāt Christum Iesum interficere, quia patrem suum dicebat Deū, Ioan. 5.
æqualem se faciens Deo, non ignorātes, fore, vt si concessissent, eum Dei Filium esse, non possent iam negare, quin esset pari, atq; ille, honore, potestateq; præditus. illi verò, suo malo docti agnoscebant in Christo, & fatebantur quodammodo vim diuinitatis: nam spiritus immundi, cum illum videbant, procidebant ei, & clama- Marc. 3.
bant, dicentes, tu es Filius Dei: itemq;, quid mihi, & tibi, Iesu Fili Dei altissimi? adiuro te per Deum, ne me Marc. 5.
torqueas.

106 Paulo igitur post videbis &c.] *Christi enim baptismi memoria duodecim dies post Natalem ipsius diem, festo scilicet Epiphaniæ die, recolitur in Ecclesia. atq; ita repræsentatur mysterium, vt ostendimus supra Schol. 18. quasi tunc geratur. cùm autem dixisset Naz. Iesum in Iordane purgari, statim sermonem corrigens, apponit, aut potius aquas purgando purificare: quia enim, B. inquit Aug. per vniuersum mundū Sacramentū* In Epiph.
baptismi humano generi opus erat, omnibus aquis bene- ser. 1.

dictionem dedit, quando in Iordanis alueum vnica, ac ſingulari pietate deſcendit: tunc enim Chriſtum Dominum non tam lauit vnda, quàm lota eſt.

107 Cor ʒeniti ſpiritus] *ex eodem enim principio originem h[illegible]at Filius, & Spiritus ſanctus. eſt tamen animadu[illegible]endum, vt notat Interpres, cognatum τὸ συγγενὲς, tum in his, quæ eiuſdem, tum in his, quæ diuerſæ ſunt ſubſtantiæ, dici, ſed in illis quidem ſecundum naturam, vt hoc in loco, in his vero ſecundum vnionem, vt in anima, & corpore, quemadmodũ cum dicit Theologus in laud. Cæſarij, paulo poſt animam ſibi cognatum corpus recepturam eſſe.*

108 Omnem morbum, & omnem langorem curare] *Interpres, ſequutus Euthymium in Matt. 4. inter morbum, & langorem hanc dicit eſſe differẽtiam, vt, ſi quidem de corpore loquamur, morbus, νόσος, ſit diuturna peruerſio habitudinis corporis, hoc eſt imbecillitas, quæ iam in animante dominetur; langor, μαλακία, principium laxationis corporis, morbi prænuncia. ſin autem de anima, morbus ſit peccati actus, langor ratiocinationis remiſſio ad conſenſum ipſius actus. vtrouis autem modo ſiue corpore, ſiue anima laborarent, omnes ſanabat Saluator.*

109 Tanquam agnum offerri, & tanquam ſacerdotem offerre] *oſtendit Chriſtum hoſtiam ſimul*
Eſa. 53. *& ſacerdotem fuiſſe, illud quidem, quoniam ſicut ouis ad occiſionem ductus eſt, & quaſi agnus coram tonden-*
Hier. 11. *te ſe obmutuit, & non aperuit os ſuum, & ipſe quaſi*
Hebr. 9. *agnus manſuetus, qui portatur ad victimam. hoc vero, quia per Spiritum ſanctum ſemetipſum obtulit immaculatum Deo. eadem ratione ductus, opinor, in extrema or. de Fil. 2. Chriſtus, ait, πρόβατον dicitur ὡς σφάγιον, ἀμνὸς*

ἀμνὸς δ' ὡς τέλειον, ἀρχιερεὺς δ' ὡς προσαγωγεύς, ouis scilicet, vt victima; agnus, vt perfecta; summus sacerdos, vt oblator: & initio explicationis illius Euangelici dicti aliquanto apertius, ouis diceris, inquit, Christum ipsum affatus, quia hostia, summus sacerdos, seu Pontifex, quia offers corpus: omnis enim Pontifex, dicebat Apostolus, ad offerendum munera, & hostias constituitur: vnde necesse est & nunc habere aliquid, quod offerat. Hebr. 8.

110 Iterum venturũ cum sua gloria] *Filius enim hominis venturus est in gloria patris sui, quæ eadẽ plane est cum sua: quorum enim eadẽ est substantia, potestas, atq; imperiũ, eorum eadem quoq; gloria sit, necesse est.* Matt. 16.

111 Ad primum Adam reuertar] *ad illum scilicet statum innocentiæ, atq; iustitiæ, quam ante lapsum obtinuit, cum appetitu rationi, ratione Deo obediente, summa pace, summaq; animi, & corporis tranquillitate fruebatur.*

112 Si non vt Ioannes ab vtero, at certe &c.] *Ioannes quidem præcursor, ait interpres, typus fuit eorum, qui ab infantia diuina gratia donati, & sanctificati sunt, quiq; vsq; in finem proficiendo virtutis habitum seruant immotum: adhuc enim cum esset in matris vtero, suum agnouit Dominum, & in gaudio exultauit. Dauid vero Propheta eorum typum gerit, qui labuntur, ac rursus per pœnitentiam eam, quæ in virtute ac scientia posita est, diuini gaudij exultationem animæ restituunt: lapsus enim in adulterium & homicidium, postea summo studio, ac pietate Deum coluit, atq; placauit. exultabat autem ante arcam choreas exordiens, quòd ea ex alienigenarum manibus salua erepta, cessasset huc atq; illuc duci, & apud proprium populum quieuisset, vt narrat secundus Regum liber. siue igitur non* Luc. 1. Cap. 6.

lapsus es, inquit, in peccatũ, siue lapsus quidẽ es, sed per pœnitentiã surrexisti, confitere partum, & exulta cum adest, atq; eam, quæ in te est virtutis, & scientiæ arcam ne sinas passionibus, quasi alteri is alienigenis, deditam esse, sed illis peremptis, ad te ipsum reducito, & congruẽtem, concinnamq; saltationem saltans ostendito. puto autem saltationem Dauid mysterium esse expeditæ, & perfacile currentis secundum Deum progressionis. Hæc non inscite interpres, postrema verba ab ipso Naz. mutuatus in or. 2. contra Iulian. p. 309. v. 53.

113 Descriptionem reuerere, ob quam &c.] *ostendit, quod & in orat.* εἰς τοὺς λόγους *p. 43. v. 22. facit, descriptionem quoq; illam venerandam esse, quæ, vt narrat S. Lucas 2. eo tempore facta est, quo tempore in lucem prodiit Saluator. simulq; indicat, ob eam nos in cœlestium numerum quodammodo ascriptos esse. & quidem etiam Euthymius in Luc. animaduertit vniuersi orbis erga Cæsarem subiectionem, ac descriptionem præfigurasse totius mundi ad Christum subiectionem ac recensionem eorum, qui in cælis describuntur.*

114 Bethleem honora paruam] *paruam ne dicas, an maximam? an potius & paruam, & maximam? paruam quidem, si ipsam per se spectes: scriptum est enim, & tu Ephrata paruulus es in millibus Iuda. maximam vero, si tanquam eam consideres, ex qua egressus est Saluator: ita enim nequaquam minima est in principibus Iuda: quin adeo illa quidem hoc nomine celebris euasit, vt omnibus ex locis plures soliti sint ad eam visendam, & colendam confluere.*

Mich. 5.

Matt. 2.

115 Siue ex mundis es animalibus &c.] *Cum prophetici illius dicti opportune meminisset, in quo solet ferè, vt aduertit etiam interpres, bos quidem in Iudaici populi,*

populi, legis iugo subiecti, typum accipi; asinus vero in gentium figuram, quippe quæ essent à legis iugo liberæ, & impuriores quodammodo atq; crassiores; pulchrè hæc Theologus ad allegoriam trahens, quoniam bos quidem mundum est animal, iugoq; subiicitur, ac ruminatione vtitur, estq; tum sacrificio, tum escæ maxime aptus: in asino vero opposito modo hæc omnia se habent. agnosce, inquit, Christi natiuitatem, quisquis es, qui audis, siue quasi vnus ex Iudæis, è mundis sis animantibus, & legi subiectis, ruminationemq; reducentibus verbi, & ad sacrificium appositis, siue ex immundis adhuc, nec ad vescendum, nec ad sacrificandum aptis, tanquam vnus ex gentilibus. Scite autem Theologus, quid mystice per ruminationem intelligendum sit, indicans, addidit, verbi siue mauis doctrina, τοῦ λόγου, vt eos intelligas ruminatione vti, qui, vt ait interpres, simpliciter primum traditam de Christo doctrinam accipientes, deinde eam ad memoriam reuocant, & accuratis ratiocinationibus, quasi quibusdam dentibus, diuidunt, atq; conficiunt, & quæ quidem inutilia fuerint, respuunt: quæ vero alendi vim habeant, in imam mentem demittunt. Idem voluisse videtur S. Augustin. cum dixit, ruminatio pertinet ad eos qui cogitant, quod audierint, & tenuerint, ac rursum, qui in lege Dei meditatur die, ac nocte, tanquā ruminat, & in quodam quasi palato cordis verbi sapore delectatur. Hom. 35. Homil. 45.

116 Cum stella curre, & cum Magis &c.] *hortatur nos Theologus, vt Christi ortum venerantes cum stella illa, quam Magi viderunt in oriente, curramus. id autem faciemus, si, vt inquit interpres, eam imitati, Christū his, qui ipsum minus norunt, prædicabimus, vel si virtutibus propter Christum splendidi, insignesq; ap-* Matt. 2.

 parebimus,

parebimus, vel deniq; si terrestribus hisce rebus relictis ad cælestes aspirabimus. Cum Magis porrò monet esse dona Christo offerenda, aurum tanquam Regi, thus tāquam Deo, myrrham tanquam ei, qui pro nobis mortem In Epiph. ser. 1. *oppetiuit. per aurum nempe, B. ait August. rex ostenditur, Deus in thure dignoscitur; per myrrham, quæ condiendis est apta corporibus, sepultura hominis prædicatur. Tu vero loco auri, inquit interpres, operum, sermo-* Psal. 140. *numq; splendorem offerto, loco thuris orationem; dirigatur enim, ait, oratio mea sicut incensum in conspectu tuo; loco myrrhæ affectionum extinctionem, quæ animæ substantiam conseruat, & odoris replet suauitate. Quoniam vero non solum Angeli in Christi ortu gloriā Deo* Luc. 2. *cantauerunt, sed etiam pastores, re cognita, atq; perspecta, reuersi sunt glorificantes, & laudantes Deum in omnibus, quæ audierant & viderant: congruenter Theologus addit, cum pastoribus glorifica, cum Angelis tripudia, à Basilio suo nihil prorsus discordans, qui & ipse idem agens, eundem in modum nos hortatur, cum pastoribus glorificemus, inquiēs, cum Angelis tripudiemus, nec mirum, qui (ne ab ipsius Naz. in laud. eiusdem Basil. verbis recedam) πάντα ἦσαν ἀλλήλοις, ὁμόστεγοι, ὁμοδίαιτοι, συμφυεῖς, τὸ ἓν βλέποντες, eorum ex ore easdem sententias, eademq; verba sæpe exisse. quod certe contigit in his etiam, quæ statim adiungit Naz. quod enim dixit ipse, communis sit sollemnis iste dies cælestibus, terrestribusq; potestatibus, id nō multo secus S. Basilius sic protulit, communis est festus hic dies vniuersæ creaturæ.*

117 Quippe quæ & hominum amantissimæ sunt, & Dei studiosissimæ] φιλόθεοι. *quanquam interpres hanc vocē ita accepisse videtur, vt significet, Deo amica,*

amicæ, tamen magis mihi quidem probatur, vt in propria eam quoq; significatione interpretantes, quemadmodum per φιλάνθρωποι intelligimus expressum esse amorem, quo cælestes illæ virtutes homines complectuntur, sic per φιλόθεοι, intelligamus significatum esse studium, quod eædem præ se ferunt erga Deum: vtraq; enim ex causa probabile fit, illas quoq; gaudio exilire ob natalem diem Christi, intelligentes, maximam inde & in homines vtilitatem, & in Deum gloriam redundare. cuius rei testes producit Theologus cælestes illas potestates, quas Dauid, Christi in cælum ascensum præuidens, introducit vnà cum ipso ascendentes, atq; alias aliis occurrentes, & mutuo sese ad eleuandas portas præ ingenti lætitia cohortantes; hoc est, vt hîc dicit interpres, atque ibi exponit Euthymius, eas, quæ Christo in terra cum ministrassent, cum ipso simul in cælum ascendebant, illas, quæ secundi cæli, id est firmamenti, aditum custodiebant, has rursus eas, quæ ad primi cæli, quod est supra firmamentum, fores aßistebant. Psal. 23.

118 Vel potius istam quoque venerare, quasi coætaneam &c.] *cum dixisset, innocentium illorum puerorum cædem ob insignem, opinor, crudelitatem odio dignã esse, docet nunc, potius esse causam, cur & ipsam veneremur tanquam hostiam Christo coætaneam: mittens enim Herodes occidit omnes pueros, qui erant in Bethleem, & in omnibus finibus eius à bimatu, & infra, secundum tempus, quod exquisierat à Magis. & tanquam eam quæ (vt Paulini Episcopi verbis vtar) intentatis Christo vulneribus immolata digno sanguine agni victimam præcucurrit, & Dominicã auspicata est paßionem. id nimirum dixit Naz. ante nouam illam victimam mactatam. nouam autem victimam τὸ καινὸν* Matt. 2. In S. Aug. Tom. 2. ep. 31.

σφάγιον, Christū appellauit, eam ipsam, opinor, ob causam, ob quam in or. in Pascha p. 255. v. 35. τὸ μέγα καὶ ἄθυτον ἱερεῖον, magnum, & insacrificabile sacrificium eundem vocat, hoc est (vt ex ipsius illic verbis colligitur) ratione diuinitatis: diuina enim natura, quæ erat cum humana in vno Christo coniuncta, nec pati potuit nec immolari.

119 Quod si in Ægyptū aufugerit, hilari &c] *quoniam videtur hîc quidem interpres non inepte philosophari, non absurdum putaui, ipsius explicationē totidem fere verbis huc transferre. inquit igitur, Mandatum quidem fuisse Ioseph, vt acciperet puerum, & matrem eius, & fugeret in Aegyptum propter Herodem; ac rursus defuncto Herode, vt rediret Hierusalem, manifeste narrat Matthæus, atque etiam admirabilis Osee de Christi in Aegyptum reditu prophetat: per ipsum enim dicit Deus, ex Aegypto vocaui filium meum. Theologus tamen vult nos huiusmodi historiam altiori sensu intelligere. Herodes igitur interpretatur paßibilis natura, & pellicea: Aegyptus vero modo pro præsenti mundo accipitur, modo pro carne, modo pro peccato, modo pro ignorantia, modo pro afflictione, secundum quam potißimū significationem conuenit nunc intelligere Domini fugā in Aegyptum: si enim, inquit, infans est, atq; imbecillus is, qui in nobis est Christus, virtutis scilicet ratio, viget autem, quasi alter Herodes, terreni huiusce corporis spiritus, oportet nos ad actionis molestias tanquam Aegyptum fugere; sin autem depressus, atq; extinctus fuerit carnis spiritus, qui studet eam, quæ in nobis est, diuinam rationem interimere, tunc iam licet ab Aegypto ad Hierusalem transire, hoc est ab actionu molestiis ad cōtemplationis gaudia: cum enim actio ascensus sit ad contemplationem,*

Matt. 2.

Osee 11.

plationem, extinctis affectibus, superuacaneum est, amplius in actionem incumbere, & non ascendere ad contemplationem, ad quam ipsa etiam actio refertur. Hæc sane interpres. quibus si licet aliquid addere de meo, putarim ego quidem Nazianzenum illis verbis, quibus ad Osee prophetiam allusit; Voca eum ex Aegypto, eam etiã ob causam fortasse adiunxisse, rite illic adoratum, quod eo tempore recta, & sana Christi fides, atq; doctrina in Aegypto potissimum vigeret, S. Athanasij, & Petri, eius successoris, prædicatione, atq; opera, indeq; ad alias quoq; gentes emanaret. Sed operæpretium est, quæ me in hanc coniecturam duxerint, cognoscere. initio igitur oratiunculæ, quam habuit ad illos, qui ex Aegypto aduenerant, præter alia, ex quibus possis id non absurde coniicere, hæc quoq; leguntur, Aegyptũ locupletat Christus meus, prius quidem in Aegyptum fugatus; nunc vero ab Aegypto suppeditatus (quòd scilicet Christi fides illinc ceteris populis suppeditaretur) tunc quidem ex infantium, Herodis mandato, effuso cruore, nunc autem ex patrum erga filios amore. ac paulo post, de quo etiam nunc videor mihi audire patrem dicentem, ex Aegypto vocaui filium meum: à vobis enim personauit verbum ad omnes homines, salutariter & creditum, & prædicatum. ac vos optimi estis frugum largitores maxime omnium ex his, qui nunc rectam tenent fidem, & cetera, quæ sequuntur, nostram, nisi me fallit, coniecturam non parum corroborantia.

120 Per omnes Christi ætates, ac virtutes &c.] *pie nos hortatur Theologus, vt quæ quidq; ætate Christus vel passus fuerit, vel fecerit animaduertentes, &, quantum in nobis est, imitantes, ab omni reprehensione liberi pergamus per omnes eius ætates, ac virtutes. per vir-*

per virtutes autem intelligit interpres diuina signa, ac prodigia, quæ oportet nos quoq; spiritualiter efficere. ea certe, quæ sequũtur, de purificatione, de circuncisione, de ablatione velaminis, spiritualiter accipienda esse, nemo dubitare potest. Per velamen vero, quod à generatione contraximus, intellige cum interprete vel originale peccatum, quod in omne genus humanum transfusum est
Psal. 50. *(in peccatis enim, inquit, concepit me mater mea) huiusmodi enim peccatum, quasi quædam caligo, statim ab ortu, animæ luminibus obstruit. abscinditur autem salutaris baptismatis gladio, & viuificantis spiritus ense, vel affectionum, ac perturbationum plenas ratiocinationes, quæq; ex illis exoritur, caliginẽ, vel deniq; ignorantiam, quæ quidem carni, tanquam cuidam nebulæ & velamini adiuncta est. nam quod de Iudæis dicebat*
2. Cor. 3. *Apostolus, id potest etiam ad alios transferri: Velamen positum est super cor eorum; cum autem conuersi fuerint ad Dominum, auferetur velamen. quæ ipsa verba videri forsitan possit Naz. respexisse.*

121 Deinde doce in templo, diuinas res &c.] *hinc disce, non prius licere ad alios docendos, atq; instruendos aggredi, quàm te ipsum & impuris dimissis actionibus, purificaueris, & prauis amputatis cupiditatibus circuncideris; & siue criminum, siue affectionum, siue inscitiæ velamine exueris. quòd si hæc vt germanus*
Matt. 26. *Christi discipulus præstiteris, tum demum poteris, in aliis quoq; eundem magistrum, ac ducem sequutus, cum in templo docere (quotidie enim Christus Iesus apud Hebræos sedebat in templo docens) tum etiam (quod Dominus fecisse legitur Matt. 21.) expellere diuinas res vendentes, hoc est, vt ait interpres, Dei dogmata adulterantes, ac peruertentes, & vel auro, vel gratia, vel indigentia,*

digentia, vel timore, vel aliqua alia huiusmodi re venalia habentes.

122 Lapideris, si id perpeti opus fuerit] *opus autem fuerit sæpissime, si non sensibiliter, at certe intelligibiliter, si non in corpore, at certe in corde : etenim omnes, qui pie volunt viuere in Christo Iesu, persecutio-* 2.Tim. 3.
nem patientur: semper enim mali, S. ait August. bonos persequuntur, si non ferro & lapidibus, vita & mo- De ver. Apost. ser. 26.
ribus. quod quidem non solum priuatim, verum etiam publice fieri quotidie videmus. at diligentibus Deum o- Rom 8.
mnia cooperantur in bonum. nam, vt inquit B. August. De Ciu. Dei l. 18. c. 51.
inimici omnes Ecclesiæ, quolibet errore cæcētur, vel malitia deprauentur, si accipiunt potestatem corporaliter affligendi, exercēt eius patientiam, si tantummodo male sentiendo aduersantur, exercent eius sapientiam. vt autem etiam inimici diligantur, exercent eius beneuolentiam, aut etiam beneficentiam, siue suasibili doctrina cum eis agatur, siue terribili disciplina. Recte itaq; pollicetur Naz. fore, vt probi, ac pij viri improborum, atq; impiorum ictibus ne pateant, atq; adeo per medium illorum fugiant, tanquam Dij adoptione, & gratia effecti. quod dum dixit, rationem habuit illius Euangelici dicti, Tulerunt ergo lapides, vt iacerent in eum. Iesus Ioan. 8.
autem abscondit se, & exiuit de templo, transiens per medium illorum, διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν, *in Græcis enim nonnullis probatis exemplaribus postrema hæc quoque verba reperiuntur : quæ quamuis etiam apud Luc. 4. legantur, vbi eorum mentio fit, qui duxerunt Iesum vsq; ad supercilium montis, vt præcipitarent eum, tamen probabilius videtur, hinc illa sumpsisse Naz. vbi de his agitur, qui tulerunt lapides, vt iacerent in Iesum. causam autem afferens Theologus, cur dixerit, fugies per me-*

per medium ipsorum tanquam Deus, subiicit : verbum enim ὁ λόγος, lapidari nullo modo potest, per verbum intelligens siue ipsum Dei filium, siue eum, qui de ipso, vt recta postulat fides, habetur, sermonem per medios etiã lapides, et vincula intactum, solutumq́; currentem: verbum enim Dei, pro Christo vinctus dicebat Apostolus, 2.Tim.3. *non est alligatum. quare etiam ipse Naz. initio or. de Spiritu sancto hæc ad verbum à nobis expressa protulit: sermo sane de filio à nobis habitus, talis est, atq; ita lapidantes effugit, transiens per medium illorum : verbum enim lapidari nullo modo potest. quin etiam lapidibus appetit, cum voluerit, & funda percutit bestias, disceptationes videlicet praue montem attingẽtes. Vides, totum hunc locum ei, qui est in manibus, claritatis, ac lucis multum afferre.*

123 Si ad Herodem ducaris, plura ne respondeas] *hæc dum dicit, intendit animum ad id, quod scribit Luc. 23. Iesum ad Herodem ductum, & interrogatum ab illo multis sermonibus, nihil illi respondisse. Tu possis allegorice vnà cum interprete Herodem hîc quidẽ interpretari turbulẽtas carnis cogitationes, quibus oportet nos obsistere, non verbis philosophantes, sed factis, & rebus : hac enim ratione magis comprimantur huiuscemodi cogitationes, quàm ea, quæ in verbis posita est, Philosophia. Possis etiam fortasse & ipsum mundum intelligere, eiusq́; amatores, quibus non est tam verbis resistendum, quàm vita probitate, & recto erga Deum cultu os obstruendum. itemq́; alia, quæ sequuntur, de flagellis ferendis, de gustando felle, cuius scilicet amaritudine fructus illius, à primo nostro parente gustati, dulcedo, tanquam contrarium contrario curetur, de aceto potando, ceterisq́; tolerãdis, quæ benignissimus Dominus*

minus nostra causa pertulit, possit quilibet per se ipsum ad allegoriam facile trahere. Sed quid de alapis, colaphisue excipiendis argute satis coniecerit interpres, nolo te ignorare. alapæ, inquit, manifestæ fuerint contumeliæ, palamq; iactatæ; colaphi vero occultæ, & clam intentatæ: colaphus enim, κολάφισμα, est palmæ ictus collo infixus latenter, ac sonitum reddens ad risum mouendũ idoneum. nam quid per spineam coronam possis commode intelligere, protinus ipse tibi explicat Naz. asperitatem scilicet vitæ, quæ secundum Deum est. quod etiam dixit in orat. in Pascha p. 257. v. 3. dum causam redderet, cur præceptum esset Hebræis, vt agnum ederent cum lactucis agrestibus, affirmans prorsus, vitam, quæ ex Dei instituto, ac voluntate traducitur, vere asperam, atq; arduam esse, incipientibus præsertim: omnis enim Hebr. 12. *disciplina in præsenti quidem videtur non esse gaudij, sed mæroris, postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet iustitiæ. quo etiam fit, vt contra, quemadmodum idem ibidem declarat, Christi iugum suaue dicatur, & onus leue, ob spem scilicet, & remunerationem multo his, quæ hîc patimur, malis vberiorem:* Matt. 11. *existimo enim existimator dicebat optimus, quòd non* Rom. 8. *sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis: id enim, quod in præsenti* 2. Cor. 4. *est momentaneum, & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.*

124 Ne graue ducas adorari ab illudentibus veritatem] *ipsum, opinor, Christum, qui est via, veritas, & vita: indicat enim locum illum Euangelij, vbi legitur, milites Præsidis genu flexo ante Iesum, illusisse ei, dicentes, aue Rex Iudæorum: quamuis enim vere ille* Ioan. 14. Matt. 27.

quidem

quidem summus omnium rex esset, tamen per risum illi ac per iocum regem eum salutabant. quod cum ille patienti animo tulerit, videtur nos Theologus, hoc proposito exemplo, tacite quodammodo admonere, vt abiectissima membra præstantissimum caput imitati, omne genus irrisionis, atq; ludibrij paruipendamus.

125 Christo confixus sis cruci, commortuus, consepultus, vt &c.] *Velim hic pias potius, atq; humiles aures nancisci, quàm teretes, & religiosas: neque enim religioni habui, non nullas vsurpare voces, quæ offendant fortasse latinarum litterarum studiosos. sed veniam mihi, vt spero, facile dabunt, vel gratiam potius habebunt, si cogitarint, id me, salutari consilio ductum, fecisse, præsertim ne à vulgata nostra editione, sanctæ Ecclesiæ auctoritate rectissime firmata, discederem in his sacræ scripturæ locis, quæ quidem plura videtur Naz. cursim decerpere. primum illud Gal. 2. Vt Deo viuam, Christo confixus sum cruci. deinde illud 2. Tim. 2. Si commortui sumus, & conuiuemus. postea illud Col. 2. Consepulti ei in baptismo, in quo & resurrexistis per fidem operationis Dei. tum illud Rom. 6. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus: tum aliud Rom. 8. Si tamen compatimur, vt & conglorificemur. deniq; illud 2. Tim. 2. Si sustinebimus, & conregnabimus. ex quibus, atq; etiã ex ipso verborum ordine satis patere arbitror, resurrectionem sepulturæ potius, quàm, vt sentit interpres, morti opposuisse, itemq; glorificationem morti potius, quàm crucifixioni, & regnum crucifixioni citius, quàm sepulturæ.*

126 Deum videns, quantum licet, & visus] *declarat Theologus, quid sit cum Christo regnare; nempe Deum*

pe Deum videre, quantum licet (totum enim comprehendere nemo potest) & ab eo itidem videri, si quidem tunc videbimus facie ad faciem, & cognoscemus, 1. Cor. 13.
sicut & cogniti sumus. in quo summa nostra posita est beatitudo. quanquam & nunc etiam, atque etiam optandum est, posse eum videre per speculum in ænigmate, & cognoscere ex parte, quantum scilicet, ait Naz. ab his comprehendi potest, qui carnis vinculis sunt astricti τοῖς δεσμίοις τῆς σαρκὸς. *quæ verba aduertit interpres ex Hier. sumpta esse, vbi legitur, vt contererent sub pe-* Thren. 3.
dibus suis omnes vinctos terræ, δεσμίους γῆς. *quæ & ipse Naz. citato auctore, ponit in orat. de Theol. 2. p. 201. v. 10. Tu vero adde & alterum scripturæ locum: vbi enim Sap. 17. Latine legitur, persuasum habent iniqui posse dominari nationi sanctæ vinculis tenebrarum, & longæ noctis compediti, Græci habent,* δέσμιοι σκότους, καὶ μακρᾶς πεδῆται νυκτὸς, *vincti, tenebris, & longa nocte compediti:* πεδῆται *enim, non* πέδηται *legendum est ex vetustissimo illo Vaticanæ bibliothecæ exemplari. Vt igitur his duobus sacræ scripturæ locis dictum est* δέσμιοι γῆς, *&* δέσμιοι σκότους, *sic Naz. & hic, & in orat. in Cypr. p. 111. v. 44. cum dixisset, veram generis claritatem in eo positam esse, vt diuinam imaginem cōseruemus, & archetypo assimilemur, subiicit* ὅσον ἐφικτὸν τοῖς σαρκὸς δεσμίοις, *quantum licet his, qui carnis vinculis sunt astricti. Sed iam finem Scholiis hisce meis imponam, si prius illud ex animo testatus fuero, ea me, sicut & reliqua mea omnia, sanctæ Romanæ Ecclesiæ cognitioni, atque censuræ libenter subiicere, nec recusare, quominus, quicquid in eis errati deprehensum fuerit, id totum meæ inscitiæ prorsus adscribatur: si quid vero recti, Dei gratiæ plane acceptum referatur, atque etiam*

ipſius S. Gregorij meritis, quem non deſtiti equidem ſuppliciter orare, ne grauaretur, hunc meum laborem, eorum cauſa ſuſceptum, qui ſint bonarum ſimul, & ſacrarum litterarum ſtudioſi, ſuis quoque precibus adiuuare. Ei igitur gratiæ, ſoli Deo honor, & gloria in ſempiterna ſecula. Amen.

EMEN-

EMENDATIONES SIVE VARIÆ LECTIONES IN OMNIA S. GREGORII NAZ. THEOLOGI ſcripta, ex antiquiſſimis exemplaribus collectæ, in quibus notandis, numeriſque ſignandis ſequuti ſumus codicem Baſileæ impreſſum.

In oratione 1.

PAg. 14. verſ. 9. πόντον φυγῆς] πόντον αὐτοῦ φυγῆς.

μετὰ] διά.

29 μήτε ὑπονοούμενον] μήθ᾽ ὑπονοούμενον.

30 εἰς σκάνδαλον] ἢ σκάνδαλον.

38 ἀνωτέρω] ἀνώτεροι.

39 ἐπέχοντας] ἐπέχοντες.

45 ἐπειδὴ] ἐπεὶ γάρ.

47 καὶ μηδένα ἄρχεσθαι] καὶ μηδένα δέχεσθαι.

52 τὰ θεῖα φιλοσοφοῦσιν] τῶν τὰ θεῖα φιλοσοφούντων.

p. 15. v. 9. ὥσπερ] ὅπερ.

46 περὶ τηλικούτου] περὶ τηλικούτων.

p. 16. v. 16. καὶ εἰ μή τυχοι] κἂν εἰ μὴ τύχοι.

30 ὧν εἴποιμεν] ὧν εἴπομεν.

39 τὸ διαφεύγων] τὸ διαφεῦγον.

p. 16. v. 42. καὶ μικροῖς σταθμοῖς] καὶ μὴ μικροῖς σταθμοῖς.

24 τῆς ὑμετέρας] τῆς ἡμετέρας.

52 πρὸς τὸ ἔνδοθεν] πρὸς τὸν ἔνδοθεν.

p. 18. v. 9. δοθῆναι] δοῦναι.

28 τὸν πειράζοντα] τὸν νικήσαντα.

37 οὐ τὸ ξύλον] οὐ τὸ ξύλον.

p. 19. v. 26. καταβαπτίζοντες] καταπιέζοντες.

41 ἐπὶ καλοῦ] ἐπὶ καλῷ.

p. 20. v. 13. ἐκ τῆς κενῆς] ἐκ τῆς καινῆς.

21 πεφεύγαμεν μήτε &c. δέον] πεφεύγαμεν. δέον.

33 οὗ γὰρ εἵνεκα] οὗ γὰρ εἵνεκα.

p. 21. v. 12. ἀπὸ τῶν λόγων] ἀπὸ τῶν λεγόντων.

p. 22. v. 18. ἡμῶν γὰρ] ἡμῖν γάρ.

p. 23. 19. περιούσιον χωρὶς &c.] περιούσιον. χωρὶς παρεκτὸς τούτων.

29 κηροὶ] κυροί.

37 θλίψεσιν ὡς &c.] θλίψεσιν. ὡς καλῷ τινὶ κόσμῳ, τῇ &c.

39 θάῤῥει] θαῤῥεῖ. ὑποπιάζει]

ὑποπιέζει.
52 κἂν τῶν ἀῤῥήτων] καὶ τῶν ἀῤῥήτων.
p.24.v.3. τοῦ λαβεῖν] τοῦ λαλεῖν.
8 τῇ σκοπιᾷ] ἐν τῇ σκοπιᾷ.
29 διασκέδασαι] διεσκέδασαι.
30 εἶτα ἡ ἀπειλὴ καὶ] εἶτα ἀπειλεῖ, καὶ.
31 θαυμάσατε θαυμάσια] θαυμάσατε καὶ ἴδετε θαυμάσια.
53 ἃ μὲν] ὅσα μὲν. ἱέρεως] τοῦ ἱέρεως. περιδηλοῖ] μαρτυρεῖ.
55 εἰς μείζονα] ὡς μείζονα.
p.25.v.6. λεγόντων] λεόντων.
23 κατὰ δρομὴν ποιεῖται] κατὰ δρομὴν ἣν ποιεῖται.
55 ἐξεώσατε] ἐξώσατε.
p.26.v.3. τὰ παλαιὰ] τὰ πολλά.
6 τῶν κακῶν] τῶν κανόνων.
8 καὶ ἔπι] καὶ εἰ δεῖ.
15 νύκτωρ] καὶ νύκτωρ.
16 ταῦτά μου τὸ] ταυτά μοι τό.
17 οὐδὲ πορεύεσθαι ἄνω βλέποντα] καὶ ἄνω βλέποντα.
ταῦτά μου] ταῦτά μοι.
21 καθαρθῆναι δὲ πρῶτον] καθαρθῆναι δεῖ πρῶτον.
36 περὶ λόγον] περὶ λόγον.
p.27.v.8. βλέπεσθαι] κλέπτεσθαι.
16 ἀπέλαυσα μόνον τῷ παριδεῖν] ἀπήλαυσα μόνον τὸ παριδεῖν.

41 περιπλέξωμεν] περιπλέξωμεν.
42 ἡ φιλία] ἡ ὁμοδοξία.
52 οἱ ἱερεὺς δὲ] ὁ δ' ἱερεύς.
55 εἰς πειθῶ] εἰς πειθώ.
p. 28. v. 10. ὑποδέχοιντο] ἀποδέχωνται.
11 θέατρον καινὸν] θέατρον κοινόν.
31 τίς κινήσει τοῦτον; μωσῆς] τὶς κινήσει τοῦτον μωσῆς;
32 τίς; ἰησοῦς] τίς ἰησοῦς;
itemq; reliqua, quę sequuntur membra.
53 ὑμῖν] ἡμῖν.
p. 29. v. 5. προμηθείας ἀκούω] προμηθείας, φράσω δή, ἀκούω. ἄλλως. προμηθείας, φράσω καὶ πρὸς ὑμᾶς, ἀκούω.
16 ἀναλώθησαν] ἀνηλώθησαν.
18 ἠλεὶ] ἠλεῖ.
24 σύμβουλον] σύμβολον.
36 τοῦ πλάσαντος] τοῦ πλάσματος.
38 λόγος σοφοῦ, εἰς οὓς ἐνήκοον] λόγον σοφὸν εἰς ὅυς ἐνήκοον.
44 καὶ μὴ παρ' ὀλίγον] μὴ παρ' ὀλίγον.
52 καὶ ζῶν κατοικητήριον] καὶ ζῶν καὶ κατοικητήριον.
p.30.v.9. λαβεῖν] λαλεῖν.
30 ἢ τῶν ἱερῶν] ἡ τῶν ἱερῶν.
31 χρόνῳ] τῷ χρόνῳ.

pag.31.

p. 31. v. 36. ὡρμίσθη σκοπεῖν] ὡρμίσθη, ῥητέον. σκοπεῖν.
45 τοῖς πνευματικοῖς] τοῖς πατρικοῖς.
p. 32. v. 6. νόμος] λόγος.
32 στεῖσον] στεῖξον.
41 ἐν τῇ βουλῇ ὁδηγήσειε] ἐν τῇ βουλῇ αὐτοῦ ὁδηγήσεις.

In oratione 2.

p. 33. v. 7. ὄνασθε] ὄνασθαι.
13 ἐδεξιώσασθε] ἐδεξιώσατε.
23 οὐ συνέρχονται] οὐκ εἰσέρχονται.
29 ὑμῖν] ὑμῶν.
41 ποίμνης τῶν] ποίμνης ὅσον ἐστὶ τῷ πόθῳ τοῦ κοινοῦ πατρὸς τοῦ.
vlt. πλεῖστον] πλεῖον.
p. 34. v. 5. λαβεῖν] λαλεῖν.
11 ξύλον] ξύλα.
17 περιπλατούντων] περιπατούντων.
19 ἐκκρίνοντες] ἐκκλίνοντες.

In oratione 3.

25 δοθεὶς οὐχ ἁλύσεσι δεσμοῖς] δεθεὶς οὐχ ἁλύσεσι σιδηραῖς.
29 πεῖραν] πέτραν.
43 ἄλλος] ἄνθρωπος.
44 χοὸς καὶ φυράματος] πηλοῦ τε καὶ κράματος.
51 εὑρήματα] εὑρέματα.

In oratione 4.

p. 35. v. 33. δις] δίς.
p. 36. v. 19. μικρότερος] μακρότερος.
p. 37. v. 1. οὕτω καὶ] οὕτω ἔνθεν ἔσω καί.
8 ἁγίας] ἀρχικῆς.

In oratione 6.

p. 39. v. 11. ἁγιέτω καὶ] ἁγιέτω καὶ κινείτω καί.
19 ὦ μοι] ὤ μοι.
22 τι] ὅτι.
33 πνευματικαῖς] πατρικαῖς.
44 βραδὺ] βραδύ.
53 ἐσόπτρω] ἐσόπτρων.
54 ἀλλήλοις] ἄλλοις. (σίας.
p. 40. v. 35. οἰκουμένης] ἐκκλη-

In oratione 7.

p. 41. v. 9. καρποφῆσαι] καρποφορῆσαι.
31 ἔπι] εἴ τι.
p. 42 v. 11. θεῶν] θεῷ.
p. 43. v. 15. τοῦτον] τοσοῦτον.
34 λίβανον, μηδὲ] λίβανον, μηδὲ χρυσὸν, μηδέ.
p. 44. v. 3. τοῦ καλοῦ] τοῦ κακοῦ.
16 ἤδη βεβαιωμένων] ἐνταῦθα βεβαιωμένων.
26 ἱερωτέρων] ἱερωτάτων.
39 σεαυτὴν] σεαυτοῦ.

In oratione 8.

p. 45. v. 12. ἐπαινεσόμεθα πέρα τοῦ μετρίου] ἐπαινέσομεν πέρα τοῦ μέτρου.
16 δικαίων] δικαίου.

28 κέκμηκεν] κέκλικεν.
30 ἐγχειρισθῆναι] ἐμπιστευθῆναι.
35 παραχωρεῖν] συγχωρεῖν.
vlt. μαθῆναι] μεταπεισθῆναι.
p.46.v.8. ὑμῶν] ἡμῶν.
31 ἑαυτῆς] ἑαυτοῖς.
42 εὐφραίνῃ] εὐφρανεῖ.
52 λογίων] τῶν λογίων.
53 μέλλειν] μέλλειν.
p.47.v.4. συναγόντων] συναγαγόντων.
29 ἄμαθον] ἄμαθον.
51 βλέπων] κλέπτων.
p.48.v.19. λογικάς τινας] λογικάς.
53 κινουμένων] κινδύνων.
p.49.v.12. σεαυτὸν] σεαυτοῦ.
13 φίλτατος] τιμιώτερος.
34 ἐνειωσκόμενοι] εὑρίσκοιμεν.
43 εἰ δὲ ἔπι] εἰ δὲ ἔπι.
46 πολλῷ] μακρῷ.
p.50.v.17. καταχεισθέντες] κατακριθέντος.
31 ἀλλ' οὐ] ἀλλ' οὐδὲ.
38 καταλείψεις] καταλειφθεὶς.
45 συνδεδεμένου σώματος] συνδεδεμένου λυθεῖσα σώματος.
p.51.v.43. αὐτῶν] αὐτῶν.
49 μόνιμον] μόνον.

In oratione 9.

p.52.v.12. ὁ ἀκραῖος] ὁ ἀκροατὴς.
54 ἄλλων] ἄλλων.
p.54.v.28. οἰκείοις] γυναικίοις.
p.55.v.16. θερμότης] ὦ θερμότης.

In oratione 10.

p.58.v.7. ἐνεργεῖ] ἐνεργεῖται.
15 τοῦ βίου] τοῦ βίου τούτου.
22 ἀκούσας] ἐξακούσας.
48 τοῖς ἂν] τοῖς μὲν.
p.59.v.4. δυσφορεῖν] δυσφορεῖν ἡμᾶς.
17 παρόντα] τὰ παρόντα.
p.61.v.17. θεινῶν τῶν οὐ] ἐθνῶν τῶν μὴ.
46 ἐξέλθημεν] ἐξέλθωμεν.
47 μὴ περιβλεψώμεθα, μὴ] μὴ περιβλεψώμεθα εἰς τὰ ὀπίσω, ἵνα μὴ.
51 θύραν πονηρᾶς] θύραν ἀνοίξωμεν πονηρᾶς τὸ μὲν] τὸ δ'.
53 ὁ χεῖρον] ὁ χοῦς.
p.62.v.17. πρὸς ἐμοῦ] πρὸ ἐμοῦ.
22 οὐκ ἔπι] οὐκ ἔστι.
36 κατάρας πλείονα] κατάρας φησὶ, πλείονα.
p.63.v.8. ἐπὶ] ἐφ' ἡμᾶς.

In oratione 11.

p.71.v.16. τοῦ διηγήματος] τοῦ θαύματος.
p.72.v.32. ἐζήτει] ἐζήτει.
p.73.v.22. τὸν νοῦν] τὸ νῦν.

In ora-

In oratione 12.

p.76.v.16. χαλῶς] καλῶς.

30 δ' ὅμως ὅμως] δ' ὅμως.

37 πιςεύμενος καὶ] πιςευμένοις τὸν λόγον καί.

p.77.v.1. πιστευμένων] τὸ πίστευόμενον.

7 γενοῖν] τοῖν γενοῖν.

28 ἀγαθοπάθειαν] κακοπάθειαν.

40 τὸ θεὸν] τὸ θεῖον.

p.78.v.2. κἂν δῶμεν μῦθον] κἂν δῶμεν μὴ μῦθον.

7 εἰσισόντων] εἰσιόντων.

31 θείῳ] νόμῳ θείῳ.

p.79.v.27. ἐπὶ] ἐκεῖθεν ἐπὶ.

p.80.v.33. σπουδασῶν] σπουδασῶν περὶ ταῦτα.

p.81.v.9. κατέστησα] καταστήσασθαι.

11 ἑτερακλέα] ἑτεραλκέα.

15 πυρὸς] πυρσός.

18 ἡγμένων] ἠγμένων.

p.82.v.25. ἀθῆναι] ἀθῆναι ἠκόοντο.

46 τοῦτο] τούτου.

p.83.v.5. προπομπαὶ] προπόμποι.

p.84.v.9. πρὸ τοῦ] πρὸ αὐτοῦ.

33 τετρίγος] περιττῶς.

46 συμπενοῦν] συντατεινοῦν.

54 τὸ μὲν] τοῖς μὲν. τὸ δ'] τοῖς δ'

p.85.v.7. ἄλλο] ἄλλον.

15 ἐστρατεύσαντο] ἐστρατεύοντο ἄλλως ἐστρατεύσαντο.

25 ἀπάτη] πάλη.

27 παρήνη] παρῆν.

47 περὶ] πρὸς.

p.86.v.10. ἄρτον] ἄρτων.

14 ἔθνοις] ἔτνοις.

28 ἠξιωμένος] ἐξιωμένος.

30 φερομένου] τεραννύμου.

36 ἐκλοιπὼς] ἐκλελοιπώς.

53 τί τοῦ] τί γὰρ τοῦ.

p.87.v.20. ἐννοία] εὐνοίᾳ.

28 παρεῤῥίφη] ἀπεῤῥίφη.

44 γὰρ εὖ] γὰρ ἀνδρὸς εὖ.

48 ἐσφάδαξεν] ἐσφάδαζεν.

p.88.v.1. καταστρεπόμενος] καταστρεφόμενος.

12 πρὸς] ὡς πρός.

34 τίνα δὴ] ἵνα δή.

p.89.v.18. ὑφ' ἡμῖν] ὑφ' ὑμῖν.

vlt. ὄρθιον] καὶ ὄρθιον.

p.91.v.54. παίσμασιν] παίγμασιν.

p.92.v.15. ὅμως δὴ] ὁμοίως δή.

37 καὶ ἡμεῦνία] χαμευνία.

p.93.v.20. τί ἂν] καὶ τί ἄν.

p.94.v.38. χαλῶς δὴ] καλῶς δή.

p.95.v.4. ἐλευθερίας] ἐλευθερίας καὶ τῆς αἰθρίας.

p.96.v.10. ἀντιπαρέκτασις] ἀντιπαρέκτασις καὶ ἀντίθεσις.

31 σκιοειδεῖς] σκιοειδέσιν. πνευματικοὺς] πνευματικαῖς.

35 σωζομένων αἱ] σωζομένων οὐ κληροδότης τῶν διαφορῶν περὶ θεῶν κλήρων καὶ μονῶν.
36 ὅτι χονία] ὅτι χοινία.
37 μοῦ τῶν] μου. οἱ κλῆροι τῶν.
p.97.v.11. κἂν] καί.
20 ταύτῃ τοι] διὰ ταῦτα τοι.
p.98.v.4. θείας] θέας.
6 προηγουμένων] προηγουμένων, ἑπομένων, παρεπομένων.
40 τετευχωμένοις] τετευχωμένος.
41 ἐποπλύοις] ἐπιπλεύοις, περὶ] παρά.

In oratione 13.

p.99.v.33. κριτὰς τοῦ] κριτὰς τοῦ σαμουὴλ τοῦ.
p.100.v.52. διδάσκοιτο] ἀποδιδάσκοιτο.
p.101.v.2. τὸ ἁπλὸν] τὸ ἁπαλόν.
41 ἀνόνητον] καινότερον.
p.102.v.31. καινὸν] κενόν.
41 εἰκεπαλλήλοις] ἀλλεπαλλήλοις.
(ἐπί.
p.103.v.10. ἀλλ᾽ ἐπὶ] ἀλλ᾽ εἰ
20 τὸ εἰρηνικὸν] τὸ ἐρημικόν.
28 ἀπώμοτον πάντων] ἀνοικότατον πάλιν.
p.104.v.6. ἀγεγραφὸν] ἄγεγραφον.
9 ἔγγεγραφον] νεόγεγραφον.
12 ἄπιστον] ἄπληστον.

ult. βουλευθέντες] βουληθέντες.
p.105.v.27. πολυανθρωποτέραν] πολυανθρωποτέραν, καὶ λαμπροτέραν.
31 δυσυπάτων] δυσυπάρχων.
47 χρυσορόραν] χρυσοῤῥόαν.
52 λύων] λυόμενος.
p.106.v.8. μεῖζον] μεῖον.
12 προσῳδοῦσι] προσῳδοῦσιν, ἢ παίουσιν.
13 εὐδαιμονήσεως] εὐδοκιμήσεως
22 πάλιν] πᾶσι.
(αὐτοῦ.
23 σοφίζων νόμον] σοφίζων πᾶσι νόμον.
p.107.v.5. ἀσέβεια] εὐσέβεια.
10 ἄγεγραφον] ἔγγραφον.
20 ἧττον ἐκείνου] ἧττον τῶν ἐκείνου.
21 ὅδε μάλιστα] ὃ δέ μοι μάλιστα.
22 πιεῖν] φύοντα.
32 καὶ ἐλεεινὸν] ἢ ἐλεεινόν.
34 τῆς φιλοτιμίας] τῆς φιλονεικίας.
46 ταῦτα μετὰ] ταῦτα καὶ μετά.
50 φιλόξενος] φίλιος, ξένιος.
p.108.v.10. ἀπάγοις] ἐπανάγοις.

In oratione 14.

15 ἡμεῖς] ὑμεῖς.
17 κυπριανὸν] κυπριανός.
49 εὐκοσμίαν] εὐδοξίαν.
p.109.v.3. πραγματικῶς] πνευματικῶς.
22 φιλομαθίας] πολυμαθίας.

p.110.

p.110.v.2. μόνη] μόνῳ.
43 ἀμήχανον] εὐμήχανον.
p.111.v.4. σιτοδεσίᾳ] σιτοδείᾳ.
p.112.v.13. γενναίῳ] γνησίῳ.

In oratione 15.

p.114.v.3. κατηυλισάμεθα, καὶ] κατηυλισάμεθα. πτῶμα δακρύων ἄξιον, καί.
36 συνέσεως] μετὰ συνέσεως.
p.115.v.31. καταλαβὼν] ἀποβαλών.
44 προσειλήφαμεν] προσειλήφατε.
47 εἶχον] ἦγον.
50 ὥσδε] ὥστε.
p.116.v.3. τὸ καὶ] τῷ καί.
18 οὐδὲν γε ἧπον ἢ] οὐδὲν γε ἧττον ἤ.
49 κακείνης εἷς θεὸς] κακείνη θεὸς εἷς.
p.117.v.5. καὶ τοσοῦτον εὐνοίας] καὶ τοσοῦτον εἰς εὐνοίας.
p.118.v.1. ἀπενοήθησαν τὸν] ἀπενοήθησαν τὸν ἐνανθρωπήσαντα τοῦ.
11 ἀντεχειρόμενοι] ἀντεγειρόμενοι.
24 ἐπάρησαν] ἐσπάρησαν.
p.119.v.5. προσεθῇ καὶ σοι μόνον ἢ τοῦ] προσετεθῇ ναί σοι μόνον ἢ τοῦ.

In oratione 16.

p.120.v.36. διαλέμμεθα, καὶ διαλυσόμεθα] διηλλάγματα καὶ διαλλαξόμεθα.
p.121.v.47. κλιζόμενον. εἰ δὲ μὴ γένηται] κλιζόμενον ἀπαθῶς οἶδα κλιζόμενον. εἰ γὰρ μὴ γεγένηται.

In oratione 17.

p.123.v.30. αἰχμαλωτιζόμεναι] ἀνιστάμεναι.
vlt. τινάς τε] τινὰς γάρ.
p.124.v.4. συγχωρήσει] συγχωρήσειεν.
13 ἴσητε] ἴσατε.
14 ὁμοδόξοις] ὀρθοδόξοις.
33 σήμερον] σήμερον γάρ.
p.125.v.10. ὁ ἀντίχεις] ὁ ἀντίδικος.
13 δεῖναι] δεηθῆναι.
17 ἐργάσωνται καὶ] ἐργάσωνται, ἢ συνεργάσωνται, καί.
21 ὡς μεθισαμένας] ὡς μεθισάμενος.
43 καὶ οἱ] κἂν οἱ.
44 ἄτεχνος] ἔντεχνος.
46 οἱ μὲν οὐ] οἱ μὲν πάντες οὐ.
p.127.v.5. οὕτω δὲ] οὕτω δή.
29 ποιῶν] ποιεῖν.
39 τῷ κυρίῳ ὦ] τῷ κυρίῳ ἡμῶν ᾧ.

In oratione 18.

46 ἀποκλαιόμενος] ἀποκλαίων.
τὸ τοῦ] τὸ τοῦ θεοῦ.
p.128.v.11. ἀπὸ παρόντων] τῶν παρόν-

παρόντων.
15 ἀκηδίας ϗ] ἀκηδίας ῥήματα ϗ
26 παραλελειμμένα] παρηγγελημένα
53 κινεῖται γὰρ] κινεῖται μὲν γάρ.
54 οὐδαμῶς τὸ καθ᾽ ἡμᾶς, ὁ γὰρ] οὐδαμῶς ὁ γάρ.
p.129.v.4. ϗ ζητῶμεν] ϗ μόνον ζητῶμεν.
15 μὲ ὡς] με ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαιώματα, ὡς.
51 συσάζειν] συστενάζειν.
p.130.v.4. ἢ δεῖ &c. δείξῃ] εἰ δεῖ τῷ πνεύματι, ὑποχωρῆσαι τὴν σάρκα καὶ τὰ γήϊνα τοῖς ἐπουρανίοις, δείξῃ.
20 θεῖος] θεῖον: ποιήσαντι] ποιήσαντι.
32 μετενέγνω τῶν θεῶν τι προσενεγκάντων] μετέγνω τῶν θεῶν τι προσενεγκόντων.
49 προσάγωσι] προσάγω σοι.
54 τὴν τῇ] ϗ τῇ.
p.131.v.4. σὴ ϗ.] τὲ ϗ.
ἡ τιμηθείη] ἡ σὴ τιμηθείη.
7 χρισῶν] χρηστῶν.

In oratione 19.

11 περὶ φιλοπτωχίας] περὶ πτωχοτροφίας.
20 ἄλλοτε ἄλλου] ἀλλαχόθεν ἄλλου.
40 καταφάγεταί με] κατέφαγέ με
p.132.v.9. ϗ τοῖς ἔργοις] καὶ τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις.

19 προσοισέον] προστακτέον.
34 διὰ τῶν πράξεων] δι᾽ ἀγαθῶν πράξεων.
p.133.v.4. ϗ βοηθεῖν &c.] ϗ βοηθεῖν ἑαυτοῖς εἰς τὰ ἀναγκαῖα
13 ϗ ἡμεῖς] ϗ ὑμεῖς.
22 ἡ νόσος] ἡ γόσος.
33 προθεῖσα] προσθεῖσα.
50 οὐδ᾽ ἂν ὦσιν] ὅπου ἂν ὦσιν in plerisq; tamen codicibus neque hæc, neq; illa verba leguntur.
p.134.v.19. ϗ συμπατούμενοι] ϗ οὐ συμπατούμενοι.
42 τὴν θεότητα] τὴν ἐκείνου θεότητα.
43 διανοησόμεθα] διανοηθησόμεθα
p.135.v.13. περιειργασμένοις πλεῖον, ἢ ὅσον συμφέρει] περιειργασμένοις, πλεῖον ἢ ὅσον λίχνοις ὀφθαλμοῖς συμφέρει.
14 ἔχοντας] ὀχοῦντας.
32 βοηθείην] βοηθείην.
41 ἐκ τῆς μαμωνᾶ &c.] ἐκ τοῦ μαμωνᾶ θησαυρίζων, ϗ μαμωνᾶ ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχήν μου ἀπαιτηθεῖσαν.
43 οὐ σωφρονήσομεν; οὐδὲ γ᾽ οὖν] οὐ σωφρονίσομεν οὐδὲ νῦν;
p.136.v.32. οὐ μηκέτι] οὐ μηκέτι
37 Ἀμῶς] μιχαίας.
48 ἅρπασον τοῦ τυράννου] ἁρπάσοντι τοῦ τυράννου.

p.137.

p.137.v.7. ὁ μῶν.
26 Ἀμῶς] Μιχαίας.
27 ἐμπωλήσωμεν] ἐμπολήσομεν; καὶ &c. ἀνοίξομεν.
29 ἐπανατείνεσθε] ἐπανατείνεσθαι. Μιχαίας] Ἀμῶς.
p. 138. v. 13. κἂν μὲν μείζω] κἂν ὁ μὲν μείζω.
20 εἰ μὲν ἢ τὰ μείζω] εἰ μὲν καὶ τὰ μείζω.
28 χεῖρόν τι] χείρων τε.
35 τὴν ἀπατηλότητα] τὴν ἀπαλότητα
47 ἔχοις] ἔχεις.
54 ὀφειλὴ] ὀφείλεται.
p. 139. v. 3. τοῦ κέρδει τοῦ] τοῦ κερδῴου.
29 ἀνιχνίασοι] ἀνεξιχνίασοι.
p.140.9. ἐρρίφθωσαν] ἐρρίφθων.
20 ἡμετέροις] τοῖς ἡμετέροις.
26 προκείμενοι] προσκείμενοι.
54 πλεῖον] πλείων.
p.141.v.17. ἔχοις] ἔχεις.
19 ἀνιάτως ἔχοις] ἀνιάτως ἔχεις.
32 λέγω, τοῦτο καὶ] τοῦτο λέγω, καὶ.
33 οἷον καὶ ὅσος] οἷος καὶ ὅσος.
37 τοῦ νέου] τοῦ νόμου.
48 ἡ εὐσπλαγχνία] τὴν εὐσπλαγχνίαν.
51 ἡ δόξα εἰς] ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς.
vlt. αἰῶνας ἀμήν] αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

In oratione 20.

p.142. v.21. καταπνιζόμενον] καπνιζόμενον.
23 ἁγνισαμένοις] εὖ μάλα ἁγνισαμένοις.
p.143.v.37. οὐδὲ] ἀλλά.
40 καὶ εἰς] καὶ εἰ ὅτι.
p.144.v.9. πράττεις] παράγεις.

In oratione 21.

p.145.v. 11. ἐπαινετοὶ] ἐπαινετέοι.
12 ἡ δόξαν λάβοιεν] καὶ δόξαν (λάβωσιν.
28 ἐκεῖ] ἐκεῖνοι.
32 εἰδότες] ὁδεύσαντες.
36 φοβούμενοι] εὐλαβούμενοι.
45 τολμητέον, καὶ μείζων] τολμητέον καὶ μεῖζον.
53 οὐ θῆρες ζέοντες] absunt.
p.146.v.1. οὐ δήμιος, οὐ δορυφόρος κατεπείγων] οὐ δήμιος κατεπείγων.
45 θεοῦ ἀρρήκτοις] θεοχαράκτοις.
54 ὦ δήμοι] ὦ δήμιοι.
55 ποῦ δεσμά;] ποῦ τὰ δεσμά;

In oratione 22.

p.149.v.18. μὴ ἐνδεέστερον] οὐκ ἐνδεέστερον.
27 παρ' ἡμῶν] παρ' ὑμῶν.
28 ἡμᾶς] ὑμᾶς.
46 ἀσέβειαν] εὐσέβειαν.
47 γυναῖκας] γυναίοις.
48 θράσος δὲ] θράσος γάρ.
49 οὐδ' ἔτι.

49 οὐδ᾽ ἑτέρωσε] καὶ οὐδ᾽ ἑτέρωσε.
p.150.v.2. ἀλλήλους] ἀλλήλοις.
12 εἰσφέρειν] προσφέρειν.
19 κοινὸν] καινὸν.
23 πνεῦμα] πατέρα.
28 ὑποτίθεσθαι] ὑποπέμπεσθαι.
45 ἢ καὶ] ἢ καὶ.
47 μηδὲ λαμπρότερος τοῦ φωτὸς] absunt.
p.153.v.6. σημεῖον] σημείων.
25 προσιήσεταί σε] προσίεταί σε.
45 οὐκ οἶδα] οὐκ οἶδα.
p.154.v.17. μηδ᾽ ἀλλ᾽ ὅτι] μηδ᾽ ἄλλο τι.
34 τοῦτο περὶ] τοῦτο οὐ περὶ.
44 λιτοὶ] λίθοι.
50 ἀνάκλαυσις] ἀνάβασις.
52 καινότερον] κοινότερον.
p.155.v.6. ἀναβάσεως] ἀνανεύσεως.
10 εἰσέφρησαν] εἰσεφθάρησαν.
12 ἐκλύσης] ἑλκύσης.
20 ἔσωσεν] διασέσωκεν.
22 ἐν λόγῳ] ἐν λόγοις.
p.156.v.6. πέτραις] πέτραν.
10. εἴπερ μὴ κἀκείναις] εἴπερ κἀκείναις.
p.157.v.2. σφαλεώτερον] σφαλερώτερον.
4 καὶ τὸν] καὶ τοῦ.
5 τοῦτο δὴ τὸ θρυλλούμενον] τοῦτο δὴ τὸ θρυλλουμένου τοῦ] τό.

13 τάξεσθε] τεύξεσθε.

In oratione 23.

20 φιλόσοφον] φιλοσοφίαν.
22 σπεύδοντες] παιδεύοντες.
25 πράγμασιν] θαύμασιν.
30 μαρτύρων] μάρτυς.
33 εἴπερ ἀγγελικὸν] εἴπερ ναζαραίων μὲν ἡ κόμη καὶ ἡ τῆς κεφαλῆς καθιέρωσις ὧν σίδηρον ἀπήλαυεν ὥσπερ καὶ θυσιαστήριον, ἀγγελικὸν δὲ.
p.158.v.27. ὁρῶν γὰρ] ὁρῶν δὲ.
28 ἔκφυγον] ἔκφυλον.
40 ὥστις ἐκείνων τὸν] ὥστις ἐκείνων φησὶ τὸν.
p.159.v.3. τὸ πρῶτον καὶ] τὸ πρῶτον καλὸν καὶ.
p.160.v.3. τὸ καινὸν] τῷ καινῷ.
24 δαψιλέστερος] δαψιλέστατος.
37 κεχρίμενος] κεχρισμένος.
p.161.v.15. σοὶ τὸ] σοὶ ἦν τὸ.
16 ἐπειδή τε] ἐπειδή γε.
19 τελευτὴν] τελετὴν.
30 πολύθετον] πολύθεον.
34 τῆς ἐφηθείας] αἱ τῆς ἐφηθείας.
50 ἑλληνικὸν ἢ τὸ] ἑλληνικὸν ἢ τό.
p.162.v.13. ἄλληλα] ἀλλήλους.
20 ἀγνησίως] ἂν γνησίως.
28 ἀντιθέσεις τῶν] ἀντιθέσεις, καὶ τῶν.
29 μίας] μιᾶς.

In ora-

In oratione 24.

p.163.v.4. ὅεια] ὤεια.

10 ἀκαταλάβητον] ἀκατάλυτον.

42 τελειὰς] τελετὰς.

p.164.v.32. οἷς γε] καὶ οἷ γε.

42 ἀλλήλων ἀπήρτηται] ἀλλήλων διήρηται ὡς εἰς τρία ἔκφυλα καὶ ἀλλότρια τέμνεσθαι μήτε οὕτως ἀλλήλων ἀπήρτηται.

vlt. προκατειλημμένων, εἰ] προκατειλημμένων καὶ ἠπηνημένων. εἰ.

p.165.v.1. τιμηθεὶς] τμηθεὶς.

7 τῆς αἰτίας] τῆς ἀγεννησίας.

14 οὐχ ἡ θεολογία τὸ δὲ] οὐχὶ θεολογία τὸ.

28 τέλης] τέμης.

29 καινὲ] κενὲ.

30 ἀσώματον] ὁμότιμον.

37 μόνη τι] μόνη.

In oratione 25.

p.166.v.21. τοῦτό τε δεινὸν, καὶ ὑπὲρ] τοῦτο οὔπω δεινὸν καὶ ὑπὲρ.

36 ἐξωρχησάμενος] ἐξωρχησάμην.

p.167. v.4. τοὺς οἰκείοις ἐζήτουν] οἰκέτας ἐζήτουν.

10 ὁ κάμνος] ὁ κόσμος.

26 καὶ ἀέειος] καὶ οὗτος ἀέειος.

40 τῶν λαιμῶν] τὸν λαιμὸν.

52 ἡδὺς] ὡς ἡδὺς.

p.168.v,17. ὃν] ὧν.

22 θεῶν] θεὸν.

54 ἐλευθερησώσωμαι] ἐλευθερώσωμαι.

p.169.vlt. οὐ δέχεται πῦρ υἱὸν] οὐκ ἀνέχεται πατὴρ υἱὸν.

p. 170. v. 9. βαπτισθῆναι τῷ] βαπτισθῆναι καὶ ἐνεχρωσθῆναι τῷ.

In oratione 26.

23 κρεμασθὲν] κρεμασθέντες.

[?]τοῦ] τὸν τῆς.

41 μετενδυομένην] μετενδυομένης.

42 τολμήσαντος] τολμήσαντα.

p.171.v.3. ἡσυχίας οὐκ] ἡσυχίας τεκμαίρομαι. οὐκ.

15 πρεσβυτέρων. οἱ] πρεσβυτέρων ἐκ βαβυλῶνος. οἱ.

32 βασκαίνεται] βασκήναντι.

39 ἐξῆς] ἐξ ἧς.

42 μερίσας] μερίσας,

p.173.v.3. ὑπερέχω] ὑπερέξω.

22 σοφοὶ κληθείης τε] πῶς ἂν σοφοὶ κληθείητε.

33 λόον] βίον.

In oratione 27.

50 φέρουσι] χαίρουσι.

p.174.v.5. ὄντος] ὄντως.

9 οὕτως] ὄντος.

44 ἡμετέρας] ἡμέρας.

p.175. v.7. ἑτοίμων] ἑτοίμως.

17 κατηγορημένη] καταργουμένη.

50 τε-

50 τούτοις τὰ] τοιούτοις κινήμασιν, τά.
p.176.v.39. λέγοντα] λέοντα.
p.177.v.1. πεινῇ] πεινᾷ.
15 πλέον θεὸν] πλέον ἔχειν θεόν.
28 ἀπαλλαγεῖν] ἀπαλλαγείην.
p.178.v.11. τούτῳ] τοῦτο.

In oratione 28.

p.179.v.19. ἀπολογήσασθαι ἤ] ἀπολογήσασθαι δικαίως, ἤ.
27 διακλέπτον τὸ] διακλέπτον τὸ
vlt. ἐχύθη] ἐχέθη (γαπητικῶς
p.180.v.3. ὄνειδος οἷς] βάρος ὁμοῦ καὶ ὄνειδος, οἷς.
4 ὄνομα προσεῖναι] ὄνομα τῷ πάσχειν προσεῖναι.
11 σώζοντος] σώσαντος θεοῦ.
18 θεωρηθῇ] θεωρηθῇ.
27 ζωογονῶν] ζωοποιῶν.
45 καταμέρος] κατὰ μικρόν.
46 καὶ προφητεύσω δὲ] προφητεύω γάρ.
p.181.v.15. ἄμμον] ψάμμον.
17 πολλῶν ἀρνουμένων] πολλῶν μυριάδων ἀρνουμένων.
19 λάψαντας τῶν] λάψαντας ἀνδρικῶς τῶν.
26 ἐκλογῆς] ἐκκλησίας.
35 μὲν] οὖν.
vlt. τιμιμένες τούτοις] τιμιμένες καὶ συμπιμμένες τούτου.
p.182.v.3. πολλοὺς] πολλοὺς δέ.

λόγου] λόγου ἄξια.
7 σθενῶσαι] ἐνδυναμῶσαι. δυνουμένων] δυνουμένην.
9 ἐπαινουμένων διότι] ἐπαινουμένων καὶ τιμωμένων. διότι.
25 ὅστις] ὥς τις.
28 πάντες. ἐπεὶ] πάντες ὑμεῖς. (ἐπεί.
54 τὸν λαὸν] τὸν λόγον.
p.183.v.5. τριῶν ἓν διαζεῦξαι] τριῶν διαζεῦξαι.
6 ὁμόζηλοι] ὁμόδοξοι.
13 θεὸς] θεότης.
27 ἂν] ἐν.
28 ἂν] ἐν.
29 μὴ τρεῖς] τρεῖς. λέγετε] τοῦτο λέγετε; βοήσετε] βοήσετε.
39 σώματα] ἀσώματα.
46 πρίγερα] πυράγρα.
p.184.v.7. εἰμὴ] εἰμί.
13 οὐκ οὖν] οὐ βοῦν.
39 αὐτοῖς] ἐν τοῖς.
p.185.v.6. μετὰ] μὲ τά.
17 πατριαρχῶν εἰπεῖν] εἰπεῖν πα-
26 καὶ] κἄν. (τριαρχῶν.
30 κατατρυφῶσι] κατατρυφῶσαν
35 ἀρέσκοντα] ἀρέσοντα.
39 ἀστραπῆς τοὺς πρὸς] ἀστραπῆς καὶ φωτιζούσης εἰς.
40 θορυβήσομαι] θορυβηθήσομαι
49 τοῖς στρατιωτικαῖς] τοῖς στρατιωτικοῖς.
50 διοίσεται] διοίσομαι. ἤδη] ἴδη
52 ἂν]

52 ἂν] ἐν.

p.186.v.3. ἐρήμῳ οὔτε] ἐρήμῳ ϗ πλανωμένην, οὔτε.

15 σύνδρομαι] σύνδρομοι.

19 σιγήσεται] στηρίσεται παντά-

26 τούτων] τούτων ἐστὶν. (πασι.

31 τοῦ ἡμῶν] τοῦ κυρίου ἡμῶν.

In oratione 30.

p.188.v.4. προστάτην] προστάτη

5 πάντες] πάντες ἄνδρες.

15 οἶδα] οἶδες.

In oratione 31.

22 δοκεῖ ϗ] δοκεῖ, ἵνα ϗ.

26 εἰπεῖν τοῦτο] εἰπεῖν. πλέον γὰρ τοῦτο.

25 ἐξαγοράζων] ὁ ἐξαγοράζων.

34 γαλιλαίας] τῇ γαλιλαίᾳ.

46 ὁ πολὺς] ὁ πολὺς ὁ.

47 σώματος ϗ] σώματος λόγοις, ϗ.

48 φέρεται] φερέτω.

p. 189. v. 10. τυχὸν λιθαζόντων] ἔστι ϗ λιθαζόντων.

27 τῆς πρώτης αἰτίας] γῆς πρῶτον

44 γένηται ἐν ἐπαγγελίαις κειμένη ϗ] γένηται, ϗ.

46 καὶ οὔτε] καὶ ὁρᾶται.

p.190.v.6. παραιτεῖσθαι] αἰτεῖσθαι.

10 χοιρώδης οἶος] χοιρώδης βίος.

37 ϗ ἀλλήλων] ϗ ἓν ἐξ ἀλλήλων

p. 191. v. 15. βλεπόμενον] κλεπτόμενον.

24 χαλουμένοις] βουλομένοις.

40 νομοθετήσω μητέρας] μητέρας διδάξω καὶ νομοθετήσω.

53 πνεύματος] πατρὸς.

p.192.v.11. πάθω] ἀγαπῶ.

28 ἀκόλουθος νοῦς σεαυτῷ] ἀκόλουθος σεαυτῷ.

29 μὲν εἶναι] μένειν.

30 καθῶς] κακῶς.

35 πορνείας] πόρνην.

p. 193. v. 21. πολλῷ μᾶλλον] πολλῷ δὲ μᾶλλον.

24 λέγω δὲ οὐ &c.] λέγω δὲ φόνον οὐ τὸν σωματικὸν μόνον, ἀλλὰ.

26 λοιπὸν δὲ] τὸ λοιπὸν δὲ.

In oratione 33.

p.195. v.8. ὑβριστρίαν εἰσὶ] ὑβρεισίαν καὶ παίδευσιν, καὶ ἀκοὴν καὶ διάνοιαν. εἰσὶ

9 χεῖρα ταῖς] χεῖρα τοῖς ἡμετέροις λόγοις, ϗ χαίροντες ταῖς

p.196.v.30. φιλόνεικον] φιλόπονον.

32 ἀκροατὴς] ἐξεταστὴς.

38 πείσαιμεν] ποιήσαιμεν.

39 δεδογμένων] διδομένων.

p.197.v.30. ἐργαστήριον] ἐργαστήριον ἀσεβείας.

42 τερατευόμενος] τερατευόμενος.

In oratione 34.

p.198.v.2. καθαρὸν] καθαροῖς.

15. καὶ

15 καὶ] κἂν.
42 ὅσα] ὡς.
48 ἐκείνοις] ἐκεῖνον.
p.199.v.1. φᾶσαι] φράσαι.
4 κατεβλακευμένοις καὶ κάτω μένουσιν] κατὰ βεβλακευμένοις καὶ κάτω νεύουσιν.
50 ἢ ὥσπερ] ὥσπερ quæ lectio confirmatur etiam Damasceni auctoritate, qui quidem de orth. fide l. 1. c.4. hæc ipsa Naz. verba ponens, illud ἢ prorsus omisit.
p.200.v.22. οὐδὲ τρεῖς, οὐδὲ τέσσαρες] οὐδὲ τρία, οὐδὲ τέσσαρα.
27 ζητῆσαι] ζητήσῃ.
38 διῆλθον] διεξῆλθον.
40 γειρῶδες] τὸ γειροειδές.
p.201.v.3. κατέναντι] καὶ κατέναντι.
10 θεσμίοις] δεσμίοις.
43 φύσεως] αἰτήσεως.
p.202.v.21. περὶ] παρὰ.
23 λέγομεν] λέγωμεν.
25 οὔτε μὴν] οὔτε μήν.
40 εἶδος] οἶκος.
p.203.v.11. ἀφ' ὧν ἔσχεν] ἃ παρέσχετο.
p.205.v.53. τίνες] τίνες δὲ.
p.206.v.32. θέροντος] θερμαίνοντος.
44 ἀληθείᾳ] ἀνθείᾳ.
p.207.v.4. προσέλθωμεν] προσέλθωμεν.

In oratione 35.

vlt. νεανϊκῶς] νεανϊκώτερον.
p.209.v.3. εἰ μὴ] ἢ μὴ.
9 ἔν τι] ἔπι τι.
31 τὸ εἶναι] τῷ εἶναι.
39 εἰ μὲν ἐν χρόνῳ τίνι τοῦτο;] εἰ μὲν οὖν ἐν χρόνῳ τίνι τούτῳ;
54 μὴ ἐκπισμένον] μὴ ἐκλισμένον καὶ ἐκλισμένον.
p.210.v.1. φύσις γεννήματος] φύσις γεννήτορος καὶ γεννήματος.
2 φύσιν ἢ] φύσιν τὸ γέννημα, ἢ τὸ
vlt. προοχεῖται] προσκέχηται.
p.211.v.18. τὸ μεῖζον] τὸ μείζων.
23 μεῖζον οὐ] μεῖζον δὲ οὐ.
31 οὐ γὰρ] οὐ γάρ.
40 ἐνηργηκὼς] ἐνηργηκός.
p.212.v.18. φύσεως λόγος] φύσεως νόμος.

In oratione 36.

p.213.v.39. πάντως] πάντας.
p.214.v.vlt. παραφθειρέθωσαν] παρεισφθειρέθωσαν.
p.215.v.11. τοῦ ἐναντίου] τοῦ ἀναντίου.
33 εὔλογον οὐ] εὔλογον. ὡς τὸ οὐ.
47 ὂν] ὤν.

p.216.

p.216.v.vlt. ὅτι μὲν ὦ] ὅτι μὲν γὰρ οὐ.
p.217.v.20. ἐν χρόνῳ] ἐν χρῷ.
38 ὀνομάτων] νοημάτων.
53 ὀνομάζομεν] ὀνομάσομεν.
p.218.v.2. καὶ] καὶ.
6 ἢ] ἧ.
23 λόγος δὲ &c. omnia hæc verba vſque ad illud σώματα, eximenda.
p.219.v.1. δι' ὅσον] δι' ὅσων.

In oratione 37.

p.220.v.1. λέγω] λέγειν.
τῆς] τίς.
17 σοφωτέρων] σοφώτερον.
48 μαρκίων ὁ θεὸς] μαρκίωνος καὶ οὐαλεντίνου θεὸς.
p.221.v.1. σοῦ] σοί.
11 λείψει πρὸς] λείψει τί πρὸς.
26 περάσειν] παρήσειν.
51 ὑμῶν] ἡμῶν.
p.222.v.47. ὑπόνοια] καὶ ὑπόνοιαι.
52 ἐν οἷς] ἐφ' οἷς.
p.223.v.12. ἓν δὲ καὶ ἓν] ἓν δὲ καὶ ἓν καὶ ἕν.
p.224.v.24. ὀνομασὶ ἢ, καὶ ἢ ἀθετήσομεν, ἐπειδὴ οὐ γέγραπται, ἤ.
48 γράμματος] πράγματος.
p.225.v.54. τί δαὶ οὖ] τί δ' οὖ.
p. 226.v.1. ἀκοσμίαν] εὐκοσμίαν.
12 φωτιστικὸν] φωτιστικὸν ζωπικὸν.
37 καὶ] καὶ.

In oratione 38.

p.227.v.12. πρὸς ὑμῶν] πρὸ ἡμῶν.
40 μέγα &c. μέρος γενέθλιον τοῦ ἀνθρωπίνου συγκράματος.
48 τοῦ συνάγειν] ἐν ἐξουσίᾳ τοῦ συνάγειν.
vlt. ἐπιτρέπον] ἐπιτρέποντι δόγμα.
p. 228.v.1. παρ' αὐτῆς] παρ' αὐτοῖς.

In oratione 39.

24 ἡμῖν υἱὸς, καὶ ἐδόθη] ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη.
26 κἀγὼ] ἐγώ.
p. 229.v.23. ἐπὶ τοὺς ὅροις] ἐπὶ τοῖς ὅροις.
25 σκιαγραφούμενος] σκιαγραφούμενον.
26 κατ' αὐτὸν] κατ' αὐτό.
περὶ αὐτὸν] περὶ αὐτό.
p.230.v.34. τοῦτο] τοῦτον.
48 ὁμοῦ τε] ὁμοῦ γε.
p.231.v.7. τῆς ἀρχετύπου] τῆς ἀρχετύπου κάλλους.
19 καίπερ τὸ] καὶ τό.
p.232.v.12. ἀγειρόμενον] ἐγειρόμενον.

37 φλαγελλωδῆς] φεγγελλωδῆς.

In oratione 40.

p.233. v. 49. ἄσαχλω] ἔνσαχω.

54 γεννοδ] γεννοδν.

55 πμῶντες ἢ] πμῶντες δι' ἑαυτῶν τὰ σεβάσματα, ἢ.

p.234. v.4. εἰς ἑαυτὴν] εἰς ἑαυτούς.

p.237. v.43. βούλοιντε] βούλοιντο.

In oratione 41.

p.239. v.14. φῶς παρὰ] φῶς τὸ τοῖς ἀποστόλοις μεριζόμενον πυρίγλωσσον. φῶς παρὰ.

20 διάπλασιν] διάστασιν.

46 ὄφλειν, ἐκ ὄφλειν] ὀφείλειν ἐκ ὀφείλειν.

p.240. v.28. αποδοδ] αἱμάτων νομικῶν καθαροτέρων αποδοδ.

p.241. v.24. ἄνεων ταῖς] ἄνεων λανθάνεις ταῖς.

p.242. v.5. μέγα] μεγάλα.

9 ἀείσευ] ἀρίστευσον.

17 λωβέτω] λαβέτω.

18 σὺ δέδειχας] σὺ δ' ἐμοὶ δέδειχας.

p.244. v.54. ἐὰν μὲν παρῶσι, μὴ] ἐὰν μὲν παρῶσιν, ἀγάπησον, ἐὰν δὲ ἀπῶσιν, μή.

p.245. v.5. παρελθῶνται] παρωθῶνται.

8 λαοδ] λαβοδ.

p.247. v.10. μόνον ἀλλὰ] μόνον ἔκπλυσις, ἀλλά.

11 ἔκπλυσις] λύσις.

26 ταπεινότητα] σύγχυσιν.

47 πρώτην] πρώην.

p.249. v.12. πμῆς] ὀσμῆς.

p.250. v.3. εἰς] ὡς.

16 ἂν Θεὸς] ἂν καὶ Θεός.

17 ἤκουσας] ἤκουσα.

22 δοῦλα γο] ὁμόδουλα γο.

35 ὁρᾷς τὸ] ὁρᾷς τοῦ πνεύματος τήν.

In oratione 42.

p.255. v.35. ἄθεον] ἄδυτον.

45 ὁρμωμένῳ] ὁρωμένῳ.

p.256. v.13. ἢ] ἡ.

p.258. v.4. εἰ ῥαχὴλ] εἰ ῥαχήλ.

p.261. v.16. τομίσωμεν] τιμήσωμεν.

In oratione 44.

p.263. v.10. λαὸς] ναός.

54 Θεῷ] Θῶ.

p.265. v.1. παρὰ] παρά.

32 ἓν τὸ] ἐν τῷ.

33 ἐμὲ καί] ἐμὲ δὲ εἵνεκεν ἔχισθε με, καί.

51 φιλανθρωπότατον, ἂν ποιμένα] φιλανθρωπότατον ἂν νέον ἐκ ποιμένων ἁρπάσῃ. εἰσέα κατ' ἀλλοφύλων ἐργάζεται.

ἔχεις

ἔχεις τὴν κατὰ τοῦ γολιὰδ νίκην τοῦ δαβὶδ μαρτυροῦσαν τῷ λόγῳ, ἂν πειμένα.

p.266.v.37. τοῦ σταυροῦ] τοῦ σωτῆρος.

44 περὶ ἔργως] παρέργως.

In oratione 45.

p.267.v.17. καὶ ναὸς] καὶ ἄνθρωπος, θεὸς ὑπέρχρονος ἄνθρωπος.

45 καὶ ᾧ] ὢ καὶ.

In oratione 48.

p.277.v.48. ὧν] ὅν.

54 λόγος τοσοῦτος] λόγος νῦν τοσοῦτος.

p.278.11. σὺ διεβίβασας] ἐπεβίβασας.

13 τοὺς λογισμοὺς] τοῖς λογισμοῖς.

40 μαρτυρίας] μαρίας.

p. 279. v. 22. προσδεδεμένη] προσδεδεμένη.

p.280.v.41. πέτρας] πέρας.

44 πρωτοτόκου τῆς] πρωτοτόκων τῖς.

p.282.v.31. καὶ ὅτι] ὅτι.

p.283.v.17. τὸ δὲ] τίς δὲ.

27 καίτι] καίτοι τί.

ἡττημένων] ἡττημένον.

30 κἀκεῖνος ξυνέστερος] κἀκεῖνος ἐξ ὧν ξυνέστερος.

31 ταῦτα ἀνελεῖν, ὅδ' οὐκ] τοῦτο ἀνελεῖν, οὐκ.

34 καὶ περὶ] καὶ οἱ περὶ.

38 πῶς δὲ θαυμάζειν] πῶς δὲ οὐ θαυμάζειν.

53 κακὸν καὶ] κακὸν τὸν πιστευθέντα, καί.

55 θρησκείας] θηκείας.

p.284.26 προύλαβε] μὴ προύλαβε.

42 τὴν αὐτὴν] τὴν αὐτοῦ.

vlt. τοῖς ἐκεῖ δικαστηρίοις] τοῖς ἐκεῖθεν δικαστηρίοις.

p.185.v.29. ὑπὸ] ἀπό.

35 ὑπὲρ] ἐπί.

39 τοῦτο] τούτῳ.

52 τί εἶτ' οὖν ἀνδρὸς σοφοῦ] τί. ἀνδρὸς σοφιστοῦ.

54 πρὸς τὸ] πρὸς τῷ.

vlt. θρασὺ] θρασύν τε.

p.286.v.24. ταύτης] ταύτην.

36 ἄλυτος] ἄληπτος.

43 καὶ πάσας μὲν ἀναλαμβάνειν] καὶ πρὸς πάσας μεταβάλλειν.

p.287.v.17. ἐμπετόμενα] ἐμπνεόμενα.

30 ἐπλήρωσεν, ἣν] ἐπλήρωσεν καὶ χριστὸς ἐνεκαίνισεν ἥν.

47 ῥανίδες αἵματος μόνον] ῥανίδες μόναι αἵματος.

49 τῶν αὐλῶν] τὸν αὐλόν.

50 τὰς] ἢ καὶ.

p.288.v.8. τὰς] τούς.

12 τὸ μὲν] τὸ δ.
23 τοῦ σοφοῦ γε] τοῦ σοφοῦ τε καὶ νομοθέτου.
54 τὰ μὲν] τά. οὓς] ὡς.
p.289.v.1. κρύπτει δ] ὁ κρύπτει δὲ.
8 ἑτέρα] ἕτερον.
12 δῆμος] δρόμος.
13 κλοπῶν] κλεπτῶν.
20 συνεταιρεῖται] συνταρεῖται.
30 αἰσχίστων ἐγκαλουμένοις] χειρίστων ἐγκαλουμένοις.
31 καὶ νομοθετήσαις] καὶ καλεῖσθαι νομοθετήσαις.
32 δηλονότι] δηλώσας ὅτι.
35 ἄλλο] ἄν.
36 μελαμπύγοις καὶ] μελαμπύγοις καὶ τοὺς ἀπύγοις καὶ.
38 ἀπηχεῖν] ἀπυχεῖν.
πολλὰ] πολλάς.
πολλῶν] πολλῶν ἕνεκα.
p.290.v.7. μετὰ τῆς κόρης] κατὰ τῆς κόρρης.
14 καὶ ἤκισα] ἥκιστα.
16 εἰδῶσι] εἰδῶσιν οἱ.
21 ἵν' αὐτοὶ προσκυνῶνται] ἵν' αὐτοὶ προσκυνοῦνται.
p.291.v.15. παθεῖν καὶ ἀναχωρήσαντες] ἔπαθον καὶ ἀνεχώρησαν.
p.292.v.28. ὀργὰς] ὁρμάς.
32 ὄντας μόνοι χριστιανοὺς] μόνον χριστιανοὺς ὄντας.
35 ἠνέχετο] ἠνέσχετο.
46 ἀξίαις] ἀξίας.
p.293.v.15. κατὰ μέρος] κατὰ μικρόν.
20 ἀλλὰ τοῦ] ἀλλὰ περὶ τοῦ.
23 καὶ οὕτω] μηδὲν μετεῖναι φιλανθρωπίας οὕτω.
52 τὰ] τῶν.
p.294.v.23. ἀληθὲς] ἀσθενές.
31 ἄξιον] ἔξια.
p.295.v.1. πάνσοφος] πάνυ σοφός.
4 ἴδιον ἀλλὰ] ἴδιόν τι, ἀλλά.
5 μηδὲ] μηδενί.
7 προσαποδύνασθαι] προσαποδύεσθαι.
24 τί τοῦτο παρὰ χριστιανῶν] τί τοιοῦτον παρὰ χριστιανῶν πώποτε.
26 περὶ ψυχῆς] τῆς ψυχῆς.
τίνι τοιοῦτον] τίνι τι τοιοῦτον.
αὐτοὶ φαίητε] αὐτοὶ ταῦτα φαίητε.
38 ὅσις] οὐχ ὅστις.
42 συνηγορῆσαι] συνηγορεῖν.
53 ἀπειλουμένων] ἠπειλουμένων.
54 λόγος] λόγιος.
p.296.v.7. ὑμετέρας] ἡμετέρας.
11 σιωπᾶν] τῷ σιωπᾶν.
14 ἥκοντες] ἥκοντος.

19 ὁ χρι] ὁ μετὸν vel μετεχέτεον χρι.
44 τοῦ χρι παίδευσιν διαφέροντος] τοῖς χρι παίδευσιν διαφέρουσι.
47 ἡμᾶς ἔχει] ὑμᾶς καὶ ἁπλῶς πάσης ἑλλάδος φωνῆς, ὁποία ποτ' ἂν ᾖ, καὶ ὡς ἂν ἔχουσα τύχοι; τοῦτο ἂν ἦν ὑμῶν φιλανθρωπότερον καὶ τελειώσεις ἀμουσίας τῆς ὑμετέρας. ἔχει.
49 ἐκπορεύεται] ἐκπορευόμεναι.
p.297.v.2. ἀρετὴν] εὑρέτην.
5 νόμον πιστεύουσι] νόμον παρὰ θεοῦ πιστεύουσι.
9 στρατεύμασι] στρατεύσασι.
15 τινος ἀντιπαριόντος] τινος συντόνως ἀντιπαριόντος.
16 νεανίᾳ καὶ] νεανίᾳ λίαν. καὶ.
26 θεοβλακείας] θεοβλαβείας.
33 πρώτοις τε καὶ τοὺς εὑρομένοις] πρώτοις εὑρομένοις.
ἡμέρον] ἡμέτερον.
41 ἐρῶ] ἐρῶν.
43 κινήμασι] νοήμασι.
p.298 v.20. κινουμένην] ἐνεργοῦσαν vel ἐνεργουμένην.
26 καὶ δὴ βάλλωμεν] καὶ δὴ καὶ εἰσβάλλωμεν.
27 αὐτοῦ ἵν'] αὐτοῦ ἐκκλησίαν, ἵν'
33 πλεκομένη] πλεονεκτουμένη.
40 τοῦ ἐκτὸς] τοῦ ἐντὸς.
51 κόπρος] κόπρῳ.

p.299.v.8. συγχεθῇ] συγχυθῇ.
16 ἑαυτῇ] ἑαυτοῦ.
54 τούτου] τούτων.
p.300.v.5. λέγω] τε.
10 διδάσκουσιν] διδάξουσι.
29 ἄνδεθε] ἀνά.
32 μειρακίσκοις] μειρακίοις.
44 φοινικῇ] φονικῇ.
p.301.v.1. προσαπεκδύεσθαι] προσαποδύεσθαι.
5 ἐν ταῦτα] ἐν ταυτῷ.

In oratione 49.

18 εὐσεβῶς] ἀσεβῶν.
35 τὰ πάντα] πάντα ταῦτα.
50 ἄλλα] ἄλλως.
p.302.v.40. ἱερῷ] θείῳ.
50 δουλείας. οὐ γὰρ πλείωνσι] δουλείας. τὸ δὲ οὐ πλείων.
vlt. πύκτῃ τε κακῷ] πύκτῃ κακῷ.
p.303.v.6. οὐάρον] κάρον.
9 εἰσεναγαγὼν] εἰς ἓν ἀγαγὼν.
11 μυστήριον] καθάρσιον.
16 κωλύσοντος] κολύοντος.
19 σιτηγούσαις] σιταγωγούσαις.
27 διελεξάσαι] διεξελάσαι.
34 μετώπου] μέτωπον.
39 ὅτι] ἐν.
vlt. τόπον] τούτου.
p.304.v.14. τόλμῃ] τομῇ καὶ τόλμῃ σφαγέως.
20 τῷ τρόπῳ] τὸν τρόπον.

21 συναλίσκεται] συναναλίσκεται.
41 τὸ συντομώτατον] τί συντομώτερον.
43 δυνηθέντος] μὴ δυνηθέντος.
p.305.v.25. καταλυόμενος] καταυλούμενος.
36 ἑαυτοῦ] ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἄλλων.
37 τί γὰρ εἰ] τί δ' ἄν.
40 ὁμολογείσθω] ὁμολογείτωσαν.
44 παρεῖεν] παρείεσαν.
51 περιστρέψαντας] περιστρέποντας.
54 προσιόντας οἱ] προσιόντας αὐτῷ οἱ.
p.307.v.13. διὰ τῶν] δι' αὐτοῦ. τῷ Θεῷ] Θεῷ σοῦ.
15 ὑψηλὸν] ὑψηλήν.
32 καὶ ἐξ] ἐξ.
34 καὶ πᾶσι] πᾶσί τε.
35 λελυμασμένην] λυμαινομένην.
41 καὶ τὸ] καὶ μεταποιεῖσθαι. τό.
44 ὁ μηδὲ] μηδὲ, ὁ καί.
p.308.v.17. τούτοις] σοῦ τούς.
19 φθέγξονται] φθέγγονται.
20 ἀδέτω δὲ] ἀδέτω.
25 χριστοῦ] χριστόν.
30 ἂν κατεπράξαντο] κατέπραξαν ἄν.
48 δήμου] δείμου.
p.309.v.23. ἐπαινούμενοι] ἐπαιρόμενοι.
53 πολύτροφον] πολύστροφον.
p.310.v.28. τοῦτον] τούτων.
51 ὑποδέξονται] ὑποδεξόμεθα.
54 ἐπὶ] ὑπό.
p.311.v.3. ὡς] ἤ.
14 φύσας] φυσήσας.

In epist. ad Cledonium. 1.

24 θεοφιλεστάτῳ καὶ] θεοφιλεστάτῳ ἀδελφῷ, καί.
35 ἐναποτίθενται ἀλλ'] ἐναποτίθενται λόγων ἀλλ'.
p.312.v.15. θεοκτόνων] χριστοκτόνων.
20 παρουσίας τοῦ] παρουσίας αὐτοῦ. ποῦ.
47 εὐεργετ] εὐεργετήσης.
p.313.v.43. ἐσκήνωσαν] ἐσκήνωσεν.
p.314.v.13. ἀποπληρώσας] ἀποκληρώσεις.
33 ἐὰν] ἄν.

In epist. ad Cledonium. 2.

39 προσελθόντες] προσιόντες.
44 σὺν Θεῷ καὶ ἐσόμεθα] καὶ ἐσόμεθα σὺν Θεῷ.
p.315.v.36. αὐταὶ] αἱ αὐταί.
40 ἀναγεγραφέναι] γεγραφέναι.
44 αὐτῶν οὐκ ἐκεῖνο] αὐτοῦ ἐκεῖνο.
46 τοῦτο] τούτῳ.
51 θεοπνεύστῳ] θεογνώστῳ.
52 σήμερον καταγγέλλουσιν] σήμερον ἡμῖν καταγγέλλουσιν.
p.316.v.11. ἐγνώκεισαν]

ἐγνώκασιν.
57 κἂν ἃ] ἃ.

In aliis epistolis.

in ep. 1. ἔφασαν αἱ] ἔφασαν εἶσιν αἱ.
κῆδος] θρῆνος.
in ep. 5. αὐτῆς] τῆς.
αἰδεσθεὶς δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ] αἰδεσθεὶς γὰρ καὶ.
περ' ἡμῶν] παρ' ὑμῶν.
in ep. 6. προσόντων] παρόντων.
in ep. 13. φυτοκονίας] φυτείας.
ἐκαθέζετο] ἐκάθητο.
in ep. 14. ὀφθαλμὸς] φωστὴρ.
in ep. 15. γεγραφότες] περιγεγραμμένοι.
in ep. 17. σύλλογον] συλλόγοις.
ψέται] ἕψεται.
πολιᾶ] πολιτεία.
in ep. 22. ὑφέξῃ] ἐφέξει.
in ep. 23. οἱ πάντες] εἰ πάντες.
in ep. 33. τῶν φολεῶν] τῶν φωλεῶν.
ἐπιτρέπτημεν] ἐπιτρέπωμεν.
in ep. 35. μελέτην τοῦτο] μελέτην τούτου.
χωρητὸν] ἄκουσον.
εὐταξίαν] εὐπραξίαν.
in ep. 36. ἀκόντων] ἀπόντων.
τίθημι] παρατίθημι.
εὐλάλιον, τὸν θεοφιλῆ] εὐλάλιον λέγω θεοφιλέστατον.

μηδὲν ταῦτα κρατῇ] μηδὲ ἐνταῦθα κρατεῖν.
σωσίμων γὰρ] ἀλλὰ σωσίμων.
in ep. 37. σεαυτὸν] σεαυτοῦ.
ὦ ἄριστε, νῦν ὅτε μὴ ἐπὶ] μὴ ἄρεστε, ἐπί.
in ep. 38. κοτέει λέγων καὶ] κοτέεις
τοσοῦτον] τοσούτῳ. (καὶ.
προσδεομένων] προσδεομένων.
ἵν' ἡδῆς] καὶ ἵν' ἡδῆς.
πρὸς τὸ] πρὸ τοῦ.
ἤδη ἀναφανέντων] ἤδη τε ἀναφυέντων.
in ep. 40. ἡμέραν] ἡμέρας καὶ.
ἀναλύοντες] ἀναλύσοντος.
μικρὰ] μακρά.
περὶ τὸ] πρὸς τό.
πολίτας τε καὶ πολιτευτὰς καὶ] πολίτας καὶ.
ἄλλως] ἄλλοις.
προεμπεπτωκότων] προσεμπεπτωκότων.
ἄθλιοι] ἄθλιοι καὶ.
χαλεπαίνομεν καὶ τῇ πρότερον] χαριούμεθα μόνον τῇ ποτε.
in ep. 42. κρείττονος] κρείττονες.
ἑτέρων] ἑτέροις.
εὐχῆς] ψυχῆς.
συγγινωσκέτω μὲν ἢ] συγγινωσκέτω μὲν ἡμῖν ἢ.
συγχωρήσας] συγχωρῆσαι.
ep. 45. ὑποσκευάζεις] ὑποσκευάζει.

 συσταλεὶς]

συσαλεὶς] συσαλῆς.
ep.50. διαφύγῶντι] διαφεύγοντι
πλεῖον] πλείων λέπειν] λυπεῖν.
νομίζειν] νομίζεις.
συνηθησομένοις] συνηθησομένοις.
ep.51. οἰκεῖτε] οἰκείων τε.
προτιμότερον] προθυμότερον
λίαν μὴ] μὴ λίαν.
ἀτιμωτάτων] ἀτιμωτάτην.
νουθετήσειεν] νουθετήσειεν.
καὶ διὰ φιλίαν] καὶ διὰ.
epi.52. σεαυτὸν] σεαυτοῦ.
ἐπιτάφια] ἐπιταφίῳ.
δακρύσαις] δακρύσοις.
καὶ τοῦτο] καὶ τούτου.
τελευταίων] εὐτελῶν.
epi.55. ἐπεὶ δὲ] ἐπειδὴ δὲ.
ἐπακούσαις] ἐπακούσοις.
βουλεύσασθε] βουλήσασθε.
πάντως] πάντων.
epi.64. ἔρως] ὅρος.

In carminibus.

p.1.col. 2.v.28. χεδίη] χεδίητε.
p.2.c.2.v.2. νόμῳ] νόμον.
p.2.c, 2.v.7. ἔχοι] ἔοι.
p.4.c.1.v.41. δι' ἐρῆς] δι' ἱερῆς.
p.4.c,2.v.21. εὐσεβίη] ἀσεβίη.
p.4.c,2.v.29. ἄν τὴν] ἄιτην.
p.7,c.2.v.8. οὐδὲ] οὐδὲ.
p.7.c.1.v.11. ὑὸν] ὑός.
p.7.c.1.v.23. πνεύματος] πνεύματα.
p.7.c.1.v.28. ταυτὸς] δ' αὐτός.
p.10.c.1.v.7. σιγᾷ] σιγ' ἆ.
p.11.c.2.v.2. ἐξέδαξε] ἐδίδαξε.
p.12.c.2.v.28. λάχος] λέχος.
p.14.c.1.v.28. ἁμαρτὰς] ἁμαρτία.
c.2.v.23. δός μοι] δόμος.
p.21.c.2.v.36. ἐμοῦ] ὁμοῦ.
c.2.v.27. ἀσθενέες] εὐσθενέες.
p.24.c.2.v.39. πυθὸν] βαιὸν.
p.25.c.1.v.17. ἐλώειον] ἀναίδαισιν.
p.26.c.2.v.40. οὐ δι' ἐρὴν] οὐ δι' ἱερὴν.
p.27.c.1.v.1. οὐχ ὅλον] οὐχόλον.
p.29.c.2.v.32. ὃς] ὃν.
p.32.c.1.v.33. αἰτοῦ] ἀερθαῖ.
c.1.v.45. ὅς] ὅν.
p.33.c.1.v.13. σώφρονος.
c.1.v.34. ἦμεν] ἦμαρ.
v.35. νόμοι] νόμοις.
p.36.c.12.v.44. ἀνδροφόνον] ἀνδροφόνοιο.
p.57.c.1.v.2. βαιὰ φέρει, κακίης δέ τε νῶτα διώκων] βαιὰ φέρει κακίης ἰνδάλματα πρὸ ἅπαντες.

σπεύδε

σπεύδει σὴν μεγάλοιο θεοῦ χέρει θερμὸν ἔρωτα. τῆς ἀρετῆς φορέων, κακίης δέ τε νῶτα διώκων.

p.57.c.2.v.39. ὕψος] ἔλπις.

p.58.c.2.v.25. πολλοῖς] πολλῆς.

v.9. ὑπερείδων] ὑπερείδον.

v.13. ὃν προπάροιθεν] ὧν τὸ πάροιτε.

v.14. σκοτόῖω] σκοτίης.

v.16. οἴχεται ἀδρανέων] οἴχετ᾽ ἀπ᾽ ἀδρανέων.

v.42. ἥλματος] αἵματος.

p.59.c.1.v.13. οὐδὲ γὰρ ἂν] οὐ δεῖ γάρ.

v.34. κάρτος] κῦδος.

v.37. ἀπάργματα] ἀγάλματα.

p.60.c.2.v.21. οἷον] οἵων.

v.45. ὑπὸ τίσιν] ὑποτίειν.

v.53. ἀμετροβίοις] ἀμετροβόαις.

c.2.v.8. ὅς] ὥς.

v.37. ἐπεὶ] ἐπὶ.

p.68.c.2.v.41. ἀρθῆς] ἐκστῆς.

p.69.c.1.v.5. φθορᾶς] φορᾶς.

v. 15. ἐκμελῆ λιγυσμάτων] εὐμελῆ λιγύσματα.

v. 33. τῇ φρενῶν ἀκοσμίᾳ] τὴν φρενῶν ἀκοσμίαν.

c.2.v.18. οὐκ ἔδωκεν] οὐ δέδωκε.

v.31. μάλιστα οἱ] μάλισθ᾽ ὅσοι.

v.32. ἐννοεῖν] εὐνοεῖν.

p.70.c.1.v.3. ὡς δ᾽ ἂν] ᾧ δ᾽ ἄν.

v.9. πιστουμένῳ] πιστούμενοι.

LOCA SACRÆ SCRIPTVRÆ, QVÆ PASSIM À S. GREG. NAZ. THEOLOGO *in his tribus orationibus inseruntur, partim integra, partim immutata.*

95 Læten-

14 Καρ-

6 Miſe-

LOCI NONNVLLI,

QVOS FORTE IN SCHOLIIS *vel emendasse, vel explicasse contigit.*

FINIS.

Versioni huic trium orationum Sancti Gregorij Nazianzeni, & earundem scholiis, non inesse offensionis periculum, sed ea vtiliter excudi posse, subscribendo attestor. LXXII. *8. Kal. Iul.*

I. Molanus, Regiæ Catholicæ Maiestatis librorum censor.

SVMMA PRIVILEGII.

REGIS *Catholici priuata lege sancitum est, ne quis hũc librum, cui titulus est,* S. Gregorij Nazianzeni Theologi Orationes tres, à Gabriele Eugubino Latinè redditæ cum eiusdem in easdem scholiis & emendationibus, &c. *in hisce Maiestatis suæ prouinciis, præter Christophorum Plantinum Architypographum ante sex annos imprimat, aut alibi impressum venum adferat; vt latiùs patet in diplomate dato Bruxellæ, 9. Martij* M. D. LXXI.

Signat.

I. de Langhe.

INDEX VERBORVM, RERVM'VE NOTABILIVM, QVÆ TOTO HOC LIBELLO CON- *tinentur, locupletißimus, & recto ordine dispositus.*

A.

B.

D.

F.

I.

Moyses

P.

Pulchri-

Pulchri-

Superflua

V.

Vitia

F I N I S.

ERRATA.

Pagina 34. versu 22. lege Suscipiunt. 23. percipiunt. 37. 3 habent. 57. 30. Taneos. 78. 2. dierum antiquorum &c. 83. 18. capessere. 28. Prætermissus est numerus schol. 222. qui erat apponendus illi voci, humilior. 84. 7. Prætermissus est numerus schol. 224. qui erat apponendus illi voci, Pastorum. 134. 2. & nobis. 141. 18. cognati. 155. 30 capessere. 170. 26. sanitatis. 202. 6 fraudulentum. 208. 19. contra alium. 209. 22. eaque incite, atque inscite. 219. 30. Nazianzeno. 258. 17. videat & Patrē. 265. 9. φωνῇ 272. 8. Caput se quidem constitus. 277. 6. ininuestigabilitatem. 305. 27 intelliges. 314. 31. vorabit. 319. penult. Qua. 328. 28. vitaque. 339. 26. ligariana erratum. 352. 2. Ingentes. 354. 22. Cùm in aera. 356. 3. Ob probitatem. 390. 29. παιδίον. 426. 29. Quaque. 464. 21. Ne verò. 468. 21. Cognati.

FINE